

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

XVI.YÜZYILDA OSMANLI HAKİMİYETİNDE BUDİN

DOKTORA TEZİ

Mustafa IŞIK

**Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Tarih**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK

MAYIS – 2013

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

XVI.YÜZYILDA OSMANLI HAKİMİYETİNDE BUDİN

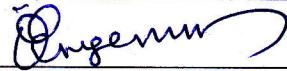
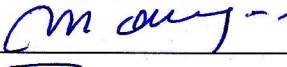
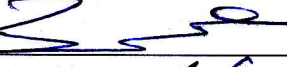

DOKTORA TEZİ

Mustafa IŞIK

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Tarih

“Bu tez 24.05/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Üstün başarılı	
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU	Başarılı	
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK	Başarılı	
Doç. Dr. Ümit EKİN	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Recep YAŞA	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa IŞIK

24.05.2013

ÖNSÖZ

XVI.Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Budin isimli çalışmamızın konusu, Moğaç Savaşı'nı müteakiben Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine giren Budin Sancağı'nın mezkur yüzyılda, tapu tahrir defterleri başta olmak üzere diğere arşiv vesikalarının ışığında siyasi, idari, demografik ve ekonomik durumudur. Çalışmamızda ayrıca şehrin Osmanlı dönemi öncesindeki ve sonrasındaki durumu da ele alınmıştır.

Öncelikle bu çalışmanın konusunun belirlenmesi esnasında beni yönlendiren ve çalışma süresince yardımlarını benden esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK'e; konu ile ilgili tecrübelerini paylaşan hocalarım Prof. Dr. Mehmet ALPARGU ve Doç. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU'na; metni yazım ve noktalama işaretleri açısından değerlendiren manevi kardeşim Türkçe Öğretmeni İsa EREN'e ve bu zor süreçte desteğini sürekli hissettiğim eşim ve aileme teşekkürü borç biliyorum.

Mustafa IŞIK

24.05.2013

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	viii
TABLO LİSTESİ	ix
GRAFİK LİSTESİ	xii
ÖZET	xiii
SUMMARY	xiv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: SİYASİ TARİH	8
1.1. Osmanlı Hakimiyeti Öncesinde Budin	8
1.1.1. Budin Kelimesinin Menşei ve Şehrin Muhtelif İsimleri.....	8
1.1.2. İlkçağlardan Ortaçağın Sonlarına Kadar Budin ve Çevresi.....	9
1.1.3. Mohaç Savaşı'na Kadar Osmanlı-Macar Mücadeleleri.....	12
1.2. Budin'in Fethi ve Budin'de Osmanlı Himaye Dönemi (1526-1541).....	20
1.2.1. Mohaç Savaşı ve Budin'in Fethi.....	20
1.2.2. Zapolya ve Ferdinand'ın Macar Tahtı İçin Mücadeleleri.....	33
1.2.3. Zapolya'nın Himaye Edilmesi ve Viyana Kuşatması (1529).....	36
1.2.4. Ferdinand ile Barış Müzakereleri ve Alaman Seferi (1532).....	40
1.2.5. İlk Osmanlı-Avusturya Antlaşması (1533).....	44
1.2.6. Zapolya'nın Ölümü ve Budin'de Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi.....	47
1.3. 1541 Yılı Sonrası Avusturya ve Macaristan Seferleri ve Antlaşmalar.....	56
1.3.1. Estergon Seferi (1543) ve Avusturya İle Anlaşma (1547).....	56
1.3.2. Martinuzzi'nin Macaristan'ı Birleştirme Çabaları ve Erdel Olayları.....	59
1.3.3. Ferdinand'ın Ölümü, 1562 Barışının Bozulması ve Sigetvar Seferi.....	63
1.4. Zitvatoruk Anlaşmasına Kadar Gelişen Olaylar (1567-1606).....	70
1.4.1. Osmanlı-Avusturya Barışı (1568) ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	70
1.4.2. Eğri Kalesi'nin Fethi ve Haçova Meydan Muharebesi (1596).....	75
1.4.3. Avusturya ile Uzun Savaşın Sonu ve Zitvatoruk Antlaşması (1606).....	82
BÖLÜM 2: İDARİ TAKSİMAT	86
2.1. XVI. Yüzyılda Budin Sancağının İdari Taksimatı.....	86
2.1.1. XVI.Yüzyılda Budin Nahiyesi ve Köyleri.....	87

2.1.2. XVI.Yüzyılda Peşte Nahiyesi ve Köyleri.....	90
2.1.3. XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi ve Köyleri.....	94
2.1.4. XVI.Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi ve Köyleri.....	97
2.1.5. XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi ve Köyleri.....	99
2.1.6. XVI. Yüzyılda Kečkemed Nahiyesi ve Köyleri.....	100
2.1.7. XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi ve Köyleri.....	102
2.1.8. XVI. Yüzyılda Budin Sancağının Köylerine Toplu Bakış.....	103
BÖLÜM 3: İDARİ VE MÂLİ YAPI.....	106
3.1. Budin Beylerbeyliğinin Kuruluşu ve Coğrafi Sınırları.....	106
3.2. Budin Sancağı'ndaki Devlet Görevlileri.....	110
3.2.1.Beylerbeyi.....	110
3.2.2. Sancakbeyi.....	111
3.2.3. Kadı.....	112
3.2.4. Defterdâr.....	113
3.2.5. Dizdar.....	114
3.2.6. Ağa.....	115
3.2.7. Kapudane.....	115
3.2.8. Kethüdâ.....	116
3.2.9. Mîr-i Âlem.....	117
3.3. Budin Beylerbeyilerinin Görev, Yetki ve İcraatları.....	117
3.3.1. Budin Beylerbeyilerinin İdari ve Askeri Görevleri.....	120
3.3.2. Budin Beylerbeyilerinin İmar ve Ticareti Geliştirme Çabaları.....	128
3.3.3. Budin Beylerbeyilerinin Esir Mübadelesi Yetkisi.....	131
3.3.4. Budin Beylerbeyilerinin Macar Dilini Kullanmaları.....	134
3.4. Budin'de Görev Yapan Beylerbeyilerinin Listesi.....	136
3.5. Budin Sancağı'nda Tımar Rejimi ve Sancak Gelirlerinin Dağılımı.....	139
BÖLÜM 4: FİZİKİ YAPI MAHALLELER VE NÜFUS.....	148
4.1.Osmanlı Macaristanında Şehir ve Kırsal Yerleşimin Karakteristiği.....	148
4.1.1. Varoş (Şehir) ve Köylerin Karakteristiği.....	148
4.2. XVI.Yüzyılda Budin Sancağının Nüfusu.....	156
4.2.1. Budin Nahiyesi.....	156
4.2.1.1. Budin Kalesi ve Şehri.....	156

4.2.1.2. Budin'in Orta Hisarı.....	161
4.2.1.3. Budin'in İç Kalesi.....	162
4.2.1.4. Budin'in Varoşları: Büyük Varoş ve Tabakhane Varoşu.....	163
4.2.1.5. XVI.Yüzyılda Budin Nahiyesinin Şehir Nüfusu.....	164
4.2.1.6. XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesinin Kır Nüfusu.....	169
4.2.1.7. XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesinin Toplam Nüfusu.....	173
4.2.2. Peşte Nahiyesi.....	173
4.2.2.1. Peşte Kalesi ve Şehri.....	173
4.2.2.2. XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesinin Şehir Nüfusu.....	175
4.2.2.3. XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesinin Kır Nüfusu.....	177
4.2.2.4. XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesinin Toplam Nüfusu.....	183
4.2.3. Vac Nahiyesi.....	184
4.2.3.1. Vac Kalesi ve Şehri.....	184
4.2.3.2. XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesinin Şehir Nüfusu.....	185
4.2.3.3. XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesinin Kır Nüfusu.....	187
4.2.3.4. XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesinin Toplam Nüfusu.....	191
4.2.4. Cezire-i Kovin Nahiyesi.....	192
4.2.4.1. Cezire-i Kovin (Koyun Adası).....	192
4.2.4.2. XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesinin Şehir Nüfusu.....	193
4.2.4.3. XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesinin Kır Nüfusu.....	195
4.2.4.4. XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesinin Toplam Nüfusu.....	197
4.2.5. Vişegrad Nahiyesi.....	199
4.2.5.1. Vişegrad Kalesi ve Şehir.....	199
4.2.5.2. XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesinin Şehir Nüfusu.....	200
4.2.5.3. XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesinin Kır Nüfusu	202
4.2.5.4. XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesinin Toplam Nüfusu.....	205
4.2.6. Keçkemed Nahiyesi.....	206
4.2.6.1. Keçkemed Şehri.....	206
4.2.6.2. XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesinin Şehir Nüfusu.....	207
4.2.6.3. XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesinin Kır Nüfusu.....	208
4.2.6.4. XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesinin Toplam Nüfusu.....	212
4.2.7. Földvar Nahiyesi.....	213

4.2.7.1. Földvar Kalesi ve Şehri.....	213
4.2.7.2. XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesinin Şehir Nüfusu.....	214
4.2.7.3. XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesinin Kır Nüfusu.....	214
4.2.7.4. XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesinin Toplam Nüfusu.....	215
4.2.8. Budin Sancağı'nın Nüfusuna Toplu Bakış.....	217
BÖLÜM 5: İKTİSADİ YAPI.....	221
5.1. Budin'de Vergi Düzeni ve Alınan Vergiler.....	221
5.1.1. Budin'de Raiyyet Rüsûmu (Kulluk Vergileri).....	225
5.1.1.1. Resm-i Kapu.....	225
5.1.1.2. Cizye.....	227
5.1.2. Budin'de Şehir ve Kırdaki Üretimden Alınan Vergiler.....	228
5.1.2.1. Öşür.....	228
5.1.2.2. Resm-i Bağ ve Bahçe.....	230
5.1.2.3. Resm-i Ağıl ve Ağnâm.....	231
5.1.2.4. Resm-i Âsiyâb.....	232
5.1.2.5. Resm-i Hîme ve Giyâh.....	232
5.1.2.6. Bidat-ı Hinzır.....	233
5.1.3. Budin'de Pazar ve Ticaretle İlgili Vergiler.....	234
5.1.3.1. Bâc-ı Pazar.....	234
5.1.3.2. Resm-i İhtisab ve İhzariye.....	235
5.1.3.3. Resm-i Sergi.....	235
5.1.3.4. Resm-i Kapan.....	236
5.1.4. Budin'de Gümrük ve Transit Geçiş Vergileri.....	236
5.1.4.1. Bâc-ı Ubûr.....	237
5.1.4.2. Resm-i Gümrük ve Resm-i Geçit.....	237
5.1.5. Muhtelif Harç ve Cezalardan Oluşan Vergiler.....	240
5.1.5.1. Resm-i Berât ve Tezkere.....	240
5.1.5.2. Resm-i Tapu.....	241
5.1.5.3. Resm-i Arûs.....	241
5.1.5.4. Resm-i Kanâre.....	241
5.1.5.5. Cürm-ü Cinâyet.....	242
5.1.5.6. Beyt-ül Mâl-ı Gâib ve Mâl-ı Mefkûd.....	242

5.1.5.7. Resm-i Yava.....	243
5.1.5.8. Niyâbet.....	243
5.2. Budin’de Kullanılan Ölçü Birimleri.....	244
5.2.1. Adet.....	244
5.2.2. Araba.....	244
5.2.3. Deste.....	245
5.2.4. Fıçı.....	245
5.2.5. Kantar.....	245
5.2.6. Kıt’a.....	245
5.2.7. Kile (Keylçe).....	246
5.2.8. Maje.....	247
5.2.9. Pâre.....	247
5.2.10. Pastav.....	247
5.2.11. Pinte.....	247
5.2.12. Sandık.....	248
5.2.13. Top.....	248
5.2.14. Tulum.....	248
5.2.15. Vukiyye.....	248
5.2.16. Zira’ (Endaze).....	248
5.3. XVI. Yüzyılda Budin Sancağının İktisadi Yapısı ve Gelir Dağılımı.....	249
5.3.1. Budin Nahiyesi.....	252
5.3.1.1. Budin Mukataası ve Şehir Gelirleri.....	252
5.3.1.1.1. Pazar ve Ticaretle İlgili Vergi Gelirleri.....	253
5.3.1.1.2. Gümrük ve Transit Geçiş Vergileri Gelirleri.....	258
5.3.1.1.3. Üretim Mukabilinde Alınan Vergi Gelirleri.....	267
5.3.1.1.4. Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri.....	270
5.3.1.1.5. Budin Nahiyesinin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış.....	272
5.3.1.2. Budin Nahiyesinin Kır Gelirleri.....	274
5.3.1.2.1. Tarım ve Hayvancılık Gelirleri.....	274
5.3.1.2.2. Budin Nahiyesinin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	279
5.3.1.3. Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri.....	280
5.3.2. Peşte Nahiyesi.....	282

5.3.2.1. Peşte Nahiyesinin Şehir Gelirleri.....	282
5.3.2.2. Peşte'nin Kır Gelirleri.....	286
5.3.2.2.1. Tarım ve Hayvancılık Gelirleri.....	286
5.3.2.2.2. Peşte Nahiyesinin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	292
5.3.2.3. Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri.....	294
5.3.3. Vac Nahiyesi.....	295
5.3.3.1. Vac Nahiyesinin Şehir Gelirleri.....	295
5.3.3.1.1. Vac Nahiyesinin Pazar ve Ticaret İle İlgili Vergi Gelirleri.....	296
5.3.3.1.2. Vac Şehir Merkezinin Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri.....	297
5.3.3.1.3. Vac Nahiyesinin Gümrük ve Transit Geçiş Vergisi Gelirleri....	301
5.3.3.1.4. Vac Nahiyesinin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış.....	302
5.3.3.2. Vac Nahiyesinin Kır Gelirleri.....	304
5.3.3.2.1. Vac'ın Kırsal Kesimindeki Tarım ve Hayvancılık Gelirleri....	304
5.3.3.2.2. Vac Nahiyesinin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	309
5.3.3.3. Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri.....	311
5.3.4. Cezire-i Kovin (Koyun Adası) Nahiyesi.....	312
5.3.4.1. Cezire-i Kovin Nahiyesinin Şehir Gelirleri.....	312
5.3.4.2. Cezire-i Kovin Nahiyesinin Kır Gelirleri.....	317
5.3.4.2.1. Tarım ve Hayvancılık Gelirleri.....	317
5.3.4.2.2. Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	321
5.3.4.3. Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri.....	324
5.3.5. Vişegrad Nahiyesi.....	325
5.3.5.1. Vişegrad Nahiyesinin Şehir Gelirleri.....	325
5.3.5.2. Vişegrad Nahiyesinin Kır Gelirleri.....	328
5.3.5.2.1. Tarım ve Hayvancılık Gelirleri.....	328
5.3.5.2.2. Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	331
5.3.5.3. Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri.....	333
5.3.6. Kečkemed Nahiyesi.....	334
5.3.6.1. Kečkemed Nahiyesinin Şehir Gelirleri.....	334
5.3.6.2. Kečkemed Nahiyesinin Kır Gelirleri.....	336
5.3.6.2.1. Tarım ve Hayvancılık Gelirleri.....	337
5.3.6.2.2. Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	341

5.3.6.3. Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri.....	342
5.3.7. Földvar Nahiyesi.....	343
5.3.7.1. Földvar Nahiyesinin Şehir Gelirleri.....	344
5.3.7.2. Földvar Nahiyesinin Kır Gelirleri.....	345
5.3.7.2.1. Tarım ve Hayvancılık Gelirleri.....	345
5.3.7.2.2. Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	347
5.3.7.3. Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri.....	348
5.4. XVI. Yüzyılda Budin Sancağının Gelirlerine Toplu Bakış.....	348
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	356
KAYNAKÇA.....	359
EK.....	375
ÖZGEÇMİŞ.....	376

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DFE.RZ.	: Timar-Zeamet (Ruznamçe) Defteri
D.İ.A.	: İslam Ansiklopedisi (Diyanet Vakfı Yayınevi)
DTCFD	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları)
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
Mad.d	: Maliyeden Müdevver Defter
M.D.	: Mühimme Defteri
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
Trhsz	: Tarihsiz
TS.MA.d	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defteri
T.T.	: Tapu Tahrir Defteri
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Budin Nahiyesinin Köyleri (1546-1590).....	88
Tablo 2 : Peşte Nahiyesinin Köyleri (1546-1590).....	90
Tablo 3 : Vac Nahiyesinin Köyleri (1546-1590).....	95
Tablo 4 : Cezire-i Kovin Nahiyesinin Köyleri (1546-1590).....	97
Tablo 5 : Vişegrad Nahiyesinin Köyleri (1546-1590).....	99
Tablo 6 : Keçkemed Nahiyesinin Köyleri (1546-1590).....	101
Tablo 7 : Földvar Nahiyesinin Köyleri (1546-1590).....	103
Tablo 8 : Budin Sancağının Nahiye ve Köyelerine Toplu Bakış (1546-1590).....	104
Tablo 9 : Budin Beylerbeyileri Listesi (1546-1686).....	136
Tablo 10: Budin Sancağı'nın Gelirlerinin Dağılımı.....	143
Tablo 11: XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu.....	166
Tablo 12: XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu.....	169
Tablo 13: XVI.Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu.....	172
Tablo 14: XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Tahmini Toplam Nüfusu.....	173
Tablo 15: XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu.....	175
Tablo 16: XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu.....	177
Tablo 17: XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu.....	183
Tablo 18: XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu.....	183
Tablo 19: XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu.....	186
Tablo 20: XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu.....	187
Tablo 21: XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu.....	191
Tablo 22: XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu.....	191
Tablo 23: XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu.....	193
Tablo 24: XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu.....	195
Tablo 25: XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu.....	197
Tablo 26: XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu...	198
Tablo 27: XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu.....	201
Tablo 28: XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu.....	202
Tablo 29: XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu.....	204
Tablo 30: XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu.....	205

Tablo 31: XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu.....	207
Tablo 32: XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu.....	208
Tablo 33: XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu...	211
Tablo 34: XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu.....	212
Tablo 35: XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu.....	214
Tablo 36: XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu.....	214
Tablo 37: XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu.....	215
Tablo 38: XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu.....	216
Tablo 39: XVI. Yüzyılda Budin Sancağı'nın Genel Nüfusu.....	217
Tablo 40: Budin Sancağı'nın Nahiyelerinin Toplam Nüfus Miktarlarına Göre Sıralanışı.....	219
Tablo 41: Budin Gümrüklerinden Yapılan İthalattan Alınan Vergi Oranları.....	238
Tablo 42: Budin Gümrüklerinden Yapılan İhracattan Alınan Vergi Oranları.....	239
Tablo 43: Budin Nahiyesinin Ticaret ve Pazar Vergisi Gelirleri.....	255
Tablo 44: Budin Nahiyesi'nin Gümrük ve Transit Geçiş Vergisi Gelirleri.....	259
Tablo 45: XVI. Yüzyılın Çeşitli Dönemlerinde Budin'deki Gümrük Gelirleri.....	262
Tablo 46: Budin ve Peşte İskelelerindeki Toplam Tekstil İthalatı.....	266
Tablo 47: Budin ve Peşte İskelelerindeki Madeni Eşya İthalatı.....	267
Tablo 48: Budin Nahiyesi'nin Tarım ve Hayvancılık Vergisi Gelirleri.....	267
Tablo 49: Budin Nahiyesi'nin Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri.....	270
Tablo 50: Budin Nahiyesi'nin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış.....	272
Tablo 51: Budin'in Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri.....	274
Tablo 52: XVI.Yüzyılda Budin'de Zirai Ürünlerin Fiyat Artışı.....	276
Tablo 53: Budin'in Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri.....	277
Tablo 54: Budin Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	279
Tablo 55: Budin Nahiyesi'nin Toplam Geliri.....	280
Tablo 56: Peşte Nahiyesi'nin Pazar ve Ticaret Gelirleri.....	283
Tablo 57: Peşte Nahiyesi'nin Diğer Gelirleri.....	284
Tablo 58: Peşte Nahiyesi'nin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış.....	285
Tablo 59: Peşte'nin Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri.....	286
Tablo 60: Peşte'nin Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri.....	289
Tablo 61: Peşte Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	292
Tablo 62: Peşte Nahiyesi'nin Toplam Geliri.....	294

Tablo 63: Vac Nahiyesi'nin Pazar ve Ticaret Gelirleri.....	296
Tablo 64: Vac Nahiyesi'nin Tarımla İlgili Vergi Gelirleri.....	298
Tablo 65: Vac Nahiyesi'nin Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri.....	299
Tablo 66: Vac Nahiyesi'nin Gümrük ve Transit Geçiş Vergisi Gelirleri.....	301
Tablo 67: Vac Nahiyesi'nin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış.....	302
Tablo 68: Vac Nahiyesi'nin Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri.....	304
Tablo 69: Vac Nahiyesi'nin Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri.....	307
Tablo 70: Vac Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	309
Tablo 71: Vac Nahiyesi'nin Toplam Geliri.....	311
Tablo 72: XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri.....	313
Tablo 73: Cezire-i Kovin'in Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri.....	317
Tablo 74: Cezire-i Kovin'in Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri.....	319
Tablo 75: Cezire-i Kovin'in Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	322
Tablo 76: Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Toplam Geliri.....	324
Tablo 77: XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri.....	325
Tablo 78: Vişegrad'ın Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri.....	328
Tablo 79: Vişegrad'ın Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri.....	330
Tablo 80: Vişegrad Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	331
Tablo 81: Vişegrad Nahiyesi'nin Toplam Geliri.....	333
Tablo 82: XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri.....	334
Tablo 83: Keçkemed'in Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri.....	337
Tablo 84: Keçkemed'in Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri.....	339
Tablo 85: Keçkemed Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	341
Tablo 86: Keçkemed Nahiyesi'nin Toplam Geliri.....	343
Tablo 87: XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri.....	344
Tablo 88: Földvar'ın Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri.....	345
Tablo 89: Földvar'ın Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri.....	346
Tablo 90: Földvar Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış.....	347
Tablo 91: Földvar Nahiyesi'nin Toplam Geliri.....	348
Tablo 92: Budin Sancağı'nın Şehir Gelirlerinin Toplamı.....	349
Tablo 93: Budin Sancağı'nın Kır Gelirlerinin Toplamı.....	351
Tablo 94: Budin Sancağı'nın Toplam Geliri.....	354

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. XVI.Yüzyılda Budin'in Şehir Merkezinde Nüfusun Dağılımı.....	168
Grafik 2. XVI. Yüzyılda Budin Sancağı'nın Genel Nüfusu.....	219
Grafik 3. Budin Nahiyesi'nin Toplam Geliri.....	282
Grafik 4. Budin Sancağı'nın Şehir Gelirlerinin Nahiyelere Göre Dağılımı.....	349
Grafik 5. Budin Sancağı'nın Kır Gelirlerinin Nahiyelere Göre Dağılımı.....	352
Grafik 6. Budin Sancağı'nın Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi.....	354
Harita 1. XVI.Yüzyılda Budin Sancağının Nahiyeleri ve Köyleri.....	375

Tezin Başlığı: XVI.Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Budin	
Tezin Yazarı: Mustafa IŞIK	Danışman: Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK
Kabul Tarihi: 24.05.2013	Sayfa Sayısı: xiv (Ön kısımlar) +375 (Tez)
Anabilimdalı: Tarih	Bilimdalı: Tarih
<p>Osmanlı Devleti kurulduktan sonra gaza ideolojisi gereği sürekli batıya doğru seferler yapmıştır. Bu seferler neticesinde önce Rumeli sonrasında ise Balkanlar fethedilmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde kısa bir süreliğine seferlerin yönü doğuya çevrilerek Safevi ve Memlük tehlikesi bertaraf edilmişti. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1520 yılında tahta geçmesi ile birlikte doğu sınırlarının güvence altına alınmış olması neticesinde Osmanlı Devleti'nin seferleri yeniden batıya çevrilmiş ve 1521 yılında Orta Avrupa'nın kapısı durumundaki Belgrad ve 1526 yılında Budin gibi önemli merkezler fethedilmiştir. 1526 yılında cereyan eden Mohaç Savaşı'ndan sonra Macar asilzadelerinden Zapolya ve Habsburglulardan Ferdinand, topladıkları diyet meclislerinde kendilerini Macar Kralı ilan ettirmişlerdi. Ancak Ferdinand'ın krallığı Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiş bilakis rakibi Zapolya himaye edilerek kendisine hilat giydirilmiştir. Böylece Zapolya, Osmanlı Devleti'ne tabi vassal bir kral olarak 1540 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Zapolya'nın 1540 yılında ölümünden sonra 1541 yılında Budin ilhak edilerek beylerbeyliği statüsüne getirilmiş ve eyaletin başına sâbık Bağdat valisi Süleyman Paşa atanmıştır. Bundan sonra Budin'de himaye devri biterek fiilen Osmanlı hakimiyeti dönemi başlamıştır.</p> <p>Biz bu çalışmamızda Macaristan'ın tahtgâhı Budin'in Osmanlı hakimiyetine girmesi neticesinde sancak merkezi yapıldığı dönemden itibaren XVI.yüzyıl boyunca değişen idari, iktisadi ve nüfus yapısını tapu tahrir defterlerindeki veriler ışığında ele almış bulunmaktayız. Buna göre Budin Beylerbeyliği'nin merkezi -paşa sancağı- durumunda olan Budin Sancağı, Budin, Peşte, Vac, Vişegrad, Keçkemed, Cezire-i Kovin ve Földvar olmak üzere yedi adet nahiye ve bu nahiyelere tabi yaklaşık 300 adet köyden müteşekkildir.</p> <p>Budin Sancağını oluşturan nahiyelerin ve sancağın genel nüfusuna bakıldığında kır nüfuslarının şehir nüfuslarından fazla olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca sancak dahilinde sâkin reyanın büyük çoğunluğunun Hıristiyan Macarlar olduğu geri kalan kısmının ise İtalyanlar, Almanlar ve Yahudiler olduğu gözlemlenmektedir. Sancak genelinde Müslüman nüfus ise oldukça azdır. Bu tespitlerden, Balkan şehirlerinde olduğu gibi Budin'de İslamlaşma ve Türkleşmenin meydana gelmediği anlaşılmaktadır.</p> <p>Budin Sancağının iktisadi yapısına bakıldığında genel anlamda şehirlerde pazar, gümrük ve ticaret vergileri ile mukataa (kiralama) gelirlerinin, kırsal kesimde ise zirai ve hayvani ürünlerden elde edilen gelirlerin öne çıktığı anlaşılmaktadır. En fazla dikkat çeken zirai ürün hububat ve hamr (şarap)'dır. Hayvansal ürünler arasında dikkat çekenler ise muhtelif hayvan derileri, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardır.</p>	
Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Budin, Macaristan, Tahrir	

Title of the Thesis: Budin under Ottoman Rule in the XVI.Century	
Author: Mustafa IŞIK	Supervisor: Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK
Date: 24.05.2013	Nu. Of pages: xiv(Pre Text) +375 (Text)
Department: History	Subfield: History
<p>Ottoman State, after its foundation, had always campaigned to the west because of the “<i>gaza</i>” ideology. As a result of these campaigns, firstly Rumelia and then the Balkans had been conquered. During the reign of Yavuz Sultan Selim, the threat of Safavids and Mamluks were eliminated by the campaigns to the east just for a short time. In 1520, the campaigns were directed again to the west with the ascend of Kanuni Sultan Süleyman to the throne and in 1521 important centres such as Belgrad and Budin which were considered as the gates to Europe had been conquered. After the Mohaç War in 1526 Hungarian aristocrat Zapolya and Ferdinand from Habsburg declared themselves kings of Hungary in the Diet Assembly. However, the kingdom of Ferdinand was not recognized by the Ottoman State, on the contrary, Zapolya was protected and given the right to wear the “<i>hilat</i>”. Thus, Zapolya reigned as the king of Hungary as subject to the Ottoman State until 1540. After the death of Zapolya in 1540, Budin was captured and considered as a state; Süleyman Pasha, the former mayor of Baghdad, was assigned to the state. After that, the protection period was over and Budin was actually under the Ottoman domination.</p> <p>In this study, we have evaluated the changing administrative, economical and population structure of Budin, the capital of Hungary, according to the data collected from the tapu – tahrir registers from the time that it came under the control of the Ottoman State until the XVI century. According to this, Budin Sancak (Pasha Sancak), which was the centre of the state of Budin, is composed of 7 <i>nahiyes</i>; Budin, Peşte, Vac, Vişegrad, Keçkemed, Cezire-i Kovin and Földvar; and almost 300 villages within these <i>nahiyes</i>.</p> <p>When we look at the populations of these <i>nahiyes</i> and the total population of Budin, it is remarkable that the rural populations are more than the urbane. Also it is observed that the majority of the inhabitants within the <i>sancak</i> are Christian Hungarians and the rest is composed of Italians, Germans and the Jew. Muslim population throughout the <i>sancak</i> is very few. It is understood by these findings that assimilation into Islam and Turkish culture in Budin as well as in Balkan states has not taken place.</p> <p>When we look at the economical structure of Budin Sancak, it is seen that in cities the main source of income is the taxes taken from bazaars, customs office, trades and rents, and as for the rural districts the incomes are mainly from agricultural crops and animal products. The most outstanding agricultural crops are grains and wine. Certain ones among the animal products are various animal skins, cattle and ovine.</p>	
Keywords: Ottoman State, Budin, Hungary, Tahrir	

GİRİŞ

Eserin Amacı ve Önemi

Orta Avrupa ile Balkanlar arasında adeta bir koridor görevi gören Macaristan'ın jeopolitik konumu Osmanlı Devleti için oldukça önemlidir. Bundan dolayı Macaristan'ın tahtgâhı Budin, 1526 yılındaki Mohaç Savaşı'ndan itibaren 1686 yılına kadar 160 yıl boyunca Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'ya açılmak için 1521 yılında Belgrad'ı fethettikten sonra ikinci kapı durumunda olan Budin'i 1526 yılında önce kendisine tâbi vassal bir kral tarafından yönetmiş daha sonra 1541 yılında ise ilhak ederek doğrudan İstanbul'dan atanan Beylerbeyileri vasıtasıyla yönetmiştir. Budin Beylerbeyliği'nin kurulmasından sonra ancak beş yıl sonra tamamlanabilen arazi tahrirleri neticesinde 1546 yılında sancağın ilk tahriri yapılmıştır. Budin'de 1558 yılında bir tahrir daha yapılmıştır. Ancak bu tahrir kayıtlarının bulunduğu defterde nahiyelerin hâsıl kısımları kaydedilmemesinden dolayı bu defter tezimizde kullanılmamıştır. Budin Sancağı'nın bundan sonra 1562, 1580 ve 1590 yılları olmak üzere XVI.yüzyılda üç defa daha tahrir yapılmıştır.

Biz bu çalışmamızda 1541 yılından itibaren Osmanlı Hakimiyetine giren Budin Eyaleti'nin paşa sancağı durumunda olan Budin Sancağının XVI.Yüzyıl boyunca yapılan tahrirler ışığında idari, iktisadi ve nüfus yapısını ortaya koymaya çalıştık. Kaleme alınan bu tez, Macaristan coğrafyasına ve şehir tarihlerine ilgi duyanlar için bir kaynak olabilir.

Eserin Metodolojisi

Budin Sancağı'nın XVI.Yüzyılda Osmanlı hakimiyeti esnasındaki idari, iktisadi ve nüfus yapısını ortaya koymaya çalışırken elbette en önemli materyallerimiz İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan arşiv vesikaları olmuştur. Şehir tarihi araştırmalarında şüphesiz en temel kaynak tahrir defterleridir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Budin Sancağı'nın XVI.yüzyılda yapılmış 7 adet mufassal tahrir defteri ile 3 adet tımar-icmal defteri mevcuttur. Bu defterler tezimizin ana kaynakları olup çalışmamızın iskeletini oluşturmaktadırlar. Siyakat yazısı ile yazılan bu defterler ilk olarak transkribe edilerek sonrasında defterlerdeki idari, iktisadi ve demografik yapı ile ilgili veriler tablolastırılarak yorumlanmaya hazır hale getirilmiştir. Bu defterlerdeki yer

isimlerinin okunmasında Macar tarihçi Gyula Kaldy-Nagy'nin "*Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)*" isimli eserinden özellikle faydalanmış bulunmaktayız. Şüphesiz Kaldy-Nagy o coğrafyanın bir ferdi olarak bölgedeki isimleri çok daha iyi bilmektedir. Sancak gelirlerinin has, zeamet ve tımar olarak dağıtılan gelirlerinin kayıtlı olduğu tımar-icmal defterleri de sancak dahilindeki tımar ve zeamet sayıları ile miktarlarını ihtiva etmesinden dolayı tahrir defterlerinden sonra tezimizde kullandığımız en önemli ikincil kaynaklardır. Budin Sancağı'ndaki tımar ve zeametlerin çeşitli sebepler ile mahlûl ve yeniden verilen tımarların kayıtlı olduğu tımar-ruzmançe defterleri de Budin Sancağı'ndaki tımar rejiminin işleyişi, tımar ve zeametlerin ne tür sebeplerden sonra el değiştirdiği, değiştirilen tımar ve zeametlerin miktarları hakkında bilgi vermesi açısından yararlandığımız önemli kaynaklardır. Bundan başka Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler Kataloğu'nda bulunan ve Budin Sancağı'na ait olan mevâcip defterleri de muhtelif dönemlerde Budin Sancağı dahilindeki kalelerde bulunan asker sayısı ile askerlere ödenen mevâciplerin (maaş) miktarını gösterdiklerinden büyük öneme hâizdirler. Bir diğer önemli arşiv vesikaları ise siyasi tarih kısmında özellikle faydalanmış olduğumuz Mühimme defterlerindeki hükümler ve nâmelerdir. Zira bu kayıtlar, Divân-ı Hümâyûn'da müzakere edilen ve karar bağlanan meseleler hakkında verilen hükümleri ihtiva etmektedirler. Bu mühimme defterlerinde yer alan Budin Beylerbeyilerine, Erdel Voyvodasına ve Beç Kralına gönderilen hükümlerden önemli bilgiler elde etmiş bulunmaktayız. Çalışmamızda, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden başka Viyana Devlet Arşivi ile Viyana Milli Kütüphanesi'nde yer alan -Lajos Fekete, Gyula Kaldy-Nagy gibi Macar tarihçiler tarafından transkribe edilen ancak değerlendirilmesi yapılmamış olan- gümrük defterleri de Budin Gümrüğü'nün çalışma rejimi, yıllık ithalat-ihracat hacmi ile gümrükten geçen ticari meta hakkında bilgi vermesi açısından bizim için oldukça yarar sağlayan vesikalar olmuştur.

Çalışmamızda arşiv vesikalarından sonra Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde bulunan ikinci derecedeki kaynaklar olan yazmalar ve kroniklerden faydalanılmıştır. XV. ve XVI. Yüzyıllara ait Osmanlı kronikleri tezimizin siyasi tarihindeki savaşları yazma esnasında çok önemli bilgiler sağlamıştır. Osmanlı kroniklerinden Peçevî Tarihi, Selânikî Tarihi ve Solakzâde Tarihi çalışmamızda en fazla başvurduğumuz eserler olmuşturlardır.

Arşiv vesikaları, yazmalar ve kroniklerden sonra Türkçe ve Almanca araştırma eserler çalışmamızda sık sık kullandığımız ana kaynaklardandır. Yabancı dilimizin Almanca olması nedeniyle çalışmamızda genel anlamda Almanca kitap ve makaleler kullanılmıştır. Bu Almanca eserlerin birçoğu Erasmus Programı vasıtasıyla Almanya'nın Regensburg şehrinde bulunduğumuz esnada Macar Enstitüsü'nün (Ungarisches Institut) kütüphanesinden temin edilmiştir.

Çalışmamızı kaleme alırken, arşiv vesikaları ile birinci ve ikinci elden kaynaklar mümkün olduğunca objektif olarak değerlendirilerek eleştiri süzgecinden geçirilmiştir. Çalışmamızda kullandığımız arşiv vesikaları, tarih yazıcılığını sadece siyasi tarih yazma tekdüzeliğinden çıkarıp olayların arkaplanını, siyasi, iktisadi ve demografik nedenleri ile sonuçlarını ortaya koymamız açısından oldukça yarar sağlamıştır.

Eserin İçeriği

XVI.Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Budin olarak adlandırılan tezimiz; *Siyasi Tarih, İdari Taksimat, İdari ve Mâli Yapı, Fiziki Yapı Mahalleler ve Nüfus, İktisadi Yapı* olmak üzere beş ana bölümden müteşekkildir.

Tezimizin birinci bölümü olan *Siyasi Tarih* kısmında ilk olarak Budin isminin menşei ve şehrin diğer muhtelif isimleri hakkında bilgi verildikten sonra ilkçağlardan Osmanlı hakimiyeti dönemine kadar şehrin tarihi ve ilk Osmanlı-Macar ilişkileri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Daha sonra 1526 yılında Sultan Süleyman ile Macar Kralı Layoş'un Mohaç'ta karşı karşıya gelmesi ele alınmıştır. Mohaç Savaşı'nda Macar Kralı Layoş'un ölmesi ve ordusunun mağlup olması Macar tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu tarihten sonra Ortaçağ Macar Krallığı tarihin sayfalarından silinerek Macar toprakları Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında paylaşılarak sürekli bir çatışma alanına dönmüştür. Bu bölümde Mohaç Savaşı neticesinde Macaristan'da ortaya çıkan taht meselelerine de yer verilmiştir. Buna göre; Macar tahtında bir taraftan Macar soylularından Yanoş Zapolya hak iddia ederken diğer taraftan da Habsburglulardan Ferdinand hak iddia etmekteydi. Neticede her iki kral, birincisi Osmanlı Devleti'nin ikincisi ise Habsburgluların desteğini alarak kendilerini Macar kralı ilan ettirmişlerdir. Akabinde iki kral arasında taht mücadeleleri başlamıştır. Bir taraftan Zapolya ile Ferdinand arasında çatışmalar devam ederken diğer taraftan da her iki kral da Osmanlı

Devleti'ne elçiler göndermek suretiyle himaye talep etmekteydiler. Ancak Ferdinand, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en büyük rakibi Kutsal Roma Germen İmparatoru Şarlken'in kardeşi olduğundan dolayı himaye edilmeyerek Zapolya, Sultan Süleyman tarafından himaye edilmiştir. Zapolya'nın himaye edilmesinden 1540 yılında ölümüne kadar Ferdinand'ın Macaristan'a tecavüzlerinden dolayı Osmanlı Devleti ile Ferdinand arasında sürekli savaşlar cereyan etmiştir. Bu bağlamda 1529 Viyana Kuşatması, 1532 Alaman Seferi önemli seferlerdendir.

Macar Kralı Zapolya'nın ölümünden sonra Budin'in ilhak edilerek beylerbeyliği statüsüne getirilmesi ile birlikte Macaristan'da artık yeni bir dönem başlamış oluyordu. Çünkü bundan sonra Macaristan, yerel krallar vasıtasıyla değil bilakis İstanbul'dan tayin edilen Beylerbeyleri tarafından yönetilmiştir. Bunun neticesinde Macaristan'da ve Budin'de eski krallık dönemindeki kanunlar yavaş yavaş değiştirilerek Osmanlı sistemi yerleşmeye başlamıştır. Sultan Süleyman, Budin'deki hakimiyetini sağlamlaştırmak için 1543 yılında Estergon Seferi'ne çıkmış ve bazı kaleleri ele geçirmiştir. Budin'de durum böyle iken, Zapolya'nın ölmeden önce doğan oğlu Sigismund, henüz bebek iken Erdel banlığına atanarak annesi ve vâsisi Martinuzzi ile birlikte Erdel'e gönderilmişti. Sigismund'un vâsisi Martinuzzi, kralın küçük olmasını fırsat bilerek bir yandan Erdel'i idare etmekle uğraşırken diğer yandan da Habsburglular ile görüşerek onların yardımıyla üç kısma ayrılan Macaristan'ı kendi hakimiyeti altında birleştirmek için çaba sarf ediyordu. Martinuzzi'nin bu hareketleri Sigismund'un annesi tarafından İstanbul'a bildirildiği zaman hem Martinuzzi'nin bu hareketlerinden hem de Erdel'de meydana gelen karışıklıklar yüzünden 1552 yılında yeniden düzenlenen sefer sonucu Sultan Süleyman Tameşvar'ı fethetmiştir.

Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında Erdel ve Macaristan meselesi nedeniyle devam eden çatışmalar 1562 yılında Sultan Süleyman ile Ferdinand arasında imzalanan barış ile çok kısa bir süreliğine sona ermiştir. Çünkü bu anlaşmadan iki yıl sonra Ferdinand'ın ölümü ve yeni kralın anlaşmayı onaylama süreci ve vergi meselesi yüzünden 1566 yılında Sultan Süleyman bir kez daha Macaristan üzerine yürüyerek Sigetvar'ı kuşatmıştır. Sefer esnasında hayatını kaybeden Sultan Süleyman, Sigetvar'ın fethini görememiştir. Sultan Süleyman'ın vefatından sonra tahta geçen oğlu II.Selim döneminde 1568 yılında Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında uzun soluklu

sayılabilecek bir barış anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma mucibince Avusturya'ya verilen ticaret serbestisi ile Macaristan'da ticaret ve gümrük rejimi hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında sınırlarda tecavüzler ve akınlar sürekli devam etse de barış bozulmuyordu. Ancak 1591 yılında Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa'nın Avusturya sınırındaki akınları ve Siska mağlubiyeti artık Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 15 yıl sürecek uzun savaşı başlatmıştır. Bu savaş esnasında her iki taraf da çeşitli kaleleri ele geçirmiş ve kaybetmiştir. Nihayet uzun savaş 1606 yılında Zitvatorok Anlaşması ile sona ermiştir. Siyasi tarih kısmında burada kısaca bahsettiğimiz olayların detaylarına girilmiştir.

Tezimizin ikinci bölümü olan *İdari Taksimat* kısmında 1541 yılında kurulan Budin Sancağı'nın tapu tahrir defterlerindeki verilerden yararlanılarak idari taksimatı ele alınmıştır. Buna göre Budin Sancağı; Budin, Peşte, Vac, Vişegrad, Keçkemed, Cezire-i Kovin ve Földvar olmak üzere yedi adet nahiyeye ve bunlara tabi yaklaşık 300 civarında köyden müteşekkil olduğunu görüyoruz. Bu nahiyeler ve bunlara tabi köyler tablolar halinde bu bölümde gösterilmiştir.

Tezimizin üçüncü bölümü olan *İdari ve Mâli* kısmında Budin Beylerbeyliği'nin kuruluşundan kısaca bahsedilmiştir. Akabinde Budin'de devleti temsil eden ve padişah adına eyaleti yöneten Budin Beylerbeylerinin görev, yetki ve muhtelif icraatları hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre; Budin Beylerbeylerinin; sancak dahilinde idari ve askeri görevlerinden başka Avusturya ile diplomatik müzakereler yapmak, esir mübadelesi yapmak, ticareti geliştirmek, imar faaliyetlerinde bulunmak... vb. alanlarda yetkileri mevcuttu. Bu bölümde Budin Beylerbeylerinin görev ve yetkilerinden bahsettikten sonra 1541-1686 yılları arasında 145 yıl boyunca Budin'de görev yapan beylerbeylerinin listesi ve görev süreleri tablo halinde verilmiştir. Tezimizin yine bu kısmında Budin Sancağı'nın XVI.Yüzyıla ait Tımar icmal defterlerindeki veriler ışığında gelirlerini ve bu gelirlerin tımar sistemi dahilinde has, zeamet ve tımar olarak üç kısma ayrılarak hem sancağın imar ve yönetiminde kullanıldığı hem de devlet görevlilerine maaş olarak tevcih edildiğini tespit etmiş bulunmaktayız. Buna göre; padişah hassı olarak ayrılan gelirler sancağın idaresinde ve imarında kullanılırken, beylerbeyleri, defterdarlar ve sancakbeyleri gibi yüksek rütbeli kişilere de has veya zeamet olarak hizmetleri mukabilinde maaş tevcih edildiği anlaşılmaktadır. Tımar

sisteminin en alt basamağında bulunan 20.000 akçeye kadar gelire sahip tımar gediklerinin de sipahilere maaş olarak verildiği tespit edilmiştir.

Tezimizin dördüncü kısmı olan *Fiziki Yapı, Mahalleler ve Nüfus* kısmında ilk olarak Osmanlı şehri ile Macar şehri yani Varoş'un yapısı, birbirleriyle benzerlikleri ve farklılıkları ele alınmıştır. Buna göre; Macar şehri olan varoşlarda kadı ve sancakbeyi bulunmamasından dolayı buraların Osmanlı idari taksimatında şehir olarak kaydedilmediği anlaşılmaktadır. Bu kısımda ayrıca şehirleri oluşturan temel ünite olan mahalle tabiri ve mahallenin yapısı da açıklanmıştır.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde son dönemlere kadar nüfus sayımı yapılmamaktaydı. Bundan dolayı şehir tarihi araştırmalarında ve nüfus araştırmalarında en önemli kaynak olarak kullanılan tapu tahrir defterleri ve defterlerden nüfus tespit etmemize yarayan en önemli tabirlerden "*hane*" tabiri bu kısımda ele alınmıştır. Buna göre; bir hanenin kaç kişiyi temsil ettiği konusunda muhtelif görüşler ifade edildikten sonra nüfus araştırmalarında hemen hemen herkes tarafından ortak kabul edilen Ömer Lütfi Barkan'ın 5 rakamı bizim tarafımızdan da kabul edilmiştir. Bundan dolayı tapu tahrir defterlerinde mahalle, nahiye ve köylerde kayıtlı olan hane sayıları 5 (anne-baba ve üç çocuk) ile çarpılarak tahmini nüfus hesaplanmaya çalışılmıştır. Defterlerde geçen mücerret tabiri ise bekar erkek anlamına geldiğinden bu kişiler bir kişi kabul edilerek nüfusa eklenmiştir. Şehir karakteristiği ve nüfus tespiti mülhazalarından sonra tapu tahrir defterlerindeki veriler ışığında Budin Sancağı'nı meydana getiren yedi nahiye ve yaklaşık üç yüz köyün tahmini nüfusu veya vergi mükellefi nüfusu belirlenmeye çalışılmıştır. Nahiyeler şehir ve kırsal kesim olarak ayrı ayrı değerlendirildikten sonra bölümün sonunda Budin Sancağı'nın tahmini genel nüfusu belirlenerek bu nüfusun içerisindeki şehir ve kır nüfusu mukayese edilmiştir. Ayrıca her nahiyeye tabi köylerin nüfus yoğunluklarına göre sıralamaları da bu bölümde ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca şehirleri oluşturan en önemli unsurlardan olan kalelere de özel bir ehemmiyet verilerek Budin Sancağı dahilinde yedi nahiyenin beş adetinde bulunan Budin, Peşte, Vac, Vişegrad ve Földvar Kaleleri zamanın yerli ve yabancı seyyahlarına göre tasvir edilmiştir. Budin Sancağı'nda bulunan Cezire-i Kovin ve Keçkemed nahiyelerinde ise kale bulunmadığı da tahrir kayıtlarından anlaşılmıştır.

Tezimizin son kısmı olan *İktisadi Yapı* bölümünde ilk olarak Budin Sancağı'ndaki vergi düzeni ve tahsil edilen vergiler mahiyetlerine göre beş kategoride incelenmiştir. Buna göre; Budin Sancağı'nda vergiler; kulluk vergileri, muhtelif üretim vergileri, pazar ve ticaret vergileri, gümrük vergileri ve son olarak muhtelif harç ve cezalardan oluşan vergiler olmak üzere beş kısımdan oluşmaktaydı. Ayrıca bu bölümde Budin Sancağı'nda kullanılan -tapu tahrir defterlerinde ve gümrük defterlerinde geçen- ölçü birimleri açıklanmaya çalışılmıştır. Budin'deki vergi düzeni ve kullanılan ölçü birimlerinden sonra idari taksimat ve nüfus bölümlerinde olduğu gibi nahiyeler ayrı ayrı kendi başlarına ele alınarak biraz önce belirttiğimiz kategorilerdeki vergi gelirleri tespit edilmiştir. Bu tespit esnasında her zaman olduğu gibi şehir ve kır gelirleri ayrı ayrı değerlendirilmiş ve neticede nahiyenin toplam geliri belirlenmiştir. Bütünün parçalarını oluşturan nahiyeler kendi içinde bu şekilde değerlendirildikten sonra nahiye gelirlerinin toplanması suretiyle sancağın toplam gelirleri tespit edilerek bunun içerisindeki şehir ve kır gelirleri mukayese edilmiştir. Bu bölümde nahiyelerin gelirleri incelenirken aynı zamanda özellikle de tarım ve hayvancılıkla ilgili üretim gelirleri arasında zirai ürünler içerisinde şarap, hububat ve yem üretiminin, hayvan yetiştiriciliği içerisinde ise küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinin öne çıktığını tespit etmiş bulunmaktayız.

BÖLÜM 1: SİYASİ TARİH

1.1.Osmanlı Hakimiyeti Öncesinde Budin

1.1.1. Budin Kelimesinin Menşei ve Şehrin Muhtelif İsimleri

Macaristan'da Tuna Nehri'nin sağ yakasında yer alan Budin şehri, nehrin sol kıyısındaki Peşte ve Buda'nın kuzeyindeki Obuda (Eski Buda) ile birlikte günümüzde Macaristan'ın başkenti olan Budapeşte'yi teşkil eder.¹ Buda kelimesinin menşei ve etimolojisi hakkında muhtelif görüşler mevcuttur. Bunlardan bir tanesi, Türk-Hun Hükümdarı Buda (Bleda) için basılan gümüş ve bakır paraların ön tarafında Buda'nın resmi ve etrafında Latince "BVDA DVX HVNNORUM" (Hunların önderi Buda) yazılı olmasından dolayı Buda isminin Hun Hükümdarı Attila'nın kardeşi Buda'dan geldiği şeklindedir.² Ancak, Stephan v. Horvath, Buda isminin Hun hükümdarı Attila'nın kardeşi Buda'dan geldiği görüşünü, Attila'nın kardeşinin isminin Bleda olduğunu ortaya koyarak Buda isminin bununla ilgili olamayacağını ileri sürerken³ İbrahim Kafesoğlu, Hun hükümdarı Attila'nın kardeşinin isminin Bleda olduğunu ancak Macarlar tarafından sonraları Buda olarak adlandırıldığını beyan etmektedir.⁴

Tarihi süreç içinde Budin'in ismi, *Aquincum*, *Ak-İnk*, *Etelvar*, *Etzelburg*, *Obuda*, *Uj-Buda*, *Budu-var*, *Buda-var*, *Buda-Vetus*, *Ofen..vb.* çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Ancak şehrin ismi muhtemelen Mathias Corvin zamanında kısaltılarak Buda şekline dönüştürülmüştür. Almanca'da Buda şehrinin ismi "*Ofen*" şeklinde geçmektedir. Ocak, ateş anlamlarına gelen "Ofen" kelimesi, bölgede kireç ocaklarının çokluğundan dolayı Macarca ve Slav dillerinde de aynı anlama gelen "Peşt" kelimesi ile alakalıdır.⁵ Slav dillerindeki Peç kelimesi de aynen Ofen gibi ocak, ateş manalarına geldiğinden dolayı Peşt ile *печь* (Peç) kelimeleri muhtemelen aynıdır (bkz. Rusça-Türkçe Sözlük). Hatta Peşt kelimesi Macar diline Slav dillerinden dahi geçmiş olabilir. Budin'in karşısında yer alan Peşte'nin ismi ise uzun zaman *Vetus* veya *Antiqua Pest* olarak kullanılmıştır.⁶ Buda'nın ismi Osmanlı hakimiyeti döneminde çoğunlukla Budin

¹ Geza David ve Semavi Eyice, "Budin" **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt. 6, İstanbul 1992, s.344.

² **Meydan Larousse**, "Buda Paraları", Cilt.II, İstanbul, 1981, s.613.

³ Stephan v. Horvath'dan naklen Franz Schams **Vollständige Beschreibung der Königl. freyen Hauptstadt Ofen in Ungern**, Ofen 1822,ss.90-91.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1999, s.76.

⁵ Schams,s.92.

⁶ Andrés Kubinyi, **Die Anfänge Ofens**, Berlin, 1972, ss.11-12.

veya Budun olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı kaynaklarında Peşte'nin isminde herhangi bir değişiklik yapılmadan kullanıldığı görülür.

1.1.2. İlkçağlardan Ortaçağın Sonlarına Kadar Budin ve Çevresi

Budin'in kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, kaynaklarda genellikle günümüzdeki Budin ve civarında MÖ.I.yüzyılda Romalılar tarafından koloni ve askeri üs mahiyetinde Aquincum ismiyle bir şehir kurulduğu ve buranın Pannonia Eyaletinin başkenti yapıldığı kayıtlıdır.⁷ İmparator Hadrianus ve Septimus Severus dönemlerinde büyük bir gelişme gösteren Aquincum şehri karşı sahile yani Peşte'ye köprü ile bağlanmıştır. Şehrin ana vazifesi Tuna geçidini kontrol etmek ve imparatorluk sınırlarını yabancılara karşı korumak olmasına rağmen zamanla bu şehir ticaret merkezi haline gelmiştir. Şehre gelen yabancıların geceleme hakkı olmadığından, yabancılar akşam karşı sahile geri dönmek mecburiyetinde idiler.⁸

Budin gibi Peşte'nin de kuruluş tarihi net olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda Peşte ile ilgili en eski kayıt; şehrin 972 yılında Macar Prensi Taksony tarafından Müslüman ve İsmâili tarikatine mensup olan Volga Bulgarlarına hediye edildiği şeklindedir. Peşte'de bu dönemde Volga Bulgarlarının yanı sıra diğer Müslüman tüccarlar ve Hıristiyanlar da yaşamaktaydılar.⁹ Macaristan'daki kentler ve kaleler hakkında detaylı bir eser kaleme alan Burcu Özgüven, Peşte'nin kuruluşunu ve gelişimini şu şekilde belirtmektedir; *"13.yüzyılda oluşan kentler arasında yer alan Peşte'de yüzyıl başlarında sadece Müslüman İsmaili tarikatına mensup tüccarlar oturuyordu. İsmaili tüccarlara kraliyet toprakları tahsis edilmişti. Peşte'nin ticari etkinliğe uygun topografyası ve konumu nedeniyle daha sonra burada başka ticaret kolonileri de kuruldu. 1218 ile 1225 yılları arasında bir grup Alman tüccar Avusturya'dan getirilerek kente yerleştirildi. Almanlar 13.yüzyılın gözde endüstrilerinden olan madencilikte, özellikle çan dökümcülüğünde faaliyet gösterdiler. Ortaçağ metinlerinde Peşte, refah ve bolluk içinde bir Alman kenti olarak tasvir edilir"*.¹⁰ Özgüven'in Peşte hakkındaki bu tespiti ile Andras Kubinyi'nin tespiti genel olarak paralel olsa da aralarında yaklaşık 250 yıllık bir fark mevcuttur.

⁷ Géza David, "Buda", *Encyclopedia of The Otoman Empire*, Gábor Ágoston ve Bruce Masters, New York 2008, s.94; Burcu Özgüven, *Osmanlı Macaristan'nda Kentler, Kaleler*, Ege Yayınları, İstanbul 2001, s.92; Schams, s.91.

⁸ M.Cavid Baysun, "Budin", *MEB. İslam Ansiklopedisi*, Cilt.2, Eskişehir 1997, s.748.

⁹ Kubinyi, s.89.

¹⁰ Özgüven, s.107.

Kubinyi'nin tespitinde Prens Taksony'nin şehri hediye ettiği bildirilmekte olup bu bağlamda bilgidaki zaman ve kişiyi eleştiri süzgecinden geçirdiğimizde kanaatimizce Kubinyi'nin görüşü gerçeğe daha yakındır.

Kavimler Göçü esnasında Buda civarı birbiri ardınca Gotlar, Hunlar, Vandallar, Suevler, Alanlar ve Lombardlar tarafından istila edilmiştir. Buda daha sonraki dönemde ise Avar ve Slav halkların istilalarına maruz kalmıştır.¹¹ V.yüzyılda Budin'deki Bizans garnizonlarına Doğu Alman halklarından sonra Kafkaslardan örneğin Alanlar gibi halklar yerleşmişlerdir.¹² Budin ve Peşte civarı, Romalıların geri çekilişinden Attila'nın ölümüne kadar (453) Hunların yaşadığı bir bölge haline gelmiştir. Sonrasında kısa bir süre için Gotlar ve Lombardların yaşadığı bölgeye Gepidler gelmişlerdir. 567 yılında Avarların hakimiyetinde olan bölge 791-803 tarihleri arasında Kutsal Roma Germen İmparatoru Karl der Grosse (Büyük Karl veya Şarlman) tarafından ele geçirilmiş ve IX.yüzyılda Pannonia eyaletinin sınır şehri olmuştur.¹³ Bölgeye Macarların gelişi ise tamamen göçlerle alakalıdır. Şöyle ki; Macarlar, Ural Bölgesinde Bulgarlarla ilişkiye girdikten sonra muhtemelen M.S.468 yılında Karadeniz'in kuzeyine gelerek¹⁴ M.S. V.yüzyıldan IX.yüzyıla kadar Don Irmağı'nın ağzında kurulan On-Ogur¹⁵ (Slavca: Hunar) birliği içinde yaşamışlardır. Sonrasında ise Hazarların Kabar kolundan gelen Arpad hanedanı yönetiminde¹⁶ 830 yıllarında Don ve Özü (Dinyeper) nehirleri arasındaki bölgeye gelmişlerdir.¹⁷ Burada Peçeneklerin baskısına uğrayan Macarlar, 896 yılında bugünkü Macaristan topraklarına yerleşmişlerdir.¹⁸

¹¹ Baysun, s.748.

¹² Margit Nagy, "Die Zeit der Völkerwanderung", **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, s.97.

¹³ Jörg K.Hoensch, **Ungarn-Handbuch-Geschichte-Politik-Wirtschaft**, Fackelträger Verlag GmbH, Hannover 1991, s.15.

¹⁴ Hicran Akın, "Nemeth'e Göre En Eski Türk-Macar Münasebetleri", **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, Cilt.XXX, Sayı 1-2, Ankara 1982, s.3.

¹⁵ Macar kavminin ismi Osmanlı kroniklerinde Ungurus, Engürüs şeklinde geçmektedir. Kanaatimizce kroniklerde geçen Ungurus kelimesi ile On-ogur kelimesi muhtemelen ilişkilidir. Bu konuda Kafesoğlu ve Rasonyi şu bilgileri vermektedirler; M.S.463 yılında Sabarların batıya göç ederken yaptıkları baskı neticesinde Macarların büyük bir kısmı Ogurlarla birlikte Kuzey Kafkaslara, Kuban Nehri dolaylarına gelerek burada bir süre On-Ogurların hakimiyetinde kalmışlardır. Bundan dolayı farklı dillerde Ongur, Ungri, Ungor, Ungaros, Hungarus, Hongrois, Venger, Ungros, Ungarus...vb. şekillerde zikredilen Macar kavminin ismi kendilerine On-Ogurlardan miras kalmıştır. Tafsilat için bkz. Kafesoğlu, s.175; László Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1996, s.119.

¹⁶ Şahabettin Tekindağ, "Türk-Macar Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", **Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II.Rakoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul 1976, s.152.

¹⁷ Akın, s.3.

¹⁸ Sadık Müfit Bilge, "Macaristan'da Osmanlı Hakimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi", **O.T.A.M**, Sayı.11, Ankara 2000, s.1.

Macarların günümüzdeki Macaristan coğrafyasına gelerek burada Ortaçağ Macar Krallığını kurdukları esnada krallığın başkentlerinin Obuda, Ístolni Belgrad¹⁹ ve Estergon olduğu bilinmektedir. Bu şehirlerden Estergon, Macarların Başpiskoposluk merkezi, Ístolni Belgrad (Szekesfehervar) kralların taç giydiği ve gömüldüğü merkez iken XIII.Yüzyıldan itibaren krallar Obuda'da (Eski Buda) ikamet etmeye başlamışlardır.²⁰ Ortaçağ Macar Krallığının başkenti Obuda, 1241-1242 yıllarında Moğol istilasına maruz kalarak tahrip edilmiştir.²¹ Macar Kralları 13.Yüzyılın ilk yarısındaki Moğol istilasına kadar Paskalya'yı Obuda'da kutlardı.²² Doğudan gelen böylesine büyük Moğol tehlikesi ve tahribatından sonra, Macar Krallığı başkenti olan Obuda'nın güvenlik zaafiyetinin bulunmasından dolayı başkentin daha güvenli bir yere taşınması ve daha iyi bir şekilde tahkim edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Macar Kralı IV.Bela (1235-1270), günümüzdeki kale tepesine surlarla çevrili Budavar (Buda Kalesi) isimli bir şehir kurmuştur. Şehrin surlarının inşaatı 1248-1249 yıllarına kadar devam etmiş olmalıdır.²³ Yeni kurulan Buda'nın nüfusu sonraki dönemde Macar Kralı olan Ludwigs I'in Vişegrad'dan Buda-var'a taşınmasıyla birlikte hızla artmış ve burada "Uj-Buda" (Yeni Buda) adında yeni bir mahalle daha kurularak şehir hızla gelişmeye başlamıştır.²⁴ Budin ve civarı, Kral Sigismund (1387-1437) ve özellikle de Kral Matyas'ın (1458-1490) egemenliği döneminde büyük gelişme göstermiş ve burası artık Macarların hem hükümdarlık merkezi²⁵ hem de ticari ve siyasi merkezi haline gelmiştir.²⁶ Budin'in karşısında yer alan Peşte'nin tarihi süreç içindeki gelişiminden de kısaca bahsetmek gerekmektedir. Peşte de aynen Budin gibi Tuna Nehri'nin hemen kıyısında yer almakta ve Budin ile köprü vasıtasıyla birleşmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere; Peşte şehrinin kuruluşu hakkında çelişkili bilgiler olsa da bizim kanaatimizce şehrin kuruluşu ve Ortaçağ'daki gelişimi hemen hemen Budin ile paralel veya en azından onunla ilintilidir. Ortaçağ Macar Krallığı döneminde, 1220'li yıllarda Moğol istilasından önce Peşte'de Alman zanaatkarlar ve bağcılar Avusturyalı bir şövalyenin hakimliğinde yaşıyorlardı. Almanların yaşadığı kesim, Palatin

¹⁹ Ístolni Belgrad'da en son 1526 yılında Zapolya, 1527 yılında ise Ferdinand taç giymiştir. Geza David, "Ístolni Belgrad", **DİA**, Cilt 23, İstanbul 2001, s.405.

²⁰ András Kubinyi, "Buda-Die Mittelalterliche Hauptstadt", **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, s.15.

²¹ Baysun, s.748.

²² Kubinyi, *Die Anfänge Ofens*, ss.11-12.

²³ Károly Magyar, "Buda im13. Jahrhundert", **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, s.158-159.

²⁴ Schams, ss.90-91.

²⁵ Geza David ve Semavi Eyice, s.345.

²⁶ Géza David, "Buda", s.94.

(Romalılarda Palatino) İdare Merkezi ve Liman'ın yakınında idi. Almanların yaşadığı yerin yanında 1232 yılına kadar Müslümanlar da yaşıyorlardı. 1240 yılında ise Almanlar, üzüm bağı yapmak için Peşte'nin verimli topraklarını kiralamışlardı.²⁷ Sonuç itibariyle Ortaçağ'da Budin, hükümet merkezi olup aristokratların yaşadığı bir şehir iken; Peşte tüccarların ve çiftçilerin yaşadığı bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.3. Mohaç Savaşı'na Kadar Osmanlı-Macar Mücadeleleri

Osmanlı Devleti kurulduktan sonra yönünü Balkanlara doğru çevirerek fetihlerini bu yönde devam ettirmiştir. Bu bağlamda Osmanlılar, 1354 yılında Rumeli'ne geçip Çimpe Kalesi'ni ele geçirdikleri zaman, Papa ve Bizans İmparatoru, Macar Kralı Layoş'tan (Hayatı 1326-1382) Türk ilerleyişini durdurmasını istemişlerdir.²⁸ İlk zamanlarda Türk tehlikesinin ileride hangi boyutlara geleceğini tahmin edemeyen Layoş, Türklerin hızlı ilerlemelerini, iç kavgalar yüzünden iktidarları zedelenen Bizans, Bulgar ve Sırp Devletlerinin zayıflamalarına yormuştu. Ancak Layoş, hayatının sonlarına doğru vassallarının birer birer Türk hakimiyetine girmesiyle artık Türk tehlikesinin boyutlarını anlamıştır.²⁹ Bunun üzerine Layoş, Sırp Sındığı mevkiinde 1364 yılında Türklere karşı savaşır ancak mağlup olur. Bu savaş Türklerle Macarların karşı karşıya geldiği ilk savaştır.³⁰ Osmanlı kroniklerinde bu savaş hakkında ilginç bilgiler verilmektedir. Kroniklere göre: Sırp Kralı büyük bir ordu ile Osmanlı ordusunun üzerine geldiğinde, Lala Şahin Paşa, gece vakti sarhoş Sırp askerleri uykuda iken davullar vurdurmak suretiyle ansızın baskın yapmıştır. Mehter sesini işiten Sırp'lar paniğe kapılmışlardır. Atlarının da ürkmesiyle Osmanlı askeri, Sırp'ları mağlup etmiş ve büyük ganimetler elde etmiştir.³¹ Bundan sonra Macar Kralı Layoş, Rumeli'ndeki Osmanlı ilerleyişine set çekmek ve bir savunma hattı oluşturmak için 1365 Yılı baharında Bulgarlara ve Osmanlılara karşı sefere çıkarak, 1365 yazında Vidin'i ele geçirmiştir. Macarların

²⁷ Kubinyi, *Die Anfänge Ofens*, s.17.

²⁸ Hicran Yusufoglu, "Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri", **2023 Aylık Dergi**, Sayı 59, Ankara 2006, s.14.

²⁹ Şerif Baştav, *Osmanlı Türk-Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1991, s.48.

³⁰ Yusufoglu, "*Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri*", s.14.

³¹ Oruç Bey, **Osmanlı Tarihi (1288-1502)**, sad. Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009, s.30; Âşıkpaşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, sad. Kemal Yavuz ve M.A.Yekta Saraç, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2003, ss.116-117.

taarruzuna maruz kalan Bulgarlar, neticede Osmanlı Devleti'nin doğal müttefiki haline gelmişlerdir.³²

Bu dönemde Balkan toprakları Türk-Macar kuvvetleri arasında tampon bölge halinde bulunuyor idi. Sırbistan, Makedonya ve Eflak'tan oluşan Balkan ittifakı, Türklere karşı yaptıkları savaşlarla bir bakıma Macarların sınırlarını da dolaylı olarak korumaktaydı.³³ Ancak Sırp, Bosna, Macar, Ulah, Arnavut ve Çek askerlerinden oluşan Haçlı ordusu, Haziran 1389'da I.Kosova Savaşı'nda Osmanlı ordusu tarafından kesin bir mağlubiyete uğratılmıştı. Böylece, dolaylı da olsa Macar sınırlarını koruyan Balkan İttifakı dağılmıştır.³⁴ Sultan Murad I'in 1389 yılında Sırp'ları I.Kosova Savaşı'nda³⁵ yenmesinden sonra Tuna'nın güneyinde Macaristan'dan başka Osmanlı ilerleyişine karşı koyacak bir devlet kalmamıştı. Zira Macar krallığı o dönemde Avrupa'nın en güçlü devletlerinden birisiydi.³⁶ Hristiyan camiasına mensup olan ve coğrafi konumu itibariyle Osmanlı Devleti'nin hedef alanına en yakın olan Macarlara, Türk fetihlerine karşı, doğal olarak Avrupa'yı savunma görevi* düşmekteydi.³⁷ Bu bağlamda Macarlar, Osmanlılara karşı sürekli düşmanca davranmakta; ya Osmanlı Devleti'ne savaş açmakta ya da Osmanlı Devleti'ne karşı savaşanlara yardım etmekteydiler.³⁸ Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti ile Macar Krallığı'nın sınırları birbirine daha da yaklaşmaktaydı. Zira, Bizans İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemlerde Tuna ve Sava boyunca sınırlara sahip olan Macar Krallığı, Bizans'ın zayıflamasıyla birlikte hâkimiyetini aşağı Tuna ve Balkanlara kadar yayarak; bu esnada da Kuzeye doğru ilerleyen Osmanlılarla karşılaşmışlardı.³⁹ Osmanlı Devleti

³² Sadık Müfit Bilge, **Osmanlı'nın Macaristanı (1526-1718)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, s.3.

³³ Hicran Yusufoglu, "*Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri*", ss.14-15.

³⁴ Hicran Yusufoglu, **Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na Kadar)**, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları:1, Ankara 1995, s39.

³⁵ I.Kosova Savaşı'nda Osmanlı ordusunun mevcudu, Anadolu'dan 10.000 yaya, Rumeli'den 20.000 kadar azep ve akıncı ve genel toplamda 50-60.000 civarında idi. bkz. Oruç Bey, *Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, ss.33-34.

³⁶ Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı (1526-1718)*, s.5.

* Macarlar Türkleri durduraktan başka Tuna Havzası'nda iki görev daha üstlenmişlerdir. Bunlardan birincisi Tuna havzasını Cermenleştirmeye çalışan Avusturya'ya karşı açık veya gizli bir şekilde mücadele etmektir. Macarlar olmasaydı belki de Çekler, Morvalar, Slovenler ve Lehliiler, Prusya'da Cermenleşen Slavlar gibi Slavlaşacaktı. Macarların ikinci görevi ise Avrupa'yı Slav tehlikesinden korumaktır. Tafsilat için bkz. M.Tayyib Gökbilgin, "Macaristan'daki Türk Hâkimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt VII-VIII, Cüz:1, İstanbul 1942, ss.203-204.

³⁷ Şerif Başstav, **Osmanlı Türk-Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1991, s.1.

³⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt II, Ankara 1998, s.323; Yaşar Yücel, **Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.29

³⁹ Lajos Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", **Bellekten**, Cilt XIII, Sayı 52, Ekim 1949, s.664.

de kuzeyden gelen Haçlı Seferleri tehlikesini önlemek ve kendi topraklarının güvenliğini sağlamak amacıyla doğal bir sınır arayışı içindeydi. Bu amaç için Tuna ve Sava boyları çok uygun bulunmaktaydı. Bu sebepten dolayı Osmanlılar, hedeflerini Tuna ve Sava hattı boyunca belirleyerek fetihlerini hep bu yöne doğru yönlendirmişlerdir.⁴⁰ Tüm bu gelişmeler, doğal olarak Osmanlı-Macar ilişkilerinin hasmane gelişmesine neden olmakta, her iki devleti zaman zaman haçlı orduları, zaman zaman da direkt Macar ordusu vasıtasıyla karşı karşıya getirmekteydi. Osmanlı-Macar savaşları arefesinde Balkanlardaki halk, Macarlar ile Osmanlılar arasından Osmanlıları tercih etmekteydiler. Çünkü, Macarlar, Balkanlardaki Ortodoks veya diğer mezheplere mensup olan halklara zorla kendi dinlerini kabul ettirmeye çalışırken, Osmanlı Devleti buna mukabil dine karşı hoşgörülü davranmaktaydı. Bu hoşgörü, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki fetih hareketlerini kolaylaştırmaktaydı.⁴¹

Macar Kralı Sigismund, 1389 yılında artık sınırlar dahilinde savunma yapılarak Osmanlı fetihlerinin durdurulamayacağını anladığından Türklerin Avrupa'dan çıkarılması ve Türklerin Balkanlardaki vassal devlet zincirlerinin kopartılması için Haçlı Seferleri düzenlenmesini teklif etmekteydi.⁴²

I. Kosova Savaşı'nın ardından Türk akıncıları, Sırp kuvvetleriyle birlikte Tuna ve Sava Nehirlerini geçerek Macaristan'da çeşitli tahripler yapmışlardı. Bunun üzerine Sırbistan üzerine tedip seferi düzenleyen Sigismund daha sonra Yıldırım Bayezid'den Bulgaristan'ı terk etmesini istediğinde⁴³ sultandan aldığı olumsuz cevap yüzünden 1392 yılında Bulgaristan üzerine yürüyerek Niğbolu'yu ele geçirmiştir.⁴⁴ Bundan sonra Macar Kralı Sigismund, 1394 yılında elçilerini bir kez daha Sultan Bayezid'in sarayına göndererek Osmanlıların, Hıristiyan devletlere karşı yaptığı hücumlardan vazgeçmelerini istemiş, ancak elçiler yine olumsuz cevap almışlardır.⁴⁵ Osmanlı Devleti'nin bu cevabı üzerine Sigismund, Avrupa'da geniş bir diplomatik faaliyete

⁴⁰ Feridun Dirimtekin, "Belgrad'ın İki Muhasarası", **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, Sayı 2, İstanbul 1956, s.51.

⁴¹ Hicran Yusufoglu, *Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na Kadar)*, s.70.

⁴² Hicran Yusufoglu, *Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na Kadar)*, ss.43-44.

⁴³ Kral Sigismund, hukuken kendisine ait olan bölge üzerindeki emellerinden vazgeçmesi için Yıldırım Bayezid'e elçi göndermiştir. Ancak Bayezid, Kralın elçilerini, Türklerin savaşlarda kullandığı silahlarla dolu bir evde kabul ederek elçilere "Kralınızın yanına dönün ve gördüğünüz gibi, bu toprak üzerinde benim de yeteri kadar hakkım olduğunu söyleyin" diyerek duvarlarda asılı olan silahları göstermiştir. Bkz. Hicran Akın, "XVI.Yüzyıl Lâtince Macar Kroniği Chronica Hungarorum'un Türk Tarihi Bakımından Değeri", **Bellefen**, Cilt 51, Sayı 200, Ankara 1987, s.676.

⁴⁴ Başta, s.51.

⁴⁵ Yusufoglu, *Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na Kadar)*, s.45.

girişerek Türklere karşı müttefik bir Avrupa ordusunu 1396 yılında Niğbolu Seferi'ni düzenlemeye ikna etmiştir.⁴⁶ Osmanlı tarihçisi Mehmed Neşri, Niğbolu Savaşı'nın sebebini ve savaşın başlamasını şu şekilde nakletmektedir: “*Ungurus tekvurı yüz otuz bin erle Eflak ilinden Tuna'ya geçüb, İstanbul tekvurı tahrikiyle gelüb, Niğbolu'ya muhasara ide-yürür, didiler. Hemândem Hunkâr buyurdi, mancınıkları oda urup, kalkub Ungurus'un üzerine yürüyüb, evvel Tirnova'ya vardı. Anda Hunkâr cebe görüb Evrenoz Beği dil almağa gönderdi. Kâfir leşkerini bir vechile hıfz itmişdi ki, Evrenoz Beğ dil almağa kadir olmayub hacaletle, yine sultana gelüb eytdi; “Bu kâfirden gafil olmamak gerek” didi.*”⁴⁷

Fransız, Burgondia, Alman, Bohemya, Leh, İtalyan ve Macarlardan oluşan ve Temmuz 1396'da Budin'den Niğbolu'ya doğru hareket eden Haçlı ordusuna, Ağustos 1396'da, Rodos'tan 44 kadırgadan oluşan filoyla St.Jean şövalyeleri de katılmıştır. Ancak savaşı Osmanlı ordusu kazanmıştır.⁴⁸ Niğbolu Savaşı'nda Macar ordusunun Osmanlı ordusu tarafından hezimetle uğratılması, bir müddet Sigismund'un Türklere karşı direnmesini engellemiştir. Bayezid bu esnada isteseydi Macaristan ve Budin üzerine gidebilirdi. Ancak doğuda beliren Timur tehlikesinden dolayı şimdilik bu zaferle yetinmiş olmalıdır. Niğbolu Savaşı'ndan sonra Macar tarihinin 300 sene boyunca temel problemi olan Türk meselesi ortaya çıkmıştır.⁴⁹ Osmanlı Devleti'nin 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Timur'un ordusuna yenilerek buhran yaşaması bir süre Macarları Türk tehlikesinden korumuştur. Ancak bu dönemde Macaristan, dahili meseleler ile mücadele etmekteydi. Şöyle ki; büyük mülk sahibi aristokratlar ve eyaletlerdeki küçük soylular arasında ortaya çıkan mücadeleden dolayı Macaristan da zor günler geçirmekteydi.⁵⁰ Fetret döneminin ardından Çelebi Mehmet döneminde Osmanlı ordusu ile Macar ordusu 1413 yılında Bosna'da ortaya çıkan iç karışıklıkta bir tarafı Macarların, diğer tarafı da Osmanlıların desteklemesi nedeniyle bir kez daha karşı karşıya gelmiş ve zafer yine Osmanlı ordusunun olmuştur.⁵¹

⁴⁶ Baştav, ss.51-52.

⁴⁷ Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ**, yay. Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı, Ankara 1995, ss.327-329.

⁴⁸ Yusufoglu, *Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na Kadar)*, ss.62-63.

⁴⁹ Baştav, s.55.

⁵⁰ Baştav, ss.62-63.

⁵¹ Baştav, s.70.

Macar Kralı Sigismund'un 1437 yılında ölümünden sonra Macar tahtına Habsburglulardan Albert geçmiş ve sınır bölgelerinin korumasını Hünyadi kardeşlere vermiştir. Bu tarihten sonra Hünyadiler döneminde Macarlar, Osmanlı ordusuna karşı bazı başarılar kazanmışlardı. Janos Hünyadi komutasındaki Macar ordusu, 1442 Martında Mezid Bey komutasındaki Osmanlı akıncılarını yendikten sonra 1442 Eylülünde de Rumeli Beylerbeyi Hadım Şehabeddin Paşa'nın emrindeki kuvvetlere karşı üstünlük sağlamıştır.⁵²

Türkler ile Macarlar arasında 1444 yılında 10 yıl süreli bir barış olan Segedin Anlaşması imzalanmasına rağmen bu anlaşma 1 yıl dahi sürmeden Osmanlı-Macar savaşları yeniden başlamıştır. Akabinde 10 Kasım 1444'te Macar Kralı I.Ulaszlo önderliğindeki Macar ordusu Varna'da Osmanlı Devleti tarafından mağlup edilmiştir.⁵³ Varna Savaşı'nda ölen Macar Kralı Ulaszlo'dan sonra Macaristan'daki içkarışıklıklar nedeniyle devleti müdafaa etme görevi, bir Rumen Knez ailesine mensup olan Erdel Voyvodası ve Belgrad kumandanı olan Janos Hünyadi'ye kalmıştı.⁵⁴ Janos Hünyadi 1448 yılında; Alman, Çek ve Eflaklı askerlerden oluşan 40-45.000 kişilik ordusu ile yaklaşık 50.000 kişilik Osmanlı ordusu karşısına II.Kosova Savaşı'nda bir kez daha çıkmış, ancak mağlup olarak savaş meydanından kaçmak zorunda kalmıştır.⁵⁵

Güneydoğu Avrupa'da ve Balkanlarda Osmanlı Devleti hızla ilerlemekte iken kendilerine karşı 1371'de Sırp Kralı Cernomen'in Marica'daki, 1389'da Sırp Kralı Lazar'ın Amselfeld'deki (Kosova), 1393'te Bulgarların Tırnova'daki, 1395'te Boğdanlıların Rovinefeld'deki, 1396'da Macarların Nikolopolis'teki (Niğbolu) ve yine 1444'te Macarların Varna'daki yaptıkları savaşlar sonuç vermemiş ve nihayet 1453 yılına gelindiğinde İstanbul'un fethiyle Avrupa'daki Türk tehlikesi iyiden iyiye hissedilmeye başlanmıştı.⁵⁶ Buna karşın Balkanlarda Sırbistan, Eflak, Boğdan, Bulgaristan, Bizans, Venedik ve Bosna gibi devletler "Hristiyanlık" için Osmanlı Devleti'yle yaptıkları savaşlarda başarılı olamıyorlar ve Türklerle ittifak yapmak zorunda kalıyorlardı. Balkanlarda bu dönemde sadece Arnavutlardan İskender Bey Osmanlılara karşı ciddi bir direniş göstermekteydi. Tüm bu olaylar gelişirken,

⁵² Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı (1526-1718)*, s.7.

⁵³ Yusufoglu, "*Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri*", s.15.

⁵⁴ Ferenc Eckhart, **Macaristan Tarihi**, çev. İbrahim Kafesoğlu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949, s.97.

⁵⁵ Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı (1526-1718)*, s.8.

⁵⁶ Claus Heinrich Gattermann, **Türken und Habsburger**, Göttingen 2010, s.4.

Macarların Osmanlılara karşı kazandığı bazı başarılarından dolayı, o güne kadar Macarları, İskitlerin torunu ve yarı barbar olarak tesmiye eden ve onları batıya ait görmeyen Avrupalılar, artık mecburen Macarları Türklere karşı Hristiyanlığın müdâfileri olarak görmeye başlamışlardır.⁵⁷ Balkanlar ve Avrupa’da Türk fetihlerinin hızla ilerlediği yıllarda -1405/1464 arasında yaşamış olan- Papa II.Pius, Avrupa’da hissedilen Türk tehlikesini şu sözlerle ifade ederek Macarları takdir etmektedir: “*Yalnız sadık Macarlar henüz harp etmektedir, fakat yardım alamazlarsa onlar da çok zaman dayanamayacaklardır. Eğer bu set yıkılırsa ne Almanlar ne de Çek veya Lehliiler emniyette kalamayacaklardır. İtalya o zaman Türklerin önünde açık bulunacak, Fransızlar ve İspanyollar bundan dehşete düşecekler. İngiltere’yi deniz bile koruyamayacaktır*”.⁵⁸

Tarihler 1456 yılını gösterdiğinde Janos Hünyadi, Osmanlı Devleti’ne karşı son kez başarı sağlayacak ve hayatını kaybederek Macarlar ve Hristiyanlar tarafından büyük bir kahraman olarak görülmeye başlanacaktı. Bu tarihte Fatih Sultan Mehmet, 60-70.000 kişilik⁵⁹ ordusuyla Macaristan’ın kilidi sayılan ve 7000 askerle Mihaly Szilagyi tarafından savunulan Belgrad’ı kuşatmıştır.⁶⁰ Belgrad Kuşatması esnasında her iki ordunun asker ve silah mühimmatı hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Osmanlı müelliflerinden Hoca Sadettin Efendi, Belgrad’ın 5000-6000 asker ile ⁶¹, Macar tarihçi Miklós Molnár ise 7000 asker ile savunulduğunu; buna karşın Osmanlı ordusunun yaklaşık 150.000 asker, 300 top ve 200 parça donanmadan oluştuğunu, Janos Hünyadi’nin 40-50.000 kişilik ordusuyla yardıma gelerek mutlak zafer kazandığını belirtmektedir.⁶² Başarısızlıkla sonuçlanan kuşatma sonrasında Tuna ve Sava’da bulunan ve stratejik öneme sahip olan Osmanlı Donanması, Macarlar tarafından imha edilmiştir.⁶³ Başarısız Belgrad Kuşatması’ndan sonra Osmanlı-Macar savaşları 65 yıl

⁵⁷ Benda Kalman, “Hristiyan Birliği ve XV.Asırda Osmanlı İmparatorluğu-Macaristan Münasebetleri”, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:28-29, İstanbul 1975, ss.83-95.

⁵⁸ Kalman, ss.108-109.

⁵⁹ Macar Kroniği Chronica Hungarorum’da Belgrad Kuşatması esnasında Fatih Sultan Mehmet’in ordusunun abartılı bir şekilde 400.000 kişiden müteşekkil olduğu belirtilmektedir. Bkz. Akın, “XVI.Yüzyıl Lâtinçe Macar Kroniği Chronica Hungarorum’un Türk Tarihi Bakımından Değeri”, s.707.

⁶⁰ Bilge, *Osmanlı’nın Macaristanı (1526-1718)*, s.9.

⁶¹ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü’t Tevârih**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, C.III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, ss.12-13.

⁶² Miklós Molnár, **Geschichte Ungarns-Von den Anfängen bis zur Gegenwart**, Fransızca’dan Almacaya çev. Bálint Balla, Krämer Verlag, Hamburg 1999, s.107.

⁶³ Müneccimbaşı Ahmed Dede, **Müneccimbaşı Tarihi-Sahaif-ül Ahbar fi Vekayi-ül A’sâr**, sad. İsmail Erünsal, Cilt II, Tercüman 1001 Temel Eser, s.318.

sonra 1521 yılında Belgrad'ın Sultan Süleyman tarafından fethedilmesine kadar bir süre sekteye uğramış ve bu süreç içinde iki taraf arasında barış antlaşmaları yapılmıştır. Örneğin II.Bayezid ile Matyas Corvinus arasında iyi münasebetler sonucunda 1483 yılında bir barış antlaşması yapılmıştır. Ancak bu antlaşma yüzünden Macarlar, Hıristiyan dünyasından oldukça tepki toplamıştır.⁶⁴ 1495 yılında tekrar Osmanlı Devleti ile Macar Krallığı arasında 30 yıllık bir muahede yapılmış ise de 1499 yılında başlayan Osmanlı-Venedik Savaşı nedeniyle, Papa'nın da etkisiyle Macar Kralı Ladislas 1500 yılında bu anlaşmayı fesh ederek Venedik ile ittifak yapmıştır.⁶⁵ II.Bayezid (1481-1512) ve I.Selim (1512-1520) dönemlerinde 1483 yılından 1519 yılına kadar yapılan Osmanlı-Macar barış antlaşmaları, süreleri doldukça 3 veya 5 yıllığına uzatılmıştır.⁶⁶ Bu dönemde her ne kadar barış antlaşmaları yapılmış olsa da Osmanlı-Macar serhaddinde küçük çaplı sınır savaşları ve kale kuşatmaları devam etmiştir.⁶⁷ Yavuz Sultan Selim döneminde Macarların üzerine sefere çıkılmayıp ve barış anlaşmalarının yenilenmesinin temel nedeni, Mısır ve İran üzerine yapılan seferlerden dolayı Batı'daki sınırların güvenlik altına alınması meselesidir.⁶⁸ Yavuz Sultan Selim, doğudaki rakipleri İran ve Memlüklüleri mağlup ettikten sonra, batıdaki rakibi Macarlar üzerine sefere çıkmayı tasarlamışsa da bu seferlere çıkmaya ömrü yetmemiştir.⁶⁹

1520 yılında Osmanlı tahtına Sultan Süleyman'ın geçmesiyle birlikte Fatih'in başarısız Belgrad Seferi nedeniyle o güne kadar yarım yüzyıldan beri süren Osmanlı-Macar barış dönemi de sonra ermiştir. Çünkü, Yavuz Sultan Selim'in doğu fetihlerinin aksine Sultan Süleyman döneminde doğudaki Müslüman devletleri fethederek birleştirme siyaseti terk edilmiş ve eski politika olan Hıristiyan Batıya karşı gaza fikri yeniden canlanmıştır. Sultan Süleyman'ın batıya karşı politikası, Hıristiyan devletler arasında daimi ihtilaf çıkarmak ve Hıristiyanların birleşerek kendisini tehdit etmesine engel olmak şeklindeydi.⁷⁰ Yavuz Sultan Selim'in doğuda Safavi ve Memluk tehlikesini bertaraf etmesi nedeniyle doğuda Osmanlı Devleti'ni tehdit edebilecek bir güç kalmamıştı. Bundan dolayı Sultan Süleyman tahta geçer geçmez artık tüm ekonomik ve askeri

⁶⁴ Tekindağ, ss.154-155.

⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.469.

⁶⁶ Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı (1526-1718)*, ss.10-11.

⁶⁷ Yusufoglu, "*Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri*", s.16.

⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.470.

⁶⁹ H.Bilge, "Mohaç Meydan Muharebesi", *Türk Kültürü*, Sayı 25-36, Yıl 3, Ankara, Kasım 1964-1965, s.674.

⁷⁰ Nisar Ahmed Asrar, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dini Siyaseti ve İslam Âlemi (1520-1566)", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, İstanbul 1971, s.83.

gücünü Avrupa'daki fetihler için kullanabilirdi.⁷¹ Türk kaynaklarında Belgrad Seferi'nin sebebinin, Sultan Süleyman'ın cülusunu tebrik etmek için Macarların elçi ve hediye göndermemeleri ve cülusu bildiren Behram Çavuş'un öldürülmesi olarak kayıtlıdır.⁷² Sultan Süleyman'ın elçisi Behram Çavuş'un öldürülmesi savaşın sebeplerinden biri olmasına rağmen gerçek neden sadece bu olay değildir. Belgrad'ın fethini gerektiren en önemli neden buranın stratejik önemidir. Zira Belgrad, Macaristan'a ve Orta Avrupa'ya yapılacak askeri hareketler için hem üs hem de bir kapı görevi görmekteydi.⁷³ Ayrıca Belgrad bundan önce Osmanlı Devleti tarafından üç defa kuşatılmasına rağmen alınamamış hatta Fatih Sultan Mehmet kuşatma esnasında yaralanmıştı.⁷⁴ Divan'da yapılan toplantıdan sonra Sultan Süleyman 80.000 asker ve 50 parçalık bir donanma ile Belgrad üzerine sefere çıkmıştır.⁷⁵ Vezir-i Azam Piri Mehmed Paşa, ikinci vezir Mustafa Paşa ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa tarafından kuşatılan Belgrad Kalesi; yoğun ateş altında tutularak, kalenin etrafındaki hendekler toprakla doldurulmak suretiyle açılan gediklerden Osmanlı askerlerinin içeriye girmesi sağlanmıştır. Belgrad'ın dış hisarı bu şekilde ele geçirildikten sonra iç hisarı da kazılan lağma güherçile doldurularak ateşlenmesi suretiyle 29 Ağustos 1521 tarihinde fethedilmiştir.⁷⁶ 30 Ağustos 1521'de Sultan Süleyman, Belgrad'da kiliseden çevrilen camide namaz kılmıştır. Şehirde bulunan Macarlar Salankamen'e, Sırp'lar ise İstanbul'a nakledilerek Belgrad Kapısı civarına yerleştirilmişlerdir.⁷⁷ Sultan Süleyman, Belgrad'ın fethiyle Orta Avrupa ve Macaristan'ın kilidini açmış ve artık Budin ve Viyana üzerine giderek Macar Krallığını ortadan kaldırmak ve Alman İmparatorluğu ile hesaplaşmak üzere yeni hazırlıklara başlamıştır.

⁷¹ A.C.Schaendlinger, "Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Halfte Des 16.JHTDS", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul, 1984, s.181.

⁷² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, ss.310-311; Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül Vukuat**, sad.Neşet Çağatay, C.I-II, Ankara 1992, s.93; Dirimtekin,s.76; Yücel, ss.15-16; Yaşar Yücel ve Ali Sevim, **Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, ss.154-155.

⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.468.

⁷⁴ Yılmaz Öztuna, **Kanuni Sultan Süleyman**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1049, Türk Büyükleri Dizisi:117, Ankara 1989, ss.29-30.

⁷⁵ Dirimtekin, s.76.

⁷⁶ Hüseyin G. Yurdaydın, **Kanunî'nin Cülûsu ve İlk Seferleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, ss.29-30.

⁷⁷ Dirimtekin, ss.83-85.

1.2. Budin'in Fethi ve Budin'de Osmanlı Himaye Dönemi (1526-1541)

1.2.1. Mohaç Savaşı ve Budin'in Fethi

XVI.yüzyılın en önemli savaşlarından biri olan ve neticesinde Macaristan ve Tuna Boyu hakimiyeti meselesi nedeniyle Osmanlı Devleti ile Avusturya'yı sürekli karşı karşıya getirecek olan Mohaç Savaşı'nın sebeplerine göz atacak olursak; savaşın siyasi, iktisadi, sosyal ve dini olmak üzere birden çok sebebinin olduğunu görürüz. Savaşın cereyanına geçmeden önce bu sebeplerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

1519 yılında Şarlken, Alman İmparatoru olarak taç giydikten kısa bir süre sonra kardeşi Ferdinand'a Avusturya Arşidükü ünvanını vererek onu imparatorluğun en tehlikeli ve sorunlu bölgesine göndermişti. Zira bu kadar tehlikeli ve sorunlu bir bölgeye Şarlken, kardeşinden daha güvenilir bir kişiyi gönderemezdi.⁷⁸ Şarlken, diğer taraftan Macar krallığı ile akrabalık tesis etmek amacıyla Macar tahtına varis olması için 1521 yılında Ferdinand'ı, Macar Kralı Layoş'un kız kardeşi Anna ile evlendirmiştir. Ertesi sene ise Layoş da Şarlken'in kız kardeşi Maria ile evlenmiştir. Böylece Avusturya ile Macaristan arasında akrabalık bağları tesis edilmiş⁷⁹ ve Ferdinand, Layoş'tan sonra Macar tahtına varis olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte Almanya-İspanya ve Macaristan'dan oluşan Kutsal Roma Germen bloğu, Osmanlı Devleti için tehlikeli bir hale gelmişti. Bundan dolayı Osmanlı Devleti ile Fransa birbirlerine doğal olarak yaklaşmaktaydı. Fransuva ile Şarlken birbirlerine rakip olmalarından dolayı Osmanlı Devleti ile Fransa arasında yapılan ittifakın kurulması çok zor olmamıştır. Burada, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında kurulan ittifaktan bahsetmek elzemdir. 1521 yılında Belgrad'ın fethi, Macaristan üzerindeki Osmanlı baskısının artmasına ve Macaristan'ın ekonomik durumunun bozulmasına sebep olmuştur. Osmanlı akınları bu dönemde Avrupa'da büyük bir güç olarak Osmanlı Devleti'nin rakibi olan Alman-İspanyol İmparatorluğu için tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Ancak bu esnada Alman-İspanya Kralı Şarlken ile Fransa Kralı Fransuva Avrupa hakimiyeti için birbirleriyle savaşmaktaydılar. Kemalpaşazade, Şarlken ile Fransuva'nın Çasarlık* için mücadele ettiklerini beyan

⁷⁸ Özlem Kumrular, "İmparatorluğun "Uçbeyi" I.Ferdinand'ın Kanuni'yle İlk Yılları", **Muhteşem Türk**, ed. Özlem Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s.128.

⁷⁹ Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, Ötüken Yayınevi, 3.Cilt, İstanbul, 1977, s.358.

* Kutsal Roma Germen imparatorlarının kullandığı unvandır.

etmektedir.⁸⁰ Şarlken bu unvan ile bütün Avrupa'yı kendi bayrağı altında birleştirmek istiyordu. Tabii ki; Osmanlı Devleti bu durumu kabullenmek istemiyordu. Bunun için Sultan Süleyman, Şarlken'e karşı Fransuva'yı destekleme kararı almıştır. Hıristiyan liderlerin birbiriyle savaşmasından rahatsız olan Papa Hadrian, Mart 1523'te Fransa kralına yazdığı mektupta; Şarlken ile arasındaki husumeti bitirmesini, barış yapmasını ve Türklere karşı savaşmasını tavsiye etmekteydi. Aksi takdirde Şarlken ile mücadelesinin Hıristiyanlığa zarar verdiğini, bundan dolayı Hıristiyanlığın uğradığı zararların sorumlusunun kendisi olacağını ve ebedi cezanın kendisini beklediğini beyan etmekteydi. Papa, Haziran ayında Fransa Kralı I.Fransuva'ya ikinci kez uyarmak için yeniden bir vekil göndermişse de bu da istenilen barışı sağlayamamıştır.⁸¹ Papa'nın tavsiyesinin aksine Fransuva ise Şarlken'e ve Macaristan'a karşı Osmanlı Devleti ile ittifak yapmayı tercih etmiştir. Fransuva'nın ittifak talebine Osmanlı Devleti mutlak surette olumlu bakmaktaydı. Çünkü, Osmanlı siyasetinin en önemli özelliklerinden birisi Hıristiyan dünyasını sürekli bölünmüş olarak tutma ve kendisine tehdit unsuru olmaktan alıkoymaktı.⁸² Osmanlı-Fransız ittifakının cereyanı şu şekilde olmuştur. Fransuva, Macarlar ile Fransızlar arasında daha önce cereyan eden savaşlarda, Şarlken'in desteğini alan Macar Kralı'na karşı mağlup olarak⁸³ Osmanlı Devleti'nden yardım istemeye karar vermişti. Solakzade, bu amaçla Fransız Kralı Fransuva'nın, Sultan Süleyman'a elçi göndererek "Ubudiyet-nâme"⁸⁴ sunduktan sonra yardım talep ettiğini, Sultan Süleyman'ın da hem diğer âmillerden hem de Fransız Kralı'nın yardım talebinden dolayı Macarlar üzerine sefer hazırlığına başladığını belirtmektedir.⁸⁵ Solakzade'nin aksine diğer kaynaklarda bu hadise; Fransız Kralının, Sultan Süleyman'a kendisinin değil bilakis annesinin mektup yazarak yardım istediği, Fransız Kralı

⁸⁰ Kemal Paşa-zâde, **Tevarih-i Âl-i Osman**, X.Deft. haz. Şefaettin Severcan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s.220.

⁸¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, Cilt 2, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, ss.455-456.

⁸² Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihinde Dönemler", çev.Ferhan Kırıldökme-Mollaoğlu, **OTAM**, Sayı 10, Ankara 1999, s.339.

⁸³ "Bir nice yıld ki, aralarında defâ'ile muhârebe ve mudârebe miyân-ı meydân-ı mücadelede mukâtele ve mukâbele olub âhiru'l emr kral-ı bed-fiâl-i Üngürus-ı menhûs muâvenet-ü muzâheret itmeğile İspanya beği Françe beğine galip olmuşdu", Kemal Paşa-zâde, s.220.

⁸⁴ Ubûdiyet kelimesi kulluk, kölelik, bendelik, bağlılık...vb anlamlara gelmektedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 2003, s.1116. Burada geçen Ubudiyetname ise kanaatimizce Fransa Kralının Osmanlı Sultanının hakimiyetini kabul ederek ona olan bağlılığını bildirdiği bir namedir.

⁸⁵ Solakzade Mehmed Hemdemi, **Solakzade Tarihi**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1297, ss.451-452; Kemal Paşa-zâde, s.221.

Fransuva'nın Macarlar yerine Avrupa hakimiyeti için İspanya Kralıyla savaştığı ve yenilerek esir düştüğü şeklinde geçmektedir.⁸⁶

Osmanlı tarihçisi Tayyâr-zâde Atâ ise 6 Kanun-ı Evvel 1525 yılında hem Fransa kralının hem de annesinin mektubunun İstanbul'a ulaştığını belirtmektedir. Tayyâr-zâde'nin eserinde her iki mektubun da sureti bulunmaktadır. Biz de konunun daha iyi mütalaa edilebilmesi açısından bu iki mektubun suretini burada vermeyi yararlı bulduk. Fransa Kralı Fransuva'nın annesinin Sultan Süleyman'a yazdığı mektup şu şekildedir; “İspanya kralı Şarlken oğlum Fıransuva'yı *Pari muhârebesinde tutup habs eyledi. Ve şimdiye kadar oğlumun halâsını Şarl'ın insâniyyetine bırakmış idim. Halbuki me'memûlümüz olan insâniyyeti icrâ itmedikden başka oğlumun hakkında hakâret dahi itmektedir. İmdi âlemin musaddaki olan azamet-ü şânınız ile oğlumun düşmenimizin pençe-i kahrından halâsı ile i'lân-ı übbehet buyurmanızı zât-ı şâhânenizden bi'l-hassa niyâz iderim*”. Bu ifadelerle, Fransuva'nın annesi Sultan Süleyman'dan, oğlunun kurtarılması için yardım rica etmekteydi. Fransa Kralı Fransuva hapse iken kanaatimizce adamları vasıtasıyla İstanbul'a gönderdiği mektupta “*Macaristan kralı birinci Ferdinando'nun üzerine hücum itdiğinizde biz dahi himmet-ü inâyetinizle habsden halâs olup İspanya kralı Şarlken'in üzerine hücum idiüp müşâriün-ileyhden öcümüzü aluruz. Ve siz ki şehen-şâh-ı celîlü-ş-şânsınız, mûmâ-ileyhin hakkından gelmege inâyet buyurulduğu halde bundan böyle bende-i ni'met-şinâsınız olduğumuz iştibâh buyurulmaya*” şeklindeki ifadelerle Sultan'ın Macaristan üzerine sefere çıkması halinde kendisi de Şarlken'in elinden kurtulup öcünü alabileceğini ve sonrasında da Sultan'a kulluk edeceğini bildirmiştir.⁸⁷ Bunun üzerine Ocak 1526'da Sultan Süleyman tarafından Fransız Kralı Fransuva'ya gönderilen cevapta, yardım teminatı şu şekilde verilmektedir; “*Dergâh-i selâtin-penâhuma yarar adamın Frangipan ile mektup gönderip ve bazı ağız haberi dahi ismarlayıp memleketinize düşman müstevlî olup, elân habsde idiüğünüüzü i'lâm edüp halâsınız hususunda bu cânibden inâyet ve meded istidâ eylemişsiz, her ne ki demiş iseniz, benüm pâye-i serîr-i âlem-masîrime arz olunup alâ-sebîli't-tafsîl ilm-i şerîfim muhît olup tamam ma'lûmum oldu. İmdî, padişahlar sınımak*

⁸⁶ M.Tayyib Gökbilgin, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar”, **Kanuni Armağanı**, TTK Basımevi, 2.Baskı, Ankara 2001, s.9; Feridun Emecen, “Mohaç Muharebesi”, *D.İ.A.*, Cilt 30, İstanbul 2005, s.232; H.Bilge, s.675; Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, çev.Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003; Öztuna, *Kanuni Sultan Süleyman*, ss.36-37.

⁸⁷ Tayyâr-zâde Atâ, **Osmanlı Saray Tarihi**, haz. Mehmet Arslan, Cilt I, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s.212.

ve habs olunmak aceb değildir, gönliünüzü hoş tutup azürde-hâtır olmayasız. Öyle olsa, bizim âbâ-yi kirâm ve ecdâd-i izâmımız nevverallâhu merâkidehim dâimâ def'i-düşmân ve feth-i memâlik için seferden hâlî olmayup biz dahi anların tarîkine sâlik olup her zamanda memleketler ve sa'b ve hasîn kaleler feth eyleyüp gece gündüz atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmıştır. Hak subhâne ve ta'âlâ hayırlar müesser eyleyüp meşîyyet ve irâdeti neye müte'allik olmuş ise vücûde gele. Bâki ahvâl ve ahbâr ne ise mezkûr âdeminizden istinkâk olunup ma'lûmunuz ola; şöyle bilesiz. Tahrîren fî evâil-i şehri-âhiri'l-rebâyân li senet-i isnayn ve selâsîn ve tis'amia. Bi makâm-i dâru's-saltanat-il aliye al Kostantiniyye el mahmiyye el mahrûse".⁸⁸ Tüm bu gelişmelerden, Osmanlı-Fransız yakınlaşmasının ve Fransızların Sultan Süleyman'dan yardım talep etmelerinin Mohaç Savaşı'nın önemli nedenlerinden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Sultan Süleyman'ın batı politikası gereğince gerçekleştirdiği Osmanlı Fransız ittifakı, Süleyman'ın Hıristiyan devletleri bölme fikrine hizmetten daha çok Fransa'nın işine yaramıştır. Zira Fransa kralı Frasuva I, ikiyüzlü politika sürdürerek duruma göre bazen Hıristiyanlarla hatta Şarlken ile gizlice işbirliği yapmaktan çekinmemiştir. Ancak yine de Avrupa'da Almanya-İspanya ittifakına karşılık Osmanlı-Fransız ittifakı kurulmuştur.⁸⁹ Tayyazade Ata, Fransa ile Osmanlı Devleti'nin yaptıkları ittifakın tarihini Hicri 932 (Miladi 1525) olarak vermektedir.⁹⁰ Osmanlı Devleti böylece, XVI.yüzyılda Avrupa'da Hıristiyan birliğini tesis etmeye çalışan Habsburglulara ve Papalığa karşı daha güçlü bir şekilde mücadele etmeye başlamıştır.

Mohaç Savaşı öncesinde Avrupa'da ortaya çıkan mezhep çatışmaları Osmanlı Devleti'ni Avrupa'ya karşı daha güçlü hale getirmiştir. 1525 yılından itibaren Martin Luther ve Philipp Melanchton'un eserleriyle ortaya çıkan Protestanlık fikri, Almanya'da ve Avrupa'da geniş alanlara yayılmıştır. Protestanlık her şeyden önce ilk olarak, Alman dilli halklarda ve Jagellon Hanedanından olan Kral Layoş II'nin eşi olan Habsburglu Kraliçe Maria'nın yanında yayılmaya başlamış, neticede Macaristan'a nifak sokmuştur.

⁸⁸ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, ss.151-152; Joseph von Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, haz. Mümin Çevik ve Erol Kılıç, 3.Kitap, İstanbul, s.89.

⁸⁹ M.Tayyib Gökbilgin, "Türk İdaresinde Budin", **Atatürk Konferansları V 1971-1972**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.164.

⁹⁰ "Devlet-i aliye her ne kadar Avrupa devletleriyle mevki ve hudûdı münâsebetiyle gâh harb gâh sulh üzere bulunmuş ise de akd itdikleri musâlaha bir nev mütâreke kabîlinden olmağla hiç birisi ittîfâk-u ittîhâd derecesinde olmayup fakat Firansa devleti ile saltanat-ı seniyye arasında tokuz yüz otuz iki senesi ilk def'a olarak mün'akid olan mu'âhede hakîkaten mu'âhede-i ittîfâkiyye dinmege şâyân olduğundan işbu münâsebat-ı dostânenin esbâbı ber vech-i tafsîl bu mahalle derc olundu" bkz. Tayyâr-zâde Atâ, s.210.

Macaristan'da bazı burjuvalar Protestanlığı kabul etmişler, diğerleri de onlara karşı mücadeleye girişmişlerdir. Worms Parlamentosu'nun, hukukçu Werböczy vasıtasıyla Luther'i bu akımı yalanlamaya ikna etme teşebbüsü ise başarılı bir sonuç vermemiştir. Reform hareketleri Macaristan'da halkın büyük çoğunluğunu kazandıktan sonra; okullar, matbaalar, yayınevleri... vb. kurumlar Kalvinistler ve Lutherciler (Protestan) olarak ikiye bölünmüştür. Bu yeni fikirlerin hızlı bir şekilde yayılması Mohaç Savaşı arefesine denk gelmiştir.⁹¹ Sultan Süleyman da Protestanlarla işbirliği yapmayı ve onları desteklemeyi ihmal etmemiştir. Bu sayede İmparator Şarlken, bir yandan Osmanlı Devleti ile savaşırken diğer taraftan da Almanya ve diğer yerlerde ortaya çıkan Protestanlarla uğraşmak zorunda kalıyordu.⁹² Osmanlılar, Protestanlığı Avrupa'daki Katolik birliğine karşı desteklemek suretiyle kendi emniyetlerini sağlamak istemişlerdir. Osmanlılar, Protestanları desteklerken kendi hakimiyet sahalarında olan Macarlara özel bir önem vermişlerdir.⁹³

Mohaç Savaşı'nın sosyal ve ekonomik sebeplerine göz atacak olursak; Mohaç Savaşı öncesinde Macaristan'daki durumun her zamankinden daha kötü bir vaziyette olduğunu görüyoruz. Şöyle ki; Macar halkı, aristokratlar ve köylüler olmak üzere ikiye bölünmüş idi.⁹⁴ Neticede Macaristan'da feodal beyler ile köylüler arasındaki ilişkiler giderek bozulduğundan, köylüler 1514 yılında György Dozsa önderliğinde isyan etmişlerdir. Cegled'de feodallere karşı ayaklanmayı teşvik eden bir bildiri sunan Dozsa ve beraberindekiler Dozsa'nın doğduğu topraklara yani Erdel'e doğru ilerlemeye başlayınca bu isyanı bastırma görevi Erdel Voyvodası Janos Zapolya'ya verilmiştir.⁹⁵ Dozsa önderliğindeki köylüler, 15 Temmuz 1514'te Temeşvar'da Zapolya ve İstvan Bathory tarafından sert bir şekilde müdahale edilerek bastırılmışlardır.⁹⁶ Akabinde Györg Dosza, başına kızgın bir demir taç giydirilmek suretiyle öldürülmüştür.⁹⁷ Macar tarihçi Miklos Molnar, Cegled'den başka Nisan 1514'te 40.000 köylünün Peşte'de

⁹¹ Molnár, s162-163.

⁹² Asrar, ss.84-85.

⁹³ Erdal Çoban, "Macaristan'da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti", *OTAM*, Sayı 7, 1996, ss.100-101.

⁹⁴ Yücel, s.30.

⁹⁵ Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz, "Osmanlı Fethi Öncesi Macar Toplumsal Yapısı ve György Dózsa Ayaklanması", *Tarihin Peşinde*, Sayı 6, Yıl 2011, ss.125-126.

⁹⁶ Hoensch, s.39.

⁹⁷ Karl Vocelka, "Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı 31, İstanbul 1978, s.10.

toplanarak ayaklandığını kaydetmektedir.⁹⁸ Sonuç olarak Mohaç Savaşı öncesi Macaristan, köylüler ile aristokratların mücadelelerinden dolayı sosyal çalkantılarla boğuşmaktaydı. 1514 yılındaki bu köylü ayaklanmasını Macar asilzadelerinden Zapolya bastırılmış olsa da, Zapolya ve diğer büyük toprak sahipleri de mevcut yönetimden memnun değillerdi. Çünkü Macaristan’da hükümet, büyük toprak sahibi aristokratlardan yüksek miktarda vergi talep etmeye başladığında bu durum aristokratlar arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bundan dolayı Zapolya her fırsatta özerklik isteğini ve küçük kapital sahibi kimselere göre ayrıcalığının olması gerektiğini dile getirmekteydi.⁹⁹

1524 yılının başlarında Sultan Süleyman, Kral Layoş’a gönderdiği mektupta Budin’i ele geçirmek, hükümranlığını Macaristan, Almanya ve Avrupa’nın tamamına yaymak için şahsen sefere çıkacağını bildirmişti. Bunun üzerine Kral Layoş da Sultan Süleyman’a Tanrı’nın yardımıyla Osmanlı ordusunu karşılamaya hazır olduğunu ve istediği zaman gelmesini bildirmiştir. Layoş, bu satırları yazarken İtalyanlara, İspanyollara, Almanlara, Fransızlara, İngilizlere ve tüm Hıristiyan alemine güveniyordu.¹⁰⁰ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’nin kaleme aldığı Kitâb-ı Süleyman-nâme isimli eserde Mohaç Savaşı’nın sebebinin 1521 yılındaki Belgrad Seferinden sonra Osmanlı hakimiyetini tanımayan kibir ve inatta isyan eden Macar Kralı Layoş’un boyun eğdirilmesi olarak geçmektedir.¹⁰¹

Kemal Paşazade, Macar Kralı’nın o dönemde Avrupa’nın en güçlü krallarından biri olduğunu şu sözlerle beyan etmektedir; “*Ungurûs-ı menhûsın kral-i bed-fiâli selâtin-i taht-nişin-i küffâr-ı füccârın muazzamlarındandı*”¹⁰² 1524-1525 yılları Macaristan’a sefer için çok uygun bir tarihtir. Zira bu tarihlerde Safevi hükümdarı Şah İsmail ölmüştü ve doğudan herhangi bir tehlike de beklenmiyordu. Ayrıca Rodos alınmış ve denizden gelebilecek tehlikeler önlenmiş, Suriye’deki isyanlar da bastırılmıştı.¹⁰³ Tüm bu gelişmelerden sonra Malkoçoğlu Bâli Bey’den gelen mektupta Macarların yeterli güçlerinin olmadığı, 1525 yılında Macar ordusunda paralarını alamayan askerlerin saf

⁹⁸ Molnár, ss.127-128.

⁹⁹ Paul Török, **Ungarische Geschichte**, Danubia Verlag, Budapest 1944, s.24.

¹⁰⁰ Zinkeisen, Cilt II, s.464.

¹⁰¹ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, **Kitâb-ı Süleymannâme**, s.80.

¹⁰² Kemal Paşa-zâde, s.201.

¹⁰³ Feridun M. Emecen, “Büyük Türk’e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş Mohaç, 1526”, **Muhteşem Türk**, ed. Özlem Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s.51.

değiştireceği haberi gelince¹⁰⁴ Macaristan'a savaş ilan edilmiştir. Divan-ı Hümayun'da yapılan müzakereler neticesinde Macaristan Seferi'nin güzergâhı Rumeli Beylerbeyi ile sınırlardaki Sancakbeylerinin görüşleri doğrultusunda Erdel, Bosna veya Adriyatik yerine; Belgrat üzerinden Mohaç'a ve Macaristan'a hücum edilmesi şeklinde kararlaştırılmıştır.¹⁰⁵ Doğuda ve batıda meydana gelen tüm gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni Macarlar ve Şarlıken karşısında avantajlı duruma getirmekteydi. Kanaatimizce; Süleyman, Macaristan'a sefer için bundan daha uygun bir vakit bulamazdı.

Kanuni Sultan Süleyman, Mohaç seferi için hazırlık yaparken diğer taraftan Macaristan Sarayı, içinde bulunduğu tehlikenin farkına vararak Katolik batı hükümdarlarına elçiler göndermek suretiyle yardım talebinde bulunmuştur.¹⁰⁶ Kilisenin çabalarına rağmen Avrupalı Devletler, özellikle de Almanlar, Macaristan için para harcamak ve asker kaybetmek istemiyorlardı. Avrupalı devletlerden istediği yardımı alamayan Layoş, seferin maliyetini karşılamak için para arayışına girişmişti. Bu nedenle halktan para toplamak, para bastırmak, kilisenin mallarına el koymak hatta Erdelliler ve Yahudilerden imdâd-ı seferiye toplanması gibi çeşitli yolları denemiştir.¹⁰⁷ Lehistan Kralı da 1525 yılında Osmanlı Devleti ile anlaşmasını yenilediğinden Macar Kralı Layoş'a yardım edemeyeceğini bildirmiştir.¹⁰⁸ Böylece Layoş, Avrupa'da güvendiği devletlerden yardım alamayarak Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkmak zorunda kalmıştır.

Sefer hazırlıklarını tamamlayan Sultan Süleyman, 11 Recep 932'de (23 Nisan 1526) İstanbul'dan¹⁰⁹ hareket etmiştir. 21 Recep 932'de Edirne'ye, 16 Şaban 932'de Sofya'ya varmıştır. Sofya'da Osmanlı ordusu şehir dışında otağ kurarak 6 gün kalmıştır. 22 Şevval 932'de Belgrad'a varan Osmanlı Ordusu, 24 Şevval 932'de Sava Nehri'ni

¹⁰⁴ Pál Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", **İ.Ü.Tarih Dergisi**, Sayı 40, İstanbul 2004, s.33; M.Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", **M.E.B. İslam Ansiklopedisi**, C.XI, Eskişehir 1997, ss.105-106.

¹⁰⁵ Gökbilgin, "*Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar*", s.12.

¹⁰⁶ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C.2, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, ss.334-335.

¹⁰⁷ Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, haz. Bekir Sıtkı Baysal, Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I, Ankara, 1981, ss.84-85.

¹⁰⁸ Emecen, "*Mohaç Meydan Muharebesi*", s.233.

¹⁰⁹ Karaçelebizâde İstanbul'dan hareketin 9 Recep 932'de (21 Nisan 1526) gerçekleştiğini beyan etmektedir. Ordunun Edirne, Sofya, Filibe ve Belgrad üzerinden Mohaç sahrasına ulaşması konusunda diğer müelliflerin verdiği tarihler ile Karaçelebizâde'nin tarihleri örtüşmektedir. Bkz. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, ss.80-81.

geçerek Sirem Yakası'na geçmiştir.¹¹⁰ 2000 tüfenkendâz, 150 top ve diğer Rumeli askerleri ile bir menzil önden giden Serdar-ı Ekrem İbrahim Paşa, Varadin ve İylok Kalelerini ele geçirmiştir.¹¹¹ Bu esnada Yahya Paşaoğlu müteallikatından olan birkaç asker, düşman tarafından dil¹¹² getirmiş ve dillerden alınan bilgiler sefer için çok önemli fayda sağlamıştır. Düşman tarafından getirilen kişilere Macar Kralının hali sorulduğunda; kralın diğer krallardan yardım istediği, askerleriyle geniş bir vadide Osmanlı ordusunun yolunu kapattığı cevabı alınmıştır. Bu haber üzerine Ösek Kalesi yakınında Drava Nehri'ni geçmek için gemiler birbirine bağlanılmış ve sağlam bir köprü inşa edilerek 12 Zilkade 932'de nehir geçilmiştir.¹¹³ Solakzade, "*Ertesi gün ferman-ı alişânları ile cîsr-i mezbûr yıktırılır tâki diyar-ı islamdan kat-ı alâka olunub ihtimaldir ki firar hatırlarına hutûr eylemeye*"¹¹⁴ ifadeleriyle köprünün ordudan firara mahal vermemek için sultanın emriyle yıktırıldığını belirtmektedir. Bu esnada, Tuna Nehri üzerinden daha önce yollanan ve 800 gemiden oluşan Osmanlı donanması da gelmiş bulunmaktaydı.¹¹⁵

Mohaç Savaşı'ndaki taraflar, sahip oldukları asker ve teçhizat açısından mukayese edildiğinde yerli ve yabancı kaynaklarda farklı rakamlar karşımıza çıkmaktadır. Ferenc Eckhart, Osmanlı ordusunun 80.000 kişi ve 200 toptan, Macar ordusunun 24.000 asker ve 53 toptan¹¹⁶; Peter Hanak, Osmanlı ordusunun 100.000, Macar ordusunun ise 25.000 kişiden¹¹⁷; Geza Perjes, Osmanlı ordusunun 60-75.000 civarında Macar ordusunun ise bunun yarısı kadar olduğunu¹¹⁸ ifade ederken; Jorga ise Macarların 20.000 kişilik ordusunun; Stefan Bathori'nin 3000 adamının, Georg Zapolya'nın İstolni Belgrad'dan 300'ü süvari ve 1200'ü piyade olmak üzere getirdiği 1500 askerin, Lehistan'ın 1500 ve Papa'nın 1300 paralı askerinin sayesinde 27.300 kişiye ulaşmış olduğunu beyan

¹¹⁰ Peçevi, C.I, ss.66-67; Solakzade, ss.452-453.

¹¹¹ Peçevi, C.I, s.67.

¹¹² Dil getirmek, düşmanın durumunu öğrenmek için düşman tarafından esir almak anlamına gelmektedir. Bkz. Müneccimbaşı Ahmet Dede, s.612.

¹¹³ Solakzade, ss.452-453.

¹¹⁴ Solakzade, ss.454. Ayrıca, Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, çev. Özdemir Çobanoğlu, C.I, Çağ Yayınevi, İstanbul 2002, s.222.

¹¹⁵ "*Bu esnâda bi-inâyeti'llahu teâlâ su yüzünden dahi sekiz yüz (800) mikdarı sefâin nusret-karîn ebtâ-ı ricâl ve bahadırân-ı rezm ve kutâl ile irişüb*", Feridun Bey, **Münşeât-üs Selâtin**, Cilt 1, 1264, İstanbul, ss.483-484.

¹¹⁶ Eckhart, ss.112-113.

¹¹⁷ Peter Hanak, **Die Geschichte Ungarns von den Anfängen bis zur Gegenwart**, Reimer Hobbing Verlag, Essen 1988, s.49.

¹¹⁸ Geza Perjes, **Mohaç Meydan Muharebesi**, özetleyen Şerif Baştav, TTK Basımevi, Ankara 1992, ss.9-10.

etmektedir.¹¹⁹ Alman tarihçilerden Zinkeisen ve Hammer, Osmanlı ordusunun 100.000 asker, 300 top ve 800 gemiden, Macar ordusunun ise 25.000 asker ve 80 civarında toptan müteşekkil olduğunu belirtmektedir.¹²⁰ Yerli kaynaklarımıza baktığımızda Uzunçarşılı, Osmanlı ordusunun 100.000 kişiden¹²¹ Kemal Paşazade Osmanlı ordusunun 150.000 kişiden fazla olduğunu Macar ordusunun ise 50-60.000 civarında olduğunu¹²² beyan etmektedir. Karaçelebizâde, Osmanlı kara ordusundan başka Karadeniz üzerinden Tuna Nehri vasıtasıyla 800 parça geminin de hazır bulunduğunu kaydeder.¹²³ Buraya kadar verilen rakamlar hemen hemen birbirlerine yakın iken iki Osmanlı kroniğinde bunlardan çok farklı rakamlar verilmiştir. Bunlardan birincisi Feridun Bey'in Münşeât'ında bulunan Sultan Süleyman'ın Mohaç Seferi sonucunda Evâhir-i Zilkade 932'de (Eylül 1526) yazılan Fetihname'de Osmanlı ordusunun sayısı verilmezken, Macar ordusunun sayısı 150.000 kişi olarak verilmektedir.¹²⁴ Macar ordusunun 150.000 kişiden müteşekkil olduğu yönündeki bir diğer kayıtlar ise Müneccimbaşı Tarihi'nde¹²⁵ ve Karaçelebizâde'nin eserinde¹²⁶ geçmektedir. Kanaatimizce son iki rakam biraz mübalağalıdır.

Macar Kralı II.Layoş, Mohaç Ovası'nda asıl kuvvetleriyle beklerken bir sürpriz meydana gelmiştir. Bu sürpriz, savaşa 10.000 askeri ile katılması gereken Erdel Voyvodası Johann Zapolya'nın¹²⁷ tercih değiştirerek Osmanlı askeri gücüne katılmasıydı.¹²⁸ Bir başka kaynağa göre; Zapolya, Mohaç Savaşı'na katılmayarak Segedin'de kalmıştır.¹²⁹ Peçevi İbrahim Efendi'nin Avrupa tarihlerinden tercüme ettiği ve kitabına eklediği kısımda Zapolya'nın Mohaç Savaşı'na katılmayışi hakkında şu ifadeler yer almaktadır; *"Bu işler olurken Erdel Voyvodası Spolayi Yanoş tüm askeri ile Segedin'de ateş başında ısınyordu. Meğer o, Lyoş kralın yok olmasını ve yerine kendisinin geçmesini beklermiş. O sırada gelip padişah ile buluştu ve hemen orada*

¹¹⁹ Jorga, ss.335-336.

¹²⁰ Zinkeisen, ss.467-468; Hammer, 3.Kitap, s.44.

¹²¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.323.

¹²² Kemal Paşa-zâde, ss.279-311.

¹²³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, s.82.

¹²⁴ Feridun Bey, *Münşeât-üs Selâtîn*, Cilt I, ss.486-487.

¹²⁵ Müneccimbaşı Ahmed Dede, ss.523-524.

¹²⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, s.84.

¹²⁷ Gattermann, s.5.

¹²⁸ Schaendlinger, *"Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Halfte Des 16.JHTDS"*, ss.181-182.

¹²⁹ Aurel Decei ve M.Tayyib Gökbilgin, "Erdel", *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B. Yayınları, Cilt 4, Eskişehir 1997, s.298.

yaptığı bir anlaşma ile köpek tasmaşını boynuna geçirdi”.¹³⁰ Öte yandan Tuna boyunca ilerleyen Osmanlı ordusu Drava Nehri’ni geçerken Macarlar karşı koydularsa da başarılı olamamışlar ve sonrasında Macar ordusunun asıl kuvvetlerinin Mohaç Ovasında olduğu haberi gelmiştir. Osmanlı ordusunun merkezinde padişah, yeniçeri ağası ve kapıkulu askerleri, sağ kolda Vezir-i Azam ve Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa, sol kolda ise Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa bulunmaktaydı. Macar süvarileri birbirlerine zincirlerle bağlı ve atları da eğitilmiş olduğundan hücum edecekleri cepheleri kolayca bozguna uğratabilirlerdi. Bunu bilen tecrübeli akıncılar bu tarzdaki hücumlarda rakibin önlerinden kaçıp hızlıca gerilerinden ve yanlarından vurarak başarı elde ediyorlardı. Mohaç Ovası’nda Semendire Beyi Yahya Paşazade Bali Bey’in bu tür uyarı ve tavsiyesi üzerine harp nizamı bu şekilde uygun hale getirildi.¹³¹ Hammer, Uzunçarşılı’nın aksine Macar süvarilerinin içeri alınıp sonra yandan ve arkadan vurularak imha edilmesi fikrini Hüsrev Bey’e ait olduğunu şu ifadeler ile beyan etmektedir; “*Hüsrev Beğ, sıkı kitle halinde mukavemet edilmez bir kuvvet ve şiddetle yürüyen Macar atlılarının hücumuna mukâbele etmenin güç olacağını Padişah’a ihtar etti; bunların, ordunun ağırlığı üzerine atılmalarındaki tehlikeyi beyan ettikten sonra, düşmanın hücumunda safların ayrılıp, Macarların içeri alınarak, safların kapatılması ve bu suretle yandan ve arkadan hücum edilmesi rey’ini arz etti*”.¹³² Bunun üzerine ilk olarak ordunun ağırlıkları geride bırakıldı, ordunun iki kanadı açılarak Macar süvari kitesinin içeriye alınması, geriden ve yanlardan vurularak imha edilmesi kararlaştırılmıştır.¹³³

Osmanlı ordusu, 29 Ağustos 1526’da artık Macar karargahının karşısındaydı. Varad Piskoposu, Türklerle savaşmanın Macarlar için felaket olacağını söylemişse de Macar asilzadelerinin çoğunluğu, Osmanlı ordusuyla savaşmaktan yanaydı. Macar askerleri, Türklere karşı daha önce hiçbir Macar Kralının cesaret edemediği bir meydan savaşında Osmanlı Sultanını yenebileceklerini düşünüyorlardı. Karargâhtaki bir grup ise Türklerle barış yapılmasını ve vergi ödenmesini teklif ediyorlardı. Macar karargâhında, Leh komutanlarının tavsiyelerinin aksine arabaların arkasında siper almaksızın duran ve Türklerin konumundan haberdar olmayan, sağ kanatta Hırvatistan Banı’nın, sol kanatta ise Perenyi’nin bulunduğu bir muharebe hattı çizilmiştir. Macar süvarileri, güçlü

¹³⁰ Peçevi, C.I, s.88.

¹³¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.324.

¹³² Hammer, 3.Kitap, s.48.

¹³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.324.

atlarıyla yapacakları hızlı bir hücumla sipahileri bölüp sultana ve yeniçerilerine ulaşabileceklerine inanıyorlardı. Mohaç Ovası'nda öğleye kadar her iki taraftan da herhangi bir hareket olmamıştır. Öğleden sonra yavaş yavaş harekete geçen Osmanlı ordusuna karşı Macar süvarileri de “İsa” naralarıyla ilerlemekteydiler.¹³⁴ İkinci vakti padişahın zırhlı savaş elbisesini giymesiyle savaş başlamıştır. Macarlar, Osmanlı ordusunun planını bilmedikleri için zırhlı süvarileriyle Osmanlı ordusunun asıl merkezine hücum etmişlerdi. Osmanlı ordusunun da istediği zaten Macarları merkeze çekmek, sonra kısıpaca alınan Macar ordusunu geriden ve yanlardan vurarak imha etmekte. Nitekim böyle de olmuştur. Macar komutanlarından Piyer Pereney ile Papaz Pal Thomori bütün kuvvetleriyle Rumeli askerlerinin üzerine yürümüş, plan gereğince Osmanlı askerleri de bozguna uğramış gibi geri çekilmek suretiyle Macar Ordusunu içeri alarak merkezdeki toprakların önüne getirmeye çalışırken; savaşı kazandığını zanneden Macarlar, rahatça iç kısma doğru ilerlemişlerdi. Ancak Macar ordusunun arkası Bali Bey'in kuvvetleri tarafından çevrilmişti. Osmanlı ordusunun planı kusursuz bir şekilde işlemekteydi ve plan gereği kısıpaca alınan Macar ordusu toprakların önüne geldiğinde 300 topa birden ateş verilmişti. Macar Ordusu bozguna uğrayarak sağa sola kaçışmaya başlamış ve hatta kralları da yaralanmıştı.¹³⁵ Macar ordusu çok kısa bir sürede mağlup edilmiştir. Mohaç Savaşı'nın sonucunda Leh, Çek, Rus, Engürüs, Hırvat, Macar, Nemçe, Alman, İspanyol vesaire askerlerin kimisi ölürken kimisi de esir edilmiştir. Hasan Beyzade Macar Kralının yaralı vaziyette iken atı ve silahlarıyla suya atılarak öldüğünü, ordusunun, cephanesinin ve diğer savaş aletlerinin sahipsiz kaldığını ve gazilerin ganimete gark olduğunu, ayrıca Macar ordusundan 10.000'den fazla kişinin esir alındığını belirtmektedir.¹³⁶ Peçevi, Macar Kralı Layoş'un savaştan kaçarken bataklığa düşerek öldüğünü yazmaktadır.¹³⁷ Nicolae Jorga, Mohaç Savaşı'nın akabinde savaş meydanında Macar kralından başka; Varad, Çanad, Peçuy, Yanıkkale ve Bosna Piskoposlarının da cesetlerinin bulunduğunu ve Rumeli Defterdarının yönetiminde

¹³⁴ Jorga, ss.336-337. Peçevi'nin kefer tarihinden tercümedir şeklinde belirttiği kısımda; Macar Komutanı Tomori Bali Türklerle savaşmaktan yana fikir beyan ederken, Varat komutanı Ferenc Pereneyi, “*Görüyorum Türklerle dövüşmek istersiniz ama şimdiye kadar Macarlardan Türk kılıcı ile ölenlerin sayısı sade on bin idi, şimdi ise yirmi bin de olur. Hemen Bodori İştuvan'ı papaya gönderin bu yirmi bin adamı şehit defterine kay ettirsin*” sözleriyle Türklerle savaşmanın felaket olacağını bundan dolayı barış yapılması gereğini beyan etmiştir. Bkz. Peçevi, C.I, s.86.

¹³⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, ss.324-326.

¹³⁶ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, **Hasan Bey-zâde Târîhi**, Haz. Şevki Nezihî Aykut, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, ss.68-70; Solakzade, ss.457-458.

¹³⁷ Peçevi, C.I, s.73.

gerçekleştirilen cesetleri gömme işinin 2 Eylül'e kadar devam ettiğini bildirmektedir.¹³⁸ Hammer, Mohaç savaşı sonunda 2000 üst düzey yetkili, 20.000 piyade ve 4000 süvarinin defterdarlar tarafından sayıldığını ifade etmektedir.¹³⁹ Mohaç Savaşı'nın akabinde Macar Beyleri kaçarken kilise ve manastırları talan etmişlerdir.¹⁴⁰

Mohaç galibiyetinin ertesi günü akıncı birliklerinin ordunun önündeki küçük engelleri de ortadan kaldırmasıyla güvenlik tam anlamıyla sağlanmış, böylelikle Osmanlı ordusu, Mohaç Ovası'nda üç günlük bir dinlenme ile yoluna devam etmiştir.¹⁴¹ 20 Eylül'de Budin önüne gelindiğinde şehrin Hristiyan yerli ahalisi şehri terk ettiğinden¹⁴² Budin Yahudi Cemaati lideri Yosef ben Solomon¹⁴³, şehrin anahtarlarını Földvar'da Kanuni Sultan Süleyman'a teslim etmiş ve bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Solomon'a kendisinin ve neslinin vergilerden muaf olacağına dair bir ferman vermiştir.¹⁴⁴ Bir başka kaynağa göre; Budin'in anahtarları, Estergon Başpiskoposu Varday'ın emriyle Sultan Süleyman'a teslim edilmiştir.¹⁴⁵

Evliya Çelebi, Sultan Süleyman'ın Budin'e girişini ve Budin'e hayran kalışını şu sözlerle bildirmektedir, "*Ertesi gün büyük alay ile Budin'e girince gördü ki, bu kaleyi gözler görmüş değil....Çarşı pazarı kat kat ve ferah, evleri sanatlı ve murassa, sokakları geniş mermer döşeli.... Sonra kral sarayına girüp, yedi saat seyrettikten sonra buyururlar ki; - Ah nolaydı, bu saray İstanbulumuz'da, Sarayburnu'nda olaydı – Sonra kral sarayına girdi, gördü ki, paranın haddi hesabı yok. – Allah ile ahdim olsun, bu gaza malı ile Kudüise ve Medine'ye birer kale yaptırayım ve İstanbul'a kemerlerle su getireyim- buyurdu*".¹⁴⁶ Budin'den ayrılan Sultan Süleyman, Tuna Nehri üzerine 980 zira uzunluğunda inşa edilen köprüden 13 Zilhicce 932'de (20 Eylül 1526) Peşte'ye geçmiştir. Solakzade, bu esnada Sultan Süleyman ile

¹³⁸ Jorga, s.338.

¹³⁹ Hammer, 3.Kitap, ss.50-51.

¹⁴⁰ Gabor Liptak'tan naklen, Naciye Güngörmüş, "Gábor Lipták'ın Eserlerinde Osmanlı İzleri" **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Ankara 2004, s.109.

¹⁴¹ Peçevi, C.I, s.76.

¹⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.326.

¹⁴³ Budin şehrinin anahtarları, 11 Eylül 1526'da Yasef ben Solomon tarafından Sultan Süleyman'a teslim edilmiştir. Tafsilat için Zeki Teoman'a ulaşan berata bkz. Berata göre; Sultan Süleyman Budin'in ileri gelenlerinden olan Yasef oğlu Salamon'u ve bütün ailesini İstanbul'a getirerek İslam esirleri satmamak şartıyla devletin her yerinde vergiden muafiyet ve ticaret izni vermiştir. Zeki Teoman, "Budın şehrinin Anahtarlarını Kanuni'ye Kim Teslim Etti?" **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı 12, İstanbul, s.16. Yasef ben Salamon'a verilen vergi muafiyeti ile ilgili bir diğer belge ise, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet/Maliye tasnifi 69-3161 numarada bulunmaktadır.

¹⁴⁴ Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı (1526-1718)*, s.18; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.326.

¹⁴⁵ Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, s.364.

¹⁴⁶ Evliya Çelebi, **Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi**, sad.Zuhuri Danışman, Onuncu Kitap, Kardeş Matbaası, İstanbul 1970, s.8.

daha sonradan Macar kralı olarak tayin edeceği Zapolya'nın burada bulduklarını şu sözlerle belirtmektedir: “*Peşte pişgâhında Engürüs kralı dergâh-ı âliye sadâkat üzere hıdmet idüp hakkında vaad-i kerim sibkat iden Erdel Banı Oğlu Yanoş'a erzânu buyrulup ba'de saadet ve ikbal dâr-ül mülk-ü sultan tarafına müracaat olundu.*”¹⁴⁷ Sultan Süleyman, burada Macar asilzadelerinin bir kısmını huzuruna kabul etmiş ve kendilerine Erdel Voyvodası Zapolya'yı Macar kralı olarak atayacağını bildirmiştir.¹⁴⁸ Sonrasında buradaki ticaret ve sanat erbabı Osmanlı raiyyeti olmaya razı olduğundan bunların Macaristan ile alakaları kesilerek İstanbul'a getirilmişlerdir.¹⁴⁹ Sultan Süleyman ayrıca Budin Sarayının topraklarını¹⁵⁰ ve bronz heykellerini¹⁵¹ Nagyboldogasszony Katolik Başkilisesinden aldığı şamdanları beraberinde İstanbul'a götürmüştür.¹⁵²

1526 yılında yapılan Mohaç Meydan Muharebesi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da kazandığı son büyük zaferlerden biri iken, Macar tarihinde ise bu savaş bir dönüm noktası olmuştur. Macarlar açısından bu savaş Macar Ortaçağı'nın sonu sayılmaktadır. Zira bu savaşta sadece Macar ordusu imha edilmekle ve Macar kralı öldürülmekle kalmamış, Macaristan önce Türkler, daha sonra ise Avusturyalılar arasında bölünmüş ve Macaristan'daki Türk hakimiyeti 1686 yılına kadar 150 yıldan fazla sürmüştür.¹⁵³ Mohaç Savaşı ile Macar topraklarına hükmetme yolunda büyük bir adım atan Osmanlı Devleti, Macar topraklarını kademe kademe hakimiyetine alma yoluna gitmişti. Bu amaçla Sultan, Macaristan topraklarını doğrudan hakimiyetine almadan kendisine bağlı bir tampon devlet haline getirmeyi uygun bulmaktaydı. Osmanlı Devleti bu sayede ani fetihlerin doğuracağı tepkilerin dozunu da azaltmış olacak, böylelikle yavaş yavaş Osmanlı idaresine ısındırılan bölge, daha sonra tamamen ilhak edilecekti. Ayrıca Yanoş Zapolya'nın etrafında güçlü insanların bulunması ve halkın onu meşru Macar kralı

¹⁴⁷ Solakzade, s.460.

¹⁴⁸ Gökbilgin, “*Süleyman I*”, s.108.

¹⁴⁹ Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, ss.76-77.

¹⁵⁰ Bu topraklar Fatih Sultan Mehmet'in 1456 yılında Belgrad'ı kuşatıp fethine müyesser olamadığı sefer sonucunda düşman eline geçen topraklardır. Bu topraklar kuşatma sonrasında Macarlar tarafından galibiyet alameti olarak başkent Budin'e götürülerek Budin Sarayı'na konulmuştur. Bkz. Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, ss.72-73.

¹⁵¹ Jorga, ss.338-339.

¹⁵² Geza Feher, “Macaristanla İlgili XVI.Yüzyıldan Kalma Bir Yazıt”, **XI.Türk Dil Kurultayından ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi**, 1968, s.165; Gökbilgin, “*Türk İdaresinde Budin*”, s.166.

¹⁵³ Perjes, s.V. Mohaç mağlubiyeti, Macar tarihinde şüphesiz çok büyük bir trajediye neden olmuştur. Bu mağlubiyet, Macaristan'ın 150 yıl boyunca 3 kısma bölünmesinde ilk adım olmuştur. Ülkenin ortası, büyük ovaları ve başkent Budin Türk hakimiyetine girerken, Erdel ise Osmanlılara bağlı vasal bir prenslik olarak kalmıştır. Ülkenin batısı ve kuzey kesimi ise Habsburgluların egemenliğine girmiştir. Bkz. Molnár, s.132.

olarak görmesi devam ettiği sürece, Macaristan'da tam bir Osmanlı hakimiyetinden söz edilemezdi. Muhtemelen bu kaygıdan dolayı, fetihten sonra -Sava Nehri yanındaki yerler haricinde- hiçbir yere yeniçeriler yerleştirilmemiş, vergi tahrirleri yapılmamış ve hiç kimseye tımar dağıtılmamıştı.¹⁵⁴ Tüm bu gelişmelerden hareketle Macaristan'da henüz Osmanlı hakimiyeti için gerekli şartların oluşmadığını, bölge halkının Osmanlı idaresine birden bire değil de tedricen alınması gerektiğini anlıyoruz. Sultan Süleyman, Mohaç zaferinden sonra kayserlere özgü tacı giyerek Avrupa'daki hükümdarlardan üstün olduğunu ve sadece Macaristan üzerinde değil bilakis tüm Hıristiyan Avrupa üzerinde egemenlik iddia ettiğini göstermiştir.¹⁵⁵ Sultan Süleyman, Budin'e girip şehri teslim almasına rağmen burayı hemen beylerbeyliği yapmamış Yanoş Zapolya'ya vererek kendisine bağlı vasal bir krallık yapmak suretiyle 1541 yılına kadar bu şekilde yönetmiştir. Bu mevzu ileride detaylı olarak incelenecektir.

1.2.2.Mohaç Sonrasında Zapolya ve Ferdinand'ın Macar Tahtı İçin Mücadeleleri

Macar Kralı II.Layoş'un Mohaç Savaşı'nda ardında bir varis bırakmadan ölmesi üzerine Macar tahtı için Macarlar birbirine muhalif gruplara ayrılmışlardı. Macar tahtına aday olan Erdel Voyvodası Yanoş Zapolya küçük soylular tarafından desteklenirken, Habsburglu Ferdinand ise yüksek soylular tarafından desteklenmekteydi.¹⁵⁶ Bundan dolayı Macaristan'da istikrar bozulmuş ve kanlı taht mücadeleleri baş göstermiştir. Yagellon hanedanına mensup olan Macar Kralı Layoş'un yerine Erdel voyvodası Yanoş Zapolya, Erdel ve doğudaki bazı Macar beyleri tarafından 15 Kasım 1526¹⁵⁷ tarihinde Macar kralı olarak seçilmiştir.¹⁵⁸ Zapolya'nın Macar kralı seçilmesinde Macar milliyetçilerinin Almanlara ve Avusturyalıları duydukları nefretin etkisi de büyüktür.¹⁵⁹ Çünkü Zapolya'nın etrafında toplanan asilzadeler Macaristan'da Alman nüfuzuna karşı çıkmaktaydılar. Macar tarihçisi Miklós Molnár, böylece Zapolya'nın eski rüyasının

¹⁵⁴ Jorga, s.339.

¹⁵⁵ İnalçık, *Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s.153.

¹⁵⁶ Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, s.206.

¹⁵⁷ Zapolya'nın Macar Kralı olarak seçildiği tarih arasında çelişkiler mevcuttur. Uzunçarşılı Zapolya'nın 15 Kasım 1526'da seçildiğini bildirmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, 327. Nicolae Jorga'nın eserinde ise bu tarih, 16 Ekim 1526'dır. Bkz. Jorga, C.2, s.340. İsmail Hâmi Danişmend de Jorga gibi Zapolya'nın Macar kralı seçildiği tarihi 16 Ekim 1526 olarak belirtmektedir. Bkz. İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.II, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971, s.120.

¹⁵⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, s.327; Jorga, C.II, s.340.

¹⁵⁹ Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", s.13.

gerçekleştiğini beyan etmektedir.¹⁶⁰ Zira Zapolya, Ferdinand'dan önce II.Layoş'a da muhalefet etmişti ancak asilzadelerin desteğini alamadığı için Macar kralı seçilememiştir.¹⁶¹ Zapolya'nın bir kısım Macarlar tarafından kral seçilmesi, Fransa'yı ve taraftarlarını sevindirmiştir. Çünkü, Fransa'nın Habsburglulara karşı mücadelesinde Zapolya doğal bir müttefik olacaktır.¹⁶²

Maktul Macar Kralı Layoş'un kız kardeşi Anna ile evli olan Ferdinand da Macar tahtında hak iddia etmekteydi.¹⁶³ Ferdinand'ın Macar tahtındaki hak iddiası ise Layoş'un eşi ve Ferdinand'ın kızkardeşi Maria'nın dulluk hakkı, çeyizi ve mirasına dayanmaktaydı.¹⁶⁴ Zapolya'nın meşru Macar kralı seçilmesinden sonra Macaristan'daki Habsburg yanlısı diğer Macar asilzadeleri de 17 Aralık 1526¹⁶⁵ tarihinde Habsburg hanedanına mensup Şarlken'in kardeşi Ferdinand'ı Macar Kralı olarak seçmişlerdi.¹⁶⁶ 1526 Yılı'nın Aralık ayında Pressburg'da Macarların Ferdinand'ı kral olarak seçmelerinin en önemli sebebi, onun Almanlar tarafından destekleneceğine ve bu sayede günden güne büyüyen Türk tehlikesini ancak Ferdinand'ın durdurabileceğine olan inançlarıdır.¹⁶⁷ Macaristan'daki iki grup arasındaki siyasi çekişmede Zapolya ve Ferdinand'ın olduğu kadar Verböczy ve İstvan Bathory'nin çekişmeleri de çok büyük önem arz etmektedir. Çünkü; Verböczy, Zapolya'nın lehine diplomatik faaliyetlerde bulunmak suretiyle onun Macar kralı seçilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan ise İstvan Bathory de Pressburg Diyeti'ni toplantıya çağırarak Ferdinand'ın meşru Macar kralı seçilmesini sağlamıştır.¹⁶⁸ Macaristan'daki taht mücadelesi hem Sultan Süleyman hem de Şarlken tarafından yakından takip ediliyordu. Her ikisi de Macaristan'ı kaybetmek istemiyordu. Ferdinand ile Zapolya arasındaki mücadelede her iki taraf da dış destek almadan amaçlarına ulaşamayacaklarını anladıklarından, Ferdinand ağabeyi Şarlken'den; Zapolya ise Sultan Süleyman'dan yardım talebinde bulunmuştur.¹⁶⁹

¹⁶⁰ Molnár, s.135.

¹⁶¹ Yaşar Yücel ve Ali Sevim, s.164.

¹⁶² Eckhart, s.113.

¹⁶³ Yücel, s.33.

¹⁶⁴ Zinkeisen, s.518.

¹⁶⁵ İsmail Hâmi Danişmend, Pressburg'da Ferdinand'ın Macar kralı seçilmesini 16 Aralık 1526 olarak vermektedir. Bkz. Danişmend, C.II, s.121.

¹⁶⁶ Geza David ve Semavi Eyice, s.345; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.327.

¹⁶⁷ Benedict Curipeschitz, *Yolculuk Günlüğü 1530*, çev. Özdemir Nutku, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.1.

¹⁶⁸ Hoensch, s.41.

¹⁶⁹ Gökbilgin, "*Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar*", s.14.

Neticede Macaristan'da birisi Osmanlı desteğini alan Zapolya, diğeri de Habsburg desteğini alan Ferdinand olmak üzere iki kral ortaya çıkmıştır. İki kısma ayrılan Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu ile Habsburg İmparatorluğu'nun çekişmesine sahne olmuştur; ancak Macar asilzadelerinden birçok kişi bu durumdan yarar sağlamaya çalışmış ve yapmacık hareketlerle milli örgütler içinde yer almıştır. Asilzadelerin aksine şehir halkı ve çiftçilerin birçoğunun kendilerini ifade etme şansları olmadığından meydana gelen gelişmelere karşı da hiçbir tepki ortaya koyamamışlardır.¹⁷⁰ Zapolya ile Ferdinand'ın taht mücadeleleri, Orta Avrupa'nın en güçlü hanedanı ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun birkaç nesilden beri Alman halkından olan Habsburg kayzeri - Macaristan ile Bohemya'nın, yani, Avusturya'nın direkt sınırları olan memleketin kayzeri- ile Osmanlı Sultanını karşı karşıya getirmiştir.¹⁷¹ Pál Fodor, Osmanlı Devleti'nin Mohaç Savaşı'ndan sonra Macaristan'ın doğrudan Osmanlı egemenliğine alınmayışı ve Zapolya ile Ferdinand arasında meydana gelen taht mücadeleleri hakkında değişik bir görüş ortaya atmaktadır. Ona göre; Osmanlılar, Budin'den ayrıldıktan sonra burada nüfuzlarını devam ettirmek için kendilerine sadakatle hizmet edecek adam aramaktaydılar. Hatta Kral Layoş'un Mohaç Savaşı'nda ölüm haberi geç geldiğinden dolayı -Osmanlılar esasında ilk olarak Layoş'u bu görev için seçmişlerdi- Sultan Süleyman tarafından Layoş'un eşi Kraliçe Maria'ya "*Layoş hayatta olsaydı muayyen bir miktar haraç karşılığında Macaristan'ı tekrar ona vereceğini*" beyan eden bir mektup gönderilmiştir. Sultan Süleyman, Ferdinand ile de anlaşabilirdi; ancak, Habsburgluların güçlenmesinden kaygılanan Venedik'in 1527 yılında İstanbul'a gönderdiği diplomatların "*Habsburgluların cihan hakimiyeti emeline olduğu ve Ferdinand'ın Macaristan'daki nüfuzunun Sultan Süleyman'ın çıkarlarını doğrudan tehdit edeceğini*" bildirmeleri üzerine, Ferdinand ile Osmanlı Devleti arasındaki görüşmeler sonlandırılmıştır.¹⁷² Fodor'un bu görüşüne biz temkinli yaklaşmaktayız. Çünkü Sultan Süleyman, Mohaç Savaşı'ndan sonra kendisini Avrupa'nın en güçlü hükümdarı olarak görüyor ve hatta Kayser tacı giyiyordu. Bundan dolayı Şarlken'in kardeşi Ferdinand ile temasa geçmesi kanaatimizce pek mümkün değildir.

¹⁷⁰ Holger Fischer, **Eine Kleine Geschichte Ungarns**, Frankfurt am Main, 1999, ss.52-53; Nejat Göyünç, "Salomon Schweigger ve Seyahât-nâmesi", **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, Sayı 17-18, İstanbul 1962, s.119.

¹⁷¹ Karl Vocelka, "Die Osmanische Expansion Und Mitteleuropa" **Osmanlı Araştırmaları, II**, İstanbul 1981, s.168.

¹⁷² Fodor, "*Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541*", ss.36-37.

1.2.3. Zapolya'nın Himaye Edilmesi ve Viyana Kuşatması (1529)

Sultan Süleyman'ın Budin'den ayrılmasından sonra Macaristan'da iki meşru kralın ortaya çıkmasıyla birlikte birbirinin hakimiyetini tanımak istemeyen Zapolya ile Ferdinand arasındaki siyasi çekişme artık silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Osmanlı ordusunun Budin'den çekilmesini fırsat bilen Ferdinand, 10.000 kişilik paralı askerden oluşan ordusuyla Temmuz 1527'de Zapolya'nın üzerine yürümüştür. Bu esnada Zapolya'nın ise sadece 3000 civarında askeri mevcut idi.¹⁷³ Ferdinand ile Zapolya'nın kuvvetleri Tokaj'da karşı karşıya gelmiş ve neticede Zapolya mağlup olarak önce Erdel'e sonrasında kayınpederi olan Lehistan Kralının yanına kaçmıştır.¹⁷⁴ Bunun üzerine çaresiz kalan Zapolya, Sultan Süleyman'ın desteğini kazanmak için elçisi Hieronymus Lasczky'yi İstanbul'a göndermiştir.¹⁷⁵ 22 Aralık 1527'de İbrahim Paşa tarafından kabul edilen Zapolya'nın elçisi Lasczky, Zapolya'nın Osmanlı hükümetine danışmadan kendisini Macar kralı ilan ettiğinden, ayrıca sultan ile vezirlere hediyeler yollamadığından ve vergi taahhüdünde bulunmadığından dolayı ağır sitemlerle karşılaşmıştır. Hatta Sultan Süleyman'ın Budin'deki sarayına yeniden sahip çıkmak niyetinde olduğu cevabını dahi almıştı ki; zeki bir diplomat olan Lasczky, çeşitli müzakerelerle Osmanlı hükümetini ikna etmiş ve Zapolya'ya Sultanın hilatını almaya muvaffak olmuştur. Akabinde 27 Ocak 1528'de Zapolya Osmanlı Devleti tarafından himaye edilmiştir.¹⁷⁶ Bu himaye karşılığında Zapolya Sultan Süleyman'a 5 yılda bir hediye gönderecekti.¹⁷⁷ Nicolae Jorga, Zapolya'nın yıllık 10.000 altın vergi karşılığında himaye edildiğini ve sefer esnasında orduya katılma mecburiyetinden muaf olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁸ Süleyman, artık Zapolya'yı vasalı ve kulu olarak görmeye başlamıştır.¹⁷⁹ Vezir-i Azam İbrahim Paşa da Zapolya'nın elçisine "Budin'i ikinci İstanbul yapacağız" şeklinde beyan vermektedir.¹⁸⁰ Sultan tarafından Zapolya'nın

¹⁷³ Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", s.16.

¹⁷⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.328; Peçevi, C.I, s.100; Hammer, 3.Kitap, s.61; Yaşar Yücel ve Ali Sevim, s.165.

¹⁷⁵ Schaendlinger, "Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Hälfte Des 16.JHTDS", ss.183-184; Namık Sinan Turan, "Kanuni'nin Macaristan Siyaseti- Macaristan'da Osmanlı Kültüründen İzler", **Toplumsal Tarih**, Sayı 138, 2005, s.47. Jorga, ss.340-341.

¹⁷⁶ Jorga, s.341; Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", s.17; Kumrular, "İmparatorluğun "Uçbeyi" I.Ferdinand'ın Kanuni'yle İlk Yılları", s.134.

¹⁷⁷ Zinkeisen, C.II, ss.474-475.

¹⁷⁸ Jorga, , C.III, ss.67-68.

¹⁷⁹ Schaendlinger, "Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Hälfte Des 16.JHTDS", s.181-182.

¹⁸⁰ İnalçık, *Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, ss.153-154.

himaye edilmesi meselesinde Gattermann'ın verdiği bilgiler açıklayıcı olabilir. Zira Gattermann, Erdel Voyvodası Zapolya'nın Mohaç Savaşı'na katılmadığını ve 10.000 askeriyle savaşa geç kaldığını belirtmektedir.¹⁸¹ Zapolya zaten Mohaç Savaşı öncesi Segedin'de Padişah ile görüşmüş hatta sultan ile bir anlaşma dahi yapmıştır.¹⁸² Bundan dolayı da savaşa kasıtlı olarak katılmamış olmalıdır. Zapolya'ya Sultan Süleyman'ın Macar tahtını vermesi ve onu manevi oğlu ilan etmesi bu durumla alakalı bir vakıa olabilir.

Macaristan Krallığının vergi vermek şartıyla resmen Zapolya'ya verilmesinde İstanbul'da devlet erkanı üzerinde büyük nüfuzu olan Venedikli Giritti'nin de büyük tesiri olmuştur.¹⁸³ Zinkeisen, Venedikli Giritti'nin yıllık 3-4000 düka altın vaadiyle elde edildiğini ve bundan sonra Giritti'nin Zapolya için Divan-ı Hümayun'da kulis yapmaya başladığını belirtmektedir.¹⁸⁴ Lasczky ile yapılan müzakerelerde, haraç karşılığı Zapolya'nın himaye edilmesinden başka; Budin'in Ferdinand'dan geri alınarak Zapolya'ya verilmesi hususunda elçiye söz verilmiştir.¹⁸⁵

Osmanlı Devleti ile Zapolya arasında bu gelişmeler olurken diğer taraftan Budin'de bulunan Ferdinand, kendisinden kat be kat üstün güce sahip olan Osmanlı Devleti'nin kendisini burada bırakmayacağını bildiği için siyaset değiştirerek Osmanlı Devleti ile barış yapma yoluna gitmiş¹⁸⁶ ve İstanbul'a ilk diplomatik heyetini göndermiştir. Hobordansky ve Weichselberger adlı elçiler 29 Mayıs 1528'de¹⁸⁷ İstanbul'a vararak, Ferdinand'ın istediği yerler kendisine verilirse, Ferdinand'ın da Süleyman'a haraç ödemeyi kabul edeceğini beyan etmişlerdir. Elçilerin belirttiğine göre; Ferdinand'ın istediği yerler: Belgrad, Sabaç, Slankamen, Varadin, İylok, Serend, Atzıa, Vednek, Kropa, Yayça, Zwetzy, Banaluka, Zemlin, Onova, Irek, Zenzeneth, Orsova, Mihaldi, Skardona, Udbine, Segedin, Novograd ve Zadrin idi.¹⁸⁸ Bunun üzerine Vezir İbrahim Paşa elçiye "Niçin İstanbul'u da istemediniz" şeklinde alaycı bir soruyla karşılık

¹⁸¹ Gattermann, s.5.

¹⁸² Peçevi, C.I, s.88.

¹⁸³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, ss.328-329; Hammer, 3.Kitap, ss.61-62.

¹⁸⁴ Zinkeisen, C.II, ss.472-473.

¹⁸⁵ Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı (1526-1718)*, s.20.

¹⁸⁶ Kumrular, "İmparatorluğun "Uçbeyi" I.Ferdinand'ın Kanuni'yle İlk Yılları", s.130.

¹⁸⁷ Göyünc, "Salomon Schweigger ve Seyahât-nâmesi", ss.119-120; Hammer, 3.Kitap, s.65.

¹⁸⁸ Kumrular, "İmparatorluğun "Uçbeyi" I.Ferdinand'ın Kanuni'yle İlk Yılları",s.134; Curipeschitz, s.1.

vermiştir.¹⁸⁹ Ferdinand'ın gayr-i kâbil isteklerinden dolayı barış görüşmeleri olumlu sonuç vermemiştir. Bunun üzerine Sultan Süleyman artık Viyana Seferi için hazırlıklara başlamıştır. Sultan'ın Viyana üzerine sefere çıkmasının bir diğer sebebi de Şarlken'in Osmanlı Devleti'nin müttefiki Fransuva üzerindeki baskısını azaltmaktır.¹⁹⁰ Zira bu esnada (1528) Şarlken'e karşı giriştiği savaşta tekrar yenilerek güç duruma düşen Fransuva yine Sultan Süleyman'dan yardım talep etmekteydi.¹⁹¹ Sultan Süleyman'ın Budin ve Viyana seferine çıkmasında, Ferdinand'ın komutanı Valentin Török vasıtasıyla Erdel'e tecavüzü de etkili olmuştur.¹⁹²

10 Mayıs 1529'da Sultan Süleyman, 250.000 kişi¹⁹³ ve 300 toptan oluşan ordusuyla İstanbul'dan bir kez daha Macaristan üzerine hareket etmiştir.¹⁹⁴ Süleyman'ın ilk hedefi Budin, sonrasında ise Viyana'dır.¹⁹⁵ Sultan Süleyman ve ordusu Sofya, Filibe ve Belgrad üzerinden Mohaç'a ulaşmıştır.¹⁹⁶ Diğer taraftan Sultanın emriyle Tuna Nehri boyunca Belgrad, Mohaç yolu üzerinde hareket eden Zapolya da askerleri ile Mohaç'ta Sultanı bekliyordu.¹⁹⁷ Zapolya burada Sultan'a hediyeler sunmuş ve itaatini bildirmiştir.¹⁹⁸ Sultan Süleyman'ın elini öpen ve itaatini bildiren Zapolya'ya altın işlemeli dört adet kaftan ve altın takımlarla donatılmış eyerli dört adet at ihsan edilmiştir.¹⁹⁹

20 Ağustos 1529'da Zapolya'nın huzura kabul edilmesinden sonra Sultan Süleyman, yeniden Budin üzerine yürüyerek 3 Eylül'de Budin'i kuşatmıştır.²⁰⁰ Thomas Nadasdy tarafından birkaç bin Alman askeriyle savunulan Budin, 8 Eylül 1529'da teslim

¹⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.483; Jorga, s.342.

¹⁹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, ss.484-486.

¹⁹¹ İnalçık, *Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s.154.

¹⁹² Jorga, ss.342-343.

¹⁹³ Viyana Seferi'ndeki Osmanlı Ordusunun mevcudu hakkında kaynaklarda yine farklı sayılar mevcuttur. Uzunçarşılı da aynen Alman tarihçi Zinkeisen gibi Osmanlı Ordusunun 250.000 kişiden müteşekkil olduğunu beyan etmektedir. bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.329; M.Tayyib Gökbilgin ise Osmanlı ordusunun 200.000 asker ve 300 toptan müteşekkil olduğunu beyan etmektedir. bkz. Gökbilgin, "*Süleyman I*", ss.111-112. Osmanlı asker sayısı Mithat Sertoğlu'nun makalesinde 150.000 kişi olarak geçmektedir. Bkz. Mithat Sertoğlu, "Budin'i Nasıl Aldık, Nasıl Verdik?", *Tarih Mecmuası*, Cilt 6, Sayı 64, İstanbul 1955, s.2754.

¹⁹⁴ Hammer, 3.Kitap, s.68.

¹⁹⁵ Zinkeisen, C.II, ss.486-488; Jorga, s.343.

¹⁹⁶ Müneccimbaşı Ahmed Dede, ss.530-531; Peçevi, C.I, s.101.

¹⁹⁷ Török, s.27.

¹⁹⁸ Geza David, "Mohaç", *D.İ.A.*, Cilt 30, İstanbul 2005, s.231; Viorel Panaite, "Haraçgüzarların Statüleri XV. ve XVII. Yüzyıllarda Eflak, Boğdan ve Transilvanyalılar Üzerine Bir Çalışma", *Osmanlı*, C.I, Ankara 1999, s.374.

¹⁹⁹ Peçevi, C.I, s.102.

²⁰⁰ Zinkeisen, C.II, s.489.

olmuştur. Kalenin korunmasına İlbasan Beyi Hasan Bey tayin olunmuştur.²⁰¹ İkinci defa Budin'e giren Sultan Süleyman, 15 Eylül 1529 tarihinde Erdel Voyvodası Yanoş Zapolya'ya metbuluk şartıyla tevcih etmiştir.²⁰² Emecen, bu durumun Osmanlıların hukuki açıdan Budin'i yönetme haklarının bulunduğu ancak anlaşma şartları çerçevesinde bu hakkı vassal bir idareciye bıraktıkları anlamına geldiğini beyan etmektedir.²⁰³ Böylece 14 Eylül 1529'da²⁰⁴ Zapolya'ya Vişegrad'da Ferdinand'a teslim edilmek üzere kaçırılan Macar tacı resmen giydirilmiştir.²⁰⁵ Peçevi, Kral Layoş'a ait olan Macar tacının Zapolya'ya teslim edilmesinin ve giydirilmesinin Viyana dönüşünde olduğunu beyan etmektedir.²⁰⁶

Budin'i ikinci defa Zapolya'ya bırakan Sultan Süleyman Viyana üzerine hareket etmiştir. Sultan Süleyman'ın Viyana üzerine yürüyeceğini haber alan Ferdinand ise 28 Ağustos 1529'da ağabeyi Kayser Şarlken'e yazdığı mektupta *“Benim meselelerim hakkında sizi memnun edecek bir şey bildiremiyorum. Türklerle durumlar bundan daha kötü olamazdı. Budin'den yalnızca sekiz saat ötedeler ve tüm gözcülerimden öğrendiğim kadarıyla Viyana'yı kısı orada geçirmek üzere mümkün olduğunca çabuk ele geçirmek için acele ediyorlar. Bu yüzden büyük bir panik içindeyim; direnmek için gerekli hazırlıklarım yok; Tanrı'nın yardımıyla elimden gelen her şeyi yapacağım, ama sizden beni bu zor durumda yalnız bırakmamanızı, aksine duruma uygun olarak ve benim de büyük bir umutla beklediğim gibi, bana hızlı ve iyi bir yardım göndermenizi diliyorum”* ifadeleriyle yardım talep etmekteydi.²⁰⁷ Sultan Süleyman, 22.000²⁰⁸ asker ile savunulan Viyana'yı 27 Eylül 1529'da kuşatmıştır. Ancak mevsim kuşatma için artık uygun değildi ayrıca orduda yiyecek içecek sıkıntısı da baş göstermişti.²⁰⁹ Kuşatmanın ilk günleri küçük çatışmalar ve lağım döşemekle geçtikten sonra 9 ve 11 Ekim'de yapılan

²⁰¹ Jorga, s.344; Peçevi, C.I, s.102.

²⁰² Peçevi, C.I, s.103.

²⁰³ Emecen, *“Büyük Türk'e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş Mohaç”*, 1526”, s.47.

²⁰⁴ Müneccimbaşı, Zapolya'ya Macar tacının giydirilmesinin Viyana seferi dönüşünde 26 Ekim 1529'da gerçekleştiğini bildirmektedir. Bkz. Müneccimbaşı Ahmed Dede, Cilt II, ss.533-534.

²⁰⁵ Gökbilgin, *“Süleyman I”*,s.64-65; Jorga, 344; Gyözö Gerö, *“Das Christentum Zur Zeit Der Türkenherrschaft In Ungarn”*, **Archivum Ottomanicum**, Vol. 16, 1998, s.295.

²⁰⁶ Peçevi, C.I, s.105.

²⁰⁷ Zinkeisen, C.II, s.490.

²⁰⁸ Hammer, Sultan Süleyman'ın Viyana'yı kuşattığı esnada Ferdinand'ın orada olmadığını Viyana'nın ise 20.000 asker ve 2000 süvariden oluşan ordu tarafından savunulduğunu beyan etmektedir. Ferdinand'ın orda olmadığına sinirlenen Sultan Süleyman'ın Ferdinand'ı buluncaya kadar takip edeceğini kendisinin teslim olması durumunda Viyana'ya ve ahalisine aman vereceğini aksi takdirde şehri askerlerine bırakacağını söylediğini belirtmektedir. Bkz. Hammer, 3.Kitap, ss.70-71.

²⁰⁹ Gökbilgin, *“Süleyman I”*, s.112.

iki büyük taarruz ise 12.000 civarında Osmanlı askerinin hayatına mal olarak başarısız olmuştur. 14 Ekimde yapılan son hücum da sonuç vermeyince; yağmur, soğuk ve açlıktan;²¹⁰ ayrıca Tuna yoluyla top ve malzeme getiren Osmanlı gemilerinin de Alman çetelerinin baskınları sonucunda batırılmasından dolayı Sultan Süleyman, Viyana kuşatmasını kaldırarak 26 Ekim 1529'da Budin'e geri dönmüştür.²¹¹ Sultan Süleyman, Venedikli Luici Giritti'yi görünüşte danışman, gerçekte ise Zapolya'nın durumunu gözetlemek için Budin'de bıraktıktan sonra İstanbul'a geri dönmüştür.²¹² Dimitri Kantemir, Viyana Kuşatması esnasında kuşatılanların zaman kazanmak ve Osmanlı ordusunun kış mevsiminde kuşatmayı kaldırması için anlaşma teklif ettiklerini, anlaşma için yapılan müzakereleri bile bile uzattıklarını ve böylece zaman kazandıklarını belirtmektedir.²¹³ Sultan Süleyman'ın başarısız Viyana kuşatması Avrupa'da Ferdinand'a büyük prestij kazandırmıştır.²¹⁴ Hammer, Ferdinand'ın Viyana'ya muhafazası neticesinde Almanya'nın geri kalan kısmını Türk tehlikesinden koruduğunu ifade etmektedir.²¹⁵

1.2.4. Ferdinand ile Barış Müzakereleri ve Alaman Seferi (1532)

Ferdinand için 1529 yılındaki Viyana kuşatması her ne kadar başarılı olmuş, Osmanlı ordusu geri püskürtülmüş ise de Ferdinand, Süleyman'ın ertesi sene ilkbaharda yeniden üzerine geleceğini düşündüğünden ayrıca içinde bulunduğu ekonomik sorunların da etkisiyle istemeyerek de olsa Osmanlı Devleti ile barış yapmak için teşebbüslere başlamıştır. Diğer taraftan Ferdinand'ın günah çıkarma papazı da ona Türklerle ve Zapolya ile barış yapmasını tavsiye ediyordu. Ancak Ferdinand, zayıflığını belli etmemek için hemen bir ateşkes yapmak da istemiyordu. Zira böyle bir durumda Süleyman, Ferdinand'ın içinde bulunduğu güç durumu anlayabilir ve tekrar üzerine gelebilirdi. Yine de Ferdinand, kardeşi Kayser ile görüştüktan sonra 1530 yılının ilkbaharında Nikolas Yurisiç ve Lamberg Kontu Josef'i elçi olarak İstanbul'a göndermiştir.²¹⁶ Elçiler, 26 Ekim 1530'da İbrahim Paşa'nın huzuruna kabul

²¹⁰ Zinkeisen, C.II, ss.493-494.

²¹¹ Peçevi, C.I, ss.104-105.

²¹² Yaşar Yücel ve Ali Sevim, ss.166-167.

²¹³ Kantemir, C.I, ss.227-228.

²¹⁴ Özlem Kumrular, "İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin "Alaman Seferi", **Tarih ve Toplum**, Sayı 215, 2001, s.135.

²¹⁵ Hammer, 3.Kitap, ss.75-76.

²¹⁶ Zinkeisen, C.II, ss.496-487; Hammer, 3.Kitap, s.85.

edildiklerinde; elçiler, Macaristan'ın sınırsız olarak geri verilmesini²¹⁷ ve Sultan Süleyman tarafından ateşkes veya barış sağlanmasını talep etmekteydi. Ayrıca Ferdinand'ın, Mohaç Savaşı öncesindeki Macaristan'ın statükosuna dönüldüğü takdirde Sultan Süleyman'a 100.000, Vezir-i Azam İbrahim Paşa'ya 10.000 gulden ödemeyi ayrıca başka hizmetlerde de bulunmayı taahhüt ettiğini bildirmişlerdir. İbrahim Paşa ise barış yapmanın tek şartının Ferdinand'ın Macar tahtından vazgeçerek tahtı Yanoş Zpolya'ya teslim etmesini "*İmparatorluk kılıçtadır; sulha gelince, Ferdinand Macaristan'dan vazgeçip de orada henüz elinde bulunan yerleri teslim etmedikçe ve Şariken Yarımada'ya çekilip gitmek üzere Almanya'dan çıkıp da Yanoş'a ihsân olunan krallığı, onun sükûnetperverce tasarrufuna bırakmadıkça, sulh mümkün değildir.*" ifadeleriyle elçilere beyan etmiştir.²¹⁸ Ayrıca bu tahtı zorla ele geçiren herkesin padişahın düşmanı olacağı da elçilere bildirilmiştir.²¹⁹ Ferdinand'ın elçileri İstanbul'da müzakerelere devam ederken, diğer taraftan Ferdinand Macaristan'ı ele geçirmek için savaş ve barış olmak üzere her yolu denemekteydi. Bu amaç doğrultusunda Ferdinand, Aralık 1530'da komutanları vasıtasıyla Zpolya'ya başarısız bir suikast düzenlemiştir.²²⁰ Ferdinand'ın elçilik heyeti İstanbul'da istediklerini elde edemeyince 25 Aralık 1530'da Ferdinand, Budin'i kuşatmak üzere ordu göndermiştir.²²¹ Ferdinand'ın komutanı Wilhelm von Rogendorf, Zpolya'nın Türk güçlerinin desteğini alarak savunduğu Macar başkentini, yani Budin'i altı hafta boyunca kuşatmış; fakat Semendire Sancakbeyi Yahyapaşazade Mehmet Bey'in yardıma gelmesiyle herhangi bir başarı elde edememiştir.²²² Uzunçarşılı, Budin'in kuşatılmasının, Macar kralı Zpolya'nın Macaristan'da tam anlamıyla hakimiyeti kuramadığından dolayı Ferdinand taraftarlarının, Sigetvar Banı Török Balint'in öncülüğünde isyan etmeleriyle ilgili olduğunu beyan etmektedir.²²³ 1531 yılında Zpolya, asi banı tedip etmek için 10.000 Macar askerini ve kendisini Budin'de muhafaza etmekle görevli olan Kasım Paşa ile 3.000 kadar yeniçeriyi Sigetvar üzerine gönderdiği sırada Ferdinand'ın Budin

²¹⁷ Zinkeisen, C.II, s.499.

²¹⁸ Hammer, 3.Kitap, s.87.

²¹⁹ Curipeschitz, ss.1-3.

²²⁰ Zinkeisen, C.II. ss.502-503.

²²¹ Müneccimbaşı Ahmed Dede, Cilt II, ss.534-535; Mustafa Nuri Paşa, C.I-II, s.96.

²²² Hammer, 3.Kitap, s.91.; Schaendlinger, "*Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Hälfte Des 16.JHTDS*", s.184.

²²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.332.

üzerine gelmekte olduğu haberini almıştır.²²⁴ Bunun üzerine Zapolya acilen Semendire Sancakbeyi Bali Bey'in oğlu Mehmet Bey'e haber yollayarak yardım istemiştir. Ferdinand, Osmanlı kalelerinden Estergon, Vişegrad ve Vaç kalelerini aldıktan sonra Budin'i kuşatmıştır. Ancak Semendire Sancakbeyi Yahya Paşa'nın torunu Mehmet Bey ile Bosna Sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey kumandasındaki akıncı ve deli kuvvetlerinin Budin'e yaklaştığını duyan Ferdinand iki ateş arasında kalmaktan korkarak 57 gün süren kuşatmasını sona erdirmiştir.²²⁵ Kaynaklardaki tarih farklılıkları kanaatimizce hicri ve miladi takvim arasında tarih çevirmeden kaynaklanmakta olup, bu olayın gerçek tarihi Uzunçarşılı'nın belirttiği gibi 1531 yılı olmalıdır. Çünkü bu saldırının hemen ardından Sultan Süleyman 1532 yılında tarihlerde Alaman Seferi veya Güns Seferi ismiyle bilinen sefere çıkmıştır.

Ferdinand'ın Budin'e yaptığı bu tecavüz Zapolya'ya yapılması gereken yeni bir yardımı da gündeme getirmiştir. Bundan başka Macaristan'da devam eden sınır mücadeleleri, Budin'e yapılan akınlar ve Zapolya'nın Alman, Çek, ve Avusturya tarafından tanınmaması üzerine Sultan Süleyman bir kez daha Avusturya üzerine sefere çıkmaya karar vermiştir.²²⁶ Peçevi, Alaman seferinin nedeninin Nemçe, Çek ve Alman krallarının ban, kont ve herseklerinin padişah tarafından krallığa atanan Yanoş Zapolya'yı kral olarak tanımamaları ve sürekli Budin'i kuşatmaları olarak açıklamaktadır.²²⁷ Nitekim, 19 Ramazan 938'de²²⁸ (25 Nisan 1532) Sultan Süleyman bu seferki hedefinin Viyana Valisi olarak adlandırdığı Ferdinand olmadığını doğrudan Şarlken olduğunu söyleyerek Alaman seferine çıkmıştır.²²⁹ Alaman Seferi'nde hedefin Şarlken olması, Sultan'ın Macaristan'daki huzursuzluğu bertaraf etmek ve ezeli rakibi Şarlken'e ve kardeşi Ferdinand'a gözdağı vermek olduğunu göstermektedir.²³⁰ Çünkü Ferdinand, ağabeyi Şarlken'den aldığı destekle sürekli Zapolya üzerine gitmekte ve Süleyman'ın fethettiği Macaristan'ı özellikle de Budin'i ele geçirmek için mücadele etmekteydi.

²²⁴ Peçevi, C.I, s.117.

²²⁵ Peçevi, C.I, ss.117-118; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.332.

²²⁶ Gökbilgin, "Süleyman I", ss.113-114.

²²⁷ Peçevi, C.I, s.119.

²²⁸ Peçevi, Sultan Süleyman'ın Alaman seferine çıkış tarihini 12 Ramazan 938 yani 18 Nisan 1532 olarak belirtir. Bkz. Peçevi, C.I, s.119.

²²⁹ Hammer, 3.Kitap, s.93; Emecen, "Süleyman I", s.65.

²³⁰ Kumrular, "*İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin "Alaman Seferi"*", s.379.

Yaklaşık 100.000* asker ile İstanbul'dan hareket eden Süleyman, 13 Haziran 1532'de Niş'e²³¹ yaklaştığı esnada Ferdinand ve Şarlken'in elçileri kabul edilmiş, ancak elçiler önceki isteklerini tekrarlamışlar ve vergi karşılığında Ferdinand'ın meşru Macar kralı olmasını teklif etmişlerse de bu istekler yine reddedilmiştir.²³² Osmanlı ordusu 24 Haziran 1532'de Belgrad önlerine geldiğinde 40-50.000 kadar akıncı ve Sahipgiray'ın komutasında 10.000'den ziyade Tatar askeri ile birleşmiştir.²³³

Sultan Süleyman Alaman Seferi öncesinde her ne kadar hedefinin Şarlken olduğunu söylese de; o esnada seferin selameti için seferin hedefi ve zamanı Avrupa'dan sır gibi saklanmaktaydı. Şarlken'in vakanüvisi Sepulveda'nın *"Bu hazırlıklardan haberdar olunca Hıristiyanlar büyük bir paniğe kapıldılar. Özellikle böylesine saldırganca bir işin hedefinin kendileri olduğuna kanaat getiren Macarlar ve Almanlar ile kendilerine yöneltilecek deniz saldırısı hazırlıklarıyla ilgili haberleri duyan İtalyanlar korkuya kapıldılar. Diğer pek çok şeyde olduğu gibi, bu donanmanın o engin boyutlarıyla getireceği çok sayıda Türk'ün Sicilya ve Puglia'yı işgal etmelerinden aza indirgenmiş bir garnizon tarafından ele geçirilip, daha sonra da bütün İtalya'nın sahibi oluvmelerinden korkuyorlardı"*²³⁴ ifadelerinden Sultan Süleyman'ın hedefinin Macarlar ve Almanlar olduğunu Avrupalıların sonradan öğrendikleri ve bu yüzden paniğe kapıldıkları anlaşılmaktadır. Sultan Süleyman, Macaristan'a ve Avusturya'ya doğru ilerlediği esnada 17 Temmuz 1532'de Sultan Süleyman tarafından Ferdinand'a yazılan mektuptaki *"Türlere karşı savaşa girmek zorunda olduklarını söyleyerek uzun zamandır ülkenizdeki zavallı Hıristiyanları kandırıyorsunuz; her yıl bu bahaneyle onlardan para topluyorsunuz; bu amaçla sık sık İmparatorluk Meclisleri topluyor ve görüşmeler yapıyorsunuz. Bu yüzden İspanya kralının üzerine gitmeye karar verdim. Biliniz ki, niyetim size değil İspanya kralına karşıdır... Uzun zamandır Türklerin üzerine yürüyeceğine dair böbürleniyor; şimdi Allah'ın yardımıyla ordumu onun üzerine yürütüyorum Cesareti varsa beni muharebe alanında karşılar ve Allah ne istiyorsa o olur. Beni beklememesi halinde bana haraç göndersin. Barış ve dostluk talep etmek için elçilerinizi gönderdiniz. Bu konuda dürüstseniz, onurumuzun emrettiği gibi,*

* Diğer bir kaynaklara göre Osmanlı ordusu 200.000 asker ve 300 toptan müteşekkildi. Bkz. Hammer, 3.Kitap, s.93; Yaşar Yücel ve Ali Sevim, s.168.

²³¹ Peçevi, C.I, s.119; Gökbilgin, "Süleyman I", ss.113-114.

²³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.332.

²³³ Peçevi, C.I, s.119; Hammer, 3.Kitap, s.94.

²³⁴ Kumrular, *"İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin "Alaman Seferi"*, s.380.

*barışı reddetmiyoruz. Diğer hususları elçilerinize sözlü olarak aktardık*²³⁵ şeklindeki ifadeler artık Süleyman'ın hedefinin Şarlken olduğunu ve onu bir meydan savaşına davet ettiğini göstermektedir. Sultan Süleyman, Şarlken'i açıkça meydan savaşına davet etmişse de Şarlken bu çağrıya cevap vermemiştir. Süleyman, karşısında savaşacak ordu bulamayınca Şarlken'e *“Bu kadar zamandır erlik taslarsın, meydan eriyim dersin. Şimdiye dek kaç kezdir üzerine geliyorum ve mülkünde istediğimi yapıyorum. Ne senden, ne de kardeşinden nâm ve nişân var. Size hükümdarlık ve erlik iddiası haramdır. Askerinden, hatta avretinden de utanmazsın. Belki avrette gayret var, fakat sende yoktur. Er isen meydana gelesin. Yüce Tanrı'nın isteği ne ise yerine gelse gerek. Saltanat için kozumuzu seninle Viyana sahrasında paylaşalım. Reaya fukarası da rahat etsin. Yoksa meydanı arslandan boş buldukça tilki gibi fırsat kollayıp avlanmayı erlik sayma. Bu kez de meydana çıkmazsan avretler gibi iş ve çıkırık alasin, başına taç örtmeyesin ve erlik adını ağzına almayasın”* şeklinde ağır bir nâme yollamıştır.²³⁶

Bu esnada Yahyapaşazade Bali Bey, Köszeg (Güns) Kalesi yakınlarından geçerken askerleriyle birlikte pusuya düşürülünce o ana kadar kale kuşatmayı düşünmeyen sadece Ferdinand'ın arazisine zarar vermeyi düşünen Osmanlı Ordusu, bu tecavüze karşılık vermek amacıyla²³⁷ 8 Ağustos 1532'de daha öncesinde İstanbul'a elçi olarak gelen Yurisiç'in savunduğu Güns kalesini kuşatmıştır.²³⁸ Kaledekiler, Viyana'dan yardım beklerken, komutan Yurisiç, en fazla 10-12 gün dayanabileceğini biliyordu. Aynı zamanda Yurisiç, Sultan'ın teslim ol çağrısını da reddetmekteydi. 28 Ağustos'ta yapılan son hücum kalenin akibetini belirlemiştir. O ana kadar Viyana'dan yardım bekleyen Yurisiç, yardım gelmeyince kaleyi teslim etmiştir.²³⁹ Neticede Güns Kalesi'nin fethi ile Viyana'ya yeni bir yol daha açılmıştır.²⁴⁰

1.2.5. İlk Osmanlı-Avusturya Antlaşması (1533)

Sultan Süleyman, Alman seferinden İstanbul'a döndükten kısa süre sonra Ferdinand, Osmanlı Devleti ile barış yapmak için bir kez daha elçilerini İstanbul'a yollamıştır.

²³⁵ Zinkeisen, s.520.

²³⁶ Peçevi, C.I, s.126; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, 1998, s.485.

²³⁷ Peçevi, C.I, s.121; Gökbilgin, “*Süleyman I*”, s.114.

²³⁸ Hammer, 3.Kitap, s.95.

²³⁹ Zinkeisen, ss.521-523; Hammer, 3.Kitap, s.97.

²⁴⁰ Mehmet İpçioğlu, “Kanunî Süleyman'ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543-Yeni Bir Kaynak” **Osmanlı Araştırmaları**, C.10, 1990, s.158.

Çünkü Ferdinand'ın Macar krallığını elde etmek için yaptığı teşebbüsler sonuçsuz kalmış ve ağabeyi Şarlken, Ferdinand'a Osmanlı Devleti ile uzlaşmasını tavsiye etmiştir. Ferdinand'ın uzlaşmak için Osmanlı Devleti'ne müracaatı Osmanlı Devleti için de çok önemli idi. Zira Macaristan seferleri çok masraflı oluyor ayrıca doğuda Safeviler Osmanlı sınırını tehdit ediyorlardı.²⁴¹ 12 Ocak 1533'te İstanbul'a gelen elçi Hieronimus'a, Ferdinand'ın Süleyman'a biat ettiğine işaret olarak Estergon Kalesinin anahtarlarını vermesi şartıyla barış yapılabileceği bildirildi. Bunun için yetkili olmadığını söyleyen elçi, yeni talimat almak için oğlu Vespasian'ı Viyana'ya göndermiştir. Bu istek Viyana'da soylular tarafından beğenilmediyse de²⁴² Ferdinand, anahtarları teslim etmenin kalenin Türklere teslimi anlamına değil, Türklere itaat anlamına geldiğini söyleyerek onları yatıştırdıktan sonra anahtarları padişaha yollamıştır. Anahtarları alan Vezir-i Azam, elçiye "*Maksat tarziye idi; biz icap ederse kaleyi kılıcımızla alabiliriz*" diyerek anahtarları elçiye geri vermiştir.²⁴³ Uzun süren müzakereler sonucunda nihayet 22 Haziran 1533'te bir anlaşmaya varılmıştır.²⁴⁴ Buna göre; Ferdinand, Macar Kralı Zapolya'nın topraklarına tecavüz etmeyecek, iki taraf arasında sınır belirlenecek, Ferdinand elindeki topraklar için Osmanlı Devletine senelik 30.000 altın verecek, Ferdinand ve Zapolya arasındaki antlaşmalar Osmanlı Sultanının onayından geçecekti. Bu antlaşma yıl ile sınırlı olmayacak Ferdinand tarafından ihlal edilmediği sürece geçerli olacaktı.²⁴⁵ 1533 yılında Ferdinand ile Osmanlı Devleti arasında resmen akdedilen barış, o zamana kadar İbrahim Paşa'nın "*bir ülkede iki kral olmaz*" diyerek Macaristan'ın bölünmesine karşı çıkmasına rağmen Sultan Süleyman'ın buna razı gelerek Macaristan'ın ikiye bölünmesini kabul ettiğini göstermektedir.²⁴⁶

Hem yerli hem de yabancı kaynaklarda Mohaç Savaşı'ndan sonra Macaristan'ın üç kısma bölündüğü sık sık geçmektedir. Ancak bize göre Macaristan'ın resmen üç kısma ayrılması kademe kademe gerçekleşmiştir. Bunun ilk kademesi de 1533 Osmanlı-Avusturya Barış Antlaşması'dır. Zira bu antlaşma ile ilk defa Ferdinand'ın krallığı Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmiş ve neticede Macaristan'da birisi Zapolya'nın diğeri Ferdinand'ın yönetiminde iki krallık ortaya çıkmıştır. Macaristan'ın üç kısma

²⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.336.

²⁴² Zinkeisen, ss.527-529; Hammer, 3.Kitap, s.106.

²⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, ss.487-488.

²⁴⁴ Gökbilgin, "*Süleyman I*", s.115.

²⁴⁵ Hammer, 3.Kitap, s.116; Yaşar Yücel ve Ali Sevim, s.170; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.336, Zinkeisen, s.531.

²⁴⁶ Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", ss.40-41.

ayrılması ise Zapolya'nın ölümünden sonra oğlu Yanoş Sigismund'un Erdel'e gönderilmesiyle tamamlanmıştır. Bu mevzu ileride etraflıca incelenecektir.

1533 yılında yapılan anlaşmada Macaristan'da iki tarafın sınırlarını belirleme hakkı Giritti'ye verilmişti. Bu amaçla Macaristan'a giden Giritti, burada fazla barınamamıştır. Çünkü Zapolya, Giritti'yi Macaristan'dan uzaklaştırmak amacıyla halkı ona karşı isyana teşvik edince, Giritti Boğdan'a kaçmak zorunda kalmış ve burada 1534 yılında Szekler ve Saksonyalılar tarafından öldürülmüştür. Sultan Süleyman, halkı Giritti'ye karşı ayaklandırarak onun ölümüne sebep olan kişinin Zapolya olduğunu öğrenmiş ve bundan sonra Zapolya İstanbul'da gözden düşmeye başlamıştır.²⁴⁷ Hatta 1536 yılında Ferdinand'ın elçisi olarak İstanbul'a gelen Johann Maria von Barzizi'nin 8 Ağustos 1536 tarihli raporundaki "*Kral Yanoş, yalnızca Giritti'yi öldürtmekle suçlanmıyor, aynı zamanda kendisinden kısmen uzun zamandır sultana ödemediği yıllık ücret, kısmen Giritti'nin mirasından haksız yere elde ettiği değerli eşyalara karşılık olarak 1 milyon 200 bin duka isteniyordu; bunu ödemediği takdirde, sultan silahlarıyla ödemeyi tahsil etmeye kararlı idi*"²⁴⁸ ifadelerinden Zapolya'nın Osmanlı Devleti'ne haracını da ödemediği ve bu yüzden İstanbul ile arasının açık olduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce, 1533 yılında yapılan Osmanlı-Avusturya Antlaşması ile Ferdinand'ın Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınması, Sultan Süleyman'ın güvenini kazanan Giritti'nin Macaristan'a gönderilerek sınır tespiti veya Zapolya hakkında İstanbul'a istihbarat toplaması Zapolya'yı memnun etmemiştir. Bundan dolayı Zapolya halkı kışkırtarak Giritti'nin öldürülmesine neden olmuş olabilir. 1533 yılındaki gelişmelerden sonra Zapolya'nın artık Osmanlı Devleti'ne sadakati bize göre şüphelidir. Zira kısa süre sonra 1538'de Zapolya, Ferdinand ile Varadin'de gizli bir veraset anlaşması yapmış ve Osmanlı Devleti'ne ihanette bulunmuştur. Burada Zapolya ile Ferdinand arasında yapılan bu gizli antlaşmadan bahsetmek meselenin daha iyi anlaşılması açısından faydalıdır.

Macar tahtı için birbirleriyle sürekli mücadele eden Ferdinand ve Zapolya, Sultan Süleyman'dan gizli anlaşma yapmak için müzakerelere başlamışlardı. Çünkü Ferdinand artık Macaristan'ı ve Erdel'i güç yoluyla ele geçiremeyeceğini anlamıştı. Diğer taraftan

²⁴⁷ Zinkeisen, ss.586-587.

²⁴⁸ Barzizi'den naklen Zinkeisen, s.590.

ise Osmanlı Devleti'ne karşı dini ve etnik bağlardan yararlanarak Hayduk çetelerini kışkırtmayı da bir devlet politikası haline getirmişti.²⁴⁹ Ferdinand ile Zapolya arasında Şubat 1538'de tamamlanan müzakereler sonucunda Varadin'de yapılan gizli anlaşmaya göre; Zapolya'nın ölümünden sonra erkek çocuğu olsun veya olmasın Macaristan'ın Ferdinand'a bırakılacağı taahhüt edilmiştir. Ayrıca Zapolya'nın Ferdinand ve İmparator aleyhine Osmanlı Devleti ile ittifak yapmayacağı da anlaşmanın hükümleri arasındaydı.²⁵⁰ Macar tarihçi, Ferenc Eckhart, Zapolya ile Ferdinand'ın Sultan Süleyman tarafından barıştırıldığını, onların da bunun akabinde bu gizli anlaşmayı imzaladıklarını belirtirken²⁵¹ bir diğer kaynakta bu gizli anlaşmanın yapılmasına Frater Georg'un (Martinuzzi)* vesile olduğu bildirilmektedir.²⁵² Zapolya'nın Ferdinand ile 1538 yılında imzaladığı bu veraset anlaşması onun bu şekilde imzaladığı ilk anlaşma değildir. Zapolya bu anlaşmadan on yıl önce Ekim 1528'de, Ferdinand'a karşı kendisini desteklemesi karşılığında Fransa Kralı I.Fransuva ile de bu tür bir veraset anlaşması imzalamıştı. Bu anlaşmaya göre; Zapolya ardından erkek çocuk bırakmadan ölürse; Fransuva'nın oğlu Orleans Dükü Henry Macar tahtına geçecekti.²⁵³ Buradan da anlaşıldığına göre; Osmanlı Devleti Macaristan'da kendisine sadakatle hizmet eden bir vassal bulamamıştır. Bundan sonraki gelişmeler zaten artık Budin'in ilhakını ve buranın İstanbul'dan atanan Beylerbeyi tarafından yönetilmesini zaruri hale getirmekte ve Budin Seferi'ni ve Budin Beylerbeyliği'nin kurulmasını yaklaştırmaktaydı.

1.2.6. Macar Kralı Zapolya'nın Ölümü ve Budin'de Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi:

Macar Kralı Zapolya'nın 1540 yılında ölümünden sonra Macaristan tahtındaki mücadeleler daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Şöyle ki; Zapolya'nın dul eşi İsabella, kendi oğlunun Macar tahtına geçmesini istemekte; diğer taraftan da Ferdinand, Macar tahtının kendisine ait olduğunu iddia etmekteydi. Macar tahtı meselesine Zapolya'nın oğlu Yanoş Sigismund ve Ferdinand'dan başka I.Fransuva ile Zapolya'nın 1528 yılında

²⁴⁹ Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-I*, s.206.

²⁵⁰ Gökbilgin, "Süleyman I", s.125; Molnár, ss.137-138; Yücel Öztürk, "1559-1563 Erdel-Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitriy Vişnevetskiy" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, Bahar 2005, s.62; .Hoensch, s.42.

²⁵¹ Eckhart, s.114.

* Martinuzzi, Sultan Süleyman tarafından Zapolya'nın ölümünden sonra oğlu Yanoş Sigismund'un henüz çok küçük yaşta olmasından dolayı vâsisi olarak atanmış ve Sigismund ile birlikte Erdel'e gönderilerek esasen Erdel'de idareyi eline almıştı. Buradaki bilgilerde Ferdinand ile Zapolya arasındaki anlaşmaya vesile olduğuna göre; Sultan Süleyman'ın bu durumdan haberi olmamıştır. Eğer haberi olsaydı kesinlikle Martinuzzi'yi vâsi olarak atayıp Erdel'e göndermezdi.

²⁵² Thomas Von Bogay, *Grundzüge Der Geschichte Ungarns*, Darmstadt, 1977, s.98.

²⁵³ Zinkeisen, s.481.

yaptıkları anlaşmaya istinaden Fransızlar da dahil olmuştur. Fransuva'nın temsilcileri, Sultan Süleyman ile görüşecek olan Macar elçileri ile haberleşerek; onları sultanın Orleans Dükünü, Macar kralı olarak seçmeleri konusunda izin istemeye ikna etmişlerdir.²⁵⁴ Ancak Fransız Kralı, oğlu Henry'i Macar tahtına geçirmeye muvaffak olamamıştır.

Zapolya'nın ölümünden sonra Peter Perenyi'nin öncülüğünde 6 asilzade Ferdinand'a, dolayısıyla Şarlken'e başvurmuştu. Diğer taraftan ise Eylül 1540'da Rakosfeld'de toplanan meclis Zapolya'nın yeni doğan ve reşit olmayan oğlu Sigismund'u (Stefan) kral olarak tanımıştır. Ancak bu çocuğun Zapolya'nın gerçek oğlu olup olmadığı tartışmaları da ortaya çıktığından Sultan Süleyman bu durumu araştırmak için Budin'e bir çavuş göndermiştir.²⁵⁵ İstanbul'dan gönderilen divan çavuşunun yanında Kraliçe İsabella çocuğu emzirerek bu iddiaları yalanlamıştır.²⁵⁶

Budin'de kralın veliahtı olan Sigismund henüz çok küçük olduğundan ve onun işlerine annesinin vekalet etmesinden dolayı Ferdinand, Budin'i yeniden kuşatmak üzere hazırlıklara başlamıştır.²⁵⁷ Hazırlıklarının akabinde Ferdinand 80.000 kişilik,²⁵⁸ bir diğer kaynağa göre ise 25.000 kişiden oluşan ordusu²⁵⁹ ve komutanı Leonard von Fels vasıtasıyla 1541 yılında Budin'i kuşatmışsa da başarılı olamamıştır. Ancak Peşte, Vaç (Waitzen), Vişegrad ve İstolni-Belgrad'ı (Stuhlweissenburg) ele geçirmiştir. Kraliçe İsabella, Ekim ayında Ferdinand'ın taarruzundan dolayı Sultan'a elçi olarak Stefan Verböczi'yi göndermiş ve yardım talep etmiştir.²⁶⁰ Bunun üzerine 1541 ilkbaharında padişah hareket etmeden önce Budin'in Ferdinand'ın eline geçmemesi için acilen Rumeli Beylerbeyi ve Vezir Sokullu Mehmed Paşa'yı 3.000 yeniçeri ve süvari kuvvetleriyle Budin üzerine yollamıştır.²⁶¹ Zapolya'dan sonra Kraliçe İsabella ve oğlu Sigismund'un bu mücadelede en büyük destekçisi Frater Georg (Martinuzzi) olmuştu. Çünkü Martinuzzi, Zapolya'nın hazinelerini, hatta iktidarı ele geçirmeyi planlıyordu.²⁶²

²⁵⁴ Zinkeisen, ss.598-599.

²⁵⁵ Jorga, C.III, ss.20-21.

²⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.441; Hammer, 3.Kitap,s.190.

²⁵⁷ Peçevi, C.I, s.164; Mustafa Nuri Paşa, C.I-II, s.100; Fischer, s.53.

²⁵⁸ Müneccimbaşı Ahmed Dede, C.II, ss.554-55.

²⁵⁹ Molnár, ss.139-140.

²⁶⁰ Hammer, 3.Kitap, ss.190-191.; Schaendlinger, "Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Hälfte Des 16.JHTDS", s.186; Kantemir, C.I, ss.239-240.

²⁶¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.338.

²⁶² Zinkeisen, s.598.

Kraliçe İsabella'nın yardım talebi üzerine Sultan Süleyman 20 Haziran 1541'de Ferdinand'a gönderdiği mektubunda *“Mektuplarınızdan Osmanlı İmparatorluğu ile barış ve birlik içinde yaşamak istediğinizi anladım; ancak yaptıklarınız ve davranışlarınız sözlerinize uymuyor... Macaristan bana aittir; bütün dünya bunu böyle biliyor ve gökyüzündeki güneş kadar açıktır... Macaristan'a hangi hakla silahlı ordular gönderdiğinizi anlamıyorum; bütün Hristiyan topraklarını ve ülkelerini sanki yok etmek istiyorsunuz. Bu yüzden kadir-i mutlak Allah'ın sonsuz merhametine ve iman ettiğim sırlarla dolu ilhamına istinaden ayağa kalkarak, büyük hazırlıklar yaptım ve şimdi sayısını bilmediğim muazzam ordularımınla bu seferi büyük bir öfkeyle yürütmek üzere o topraklara gidiyorum. Ellerinizi bu ülkeden çekmek istemiyor ve burada hüküm sürmeye niyet ediyorsanız, ülkenizi ve topraklarınızı muhafaza etmek ve savunmak için hazırlıklı olmanız gerektiğini size ihbar ediyoruz. Bundan böyle her şey yüce Allah'ın iradesine göre olacaktır ve ne olacağını hep beraber göreceğiz”*²⁶³ ifadeleriyle Macaristan'ın kendisine ait olduğunu söyleyerek Ferdinand'a savaş ilan ettiğini beyan etmiştir. Macar tarihçisi Gyözö Gerö, Sultan Süleyman'ın bu mektubuyla Macaristan'daki geniş amaçlarını ifade ederek yeni bir süreç başlattığını, ülkenin fethedilen kısımlarıyla yavaş yavaş Avrupa'ya doğru ilerleme ile Hristiyan kültür bölgelerini birbirinden ayırmak ve çözmek istediğini belirtmektedir. Bu bağlamda Türk hakimiyeti esnasında Macar toprakları, Avrupa ve Doğu, yani Hristiyan alemi ile İslam alemi arasında bir tampon bölge olarak görev yapmıştır.²⁶⁴

Ferdinand, Kraliçe İsabella'nın kendi oğlunu Macar tahtına geçirmek için yaptığı teşebbüslerden sonra Zapolya ile gizlice 1538 yılında yaptığı Nagyvarad Antlaşmasını²⁶⁵ -Zapolya'nın ölümünden sonra Macar topraklarını kendisine bırakmayı taahhüt eden- Sultan Süleyman'a bildirmişti.²⁶⁶ Bu antlaşmaya göre; Zapolya, erkek çocuğu olmadığı için öldükten sonra kendisine ait olan Macar topraklarını Ferdinand'a bırakmayı taahhüt etmekteydi. Ancak Zapolya'nın ölmeden önce bir erkek çocuğu²⁶⁷

²⁶³ Zinkeisen, s.603.

²⁶⁴ Gerö, “Das Christentum Zur Zeit Der Türkenherrschaft In Ungarn”, ss.295-296.

²⁶⁵ Antlaşmanın yapıldığı 1538 yılında Sultan Süleyman, Boğdan Seferindeydi. Buradan çıkan sonuç ise kanaatimizce Sultan Süleyman muhtemelen Macaristan işlerini yoluna koyduğunu düşünerek sefere çıkmıştır.

²⁶⁶ Yücel, ss.74-75.

²⁶⁷ Türk kaynaklarında Zapolya'nın oğlunun ölmeden önce doğduğu geçerken, Alman tarihçi Anton C. Schaendlinger'in eserinde, 21.7.1540 tarihinde Kral Johann Zapolya'nın ölümünden iki hafta sonra Zapolya'nın eski eşi İsabella'nın bir erkek çocuk (Johann Sigismund) dünyaya getirdiği belirtilmektedir. Bkz. Schaendlinger, “Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Hälfte Des 16.JHTDS”, s.186.

doğunca Zapolya, yanındakilere Ferdinand ile yapılan anlaşmanın geçersiz sayılarak oğlunun krallık yaşına gelmesine kadar ülkeye sahip çıkmalarını vasiyet etmiştir.²⁶⁸ Hatta Zapolya, ölümünden birkaç gün önce elçisi Verböczy’i İstanbul’a göndererek Sultan Süleyman’dan haraç mukabilinde bütün memleketin oğlu Yanoş Sigismund’a bırakılmasını istirham ederek bu arzusuna kısmen nail olmuştur. Budin yerine Erdel, 1541’den itibaren yıllık 10.000 altın karşılığında Sigismund’a bırakılmıştır.²⁶⁹ Peçevi, Kraliçe İsabella ve oğlu Yanoş Sigismund’u Erdel’e gönderirken altın zincirli üç at, sırma işlemeli üç kaftan, altın kılıç ve topuz olmak üzere birçok değerli eşyanın hediye olarak verildiğini ifade etmektedir.²⁷⁰

Uzunçarşılı ve Hammer, Ferdinand ile Zapolya arasında yapılan bu gizli anlaşmayı Yaşar Yücel’in aksine; Sultan Süleyman’a Zapolya’nın elçisi Lasczky tarafından bildirildiğini beyan etmektedirler. Gizli anlaşmayı öğrenen Sultan Süleyman bunun üzerine, *“Bu iki kral başlarında taç taşımağa layık değillerdir; sözlerinde durmazlar; ne Allah korkusu, ne de insanların korkusu, muhafazasına yemin etmiş oldukları ahidnâmeyi bozmaktan kendilerini men’ edememiştir”* diyerek²⁷¹ belki de o anda Budin’in artık Osmanlı Eyaleti şekline getirilmesini planlamıştı. Tüm bu gelişmelerden sonra Sultan Süleyman kanaatimizce Macaristan’daki taht mücadelelerinin Osmanlı himayesine zarar verdiğini, ayrıca Habsburglular ile yapılacak mücadelede daha etkili olmayı düşünerek Budin’in artık Osmanlı Devleti’nin metbuluğunu kabul eden bir Macar Kralı tarafından değil, doğrudan İstanbul’dan atanan Budin Beylerbeyi tarafından idare edilmesinin doğru olacağına karar vermiş; ancak, belki de Zapolya’ya verdiği söze binaen Zapolya’nın ölümüne kadar Budin’i ilhak etmemişti.

Solakzade, Zapolya’nın ölümü ve Ferdinand’ın 1541 yılındaki Budin’i ele geçirme teşebbüsünü; *“Yanoş dahi cân-ı memâtle bihûş oluncak Kal’a-i Budin İstefan nam sağır oğluyla kralın kızı kraliçe nâm avretin elinde kalmış idi. Alaman ve Nemçe kralı olan Ferenduş gümrâh-ı kazıyyeden âgâh olduğu gibi yine âdet-i müellifesi üzere tekin durmayup bi-nihâye asker-i şeyâtın-ı rehber cem’ idüp piyadelerini gemilerle Tuna’dan*

²⁶⁸ Yücel, s.74.

²⁶⁹ Peçevi, C.I, s.165; Aurel Decei ve M.Tayyib Gökbilgin, s.298.

²⁷⁰ Peçevi, C.I, s.167.

²⁷¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.491; Hammer, 3.Kitap, s.189.

ve atlısını kara cânibinden tahminen 80.000 tam ile leyl-ü nehâr muhasara itdüğü”²⁷² cümleleriyle bildirmektedir. Hasan Beyzade Tarihi’nde “*Krallığı Yanoş Kral’a sadaka olunup, Yanoş dahi fevt oldukda oğlu İstefan Voyvoda <Szigmond Janos>’ya virilmiş idi. Nemçe kralı olan Ferenduş-ı bi-hûş yine Budun Kal’asını ehl-i İslâm elinden almak niyetinde vâfir cüyûş-ı cevşen-pûş gönderüp, toplar kurdurup ceng olduğu mesmû-ı şehriyâri ve makrû-ı simâh-ı cihândâri*”²⁷³ ifadeleriyle İstefan Sigismund’a Macar krallığının ihsan edildiği ve bunun üzerine Ferdinand’ın Budin üzerine yürüdüğü beyan edilmektedir. Münşeât-üs Selâtin’de yer alan ve Cemaziye’l Âhir 948 (Eylül 1541) tarihli İstabur Fetihnamesi’nde Sultan Süleyman’ın Macar Krallığını Zapolya’nın oğlu Sigismund’a verdiği, Ferdinand’ın bunu kabul etmeyerek Macar krallığını ele geçirmek için Budin’i ağabeyi İspanya Kralı Şarlken’in de desteğiyle kuşattığı ve bundan dolayı İstabur Seferi’ne çıktığı şu ifadelerle belirtilmektedir; “*Şemşîr-izafer-nevâl ile feth itdüğüm Engürüs vilâyetinin dâru’l mülkü olan Budin tahtını ki, evvel zamanda memâlik-i İslâmiyeden baîd ve zabtıasîr olub Yanoş Kral haracı iltizâm itmeğin mezîd-i âtifetimden Engürüs Krallığı mezbûra tevcîh olunub anın vefâtından sonra oğlu İstefan Krala inâyet eylemişdim. Engürüs memleketi ile hemcivârı olan Nemçe kralı Ferenduş ehl-i islâm ile buğz’-u adâvetde ısrar üzere sâhib-i kin bir müfsid-i fesâd-karîndir, Engürüs iklimlerine dahi kral olmak sevdasına düşüb karındaşı olan İspanya kralı Karlo ittifâkı vesâir kefare muâvenetleriyle diyâr-ı dalâlet-âsârlarından asker-i küffâr cem’ eyleyüb Tuna Suyu üzerinde dahi bi-nihâye gemiler ile Toplar ve Bayraklar tertib eyleyüb Engürüs Beyzadelerinden Perenyi Petri nâm Bey dahi âna tâbi olub gelüb Engürüs vilâyetine müstevlî olub Budin şehrini hasar etmişlerdi. Ben dahi hak sübhânehû ve teâlâ hazretlerinin uluvv-u inâyetlerine tevekkül ve seyyid-i kâinât ve hülâsâ-i mevcudâtın salavâtallâhu aleyhi ve selemlerle mü’cizât-ı hidâyet-ementlerine tevessül idüb...*”²⁷⁴ Ferdinand’ın Budin’i kuşatması üzerine 20 Haziran 1541’de Mehmet Paşa, Budin’in yardımına yetişmiş, akabinde de Sultan Süleyman’ın İstanbul’dan ordusuyla²⁷⁵ birlikte buraya gelmesi neticesinde 26 Ağustos 1541’de kuşatma

²⁷² Solakzade Mehmed Hemdemi, s.501.

²⁷³ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, C. II, ss.116-117.

²⁷⁴ Feridun Bey, C.I, s.488.

²⁷⁵ Topkapı Sarayı Arşivi, Müze Defterleri tasnifinde D.09619.0001 numarada bulunan hesap defterine göre; Sultan Süleyman, Hicri 948 (M.1541) senesi sefer-i hümayunu için İstanbul’dan getirilen ve yolda tedarik edilen nakit akçenin miktarı 402 Yüktür.

kaldırılmıştır. Zapolya'nın oğlu Sigismund'un²⁷⁶ küçük olması nedeniyle Budin'in bu şekilde muhafaza edilemeyeceği anlaşıldığından²⁷⁷ 29 Ağustos 1541 tarihinde yani Mohaç Savaşı'nın 15. yıl dönümünde Sultan Süleyman, Sigismund ve annesini ayrıca Keşiş Georg, Petroviç, Valentin Török, Verböczy ve birçok asilzade ile birlikte²⁷⁸ Budin yakınlarında çadırına çağırmıştır.²⁷⁹ Evliya Çelebi, çadırda Sultan Süleyman'ın Kraliçe İsbella'ya “*Senin kralın Yanoş, benim çırağım ve manevi oğlum idi. Bu küçük oğlu dahi benim çırağım ve oğlum olsun. Bu oğlana Erdel vilâyeti krallığını ihsan ettim. Sen, onun anası ve Erdel kralının kızısın. Baban hâlâ Erdel’de kral olup, koca ve kötürüm olduğundan vilayeti muhafaza edemiyor. Sen, oğlunun vekili ve vilâyetin sâhibi olup, her sene Erdel haracını gönderesin ve kaynatanı bile alıp, Erdel’e gidesin*” şeklinde Budin’i neden ilhak ettiğini açıkladıktan sonra Erdel’e gönderdiğini beyan etmektedir.²⁸⁰ Sultan Süleyman, Sigismund Yanoş’u Erdel’e gönderirken, peygambere, ecdadına ve kılıcına yemin ederek Budin’i Sigismund’un buluşa erdiğinde geri vereceğine söz vermişti.²⁸¹ Sigismund, Erdel Banlığı için Sultan Süleyman’a yıllık 10.000 altın haraç ödeyecekti.²⁸² Peçevi, Sigismund Yanoş’un Erdel Banlığına atanarak Erdel’e gitmesini şu ifadelerle belirtmektedir: “*Simon Yanoş nâm vaz’ olunan sağîr ve yetim oğluna ihsân ve bâzı umûrîde ümerâsı kendiyeye kethüdâ ve lala olub hadd-i buluşa gelince ahvâl-i mülkünü görmeğe ferman ittiler bes cümle tevâbii ve levâhıkıyla Budin’den çıkub cânib-i Erdel’e revân eyledüler*”.²⁸³ Macar tarihçisi Pál Fodor, 29 Ağustos 1541’de çocuk yaştaki Sigismund’u Obuda’daki Osmanlı karargâhına götüren elçilik heyetinde Zapolya'nın ölümünden sonra idareyi fiilen kullanan Macar asilzadelerinin de bulunmasını Sultan Süleyman'ın sadece Budin’i ele geçirme değil aynı zamanda önde gelen Macar asilzadelerini de ele geçirmek için hazırladığı bir tuzak olarak yorumlamaktadır.²⁸⁴

²⁷⁶ Zapolya'nın oğlu Sigismund, Osmanlı kaynaklarında İştifan Kral veya Kral oğlu olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Solakzade, s.502.

²⁷⁷ Solakzade Mehmed Hemdemi, s.502.

²⁷⁸ Jorga, C.III, ss.26-27; Hammer, 3.Kitap, s.196.

²⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, ss.338-339; Dávid, “Buda”, s.95; Baysun, “*Budin*”, s.750.

²⁸⁰ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, s.16.

²⁸¹ Hammer, 3.Kitap, s.197.

²⁸² Kemal Karpat, “Erdel”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul 1995, s.281.

²⁸³ Peçevi, C.I, s.228.

²⁸⁴ Fodor, “*Macaristan’a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541*”, s.64.

Budin'i Ferdinand'ın kuşatmasından kurtaran Sultan Süleyman, Ekim 1541'de (Cemaziyel Ahir 948) Budin'den gönderdiği fetihnamesinde “*Budin şehrini tevâbii ve levâhiki ve muzâfât-ı ekâlimi ile feth ve teshir eyledüm, muazzam kilisâlarını cevâmi-i ehl-i imân edüp cumhûr-u guzât-ı mülk-sitân ile Cuma namazı kılınup ism-i saadet resmime hutbe okundu, edâ-i nâkus ile menûs olan iklimleri gülbang-ı ahmedî ve zemzeme-i penc-i nevbet-i muhammed'i ile âliye es-salât-u selâm memûr ve âbâd kıldım, arazi-i Üngürüs temâm kal'aları ve cümle muzâfât ve mülhakât ile ve reâyâ ve berâyâsı sâir memâlik-i mahrûseme munzâm kılınup kadılar ve dizdarlar ve müstahfızlar nasb olundu hıfz-u hırâset için leşker-i sitândan bir mikdar asker-i firûzbaht ifrâz olunub düstûr-u âsâf-şuûr vezirim Süleyman Paşa edâmellahu teâlâ tâyin olundu*”²⁸⁵ şeklindeki ifadelerle Budin'i ilhak ettiğini belirtmektedir.

Kraliçenin gitmesinden ve Budin'in tamamen ele geçirilmesinden sonra Ferdinand'ın iki elçisi Kont Nikola ve Sigismund Herbertstein Osmanlı ordugâhına vasıl olarak efendileri Ferdinand'ın mektubunu getirmişlerdi. Bu mektupta Ferdinand 100.000 filorine kadar vergi vermek şartıyla Macaristan Krallığı'nın kendisine verilmesini ve kendisi ile Osmanlı Devleti arasında barış yapılmasını talep ediyordu. Önce Rüstem Paşa'nın sonrasında da Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul edilen elçilerle yapılan müzakereler sonucunda elçilere sultanın Ferdinand'a yazdığı bir mektup verilmiştir.²⁸⁶ Elçilere verilen bu mektubun suretine bulunuyoruz. Hicri, Evâhir-i Cemâziyel Evvel 948 miladi ise 12-21 Eylül 1541 tarihleri arasında Eski Budun'dan (Obuda) Ferdinand'a, Sultan Süleyman tarafından gönderilen mektupta Budin'in artık Osmanlı Eyaleti haline getirildiği ve kendisinin Budin üzerindeki emellerinden vazgeçmesi gerektiği açıkça belirtilmektedir. Sultan Süleyman tarafından Ferdinand'a gönderilen bu mektupta²⁸⁷ Ferdinand'ın barış tesisi için gönderdiği elçilerinin geldiğini ve kendilerinin

²⁸⁵ Feridun Bey, C.I, s.490.

²⁸⁶ Hammer, 3.Kitap, ss.198-200.

²⁸⁷ Mektubun sureti şu şekildedir: “Şimdiki halde yüce dergâhuma yarar beyleründen Nikolas ve Sigismund nâm elçilerinle mektup göndermişsin mezkûr elçilerin gelip vâsıl olub senin tarafından her ne ismarlanmış ise haberi alınıp tafsiliyle mâlûm-u şerifim oldu İmdi Hakk sübhânehü ve teâla hazretlerinin uluv-u inayetiyle Üngürüs memleketi benim defâatla kuvve-i kâhiremle ve kılıcım ile alınmış kendü memleketiüm olub bu defa dahi saadet-ü ikbâl ile geliüb Budin tahtına kullarım ve leşkerlerim konulub zabt olundu ulu dergahımdan şefaât-ü merhamet ümit edinüb mâbeynde bir sulh-u salâh olmağičiün inayet recâ eylemişsün bundan evvel dahi elçilerin gönderdiğünde her hususda emr-i hümayunum ne ise sana hükm-ü şerifimle bildirilmişdür eğer ulu dergâhımla dostluk ve muhabbet murad edinürsen Üngürüs'e müteallik olan yerler ki evvelden elünde ve tasarrufunda olan ol yerler için ulu âsütâneme kesim vermek üzere ve hem Budin'e müteallik olan kal'alarından Üstürgon kal'asın ve bu defa alınan İstolni Belgrad ve Vişegrad ve Tata kal'alarından el çekiüb südde-i saadet-üme teslim eylesün ki ol vakt mâbeynde dostluk ve meveddet olup yüce padişahlığumdan sana ahd-nâme-i şerifüm ihsan olunmak bâbında ne vech ile fermân-ı şerifüm olursa ana göre amel oluna ve mezburun elçileriüne dahi bu üslub üzere icazet-i şerifüm verilüb sana irsâl

kabul edilip dinlenildiğini belirten Sultan Süleyman, Macar memleketini Allah'ın yüce yardımıyla ve kılıcıyla aldığını kesin olarak bildirmiş ve iki devlet arasında barış tesisi için Ferdinand'ın tasarrufunda olan yerler için kendisine vergi vermesini, Estergon, İstolni Belgrad, Vişegrad ve Tata Kalelerinden vazgeçerek Osmanlı Devleti'ne teslim etmesini ve Osmanlı Devleti'nin müttefiki Fransa'dan İstanbul'a gelirken Ferdinand'ın kardeşi Karlo Kral (Şarlken) tarafından esir edilen Fransız elçinin serbest bırakılmasını emrettikten sonra “*memleketünün yıkılmasına sebep olmayasın*” şeklinde tehdit ettiği görülmektedir.²⁸⁸

Budin'in fethini müteakiben 29 Ağustos 1541²⁸⁹ tarihinde Budin Vilayeti tesis edilmiştir.²⁹⁰ Sultan Süleyman, Hicri 948 (M.1541) senesi seferi için hazırlattığı hesap defterinde Budin Kalesi'ne 20 yükü bina inşası, 100 yükü de masar mevacibi olmak üzere toplam 120 yük akçe nakit konulmasını daha sefer öncesinde uygun görmüştü.²⁹¹ Budin Beylerbeyliği'ne Macar kökenli Süleyman Paşa'yı atayarak Budin'in muhafazasında 1000 martaloz, 2.000 yeniçeri, 1000 süvari, 500 solak ve birkaç yüz gemiciyi memur etmiştir. Sultan Süleyman, Budin'deki Müslümanlar için kadılığa Hayreddin Efendiyi,²⁹² gayr-i müslimler için kendi aralarındaki davalara bakmak, Macar kanunlarına ve adetlerine uygun olarak yargılayarak eski ve yeni devri bütünleştirmeyi sağlayan köprü olması amacıyla Macaristan Baş Hakimi olarak (der Oberste Richter) 500 akçe yevmiye ile Verböczy'yi tayin etmiştir.²⁹³ Böylece 1526 yılından bu yana Macar Krallığı hakimiyeti için Zapolya ile Ferdinand arasındaki mücadele 1540 yılında Zapolya'nın ölümü ve 1541'de Budin'in Osmanlı Eyaleti haline

olundu ve Fransa padişahı tarafından ulu dergâhına elçisi gelürken karındaşın Karlo Kral yolda tutup alıkoymuş elçiyi dahi koyversin eğer dostluk muradın ise emr-i şerifüme imtisal edesin kendü memleketün yıkılmasına sebep olmayasın” A.C. Schaendlinger, **Die Schreiben Süleymans des Prachtigen an Karl V., Ferdinand I. Und Maximilian II. Osmanisch-Türkische Dokumente aus dem Haus-, Hof und Staatsarchiv zu Wien**, Wien, 1983, s.5.

²⁸⁸ Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Prachtigen an Karl V., Ferdinand I. Und Maximilian II. Osmanisch-Türkische Dokumente aus dem Haus-, Hof und Staatsarchiv zu Wien*, s.5.

²⁸⁹ Osmanlı Macar ilişkilerinde 29 Ağustos Üçlemesi çok önemli bir yer tutmaktadır. 29 Ağustos 1521'de Belgrad fethedilmiş, 29 Ağustos 1526'da Mohaç Savaşı kazanılmış ve 29 Ağustos 1541'de Budin'in ilhaki ile bu üçleme tamamlanmıştır. Bkz. Yusufoglu, “Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri”, s.24.

²⁹⁰ Geza David, “Buda (Budin) Vilayeti'nin İlk Tımar Sahipleri, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 12, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, İstanbul 1998, s.57; Vocolka, “Die Osmanische Expansion Und Mitteleuropa”, s.169.

²⁹¹ TS.MA.d.09619.0001.

²⁹² Hammer, 3.Kitap, s.187-189; Robert Anhegger, “Martaloslar Hakkında”, **Türkiyat Mecmuası**, VII-VIII, Cüz I, İstanbul 1940-1942, s.287; Gabor Agoston, 1541 yılında Budin'e 2653, Peşte'ye ise 914 askerin yerleştirildiğini bildirmektedir. Bkz. Gabor Agoston, “Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhadi (1541-1699): Bir Mukayese”, **Osmanlı**, C.I, Ankara 1999, s.447.

²⁹³ Fekete, “Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699”, s.679.

getirilmesiyle birlikte sona ermiştir. Aynı zamanda Macaristan'daki Osmanlı himaye dönemi de sonra ermiş ve bundan sonra hakimiyet dönemi başlamıştır.

Önceki bahiste bahsedildiği gibi bize göre; Macaristan'ın üç kısma ayrılmasının ilk aşaması 1533 Osmanlı-Avusturya Barış Antlaşması idi. Bundan sonraki ikinci aşama ise 1540 yılında Zapolya'nın ölümü ve 1541 yılında Budin'in ilhak edilerek, Sigismund'un Erdel'e gönderilmesi neticesinde Macaristan'ın üç kısma ayrılmasının gerçekleşmesidir. Böylece, Osmanlı Macaristanı, Habsburg Macaristanı ve Erdel Macaristanı olmak üzere, Macaristan resmen üç kısma ayrılmış bulunmaktaydı. Zaten 29 Aralık 1541'de Sigismund'un Naibi Frater Georg ve dolayısıyla Layoş'un dul karısı İsabella ile Ferdinand arasında Gyula'da Osmanlı askeri temsilcilerinin de hazır bulunduğu ortamda yapılan anlaşma ile Macaristan'ın 150 yıldan fazla 3'e bölünmesi kesinleşmiş bulunmaktaydı.²⁹⁴

1541 yılında Budin'in Osmanlı idaresine geçmesi ve padişah adına hutbe okunması Budin'de yeni bir dönemin başladığını göstermektedir. Zira bu suretle daha önceden gevşek bağlarla Osmanlı Devletine tabi tutma siyaseti artık Macaristan'ı kesin olarak ilhak etme siyasetine dönüşmüştür. Bundan dolayı 1541 yılı hem Macarlar hem de Türkler için bir dönüm noktası olmuştur. Macar tarihçisi Pal Fodor, esasında Sultan Süleyman'ın başlangıçtan beri Macaristan'ı ilhak etmeyi düşündüğünü, ancak bazı sorunlardan dolayı bu hedefini 1541 yılına kadar ertelemek zorunda kaldığını belirtmektedir.²⁹⁵ Kanaatimizce Fodor'un bu tespiti doğrudur. Çünkü Mohaç Savaşı sonrasında Süleyman, Budin'i vilayet olarak tesis edebilir, asker yerleştirebilirdi. Ancak muhtemelen burayı henüz bu aşamada savunamayacağını düşünmüş olacak ki; burada hakimiyet kurmak yerine Zapolya'ya vermiştir. Çünkü Budin ve Macaristan Osmanlı topraklarından oldukça uzak ve henüz oradaki halk Osmanlı idaresine hazır değildi. Bu bağlamda Halil İnalcık, Osmanlı Devleti'nin fetih politikasının iki temel aşamadan oluştuğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi fethedilen bölgenin vasal olarak haraca bağlanması ikinci aşama ise bölgede tahrir yapılarak tımar sisteminin uygulanması ile

²⁹⁴ Hoensch, s.42; Klara Hegyi, "Macar Krallığı'nda Osmanlı Vergilendirmesi", **Osmanlı**, C.3, Ankara 199, s.142.

²⁹⁵ Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", ss.14-15.

kesin Osmanlı hakimiyetinin bölgeye yerleştirilmesidir.²⁹⁶ Budin’de de aynen Osmanlı hakimiyeti bu iki aşamanın neticesinde kurulmuştur.

1.3. 1541 Yılı Sonrası Avusturya ve Macaristan Seferleri ve Antlaşmalar

1.3.1. Estergon Seferi (1543) ve Avusturya İle Antlaşma (1547)

1541 yılında gerçekleştirilen Istabur Seferi (Budin Seferi) neticesinde Budin’in Osmanlı eyaleti statüsüne getirilmesinden sonra Ferdinand, İstanbul’a bir kez daha elçi göndererek 100.000 düka altın haraç karşılığında Macaristan’ın kendisine verilmesini istemiştir. Ferdinand’ın elçilik heyeti Fransa’nın da etkisiyle Sultan Süleyman’ın huzuruna kabul edilmemiştir.²⁹⁷ Barış görüşmeleri sekteye uğrayan Ferdinand bunun üzerine; 28 Eylül 1542’de komutanı Brandenburg Prensi II.Joachim vasıtasıyla Budin ve Peşte’yi kuşatmıştır.²⁹⁸ Ferdinand’ın ordusu Peşte önüne geldiğinde kaledeki muhafızlar dışarı çıkıp mücadeleye girişmişler ancak düşmanın miktarı çok olduğundan kale kuvvetleri kaleye kapanmaya mecbur kalmışlardır. Peşte’nin Tuna Nehri tarafındaki surları, Vitelli komutasındaki ordu tarafından ağır bir bombardımana tutulmuştur. Surlarda büyük zarar meydana gelmişse de kale içindeki muhafızlar surların iç taraflarına metris ve hendekler kazmak suretiyle sağlam bir savunma hattı meydana getirerek içeriye giren düşmanı bu hatlarda yok etmeyi başarmışlardır.²⁹⁹ Peşte, kuşatma altındayken şehrin imdadına Yahya Paşazade Bâli Bey yetişmiş ve 7 günlük kuşatma kaldırılmıştır.³⁰⁰ Peşte’nin kurtarılmasından sonra bizzat Sultan Süleyman Ferdinand’ı tedip etmek amacıyla 23 Nisan 1543’te Edirne’den onuncu seferi hümayun için Macaristan üzerine yürümüştür.³⁰¹ Sultan Süleyman’ın bu seferki amacı yeni kurulan Budin Beylerbeyliğini tahkim etmek, sınırlarını güvenli hale getirmek ve

²⁹⁶ Halil İnalcık, “Ottoman Methods of Conquest”, *Studia Islamica* II, 1954, ss.103-129.

²⁹⁷ Yücel, ss.75-76.

²⁹⁸ Emecen, “Süleyman I”, s.68. Kaynaklarda Ferdinand’ın ordusunun mevcudu hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Örneğin İ.Hakkı Uzunçarşılı, Yaşar Yücel ve Ali Sevim Ferdinand’ın ordusunun 80.000 kişiden, Sadık Müfit Bilge ise 55.000 kişiden oluştuğunu beyan etmektedir. Solakzade, düşman krallarından Hersek oğlu komutasında 180.000 asker ile Peşte’yi kuşattığını ve bunun üzerine Süleyman’ın 18 Muharrem 950’de (23 Nisan 1543) Ferdinand üzerine sefere çıktığını, Sultan’ın Belgrad’a geldiği esnada Budin’den gelen haberlere göre; Hersek oğlunun öldüğü ve Peşte’nin kurtulması üzerine Estergon üzerine gidildiğini bildirmektedir. Mukayese için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II,ss.339-340; Yaşar Yücel ve Ali Sevim, s.172; Bilge, *Osmanlı’nın Macaristanı (1526-1718)*, s.26; Solakzade Mehmed Hemdemi, ss.503-504.

²⁹⁹ Baysun, “Budin” , s.751.

³⁰⁰ Gökbilgin, “Süleyman I”, s.127.

³⁰¹ Peçevi, C.I, s.178; Hammer, 3.Kitap, s.210; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, ss.339-340; Schaendlinger, “Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Hälfte Des 16.JHTDS”, s.189.

Ferdinand'ın tecavüzlerine cevap vermek idi.³⁰² Sultan Süleyman, Budin'e varmadan önce Bâli Paşa, Ulema Paşa, Murat Bey ve Kasım Bey, Ferdinand'ın sınır boylarında tedip faaliyetlerinde bulunmuşlardır.³⁰³ Yol boyunca yer alan Valpova, Şikloş ve Peçuy kaleleri fethedildikten sonra³⁰⁴ Sultan Süleyman, 23 Temmuz 1543'te Budin'e vararak burada birkaç gün dinlenmiştir. Tuna Nehri üzerinden gemi ile büyük topları Estergon'a gönderen Süleyman, 23 R.Ahir 950'de (26 Temmuz 1543) kaleyi kuşatmıştır. Hammer bu esnada Estergon Kalesi'nin Alman, İspanyol ve İtalyanlardan oluşan 1300 muhafız tarafından korunduğunu ifade etmektedir.³⁰⁵ 16 gün süren kuşatmanın ardından Nemçeliler arasında çok önemli itibarı olan Estergon Kalesi 7 Ağustos 1543'te fethedilmiştir.³⁰⁶ Bu sefer neticesinde Süleyman, Nemçelilere tâbi kalelerden Valpova, Şikloş, Peçuy, Vişegrad, Şarvar, Kopan, Estergon (Gran) ve Tata kalelerini fethederek bol ganimetle İstanbul'a geri dönmüştür.³⁰⁷ Mehmet İpçioğlu'nun verdiği bilgilere göre; Estergon Seferi'nin kronolojisi şu şekilde listelenmiştir. Buna göre; 16 Ağustos 1542'de Ferdinand'ın kuvvetlerinin Budin'e saldırımları üzerine sefer hazırlıklarına başlandığı, 12 Temmuz 1543'te Sultan Süleyman'ın Budin'e geldiği, 26 Temmuz 1543'te Estergon Kalesinin kuşatıldığı, 8 Ağustos 1543'te de kalenin ele geçirildiği görülmektedir. Yine aynı defterdeki askere verilen in'am kayıtlarından, savaşta 1133 kişinin şehit olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁰⁸

Ertesi sene 1544 yılında Budin Beylerbeyi Yahyapaşazade Mehmet Paşa, Budin'in kuzeyinde bulunan Vişegrad'ı ikinci defa fethederek, Budin Beylerbeyliğinin güvenliğinin sağlanmasında önemli bir adım atmıştır.³⁰⁹ Geza David, Vişegrad'ın fethini, Habsburglara karşı Macaristan'daki üslerin elde tutulmasını sağlamak için

³⁰² Emecen, "Süleyman I", s.68; Gökbilgin, "Süleyman I", ss.128-129; Turan N., s.48.

³⁰³ Schaendlinger, "Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Halfte Des 16.JHTDS", s.189.

³⁰⁴ Emecen, "Süleyman I", s.68.

³⁰⁵ Peçevi, C.I, ss.179-180; Hammer, 3.Kitap, ss.212-213.

³⁰⁶ Hammer, 3.Kitap, ss.215-216.

³⁰⁷ Münecimbaşı Ahmed Dede, C. II, ss.555-557. M.Tayyib Gökbilgin, Estergon Kalesi'nin 10 Ağustos 1543'te amanla teslim alındığını belirtmektedir. Bkz. Gökbilgin, "Süleyman I", ss.128-129. Hammer ise Estergon kuşatmasının 29 Temmuz 1543'te başladığını ve 10 Ağustos 1543'te kalenin düştüğünü beyan etmektedir. Yani Hammer'in verdiği tarihler yukarıdaki kaynaklardan üç gün sonraya tekabül etmektedir. Bkz. Hammer, 3.Kitap, ss.215-217.

³⁰⁸ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, C. II, ss.118-119.

³⁰⁹ İpçioğlu, ss.149-150.

³⁰⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, ss.339-340; Yaşar Yücel ve Ali Sevim, s.172.

Budin Beylerbeyliği'ne verilen görev çerçevesinde, Novigrad, Hatvan, Şimontoryna vb. diğer küçük kalelerin fethinin ilk adımı olduğunu belirtmektedir.³¹⁰

Osmanlı Devleti ile sürekli mücadele eden Ferdinand, Türklerin Budin, Estergon, İstolni Belgrad, Mohaç, Peçuy, Şikloş, Novigrad ve Hatvan gibi stratejik yerleri ele geçirmelerinden sonra savaşmanın kendisi için zararlı olduğunu, artık barış yapmanın gerekli olduğunu idrak etmişti. 1544 yılında Yahyapaşazade Mehmed Paşa ile Ferdinand'ın elçileri Gerhard Veltwyck ve Nicolaus Sicco arasında yapılan müzakereler neticesinde 1545 Kasımı'nda en azından İstanbul'a gönderilen elçilerin dönüşüne kadar mütareke yapılmasına karar verildi.³¹¹ Zira Budin Beylerbeyliği'nin kurulmasından sonra Macaristan'daki Osmanlı hakimiyetinin güvenliğini sağlamak için stratejik açıdan önemli olan şehirlerden, 1542'de Vaç, 1543'te Peç, İstolni Belgrad ve Estergon'un, 1544'te ise Novigrad ve Hatvan'ın ele geçirilmesi Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında barış yapılmasını elzem kılmıştı.³¹² Bu esnada barış görüşmeleri hem Osmanlı Devleti için hem de Avusturya için çok önemliydi. Çünkü Osmanlı Devleti için bu sırada Doğu'da Safevi tehlikesi baş göstermişti. Bu nedenle Osmanlı Devleti batı sınırını garanti altına almak istiyordu.³¹³ Diğer taraftan Şarlken ve Ferdinand da Protestanların isyanlarıyla meşgul olmaktaydılar.³¹⁴ Neticede Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 19 Haziran 1547 tarihinde 5 yıl süreyle geçerli olacak İstanbul Antlaşması imzalanmıştır.³¹⁵ Bu antlaşmaya göre; Ferdinand Macaristan'daki bazı yerleri Osmanlı Devleti'ne terk etmeyi ve elindeki topraklar karşılığında yıllık 30.000 duka altın³¹⁶ ve ayrıca Sultan Süleyman'a şahin ile av köpeklerinden oluşan hediye vermeyi kabul etmiştir.³¹⁷ Anlaşmanın bir nüshası Gerhard Veltwyck tarafından Şarlken'e sunulmuş ve anlaşma 1 Ağustos 1547 tarihinde Şarlken tarafından da imzalanmıştır.³¹⁸

³¹⁰ Geza David, **16.Yüzyılda Şimontoryna Sancağı**, çev. Hilmi Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, ss.2-3.

³¹¹ Jorga, C.III, ss.38-39; Hammer, 3.Kitap, s.227; Emecen, "*Süleyman F*", s.68.

³¹² Vojtech Kopčan, "XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hakimiyetinin Karakteri", **VII.Türk Tarih Kongresi**, C.II, Ankara 1973, s.619.

³¹³ Emecen, "*Süleyman F*", s.68.

³¹⁴ Eckhart, s.119.

³¹⁵ Hammer, 3.Kitap, s.230; Georg Wagner, "Otuz Yıl Savaşları Döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikası", **Osmanlı Araştırmaları II**, İstanbul 1981, s.149.

³¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.340; Jorga, C.III, ss.38-39; Gökbilgin, "*Süleyman F*", s.131; Hammer, 3.Kitap, s.230; Yücel, ss.75-76.

³¹⁷ Jorga, C.III, ss.38-39.

³¹⁸ Hammer, 3.Kitap, s.231.

1547 yılında akdedilen sulh ile Osmanlı askeri hareketleri geçici olarak durmuştur.³¹⁹ 1541-1547 yılları arasında Peç, Şikloş ve Estergon gibi önemli kalelerin Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra Macaristan'ın büyük bölümü Osmanlı idaresine girmiş ve Eski Krallık Merkezi olan Budin tarafından yönetilmeye başlanmıştır.³²⁰ Buradan da anlaşıldığına göre; Osmanlı Devleti'nin Budin Beylerbeyliği'nin güvenliğini sağlamak için yaptığı fetihler netice vermiş ve Budin'de yapılan ilk tahririn de 1546 yılına ait olduğu göz önüne alınırsa, Budin'de gerçek Osmanlı hakimiyeti ancak bu dönemde gerçekleşmiştir diyebiliriz.

1.3.2. Martinuzzi'nin Macaristan'ı Birleştirme Çabaları ve Erdel Olayları

1541 yılında Budin Beylerbeyliği'nin kurulup, Yanoş Sigismund'un Erdel'e voyvoda olarak atanmasıyla birlikte öncesinde Budin'de devam eden Osmanlı Devleti ile Ferdinand mücadelesine bu defa Erdel meselesi de dahil olmuştur. Diğer taraftan bu esnada Sigismund'un henüz bebek yaşta olması nedeniyle Erdel'in yönetimi hususunda Sigismund'un annesi Kraliçe İsabella ile vâsisi Papaz Martinuzzi'nin aralarının açıldığı da görülmektedir. Çünkü Martinuzzi'nin önceden de bahsettiğimiz üzere; Zapolya'nın hazinelerini ele geçirmek ve üç kısma ayrılan Macar Krallığını birleştirerek tahta geçmek gibi emelleri vardı. Papaz Martinuzzi, bu amaçlarına ulaşabilmek için bir yandan Osmanlı Devleti'ni oyalarken diğer taraftan da Ferdinand ile görüşmeler yaparak hedefine ulaşmak istiyordu. Ferdinand, Papaz Martinuzzi'nin, kendisine başvurmasını ve anlaşma talebini elbette ki reddetmemiştir. Çünkü Ferdinand da Macaristan'ın tamamına ve Erdel'e sahip olmak için kanaatimizce Martinuzzi'yi kullanmak istiyordu. Bu bağlamda Martinuzzi, Ferdinand için gizli bir casus görevi ifa edebilirdi. Bundan dolayı Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki itilaflara 1541 yılından itibaren Erdel meselesi de dahil olmuştur. Her ne kadar 1547 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 5 yıl süreli bir barış yapılmışsa da, Erdel'de meydana gelen bu olaylar Ferdinand için kaçırılmayacak fırsat anlamına geldiğinden kısa süre sonra bu anlaşma Erdel'deki olaylardan dolayı bozulmuştur.

Ferdinand, her zaman olduğu gibi Osmanlı Devleti ile sıcak bir savaşa girmek yerine soğuk savaşı tercih ederek, Erdel, Eflak ve Boğdan'ı Osmanlı Devleti aleyhine

³¹⁹Kopčan, s.619.

³²⁰Suraiya Faroqhi, *Geschichte Des Osmanischen Reiches*, Verlag C.H.Beck, München 2000, s.37.

kışkırtmak suretiyle mücadelesini sürdürmekteydi. Bundan başka Osmanlı Devleti'ne karşı Lehistan'ın Sızlata grubuyla da ortak örtülü faaliyetler yürütmekte³²¹, diğer taraftan ise sınır boylarındaki hayduk çetelerini de organize etmekteydi.³²²

Burada Ferdinand ve Martinuzzi'nin faaliyetleri ile gelişen olaylardan bahsetmek yerinde olacaktır. Zapolya'nın oğlu Yanoş Sigismund'un vâsilerinden biri olan Papaz Martinuzzi, Yanoş'un henüz küçük olmasından dolayı Erdel'de hazineyi ve gücü elinde tutarak keyfi bir yönetim sergilemekteydi. Bu durumdan rahatsız olan Kraliçe İsabella 1548 yılında Martinuzzi'yi İstanbul'a şikayet etmiştir. İstanbul'dan Martinuzzi'ye gelen sert cevap ve Kraliçenin en güvendiği adamlardan ikinci vâsi Petroviç'in de kendisine rakip olması nedeniyle Martinuzzi tedirgin olarak 1549 yılında Ferdinand'ın temsilcisi ile Bathor şehrinde gizli müzakereler yapmıştır.³²³ İki yıl süren müzakereler sonucunda 1551 yılında Ferdinand ile Martinuzzi arasında yapılan anlaşmaya göre; kraliçe ve oğluna tazminat ödenmesi şartıyla anlaşma sağlanmış; Martinuzzi, Erdel'i Ferdinand'ın temsilcisi Castaldo'ya teslim etmiştir.³²⁴ Bu anlaşmayı öğrenen Sultan Süleyman, Erdel'deki asilzadelerle temasa geçerek Martinuzzi'yi idareden uzaklaştırmaları için bir ferman göndermiştir.³²⁵ Uzunçarşılı, Sultan Süleyman'ın Martinuzzi ile Ferdinand'ın haberleştiğini öğrendiğinde Erdel'e ferman göndererek Papaz Martinuzzi'nin yakalanarak teslim edilmesi ve bundan sonra halkın diğer vâsi olan Petroviç'ten başkasını tanımamasını emrettiğini belirtmektedir. Bunu duyan Papaz Martinuzzi, Viyana'ya kaçmış, Budin Beylerbeyi ile Hatvan Sancakbeyi Yahya Paşazade Arslan Bey, Kraliçe İsabella'ya yardım için görevlendirilmişlerdir.³²⁶

Ferdinand, bir yandan Martinuzzi ile Erdel konusunda anlaşma yaparken, diğer yandan İstanbul ile diplomasiyi kesmeyerek kendisinin Macar kralı olarak tanınmasını ümit etmekteydi. Erdel meselesinden dolayı Osmanlı Devleti'nin gazabına uğramamak için Nisan 1551'de Ferdinand tarafından Linz'den Rüstem Paşa'ya yazılan ve 39 gün sonra 2 Haziran 1551 yılında Bab-ı Âli'ye vâsıl olan mektupta Ferdinand, mevcut ihtilafların halledilmesinde aracılık yapmasını rica etmekteydi. Ferdinand, ayrıca sınırlarda

³²¹ Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, s.317.

³²² Öztürk, "1559-1563 Erdel-Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitriy Vişnevetskiy", s.68.

³²³ Zinkeisen, C.II, s.623.

³²⁴ Eckhart, s.118; Aurel Decei ve M.Tayyib Gökbilgin, ss.298-299.

³²⁵ Gökbilgin, "Süleyman I", ss.133-134

³²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.495.

bulunan Osmanlı ümerâsının ve özellikle de Budin Beylerbeyi Kasım Paşa'nın gösterdiği düşmanlık sebebiyle ilişkilerin bozulduğunu ve bundan dolayı da muayyen vergilerin gönderilmediğini bildirmekte ve ahidnâme mûcibince padişahın dostluğunun devam edip etmediğini sormaktaydı.³²⁷ Ancak Ferdinand'ın İstanbul'a gönderdiği bu mektup Sultan Süleyman'ın fikirlerini değiştirmemiş ve neticede Erdel üzerine sefere karar verilmiştir. Ferdinand'ın kuvvetlerinin Erdele nüfuz ettiği bilgisi İstanbul'a ulaştığında İstanbul'da bulunan Avusturya elçisi Malvizzi tevkif edilerek Anadolu Hisarına hapsedilmiştir.³²⁸ Akabinde Sokollu Mehmet Paşa, Erdel üzerine sefere memur edilmiş ve 1552 yılında gerçekleşen sefer sonucunda Temeşvar fethedilmiştir.³²⁹

Martinuzzi'nin Ferdinand ile anlaşma yapması Alman ve Macar kaynaklarında, onun üç kısma ayrılan Macaristan'ı birleştirme mücadelesi olarak görülmekte ve kendisi kahraman ilan edilmektedir.³³⁰

1555 yılında Ferdinand tarafından İstanbul'a gönderilen elçi Busbecq ile yanındaki Peç Piskoposu Antuan Vrançi ve Fransuva Zay, Sultan Süleyman'ın o esnada İran Seferi'nde olmasından dolayı İstanbul yerine Amasya'da huzura kabul edilmişlerdir.³³¹ Ancak Busbecq'in Osmanlı Devleti'ndeki birinci elçilik misyonu başarılı olmadığından Busbecq, geldiği güzergahtan geri Viyana'ya geri dönmüştür.³³² 4 yıl sonra 1559 yılında Osmanlı Devleti de Erdel Kralı Sigismund'u güçlendirmek için 10 Ekim 1559 tarihinde "*Vilayet-i Erdel ve sair Macar Vilayeti'nin İstefan Kral'a ihsan olunduğunu*" beyan eden bir hüküm ile hilat göndermiştir.³³³ Sultan Süleyman bir yandan Avusturya'ya karşı Erdel Kralını güçlendirirken diğer taraftan da Avusturya ile akdolunan barışın muhafazası için gerekli tedbirleri almaktaydı. Erdel kralının tasarrufunda bulunan bazı kaleler hakkında Ferdinand'ın elçileri niza' olduğunu bildirdiklerinde İstanbul'dan 7 Mayıs 1560 tarihinde Erdel kralına hüküm yazılarak tasarrufu altında bulunan bu kaleler hakkında bilgi talep edilmiş ve Ferdinand ile

³²⁷ M.Tayyib Gökbilgin, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı 11-12, İstanbul 1955, ss.27-28.

³²⁸ Gökbilgin, "*Süleyman I*", ss.133-134.

³²⁹ Zinkeisen, C.II, s.623; Aurel Decei ve M.Tayyib Gökbilgin, ss.298-299.

³³⁰ Bogay, s.99; Eckhart, ss. 115-116; Vocolka, "*Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri*", ss.5-28.

³³¹ Hammer, 3.Kitap, s.406.

³³² Oglar Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları*, çev. Hatice Özkan, Özgü Yayınları, İstanbul 2002, ss.60-64.

³³³ Öztürk, "*1559-1563 Erdel-Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitriy Vişnevetskiy*" s.68.

yapılan ahidnâmeye göre hareket etmesi emredilmiştir.³³⁴ Sultan Süleyman'ın tenbihlerine rağmen Ferdinand ile Erdel Kralı Sigismund arasındaki ihtilafların devam ettiği ve Osmanlı Devleti'nin Erdel Kralı'nı desteklediği anlaşılmaktadır. Zira 15 Eylül 1560 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne yazılan hüküm ile gerektiğinde Ferdinand'a karşı Erdel Kralı'nın yardımına gitmesi emredilirken³³⁵, Erdel Kralı'na yazılan hüküm ile Budin ve Tameşvar Beylerbeyilerine hükümler gönderildiği ve gerektiğinde Ferdinand'a karşı mücadelesinde yardımda bulunacakları bâbında bilgi verilmiştir.³³⁶

Buradan da anlaşılacağı üzere; Sultan Süleyman her seferinde Ferdinand'a karşı önceden Zapolya'yı Macar Kralı ilan ettiği gibi şimdi de oğlu Yanoş Sigismund'u desteklemiştir. Elbette Sultan Süleyman'ın bu şekilde davranması stratejik bir önem taşımaktadır. Çünkü Ferdinand, Sultan Süleyman'ın Avrupa'daki en büyük rakibi olan Şarlken'in kardeşi idi. Sultan Süleyman, Ferdinand ve haleflerine karşı İstanbul'dan mücadele yerine direkt Macaristan ve Erdel'de mücadele etmek için yerel kralları himaye yolunu tercih etmekteydi.

Ferdinand'ın elçileriyle 1555 yılında Amasya'da yapılan mütarekede çözüme kavuşturulamamış konular devam ederken, Busbecq'in barış yolundaki gayretleri Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı döneminde sonuç vermemiştir. Ferdinand, Erdel'in kendisine verilmesi karşılığında 150.000 ve sahip olduğu Macar toprakları için de 40.000 olmak üzere toplam 190.000 altın vermeyi önermişse de bu teklif İstanbul tarafından yine kabul edilmemiştir.³³⁷ Busbecq, müzakereler esnasında bazı Macar asilzadelerinin Erdel Voyvodası'ndan kaçarak Ferdinand'a sığınmalarından ve ellerindeki bazı kale ve şehirleri teslim etmelerinden dolayı iyi yönde giden görüşmelerin bir anda kötüye gidebileceğinden endişe etmekteydi.³³⁸ Rüstem Paşa'dan sonra sadrazamlığa gelen ve tabiatı itibariyle daha mütevazı olan Ali Paşa döneminde ise devam eden müzakereler nihayet Mart 1562'de sonuç vererek 8 yıllık bir anlaşma sağlanmıştır. Mart 1562'de hazırlanan bu anlaşma metni tercüman İbrahim Beyin refakati ile Busbecq tarafından İmparatora götürülmüş ve 1 Haziran 1562'de Prag'da

³³⁴ Erdel Kralı İstefan Krala 11 Şaban 967 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 3**, s.478, 1077 Numaralı Hüküm.

³³⁵ Budun Beylerbeyine 24 Zilhicce 967 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 3**, s.676, 1525 Numaralı Hüküm.

³³⁶ Erdel Kralı İstefan Krala 24 Zilhicce 967 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 3**, s.675, 1524 Numaralı Hüküm.

³³⁷ Hammer, 3.Kitap, s.407; Yaşar Yücel ve Ali Sevim, s.173.

³³⁸ Busbecq, s.197.

imzalanmıştır. Buna göre; Ferdinand senelik 30.000 altın ödemeyi kabul etmekteydi.³³⁹ Viyana Devlet Arşivinde bulunan 2 Haziran 1562 tarihli bu ahidnâmenin suretinin transkripsiyonu A.C. Schaendlinger'in eserinde yer almaktadır.³⁴⁰ Muâhedât Mecmuâsı'nda da bulunan ve Busbecq vasıtasıyla yapılan 1562 anlaşmasının maddelerinden bazıları şunlardır;

1-Dostluk zamanında iki taraftan birileri zorla veya hile ile şehir ve varoş alırlarsa aradaki dostluğun bozulmaması için alınan yerler sahibine geri verilerek suçlular cezalandırılacaktır.

2-Dostluk zamanında her iki taraftan esir alınacak olursa; bu esirler kullanılmayıp, satılmayıp ve bağışlanmayıp memleketine sağ ve salim şekilde ücretsiz olarak geri gönderilecektir. Ayrıca esir almak için sınırlarda gezen esirci taifesinin haklarından gelinecektir.

3-Dostluk zamanında Avusturya elçileri, maslahatgüzarları ve vekilleri istedikleri zaman gelip gidebilecekler, istedikleri yerlerde ikamet edebilecekler ve istedikleri kadar tercüman kullanabileceklerdir.

4-Ehl-i İslam tarafı, Defter-i Hâkânide kayıtlı olmayan köylerden vergi talep edemeyecektir. Ayrıca sınırlarda tâbiyeti tartışmalı köylerin durumu her iki cânıpten vekiller tayin edilmek suretiyle Defter-i Hâkânî'deki kayıtlara göre vech-i münasiple çözülecektir. Burada Osmanlı Devletinin vekili Budin Beylerbeyi'dir.³⁴¹

1562 yılında yapılan Osmanlı-Avusturya Antlaşması, Ferdinand ile Sultan Süleyman arasında yapılan son anlaşmadır. Bu anlaşmadan kısa bir süre sonra Ferdinand ölmüştür.

1.3.3. Ferdinand'ın Ölümü, 1562 Barışının Bozulması ve Sigetvar Seferi

1562 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında anlaşma yapılmasına rağmen Ferdinand, sınırlardaki tecavüzleri ileri sürerek iki yıldan beri vergisini ödememekteydi. Ayrıca bu antlaşmadan iki yıl sonra Ferdinand'ın Temmuz 1564'te ölümü ve

³³⁹ Jorga, C.III, ss.59-60; Zinkeisen, s.640; Busbecq, s.197; Gökbilgin, "Süleyman F", s.144; Hammer, 3.Kitap, ss.451-452; Bkz. Danişmend, C.II, ss.328-329.

³⁴⁰ Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Prachtigen an Karl V., Ferdinand I. Und Maximilian II. Osmanisch-Türkische Dokumente aus dem Haus-, Hof und Staatsarchiv zu Wien*, ss.67-70.

³⁴¹ Hicri Evâil-i Ramazan 970 (Nisan 1563) Tarihinde Devleti Aliyye ile Avusturya Arasında Yapılan Ahidname-i Hümayun, **Muâhedât Mecmûası**, III.Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, ss.62-64. Bu anlaşmanın tarihi 1562'dir. Ancak Muâhedât Mecmuâsı'nda muhtemelen yanlışlıkla 1563 olarak verilmiştir.

Habsburglularda meydana gelen taht değişikliği antlaşmanın yeni kral tarafından onaylanması ve Osmanlı Devleti'ne Ferdinand'ın ödemeyi taahhüt ettiği 30.000 altın meselesini yeniden gündeme getirmiştir.

Ferdinand'ın ölümünden sonra Sultan Süleyman tarafından 17 Ağustos 1564'te yeni İmparator Maksimilyen'e İstanbul'dan yazılan nâmede: Arşidük Ferdinand'ın ölümünün Budun muhafazasında olan Arslan Paşa tarafından İstanbul'a bildirildiği ve bundan sonra iki devlet arasındaki dostluğın ve ahidnâmenin Ferdinand zamanındaki gibi sürdürülmesi isteniyorsa, bu isteğin bir mektupla bildirilmesi istenmiştir.³⁴² Maksimilyen'den gelen cevapta kralın Osmanlı Devleti'nden kendisi ve kardeşi adına barış istediği ancak haracı ödemekten imtina ettiği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine kalan vergilerini ödediği takdirde atalarına verilen ahidnâme-i hümayûnun yeniden yazılıp gönderileceği kendisine 29 Ekim 1564 tarihinde yazılan bir nâme ile bildirilmiştir.³⁴³ Ancak Maksimilyen, 2 yıldır geciktirilen 60 bin duka haracı hemen gönderme taraftarı değildi. Kayser bunun için barışın daha iyi şartlar altında tekrar yenilenmesi konusunda ısrar ediyordu ki kendisine barışın 8 yıllığına yenileneceği vaadinden sonra³⁴⁴ 4 Şubat 1565 tarihinde 60.000 akçe ile vezirlere vaad edilmiş olan 30.000 dukayı göndermiştir.³⁴⁵ Bunun üzerine 18 Şubat 1565 tarihinde Budin Beylerbeyine yazılan hükümden Maksimilyen'in elçilerine yeni ahidnâmenin verildiği anlaşılmaktadır.³⁴⁶ Ahidnâme-i hümayûnu alarak İstanbul'dan ayrılan elçilerin güvenliğini sağlamak için 19 Şubat 1565 tarihinde yol boyunca bütün bey ve kadılara hükümler yazılarak elçilik heyetinin sağ salım Budin'e ulaştırılması ve gereken yardımların yapılması emredilmiştir.³⁴⁷ Aynı tarihte Budin Beylerbeyine yazılan hüküm ile Nemçe elçilerinin Budin'e vardıklarında bekletilmeden memleketlerine gönderilmesi de emredilmiştir.³⁴⁸ Osmanlı-Avusturya arasındaki ahidnâmenin yenilendikten sonra bu ahidnâmeye uyması için 23 Şubat 1565 tarihinde Erdel Kralı'na yazılan hükümde Avusturya ile yapılan ahidnâme gereği Avusturyalılardan aldığı kaleleri geri vermesi ve ahidnameye aykırı iş

³⁴² Maksimilyanoş Krala 9 Muharrem 972 tarihli nâme, **B.O.A, M.D 6**, s.34, 20 Numaralı Hüküm.

³⁴³ İmparator Maksimilyanoş Krala 23 R.Evvel 972 tarihli nâme, **B.O.A, M.D 6**, s.187, 306 Numaralı Nâme.

³⁴⁴ Zinkeisen, C.II, ss.648-649; Gökbilgin, "*Süleyman I*", s.147. Hammer, C.III, s.481.

³⁴⁵ Hammer, C.III, s.482.

³⁴⁶ Budun Beylerbeyine 17 Receb 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6**, s.418, 742 Numaralı Hüküm.

³⁴⁷ İstanbul'dan Budin'e varınca yol üzerindeki bey ve kadılara 18 Receb 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6**, s.420, 744 Numaralı Hüküm.

³⁴⁸ Budun Beylerbeyine 18 Receb 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6**, s.420, 746 Numaralı Hüküm.

yapmaktan imtina etmesi emredilmiştir.³⁴⁹ Ancak Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki yenilenen ahidnâme'yi götüren elçiler daha Osmanlı topraklarında iken Avusturyalıların ahde muğâyir Tokay Kalesi'ni kuşattıkları haberi gelince 27 Şubat 1565 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne yazılan hüküm ile Avusturya elçisinin geri çevrilmesi emredilmiştir.³⁵⁰ Hammer, elçi Çernoviç'in Çorlu'da tutuklanarak geri çevrildiğini belirtmektedir.³⁵¹ Aynı tarihte Avusturya elçisi Mikel'e yazılan hüküm ile ortaya çıkan durumun krala bildirilmesi için bir adamını krala göndermesi emredilmiştir.³⁵² Diğer taraftan kuşatma altındaki Tokay Kalesi'ne yardım için 28 Şubat 1565 tarihinde hem Budin³⁵³ hem de Tameşvar Beylerbeyilerine³⁵⁴ gönderilen hükümler ile asker göndermeleri emredildikten sonra Mart 1565'te Erdel Kralı'na yazılan nâme ile de Nemçelilerin Erdel'e zarar vermelerini önlemek için Osmanlı ordusunun yardıma geleceği kendisine bildirilmiştir.³⁵⁵ Hem Erdel Kralı'na yazılan bu hükümden hem de 25 Mart 1565 tarihinde Tatar Hanı'na gönderilen nâmeden, hanın Moskova üzerine sefer teklifinin -Macar Seferi hazırlıklarına başladığından dolayı- tehir edilerek kendisinin Ruslara göz açtırmamasının emredilmesinden dolayı Sultan Süleyman'ın Sigetvar Seferi için bu dönemde karar verdiği anlaşılmaktadır.³⁵⁶ Sultan Süleyman, Tatar hanına yazdığı bu emir ile Macar seferi esnasında kuzeyden gelebilecek tehlikelerin de bertaraf edilmesini istemiştir.

Her ne kadar Budin ve Tameşvar Beylerbeyilerine yazılan hükümler ile Erdel Kralı'na ve Tokay Kalesi'nin imdadına yetişmeleri için emredilmişse de Erdel Kralı'ndan alınan mektup ile karşılığında yazılan 11 Nisan 1565 tarihli nâmeden Budin ve Tameşvar Beylerbeyilerinin yardıma yetişemedikleri için Tokay Kalesi ve birkaç kalenin kaybedildiği ve neticede Erdel Kralı'nın, Avusturya ile sulh yapmaya mecbur kaldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Avusturya kralının ahidname şartları gereği aldığı kaleleri geri vermediği takdirde mezkur kalelerin Osmanlı ordusu tarafından muhasara edileceği Erdel Kralı'na bildirilmiştir.³⁵⁷ Bir gün sonra 12 Nisan 1565 tarihinde Tameşvar

³⁴⁹ Erdel Kralı İstefan Krala 22 Receb 972 tarihli nâme, **B.O.A M.D 6**, s.433, 779 Numaralı Nâme.

³⁵⁰ Budun Beylerbeyine 26 Receb 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6**, s.440, 790 Numaralı Hüküm.

³⁵¹ Hammer, C.III, s.482.

³⁵² Beç Elçisi Mikel'e 26 Receb 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6**, s.441, 791 Numaralı Hüküm.

³⁵³ Budun Beylerbeyine 27 Receb 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6**, s.447, 798 Numaralı Hüküm.

³⁵⁴ Tameşvar Beylerbeyine 27 Receb 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6**, s.447, 797 Numaralı Hüküm.

³⁵⁵ Erdel Kralı İstefan Krala Gurre-i Şaban 972 tarihli nâme, **B.O.A M.D 6-II**, s.7, 811 Numaralı Nâme.

³⁵⁶ Tatar hanına 22 Şaban 972 tarihli nâme, **B.O.A M.D 6-II**, s.55, 906 Numaralı Nâme.

³⁵⁷ Erdel Kralı İstefan Krala 10 Ramazan 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6-II**, s.105, 1009 Numaralı Hüküm.

Beylerbeyi'ne yazılan hükümde Avusturyalıların Erdel'den aldığı kaleler geri teslim edilmeden sulhün yapılmayacağı bildirildikten sonra Budin ve Rumeli Beylerbeyilerinden gereği kadar asker isteyerek tedbir alması emredilmiştir.³⁵⁸ 10 Mayıs 1565 tarihinde Erdel Kralı'ndan Avusturya ile yaptığı barış anlaşmasına dair tafsilat istendikten³⁵⁹ sonra 7 Ağustos 1565 tarihinde Viyana Kralı'na nâme yazılarak; barış için Erdel kralı yerine direkt olarak Osmanlı Devleti ile müzakerede bulunması; aksi takdirde bu tür hareketlerin kendisine zarar vereceği ve sulhün kendileri tarafından bozulacağı anlamına geleceği bildirilmiştir.³⁶⁰ İstanbul'dan Erdel ve Viyana'ya sulhün sağlanması için ard arda hükümler yazılırken bu esnada Erdel'de mücadeleler devam etmekteydi. Avusturyalıların Tokay Kalesi'ni kuşatmalarına karşın Sigismund'un da Sakmar Kalesi'ni kuşatması üzerine İstanbul'dan Budin Beylerbeyi'ne hüküm yazılarak; Erdel sınırındaki düşmana karşı koyması ve Sakmar Kalesi'ni kuşatan Tameşvar Beylerbeyi ile Erdel Kralı'na askerleriyle birlikte yardım etmesi emredilmiştir.³⁶¹

13 Kasım 1565 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne yazılan hükümden Avusturyalıların ahidnameye uyup Erdel'den çekileceklerine dair haber alındığı, bunun üzerine hem Tameşvar Beylerbeyi'ne hem de Erdel Kralı'na emirler yazılarak Osmanlı askerlerinin geri çekildiği anlaşılmaktadır. Ancak Erdel Kralı İstanbul'a yazdığı mektubunda Avusturyalıların geri çekilmesinin bir hile olduğunu bildirmiştir. Hakikaten de Osmanlı askerinin geri çekilmesinden sonra Avusturyalıların Bana Kalesi'ni kuşattıkları ve savaş hazırlıkları yaparak Boğdan'a saldırmayı planladıkları ortaya çıkınca, bu durum Budin Beylerbeyi'ne bildirildikten sonra ilkbaharda yapılacak sefer için askerleriyle birlikte hazırlanması istenmiştir.³⁶² Sigetvar Seferi için hazırlıklara başlayan Sultan Süleyman, 22 Kasım 1565'te Budin Beylerbeyi'ne gönderdiği bir başka hükümde Budin Kalesi'nde ve civar kalelerde ne kadar top, şayka ve cephaneye bulunduğu tespit edilip İstanbul'a bildirilmesini emretmiştir.³⁶³ İstanbul'da hal böyle iken, Erdel Kralı tarafından İstanbul'a yazılan mektupta Avusturyalıların daha önceden Osmanlı ordusu tarafından fethedilen üç kaleyi geri aldıkları ve iki kaleyi de kuşattığı bildirildiği zaman

³⁵⁸ Tameşvar Beylerbeyine 11 Ramazan 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6-II**, s.106, 1010 Numaralı Hüküm.

³⁵⁹ Erdel Kralı İstefan Krala 9 Şevval 972 tarihli nâme, **B.O.A M.D 6-II**, s.164, 1126 Numaralı Nâme.

³⁶⁰ Beç Kralına 10 Muharrem 973 tarihli nâme, **B.O.A M.D 6-II**, s.178, 1150 Numaralı Nâme.

³⁶¹ Budun Beylerbeyine 10 Zilhicce 972 tarihli hüküm, **B.O.A M.D 6**, s.297, 1367 Numaralı Hüküm.

³⁶² Budun Beylerbeyine 19 R.Ahir 973 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 5**, s.91, 493 Numaralı Hüküm.

³⁶³ Budun Beylerbeyine 28 R.Ahir 973 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 5**, s.103, 566 Numaralı Hüküm.

Budin Beylerbeyine kendisinin bu duruma neden engel olmadığı ve bu olayda ihmalinin olup olmadığı sorulmuştur.³⁶⁴

İstanbul'dan Budin ve Tımişvar Beylerbeyilerine gönderilen hükümlerde Erdel'e düşman tarafından tecavüz olduğu takdirde yardıma gitmeleri emredilmesine rağmen³⁶⁵ Avusturyalıların durdurulamadığı ve Erdel'deki stratejik öneme sahip Tokay Kalesi'ni ele geçirdikleri görülmektedir. 17 Şubat 1566 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne Erdel'deki Tokay Kalesi'nin kurtarılması için Solnok Beyi Hasan Bey'in yanına; Hatvan, Segedin, Novigrad ve Sečen sancaklarının askerleri ile Budin'den 500 kadar yeniçeri verilerek düşmanın bertaraf edilmesi emredilmiştir.³⁶⁶

Sultan Süleyman bir taraftan Macaristan ve Erdel'deki Avusturya tecavüzlerini engellemek için girişimlerde bulunurken diğer taraftan ise ilkbaharda çıkacağı Sigetvar Seferi öncesinde düşmanın durumu hakkında bilgi edinmek için 27 Ocak 1566 ve 7 Mart 1566 tarihlerinde Budin Beylerbeyi ile, Peçuy, Solnok, Kopan ve Mohaç sancakbeylerine düşman taraflarına yarar casus göndermeleri ve o taraftan esirler almalarını emretmekteydi.³⁶⁷ Budin Beylerbeyi, casusların getirdiği bilgilere göre sefere çıkma kararının düşman tarafında büyük korkuya sebep olduğunu ve sefere çıkılacak olursa Macar, Nemçe, Çeh ve Alman topraklarının fethedilebileceğini İstanbul'a bildirmesi üzerine kendisine yazılan 24 Şubat 1566 tarihli hükümde düşman tarafından haber almaya devam etmesi emredilmiştir.³⁶⁸ Gerekli hazırlıklar yapıp istihbarat toplanmasından sonra sefer tarihinin 1 Nisan 1566 (11 Ramazan 973) olarak kararlaştırıldığı ve Erdel Kralı'nın isteği üzerine Macar beylerine istimâletnâme gönderildiği 7 Mart 1566 tarihinde yazılan nâme ile kendisine bildirilmiştir.³⁶⁹ Aynı gün Eflak ve Boğdan Voyvodalarına yazılan hükümler ile Kırım Hanı Devlet Giray'ın oğlu Mehmed Giray'ın da sefere katılacağından dolayı hanın geçeceği yerlerde bedeli mukabilinde zahire temin etmeleri emredilmiştir.³⁷⁰ Bundan on gün sonra 17 Mart 1566 tarihinde Boğdan Voyvodası'na yazılan emir ile bin süvari ve iki bin yaya askeri sefer

³⁶⁴ Budun Beylerbeyine 22 C.Evvel 973 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 5**, s.119, 668 Numaralı Hüküm.

³⁶⁵ Budun Beylerbeyine 19 Recep 973 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 5**, s.160, 949 Numaralı Hüküm.

³⁶⁶ Budun Beylerbeyine 27 Recep 973 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 5**, s.169, 1023 Numaralı Hüküm.

³⁶⁷ Budun Beylerbeyi ile Kopan ve Mohaç Beylerine, 6 Recep 973 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 5**, S.152, 898 Numaralı hüküm; ayrıca Budun Beylerbeyine, Peçuy Beyi Hamza ve Solnok Beyi Hasan'a 15 Şaban 973 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 5**, s.192, 1178 Numaralı Hüküm.

³⁶⁸ Budun Beylerbeyine 4 Şaban 973 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 5**, s.184,1125 Numaralı Hüküm.

³⁶⁹ Erdel Kralına 15 Şaban 973 tarihli nâme, **B.O.A, M.D 5**, s.190,1165 Numaralı Nâme.

³⁷⁰ Eflak ve Boğdan Voyvodalarına 15 Şaban 973 tarihli nâme, **B.O.A, M.D 5**, s.194,1192 Numaralı Nâme.

için Hızırilyas'ta Tımişvar'a göndermesi emredilmiştir.³⁷¹ 23 Mart 1566 tarihinde de Eflak Voyvodası'na yazılan hüküm ile önceden hazırlanması istenen yedi bin Eflak askeriyle bunlara yetecek miktardaki erzağın Niğbolu ve Vidin'de inşa olunan gemilere yüklenmesi ve Hızırilyas'ta ordunun başında yola çıkarak Tımişvar'da ordu-yu hümâyuna katılması emredilmiştir.³⁷²

Divan kayıtlarındaki bilgilere göre; Avusturyalıların Macaristan ve Erdel'deki tecavüzlerinin Budin ve Tımişvar Beylerbeyleri ile Erdel Kralı vasıtasıyla bertaraf edilemeyeceği ve bunun için bizzat Sultan Süleyman'ın ordusuyla birlikte Sigetvar Seferi'ne çıkmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. Divan kayıtlarına göre; Sultan Süleyman'ın Sigetvar Seferi'nin en önemli iki sebebinden birincisi yeni kral Maksimiyen'in Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirip vergisini ödemesinin temin edilmesi, ikincisi ise Avusturyalıların Macaristan ve Erdel'deki tecavüzlerinin ve emellerinin sonlandırılmasıdır.

Hem Macaristan ve Erdel'deki tecavüzler hem de Maksimiyen'in 1566 yılbaşında İstanbul'a gönderdiği elçisi vasıtasıyla Erdel, Munkacs, Hust ve Sathmar'ı geri istemesi artık Macaristan'a karşı yeni bir seferi zaruri hale getiriyordu.³⁷³ Maksimiyen'in elçisinin bu isteklerinden başka yanında yıllık vergiyi de getirmemesinden ve Tokay meselesine de açıklık getirememesinden dolayı elçi İstanbul'da nezaret altına alındıktan sonra Avusturya'ya savaş ilan edilmiştir.³⁷⁴

1 Mayıs 1566'da İstanbul'dan 100.000 asker ve 300 top ile hareket eden Sultan Süleyman'ın³⁷⁵ ordusuna Erdel Voyvodası Sigismund da katılmıştır.³⁷⁶ Romen tarihçi Jorga ve Hammer ilk başta savaşın hedefinin kesin olmadığını, Sultan Süleyman'ın esasında Eğri Kalesi üzerine gitmeyi planladığını, ancak Şikloş'ta Sultan Süleyman'ın eski çeşnigirbaşlarından Tırhala Sancakbeyi Mehmet Bey ile oğlunun ansızın yapılan bir baskın neticesinde Sigetvar komutanı Zirinyi'nin kuvvetleri tarafından öldürülmesi

³⁷¹ Boğdan Voyvodasına 25 Şaban 973 tarihli nâme, **B.O.A, M.D 5**, s.201,1241 Numaralı Nâme.

³⁷² Eflak Voyvodasına 2 Ramazan 973 tarihli nâme, **B.O.A, M.D 5**, s.206,1281 Numaralı Nâme.

³⁷³ Jorga, C.III, s.61;

³⁷⁴ Hammer, C.III, s.485; M.Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları", **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, Sayı 21, İstanbul 1966, s.5.

³⁷⁵ Zinkeisen, C.III, s.650; Hammer, C.III, s.488; Hasan Beyzade ve Peçevi, Osmanlı ordusunun hareket tarihini 9 Şevval 973 yani 29 Nisan 1566 olarak vermektedir. Bkz. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, C.II, ss.140-141; Peçevi, C.I, s.290.

³⁷⁶ Müneccimbaşı Ahmed Dede, C. II, ss.585-587.

üzerine hiddetlenerek Eğri Kalesi yerine Sigetvar Kalesi üzerine gitmeyi uygun bulduğunu belirtmektedirler.³⁷⁷ Peçevi ve Selânikî de Erdel Voyvodası Sigimsund'un Sultan Süleyman'a telkinleri neticesinde Eğri üzerine gitmeyi planladığı esnada Sigetvar başbuğu Mikloş Zırinyi'nin Peçuy'u ve varoşunu yağmalaması üzerine fikir değiştirerek Eğri yerine Sigetvar Kalesi üzerine gitmeye karar verdiğini belirtmektedir.³⁷⁸ Ancak Budin Beylerbeyine 29 Şevval 973 (19 Mayıs 1566) tarihinde yazılan ve 5 Numaralı Mühimme defterinde bulunan hükümde seferin Sigetvar kalesi üzerine olduğu net bir şekilde belirtilmektedir. Hükme göre Sultan Süleyman, Sigetvar Kalesi muhasara edildiğinde kale toplarını işe yaramaz hale getirebilmek için Peçuy'da top olmadığından Budin veya İstolni Belgrad'dan bu tür topların hazır edilmesini Budin Beylerbeyine emretmekteydi.³⁷⁹ Bu hükümden anlaşıldığına göre Osmanlı kroniklerinde ve onlara dayanarak yazılan eserlerde Sigetvar Seferinin, esasında Eğri Seferi olduğu Sultanın, baskın sonucu Sigetvar'ın üzerine yürüdüğü bilgisi bize göre gerçeği yansıtmamaktadır.

Sultan Süleyman ordusuyla birlikte Macaristan'a doğru ilerlerken, Budin Beylerbeyi Arslan Paşa da 8000 askeriyle sultandan izin almadan Palota'yı Haziran 1566'da kuşatmıştır. Ancak Arslan Paşa başarısız olup Vesprem ve Tata kalelerini de düşmana kaptırdığı için idam edilmiştir.³⁸⁰ Osmanlı ordusunun geldiği haberini alan Avusturya İmparatoru II.Maksimilyen, Avrupa'nın tüm hükümdarlarından yardım talep ediyordu. Ancak Avrupa'da devam eden reform hareketleri yardımları imkansız hale getiriyordu. Diğer taraftan İspanya Kralı II.Philippe kendisi de savaşta olduğu için Avusturya'ya yardım edememekteydi. Almanya ise Ausburg diyet meclisinin aldığı karara göre 4090 piyade ve 8000 süvariye Türklerden alınacak Macar topraklarının imparatorluğa ilhak edilmesi şartıyla gönderebileceğini belirtmiştir.³⁸¹

5 Ağustos 1566'da Sultan Süleyman'ın bizzat komuta ettiği Osmanlı Ordusu, Sigetvar Kalesi, Eski Sigetvar ve Yeni Sigetvar olmak üzere 3 parçadan oluşan, etrafı hendeklerle çevrili olan Sigetvar'ı kuşatmıştır. Mikloş Zırinyi tarafından savunulan

³⁷⁷ Jorga, C.III, s.61; Hammer, C.III, s.490.

³⁷⁸ Peçevi, C.I, ss.291-292; Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî**, haz. Mehmet İpşirli, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, ss.22-23.

³⁷⁹ Budun Beylerbeyine 29 Şevval 973 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 5**, s.267,1665 Numaralı Hüküm.

³⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, s.498; Hammer, C.III, s.486; Selânikî, C.I, ss.25-27; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, C. II, ss.144-145.

³⁸¹ Gökbilgin, "*Kanuni Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları*", ss.11.

kale 1 ay dayandıktan sonra 5 Eylül 1566'da³⁸² düşmüştür. Kale komutanı Mikloş Zırinyi'nin başı kesilerek³⁸³ Habsburg Kralı II.Maksimilyen'e gönderilmiştir.³⁸⁴ Ancak Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın 1 Kasım 1566 tarihinde Maksimilyen'e yazdığı mektuptaki "*Miklós Zrinyi benim iyi komşumdu ve onun ölümüne hala üzülmekteyim. Onun başının kazıkta durmamasına çalıştım. Duyduğum saygıdan onun vücudunu gömdürttüm. Böyle kahraman bir beyin vücudunu kuşların yemesi yazık olurdu*" ifadelerinden Zırinyi'nin gömdürüldüğü anlaşılmaktadır.³⁸⁵ Sigetvar Seferi'nde her iki ordunun komutanları Zırinyi ve Sultan Süleyman vefat etmişlerdir. Peçevi, Sultan Süleyman'ın ölümünü (22 Safer 974) 8 Eylül 1566³⁸⁶ Hammer ise 5-6 Eylül gecesi olarak belirtmektedir.³⁸⁷ Sultan'ın ölümü gizli tutulduktan sonra 10 Eylül 1566'da kaleye girilmiş ve kaledeki kiliseler camiye çevrilmiştir.³⁸⁸

1.4. Zitvatoruk Anlaşmasına Kadar Gelişen Olaylar (1567-1606)

1.4.1. Osmanlı-Avusturya Barışı (1568) ve Sonrasındaki Gelişmeler

Sigetvar Savaşı'nda Sultan Süleyman'ın savaş meydanında vefat etmesi ve akabinde oğlu II.Selim'in tahta geçmesiyle birlikte Osmanlı diplomasisinde barışçı bir politika izlenmeye başlanmıştır. Macar tarihçisi Geza David bu durumu Kanuni Sultan Süleyman'ın 1566 yılındaki son seferi olan Sigetvar Seferi'nden sonra Osmanlı yönetiminin, Macaristan'ın tamamının kontrol edilemeyeceğini anladığını ve bundan dolayı da Habsburglular ile 1568 yılında Edirne Antlaşması'nı imzaladıklarını, böylelikle 23 yıllık bir barış döneminin başladığını belirtmektedir.³⁸⁹

II.Selim'in Avusturya ile barış yapmasının bir diğer sebebi ise doğuda zuhur eden Safevi tehlikesidir. Aralık 1567'de Edirne'de bulunan II.Selim, Leh, Fransız, Venedik, Habsburg ve Safevi elçilerini huzuruna kabul etmiştir. Yapılan müzakereler neticesinde

³⁸² Selânikî, Sigetvar Kalesinin 22 Safer 974 yani 8 Eylül 1566 günü gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bkz. Selânikî, C.I, s.34. Merâhî, Sigetvar Kalesi'nin yoğun top ateşi neticesinde 15 gün içerisinde fethedildiğini belirtmektedir. Bkz. **Merâhî'nin Fetihnâme-i Sigetvar'ı**, Haz. H.Ahmet Arslantürk ve Mücahit Kaçar, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012, ss.60-61.

³⁸³ Yaşar Yücel ve Ali Sevim'in eserinde Zırinyi'nin başının kesilmediği, savaş esnasında isabet eden kurşun ve oklarla hayatını kaybettiği bildirilmektedir. Bkz. Yaşar Yücel ve Ali Sevim, s.208.

³⁸⁴ Geza David, "Sigetvar", **DİA**, Cilt 37, İstanbul 2009, s.157.

³⁸⁵ Alpertunga Altaylı ve Yasemin Altaylı, "Macarların Sigetvar Destanı: Szigeti Veszedelem (Siget Tehlikesi) ve Zrinyiler", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 4, Aralık 2009, ss.95-96.

³⁸⁶ Peçevi, C.I, s.290.

³⁸⁷ Hammer, C.III, s.495.

³⁸⁸ Hasan Bey-zâde C. II, ss.147-149.

³⁸⁹ Géza Dávid, "Macaristan", **D.İ.A.**, Cilt 27, Ankara 2003, s.289.

İran ile savaş halinin devamına karar verilmiştir. Habsburglular ile ise yıllık 30.000 duka altın karşılığında 17 Şubat 1568’de 25 maddelik ve 8 yıl süreli bir barış antlaşması imzalanmıştır.³⁹⁰ Alman tarihçi Zinkeisen bu anlaşmanın şartlarını şöyle sıralamaktadır; *“Kayser Maksimilyan, kardeşi arşidük Karl ile Macaristan’a, Dalmaçya’ya, Hırvatistan’a ve Slovenya’ya rahatsız edilmeden sahip olurken, her iki taraf buna benzer bir mülkiyet hakkını Erdel, Boğdan ve Eflak voyvodalarına tanıyacaktı. Muhtemel anlaşmazlıklar gelecekte silahlarla, bilhassa ikili çatışmalarla değil, Budin beylerbeyinin ve Macaristan’daki başkomutanın ya da bu ikisi tarafından bu amaçla görevlendirilecek komiserlerin kararı ile çözülecekti. Kayserin Divan nezdindeki elçilerine, temsilcileri ve görevlilerine, maiyetleri ile birlikte diğer dost güçlerin elçilerine tanınan aynı hak ve özgürlükler tanınacaktı; bilhassa ikametgahlarını uygun gördükleri gibi İstanbul’da veya Galata’da seçebileceklerdi; barışın ihlal edilmesi halinde bile elçiler zindana atılmayacaklardı; böyle durumlarda yalnızca İstanbul’dan çıkartılacaklar ve herhangi bir zarara maruz kalmadan memleketlerine gönderileceklerdi. Kayser, sultana her yıl müttefiki olarak özel elçiler aracılığıyla 30.000 Macar guldeni tutarında onur hediyesi gönderecekti. Sınır ve bölge düzenlemeleri bu amaçla tayin edilecek bir komisyona bırakıldı”*.³⁹¹ Antlaşmanın yenilenmesinden hemen sonra 17 Mart 1568 tarihinde Budin Beylerbeyi’ne yazılan hükümde Maksimilyen ile anlaşmanın 8 yıl müddetle yenilediği bildirilmekle birlikte, sınırlardaki köylerin vergi meseleleri hakkındaki niza’ları çözmek üzere defter-i hâkânî’nin gönderildiği emri altındaki bey ve züemânın tenbih edilerek ahidnameye mugayir iş yaptırılmaması emredilmiştir.³⁹²

Hicran Yusifoğlu, Habsburglular ile 1568 yılında yapılan bu anlaşma ile Türk-Macar kale savaşlarının olduğu klasik çağın sona erdiğini, bundan sonra iki devlet arasında sınır tayininin yapıldığını belirtmektedir.³⁹³ Osmanlılar ile Habsburglular arasında 1568 yılında yapılan barış antlaşmasından sonraki 25 yıl boyunca, yani 1593 yılındaki uzun savaş dönemine kadar her iki taraf da ele geçirdikleri toprakları korumak ve olabildiğince vergi toplamak için muazzam bir rekabete girişerek sınır hattında kaleler

³⁹⁰ Peçevi, C.I, s.305; Hammer, C.III, s.545; Feridun Emecen, “Selim II”, **D.İ.A.**, Cilt 36, İstanbul 2009, s.417; Şerafeddin Turan, “Selim II”, **MEB. İ.A.**, Cilt 10, Eskişehir 1997, s.437.

³⁹¹ Zinkeisen, C.II, s.657.

³⁹² Budun Beylerbeyine 18 Ramazan 975 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 7**, s.515,1081 Numaralı Hüküm.

³⁹³ Yusifoğlu, “Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri”, ss.17-18.

inşa etmeye başladılar. Habsburg ve Osmanlı sınırında kalan Macar köylerini vergiye bağlamak amacıyla barış döneminde bile ufak çaplı kale savaşları veya esir ve ganimet almak için her iki taraf arasında çatışmalar sürekli devam etse de barış bozulmuyordu.³⁹⁴

1568 Edirne Barışı'ndan sonraki 25 yıllık süreçte sınırlarda devam eden mücadelelerden başka Osmanlı-Avusturya-Macaristan arasındaki ihtilafların bir diğeri de Erdel'deki nüfuz mücadelesidir. Zira hem Osmanlı Devleti hem de Avusturya, Erdel'de kendine yakın voyvodaların seçilmesini ve kendisine hizmet etmesini istemekteydi.

Mart 1571'de Erdel Voyvodası Yanoş Sigismund (Stefan Yanoş)'un çocuk bırakmadan ölmesi nedeniyle bu prensliğin taht meselesi yüzünden Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında nüfuz mücadelesi yeniden alevlenmiştir. Avusturya tarafından desteklenen nüfuzlu Macar asilzadelerinden Gaspar Bekes'e karşılık Sultan Süleyman'ın emrinin okunduğu Erdel meclisinde Stefan Bathory 25 Mayıs 1571'de Erdel Kralı olarak seçilmiş ve Osmanlı Devleti tarafından da kırmızı kaftan ve sancak gönderilerek krallığı onaylanmıştır.³⁹⁵ Padişah bir yıl sonra 1572'de Bathory'e yazdığı mektubunda "*Erdel, evim gibi benim kendi mülkümdür. Oraya da kimsenin hiçbir zarar ve eziyet vermesini istemem.*" şeklinde uyarıda bulunmayı da ihmal etmemiştir.³⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin desteğiyle Erdel'e voyvoda seçilen Bathory'ye karşı Habsburg İmparatoru Maksimilyen, kendi taraftarı olan Gaspar Bekes'i Erdel voyvodalığına geçirmeye çalışmaktaydı.³⁹⁷ Dolayısıyla önceden Macaristan'da ve Budin'de olduğu gibi bu sefer de Erdel'deki taht mücadelesinde birisi Osmanlı Devleti tarafından desteklenen Stefan Bathory, diğeri Avusturya tarafından desteklenen Gaspar Bekes birbirleriyle çekişmekteydiler. Bu mücadelede 4 Haziran 1573 tarihinde İstanbul'dan Erdel Voyvodası Bathory'e gönderilen hükümden, Bathory'nin Gaspar Bekes'e ait 3 kale ile varoşlarını zapt ettiğini ve Bekes'i Nemçe diyarına kaçmaya mecbur ettiğini, bu yüzden de padişahın kendisinden razı olduğunu anlıyoruz.³⁹⁸ Ayrıca Bathory'e Bekes ile yaptığı mücadelede yardım için İstanbul'dan 5 Ekim 1573 tarihinde Eflak

³⁹⁴ Hegyi, ss.142-143.

³⁹⁵ Jorga, C.III, ss.228-229.

³⁹⁶ Sandor Takats, **Macaristan Türk Âleminden Çizgiler**, çev.Sadrettin Karatay, Maarif Basımevi, Ankara 1958, s.30.

³⁹⁷ Jorga, C.III, ss.228-229.

³⁹⁸ Erdel Voyvodası Istvan Bathory'e 3 Safer 981 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 23**, s.185, 392 Numaralı Hüküm.

Voyvodasına, Budin ve Tımişvar Beylerbeyilerine emirler gönderilmiştir.³⁹⁹ Avusturya'ya kaçan ve orada himaye edilen Bekes'in Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi için 28 Kasım 1573'te Nemçe Kralına nâme yazılmıştır.⁴⁰⁰ Osmanlı Devleti Bekes'in iadesini beklerken Bekes'in Avusturya'da idam edildiği haberi Erdel Voyvodası tarafından İstanbul'a bildirildikten sonra kendisine 27 Aralık 1573 tarihinde gönderilen hükümde voyvodanın devlete daima hizmet ederek sadakat göstermesi emredilmiştir.⁴⁰¹ Bekes'in idam edildiği haberi Erdel Voyvodası tarafından İstanbul'a bildirilmişse de bu haberin doğru olmadığı 6 Nisan 1574 tarihinde İstanbul'dan Beç (Viyana) Kralı'na gönderilen nâmeden anlaşılmaktadır. Zira mezkur nâmede Bekes ile Boğdan Voyvodası'nın İstanbul'a teslim edilmesi emredilmektedir.⁴⁰² Bekes'in İstanbul'a teslim edilip edilmediği veya idam edilip edilmediği hakkında herhangi bir bilgiye bundan sonra divan kayıtlarında rastlanmamaktadır. Ancak Bekes'in, sonradan Bathory ile anlaşığı, onun hizmetine girdiği ve Osmanlı divan kayıtlarında belirtildiği gibi idam edilmediği, 1580 yılında hastalıktan öldüğü anlaşılmaktadır.⁴⁰³

Erdel tahtı meselesinden başka Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında en büyük ihtilaf sebebi kanaatimizce Avusturya'nın haraç meselesidir. Zira Avusturya, Osmanlı Devleti'ne haraç vermeye gönülsüz de olsa devam ederken diğer taraftan da sürekli bir savaş hazırlığı yaparak tehdit oluşturmaktadır. Bu konudaki gelişmeler divan kayıtlarından anlaşılmaktadır. Örneğin 13 Mayıs 1572'de Budin Beylerbeyi'ne gönderilen hükümde, Nemçe Kralı'nın asker topladığı haberi alındığı, ayrıca haracını da tehir ettirdiği için sınır boylarına göz kulak olması ve karşı tarafa yarar casuslar göndererek durumu sürekli kontrol altında tutması emredilmiştir.⁴⁰⁴ Bu emirden sonra 20 Temmuz 1572'de İstanbul'dan Budin'e gönderilen bir başka hükümde Nemçe Kralı'nın haracı getirdiği bildirildikten sonra sınırlarda ahde mugayir tecavüzlerin önlenmesi emredilmiştir.⁴⁰⁵ Avusturya'nın haracını ödemesine rağmen o taraflardan gelen casusların haberlerine göre; Viyana Kralı'nın Kasım ayına yakın Prag taraflarına giderek tacını oğluna terk edeceği ve oğlunun da Osmanlı Devleti tarafına hücum

³⁹⁹ Eflak Voyvodasına 8 Cemâziy-el Âhir 981 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 23**, s.69, 142 Numaralı Hüküm.

⁴⁰⁰ Nemçe Kralına 3 Şaban 981 tarihli nâme, **B.O.A, M.D 23**, s.186, 393 Numaralı Nâme.

⁴⁰¹ Erdel Voyvodasına 3 Ramazan 981 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 23**, s.218, 464 Numaralı Hüküm.

⁴⁰² Beç Kralına 14 Zilhicce 981 tarihli nâme, **B.O.A, M.D 24**, s.78, 214 Numaralı Nâme.

⁴⁰³ http://en.wikipedia.org/wiki/G%C3%A1sp%C3%A1r_Bekes, Erişim Tarihi : 26.09.2012.

⁴⁰⁴ Budun Beylerbeyine 29 Zilhicce 979 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 16**, s.268, 524 Numaralı Hüküm.

⁴⁰⁵ Budun Beylerbeyine 9 R. Evvel 980 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 19**, s.209, 434 Numaralı Hüküm.

edeceği haberleri geldiğinden, 24 Temmuz 1572'de Budin Beylerbeyi'ne kalelerin mühimmatının tekmi; askerlerin ise teftiş edilmesi buyrulmuştur.⁴⁰⁶ Bundan hemen hemen bir yıl sonra 15 Temmuz 1572'de Budin'e gönderilen hükümde, Beç Kralı'nın hazırladığı 30-40.000 civarında askeri, Venedik'le barış imzalanmasından dolayı varoşlara taksim ettiği bildirildikten sonra, casus göndererek kralın fikrinin öğrenilmesi istenmiştir.⁴⁰⁷ Tüm bu divan kayıtlarından Avusturya ile yapılan barışın pamuk ipliğine bağlı olduğu ve her an bozulabileceği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı da Budin ve Tameşvar Beylerbeyileri ile Erdel Kralı'na sürekli sınırları muhafaza etmeleri ve ahde mugayir tecavüzden kaçınmaları sık sık emredilmiştir. Her ne kadar casusların getirdiği haberlere göre, Avusturya Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığı içinde olsa da bu tarihlerde herhangi bir savaş cereyan etmemiştir. Ancak küçük çaplı kale ve sınır tecavüzleri vukuu bulmuştur.

Sultan II.Selim'in 1574'de ölümünden ve III.Murad'ın tahta çıkmasından sonra Beç Kralı, 6 Nisan 1574 tarihinde elçisi Pavlos Rem David vasıtasıyla önceki ahidnâmenin 10 yıl süre ile uzatılmasını rica etmiştir.⁴⁰⁸ Kral, elçisiyle birlikte haracını da gönderdiğinden⁴⁰⁹ dolayı 1 yıl sonra 23 Kasım 1575 yılında iki devlet arasındaki önceki anlaşma şartları geçerli olmak üzere, muahede 8 yıl süreyle uzatılmıştır. Ayrıca bu anlaşmaya Erdel, Eflak ve Boğdan Voyvodaları da dahil edilmişlerdir.⁴¹⁰ Jorga, bu antlaşmanın tarihini 22 Kasım 1575 olarak belirtmektedir. Bu anlaşma ile Almanlar Kallo Kalesi'nin yıkılmasını da kabul etmişlerdir.⁴¹¹

III.Murad döneminin ilk başlarında Avusturya ile barış hüküm sürmekteydi. Doğuda İran ile yapılan savaş nedeniyle batı sınırları emniyet altına alınmak isteniyordu. Bu yüzden de batıdaki barışın muhafazası Osmanlı Devleti için de oldukça önemliydi. Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa bu kritik dönemde iki devlet arasında barış yanlısı bir siyaset izlemekteydi. Hatta bir seferinde 1576 yılında barışın korunması amacıyla Sigetvar Beyi'ni bile görevden almış ve bunu imparator Maximilien'e şöyle bildirmiştir;

⁴⁰⁶ Budun Beylerbeyine 13 R.Evvel 980 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 19**, s.228, 472 Numaralı Hüküm.

⁴⁰⁷ Budun Beylerbeyine 15 R.Ahir 981 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 22**, s.139, 279 Numaralı Hüküm.

⁴⁰⁸ Beç Kralına 14 Zilhicce 981 tarihli nâme, **B.O.A, M.D 24**, s.78, 214 Numaralı Nâme.

⁴⁰⁹ Budun'a varınca yol üzerindeki kadınlara 15 Receb 982 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 26**, s.289, 836 Numaralı Hüküm.

⁴¹⁰ Beç Kralına Yazılan 19 Şaban 983 tarihli Ahidnâme-i Hümayun, **B.O.A, M.D 27**, s.105, 256 Numaralı Nâme.

⁴¹¹ Jorga, C.III, s.230.

*“Boynunda zincir ayağında pranga yok ama gayet ciddi bir gözaltında bulunduruluyor”.*⁴¹²

1576 yılında Beç Kralı'nın ölümünden dolayı bu sefer Viyana'da taht değişikliği yaşanmıştır. Elbette, taht değişikliğinden sonra önceden imzalanmış olan anlaşmaların devamı için yeni kralın onayı ve anlaşmanın yenilenmesi talebi gerekiyordu. Bu bağlamda yeni Kral II.Rudolf'un barışı yenileme talebi divanda görüşüldükten sonra babası zamanında akdolunan muahedenin şartları doğrultusunda muntazaman her yıl vergi vermek şartıyla antlaşmanın kabul edildiğini 2 Aralık 1576'da Budin Beylerbeyi Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümden anlıyoruz.⁴¹³ Ancak Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yapılan bu barış antlaşması da iki devlet arasında gerçek bir barışı sağlayamamıştır.

1.4.2. Eğri Kalesi'nin Fethi ve Haçova Meydan Muharebesi (1596)

1568 yılında Avusturya ile yapılan barış antlaşmasından sonra bir müddet iki devlet arasında büyük mücadelelerden uzak, kısmen bir barış döneminin yaşandığını biraz önce ifade etmiştik. Ancak bu kısmi barış dönemi, XVI.yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 15 yıl sürecek uzun savaş döneminin başlamasıyla birlikte sonra ermiştir. Burada, Uzun Savaş Dönemini ve dolayısıyla bu dönemin en büyük mücadelelerinden olan Eğri Seferi ve Haçova Meydan Muharebesi'ni hazırlayan sebeplere göz atmak lazım gelir.

Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki uzun savaşın sebeplerinden bir tanesi Osmanlı Devleti'nin iç otorite sıkıntısından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, XVI.yüzyılın sonlarında İran savaşlarından dolayı Osmanlı Devleti'nin uçbeyleri merkeze itaatsizlik göstermeye başlamışlar ve bu tür beylerin başına buyruk akınları özellikle Macaristan'daki durumu hassaslaştırmakta ve Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde gerginlik yaratmaktaydı. Örneğin 1591 yılında Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa 5.000 kişilik ordusuyla kayserin himayesi altındaki Uskokların bölgesine akın düzenleyerek Kreuth ve Suanich arasındaki toprakları talan etmiş ve akabinde de Siska'yı (Sissek) kuşatmıştı. Diğer taraftan Sigetvar Sancakbeyi de Szabad bölgesine akınlar düzenleyerek Küçük

⁴¹² Gyula Kaldy-Nagy, “Budın Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”, **Belleten**, Cilt.LIV, Sayı 210, Ankara 1990, s.659.

⁴¹³ Budun'da Vezir Mustafa Paşa'ya 11 Ramazan 984 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 28**, s.367, 951 Numaralı Hüküm.

Komoron'u ele geçirmiştir. Bunun üzerine kayser, Osmanlı Devleti'ne ödediği yıllık vergisini göndermekten imtina etmiştir.⁴¹⁴ Kütükoğlu, Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa'nın Hırvatistan'a yaptığı akınların nedenini İmparator II.Rudolf'un vergisini göndermemesinden dolayı değil, sınırlarda sürekli tecavüzlerde bulunan ve Avusturya tarafından alenen muhafaza edilen Uskok çetelerinin tecavüzlerine karşı bir te'dip hareketi olarak yapıldığını belirtir.⁴¹⁵ 28 Ocak 1593'te Budin Beylerbeyi Hasan Paşa'ya yazılan hükümden Beç Kralı'nın 2 senelik haracını göndermediği ve esirleri salıvermediğinden dolayı kendisine 40 gün süre verildiği anlaşılmaktadır. Yine aynı hükümde Budin Beylerbeyi'ne verilen emir ile Viyana'dan gelecek cevabı ve Budin ile Belgrad kalelerinde ne kadar top ve barut olduğunu İstanbul'a bildirmesi emredilmiştir.⁴¹⁶ Bu hükümden de anlaşılacağı üzere; İstanbul'da savaş için hazırlık yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.

İran ile 13 yıl boyunca yapılan savaş nihayet Mart 1590'da antlaşma yapılarak sona erdirilmişti. Bundan dolayı Osmanlı Devleti tüm gücünü artık batıya çevirebilirdi.⁴¹⁷ Ancak bu dönemde hem devletin iç işleri yolunda gitmiyor, sürekli isyanlar çıkıyor hem de Avrupa'daki güç dengeleri Osmanlı Devleti'nin aleyhine değişiyordu. İspanya hızla güçlenerek Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki hakimiyetini tehdit eder duruma gelmişti. Ayrıca 1580'lerin sonunda meydana gelen devalüasyon ve buna bağlı enflasyondan dolayı devletin ekonomik açıdan da çok zor durumda olması beraberinde işsiz reyanın isyanlarını getiriyordu. Devlet, maaşları ödeyemediğinden dolayı işsiz kalan bu kişileri paralı asker yapmak ve ganimet ile geçinmeleri için onları savaşa göndermeyi çare olarak buldu.⁴¹⁸ Macaristan uçlarında Telli Hasan Paşa ve Sigetvar Beyi'nin akınlarından dolayı durum böylesine gergin iken 1592 yılının Ekim ayında Koca Sinan Paşa'nın tahrikleriyle, yeniçeriler ulufelerini alamadıkları için isyan çıkararak vezir-i azam Siyavuş Paşa'yı makamından azlettirdiler. Amacına ulaşan Koca Sinan Paşa, vezir-i azamlığa getirildikten sonra padişahı sürekli Avusturya'ya karşı savaşa teşvik etmekteydi. Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa'nın 1593 Haziranı'nda yeniden Siska

⁴¹⁴ Zinkeisen, ss.416-417; Câfer İyânî, **Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Üngürüs**, haz. Mehmet Kirişcioğlu, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, ss.14-15.

⁴¹⁵ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", **MEB. İ.A.**, Cilt 8, Eskişehir 1997, ss.622-623.

⁴¹⁶ Budun'da Vezir Hasan Paşa'ya 24 Rebi-ül Ahir 1001 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 70**, s.253, 490 Numaralı Hüküm.

⁴¹⁷ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s.47.

⁴¹⁸ Fodor, "Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593-1606)", **Osmanlı**, C.I, Ankara, s.452.

üzerine yürüyüp yaklaşık 18.000 kayıp vererek korkunç bir mağlubiyet aldığı haberi İstanbul'a ulaşınca Koca Sinan Paşa'nın da ısrarlarıyla III.Murat, 29 Temmuz 1593'te Avusturya'ya karşı savaş ilan etmiştir.⁴¹⁹ Avusturya'ya karşı ilan edilen bu savaşın sebeplerinden bir diğeri de Osmanlı Devleti'nin vasalı durumunda olan Eflak, Boğdan ve Erdel'de meydana gelen karışıklıklardır.⁴²⁰ Hem yerli hem de yabancı kaynaklarda Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki uzun savaşın sebebinin Bosna'da bulunan Telli Hasan Paşa'nın Avusturya topraklarına yaptığı akınlar olarak gösterilse de; Öztürk, uzun savaşın gerçek sebebinin bu tecavüzler olmadığını; bilakis Erdel'deki Osmanlı-Avusturya nüfuz mücadelesi olduğunu şu ifadelerle belirtmektedir; *"Batory'nin ölümünden sonra Erdel prensliğine onun yeğeni Sigismund getirildi. Sigismund, Batory'nin ince diplomasisini sürdürmeye tahammül edemeyecek kadar Türk karşıtı bir anlayışta idi. Papa ve Avusturya'nın teşkil ettiği Türk karşıtı kampta yer almaya daha başından müsaitti. Avusturya'nın Eflak ve Boğdan üzerindeki anti-Türk kampanyasını Sigismund yürüttü. Bu bölgesel dengeleri alt üst eden çok önemli bir faktördür. Türk-Alman savaşının başlamasının asıl sebebi de budur."*⁴²¹ İnalçık, Avusturya'ya karşı ilan edilen uzun savaşın zamanının çok elverişli olduğunu bildirmektedir. Zira bu esnada İngiltere ve Fransa, İspanya'yı meşgul ederken, Venedik ise Levant ticaretindeki menfaatleri dolayısıyla tarafsız kalmayı tercih ediyordu.

Böylece Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1606 Zitvatorok Antlaşması'na kadar devam edecek olan uzun savaş dönemi başlamış oluyordu. Ancak biz burada savaşın tüm detaylarına girmeyeceğiz. Sadece savaşın en önemli iki safhası olan Eğri ve Haçova Meydan Muharebesi üzerinde duracağız.

1593'te Avusturya'ya savaş ilan edilince Osmanlı ordusu öncelikle Veszprem sonrasında Palota'yı zapt etmiş,⁴²² hatta Tata Kalesi'nin zaptı mümkün iken kışın yaklaşmasını öne süren askerler geri çekilerek kışı Belgrad'da geçirmişlerdir. Bu esnada Avusturya kuvvetleri, İstolni Belgrad, Filek, Hatvan, Neograd ve Estergon'u kuşatmışlardır. Avusturya'nın bu teşebbüsleri Filek ve Neograd'ın düşmesine neden

⁴¹⁹ İnalçık, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s.186; Küttükoğlu, 1997, ss.622-623; Yusufoglu, *"Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri"*, s.18; Zinkeisen, ss.419-421; Peçevi, C.II, s.118; Hammer, 4.Kitap, ss.208-210.

⁴²⁰ Feridun Emecen, "Haçova Meydan Savaşı", *D.İ.A.*, Cilt 14, İstanbul 1996, s.546.

⁴²¹ Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-I*, s.318.

⁴²² Faris Çerci, *Gelibolulu Mustafa Âfî ve Kühnü'l Ahbâr'ında II.Selim, III.Murat ve III.Mehmet Devirleri*, 3.Cilt, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000, s581.

olurken diğer yerler muhasaradan kurtarılmıştır.⁴²³ 27 Eylül 1594 tarihinde Raab Kalesi'ni ele geçiren Sadrazam Sinan Paşa, o dönemde Viyana üzerine yürümeyince Viyana rahat bir nefes almıştır. Çünkü o dönemde Viyana'nın surları kötü bir durumda olup böyle bir saldırıya karşı duramazdı. Bu durum Hıristiyanlar tarafından tanrının hikmeti olarak yorumlanmıştır. Zira onlara göre; Tanrı sadrazamın beynini bulandırmış ve Sadrazam da Viyana üzerine gitmemiştir.⁴²⁴ Ertesi sene Sinan Paşa Eflak'ı ele geçirmiştir.⁴²⁵ Aynı yılın (1595) Ağustos ayında Nemçe Ordusu başkumandanı Prens Mansfeld; Alman, Macar, Bohemya, Belçika ve İtalya'nın en meşhur asilzadelerinden oluşan 80.000 kişilik orduyla Estergon'u muhasara ederken buna karşılık Mehmed Paşa'nın maiyetinde 20.000 kişilik kuvvet bulunuyordu. Bir ay süren muhasaradan sonra Estergon Kalesi teslim oldu. Estergon'un teslim olmasından bir ay sonra da Osmanlı Devleti Vişegrad'ı kaybetmiştir.⁴²⁶ Bu gelişmeler üzerine henüz tahta yeni çıkan III.Mehmet, askerlerin de ısrarlarıyla Eğri Seferi'ne çıkmıştır.⁴²⁷ Osmanlı-Avusturya arasındaki uzun savaş başladığında artık dengeler yavaş yavaş Osmanlı Devleti aleyhine değişiyordu. Erdel, Eflak ve Boğdan; Avusturya ile ittifak yapmakta ve Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürmekteydi.⁴²⁸ Zira 28 Ocak 1595 tarihinde Kayser ile Erdel arasında yapılan ittifaka göre; Erdelliler, Türklere karşı kaysere yardım edecek ve Türk ordusunu kuşatacaktı.⁴²⁹

Avusturya cephesinde hal böyle iken Osmanlı cephesinde de sefer için gerekli olan mühimmat, levâzım ve zahire temin edilmekteydi.⁴³⁰ Sefer hazırlıklarını tamamlayan

⁴²³ Kütükoğlu, 1997, s.623.

⁴²⁴ Wagner, s.149.

⁴²⁵ İnalçık, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s.186.

⁴²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.3/2, s.73; M.Tayyib Gökbilgin, "Mehmed III", *MEB. İ.A.*, Cilt 7, Eskişehir 1997, s.537.

⁴²⁷ İnalçık, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s.186; Hammer, 4.Kitap, s.242.

⁴²⁸ Zinkeisen, C.II, s.429.

⁴²⁹ Hoensch, s.47.

⁴³⁰ Osmanlı müelliflerinden Hezarfen Hüseyin Efendi, Eğri Seferi için Nüzul Emni Keçdehan Ali Çavuş'un 1000 yük akçe ve 40.000 altın ile Belgrad'a gönderildiğini, Dökücüler Kethüdası Mustafa'ya Budin'de 16'şar ve 14'er vukiyye atabilen 20 kıta badaluşka dökmesinin emredildiğini, Belgrad'da pranga ve şaykalar ayrıca 30.000 adet top ve tüfek mermisi dökülmesi için Nasuh Bölükbaşı nezaretinde 40 nefer dökücü görevlendirildiğini, Tophanede ise 150 şahı ve miyane darbzen ve 20.000 top yuvalağı dökülerek top arabalarının yenilediğini, Mısır'dan 4000 kantar ve cebehaneden 1000 kantar kara barut hazır edildiğini, Budin sahrasına odun ve otlak irsali için her 8 haneden 20 kile un ve arpa toplanması emredildiğini beyan etmektedir.⁴³⁰ Aynı müellif bunlardan başka Budin'den Belgrad'a 2000 topçu, 3000 cebeci ve 6 badaluşka gönderildiğini, ilaveten sefer için diğer yerlerden 15.000 sikke, 500 lağımçı, 300 kıta darbzen, 4000 tüfek, 10.000 tir-ü keman (ok ve yay), 3000 kantar barut, 5000 kazma, 5000 kürek ve 40 sandık marangozluk gereçleri, 500 taş kazması, 800 katar cebehane devesi, 1000 katar kilâr-ı âmire devesi, 100 katar otağ-ı hümayun devesi, 400 katar yeniçeri ocağı için deve, 100 Sirem arabası ve 200 baş beygir gönderildiğini bildirmektedir. Bkz. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, haz. Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s.181.

III.Mehmed, 20 Haziran 1596'da⁴³¹ İstanbul'dan büyük bir orduyla hareket etmiştir.⁴³² Böylece Sultan Süleyman'dan bu yana ilk defa bir padişah ordunun başında sefere çıkıyordu. İlk olarak hedef açıklanmamıştır.⁴³³ Slankamen'e varıldığında toplanan harp meclisinde seferin yönü Eğri olarak kararlaştırılmıştır.⁴³⁴ Nâimâ tarihinde Slankamen'de yapılan meşveretle ilgili şunlar yazılıdır: “Padişah-ı âlem-penâh hazretleri Belgrad'dan kalkıp Sava nehrin geçip Islankamen (Salankamen) civârına vusûl buldukta ümerâ vü küberâ vezîria'zam otağında cem'iyet ve tarh-ı bisât-ı meşveret ettiler ki, âyâ Komaran muhâsarasına mu şurû' evlâdır, yoksa Eğri fethine mi azîmet ahrâ vü evlâdır? Ol mahal Cığala-zâde “Komaran feth olunup Tuna yalıları muhâfaza olunmak münâsib görünür” dedikde, sâ'ir vüzerâ dahi “Komaran bir nâm-dâr kal'a değildir, hazret-i Hüdâvendigâr teveccüh buyurdularına değer ve onun fethiyle ihtihâr ve düvel-i küffâr dağdâr olmaz. Lâkin Eğri bir husn-ı hasîn hususân Nemçe bilâdı ile dahî Erdel vilâyetleri beyninde bir hadd-ı fâsıl vâki' olup nevâhîsinde ma'âdin olmakla şöhret-şi'âr olmuş ve küffâr içinde hayli i'tibâr bulmuştur. Bu takdîrce ol feth olunmakla dîn ü devlete menâfi'i çoktur” deyü onu tercih edip Eğri'ye doğruldular”.⁴³⁵

Eğri Kalesi önüne gelindiğinde teâmüller gereği kalenin teslim olunması için elçiler gönderilmiştir. Kalenin teslim edilmesi için gönderilen davet, Nâimâ tarihinde şu şekilde geçmektedir: “Eğri içinde olan beyler ve sâ'ir ahâlî bilmiş olunuz ki şevketle azîmetim Eğri fethidir. İmdi evvelâ Allah te'âlânın emr-i şerîfi ile sizi dînimize da'vet ederiz. Eğer Müslimân olursanız size zarârım dokunmayıp hâliniz üzre emvâl ü emlâkinizi kemâ-kân tasarruf edip âsûde olun. Ve eğer dîne gelmezseniz kal'ayı bırakıp çıkıp memleketlerinize gidesiz. Yoksa bu da'vetin birini kabul etmeyip cenge mübâşeret edip bana ve askerime karşı top ve tüfeng ve humbara atarsanız sonra Allah ve Resûlullâh hakkı için sizi katli'âm edip birinizi halâs eylemem, bilmiş olarsınız.” Ancak bu emri götüren Osmanlı elçileri kaleye vardıklarında hapsedilmişlerdir.⁴³⁶ Kalenin

⁴³¹ Dönemin vakanüvislerinden Mustafa Nâimâ Efendi, padişahın Eğri Seferi için İstanbul'dan hareket tarihini “Mâh-ı ramazan-ı şerîfin on beşinde (13.05.1596) tuğlar nasb olunub şevvalde ba'de'l-id atlar çayırardan gelip otağ-ı hümayûn Davud Paşa sahrâsına kuruldu” ifadeleriyle 13 Mayıs 1596 olarak vermektedir. Bkz. Nâimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, ss.103-104. Alman tarihçi Hammer ise padişahın İstanbul'dan hareketini 21 Haziran 1596 olarak beyan etmektedir. Bkz. Hammer, 4.Kitap, s.242.

⁴³² Selânikî, C.II, s.609.

⁴³³ Feridun Emecen, “Mehmed III”, *D.İ.A.*, Cilt 28, Ankara 2003, s.409.

⁴³⁴ Emecen, “Haçova Meydan Savaşı”, s.546; Hammer, 4.Kitap, s.243.

⁴³⁵ Nâimâ, C.I, s.105.

⁴³⁶ Nâimâ, C.I, ss.107-108.

teslim olmaması üzerine hücumla geçen Osmanlı Ordusu 10 Ekim 1596'da⁴³⁷ Eğri'nin dış kalesini, 12 Ekim 1596'da ise kalenin varoşunu fethetmiştir.⁴³⁸ 18 Ekim 1596'da ise padişah, varoştaki büyük kiliseyi camiye dönüştürerek Cuma namazını burada eda etmiştir.⁴³⁹ Evliya Çelebi, Eğri Seferi'nin ve Haçova Meydan Muharebesi'nin Osmanlı tarihinde meydana gelen en büyük dört seferden biri olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir; “Âl-i Osman devleti meydana çikalı dört adet tabur cengi olmuştur: Biri 709 (1309) da Gazi Hüdavendigârın Kosova Sahrası Cengi, biri 920 (1514) Yavuz Selim'in Çaldıran Muharebesi, biri 932 (1526) de Süleyman Hanın Mohaç Muharebesi, bir de bu Haçova cengidir. Ama bu, bütüin gazalara üstün olmuştur. Çünkü bu cenkte yedi kralın beşi mürd olmuş, ikisi kaçmış, pek az kâfir kurtulmuştur. Hâlâ bu sahranın yetmiş seksen yerinde yığın yığın kâfir kemikleri vardır. Bizim bu cenkte otuz bin yiğidimiz şehid olmuştur”⁴⁴⁰

Eğri Kuşatması esnasında Arşidük Maximilien ve Erdel Voyvodası Sigismund Bathory Eğri'nin yardımına giderlerken Eğri'nin düştüğü haberlerini alıp geç kaldıklarından dolayı Osmanlı Ordusuna saldırmak için yeni bir fırsat aramaya başlamışlardı.⁴⁴¹ Osmanlı ordugâhında ise Eğri Kalesi'nin fethinden sonra yapılan meşverette ilk olarak bu fethin yeterli olup geri çekilme fikri düşünülmüştü. Ancak kalabalık bir Habsburg ordusunun yakın bir yere geldiğine dair haberler alınınca geri çekilmenin büyük bir tehlike ve zaafiyet göstergesi olduğundan bu düşünceden vazgeçilerek 24 Ekim 1596⁴⁴² tarihinde Habsburg ordusunun üzerine yüründü. Bu kararın alınmasında İbrahim Paşa, Hoca Sadettin Efendi ve Gazanfer Ağa'nın büyük tesiri olmuştur.⁴⁴³ Arşidük Maximilien ve Bathory komutasındaki 50-100.000 kişilik imparatorluk ordusu; Alman, İspanyol, Floransa, Macar, Çek ve Leh askerlerinden oluşmaktaydı. Osmanlı ordusunun mevcudu da hemen hemen aynı sayıda idi.⁴⁴⁴ Haçova civarında toplanan Habsburg ordusunun üzerine Cafer Paşa sevk edilmiş, ancak böylesine bir ordu karşısında paşa

⁴³⁷ Selânikî, Eğri Kalesinin dış varoşunun 11 Safer 1005 tarihinde yani 4 Ekim 1596'da fethedildiğini beyan etmektedir. Bkz. Selânikî, C.II, s.635. İsmail Hâmi Danişmend de bu tarihi 4 Ekim 1596 olarak verir. Bkz. Danişmend, C.III, s.169.

⁴³⁸ Feridun Bey, Cilt II, s.3; Selânikî, C.II, s.635; Danişmend, C.III, s.169.

⁴³⁹ Nâimâ, C.I, s.109.

⁴⁴⁰ Evliya Çelebi, Onbirinci Kitap, s.30.

⁴⁴¹ Emecen, “Haçova Meydan Savaşı”, s.546.

⁴⁴² Selânikî, 23 Ekim 1596 olarak belirtmektedir. Bkz. Selânikî, C.II, s.641.

⁴⁴³ Nâimâ, C.I, s.109; Emecen, “Mehmed III”, ss.409-410.

⁴⁴⁴ Emecen, “Haçova Meydan Savaşı”, ss.546-547.

bozguna uğramıştır.⁴⁴⁵ Cafer Paşa'nın bu bozgunundan sonra Osmanlı cephesinde yapılan meşverette Hoca Sadettin Efendi, “*Elbette a'dâ-i dîn ile mukâbele vâcib olup üzerimize gelen hâsîrin ile cümlemiz şehid oluncaya dek mukâbeleye ikdâm vâcibdir. Zîrâ biz onların üzerine varmayıp tarîk-i âhara münharif olduğumuz takdirce küffâr izhâr-ı celâded edip bizi ta'kib etmek mukarrerdir. Ve zu'afâ-yı askerimizi mürg-ı çîne ve rûkebi dâme düşürmek azhardır*” şeklindeki ifadeleriyle padişah ve komutanları düşman üzerine yürümeye teşvik ederek 26 Ekim 1596 tarihinde savaşın kazanılmasında büyük rol oynamıştır.⁴⁴⁶ Nâimâ Mustafa Efendi, Haçova Savaşı'nın kazanılmasını şu sözleriyle belirtmektedir; “*Vezir Sinan Paşa yanında olanlar ile Ordu-yı Hümâyûn'un sağ cânibine gelen yirmi bin kadar kâfir atlısın buçuk sâ'atte gıda-i şîr-i şimşîr eyleyip nicesin dahi suya döktü. Fetih Giray asker-i Tatar* ile her taraftan yürüyüp kıra kıra taburlarına döküp kefere çadırlarında tahassun etmeyi murad ettiklerinde anda dahi karara mecâl bulmayıp çadırların ve cümle eşyâ ve mühimmâtı bırakıp yektâ başlarıyla dağlara düştüler. Onar bin filorilik doksan yedi pâre âlâ topların ve humbara ve bî-nâzir şahî darb-zenler ve mükemmel cebehâneleri zabt olundu. Taraf-ı küffârda galebe âsârı be-dîdâr olmuş iken cüz'i zamanda bu kadar nüfûs ma'dûm u menkûs sun-ı beşer değildir deyü müşahede edenler i'tiraf ettiler. Ve bilcümle bu gazâ-i ekberi Mohaç ve Çaldıran muhârebelerinden ziyâde idiğın isbât kıldılar.*”⁴⁴⁷

1596 yılında gerçekleştirilen ve Osmanlı ordusunun zaferiyle biten Eğri Seferi ve Haçova Meydan Muharebesi, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında cereyan eden Uzun Savaş Dönemi'nin en büyük mücadelelerindedir. Haçova Savaşı'nın ertesi senesi 1597'de Serdar Satırcı Mehmed Paşa, Tata Kalesi'ni fethettikten sonra Tuna kenarındaki Vaç Kalesi'ne hücum etmiş, ancak başarılı olamamıştır. Başarısızlığının mesuliyetini ise sefere gelmeyen Kırım Hanı'na yüklemiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Peçevi, C.II, ss.182-183.

⁴⁴⁶ Nâimâ, C.I, ss.110-112; Danişmend, C.II, s.173.

* Türk ordusu tarafından Macaristan'da fethedilen yeni kalelerde kış boyunca güvenliği sağlamak ve Osmanlı askerlerine yardımcı olmak amacıyla 1521 yılından beri Tatar askerleri istihdam edilmekteydi. Ancak bu uygulama Osmanlı maliyesine zamanla ağır bir külfet getirdiğinden dolayı bu uygulamadan sonraları vazgeçilmiştir. Tafsilat için bkz. Maria İvanics Ress, “Osmanlı–Habsburg Savaşlarında Kırım Tatarlarının Rolü (1593-1606)”, **Osmanlı**, C.I, Ankara 1999, ss.457-458.

⁴⁴⁷ Nâimâ, C.I, ss.119-120.

⁴⁴⁸ Gökbilgin, “Mehmed III”, s.539.

1.4.3. Avusturya ile Uzun Savaş Döneminin Sonu ve Zitvatoruk Antlaşması (1606)

Eğri ve Haçova zaferleri Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki çatışmalara son vermemişti. Sınırlarda iki devletin askerleri arasında hala çatışmalar devam etmekteydi. Sultan III.Mehmed'in 1603 yılında ölümünden sonra I.Ahmed'in tahta geçtiği esnada Avusturya ile savaşlar devam ederken doğuda ise Safevi tehlikesi baş göstermişti. Bunun üzerine Sultan I.Ahmed, Cağalazade Sinan Paşa'yı şark serdarlığına; Malkoç Yavuz Ali Paşa'yı da Macaristan sınırının muhafazasına memur eylemiştir.⁴⁴⁹ Ancak Malkoç Yavuz Ali Paşa'nın serdarlığı uzun sürmemiştir. Zira 3 Haziran 1604'te İstanbul'dan hareket eden Osmanlı ordusu 26 Temmuz 1604'te Belgrad'a vardığında Serasker Malkoç Yavuz Ali Paşa'nın vefatı üzerine ordunun başına Lala Mehmed Paşa tayin edilmiştir. İlk olarak Peşte ve Vaç Kalelerini alan paşa, Estergon'u kuşatmış ancak kar fırtınası ve askerler arasındaki huzursuzluktan dolayı ordu 23 Kasım 1604'te Belgrad'a geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁵⁰

Kayser Rudolf'un eski yandaşı ve danışmanı, aynı zamanda Kalvinist burjuvadan olan Istvan Bocskay ve taraftarları Ekim 1604 tarihinde Avusturya'ya karşı isyan çıkarmışlardır. Bocskay bu mücadelesine Güney Slavlarından olan hayduklar, yurtsuzlar ve firarilerle birlikte başlamıştır. Mücadelenin amacı siyasi ve dini özgürlük idi. Şehirli, köylü ve küçük aristokratlar Bocskay'ın ayaklanmasına katılarak 1605 tarihinde Bocskay'ı Erdel Voyvodalığı'na geçirmişlerdir.⁴⁵¹ Avusturya'ya karşı isyan eden ve Voyvodalığa seçilen Bocskay, Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'nden 14 Haziran 1605 tarihinde gönderdiği elçi vasıtasıyla hem yardım hem de himaye talep etmiştir.⁴⁵² Bocskay'ın Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmesi Osmanlı kaynaklarında şu şekilde ifade edilmektedir; “*Ol zamâne dek ki, Macar tâifesinin beg-zâdelerinden Bûçkâyi nâm kâfir-i bahâdır kendü benî nev'inin a'yânını cem' idüüb biz bu bî-dîn Nemçe tâifesinin eziyet-ü ihânetlerine niçeyedek tahammül edüüb, taht-ı tasarruflarında mağlub ve hetk-i ırz u nâmûs ile ne zemânedek menkûb oluruz? El-hamdü li'llâh pâdişâh-ı Âl-i Osman kadîmden evliya-i ni'metimiz olub, benî nev'imizden olan Yanoş kiral merhûm cennet-mekân Sultan Süleyman Hân âsitânesine iltica idüüb, şevket-i Osmaniyye ile istizhâr eylemegin mülki ile'l-inkırâz evlâd ü ahfâdi*

⁴⁴⁹ M.Cavid Baysun, “Ahmed I”, **M.E.B.İ.A.**, Cilt 1, Eskişehir 1997, s.161.

⁴⁵⁰ Mücteba İlgürel, “Ahmed I”, **D.İ.A.**, Cilt 2, İstanbul 1989, s.30; Baysun, “Ahmed I”, s.161.

⁴⁵¹ Bogyay, ss.103-104; Hoensch, s.48.

⁴⁵² Hammer, 4.Kitap, ss.385-386; Danişmend, C.III, s.237.

*elinde bâki olmuştur. Biz dahî selefimize iktidâ ve Yanoş işrine iktifâ ile ol sened-i kavîye istinâd ve ol mesned-i metîne i'timâd idüb, a'dâmızdan intikâm ve ol sâye-i se'adette huzûr-ı be-devâm eylesek evlâ ve hakkımızda enseb ü ahrâ değil midir?"*⁴⁵³ İstvan Bocskay'ın Osmanlı himayesine girme talebini değerlendiren Osmanlı hükümeti, 20 Kasım 1605'te Bocskay'a Erdel Krallığı'na atandığını bildiren bir hilat göndermiştir.⁴⁵⁴ Bundan hemen sonra R.Ahir 1014'te (Ağustos 1605) Serdar-ı Azam Muhammed Paşa Estergon'u muhasara ettiği esnada Bocskay da Uyvar Kalesi'ni muhasara için İstanbul'dan izin istemiştir. Kendisine Uyvar'ı kuşatması için izin verilen Bocskay'a ayrıca Tatar, Çerkes, yeniçeri ve gönüllülerden oluşan bir miktar asker yardım için gönderilmiştir.⁴⁵⁵ Sonrasında ise Lala Mehmet Paşa, Budin'de Bocskay'ı Macar Kralı ilan ederek İstanbul'da yaptırılan altın bir taç giydirmiştir.⁴⁵⁶ İnalçık, Avusturya ile devam eden uzun savaş döneminde özellikle 1603 tarihinde Şah Abbas'ın doğudan saldırıya geçtiği esnada, batıda Avusturya'ya karşı meydana gelen Bocskay ayaklanmasının Osmanlı Devleti'nin işlerini kolaylaştırdığını ifade etmektedir.⁴⁵⁷ Bocskay'ın Osmanlı Devleti tarafından himaye edilmesinden sonra Uzun Savaşta dengeler Osmanlı Devleti'nin lehine değişmeye başlamıştır. Zira Bocskay, Avusturyalılara karşı oldukça sert mücadeleler yaparak önemli başarılar kazanmıştır. Bunun üzerine Nemçe Kralı'nın kardeşi Hersek Matyaş, kardeşine tavsiyede bulunarak Osmanlı Devleti ile barış yapmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine kral, Osmanlı Devleti ile barış yapma hususunda Papa ile müzakere etmişse de olumsuz cevap almıştır.⁴⁵⁸ Her ne kadar Papa Osmanlı Devleti ile barış yapılmasına karşı çıkmışsa da uzun savaş her iki tarafı da yıpratığından barış müzakereleri başlatılması artık elzem hale gelmişti. 20 Ekim 1606 tarihinde Kuyucu Murad Paşa önderliğindeki Osmanlı heyeti⁴⁵⁹ ile Habsburg heyeti⁴⁶⁰ arasında Ekim 1606'da Komoron'da müzakereler yapılmış ve

⁴⁵³ Mustafa Sâfi, **Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't Tevârîhi**, haz.İbrahim Hakkı Çuhadar, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, ss.18-19; Nâimâ, C.I, ss.283-284.

⁴⁵⁴ Danişmend, C.III, ss.242-243.

⁴⁵⁵ Mustafa Sâfi, C.II, s.20.

⁴⁵⁶ Karpat, s.281.

⁴⁵⁷ İnalçık, *Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, ss.186-187.

⁴⁵⁸ Mustafa Sâfi, C.II, ss.25-26; Nâimâ, C.I, ss.297-298.

⁴⁵⁹ Estergon ve Komaron arasındaki Zitva mevkiinde yapılan Zitvatorok Anlaşması görüşmelerinde Osmanlı heyetinde ayrıca Budin Beylerbeyi Kadızâde Ali Paşa, Budin Kadısı Habil Efendi, Nusrettinzâde Mustafa Efendi ve Ahmet Kethüda bulunmaktaydı. Bkz. Peçevi, C.I, s.304; Hammer, 4.Kitap, s.406.

⁴⁶⁰ Avusturya heyetinde ise Komaron valisi Mular, topçu kumandanı yardımcısı Adolf Altan, Jorj Turço, Nikola İstoanfi, Sigfrid de Kolloniç, Fransuva Batyani ve Kristof Erdudi yer almaktaydı. Bkz. Hammer, 4.Kitap, s.406.

nihayet 11 Kasım 1606'da Zitvatorok Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁶¹ Buna göre, Eğri Kalesi ve Kanije Osmanlı Devleti'nde kalacaktı. Osmanlı Devleti, Habsburg kayserini artık "Beç Kralı" olarak değil Roma İmparatoru ünvanıyla tanıyacaktı. Sınır bölgelerindeki hem Hayduk, Uskok hem de Martalosların akınlarına son verilecekti. Yanıkkale Komutanı ve Hırvat Banı Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasındaki anlaşma yapma konusunda Budin Beylerbeyi ile müzakere yapmaya yetkili olacaktı. Vaç dışında başka kale inşa edilmeyecekti. Habsburg imparatoru bir defaya mahsus 200.000 altın Osmanlı Devleti'ne tazminat ödeyecekti. Habsburg elçileri İstanbul'da kendi seçtikleri bir yerde oturabilecekler, iki hükümdar arasında karşılıklı olarak her 3 yılda bir hediye alışverişi olacak ve bu anlaşma hükümdarın kim olduğuna bakılmaksızın 20 yıl geçerli olacaktı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti ilk defa ağır ve kesin belirlenmiş şartları kabul etmek zorunda kalarak o zamana kadarki muazzam gücünün kırıldığını bizzat kabul etmek zorunda kalmıştır.⁴⁶² Zitvatorok Antlaşması Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu antlaşmayı imzalaması Avusturya'ya karşı acizlikten değil devletin çeşitli bölgelerinde devam eden celali isyanlarının bastırılması lüzumundan olmuştur. Osmanlı Devleti bu anlaşmaya göre, savaş esnasında aldığı Eğri, Kanije ve Estergon'u da muhafaza etmekteydi.⁴⁶³ M.Cavid Baysun her ne kadar celali tehlikesinden dolayı bu anlaşmanın kabul edildiği, Avusturya'ya karşı acizliğin olmadığı ve Osmanlı Devleti'nin Eğri, Kanije ve Estergon'u muhafaza ettiğini belirtse de iki hükümdarın birbirine eşit sayılması, hatta Roma Çasarı olarak hitap edilmesi kanaatimizce Osmanlı Devleti'nin normal şartlarda kabul etmeyeceği ve çok zor durumda kabul edebileceği bir durumdur. İstanbul'un fethinden itibaren kendisini Roma İmparatorluğu'nun varisi olarak gören Osmanlı padişahları, buradaki madde ile kanaatimizce bu istekten vazgeçmiştir. Çünkü o zamana kadar Beç Kralı olarak kabul edilen kral artık hem padişaha eşit sayılmış hem de Roma Çasarı olarak kabul edilmiştir.

11 Kasım 1606 tarihinde imzalanan Zitvatorok Antlaşması'nın çok önemli bir özelliği daha vardır. Bu antlaşmaya kadar Osmanlı Devleti ile diğer devletler antlaşma yaparken, antlaşma metni Osmanlıca yazılır, her iki taraf imzalar ve imzalandıktan

⁴⁶¹ Hammer, 4.Kitap, s.407.

⁴⁶² Jorga, C.III.ss.285-286; İlgürel, s.31; Mustafa Nuri Paşa, C.I-II, s.199; Baysun, "Ahmed I", s.162.

⁴⁶³ Baysun, "Ahmed I", s.162.

sonra mütalaa ve kontrol edilirdi. Ancak Zitvatorok Antlaşması'nda bu usule son verilmiştir. Buna göre; Zitvatorok Antlaşması'nın metni her iki tarafın tercümanları tarafından mütalaa ve kontrol edildikten sonra imzalanarak mühürlenmiştir.⁴⁶⁴

⁴⁶⁴ Hammer, 4.Kitap, s.408.

BÖLÜM 2: İDARİ TAKSİMAT

Budin Beylerbeyliği, Macaristan'da ilk başta 12, sonraları ise 20 sancağın birleşmesinden oluşmuş bir eyalettir. Budin Beylerbeyliğinin merkezi Budin Sancağı'dır. Tezimize konu olan ve eyaletin paşa sancağı durumundaki Budin Sancağı; Budin, Peşte, Vac, Vişegrad, Cezire-i Kovin, Keçkemed ve Földvar olmak üzere toplam yedi nahiyeden müteşekkildir. Tapu tahrir kayıtlarına göre, XVI. yüzyılda bu nahiyelere tâbi, yaklaşık 300 adet köy bulunmaktadır. Budin Beylerbeyliği hakkında giriş mahiyetinde kısa ve genel bir bilgiden sonra aşağıda bu bilgilerin detayına girilecektir.

2.1. XVI. Yüzyılda Budin Sancağının İdari Taksimatı

İlk dönemlerde 12 sancaktan müteşekkil olan Budin Beylerbeyliği sonraki dönemlerde 16 ve 20 sancağa kadar haiz olmuştur. Müezzinzâde Âynî Ali Efendi'nin verdiği bilgiye göre; 1607 tarihinde Budin Eyaleti, Budin, Semendire, Peçuy, İstoni Belgrad, Ösek, Mohaç, Estergon, Sirem, Şimontorina, Seksar, Eğri, Kanije, Solnok, Segedin, Hatvan, Filek, Seçen, Sigetvar, Kopan, ve Nograd olmak üzere 20 sancaktan oluşmaktadır. Budin Eyaleti'nin hazine defterdarı, defter kethüdası ve tımar defterdarı bulunmaktadır.⁴⁶⁵ Sonraki dönemde Hezarfen Hüseyin Efendi'nin verdiği bilgilere göre; 1669 yılında Budin Beylerbeyliği; Budin, Semendire, Peçuy, İstolni Belgrad, Estergon, Segedin, Sirem, Hatvan, Şimontorina, Kopan, Filek, Seksar, Seçen, Novigrad, Solnok ve Mohaç olmak üzere 16 sancaktan oluşmaktadır. Eyaletin paşa sancağı Nefs-i Budin'dir.⁴⁶⁶ Yukarıda verdiğimiz yerli kaynaklarda Budin Beylerbeyliğinin genelde 16-20 sancaktan müteşekkil olduğu belirtilirken, Andreas Birken tarafından kaleme alınan eserde Budin Beylerbeyliği'nin; Budin, Babocsa, Estergon, Filek, Garigal, Hatvan, İstolni Belgrad, İzvornik, Kopan, Mohaç, Novigrad, Ösek, Peçevi, Pespirim, Pojega, Secen, Segedin, Sekcoy, Seksar, Semendre, Sigetvar, Şikloş, Şimontorna, Sirem, Solnok, Tolna, Vac, Vulçitrin ve Yanık olmak üzere 29 idari birimden oluştuğu belirtilmektedir.⁴⁶⁷ Ancak bize göre; Andreas Birken, bu tespiti yaparken hangi arşivde hangi deftere veya kayda göre bu listeyi yaptığını belirtmediğinden dolayı bu verilere temkinli yaklaşmak icap eder. Birken, muhtemelen

⁴⁶⁵ Âynî Ali Efendi, ss.17-18.

⁴⁶⁶ Hezarfen Hüseyin Efendi, ss.119-120

⁴⁶⁷ Andreas Birken, **Die Provinzen des Osmanischen Reiches**, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden 1976, ss.28-31.

sancak merkezi olmayan idari birimleri de sancak şeklinde varsaymıştır. Budin Beylerbeyliği'nin coğrafi sınırları hemen hemen Macaristan'ın tamamını kapsamaktadır. Tezimize konu olan coğrafya ise eyaletin paşa sancağı olan ve bizzat Budin Beylerbeyinin ikamet ettiği Budin Sancağı'dır. Burada Budin Beylerbeyliği ile onun idari merkezi durumunda olan paşa sancağı yani Budin Sancağı'nın birbirine karıştırılmaması gerekir. Çünkü Osmanlı idari teşkilatında bazen kavramlar birbirinin yerine gelebilmekte ve yanlış anlaşılmalara meydan verebilmektedir. Budin Beylerbeyi'nin görevi itibariyle eyaletin tüm sınırlarından sorumlu olması hasebiyle yetkisinin uzandığı sınırlar farklıdır. Biz burada sadece tezimize konu olan beylerbeyliğinin merkezi durumunda olan Budin Sancağı ve ona tâbi nahiyeler ile köyleri tahlil etmeye çalışacağız. Nahiye merkezlerini oluşturan mahalleler ve varoşlar ilerde nüfus bölümünde zikredilecektir.

Budin Sancağı 410 (1546), 343 (1562) ve 592 (1580) numaralı ve tarihli tapu tahrir defterlerindeki kayıtlara göre; Budin, Peşte, Vaç, Vişegrad, Cezire-i Kovin (Kovin Adası) ve Keçkemed nahiyelerinin birleşmesiyle oluşmuştur.⁴⁶⁸ 1590 yılına kadar 6 nahiyesi bulunan Budin Sancağı'nda bu tarihte yapılan tahrir ile birlikte yeni bir nahiye olarak Földvar Nahiyesi kurulmuştur.⁴⁶⁹ Bu bilgiler ışığında Budin Sancağını meydana getiren nahiye ve köylerin listelerini tek tek burada listelemek lazım gelmektedir.

2.1.1. XVI.Yüzyılda Budin Nahiyesi ve Köyleri

Budin Sancağı'nın merkezi, tahrir defterlerinde Nâhiye-i Budin olarak kaydedilmiştir. Tezimizin zaman kıstası olan XVI.yüzyılın çeşitli dönemlerinde Budin Nahiyesine tabi olan köylerin listesi Tablo 1'de yer almaktadır. Budin Nahiyesinin şehir kısmı, fiziki yapısı, mahalleleri ve kalesi hakkında bilgiler nüfus bölümünde detaylıca incelenecektir. Burada sadece Budin Sancağının nahiyeleri ve o nahiyelere tabi köylerin isimleri zikredilecektir. Tablolarımızda görülen (+) işareti, köyün o tarihte tahrir defterine kaydedildiğini ve dolayısıyla Osmanlı idaresinde olduğunu, (-) işareti ise köyün o tarihte tahrir defterine kaydedilmediğini ifade etmektedir.

⁴⁶⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi , TT.343, TT.410, TT.592, TT.611.

⁴⁶⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi. TT.611.

Tablo 1
Budin Nahiyesinin Köyleri (1546-1590)

Köyler		1546 ⁴⁷⁰	1562 ⁴⁷¹	1580 ⁴⁷²	1590 ⁴⁷³
1	Tetem	+	+	+	+
2	Ert	+	+	+	+
3	Szashalom	+	+	+	+
4	Nagybate	+	-	+	+
5	Zsambok	+	+	+	+
6	Töke	+	+	+	+
7	Bate	+	-	-	-
8	Berki	+	+	+	+
9	Keszi	+	+	+	+
10	Almaş	+	+	+	+
11	Szigedfo	+	+	+	+
12	Adon	+	+	+	+
13	Besnyo	+	+	+	+
14	Penteli	+	+	+	+
15	Venim	+	+	+	-
16	Etyek	+	+	+	+
17	Marton Vaşar	+	+	+	+
18	Acsa	+	+	+	+
19	Gyura	+	+	+	+
20	Tabay	+	+	+	+
21	Tordaş	+	+	+	+
22	Yergi	+	-	-	-
23	Boklari	+	-	-	-
24	Bia	+	-	-	-
25	Tinnye	+	-	-	-
26	Hidegkut	+	-	-	-
27	Soskut	+	+	+	+
28	Ercsi	+	+	+	+
29	Örsziget	+	+	-	-
30	Akszenpetri	+	+	+	+
31	Örs	+	+	+	+
32	Fosocsut	+	-	+	-
33	Varoş-u Földvar	+	+	+	-
34	Böcske	+	+	+	-
35	Madacsa	+	+	+	-

⁴⁷⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi , TT.388, TT.410, TT.449. Budin Sancağı'nın 1546 yılında yapılan ilk tahriri birbirini tamamlar nitelikte olan bu üç defterden müteşekkildir. Bunlardan 388 numaralı defter ile 410 numaralı defter birebir aynı olup aralarındaki tek fark 410 numaralı defterdeki sayısal verilerin siyakat rakamlarıyla yazılmış olmasıdır. Üçüncü defter olan 449 numaralı defterin başında Budin'in merkezini meydana getiren mahalle ve hasılat kısmı mevcut değildir. Bu üç defterin içerisinde çalışmamıza en çok bilgi sağlayan 388 numaralı tapu tahrir defteri olmuştur.

⁴⁷¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi , TT.343.

⁴⁷² Başbakanlık Osmanlı Arşivi , TT.592.

⁴⁷³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi , TT.611.

Tablo 1'in devamı

36	Elöszallas	+	+	+	-
37	Karacsonszallas	+	+	+	-
38	Föven	+	+	+	+
39	Varoş-u Val	+	+	+	+
40	Alsocsut	-	+	+	+
41	Csik	-	+	-	-
42	Kayazonpetre	-	+	+	+
43	Vereb	-	+	+	+
44	Bekasmegyér	-	+	+	+
45	Huda	-	-	+	-
46	Tudmar	-	-	+	+
47	Mihal	-	-	+	+
48	Dubori	-	-	+	+
49	Skalatat	-	-	+	+
50	Szölös	-	-	+	-
51	Kocsi	-	-	-	+
52	Macsa	-	-	-	+
53	Szengyörgy	-	-	-	+
54	Felsöckad	-	-	-	+
55	Jancsik	-	-	-	+
56	Alaş	-	-	-	+
57	Acsi	-	-	-	+
58	Kurd	-	-	-	+
59	Ledekse	-	-	-	+
60	Janute	-	-	-	+
61	Nagyszán	-	-	-	+
	Toplam Köy Adedi	39	36	42	44

Tablomuzu incelediğimizde Budin Nahiyesi'nin XVI.yüzyılın tüm periyotlarında köy sayılarının birbirine yakın olduğunu görürüz. Burada ancak şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Yapılan tahrirlerde bazı köylerin bir sonraki tahrir defterinde yer almaması o köyün yok olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis köyün el değiştirdiği ve yeni tahrirde kaydedilmediği anlamına gelir. Budin Sancağının Avusturya ile sınır olması nedeniyle sınır köyleri, bazen Osmanlı Devleti'ne, bazen Avusturya'ya bazen de her ikisine de vergi vermek suretiyle tabi olmaktadır. Bu nedenle tablomuzdaki Budin Nahiyesine tabi köylerin zaman içinde farklılaşması da gayet normal bir durumdur. Elbette bazen bir önceki tahrirde yer alıp ta eşkıya korkusundan hâli ez raiyyet olup yani nüfusu kalmayan ve bir sonraki tahrir defterinde yer almayan köyler de mevcuttur.

Ancak bu tür köyler genellikle çok küçük köyler olup reayaları daha büyük ve güvenli bölgelere göç etmişlerdir. Bu tür köylerin sayısı oldukça azdır.

Defterlerimize göre; Budin Nahiyesinde 1546 yılında 39, 1562 yılında 36, 1580 yılında 42 ve 1590 yılında 44 köy kayıtlıdır. Defterde ayrıca köylerden daha büyük ve Macarların şehir olarak kabul ettikleri 2 adet varoş da kaydedilmiştir. Bunlar Varoş-u Földvar ve Varoş-u Val'dir. Ancak bu birimler Osmanlı idari yapısında köyden büyük olmasından başka farklı olarak herhangi bir özelliğe sahip olmadıklarından dolayı biz de bu birimleri defterde kaydedildiği üzere köy statüsünde kabul etmiş bulunmaktayız. Ancak ileride açıklanacağı üzere Varoş-u Földvar, 1590 yılında Budin Nahiyesine bağlı beş köyü içine alarak nahiye yapılmış ve Osmanlı idari teşkilatına bir üst idari birim olarak dahil edilmiştir. Zira Osmanlı idari yapısında köylerde idareci olarak muhtar veya Macarca *Biro* bulunurken nahiyelerde kadı veya kadı nâibi bulunurdu.

2.1.2. XVI.Yüzyılda Peşte Nahiyesi ve Köyleri

Peşte Nahiyesi, Tuna Nehri'nin doğu yakasında, Budin'in tam karşısında yer almaktadır. Konum itibariyle Budin Nahiyesine en yakın olan nahiye olup Budin ile Peşte'yi birbirinden Tuna Nehri ayırmaktadır. Tahrir defterlerimizdeki verilerin ışığında XVI. Yüzyılın çeşitli periyotlarında Peşte Nahiyesine tâbi olan köyler aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2

Peşte Nahiyesinin Köyleri (1546-1590)

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1-	Varşan	+	-	-	-
2-	Takson	+	+	+	+
3-	Nemeg	+	+	+	+
4-	Varoş-u Szekcsöj	+	+	+	+
5-	Szentomaşkata	+	+	+	+
6-	Szenmartonkata	+	+	+	+
7-	Bodogasszonkata	+	+	-	-
8-	Szenlörinckata	+	+	+	+
9-	Egröskata	+	+	+	+
10-	Csekekata	+	+	+	+
11-	Ujszaz	+	+	+	+
12-	Rekaş	+	+	+	+
13-	Folta	+	+	+	+

Tablo 2'nin devamı

14-	Tetetlen	+	+	+	+
15-	Felegyhaz	+	+	+	+
16-	Gyömrö	+	+	+	+
17-	Veresegyhaz	+	+	+	+
18-	Szada	+	+	+	+
19-	Ratot	+	+	+	+
20-	Szenmikloş	+	+	+	+
21-	Tapiosszentmarton	+	+	+	+
22-	Pand	+	+	+	+
23-	Sağ	+	+	+	+
24-	Csiktarcsa	+	+	+	+
25-	Kistarcsa	+	+	+	+
26-	Irsazeg	+	+	+	+
27-	Mende	+	+	+	+
28-	Şöl	+	-	-	-
29-	Ülle	+	+	+	+
30-	Vecsecs	+	+	+	+
31-	Gonba	+	+	+	+
32-	Zsiger	+	+	+	+
33-	Bicske	+	+	+	+
34-	Herencsen	+	+	+	+
35-	Lackhaz	+	+	+	+
36-	Vacs	+	+	+	+
37-	Mikebuda	+	+	+	+
38-	Szenkiral	+	+	+	+
39-	Bial	+	+	+	+
40-	Hügye	+	+	+	+
41-	Bankhaz	+	+	+	+
42-	İmrefalva	+	+	+	-
43-	Pereg	+	+	+	+
44-	Csev	+	+	+	+
45-	Nyareghaz	+	+	+	+
46-	Maglöd	+	+	+	+
47-	Dabaş	+	+	+	+
48-	Peszer	+	+	+	+
49-	İnacs	+	+	+	+
50-	Şari	+	+	+	+
51-	Kiscsaba	+	+	+	+
52-	Bilje	+	+	+	+
53-	Gyon	+	+	+	+
54-	Szinkota	+	+	+	+
55-	Besnyö	+	+	+	+
56-	Pecel	+	+	+	+
57-	Okcsa	+	+	+	+
58-	Demsöd	+	+	+	+

Tablo 2'nin devamı

59-	Szentomas	+	+	+	+
60-	Szenmikloş (Tatar)	+	+	+	+
61-	Gubacs	+	-	-	-
62-	Hernad	+	+	+	+
63-	Vecse	+	+	-	-
64-	Janoshid	+	+	+	+
65-	Tötker	+	+	+	+
66-	Podharaszti	+	+	+	+
67-	Csaba	+	+	+	+
68-	Kerepes	+	+	+	+
69-	Gödöl	+	+	+	+
70-	Besenyó (Peçenek)	+	+	+	+
71-	Alberti	+	+	+	+
72-	Irsa	+	+	+	+
73-	Molnar	+	+	+	+
74-	Uri	+	+	+	+
75-	Petrefalva	+	+	+	+
76-	Alaka	+	-	-	-
77-	Bugyi	+	+	+	+
78-	Hartjan	+	+	+	+
79-	Bakan	+	-	-	-
80-	Vadaş	+	+	+	+
81-	Szalk	+	+	+	+
82-	Bokor (Felsöbokor)	+	+	-	-
83-	Alsobokor	+	+	-	-
84-	Verseg	+	+	+	+
85-	Hered	+	+	+	+
86-	Kallö	+	+	+	+
87-	Baya	+	-	-	-
88-	Heviz	+	+	+	+
89-	Bodokfalva	+	+	+	+
90-	Szanto	+	+	+	-
91-	Zsambok	+	+	+	+
92-	Koka	+	+	+	+
93-	Dani	+	+	+	+
94-	Bak	+	+	+	+
95-	Kartal	+	+	+	+
96-	Lörinci	+	+	+	-
97-	Monosor	+	+	+	+
98-	Györk (Heviz)	+	+	+	+
99-	Tura	+	+	+	+
100-	Samsonhaz	+	+	+	+
101-	Szölös	+	+	+	+
102-	Ecseg	+	+	+	+
103-	Jobbagyi	+	+	+	+

Tablo 2'nin devamı

104-	Valko	+	+	+	+
105-	Szenlaszlo	+	+	+	+
106-	Györgye	+	+	+	+
107-	Szele	+	+	+	+
108-	Tarcsa	+	+	+	+
109-	Bagyon	+	+	+	+
110-	Soshartjan	+	+	+	+
111-	Markhaz	+	+	-	-
112-	Gede	+	+	+	+
113-	Csecse	+	+	+	+
114-	Palotashatvan	+	+	+	+
115-	Varoş-u Körös	+	+	+	+
116-	Kökenös	+	+	+	+
117-	Hehalom	+	+	+	+
118-	Homokterene	+	+	+	+
119-	Nemti	+	+	+	+
120-	Megyer	+	-	-	-
121-	Dengeleg	+	+	+	+
122-	Ujlak	+	+	+	+
123-	Varoş-u Cegled	+	+	+	+
124-	Henye	+	+	-	-
125-	Almaş	+	+	+	+
126-	Palfalva	+	-	-	-
127-	Keresztur	+	-	-	-
128-	Keszi	+	+	+	+
129-	Ujfalva	+	+	+	+
130-	Pilis	+	+	+	+
131-	Domon	+	-	+	+
132-	Zsido	+	+	+	+
133-	Kocsi	+	+	+	+
134-	Harasztı	+	+	+	+
135-	Apati (Felsö)	+	+	+	+
136-	Dab	+	+	+	+
137-	Taş	+	+	+	+
138-	Szengyörgy	+	+	+	-
139-	Szenmarton (Szalk)	+	+	+	+
140-	Kazar	+	+	+	+
141-	Tötalmaş	-	+	-	-
142-	Szentivan	-	+	+	+
143-	Szunyok	-	+	-	-
144-	Izra	-	+	-	-
145-	Magyarasabad	-	+	-	-
146-	Bergy	-	-	+	+
147-	Garosırsadi	-	-	+	+
148-	Herten	-	-	+	+

Tablo 2'nin devamı

149-	Sördökneşügy	-	-	+	+
150-	Öndenek	-	-	+	-
151-	Çaşty	-	-	+	+
152-	Sokök	-	-	+	+
	Toplam Köy Adedi	140	135	133	128

Peşte Nahiyesi, incelediğimiz tapu tahrir defterlerinde “*Nâhiye-i Peşte tâbi-i Budun*” şeklinde Budin’den hemen sonra ikinci sırada kaydedilmiştir. Zaten az önce de belirttiğimiz üzere; coğrafi konum itibariyle Budin’e en yakın nahiye olması hasebiyle tahrir defterlerinde ikinci sırada kaydedilmesi gerekirdi. Zira tahminimizce tahrirler yapılırken tahrir eminleri önce merkezden başlayıp daha sonra belirli bir düzen takip etmek suretiyle en yakın idari birimleri kayıt altına almaktaydılar.

Tapu tahrir defterlerinden elde ettiğimiz sonuçlara göre; Peşte Nahiyesi’nin 1546 yılında yapılan ilk tahririnde 140 köye sahip olduğunu görmekteyiz. Bundan sonra Peşte nahiyesinin köy sayısının 1562 yılında 135’e, 1580 yılında 133’e ve 1590 yılında 128’e düştüğü görülmektedir. Görüldüğü gibi Peşte Nahiyesinin sınırları XVI. Yüzyıl boyunca az da olsa daralma göstermiştir. Her ne kadar köy sayısında bir azalma söz konusu ise de Peşte Nahiyesi sahip olduğu köy bakımından Budin Sancağı’nın en büyük nahiyesi olma özelliğini kaybetmemiştir. Zira Peşte ve hinterlandı büyük ovalara sahip olup bu coğrafyada nüfus bölümünde görüleceği üzere önemli bir miktarda kırsal nüfus yaşamaktadır.

2.1.3. XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi ve Köyleri

Vac Nahiyesi Budin’in yaklaşık 40 km. kuzeyinde Tuna Nehri’nin doğu yakasında yer almaktadır. Vac Nahiyesi’nin Tuna Nehri kenarında iskelesi mevcuttur. Vac Nahiyesi, Tuna Nehri vasıtasıyla Budin’e kolay bir ulaşım ve iskeleye sahip olmasından dolayı önemli bir merkezdir. İlk tahrirden beri tapu tahrir defterlerinde “*Nahiye-i Vac tâbi-i Budun*” şeklinde geçmektedir. XVI. yüzyıl boyunca belirli aralıklarla yapılan tahrirlere göre Vac Nahiyesine tabi köyler Tablo 3’te listelenmiştir.

Tablo 3
Vac Nahiyesinin Köyleri (1546-1590)

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1	Koszd	+	+	+	+
2	Cselete	+	+	+	+
3	Noszal	+	+	+	+
4	Radot	+	+	+	+
5	Nemeg	+	+	+	+
6	Szilagy	+	+	+	+
7	Hartjan	+	+	+	+
8	Csörög	+	+	-	+
9	Penc	+	+	-	-
10	Szod	+	+	+	+
11	Cev	+	-	-	-
12	Verovics	+	+	+	+
13	Szokol	+	+	+	-
14	Ecsed	+	+	+	+
15	Duka	+	-	-	-
16	Agard	+	+	+	+
17	Keszeg	+	+	+	-
18	Legend	+	+	+	+
19	Nezsa	+	+	+	+
20	Szenti	+	+	+	+
21	Pispökhatvan	+	+	+	+
22	Kelecsen	+	+	-	-
23	Göjő	+	-	+	+
24	Acsa	+	+	+	+
25	Şap (Sap)	+	+	+	+
26	Szondaker	+	+	+	+
27	Csitar (Nagycsitar)	+	+	+	+
28	Almaş	+	+	+	-
29	Gardon	+	-	-	-
30	Petőfalva	+	-	-	-
31	Kisker	+	+	+	-
32	Csalar	+	+	+	+
33	Galabofcse	+	+	+	+
34	Kişcsitar	+	+	+	+
35	Tap	+	-	-	-
36	Macsa	+	+	+	+
37	Szügy	+	+	+	+
38	Koplan	+	+	+	+
39	Mohora	+	+	+	+
40	Nagybercel	+	+	+	+
41	Kisbercel	+	+	-	-
42	Kazar	+	+	+	+

Tablo 3'ün devamı

43	Ber	+	+	+	+
44	Csesztvi	+	+	+	+
45	Bakofalva	+	+	+	+
46	Haraszti	+	+	+	+
47	Rukaçi	+	-	-	-
48	Teren	+	+	+	+
49	Magyaröd	+	+	+	+
50	Rimöç	+	+	+	+
51	Batka	+	+	+	+
52	Szelescen	+	+	+	+
53	Varoş-u Bujak (Buyak)	+	+	-	+
54	Szirak	+	+	+	+
55	Varbo	+	+	+	+
56	Dra	+	+	-	-
57	Varşan	+	+	+	+
58	Debercsen (Debrecen)	+	+	+	+
59	Becske	+	+	-	-
60	Nandor	+	+	+	-
61	Ipolker	+	+	+	+
62	Nenye (Egyhazosnenye)	+	+	+	+
63	Sipek	+	+	+	+
64	Şuran (Suran)	+	+	+	+
65	Csöri	+	+	-	+
66	Liskot	-	+	-	-
67	Megyer	-	+	+	+
68	Lukanenye	-	+	-	+
69	Kovacs	-	+	+	+
70	Szob	-	+	-	-
71	Turak	-	+	+	+
72	Nemuta	-	-	+	-
73	Nate	-	-	+	-
74	Kobak?	-	-	+	-
75	Elsötödör	-	-	+	+
76	Tudakel	-	-	+	-
77	Varad	-	-	+	+
78	Sakolete	-	-	+	+
79	Szen (Hanon)	-	-	+	+
80	Mihal	-	-	-	+
81	Lanor	-	-	-	+
82	Nagyfalva	-	-	-	+
	Toplam Köy Adedi	65	64	62	60

Vac Nahiyesi dahilinde 1546 yılında 65, 1562 yılında 64, 1580 yılında 62 ve 1590 yılında 60 köy Osmanlı Devleti tarafından idare edilmekteydi. XVI.yüzyıl boyunca Peşte Nahiyesi'nde olduğu gibi Vac Nahiyesi'nin de köy sayısında ufak bir azalma söz konusu olmuştur. Ancak köylerin Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında el değiştirme ve tâbîlik meselesi Budin Sancağının tüm bölgelerinde olduğu gibi Vac Nahiyesinde de dikkat çekmektedir. Bazı köyler ilk tahrir defterinde kayıt altına alınırken bazı köyler daha sonraki dönemlerde kayıt altına alınabilmiştir. Diğer taraftan önceki tahrirde kayıt altına alınan bazı köyler ilerleyen dönemde itaat etmemelerinden veyahut Avusturya tarafından ele geçirildiğinden dolayı sonraki tahrirlerde defterden silinmek durumunda kalabiliyordu. Bu da iki devlet arasında sürekli bir sınır değişkenliğini ve sınır ihtilaflarını ortaya çıkarmaktaydı. Vac Nahiyesi sahip olduğu köy sayısı itibariyle Budin Sancağı'nda, Peşte'den sonra en büyük ikinci nahiye olma özelliğine sahiptir.

2.1.4. XVI.Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi ve Köyleri

Osmanlı kaynaklarında Cezire-i Kovin yada Koyun (Kovin/KoyunAdası) şeklinde geçen nahiye, Budin'in hemen güneyinde Tuna Nehri'nin iki kola ayrılması ve yaklaşık 55 km. sonrasında yeniden birleşmesi sonucu Tuna Nehri'nin ortasında oluşan adada kurulmuştur. Adanın eni 5-7 kilometre, boyu ise yaklaşık 50 kilometredir. Adanın kuzey ucu Budin'e sınır iken nahiye merkezini oluşturan Kovin, Budin'e yaklaşık 40 km uzaklıkta yer almaktadır. Günümüzde bu bölgenin ismi, Rackeve olarak geçmektedir. XVI. Yüzyıl boyunca Cezire-i Kovin'e tâbî köyler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4

Cezire-i Kovin Nahiyesinin Köyleri (1546-1590)

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1	Ujfalva	+	+	+	+
2	Szenmarton	+	+	+	+
3	Szenmihal	+	+	+	+
4	Haroş (Harosz)	+	+	+	+
5	Tököl	+	+	+	+
6	Csepel	+	+	+	+
7	Slöş (Slösz)	+	+	+	+
8	Szenmikloş	+	+	+	+
9	Becse	+	+	+	+
10	Gyala	+	+	+	+

Tablo 4'ün devamı

11	Makad	+	+	+	+
12	Simonfalva	+	+	+	+
13	Löre	+	+	+	+
14	Lak	+	-	-	-
15	Szigedfo	-	-	+	-
	Toplam Köy Adedi	14	13	14	13

Cezire-i Kovin Nahiyesi, 1546 yılında 14 adet, 1562 yılında 13 adet, 1580 yılında 14 adet ve 1590 yılında 13 adet köye sahip olan küçük bir nahiyedir. Tapu tahrir defterlerindeki verilere baktığımızda Budin Sancağı genelinde XVI. Yüzyıl boyunca köy sayısının en az değişim gösterdiği nahiyenin Cezire-i Kovin olduğunu görüyoruz. Tabiki buradaki en büyük etken kanaatimizce nahiyenin adadan müteşekkil olmasıdır. Zira nahiyenin doğal sınırları Tuna Nehri vasıtasıyla oluşturulmuştur. Coğrafi konum avantajı sayesinde de diğer nahiyelere ve köylere nazaran savunulması daha kolay olduğundan Avusturya tarafından çok fazla sınır tecavüzüne maruz kalmamıştır. Tüm bu etkenler, nahiyenin köy sayısının değişiminin minimum düzeyde kalmasını sağlamıştır. Yukarıdaki kayıtlara bakıldığında Cezire-i Kovin Nahiyesinde sadece Lak ve Szigedfo isimli iki köyün mevcut stabiliteyi değiştirdiği görülmektedir. Bunlardan birincisi olan Lak Köyü, Kaldy-Nagy'nin eserinde yer alan ve bölüm sonunda verilen haritada görüleceği üzere Harosz köyüne çok yakın bir köydür. Bu köy sadece 1546 yılında deftere kaydedilip diğer üç defterde kaydedilmediğine göre muhtemelen Lak köyünün reyası Harosz köyüne taşınmış ya da orada kaydedilmiş olmalıdır. Zira bazen tahrir defterlerinde bu tür uygulamalar görülebilmektedir. Diğer bir köy olan Szigedfo'nun durumu ise biraz farklıdır. Yine aynı haritada görüleceği üzere; Szigedfo köyü Kovin Nahiyesi'ni oluşturan adanın güneybatısında ve nehrin karşısında kaldığından zaten ada sınırları içinde bulunmuyordu. Szigedfo'nun sadece 1580 yılındaki tahrirde Kovin Adası'na bağlandığı önceki ve sonraki dönemlerde ise tahrir kayıtlarında yer almadığı yukarıdaki tabloda görülmektedir. Tüm bu verilerden sonra ortaya çıkan en önemli sonuç biraz önce de bahsettiğimiz fikrimizi destekler niteliktedir. Yani Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin adadan müteşekkil olması hasebiyle XVI. Yüzyıl boyunca sahip olduğu köy miktarı hemen hemen hiç değişmemiştir. Mezkur nahiyenin

bu özelliğe sahip olmasındaki bir başka faktör de nahiyede Cankurtaran Kalesi'nin ve Osmanlı garnizonunun bulunmasıdır.⁴⁷⁴

2.1.5. XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi ve Köyleri

Vişegrad Nahiyesi, Budin'in yaklaşık 50 kilometre kuzey-batısında Tuna Nehri'nin hemen kenarında batı yakasında yer almaktadır. Varoş-u Vişegrad'ın hemen karşısında Tuna Nehri'nin doğu yakasında bulunan Varoş-u Maroşa ile birlikte bu iki yerleşim birimi Budin Sancağı dahilinde Vişegrad Nahiyesi'ni oluşturmuştur. Vişegrad'ın Tuna Nehri vasıtasıyla Budin'e ulaşımı mevcuttu.

Macaristan coğrafyasında rastlanan ve Slav kökenli olan Vişegrad kelimesine burada bir açıklama getirmek yerinde olacaktır. Balkanlarda ve Güney Slavya'da (Yugo/slavya) kullanılan Vişegrad kelimesi, Rusça'daki "Yüksek Şehir" anlamına gelen **выше город** (Vişe gorod) kelimesinin karşılığıdır. Tahrir defterlerindeki kayıtlarda burada yaşayan reyanın milliyetleri genel olarak belirtilmese de kanaatimizce bu şehir Slavlar tarafından kurulmuş ve ahalisinin bir kısmı Macar yerine Slav kökenlidir. Zaten tahrir kayıtlarında Osmanlı tahrir eminlerinin izlediği yöntem göre; reyanın milliyetinden çok dini mensubiyeti önemlidir. Kayıtlar buna göre yapıldığından şehirde Slav ahalinin bulunup bulunmadığı net olarak bilinmemekle birlikte burada Slavların yaşadığını gösteren bazı izler de mevcuttur. Bu izler Tablo 5'in sonunda beyan edilecektir.

Tahrir defterlerindeki verilere göre; XVI.yüzyıl boyunca Vişegrad Nahiyesinin sahip olduğu köyler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5

Vişegrad Nahiyesinin Köyleri (1546-1590)

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1	Boğdan	+	+	+	+
2	Vacreyu	+	+	+	+
3	Tödfalva	+	+	+	+
4	Varad	+	+	-	-
5	Bulgar	+	+	-	-
6	Pomaz	+	-	-	-
7	Szentendri	+	+	+	+
8	Kisörösfalva	+	+	+	+

⁴⁷⁴ Evliya Çelebi, Dokuzuncu Kitap, ss.308-309.

Tablo 5'in devamı

9	Pöçsmegyér	+	+	+	+
10	Torda	+	+	+	+
11	Monostor	+	+	+	+
	Toplam Köy Adedi	11	10	8	8

Tablomuza göre Vişegrad Nahiyesi 1546 yılında 11 adet, 1562 yılında 10 adet, 1580 yılında 8 adet ve 1590 yılında 8 adet köy sahip küçük bir nahiyedir. Tapu tahrir kayıtları Vişegrad Nahiyesi'nin köy sayısında XVI.yüzyıl boyunca çok önemli bir değişiklik olmadığını göstermektedir. Az önce de ifade ettiğimiz gibi Slav kökenli bir kelime olan Vişegrad'ın Slavlar tarafından kurulmuş olma ihtimali bize göre oldukça yüksektir. Mesela Tablo 5'te beşinci, altıncı ve on birinci sırada yer alan Bulgar, Pomaz ve Monostor köylerinin isimleri de burada bir slav varlığının hissedilmesine imkan vermektedir. Beşinci ve altıncı sıradaki Bulgar ve Pomaz köylerinin isimleri, Vişegrad'da esasen slav olmasalar da sonradan Slavlaşan Bulgarların yaşadığı, Pomaz kelimesinin ise yine Bulgaristan'dan Anadolu'ya göç eden ve İslamiyeti seçen Pomaklarla alakalı olabileceğini göstermektedir. Tablo 5'te on birinci sırada kayıtlı olan Monostor köyünün ismi de belki Manastır ile ilintili olabilir. Tüm bu tahlillerden sonra kanaatimizce Vişegrad'da ilk zamanlarda önemli bir Slav nüfusun yaşadığı ve sonrasında bu nüfusun Macarlar içinde ya asimile olduğu ya da göç ederek başka yerlere gittiği şeklinde yorum yapabiliriz. Zaten Bulgar ve Pomaz köylerinin 1546 ve 1562 tahrirlerinde yer almasına rağmen 1580 ve 1590 yıllarındaki tahrirde yer almamaları bu köylerin Avusturya hakimiyetine girmelerinden ziyade, göç edip gitme ihtimalini ortaya koymaktadır.

2.1.6. XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi ve Köyleri

Keçkemed Nahiyesi, Budin'in yaklaşık 90 kilometre güneydoğusunda yer almaktadır. Bu konumu itibariyle Budin'e en uzak mesafede bulunan nahiyeye olma özelliğine sahiptir. Keçkemed nahiyesi ile Budin arasında diğer nahiyelerde olduğu gibi Tuna Nehri ile ulaşım mevcut değildir. Keçkemed Nahiyesi, Budin Sancağı'nın Tuna Nehri ile su yolu ulaşımı mevcut olmayan tek nahiyesidir. Zira Keçkemed Nahiyesi, Tuna Nehri'nden yaklaşık 50 kilometre içeride kalmaktadır. Şehrin hem bu özelliğinden hem de Avusturya sınırından uzak ve Osmanlı Devleti'nin Budin Sancağı'ndaki en

doğu noktasında olmasından dolayı Şehirde sadece Varoş mevcut olup kale ve askeri garnizon bulunmamaktadır.

Tahrir defterlerindeki verilere göre; XVI.yüzyılda Keċkemed Nahiyesi'ne tâbi köyler Tablo 6'da listelenmiştir.

Tablo 6
Keċkemed Nahiyesinin Köyleri (1546-1590)

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1-	Ferencszallas	+	+	+	+
2-	Orgovan	+	+	+	+
3-	Mizse	+	+	+	+
4-	Layoş	+	+	+	+
5-	Palka	+	+	+	+
6-	Paladics	+	+	+	+
7-	Tszeg	+	+	+	+
8-	Szenkiral	+	+	+	+
9-	Szenlörinc	+	+	+	+
10-	Fosoalpar (Felsalpar)	+	+	+	+
11-	Farnas	+	+	+	+
12-	Sreg	+	+	+	+
13-	Kurd	+	+	+	+
14-	Aba	+	+	+	+
15-	Fzesmegyer	+	+	+	+
16-	Gyolja	+	+	+	+
17-	Jen	+	+	+	+
18-	Kara	+	+	+	+
19-	Szazseg	+	+	+	+
20-	Trtel	+	+	+	+
21-	Baracsa	+	+	+	+
22-	Szengyörgy (Tatarszengyrgy)	+	+	+	+
23-	Jakabszallas	+	+	+	+
24-	Adacs	+	+	+	+
25-	Bene	+	+	+	+
26-	Beszter	+	+	+	+
27-	Alsoalpar	+	+	+	+
28-	Kerekegyhaz	+	+	+	+
29-	Izsak	+	+	+	+
30-	Kisszallas	+	+	+	+
31-	Vatya	+	+	+	+
32-	Csan	+	+	+	+
33-	Flgy	+	+	+	+
34-	Egyhaz	+	+	+	+
35-	Alsofilipszallas	-	+	+	+

Tablo 6'nın devamı

36-	Mama	-	+	+	+
37-	Böld	-	+	+	+
38-	Szabadszallas	-	+	+	+
39-	Elias	-	+	+	+
40-	Kisbalazs	-	+	+	+
	Toplam Köy Adedi	34	40	40	40

Keçkemed Nahiyesi'nin XVI. yüzyıl boyunca sahip olduğu köy miktarına göz atacak olursak; 1546 yılında 34 adet köyün 1562-1580 ve 1590 yıllarında ise 40 köyün Keçkemed'e tâbi olduğunu görüyoruz. 1562-1580 ve 1590 yıllarında Keçkemed Nahiyesi'ne tâbi olan köylerin hem sayısında hem de isimlerinde bir değişme meydana gelmemiştir. Bu özelliğiyle Keçkemed Nahiyesi Budin Sancağı dahilindeki nahiyeler arasında köy miktarı değişimi açısından en istikrarlı nahiye olma özelliğine sahiptir. Keçkemed Nahiyesi'nde 1562 yılından en azından 1590 yılına kadarki 28 yıl süresince bütün köylerin isimleri ve sayılarının değişmeden tahrir defterlerine kaydedilmiş olması daha önce belirttiğimiz tezimizi destekler mahiyettedir. Keskemets Nahiyesi Avusturya sınırından uzak ve güvenli bölgede yer alması nedeniyle buradaki köyler sürekli Avusturya tarafından sınır tecavüzlerine maruz kalmayarak Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalmış ve hiç el değiştirmemiştir. Bu bakımdan Keçkemed Nahiyesi'nin bu özelliği Budin Sancağı dahilinde tek sayılır. Budin Sancağı'nda benzer bir durum Cezire-i Kovin Nahiyesi'nde de mevcuttur. Ancak oradaki köylerin el değiştirmeme sebebi daha önce de belirttiğimiz gibi nahiyenin adadan müteşekkil olması ve Tuna Nehri'nin adayı doğal bir sınır olarak koruyarak sınır tecavüzlerine pek fazla imkân vermemesidir.

2.1.7. XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi ve Köyleri

Földvar Nahiyesi, Budin'in yaklaşık 85 kilometre, Cezire-i Kovin'in ise yaklaşık 30 kilometre güneyinde yer almaktaydı. Bu uzaklığı ile Földvar Nahiyesi, Keçkemed'ten sonra Budin'e en uzak mesafede bulunan ikinci nahiye olma özelliğini taşımaktadır. Földvar Nahiyesi, Tuna Nehri'nin batı yakasında hemen nehrin kıyısında bulunduğundan Budin ile Tuna Nehri vasıtasıyla su yolu ulaşımına sahiptir.

XVI. Yüzyıl boyunca Földvar Nahiyesi'ne tâbi olan köyler aşağıda Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7

Földvar Nahiyesinin Köyleri (1546-1590)

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1	Venim	Földvar Nahiyesi, bu tarihlerde Budin'e tabi bir varoş idi.			+
2	Karaczonszallas				+
3	Elöszallas				+
4	Madacsa				+
5	Böcske n.diğer Paksa-i Küçük				+
6	Bilecar				+
	Toplam Köy Adedi	-	-	-	6

Földvar Nahiyesi, 1590 yılına kadar Tapu tahrir defterlerinde “*Varoş-u Földvar tâb-i Budun*” şeklinde geçmekteydi. Budin'de 1546 yılında yapılan ilk tahrir ve onu takip eden 1562 ve 1580 yılı tahrirlerinde Földvar, Budin Nahiyesi'ne tâbi bir varoş konumundaydı. Földvar, bu özelliğiyle köyden biraz büyük ancak nahiye gibi bir idari merkez değildi. Földvar, Budin Nahiyesine bağlı olan Venim, Karaczonszallas, Elöszallas, Madacsa, Böcske isimli 5 köy ve sonradan fethedildiği anlaşılan Bilecar isimli köyü de alarak 1590 yılında yapılan tahrirde nahiye statüsünde kaydedilmiştir. Budin Nahiyesi'nin güneyinde yeni kurulan Földvar Nahiyesi ile birlikte Budin Nahiyesi'nin sınırlarında küçük bir daralma meydana gelmiştir. Földvar Nahiyesi sahip olduğu altı köy ve nahiye merkezi durumunda olan bir varoş ile Budin Sancağı'nın en küçük nahiyesidir.

2.1.8. XVI. Yüzyılda Budin Sancağı'nın Köyelerine Toplu Bakış

Budin Sancağı'na ait tapu tahrir defterlerinden elde ederek yukarıda nahiye bazında ayrı ayrı verdiğimiz verileri burada birlikte vererek genel bir değerlendirme yapmaya gayret göstereceğiz. Zira bu tür genel liste ve değerlendirmeler, bilginin tümünü görme açısından son derece faydalıdır.

XVI. yüzyıl boyunca Budin Sancağı'na tâbi nahiye ve köy sayıları aşağıda Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8**Budin Sancağının Nahiyeye ve Köyelerine Toplu Bakış (1546-1590)**

Nahiyeler		1546	1562	1580	1590
1	Budin Nahiyesi	39	36	42	44
2	Peşte Nahiyesi	140	135	133	128
3	Vac Nahiyesi	65	64	62	60
4	Vişegrad Nahiyesi	11	10	8	8
5	Cezire-i Kovin Nahiyesi	14	13	14	13
6	Keçkemed Nahiyesi	34	40	40	40
7	Földvar Nahiyesi	-	-	-	6
Toplam		303	298	299	299

XVI. Yüzyılın çeşitli dönemlerinde yapılan tahrir kayıtları neticesinde yukarıda görülen tablodaki sonuçlara ulaşılmış bulunmaktayız. Bu verilere göre Budin Sancağı, Budin, Peşte, Vac, Vişegrad, Cezire-i Kovin, Keçkemed ve Földvar olmak üzere yedi adet nahiyeden müteşekkil bir sancaktır. Budin'e tâbi nahiyeler, bu kısımda sahip oldukları köy sayısına göre büyük-küçük olarak değerlendirilecektir.

XVI. Yüzyıl boyunca Budin Sancağı'nın en büyük nahiyesi Peşte Nahiyesi'dir. Peşte Nahiyesi'ne tabi olan köylerin sayısı 128 ila 140 arasında değişmektedir. Peşte'den sonra ikinci büyük nahiyeye ise 60 ila 65 arasında köye sahip olan Vac Nahiyesidir. Budin'in üçüncü büyük nahiyesi 36 ila 44 arasında köye sahip olan Budin Nahiyesidir. Budin'den hemen sonra dördüncü sırada 34 ila 40 arasında köye sahip olan Keçkemed Nahiyesi gelmektedir. Keçkemed Nahiyesi'ni 13 ila 14 arasında köye sahip olan Cezire-i Kovin Nahiyesi izlemektedir. Budin Sancağı'nın en küçük iki nahiyesinden biri olan Vişegrad Nahiyesi ise 8 ila 11 arasında köye sahip iken 1590 yılında kurulan Földvar Nahiyesi sahip olduğu 6 köy ile Budin Sancağı'nın en küçük nahiyesidir.

1546 yılından 1590 yılına kadarki incelediğimiz 4 farklı periyotta Peşte, Vac, Vişegrad ve Cezire-i Kovin nahiyelerinin sahip oldukları köy miktarı azalırken, Budin Nahiyesi'nin köy miktarında tam tersi bir durum söz konusudur. Buna göre 1562 yılındaki tahrirden itibaren Budin Nahiyesi'nin köy sayısı sürekli bir yükseliş görülmektedir. Sancağın bir diğer nahiyesi olan Keçkemed'te ise 1546-1562 yılları arasında bir yükseliş ondan sonra ise stabil bir durum mevcuttur. Földvar Nahiyesi ise

1590 yılındaki tahrirde nahiye statüsü kazandığından bu konuda herhangi bir kıyaslama yapma imkânımız yoktur.

Sancağın genel anlamda köy sayısına baktığımızda ise XVI. Yüzyıl boyunca aynen nahiyelerdeki gibi çok fazla bir değişiklik olmadığını görüyoruz. 1546 yılında Budin Sancağının genelinde 303 köy bulunurken bu sayı 1562 yılındaki tahrirde 298'e düşmüştür. 1580 ve 1590 yıllarında yapılan tahrirlerde ise Budin Sancağının tamamında 299 köyün kayıtlı olduğu görülmektedir.

BÖLÜM 3: İDARİ VE MÂLİ YAPI

Bu kısımda Budin Beylerbeyliği'nin kuruluşu ve coğrafi sınırlarından kısaca bahsettikten sonra, Budin'de eyalet yönetiminde görev yapan devlet görevlileri ve bunların tımar sistemi dahilinde aldıkları maaşları hakkında bilgiler verilecektir.

3.1. Budin Beylerbeyliğinin Kuruluşu ve Coğrafi Sınırları

29 Ağustos 1526 tarihinde kazanılan Mohaç Muharebesi'nden sonra Sultan Süleyman'ın Ortaçağ Macar Krallığı'nın tahtgâhı olan Budin'e girdiğini ancak bölgenin hem payitahttan ve diğer Osmanlı yerleşimlerinden uzak hem de buradaki ortamın henüz Osmanlı hakimiyetine hazır olmamasından dolayı Budin'in Macar asilzadelerinden Yanoş Zapolya'ya verildiğini önceki bölümde izah etmiştik. İnalçık, Budin'in Zapolya'ya verilmesi hususunu, Tuna'nın ötesinde ve reayası tamamıyla yabancı olan bir ülkede doğrudan doğruya Osmanlı yönetimini kurmanın zorluğundan dolayı Osmanlı Devleti'nin, ilk başlarda Macaristan'ı Eflak ve Boğdan gibi haraçgüzar devlet durumuna getirdiği şeklinde açıklamaktadır.⁴⁷⁵ 1526 yılından 1540 yılına kadar 14 yıl boyunca Yanoş Zapolya yönetimindeki Macar toprakları, İstanbul'a bağlı vassal bir tampon devlet olarak varlığını sürdürmüştür.

1540 yılında Zapolya'nın ölümü ile birlikte Macaristan'da artık yeni bir dönemin kapıları açılmaktaydı. Zira bundan sonra Macaristan, Budin merkezli bir Osmanlı eyaleti haline getirilecekti. Esasen Ortaçağ Macar Krallığı'nın toprakları 1526 yılındaki Mohaç Savaşı'nı müteakiben 1541 yılında Budin Beylerbeyliği'nin kurulmasına kadar üç kısma ayrılmıştı. Bunlar, Zapolya yönetimindeki Osmanlı Macaristanı, Ferdinand yönetimindeki Habsburg Macaristanı ve Macar topraklarının doğu kısmını teşkil eden vassal Erdel Prensligi idi. Bu şekilde üç kısma ayrılan Macaristan'ın iki kısmı, Osmanlı Devleti'ne tâbi tampon devlet iken, bir kısmı da Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en büyük rakiplerinden olan Habsburg Hanedanı'na aitti. Zapolya'nın ölümünden sonra Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeki iki kısımdan birisinin statüsü aynen eskisi gibi devam ederken diğer kısmı yani Zapolya'ya ait olan merkezî Macaristan'ın statüsü, 1541 yılında Budin Beylerbeyliği'nin kurulmasıyla birlikte, II.Viyana Kuşatması'na kadar yeni bir şekil almıştır. Böylece Budin Beylerbeyliği artık Osmanlı Devleti'nin

⁴⁷⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s.41; İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest", ss.103-129.

kanaatimizce Avrupa topraklarındaki en önemli beylerbeyliklerinden birisi olmuştur. Zira Budin, Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında sınır olup Osmanlı Devleti'nin Avrupa politikası büyük ölçüde Budin'e atanan beylerbeyileri vasıtasıyla idare ediliyordu. Aşağıda da değinileceği üzere; bu önemli görev Budin'de görev yapan birçok beylerbeyinin idam edilmesine neden olmuştur. Biz bu kısımda, Budin Beylerbeyliğinin kuruluşu, eyaletteki sancaklar, görevliler ve benzeri hususlar hakkında bilgiler verdikten sonra Budin Sancağı'nda görev yapan kişilere tımar sistemi dahilinde verilen dirlikleri izah etmeye gayret edeceğiz.

Budin Beylerbeyliği'nin kuruluşu meselesi, Osmanlı kroniklerinin hepsinde hemen hemen aynı şekilde geçmektedir. Buna göre; Budin'in, Yanoş Zapolya'nın ölümünden sonra oğlu küçük Sigismund ve annesi Leh Kralı'nın kızına kalmasını fırsat bilen Nemçe kralı Ferdinand 80.000 askerle Budin'i kuşatmıştır. 20 Haziran 1541'de (25 Safer 948) Budin'in imdadına ilk olarak Mehmet Paşa yetişmiş ve akabinde de 25 Eylül 1541'de (4 Cemaziyel Evvel 948) Sultan Süleyman'ın da gelmesiyle kuşatma kaldırılmıştır. Bundan sonra Zapolya'nın oğlu Sigismund henüz küçük olması nedeniyle büyüdüğünde krallığının kendisine verilmesi taahhüdüyle Erdel'e gönderilmiştir. Böylece 29 Ağustos 1541 tarihinde Budin Beylerbeyliği kurulmuştur.⁴⁷⁶ Sultan Süleyman, Budin Beylerbeyliği'nin kuruluşunu, Feridun Bey Münşeâtı'nda yer alan Eylül 1541 tarihli Istabur Fetihnâmesi'nde şu şekilde ifade etmektedir; “*Asl-ı murâd-ı hümâyûnum Budin tahtını dâr-ül İslâm idüb memâlik-i Engürüs şemşîr-i zaferme'nûsum ile zabt olunmak idi. Bi-inâyeti Allâh-u teâlâ düşman-ı rehzen def' olunduğu gibi Budin'de olan Yanoş Kral'ın oğluna atasının ocağı olan Erdel Vilayeti'nin banlığın ihsân eyleyüb hızâne-i âmireye bir mikdar mâl virmek üzere ol cânibe gönderildi. Engürüs beğlerinden sâir sadâkat üzere olanlara sancaklar virülüb ihsân eyleyüb Budin şehrini tevâbii ve levâhiki ve muzâfât-ı ekâlimi ile feth ve teshir eyledim, muazzam kilisâlarını cevâmi-i ehl-i imân edüp cumhûr-u guzât-ı mülk-sitân ile Cuma namazı kılınup ism-i saadet resmîme hutbe okundu, edâ-i nâkus ile menûs olan iklimleri gülbang-ı ahmedî ve zemzeme-i penc-i nevbet-i muhammed'i ile âliye es-salât-u selâm me'mûr ve âbâd kıldım, arazi-i Üngürüs temâm kal'aları ve cümle muzâfât ve mülhakât ile ve reâyâ ve berâyâsı sâir memâlik-i mahrûseme munzâm kılınup kadılar ve dizdarlar ve müstahfizlar nasb olundu hıfz-u hırâset için leşker-i sitândan bir mikdar*

⁴⁷⁶ Solakzade Mehmed Hemdemi, ss.502-503.

asker-i firûzbaht ifrâz olunub düstûr-u âsâf-şuûr vezirim Süleyman Paşa edâmellahu teâlâ tâyin olundu”⁴⁷⁷ Böylece, merkezî Macar toprakları Macar tarihçi Fekete'nin de belirttiği gibi, iç işlerinde serbest bırakılan vassal beylik durumundan alınarak, direkt payitahttan atanan ve devletin iradesini temsil eden beylerbeyi yönetiminde eyalete dönüşmüştür. Bu haliyle Budin Beylerbeyliği devletin sınır bölgesinde savunma hattını meydana getiren, genellikle iç eyaletleri ve Balkanları dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koruyan bir tampon görevi üstlenmeye başlamıştır.⁴⁷⁸

Budin Beylerbeyliği'nin kuruluşundan sonra eyaletin sancaklarına ve sınırlarına göz atmak lazım gelir. Budin Beylerbeyliği'nin ilk kurulduğu esnada kaç sancaktan meydana geldiği maalesef kesin olarak belli değildir. Ancak Macar tarihçi Gyula Kaldy-Nagy, on iki sancaktan müteşekkil Budin Beylerbeyliğinin, Osmanlı kroniklerinde belirtildiği gibi 1541 yılında kurulduğuna karşı çıkmaktadır. Zira bu tarihte Budin Kalesi ve Peşte Kalesi'nin civarı dışında Drava Nehri ve Tuna hattının kuzeyinde Osmanlı Devleti'nin elinde fazla yer yoktu. Kaldy-Nagy'ye göre Budin Beylerbeyliği'nin kuruluşu ancak 1555 yılında Macaristan'daki diğer fetihlerin tamamlanması sonucunda mümkün olmuştur.⁴⁷⁹ Budin Beylerbeyliği'nin sınırları yapılan fetihlerle günden güne genişlemiştir. Peşte müdafaasından sonra 1543 baharında serhad beylerinin fütühatı neticesinde Estergon, Peçuy ve İstolni Belgrad fethedilerek Budin Eyaleti'ne bağlanmıştır. Ertesi sene Vişegrad, Novigrad, Hatvan, Şimontorina alınarak aynı eyalete bağlanmıştır. 1552 yılında Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa Solnok, Seçen ve Filek'i zapt etmiştir. 1556 yılında ise Budin Beylerbeyi Toygun Paşa ve sancakbeylerinin Macaristan'daki fetihleri ile eyaletin sınırları daha da genişlemiştir. 1566 yılındaki Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi olan Sigetvar Seferi sonucunda Budin Eyaleti'ne yeni bir sancak olan Sigetvar Sancağı dahil edilmiştir.⁴⁸⁰ Tüm bu bilgilerden Budin Beylerbeyliği'nin 1541 yılında kurulduğu eyalette idari yapının ve sınırların tekâmülünün ise 1566 yılında Sigetvar Seferi neticesinde olduğu anlaşılmaktadır. Kuruluşu müteakiben eyaletin ilk tahriri ancak 1546 yılında

⁴⁷⁷ Feridun Bey, C.I, s.490.

⁴⁷⁸ Lajos Fekete, “Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi”, çev. M.Tayyib Gökbilgin, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, Sayı 16, İstanbul 1961, ss.25-26.

⁴⁷⁹ Kaldy-Nagy, “*Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)*”, ss.649-650.

⁴⁸⁰ Baysun, “*Budin*”, s.751.

yapılabilmiştir. Biraz önce bahsedilen fetihlerle ise Budin Beylerbeyliği çekirdek diye tabir edilebilecek sınırlarına ulaşmış olmalıdır.

Geza David, Budin Eyaleti'nin idari yapılanması esnasında Mohaç, Estergon ve İstolni Belgrad gibi üç sancağın kurulmasının özel bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. David'e göre; bunlardan birincisi yani Mohaç Sancağı'nın kuruluşu muhtemelen psikolojik bir amaca bağlıdır. Çünkü Mohaç kelimesi 1526 yılını ve meşhur savaşı hatırlatmaktadır. Diğer iki şehirden Estergon, Macar Krallığı'nın dini merkezi ve kardinalin oturduğu yer, İstolni Belgrad ise Macar Krallarının tac giydikleri yerdi. Budin ile bu üç şehir Ortaçağ Macaristan'ın simgeleri olup bu şehirlerin Osmanlı idari birimlerinin merkezi yapılmaları halka Macaristan Krallığı'nın bittiği mesajını vermekteydi.⁴⁸¹

Osmanlı Devleti, Budin Beylerbeyliği'nin kuruluşundan sonra eyaletin güvenliğini sağlamak için yapılan bir takım fetihlerle birlikte bir takım tedbirler alma yoluna da gitmiştir. Bu bağlamda Osmanlılar, Estergon Kalesi'ne -hem Budin'i batıdan koruyan yegâne kale olduğu hem de nehir ağzında yer almasından dolayı- nehir geçişini kontrol ettiği için çok önem vermişlerdir. Osmanlılar, Estergon Kalesi'nin burçlarını güçlendirmişler, ayrıca kaleye bir de baruthane inşa etmişlerdir. Bundan başka Budin'i korumak için Estergon Kalesi'nin hemen yanına Tuna Nehri'nin bir yakasına Tepedelen, diğer yakasına da Ciğerdelen kalelerini inşa etmişlerdir. Budin'i güney tarafından korumak için ise Hamzabey, Val ve Cankurtaran gibi kaleler inşa ettirmişlerdir.⁴⁸² Budin'in güney tarafını bu şekilde korumaya çalışan Osmanlılar, Budin'in batısında kalan tepelerden Budin ile Estergon'u birbirine bağlayan yolu kesmek ve sınırlarını korumak amacıyla 1570'li yıllarda *Kızılhisar Kalesi*'ni inşa etmişlerdir. On yıl sonra da İpoly Nehri'nin ağzındaki mevkiye Budin'e giden yolu kontrol altında tutmak amacıyla *Derbent Kalesi*'ni inşa ederek Budin'in güvenliğini sağlamışlardır.⁴⁸³

⁴⁸¹ Geza David, "Onaltıncı Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı İdarî Sistemi", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.910.

⁴⁸² Agoston, "Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhadı (1541-1699): Bir Mukayese", s.445.

⁴⁸³ Hegyi, s.149.

3.2. Budin Sancağı'ndaki Devlet Görevlileri

Osmanlı Devleti'nde merkez ve taşra olarak iki kısma ayrılan birimlerden taşra idaresi yukarıdan aşağıya eyalet(beylerbeyliği), sancak, kaza, nahiye, köy ve mezralardan oluşmaktaydı. Köylerin birleşmesiyle kazalar, kazaların birleşmesiyle sancaklar ve sancakların birleşmesiyle eyaletler ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁴ Osmanlı Devleti, fethettiği bölgelerde merkezi otoriteyi kurmak ve idareyi denetlemek için doğrudan İstanbul'dan bey atama mecburiyetini hissetmiştir.⁴⁸⁵ Bundan dolayı Osmanlı Devleti taşra idaresinde eyalet birimine özel bir önem vermiştir. Halil İnalçık'ın tespitlerine göre, eyalet yönetimi üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi eyalette sultanın yürütme yetkisini temsil eden ve askeri kesimden olan beyler, ikincisi yargı yetkisini yürüten ve ulemâdan olan kadılar ve üçüncüsü eyaletin hazine gelirlerini yöneten defterdar idi. Devlet bu sayede kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyerek adil bir yönetim kurmayı hedeflemekteydi.⁴⁸⁶ Bu yapının Budin Beylerbeyliği'nde de aynen kurulduğu arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır. Biz bu kısımda Budin Beylerbeyliği'nde eyalet ve sancak yönetiminde görev yapan, sultanın yürütme ve yargı yetkisini temsil eden ayrıca eyaletin mâli işleriyle meşgul olan görevliler hakkında bilgiler vereceğiz.

3.2.1. Beylerbeyi

Türk-İslam devletlerinde muhtelif isimlerle zikredilen bu görevli, Osmanlı Devleti'nde beylerbeyi, mîr-i mîrân, vâli...vb. şeklinde kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Beylerbeyileri ilk zamanlarda geniş askeri yetkilere sahip bir kumandan iken, sonrasında yapılan fetihler ile birlikte yeni kurulan eyaletlerin askeri ve idari amiri durumuna gelmişlerdir. Beylerbeyileri beratla tayin edilir ve ilerleyen dönemlerde vezirlik ve sadrazamlığa geçebilirlerdi.⁴⁸⁷ 29 Ağustos 1541'de Osmanlı Vilayeti haline gelen Budin'de ilk olarak idare sistemi değiştirilmiştir. Şehrin idaresine Beylerbeyi getirilmiştir. Budin'e ilk beylerbeyi olarak Uzun Süleyman Paşa tayin edilmiştir.⁴⁸⁸ Budin Beylerbeyliği'nde Osmanlı idari yapısının kurulmasından sonra Budin'de şehir emini, gümrük emini, cizye emini, mukataa emini, mimarbaşı, defterdar, kadı, müftü,

⁴⁸⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı", **Türkler**, C.IX, Ankara 2002, s.805.

⁴⁸⁵ Orhan Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilâtı: Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)", **Türkler**, C.IX, Ankara 2002, s.887.

⁴⁸⁶ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, ss.108-123.

⁴⁸⁷ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", **D.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1992, ss.69-70.

⁴⁸⁸ Bilge, "Macaristan'da Osmanlı Hakimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi", s.39.

şeyhülislam gibi görevliler eyalette en yüksek rütbeli devlet görevlisi olan beylerbeyinin emri altında görev yapmaktaydılar.⁴⁸⁹ Osmanlı Devleti'nde Budin, Mısır, Şam ve Bağdat gibi bazı eyaletlere vezir pâyesiyle beylerbeyi atandığından bunlar bazı imtiyazlara sahip olmaktaydılar. Mesela Budin Beylerbeyi'nin tımar vermek, sınır savaşlarında askere komutanlık etmek, sınır ihtilaflarında Alman İmparatoru ile doğrudan müzakere etmek gibi bazı özel yetkileri mevcuttur.⁴⁹⁰ Divan kayıtlarından elde edilen hükümlerden elde edilen bilgilere göre Budin Beylerbeyileri'nin bu görev ve yetkilerinden, aşağıda etraflıca bahsedilecektir.

Fatih Kanunnâmesi'nde beylerbeyi haslarının en az 800.000, en fazla ise 1.200.000 akçe olabileceği belirtilmesine rağmen,⁴⁹¹ Budin Sancağı'na ait tımar icmal defterlerindeki verilerden anlaşıldığına göre: Budin Beylerbeyi Rüstem Paşa'ya Budin Eyaleti'nden 1560-1561 yıllarında 366.722 akçe⁴⁹², 1562-1563 yıllarında 498.122 akçe⁴⁹³, Kalaylıkoz Ali Paşa'ya ise 1580-1581 yıllarında 510.960 akçe has tevcih edildiği görülmektedir.⁴⁹⁴

3.2.2. Sancakbeyi

Tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde, beylerbeyinin emrinde görev yapan ve aşağı yukarı beş on kazadan oluşan sancağı tasarruf eden kişiye verilen unvandır.⁴⁹⁵ Sancakbeyleri ümerâ taifesinden olup sancaklarındaki davaları dinleyebilirlerdi. Sancakbeyleri, buldukları sancakların derecelerinde göre muamele gördüklerinden her birinin maaşları birbirinden farklı idi. Buna göre 400.000 akçeye ulaşan sancakbeyi, beylerbeyi olurdu.⁴⁹⁶ Sancakbeyi hassının büyük bölümü, sancak merkezinden ve sancağa şâmil olarak toplanan vergilerden oluşuyordu.⁴⁹⁷ Sancakların en büyük idarecisi olan sancakbeyleri, sancağın merkezinde ikamet ederlerdi. Sancakbeyi; subaşı, alaybeyi, dizdar ve sipahi gibi görevlilerin amiri olup bölgedeki asayişini sağlamak, sipahi-reaya

⁴⁸⁹ Gyözö Gerö, "Buda als Residenzstadt der ungarischen Provinz der Osmanen (1541 bis 1686)", **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, s.429.

⁴⁹⁰ İpşirli, s.72.

⁴⁹¹ İpşirli, s.73.

⁴⁹² BOA. TT. 329.

⁴⁹³ BOA. TT. 345.

⁴⁹⁴ BOA. TT. 590.

⁴⁹⁵ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.III, İstanbul, 1983, s.119.

⁴⁹⁶ Pakalın, C.III, ss.119-120.

⁴⁹⁷ Metin Kunt, "Sancakbeyi Haslarının Ögeleri (1480-1540)", **Türkler**, C.X, Ankara 2002, s.711.

ilişkinin kanuna göre düzenlemek, sefer zamanı tımarlı sipahileriyle birlikte savaşa katılmak gibi muhtelif görevleri vardı.⁴⁹⁸

Budin Beylerbeyliği'ne tâbi sancaklarda görev yapan sancakbeyleri mevcut iken, eyaletin paşa sancağı olan Budin Sancağı'nda sancakbeyi bulunmamaktadır. Bunun nedeni, Budin Sancağı'nda bulunan beylerbeyinin hem sancağın hem de eyaletin en büyük mülki amiri olmasıdır. Âynî Ali Efendi'nin verdiği bilgilere göre: XVII.yüzyılda eyaletin paşa sancağı olan Budin Sancakbeyi'nin hassı 880.000 akçe, Hezârfen Hüseyin Efendi'ye göre 801.000 akçedir.⁴⁹⁹ Âynî Ali Efendi ve Hezârfen Hüseyin Efendi bu bilgileri verirken Budin Beylerbeyi yerine sancakbeyini ifade etmiş olmalıdırlar. Çünkü incelediğimiz tımar kayıtlarında Budin Sancakbeyi'nden söz edilmezken; Budin Beylerbeyi'nin hassınının bu miktara yakın olduğu tespit edilerek yukarıda zikredilmiştir.

3.2.3. Kadı

Arapça kazâ fiilinden türetilen ve İslam devletlerinde kullanılan kadı tabiri, insanlar arasında vukû bulan davalar ve ihtilafları çözümlmek için ilmiye sınıfından görevlendirilen kişi için kullanılmaktadır.⁵⁰⁰ Osmanlı Devleti'nde eskiden beri fethedilen topraklarda hukuku temsilen kadı, idareyi temsilen ise bey görevlendirilirdi.⁵⁰¹ Osmanlı Devleti'nde padişah beratı ile tayin edilen kadı'nın adli, mülki, mali ve askeri olmak üzere geniş görev ve yetkileri vardı.⁵⁰² Kadı'nın sefer zamanı geçilecek yolun, köprülerin ve çeşmelerin tamiri, orduya zahire ve malzeme tedariki, sancakta avârız vergilerinin toplanması gibi muhtelif görevleri mevcuttu.⁵⁰³ Osmanlı Devleti'nde kadılar genel anlamda iki yıl süre ile görevlendirilir ve ihtiyaca göre bu süre kısaltılır veya uzatılırdı.⁵⁰⁴ Kadıların yardımcısı olarak genellikle mahallî medreselerde yetişen nâibler tayin edilmekteydi.⁵⁰⁵ Osmanlı Devleti'nde ceza, ticaret ve diğer tüm davalara kadı huzurunda bakılırdı. Hatta Osmanlı vatandaşı ile yabancı ülke

⁴⁹⁸ İlhan Şahin, "Sancak", **D.İ.A.**, C.36, İstanbul, 2009, s.99.

⁴⁹⁹ Âynî Ali Efendi, **Kavânin-i Âl-i Osmân Der Hülâsâ-i Mezâmîn-i Defter-i Divân**, Sene 1018, ss.17-18; Hezârfen Hüseyin Efendi, ss.119-120.

⁵⁰⁰ İlber Ortaylı ve Fahrettin Atar, "Kadı", **D.İ.A.**, C.24, İstanbul 2001, s.66.

⁵⁰¹ İlber Ortaylı ve Fahrettin Atar, s.69.

⁵⁰² İlber Ortaylı ve Fahrettin Atar, ss.69-70.

⁵⁰³ İlber Ortaylı ve Fahrettin Atar, s.72.

⁵⁰⁴ İlber Ortaylı ve Fahrettin Atar, s.71.

⁵⁰⁵ İlber Ortaylı ve Fahrettin Atar, s.73.

vatandaşı arasındaki davalara da kadı huzurunda tercümanlar vasıtasıyla bakılırdı.⁵⁰⁶ Osmanlı hâkimiyetindeki Macar şehirlerinde ve Budin’de Macar nüfus için iki türlü hukuk mevcuttu. Bunlardan birincisi Türk kanunları, diğeri ise eski dönemden kalma yerel kanunlar idi. Bu çifte hukuktan dolayı Sultan Süleyman, Budin’de tüm Hristiyan Macar halkı için Baş Hakim (der Oberste Richter) sıfatıyla Werböczy’yi tayin etmiştir. Ancak Werböczy, bu görevi bir aydan daha az bir süre yapabilmiştir. Türk hakimiyetiyle birlikte Budin’deki Müslümanlar için kadı⁵⁰⁷, Hristiyan Macarlar için hakim, Rum ve Ortodokslar için knez, Yahudiler için kethüda ve Kıptiler için ise voyvoda görevlendirilmiştir.⁵⁰⁸

3.2.4. Defterdâr

Defterdar, “defter” ve “dâr” kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan bir tâbir olup⁵⁰⁹ Osmanlı Devleti’nde mali işlerin başında bulunan devlet görevlisine verilen isimdir.⁵¹⁰ Vilayette, defterdarlık makamı ekonomik işlerden sorumlu en yetkili birim olup Mal Defterdarı ve Tımar Defterdarı olmak üzere iki kişiden oluşurdu. Tımar defterdarı tımar kayıtlarını ve tımar gelirlerini kaydederken, mal defterdarı ise cizye gelirleri, diğeri gelirler ve para cezalarını kaydederdi. Bundan başka mal defterdarının hizmetinde olan ve vergi listelerini kaydeden ayrıca günümüzdeki noterler gibi görev yapan katipler vardı.⁵¹¹ Fatih Kanunnâmesi’ne göre defterdâr, padişahın malının vekili olarak sayılmıştır. Mezkûr kanunnâme mûcibince defter emini, şehremini, kadı, reis-ül kütüb vb. devlet görevlileri defterdarlığa terfi edebilirlerdi.⁵¹² Defterdara aynî maaş verilecek olursa senelik 600.000 akçeye kadar has, nakdî verilecek olursa 150.000-200.000 akçe arasında salyâne verilirdi.⁵¹³ Eyaletlerdeki mali işler eyalet defterdarı tarafından takip edilirken, tımar defterdarı ise eyaletlerde tahrirlere katılırlar ve tımar işleriyle uğraşırlardı.⁵¹⁴ Eyaletlerde beylerbeyinin emri altında tımar ve zeametlerle ilgili işlerle

⁵⁰⁶ Ebül’Ulâ Mardin, “Kadı”, İ.A., C.6, Eskişehir 1997, s.45.

⁵⁰⁷ Evliya Çelebi, Sultan Süleyman’ın Budin Beylerbeyliği’nin kurulmasını müteakip Budin’de görevlendirdiği kadı hakkında şu şekilde bilgiyi vermektedir; “*Derhal Hayrüddin Efendi adında bir bilgini beş yüz akçe pâyesiyle mevleviyete molla edüp,*” bkz. Evliya Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, Onuncu Kitap, s.18.

⁵⁰⁸ Gerö, “Buda als Residenzstadt der ungarischen Provinz der Osmanen (1541 bis 1686)”, ss.428-429.

⁵⁰⁹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, “Defterdâr”, İ.A., C.3, Eskişehir 1997, s.506.

⁵¹⁰ Pakalın, C.I, s.411.

⁵¹¹ Gerö, “Buda als Residenzstadt der ungarischen Provinz der Osmanen (1541 bis 1686)”, s.429.

⁵¹² Mübahat S. Kütükoğlu, “Defterdar”, D.İ.A., C.9, İstanbul, s.95.

⁵¹³ Uzunçarşılı, “Defterdâr”, s.506.

⁵¹⁴ Kütükoğlu, “Defterdar”, s.95.

meşgul olan tımar defterdarı ve kethüdası, hazine gelirleri ile ilgilenen hazine defterdarı bulunmaktaydı.⁵¹⁵

Osmanlı Devleti'nde mühim bir memuriyet olan defterdârlık makamının Budin Beylerbeyliği'nde de bulunduğu tımar icmal defterlerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Buna göre, 1560-1561 yıllarındaki tımar kayıtları Budin Sancağı'nda “*Defterdâr-ı hazine-i âmire-i vilâyet-i Budin*” şeklinde kaydedilen Budin Hazinesi Defterdârı Abdülkerim Bey'in 39.700 akçe zeametinin olduğunu göstermektedir.⁵¹⁶ 1562-1563 yıllarındaki kayıtlardan Budin'de defterdârın değiştiğini Abdülkerim Bey'in yerine Dursun Bey'in 28.120 akçe zeamet ile atandığını anlıyoruz.⁵¹⁷ 1580-1581 yıllarındaki tımar kayıtlarında ise “*Defterdâr-ı emvâl-i hazine-i Budin*” kaydıyla defterdârın, mal defterdârı olarak değiştirildiği ve 23.120 akçe zeamet ile Mustafa Bey'e tevcih edildiği görülmektedir.⁵¹⁸ Âynî Ali Efendi ve Hezârfen Hüseyin Efendi'nin verdiği bilgilere göre: XVII.yüzyılda eyaletin paşa sancağı olan Budin'in hazine defterdarının hassı 105.220 akçe, tımar defterdarının geliri ise 71.869 akçedir.⁵¹⁹

3.2.5. Dizdar

Farsça kale, hisar anlamına gelen “diz” kelimesinden türetilen dizdar kelimesi kale kumandanı durumunda bulunan kişiye verilen görevdir.⁵²⁰ Osmanlı askerî teşkilatında kale muhafızlarının başında bulunan komutan veya ağa anlamına gelen dizdarlık makamı önemli memuriyetlerdendi. Kalenin bütün ahvali kendisinden sorumlu olan dizdara İstanbul'dan doğrudan hüküm gönderilip emir tebliğ edilebilirdi.⁵²¹ Dizdarın görevleri arasında kalenin askeri işlerinden başka, şehrin asayişi, kaledeki değerli eşyaların korunması, kaledeki hapishanenin güvenliğinin sağlanması, barut depoları ve cephaneliklerin korunması... vb. muhtelif vazifeleri vardı.⁵²² Dizdar, bulunduğu kazanın kadısı, sancakbeyi ve beylerbeyine karşı sorumlu idi. Dizdarın emri altında

⁵¹⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s121.

⁵¹⁶ BOA. TT. 329.

⁵¹⁷ BOA. TT.345.

⁵¹⁸ BOA. TT.590.

⁵¹⁹ Âynî Ali Efendi, ss.17-18; Hezârfen Hüseyin Efendi, ss.119-120.

⁵²⁰ Yusuf Oğuzoğlu, “Dizdar”, *D.İ.A.*, C.9, İstanbul 1994, ss.480-481.

⁵²¹ Pakalın, C.I, s.469.

⁵²² Oğuzoğlu, ss.480-481.

görev yapanların başında ise yardımcısı durumundaki kethüda, bölükbaşılar, ağalar, kale erleri, topçular...vb.askeri görevliler gelirdi.⁵²³

Tımar kayıtları, Budin Sancağı dahilinde Korkmaz Barkanı Dizdârı Ahmet Bey'e 1560-1561 yıllarında 5000 akçelik tımar verildiğini,⁵²⁴ 1562-1563 yıllarında ise mezkûr kişinin tımarının 5095 akçeye yükseltildiğini göstermektedir.⁵²⁵ 1580-1581 yılları arasındaki kayıtlara göre, Budin Sancağı dahilinde Vac Kalesi Dizdârı Osman Bey'e 5400 akçe, Korkmaz Kalesi Dizdârı İskender Bey'e 5095 akçe ve Buyak Kalesi Dizdârı İbrahim bey'e 4069 akçe tımar verildiği anlaşılmaktadır.⁵²⁶

3.2.6. Ağa

Osmanlı Devleti'nde yüksek mevki sahipleri hakkında kullanılan bir tabirdir. Ağaların bazıları belirli eğitimden geçtikten sonra efendi veya bey olabilirdi.⁵²⁷ Bunlar da bir bakıma başında buldukları askeri kesimin komutanları sayılabilirler. Budin'de eyalet dahilindeki kalelerde görev yapan yeniçeri, faris, azep ...vb. askeri kesimin başında bulunan kişilerin, ağa-1 azebân, ağa-1 fârisân, ağa-1 yeniçeriyân..vb. şeklindeki ifadelerle kaydedildiği ve 1560-1561 yıllarında Budin Kalesi azepler ağası Hasan Bey'e 35.875 akçe, sâbık ağa-1 fârisân Mehmet Bey'e 21.794 akçe ve Budin gönüllülerinin hasağasına ise 10.000 akçe tımar tevcih edildiği görülmektedir.⁵²⁸ 1562-1563 yıllarında Budin gönüllülerinin hasağasının maaşı yine aynı kalırken, Budin'deki azepler ağasının azledilerek yerine 12.563 akçe ile İsa Ağa'nın getirildiği anlaşılmaktadır.⁵²⁹ 1580-1581 yıllarında ise Budin'de 46.491 akçelik zeametle ağa-1 gönüllüyân olarak Sinan Bey'in tayin edildiğini ayrıca "ağa-1 yeniçeriyân" klişesi altında Sefer Bey'e 11.164 akçe tımar tevcih edildiğini tespit etmiş bulunmaktayız.⁵³⁰

3.2.7. Kapudane

Kapudan, Osmanlı Donanması'nda görev yapan komutanlara verilen isimdir. Bunların rütbeleri birinci ferikliğe eşdeğer olup makamlarının alameti olarak yeşil renkli âsâ

⁵²³ Oğuzoğlu, ss.481.

⁵²⁴ BOA. TT.329.

⁵²⁵ BOA. TT.345.

⁵²⁶ BOA. TT.590.

⁵²⁷ Pakalın, C.I, ss.21-22.

⁵²⁸ BOA. TT.329.

⁵²⁹ BOA. TT.345.

⁵³⁰ BOA. TT.590.

taşırlardı.⁵³¹ Budin Sancağı'na ait tımar icmal defterlerindeki verilerden Budin'de Tuna Kaptanlığı'nın bulunduğunu ve 1560-1561 yılları arasında Tuna Donanması Kapudanı olan Mehmet bin Bâli Paşa'nın senevî 92.124 akçe⁵³² geliri olduğu anlaşılmaktadır. Budin Beylerbeyliği'nin güvenliği ve Avrupa'ya yapılan seferlerde Tuna Nehri çok önemli idi. Zira İstanbul'dan hareket eden donanma gerektiğinde Karadeniz'den Tuna Nehri'ne girerek Budin'e ulaşabilmekteydi.

3.2.8. Kethüdâ

Farsça bir kelime olan, Türkçe'de kethüdâ veya kahya olarak kullanılan tabir, Osmanlı devlet teşkilatında XV.yüzyıldan itibaren bazı devlet görevlilerinin yardımcısı anlamını kazanmıştır. Kethüdaların seçimi, beylerbeyinin insiyatifinde idi. Taşrada görev yapan defterdarların bazılarında kethüdâ-i defterdar şeklinde zikredilen yardımcıları vardı.⁵³³ Bu kişiler mali işlerde defterdara danışmanlık yapmaktaydılar.

1560-1561 yıllarındaki kayıtlara göre iki adet kethüda bulunan Budin'de, defterdarın kethüdası Durmuş Bey'in 31.721 akçe, Korkmaz Kalesi kethüdası Hasan Bey'in ise 3000 akçe gelirin olduğu anlaşılmaktadır.⁵³⁴ 1562-1563 yıllarına gelindiğinde defterdar kethüdasının değiştirildiği ve 31.926 akçe zeamet ile bu mevkiinin Şaban Bey'e tevcih edildiği, diğer taraftan Korkmaz Kalesi kethüdası Hasan Bey'in maaşının ise 3519 akçeye yükseldiği görülmektedir.⁵³⁵ 1580-1581 yılları arasındaki kayıtlarda Budin'de kethüda sayısının artması dikkat çekmektedir. Buna göre, 40.685 akçe zeameti olan defterdar kethüdası Ahmet Bey'den başka, 3000 akçe ile Hasan Bey'in Buyak Kalesi'nde, 3200 akçe ile Mustafa Bey'in Vac Kalesi'nde, 2880 akçe ile Hasan Bey'in Vişegrad Kalesi'nde, 4000 akçe ile Yusuf Bey'in Hanfeld Kalesi'nde, 4000 akçe ile Halil Bey'in Korkmaz Kalesi'nde kethüda olarak görev yaptıkları anlaşılmaktadır.⁵³⁶ Sonraki dönemde hem Âynî Ali Efendi hem de Hezârfen Hüseyin Efendi,

⁵³¹ Pakalın, C.II, s.187.

⁵³² BOA. TT.329.

⁵³³ Mehmet Canatar, "Kethüdâ", *D.İ.A.*, C.25, Ankara 2002, ss.332-333.

⁵³⁴ BOA. TT.329.

⁵³⁵ BOA. TT.345.

⁵³⁶ BOA. TT.590.

XVII.yüzyılda Budin Sancağı'nda defter kethüdasının zeametinin 103.240 akçe olduğunu bildirmektedirler.⁵³⁷

3.2.9. Mîr-i Âlem

Selçuklu Devleti'nde siyasi ve askeri bir unvan olarak kullanılan mîr-i âlem tabirinin, Osmanlı Devleti'nde ilk olarak hangi dönemde kullanıldığı kesin olarak tespit edilemese de üst düzey bir memuriyet olduğu muhakkaktır. Vezir, beylerbeyi ve sancakbeylerine, tayinleri esnasında sultan tarafından verilen sancak ve tuğların teslimi mîr-i âlem'in göreviydi. Vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi görevde iken öldüğü takdirde kendilerine verilen sancak ve tuğlar yine mîr-i âlem vasıtasıyla geri alınır. Mîr-i âlem'in görev yaptığı sancak dahilinden aldığı tımardan başka vezir, beylerbeyi ve sancakbeyinden aldığı harçlar gibi muhtelif gelirleri mevcuttu.⁵³⁸ İlk zamanlarda saray memurlarından olan mîr-i âlem, sonraki dönemlerde taşrada da görev yapmaya başlamıştır.⁵³⁹ Budin Sancağı'nda görev yapan mîr-i âlem Turgut Bey'in 1560-1561 tarihlerinde 20.527 akçe⁵⁴⁰ olan geliri, 1562-1563 yılları arasında 20.568 akçeye yükselmiştir.⁵⁴¹ XVI.yüzyılın sonlarına doğru 1580-1581 yılları arasında Budin'de bu görevi ifâ eden Yusuf Bey'in geliri ise 27.300 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.⁵⁴²

3.3. Budin Beylerbeyilerinin Görev, Yetki ve İcraatları

Budin Beylerbeyliği 20 sancaktan oluşan bir beylerbeyilik olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en önemli beylerbeyiliklerinden birisidir. Osmanlı idari teşkilatında bilindiği üzere; köylerin birleşmesiyle nahiyeler, nahiyelerin birleşmesiyle sancaklar, sancakların birleşmesiyle de beylerbeyilikler oluşurdu. Köylerde muhtarlar, nahiyelerde kadılar, sancaklarda sancakbeyleri, eyaletlerde ise beylerbeyileri görev yapmaktaydılar. Eyaletlerin başındaki yöneticiler Türk-islam devletlerinde beylerbeyi, mîr-i mîrân, emîr-ül ümerâ vb. isimlerle adlandırılırlardı.⁵⁴³ Mühimme ve tapu tahrir defterlerindeki kayıtlar, Budin'de bu ünvanlardan beylerbeyi ünvanının kullanıldığını göstermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus daha vardır. Budin Beylerbeyliğinin

⁵³⁷ Âynî Ali Efendi, ss.17-18.; Hezârfen Hüseyin Efendi, ss.119-120.

⁵³⁸ Erhan Afyoncu ve Abdülkerim Özeydin, "Mîr-i Alem", *D.İ.A.*, C.30, İ2005, ss.123-125.

⁵³⁹ Pakalın, C.II, s.543.

⁵⁴⁰ BOA. TT.329.

⁵⁴¹ BOA. TT.345.

⁵⁴² BOA. TT.590.

⁵⁴³ İpşirli, s.69.

başında bulunan Budin Beylerbeyi aynı zamanda Budin Sancağının da sancakbeyi olarak görev yapmaktaydı. Yani Budin Beylerbeyliğinin paşa sancağı olan Budin’de hem beylerbeyi hem de sancakbeyi aynı kişi idi. Zira mühime defterlerindeki kayıtlarda İstanbul’dan Budin’e gönderilen hükümler arasında “*Budin Sancağı Beğine Hüküm ki*” şeklinde bir hükme rastlanmamaktadır. Bilakis “*Budin Beylerbeyine Hüküm ki*” şeklindeki ifadeler ile eyalet ve sancak dahilinde yapılması istenilen husus beylerbeyine emredilmiştir. Halil İnalçık, Beylerbeylerinin paşa sancağı denilen merkez sancakta ikamet ettiğini belirtmektedir.⁵⁴⁴

Budin Beylerbeyliği, kuruluşundan itibaren XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin batıda en büyük rakibi olan İspanya-Almanya Kralı Şarlken’in mensubu bulunduğu Habsburgularla sınır olması hasebiyle, devletin Avrupa’daki politikalarına yön verildiği en önemli eyaletlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylesine önem arz eden eyaletin başına atanan Budin Beylerbeylerine zamanla geniş yetki ve sorumluluklar yüklenmişti. Budin Beylerbeyliği’nin öneminin artmasıyla birlikte 16.yüzyılın sonlarına doğru Budin paşalarına vezirlik payesi verilmiş ve yanlarına divan verilmiştir. Böylece divan paşalarından sayılmaya başlamışlardır.⁵⁴⁵ Budin Beylerbeylerinin büyük bir kısmı paşazade veya padişah damatlarından seçilmekteydi.⁵⁴⁶ Budin, aynen Bağdat ve Mısır gibi daha önceden başkent olduğundan dolayı bu eyaletlerin Beylerbeylerinin koçulu kayığa binmek, yanında solak ve peyk yürütmek ve bir dereceye kadar tımar tevcih hakkı gibi imtiyazları vardı.⁵⁴⁷ Budin Beylerbeyleri, Osmanlı protokolünde Mısır Beylerbeyinden sonra gelirlerdi.⁵⁴⁸ Budin’in Beylerbeyleri, padişah namına eski kral sarayında oturur ve eyaletin işlerini yürütürlerdi.⁵⁴⁹ Budin Paşalarının büyük çoğunluğu uç hayatını bilen, gençlik yıllarından itibaren savaşlarda yer alan ve diplomasiden anlayan tecrübeli kişilerdi. Çünkü Osmanlı-Macar-Avusturya siyaseti buradan idare edilmekteydi. Budin paşaları Erdel meselesi ile de ilgilenmek durumundaydılar. Tüm bu meseleler hassas olup en ufak hata paşanın idamına sebep olabilmekteydi. Budin paşaları ayrıca eyalet dahilinde güvenliğin ve asayişin sağlanmasından sorumluydular. Zira bu bölgede güvenliğin sağlanması ticaretin artmasına ve beraberinde ekonominin

⁵⁴⁴ Halil İnalçık, “Eyalet”, **D.İ.A.**, C.11, İstanbul 1995, s.550.

⁵⁴⁵ Takats, ss.16-17.

⁵⁴⁶ Fekete, “Macaristan’da Türklerin Mülk Sistemi”, s.36.

⁵⁴⁷ Mustafa Nuri Paşa, C.I-II, s139.

⁵⁴⁸ Bilge, *Osmanlı’nın Macaristanı (1526-1718)*, s.67.

⁵⁴⁹ Eckhart, s.120.

iyileşmesine etki etmekteydi.⁵⁵⁰ Budin Beylerbeyi'nin bundan başka sınır muharebelerinde orduyu kumanda etmek sınır ihtilaflarında ise Alman İmparatorları ile doğrudan müzakerelerde bulunmak,⁵⁵¹ elçileri kabul etmek, esir mübadelesi yapmak, istihbarat toplamak, vergi toplamak, kaleleri tamir etmek gibi görev ve yetkileri vardı.⁵⁵² Bu yetkilerden ileride etraflıca bahsedilecektir.

Budin Beylerbeylerinin yetkileri kısmen de olsa din hizmetleri için de geçerliydi. Paşa, gerekli gördüğü takdirde imamı, müezzini, papazı görevinden alabilirdi. Hatta mahkemeye de müdahil olup kadıya kanunları izah edebilirdi.⁵⁵³ Budin eyaletinde idari, askeri ve adli işlerin yönetilmesinde beylerbeyine yardımcı olarak; defterdâr, kethüdâ-i defterdâr, tımar defterdârı, mîr-i âlem, beylerbeyi kethüdâsı, emin-i defter, kâtib-i divan, tezkereci, mukâtaâcı, müftü, kadı, nâib-i kadı, tabib-i kale-i budin, mimar-ı kale-i budin, yeniçeri ağaları vb. görevliler beylerbeyi divanında hazır bulunurlardı.⁵⁵⁴ Budin Beylerbeyileri, Budin'den komşu topraklara yapılan seferlerin yönetiminde kendilerini sadece askeri bir komutan olarak değil Sultan'ın vekili olarak görürlerdi. Bundan dolayı Budin Beylerbeyi Toygun Paşa kendisini "*Padişahın Macaristan'daki vekili*", 1567 yılında yerine geçen halefi ise kendisini "*Padişah'ın Budin'de ve Macaristan'ın tamamındaki vekili*" olarak adlandırmaktaydı.⁵⁵⁵ Budin Beylerbeyileri gelişen tarihi süreç içinde bu kadar büyük yetkilere ve inisiyatiflere sahip olunca zaman zaman beylerbeyilerin İstanbul'dan bağımsız hareket ettikleri ve neticede idam edildikleri de görülmektedir. Macar topraklarına atanan Beylerbeyileri çok defa acil diplomatik meselelerde İstanbul'a danışmadan davranmak zorunda kalmışlar ve bu durum da bazen onları idama kadar götürmüştür. Budin Beylerbeyilerinin sadece acil diplomatik konularda değil iç işlerde de merkezden bağımsız hareket ettikleri görülmektedir. Örneğin, Budin Beylerbeyi Kara Üveys Paşa, Macaristan'da boşalan kalelere kendi yetkisi dahilinde atama yaptığı ve merkezi sonradan bilgilendirdiği de bilinmektedir.⁵⁵⁶

⁵⁵⁰ Yasemin Altaylı, "Budin Paşalarının Macar Dilini Kullanımı", **Ankara Üniversitesi, DTCF Dergisi**, Sayı 46, Ankara 2006, ss.256-257.

⁵⁵¹ İpşirli, s.73.

⁵⁵² Bilge, "*Macaristan'da Osmanlı Hakimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi*", s.41.

⁵⁵³ Fekete, "*Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699*", ss.690-691.

⁵⁵⁴ Kaldy-Nagy, "*Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)*", s.653.

⁵⁵⁵ Jorga, C.III, s.70.

⁵⁵⁶ David, "Onaltıncı Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı İdarî Sistemi", s.913.

Budin'in paşa sancağı olması hasebiyle beylerbeyi ile sancakbeyinin aynı kişi olduğunu yukarıda belirtmiştik. Dolayısıyla Budin'de Beylerbeyi'nden sonra sancak idaresinde kadı, subaşı ve Macar köy muhtarları yani Biro'lar gelmektedir. Bunlardan da kısaca bahsetmemiz elzemdir.

Bilindiği üzere kadıların adli görevlerinden başka idari görevleri de mevcuttu. Bunların başında belediye meclisi gibi görev yapan -şehir kethüdası, muhtesip, pazarbaşı, mimarbaşı, çöp subaşı ve esnaf kethüdarları gibi kişilerden oluşan- meclise başkanlık yapmak gelirdi. Burada kadıların şehir idaresinde önemli rol oynadıkları görülmektedir. Kadıların yardımcısı ise subaşıdır.⁵⁵⁷ Budin'de şehirlerde idari yapı bu şekilde iken kırsal kesimde ise Macar köy muhtarları yani Biro'lar vasıtasıyla devletin işleri yürütülüyordu. Köylerde her Macar köyünün başına köylü reayayı temsilen kendi içlerinden seçtikleri bir Biro bulunmaktaydı. Bu kişiler köydeki vergileri toplayarak Osmanlı makamlarına teslim ediyorlardı. Devlet ayrıca bu kişiler vasıtasıyla reayanın uyması gereken kanunları köylerde yürütmekteydi.⁵⁵⁸ Türkler, hem köyde hem de şehirlerdeki Macar muhtarlarına kendi adamları gözüyle bakarlar, hizmetleri karşılığında bazı vergilerden muaf tutarlar, hatta maaş bile öderlerdi. Bu maaş da nakit olarak değil ayni olarak yani tımar şeklinde tahsis ederlerdi. Mesela 1547'de Peter Nagy isimli Budin Muhtarı, sipahi sıfatıyla tımar almış ve Canbek dalyanını mukataa usulü kiralamıştı.⁵⁵⁹ İncelediğimiz tapu tahrir defterlerinde köylerdeki reaya kayıt edilirken ilk olarak *Pap* ve *Biro* yani papaz ve muhtarların yazıldığı, sonrasında diğer reayanın kaydedildiği görülmektedir.

Budin Beylerbeyliği'nde idari yapıda görev yapan yetkililer hakkında verilen kısa bilgilerden sonra bu kısımda Budin Beylerbeyliğini padişah adına yöneten paşaların görev ve yetkilerini birkaç alt başlık halinde aktarmaya çalışacağız.

3.3.1. Budin Beylerbeylerinin İdari ve Askeri Görevleri

Budin Beylerbeyleri, görev yaptıkları eyalet dahilindeki en yüksek rütbeli idari ve mülki amir olduklarından dolayı bir takım görev ve yetkilere sahiptiler. Ancak bize göre

⁵⁵⁷ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, C.I+II, Yapı Kredi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2010, ss.429-434.

⁵⁵⁸ Halil İnalçık ve Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Halil Berktaş, Cilt 1, İstanbul, 2000, ss.366-367.

⁵⁵⁹ Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", s.696.

bu görev ve yetkilerden en önemli olanı herhalde idari ve askeri faaliyetlerdir. Budin Beylerbeyilerinin idari ve askeri yetkilerini; tımar, zeamet tevcihi ve terakkisi, Avusturya ile diplomatik müzakereler yapmak, Avusturya tarafından istihbarat toplamak, Budin Baruthanesinde barut üretiminin devamını sağlamak, kaleleri tahkim etmek... vb. görevler olarak birkaç alt başlıkta toplayabiliriz.

Budin Beylerbeyileri, aynen Rumeli Beylerbeyileri gibi en fazla 6000 akçeye kadar tımar tevcihi yetkisine sahipti. Ancak terakki tevcihinde hem sipahilere hem de sancakbeylerine terakki tevcihi yetkileri vardı.⁵⁶⁰ Budin eyaleti dahilinde mahlûl veya mâzul tımar gediği olduğu takdirde Budin Beylerbeyi tuğra çekerek tımar verebilirdi.⁵⁶¹ Budin Beylerbeyilerinin tımar ve terakki tevcihi yetkisinin yanında, faydası görülmeyen kişilerin ordudan ihracı konusunda da yetkileri vardı. Örneğin Kara Üveys Paşa, Budin'de orduya giren yabancı unsurların (para ile yeniçeri ve bölükbaşı olan esnaflar) askeri disiplini bozmaya başladığı bir dönemde durumu divana bildirerek bu kişilerin yeniçerilikten ihraç edilmesini sağlamıştır.⁵⁶²

6000 akçeye kadar olan tımarları tevcih etme yetkisi olan Budin Beylerbeyi, bu miktardan daha fazla olan tımarı vermek istediği kişiyi İstanbul'a arz ederek oradan gelen emir sonrasında verebilirdi. Bu hususta Mühimme defterlerinde Budin Beylerbeyine yazılmış birçok hüküm mevcuttur. Bu defterlerde tımar tevcihi ile ilgili dikkat çeken önemli bir nokta daha bulunmaktadır. Buna göre; savaşlarda yararlılık gösterenlere tımar tevcihi yapılacağı zaman Budin Beylerbeyine, zeamet tevcihi yapılacağı zaman ise hem Budin hem de Rumeli Beylerbeyine hüküm yazılarak gerekli tevcih yapılabilirdi.⁵⁶³ Buradan da anlaşılacağı üzere; Budin Beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyinden daha düşük seviyede idi. Budin dahilinde tımar tevcihi ve terakki verilmesinde defterlerde öne çıkan en önemli faaliyetlerden ikisi savaşlarda fayda göstermek⁵⁶⁴ ve baş kesip getirmek⁵⁶⁵ idi. Bu tür yararlılıkları görülen kişilerin isimleri

⁵⁶⁰ Kaldy-Nagy, "Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)", s.652.

⁵⁶¹ Ahmet Refik, "Budin'de Osmanlılar", **Tarih Mecmuası**, Cilt 4, Sayı 42, İstanbul 1953, s.2378.

⁵⁶² M.Tayyib Gökbiçin, "Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği (1578-1580)", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı 3-4, İstanbul 1950, s.26.

⁵⁶³ Budun Beylerbeyine ve Rumeli Beylerbeyine 15 Muharrem 962 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 1**, s. 230, hkm. 1324, bkz. Sipahi oğulları zümresinden 129.bölükte Halil ile 39.Bölükteki Turgut'a ve İbrahim Paşa huvişânından Pir Mehmed bin Ömer'e zeamet tevcihi için Rumeli ve Budun Beylerbeyine hüküm.

⁵⁶⁴ Budun Beylerbeyine 24 Safer 962 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 1**, s. 200, hkm. 1148; Buyruldu, 1 Muharrem 964 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 2**, s. 179, hkm. 1632;

⁵⁶⁵ Budun Beylerbeyine 26 Safer 962 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 1**, s. 204, hkm. 1167.

Budin Beylerbeyi'nin arzıyla İstanbul'a bildirilir ve Divan-ı Hümâyun'da onaylandığı takdirde bu kişilere tımar, zeamet tevcihi veya terakki verilirdi.

Tımar sisteminin yürütülmesinde Budin Beylerbeyi, eyaleti dahilinde tımar sahiplerinin tımarlarının yerlerinin değiştirilmesini İstanbul'a arz edebilirdi. Nitekim Budin Beylerbeyi'ne 26 Kasım 1579 tarihinde gönderilen hükümde; Sirem sancağına tabi İylok kalesi mustahfızanlarının tımarlarının kaleye 7-8 günlük mesafede olup mahsullerini cem' etmekte hayli zahmet çektiklerinden Belgrad topçu ve humbaracılarının Sirem livasında olan tımarlarının ise İylok kalesine pek yakın olmasından dolayı bunların tımarları ile Belgrad topçularının tımarlarının değiştirilmesi emredilmiştir.⁵⁶⁶

Budin Beylerbeyileri, Budin'de bulunan yeniçerilerin sayısını takip ederek fazla geldiği zaman azaltma, eksik geldiği zaman ise yeniçeri yazarak sayıyı tamamlama gibi yetkisi vardı. 1573 yılında 1000 nefer olması icap eden Budin yeniçerilerinden 38 kişinin noksan olmasından dolayı, Budin Beylerbeyine 26 Temmuz 1573 tarihinde gönderilen hüküm ile 38 nefer yeniçeri yazıp yeniçeri sayısını 1000 nefere tamamlaması emredilmiştir.⁵⁶⁷ Bundan sonraki dönemde Budin yeniçerilerinin sayısının 800 nefere düştüğü görülmektedir. Bundan dolayı Budin beylerbeyi'ne yazılan 3 Mayıs 1580 tarihinde yazılan hüküm ile Budin yeniçerilerinin sayısının 100 nefer yazılarak 900'e çıkarılması emredilmiştir.⁵⁶⁸ İlgili emir üzerine 1582 yılında Budin yeniçerilerinin sayısının Üveys Paşa tarafından 100 nefer ilave edilerek 900'e çıkarıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁶⁹ Budin yeniçerilerinin sayısı zaman içinde 800 ila 1000 nefer arasında değişirken bu rakamın genelde 800 nefer olması uygun görülmüştür. Zira 8 Eylül 1585 yılında İstanbul'dan Budin'e gönderilem emirde yeniçeri gediklerinin 800'e ininceye kadar mahlullerin kimseye verilmeyip hazineye kalmasının sağlanması emredilmiştir.⁵⁷⁰ Budin'de görevli yeniçerilerin üç ayda bir aldıkları maaşlarının kaydedildiği mevâcib defterlerine göre; örneğin Recep, Şaban, Ramazan 995 yılındaki (Miladi Haziran-Temmuz-Ağustos 1587) maaşların yazıldığı defterde 28 Bölük ve 14 Cemaatten oluşan

⁵⁶⁶ Budun Beylerbeyine 6 Şevval 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 39**, s.5 , hkm.14.

⁵⁶⁷ Budun Beylerbeyine 26 Zilkade 981 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 22**, s.166, hkm.321.

⁵⁶⁸ Budun Beylerbeyine 18 R.Evvel 988 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 43**, s.28 , hkm.56.

⁵⁶⁹ Budun Beylerbeyine 10 Ramazan 990 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 48**, s.111 , hkm.297.

⁵⁷⁰ Budun Beylerbeyine 13 Ramazan 993 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 58**, s.263 , hkm.668.

Budin yeniçerilerinin sayısı 798 nefer olarak kaydedilmiştir.⁵⁷¹ Bundan bir yıl sonraki mevacicleri ihtiva eden Hicri Evâsıt-ı Muharrem 997 miladi Aralık 1588 tarihli mevâcib defterinde Budin Yeniçerilerinin 28 Bölük ve 14 Cemaat altında bu sefer 800 nefere tamamlandığı görülmektedir.⁵⁷²

Budin yeniçerilerinin maaşları günlük 5 akçe civarında olup askerlere verilen bu maaşlar İstanbul'dan sıkı bir şekilde takip edilerek ve kimseye eksik veya fazla mevacic verilmemesi sağlanmaktaydı. Bu bağlamda Budin Beylerbeyine gönderilen 24 Temmuz 1572 tarihli hüküm ile Budin'den İstanbul'a gönderilen yeniçeri mevacic defterinde 27 kimseye 6'şar akçe mevacic verildiği ve Budun yeniçerilerine 5 akçeden fazla verilmemesi defaatle emrolunduğu cihetle vefat ve mürd tımar ve ahar gedik oldukça 6 akçalıları ihraca gayret edip 5'ten fazla kimseye ulufe arz edilmemesi ve iptidadan yazılanlara 3 akçeden fazla verilmemesi emredilmiştir.⁵⁷³

Tuna Donanması'nı faal tutmak ve kaleleri tahkim etmek, Budin Beylerbeylerinin askeri vazifeleri arasında en önemlilerinden idi. Örneğin, ağaçtan yapılan Solnok Palankasına bitişik inşa edilen evler, kalenin tamirini zorlaştırdığı için Budin Beylerbeyine 2 Ocak 1572 tarihinde gönderilen hüküm ile ilgili evlerin yıktırılması emredilmiştir.⁵⁷⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere; Budin Beylerbeyileri, kalelerin tahkimi için sivil yerleşimlerde bir takım değişiklik yapma hakkına sahiptiler. Bunun dışında Budin, Peşte ve Estergon'da bulunan şaykaların zamanla çürümesinden dolayı yenilenmesi gereken Tuna donanmasının kerestesinin hazırlanması, halktan sefer akçesi toplanması ve ilgili donanmanın ilkbaharda inşa olunması için Tuna Kaptanı Ferruh Bey'e ihale edilmesi 21 Ekim 1570 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne emredilmiştir.⁵⁷⁵ Muhtemelen Sultan, Tuna Donanmasını bir yıl sonraki İnebahtı Deniz Muharebesi için hazır tutmak istemekteydi.

Budin Beylerbeyiliği'nin sınır eyaleti olmasından dolayı Budin Kalesi hem silah ve teçhizatla dolu hem de her zaman teyakkuz halinde olması gerekirdi. Budin'in civarında

⁵⁷¹ B.O.A. Mad.d.06208, vrk-2-18.

⁵⁷² B.O.A. Mad.d.07431, vrk-2-10.

⁵⁷³ Budun Beylerbeyine 13 R. Evvel 980 tarihli hüküm, B.O.A, M.D 19, s.226 , hkm.469.

⁵⁷⁴ Budun Beylerbeyine 15 Şaban 979 tarihli hüküm, B.O.A, M.D 18, s.100 , hkm.222.

⁵⁷⁵ Budun Beylerbeyine 21 C.Evvel 978 tarihli hüküm, B.O.A, M.D 14, s.427 , hkm.607.

güherçile madenlerinin bulunması ve burada baruthane kurulması da kalenin bu fonksiyonunu kolaylaştırmaktaydı.

Barut yapımı için gereken hammaddelerden birisi olan güherçile Macaristan topraklarında bol miktarda bulunmaktaydı. Avrupa'da zengin güherçile yataklarına sahip olan Macaristan'ı fetheden Osmanlılar kısa sürede Budin, Çanad, Gyula ve Temeşvar gibi şehirlerde güherçile imalatına girişmişlerdir. Barut yapımı için gerekli olan bir diğer hammadde olan kükürt ise Osmanlı topraklarında güherçile kadar bol bulunmamaktaydı. Devletin Avrupa topraklarındaki kükürt ihtiyacı Makedonya'da Ohri yakınlarındaki madenlerden karşılanmaktaydı.⁵⁷⁶ Budin, Tuna üzerinde önemli bir liman ve Viyana'ya yapılan seferlerde ana lojistik üs olduğu için çok önemli bir görevi ifa etmekteydi. Bu açıdan Budin'in iki görevi vardı. Birincisi eyaleti savunmak ikincisi ise orduya top, silah ve askeri malzeme temin etmektir. Bu amaç için Budin'de 1565-1566 yıllarında Budin Beylerbeyi olan Arslan Paşa zamanında bir un değirmeninin geliştirilmesiyle Budin Baruthanesi kurulmuştur. Şehrin kuzeyinde surların dışında bulunan ve sıcak su kaynağı ile çalışan Budin Baruthanesi yılda 1000 kantar barut üretecek kapasitedeydi. Hatta 1570'li yıllarda baruthane, İstanbul'a ve Akdenizdeki Osmanlı donanmasına 1000 ila 3000 kantar arasında barut göndermiştir. Budin Baruthanesi, patlama riski nedeniyle yazları geçici olarak kapatılırdı.⁵⁷⁷ Budin Baruthanesi'nin özel konumu itibariyle bu baruthanenin görevi devletin diğer şehirlerinde bulunan baruthanelerden farklıydı. Çünkü Budin, devletin kuzey batı tarafında yer almakta ve dönemin en güçlü düşman devleti olan Habsburglular ile sınır şehri idi. Devletin ana baruthaneleri olan İstanbul, Gelibolu, Selanik, İzmir, Belgrad, vs. baruthaneler Budin'den ve Macaristan'dan uzak olduğundan ve barutu buralardan taşıma işi zor ve maliyetli olduğu için, Budin Baruthanesi'nde üretilen barut, Macaristan'daki Osmanlı kaleleri için çok büyük önem arz etmekteydi.⁵⁷⁸ Gabor Agoston'un araştırmalarına göre; XVI.yüzyılda Budin'de barut üretimi gelişmekte ve üretim yaklaşık 1000-3000 kantar yani 54-162 ton arasındaydı.⁵⁷⁹ Budin'de üretilen barut sadece Budin'de depolanmayarak gerekli görüldüğü takdirde Budin

⁵⁷⁶ Gabor Agoston, **Barut, Top ve Tüfek. Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi**, çev.Tanju Akad, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, ss.137-140.

⁵⁷⁷ Agoston, *Barut, Top ve Tüfek. Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, ss.182-183.

⁵⁷⁸ Gabor Agoston, "XVI.Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthanesi", çev. Zafer Gölen, **Bellekten**, Cilt LXVII, Sayı 249, Ankara 2004, ss.541-542.

⁵⁷⁹ Agoston, "XVI.Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthanesi", ss.548.

Beylerbeyileri'ne emir verilerek Belgrad'a oradan da Rumeli Eyaleti'nde lazım olan yerlere de gönderilmekteydi. Örneğin 3 Ocak 1571 tarihinde muhtemelen İnebahtı Deniz Savaşı hazırlıkları kapsamında Budin Beylerbeyi'ne gönderilen hüküm ile Rumeli Beylerbeyliği'nde barut sıkıntısı çekildiğinden Belgrad'a 2000 kantar barut göndermesi emredilmiştir.⁵⁸⁰

Divan kayıtlarından anlaşıldığına göre; Budin Baruthanesi ve ona hammadde sağlayan civar köylerin reayasına özel bir önem verilmektedir. Şöyle ki; güherçile işleyen köylerin reayasından Avusturya tarafından da vergiler alındığı haberi üzerine 12 Ekim 1579 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne bu durumun engellenmesi ve reayanın bu yükten kurtarılması için Avusturya ile iletişime geçmesi emredilmekteydi.⁵⁸¹ Yine bir diğer hükümde Budin baruthanesinin mahzeninin hazineye yakın olması hasebiyle fazla barut konulmasının men edildiği, kalenin Tuna tarafındaki kulesine barutun konulması tenbih edilmiştir. Aynı hükümde kale dizdarı Hüseyin Ağa'nın daima kaleyi devir ve teftiş edip zarar ihtimali olan yerlere sed ettirmesi hususunda Budin beylerbeyi'ne gerekenin yapılması emredilmiştir.⁵⁸²

1567 yılında Budin Baruthanesinde meydana gelen patlama halk ve işçiler arasında büyük korkuya ve paniğe sebep olmuş hatta baruthane işçileri burada çalışmak istememişlerdir. Ancak işçilerin maaşlarına terakki yapılması sonucu 19 işçi geri dönmüştür. Ayrıca 3 yeniçeri de günlük 4-5 akçe yevmiye ile baruthane'de çalışmakla görevlendirilmişti.⁵⁸³ 19 Mayıs 1578 tarihinde Budin Baruthanesi'nde yeni bir patlama olmuştur. Meydana gelen patlamanın meydana getirdiği zararları tamir etmek için uğraşan Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa, Viyana'dan kereste, demir ve tuğla istemiştir. 28 Temmuz 1578'de 1500 işçi ve 200 zanaatkar meydana gelen hasarları tamir etmiş, Budin vilayeti'ndeki her evden zararın tazmini için 1 kuruş vergi tarh edilmek suretiyle halktan 2.850.000 akçe toplanmıştır. Akabinde de Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'nın bu durumun sorumlusu olarak kabul edilerek idam edilmiştir.⁵⁸⁴ Salomon Schweigger, Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa'nın 1578 yılında Budin'e düşen yıldırım ve akabinde çıkan yangın nedeniyle idamı hakkında

⁵⁸⁰ Budun Beylerbeyine 6 Şaban 978 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 14**, s.1107 , hkm.1628.

⁵⁸¹ Budun Beylerbeyine 20 Şaban 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 40**, s.197 , hkm.441.

⁵⁸² Budun Beylerbeyine 3 Muharrem 982 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 24**, s.169 , hkm.455.

⁵⁸³ Agoston, "XVI.Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthanesi", ss.547.

⁵⁸⁴ Agoston, "XVI.Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthanesi", s.552.

duyduğu rivayetleri raporlarında şu şekilde beyan etmektedir; “*Budin paşasının öldürülmesi konusunda çeşitli söylentiler var. Bazı kimseler onun Hıristiyan tutsaklara çok acımasız davrandığını, onların da öç almak için kalede barutun saklandığı kuleyi ateşe verdiklerini ve büyük zarara sebep olduklarını, bundan da paşanın sorumlu tutulduğunu neden olarak gösteriyorlar. Başkaları ise paşanın sınırdaki Hıristiyanlarla gizli bir anlaşma yaptığını söylüyorlar*”.⁵⁸⁵ Budin Baruthanesi’nde meydana gelen patlamanın yıldırım düşmesi sonucu ya da Hıristiyan esirlerin intikam için kuleyi ateşe vermelerinden kaynaklandığı konusu maalesef açıklığa kavuşturulamamış bir meseledir.

Budin Beylerbeylerinin askeri ve idari alandaki en önemli faaliyetlerinden bir diğeri de Avusturya tarafından istihbarat toplama ve diplomatik müzakere etmektir. Sınırlardaki barışın korunması için bu faaliyetler gerçekten de önemli idi. Budin Beylerbeylerinin büyük çoğunluğu barış yanlısı politika izlemekteydiler. Çünkü iki hükümdar arasındaki barış en fazla onların işine yaramakta savaş ise yine onların zararına idi. Bundan dolayı barışı devam ettirmek için yoğun çaba sarfetmişlerdir.⁵⁸⁶ Özellikle Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa Budin’de görev yaptığı sürede iki devlet arasında sürekli barışçı bir politika izlemeye çalışmıştır. Bu konuda 18 Eylül 1572’de İmparator Maximilien’e şu mektubu yazmıştır. “*Yüce hükümdarımız bize her durumda barışı korumamızı buyurmuşlardır. Bu nedenle biz de hazretlerinin emirlerine karşı gelmemek için tüm gayretimizle barışın korunmasına çalışırız. Her şekilde barışın korunmasını isteriz. Barışa zarar verecek hiçbir iş yapılmaması konusunda tüm beylere emirlerimizi gönderdik. Bizim taraftan barışa zarar verecek hiçbir hareket gelmeyeceğine eminiz. Umarız sizin taraftan da bir hareket gelmez.*”⁵⁸⁷ Mustafa Paşa barışı korumak için her ne kadar çaba sağlasa da Avusturya tarafından tecavüzler arttığı zaman Avusturya’yı uyarmayı ve tehdit etmeyi de ihmal etmiyordu. Örneğin Viyana Harp Meclisi Şurası başkanı Johannes Trautson’a 19 Nisan 1576’da yazdığı mektuptaki “*Bundan sonra şehirlere zarar verilirse, yalnız kişilere değil, bir hayvana dahi eziyet edilirse, yüce*

⁵⁸⁵ Salomon Schweigger, **Sultanlar Kentine Yolculuk 1571-1581**, çev. S.Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s.97.

⁵⁸⁶ Takats, s.15.

⁵⁸⁷ Takats, Eckhart ve Szekfü’den naklen Yasemin Altaylı, “Macarca Mektuplarıyla Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa (1566-1578)”, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, 49, 2 , Ankara 2009, s.165.

Tanrı'ya yemin ederim ki verilen zararın bin misli intikam alırım".⁵⁸⁸ bu ifadeler tehdidin boyutunu göstermektedir.

XVI.ve XVII.yüzyıllarda Macar ve Habsburg askeri gücü ve kaleleri hakkında bilgi toplamak, sancakbeyleri ile beylerbeyilerinin işi olduğundan, Beylerbeyilerinin bu amaca yönelik tam teşekküllü askeri bir istihbarat timi kurdukları bilinmektedir. Örneğin; Kanije dolaylarındaki Macar kalelerinin Habsburg askeri makamları tarafından modernize edilmesinden kısa bir süre sonra Budin Beylerbeyi Kara Üveys Paşa (1578-1580), bölgedeki bütün kaleleri ve nehir geçişlerini ayrıntılı bir şekilde gösteren bir harita hazırlayarak İstanbul'a göndermiştir. Muhtemelen Kara Üveys Paşa'nın o bölgede çok etkin muhbirleri mevcuttu.⁵⁸⁹ Zaten İstanbul'dan yazılan hükümler ile Budin Beylerbeyileri casuslar vasıtasıyla sürekli şekilde Avusturya tarafından istihbarat toplamaya teşvik ediliyordu. Örneğin Sigetvar Beyi Ali Bey, Viyana Kralının öldüğünü ve bundan sonra Viyanalıların haraç vermeyecekleri konusunda duyum aldığını İstanbul'a bildirdiği zaman 14 Şubat 1579 ve 4 Mart 1579 tarihlerinde Budin Beylerbeyine gönderilen hükümde casuslar vasıtasıyla durumun araştırılması ve gafil olunmaması emredilmiştir.⁵⁹⁰ Bazen de haraç getiren Avusturya elçilerinin maiyetinde bulunan bazı kimselerin casusluk yaptıkları anlaşıldığından Budin Beylerbeyileri bu durum karşısında uyarılmış ve tedbirli olmaları istenmiştir.⁵⁹¹

Budin Beylerbeyileri, eyaletin hem Avusturya ile hem de Erdel ile olan sınır ihtilaflarını çözme konusunda İstanbul'dan aldığı emirler doğrultusunda görevliydi. Her iki taraf arasındaki sınır karşılıklı tecavüzler nedeniyle sürekli değişken olduğundan sınır ihtilafları da eksik olmuyordu. Bu ihtilafların çözümü için de Budin Beylerbeyileri, önceden yapılan tahrir defterlerinde kayıtlı olan bölgelere göre hareket ediyorlardı. Eğer ihtilaflı olan bölge tahrir defterinde kayıtlı ise Budin Beylerbeyileri bu durumu Viyana'ya açıklayarak ilgili bölgeye yapılan tecavüzün veya ilgili bölgeden tahsil edilen verginin lağv edilmesini istiyorlardı. Bu müzakerelerin yapılabilmesi için Osmanlı cânibinden Budin Beylerbeyileri vekil nasb ederken, karşı taraftan da Viyana kralı vekil

⁵⁸⁸ Takats, Eckhart ve Szekfi'den naklen Altaylı, "*Macarca Mektuplarıyla Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa (1566-1578)*", s.166.

⁵⁸⁹ Agoston, "*Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhadı (1541-1699): Bir Mukayese*", s.445.

⁵⁹⁰ Budun Beylerbeyine Gurre-i Muharrem 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 36**, s.93 , hkm.270; Budun Beylerbeyine 5 Muharrem 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 36**, s.97 , hkm.281.

⁵⁹¹ Budun Beylerbeyine 26 Şaban 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 40**, s.204 , hkm.460.

belirlemekte idi. Örneğin 4 Temmuz 1571 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne gönderilen hükümde defter-i cedîdde mukayyed olan köylerle Beç kralına tâbi olan köylerin hududunun tayin olunması için tarafeynce nasbolunan vekillerin bazı mevânî dolayısıyla içtima edemedikleri Beç elçilerinin ifadesinden anlaşıldığından o tarafla haberleşip ne zaman vekil gönderirlerse kendisinin de bir vekil göndererek defter-i cedid-i hâkânî de isimleri yazılı olan karye ve mezraları bu cânibe mukayyed olmayıp eskiden beri o tarafa ait olanları o canibe zabt ve sınırı tayin ettirip nizâyı tasfiye etmesi ve kimsenin dostluğa muhalif tecavüzüne meydan verdirmemesi emredilmiştir.⁵⁹² Bu emirden hemen sonra Viyana kralına yazılan hüküm ile bu durum krala da bildirilmiş olup yine sınırlarda nizâ olmaması için Budin beylerbeyi Mustafa Paşa'ya hüküm gönderildiği belirtilerek kendisinin de sınırlarındaki görevlilerine gereken emirleri göndermesi istenmiştir.⁵⁹³ Ancak o dönemde Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki sınır ihtilafları katî bir şekilde çözüme kavuşturulamamıştır.

Erdel her ne kadar Osmanlı Devleti'ne tâbi vassal bir prenslik olsa da Erdel ile Osmanlı Devleti arasında da aynen Avusturya sınırında olduğu gibi özellikle de ekonomik kaygılardan dolayı ihtilaflar meydana gelmekteydi. Bu durumun halledilmesi meselesi de yine Budin Beylerbeyilerinin görevlerindendi. Erdel Voyvodası İştvan Bathori'nin İstanbul'a şikayet için mektup gönderip Erdel'e tabi bazı köylerin kimseye has ve tımar kayd olunmamış iken bazı bey ve züemânın bu köylere müdahale edip halkı rencide ettiklerini bildirdiğinden Halil Bey'in tahrir ettiği defter mûcibince Erdel'e tabi yazılan köylere bu taraftan kimsenin müdahale etmemesi için 12 Şubat 1572 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne emir gönderilmiştir.⁵⁹⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere; Osmanlı Devleti, yapılan tahrirlere ve oradaki sınırların korunmasına özel bir önem vermektedir.

3.3.2. Budin Beylerbeyilerinin İmar Faaliyetleri ve Ticareti Geliştirme Çabaları

Budin Beylerbeyileri, eyalet dahilinde sadece idari ve askeri işlerle meşgul değillerdi. Aynı zamanda sosyal hayatta gerekli olan han, hamam, köprü, mescit...vb. imaretler inşa ettirmektedirler. Budin Beylerbeyilerinin içerisinde Budin'de en fazla imar faaliyetlerinde bulunan kişi 1566-1578 yılları arasında görev yapan Sokullu Mustafa

⁵⁹² Budun Beylerbeyine 10 Safer 979 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 10**, s. 73, hkm. 110.

⁵⁹³ Beç Kralına Nâme, (Hangi ay olduğu yazılı değil)979 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 10**, s. 53, hkm. 75.

⁵⁹⁴ Budun Beylerbeyine 27 Ramazan 979 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 18**, s.23 , hkm.42.

Paşa'dır. Diğer Beylerbeyileri de Budin'de bir takım imar faaliyetlerinde bulunmuşlarsa da günümüze kadar ulaşan özellikle medrese, hamam ve ılıcaların çoğunluğu Mustafa Paşa döneminde yaptırılmıştır. Burada Sokullu Mustafa Paşa'nın Budin'deki imar faaliyetlerinden özellikle bahsetmek gerekmektedir.

Güzel sanat eserlerine düşkün olan Sokullu Mustafa Paşa, Budin'i imar eden ilk beylerbeyi olmuş ve bu bağlamda gerek Budin'de gerek Macaristan'ın diğer yerlerinde birçok imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Budin'de inşa ettirdiği kaplıcaların şöhreti XVI.Yüzyılda Avrupa'ya yayılmıştır. Kaplıcalardan başka Mustafa Paşa, birçok cami, medrese ve kervansaray inşa ettirmiştir. Günümüzde Rudas ve Kiralyfürdo isimli kaplıcaların ve Debbaghane (Taban) denilen kısımdaki caminin bânisi yine Sokullu Mustafa Paşa'dır.⁵⁹⁵ Sokullu Mustafa Paşa'nın Budin'deki eğitim alanındaki imar faaliyetlerine göz atacak olursak; Paşanın Budin Varoşu'nda Tuna Nehri kenarında 12 odalı bir medrese, Peşte Kalesi içinde de 8 odalı bir dersane yaptırdığını görürüz.⁵⁹⁶ Bu medreseler, Osmanlı Macaristan'ında 16.ve 17.yüzyıllarda en yüksek kademeli medreselerdi. Mustafa Paşa medresesinin ilk müderrisi Ömer Efendi, daha öncesinde İstanbul ve Silivri'deki medreselerde görev yapmıştır. Bundan başka Budin'deki Toygun Paşa Camii'nin yanında bulunan Toygun Paşa Medresesi ve yeri tespit edilememiş olan Bali Bey Medresesi de diğer Budin Beylerbeyilerinin eğitim alanında yaptığı önemli imar faaliyetlerinin başında gelmektedir.⁵⁹⁷

Budin Beylerbeyilerinin toplumsal hayatın her dalına müdahil olduklarından eyalet dahilinde ekonomik faaliyetlere de özel bir önem vermekteydiler. Budin Beylerbeyileri, eyalet genelinde ticaretin geliştirilmesi, tüccarların, pazarların, panayırların, gümrüklerin güvenliğinin sağlanmasına gayret etmişlerdir. Kanaatimizce Budin'de ticaretin ve ekonominin canlı olması hem eyaleti güçlü kılmakta hem de halkın refah seviyesinin artmasına yardımcı olmaktaydı. Bunun neticesinde de eyalet dahilinde can ve mal güvenliği artmaktaydı.

Budin'de Macar, İtalyan ve Yahudi tüccarları belki de başka hiçbir yerde olmadıkları kadar güvende yaşamakta ve ticaret yapmaktaydılar. Çünkü Budin Paşaları kendilerine

⁵⁹⁵ Gökbilgin, "Türk İdaresinde Budin", s.172; Edit Tasnadi, "Macaristan'daki Türk Tarihi Anıtları", **Türk Kültürü**, Yıl 33, Sayı 389, ss.569-570;

⁵⁹⁶ Kaldy-Nagy, "Budın Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)", s.661.

⁵⁹⁷ Gabor Agoston, "16-17 nci Asırlarda Macaristan'daki Osmanlı Aydınları", **V.Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildirileri**, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, ss.2-3.

özel imtiyazlar vermekte ve can güvenliklerini sağlamaktaydı. Budin ve Macaristan'daki tüccarlar mektuplarında krallık arazisinde bin türlü rahatsızlığa uğradıklarını, oysa Türk bölgesinde rahat ve güvende olduklarını belirtmektedirler.⁵⁹⁸ Budin paşaları ticareti sekteye uğratmamak amacıyla, Beç Sarayı'ndan savaş esnasında da iki taraf tüccarlarının serbestçe dolaşmalarını ve ticaret yapmalarını talep etmiştir. Ayrıca Budin Paşaları, pazarları ve tüccarları askerleriyle buna rağmen tüccarın mallarına herhangi bir zarar verilecek olursa zarar tazmin edilmekteydi.⁵⁹⁹ Budin'de ticaretin geliştirilmesi ve güvenliğin sağlanması için İstanbul'dan Budin Beylerbeyilerinin zaman zaman aldığı önlemlere karşı sürekli emirler gönderilmiştir. Örneğin 2 Ağustos 1572 tarihinde Budin Beylerbeyine gönderilen hükümden anlaşıldığına göre, Ferdinand zamanında Osmanlı reayası ile Habsburg reayası arasında alışveriş ve ticaret serbest iken, şimdiki halde Venedik'e zahire gider diye ticaretin yasaklandığı Viyana elçisi tarafından Divan-ı Hümayûn'a bildirilmiş ve bunun üzerine yapılan araştırma sonucu iki tarafın alışveriş yaptıkları Komaron ile Venedik memleketi arasındaki yolun 15-20 günlük mesafe olmasından dolayı zahire götürmenin imkansız olduğu anlaşılınca, Budin Beylerbeyi'ne yasak olan eşyanın satışından başka diğer eşyalara mâni olmaması emredilmiştir.⁶⁰⁰ 12 Ağustos 1583 tarihinde Budin Beylerbeyine gönderilen hüküm ile Erdel Voyvodasının mektup göndererek; Erdel tüccarının Erdel içinde topladıkları sığır derilerini dışarı götürüp satmak istediklerinde Haraç Emîni Osman'ın engel olduğunu bildirmesi üzerine, ilgili derilerin memâlik-i mahrûsedden toplanmayıp, Erdel'den toplanmış ise bu duruma engel olunmaması emredilmiştir.⁶⁰¹ Yine İstanbul'dan Budin Muhafızı Ali Paşa'ya 31 Mayıs 1585 tarihinde gönderilen hüküm ile Sigetvar'a tâbi bir varoшта pazarı basıp birkaç kişiyi öldüren ve bazılarını da esir eden Zirinoğlu'nun kral ile muhabere edilip tasfiye edilmesi ve bu olaya karşılık verilmesi için hazırlık yapması emredilmekteydi.⁶⁰² Görüldüğü gibi Budin Beylerbeyilerinin yetersiz kaldığı veya yanlış inisiyatif kullandığı durumlarda İstanbul'dan emir gönderilerek durumun düzeltilmesi ve ticaretin korunması için merkezi otorite kendisini göstermiştir.

⁵⁹⁸ Takats, ss.36-37.

⁵⁹⁹ Takats, s.40.

⁶⁰⁰ Budun Beylerbeyine 22 R.Evvel 980 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 19**, s.259 , hkm.522.

⁶⁰¹ Budun Beylerbeyine 23 Receb 991 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 51**, s.60 , hkm.191.

⁶⁰² Budun Muhafızı Ali Paşa'ya Gurre-i C.Âhir 993 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 60**, s.264 , hkm.611.

3.3.3. Budin Beylerbeyilerinin Esir Mübadelesi Yetkisi

Budin Eyaleti'nin Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında sınır bölgesinde olmasından dolayı çoğu zaman iki taraftan da sınır tecavüzleri, yağma ve çapul baskınları eksik olmuyordu. Bize göre, o dönemde toprağa bağlı tarım ekonomisinin gerektirdiği iş gücü ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla devletler için reaya çok önemli idi. Bu sebepten dolayı hem Osmanlı Devleti'nde hem de Avrupa'da esir ticareti ve esir pazarları çok büyük ekonomik gelir arz etmekteydi. Hal böyle olunca sınırı geçip esir almak, esirleri fidye karşılığı serbest bırakmak veya pazarlarda satmak için Osmanlı tarafından akıncılar ve martaloslar* Avusturya tarafından ise hayduk ve uskok çeteleri sürekli sınır tecavüzlerinde bulunmaktaydılar. Bu tür yağma ve esir alma faaliyetleri neticesinde Budin Beylerbeyi'ne, özellikle de yüksek mevkili kişilerin esir edilmeleri durumunda karşı taraf ile müzakere yaparak esir mübadelesi yapmak gibi görevler düşmekteydi. Burada esirlerin her iki taraf hapishanelerindeki durumlarından ve yapılan mübadelelerden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.⁶⁰³

Müslümanların ve Hıristiyanların esirlere davranışlarıyla ilgili uygulamaları, Macar tarihçi Takats'ın eserindeki kendi ifadelerinden aktarmak daha uygun olacaktır. Takats, Türklerin esirlere kötü muamelede bulunmadıklarını, buna karşılık Hıristiyanların Müslüman esirlere işkence yaptıklarını şu şekilde ifade etmektedir; *“Harb esirlerinin kaderi, savaşçı tarafların dini kanaatlerine ve siyasi görüşlerine de bağlıdır. Biliyoruz ki, Türkü bize karşı harekete getiren herhangi bir kin değil, fetih ve istila hırsı idi. Dini kanaati de onda bize karşı bir nefret duygusu uyandırmıyordu. Olsa olsa, hak dinini tanımayan gavurlara acıyor, onları hor görüyordu. Demekki, ne siyasi, ne milli, ne dini kanaatleri Türkü esir aldığı Macar savaşçılarına eziyet ve işkenceye sevk etmiyordu.....Buna karşılık, İsa dininden olanlar Türkten, puta tapan, Hıristiyanlığın en büyük düşmanı ve memleketini istilaya gelen bir yabancı olarak nefret ediyordu. Putçuluk ve Hıristiyanlık ateşle su idi; biri ötekini bastırmağa çalışıyordu. Ozamanki din telakkisi idare unsurumuzun Türke karşı iki yüzyıl boyunca yalnız nefret etmesini tabii bulmaktaydı. Kiliselerin papazları da aynı telkini yapıyorlardı. (...) . Bizimkiler*

* Martaloslar hakkında geniş bilgi için bkz. Milan Vasic, “Osmanlı İmparatorluğunda Martoloslar”, çev. Kemal Beydilli, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı 31, İstanbul 1978, ss.47-64; Anhegger, ss.282-320.

⁶⁰³ Mohaç Savaşı neticesinde Türklere esir düşen Bartholomaeus Georgievic, Macaristan'daki esirlik ve esir ticareti hakkında bilgiler vermektedir. Bkz. N.Melek Aksulu, **Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları**, çev., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

*Türke nefret edilen düşman gözüyle bakıyorlar, onun için umumiyetle Türk esirlerine kötü, zalimce muamelede bulunuyorlardı; Türklere ne kadar uzak iseler, onları ne kadar az tanıyorlardı, esirlere karşı o nispette kötü davranıyorlardı. Türk esirlerinin Beç'te ve memleket sınırlarının dışında en kötü durumda oluşları bundandı Buna karşılık Türklere komşu düşen Macar uç kalelerinde umumiyetle daha yumuşak muamele görürlerdi".⁶⁰⁴ Esirlere yapılan bu işkencelerin sebebi esirin bir an önce fidye temin edip kendisini kurtarması dolayısıyla esir sahibinin para kazanma isteğidir. Zira bu dönemde esir almak düşmanı zayıflatmak isteğinden değil tam tersine para kazanma isteğindedir. Bundan dolayı savaşlarda yaralı olarak ele geçirilen esirlerin yaşama ümidi varsa esir sahibi onu iyileştirmek için gayret gösteriyordu.⁶⁰⁵ Takats, Türk hapishanelerinin her zaman Macar hapishanelerinden daha iyi olduğunu bundan dolayı da Macar esirlerin sağlıklı bir şekilde evlerine dönmelerine rağmen Türk esirlerinin birçoğunun zindanlarda öldüğünü bildirmektedir. Macar topraklarında Türklerin ilk hapishanesi Budin'de bulunan Csonka-torony hapishanesidir. Bu hapishanede zaman zaman 250 esir bulunurdu.⁶⁰⁶ Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Budin ve civarında esir alma ve satma önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Budin Beylerbeyleri, bölgelerinde meydana gelen esir alma ve yağmacılık faaliyetlerinden dolayı hem iki devletin arasında barışın bozulmaması için hem de esirleri geri alabilmek için gayret göstermekteydiler. Örneğin Sokullu Mustafa Paşa 15 Kasım 1569 tarihinde Arşidük Maximilien'e yazdığı mektuptaki "*Geçtiğimiz günlerde Tata'lular Hamza Bey'in sınırına gelerek 700 sığırı; Eğri'liler ve Tokaj'lular ise Tisa Varsany kafilesinin üzerine saldırarak 25'ten fazla zengin Türk'ü götürmüşlerdir. Yine 18 Ujvar'lı Estergon tarafına gönderilmiş ve bunlar Tuna'daki Estergon mallarını götürmüşlerdir. (...) Bu olayların Zatı Âlinizin isteğiyle değil, daima yüce efendimizle Zatı Âliniz arasında savaş çıkarmak isteyen uçbeylerinin isteğiyle gerçekleştiğine eminiz*"⁶⁰⁷ ifadeler ile durumu idare etmeye çalışıyordu.*

Divan kayıtlarında esir mübadelesi ve ıtlak faaliyetleri ile ilgili Budin Beylerbeyi'ne İstanbul'dan birçok emir yazıldığı görülmektedir. Esir mübadelesinde bazen bir esire

⁶⁰⁴ Takats, ss.50-51.

⁶⁰⁵ Takats, s.52.

⁶⁰⁶ Takats, s.127.

⁶⁰⁷ Yasemin Altaylı, "Budin Paşalarının Macar Dilini Teşviki ve Dinî Hoşgörüsü", **2023Aylık Dergi**, Sayı 59, Ankara 2006,s.65.

karşı bir esir verilirken bazen esirin rütbesine göre 15 esirin verildiği de görülmektedir. Örneğin 21 Şubat 1570 tarihinde Budin Beylerbeyine gönderilen hüküm mucibince; Viyana'da esir olarak tutulan Silahdar Hüseyin'in kurtarılması için Tata ile Yanık arasında esir edilen 15 Viyanalı'nın serbest bırakılarak mezkur Silahdar Hüseyin'in kurtarılması emredilmektedir.⁶⁰⁸ 18 Mayıs 1574 tarihli bir başka hüküm ile Mehmet Giray'ın kullarından İbrahim'in kardeşi Zeynel'in, Göle kalesi civarında küffâra esir olup halâsı için Nik Petro nâm esiri bedel olarak rica ettiği, mezkur esir mukâbilinde Zeynel'in halâsı kâbil ise gönderip Zeynel'i kurtarması, değil ise esiri geri göndermesi Budin Beylerbeyi'ne emredilmiştir.⁶⁰⁹

Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında yüksek rütbeli esirlerin fidyesiz tahliye edildiği bir anlaşma da imzalanmış olmasına rağmen Nograd Kalesi azepağası Halil ve arkadaşlarının düşmana esir olup muahede mucibince serbest bırakılmaları gerekirken, bu kişilerin para karşılığı kurtuldukları bildirildiğinden, 3 Şubat 1579 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne emir gönderilerek Viyana'ya elçi göndermesi ve ödenen paranın geri alınması emredilmiştir.⁶¹⁰ Budin Beylerbeyileri, devlete hizmet ederken esir düşen ve fidye ödeyecek durumu olmayan kişileri de kurtarmak için çalışırdı. Mesela, Estergon beyi Recep Bey'in bildirdiğine göre, düşmandan dil almaya giden ve esir düşen Mustafa'nın fidye vererek kurtulmaya gücü yetmediğinden mezkur Mustafa'nın bir düşman esiri mukabilinde kurtarılması için Kasım 1585 tarihinde İstanbul'dan Budin Beylerbeyi'ne emir gönderilmiştir.⁶¹¹

Her iki taraftan alınan esirler mübadele edilirken, bazen de esirlerin mübadele edilmeyerek küreğe konmak üzere İstanbul'a gönderilmeleri de Budin Beylerbeyilerine emredilmekteydi.⁶¹² Zaman zaman da esirlerin firar ettikleri olurdu. Zindandan kaçan esirlerin bedeli ise bu duruma sebep olan ve olayda ihmali görülenlerden tahsil edilir, geri kalan esirler yine İstanbul'a gönderilirdi.⁶¹³

⁶⁰⁸ Budun Beylerbeyine 15 Ramazan 977 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 9**, s. 1, hkm. 1.

⁶⁰⁹ Budun Beylerbeyine 26 Muharrem 982 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 24**, s. 257, hkm. 682.

⁶¹⁰ Budun Beylerbeyine 6 Zilhicce 986 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 36**, s.52 , hkm.156 .

⁶¹¹ Budun Beylerbeyine Evâil-i Zilhicce 993 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 60**, s.123 , hkm.295.

⁶¹² Budun'da Vezir Mustafa Paşa'ya 26 Şaban 985 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 33**, s.46 , hkm.99.

⁶¹³ Budun Beylerbeyine 23 R.Evvel 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 36**, s.256 , hkm.675.

3.3.4. Budin Beylerbeyilerinin Macar Dilini Kullanmaları

Budin Beylerbeyilerinin, Budin’de yaptığı en önemli icraatlardan birisi de diplomatik yazışmalarda Latince ve Almanca yerine Macar dilinin kullanılmasını sağlamaktı. Zira Budin’de Türk idaresinin kurulmasıyla birlikte ilk Budin Beylerbeyileri, 12 yıl boyunca diplomatik yazışmalarda Latince’yi kullanmışlardı.⁶¹⁴ Ancak Budin Beylerbeyileri 1550 yılından itibaren Alman İmparatoruyla Latince ve Almanca yerine Macarca yazışmaya başladığından beylerbeyinin hizmetinde Macar kâtipler hazır bulunurdu.⁶¹⁵ Buna bağlı olarak da Beç (Viyana) Sarayı Macarca yazışmaya mecbur edilmiştir. Zira önceleri Beç ile yapılan yazışmalar Almanca yapılmaktaydı.⁶¹⁶ 1565 yılında Budin Beylerbeyliğine atanan Arslan Paşa’nın göreve gelmesinden sonra diplomatik alanda Macar dilini kullandığı özellikle dikkat çekmektedir. Halk, resmi yazışmalarda Macar dilini kullanabildiğinden, Macarca kısa zamanda mahkeme, vergi işleri, haberleşme vb. hayatın her alanında hızla yayılmıştır. Arslan Paşa Macarcayı kullanmak için sarayına Macar katip ve tercümanlar getirtmiştir. Bunların başında Katip Süleyman (Antal György) ve Yazıcı Yahya (Janos) gelmektedir.⁶¹⁷ Osmanlı döneminde Macarca sosyal hayatta o kadar yaygınlaşmıştır ki; Türkler dahi idari işlerde, vergi ve mahkeme işlerinde Macarcayı kullanmaya başlamışlardır. Çünkü şartlar bunu gerektiriyordu. Vergi tahsildarları, haraç toplayıcılar halktan vergi toplayabilmek için Macarca bilmek zorundaydılar. Ayrıca çiftçiler de kendi aralarındaki davaları Türk mahkemelerinde çözmeye çalıştıklarından mahkemede de Macarca bilen kadı bulunması şarttı.⁶¹⁸ Görüldüğü gibi özellikle Arslan Paşa’nın Budin Beylerbeyi olarak atanmasıyla birlikte Macar dili, Budin’de yaygınlaşmıştır.⁶¹⁹ Hem diplomatik yazışmalarda hem de eyalet genelinde Macar dilinin Budin Beylerbeyileri tarafından yaygınlaştırılması Viyana Sarayı tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü bu uygulama ile Osmanlı Devleti, Macaristan’daki halka geniş özgürlükler sağlamakta halkı Habsburglulardan uzaklaştırarak Osmanlı idaresine bağlamaktaydı. Viyana, Osmanlı Devleti’nden yazışmaların Macarca yapılması ve neticesinde Macar milli şuurunun ateşlenmesi tehlikesiyle yazışmaların Almanca yapılmasını talep etmişse de bu istek, paşalar

⁶¹⁴ Refik, s.2380.

⁶¹⁵ Kaldy-Nagy, “*Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)*”, s.656; Rásonyi, ss.216-217.

⁶¹⁶ Takats, s.23; Rásonyi, ss.216-217.

⁶¹⁷ Yasemin Altaylı, “Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)”, *OTAM*, Sayı 19, Ankara 2008, s.40.

⁶¹⁸ Takats, s.24.

⁶¹⁹ Gökbilgin, “Türk İdaresinde Budin”, s.170.

tarafından bilinçli olarak reddedilmiştir. Osmanlı Devleti bu uygulamayla hem Macarları Viyana'dan uzaklaştırmakta hem de onların sempatisini kazanmaktaydı.⁶²⁰

Budin'de diplomatik yazışmalarda Macar dilinin kullanılması ve bundan doğan zaruret ile beylerbeyilerinin yanında Macar kâtipler bulundurmaları bazen Osmanlı Devleti'ne zarar verebiliyordu. Örneğin Arslan Paşa'nın saraya aldırıldığı Katip Süleyman ve Yazıcı Yahya esasen Hıristiyan olup sözde Müslümanlığı kabul ederek Osmanlı Devleti'ne ihanet etmişler ve çok gizli bilgileri şifreli mektuplarla Avusturya'ya iletmişlerdir. Sigetvar Seferi öncesinde 1 Nisan 1566'da Yahya Yazıcı, Komaron Komutanı Janos Pethö'ye gönderdiği mektubunda; Sultan Süleyman'ın sefere hazırlandığını, ilk hedefinin Komaron, sonraki hedefinin ise Sigetvar olduğunu, Osmanlı ordusunun ne zaman ve hangi güzergâhtan geleceği, ordudaki asker ve mühimmat miktarını bildirmiştir.⁶²¹ Kanaatimizce Arslan Paşa'nın yanına aldığı bu kişiler paşaya ihanet etmek suretiyle belki de paşanın idamında rol oynamışlardır. Zira Arslan Paşa'nın idam sebebinin Sigetvar Seferi öncesi buyruk almadan aniden Palota kalesini kuşatması ve başarısız olması nedeniyle daha başka kalelerin de elden çıkması gibi görünse de kanaatimizce bu katiplerin ihanetleri de bu olayda etkili olmuştur.

Budin'de görev yapan Macar katiplerin elbette ki tamamı bu tür ihanetlere girişmemişlerdir. Bu katiplerden bazıları da Devlet-i Aliyye'ye sadakatla hizmet ettiklerinden dolayı ödüllendirilmişlerdir. Örneğin, 28 Eylül 1572 tarihinde İstanbul'dan yazılan sebab-i tahrirden anlaşıldığına göre; Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın hizmetinde olan katip Dimitri Diak'ın, altı yedi yıldan beri Macarca tercüme işlerinde sadakatle çalışarak, hıyaneti görülmediğinden mezkûr kâtip şer'î, örfî ve avârız vergilerinden muaf tutulmuştur.⁶²² Sonuç itibariyle Macar Dili, Osmanlıların Budin'de

⁶²⁰ Altaylı, "Budun Paşalarının Macar Dilini Kullanımı", ss.257-259.

⁶²¹ Altaylı, "Budun Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)", ss.42-43.

⁶²² Kamil Kepeci Tasnifi, (KK nr.67, s.526) 20 C.Evvel 980 (28 Eylül 1572) tarihli sebab-i tahrir "*Budun'a geleli altı yedi yıldan berû kâfirce kitâbet hizmetini iden Budun sâkinlerinden Dimitri Diak hüsnî-i istikâmetle hizmet eyleyüp vechen mine'l vücûh illet ve hıyâneti zâhir olmayup min ba'd dahi beğlerbeğiler kulları mezkûr ile huzur idücek istikâmetle ma'rif ve kefare kitâbetinde mahâretle mevsûf muaf olmağa lâyük riâyet-i pâdişâhiye müstehak bendeleri olmağın haraç ve ispençeden ve a'sârdan ve bi'l-cümle hukuk-ı şer'iyeye ve rüsûm-ı örfiyyeden ve avârız ve tekâlif kulluklarından muâf ve müsellemler olmak için emr-i şerif sadaka buyurulmak recâsına arz olundu deyu bildirmiş imdi mezkûr Dimitri Dayak nam zümme arz olunduğu üzre kâtib ta'yin idüb bu berât-ı cedîd-i hümayûnu virdüm ve buyurdum ki varup kâtib olup olıgelen âdet ve kânun üzre edâ-i hizmet ide mâdem ki kusûrı olmaya hizmeti mukabelesinde arz olunduğu üzre muâf ve müsellemler ola kimesne mâni ve mezâhım olmaya şöyle bileler deyû tahrîren fi 20 Cemâdiye'l-evvel sene 980" bkz. Rifat Günelan, **XVI.Yüzyılda Bâb-ı Defteri Teşkilatı ve Maliye Ahkâm Defterleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, s.130-131.*

egemen oldukları süre içerisinde Osmanlılar tarafından desteklenmiş ve dilin her alanda kullanımına imkan verilmiştir.

3.4. Budin’de Görev Yapan Beylerbeyilerinin Listesi

Bu bahiste Budin’in Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı 1541 yılından 1686 yılına kadar 145 yıl boyunca burada görev yapan beylerbeyilerinin listesi, göreve gelme ve ayrılma tarihlerini vermek yerinde olacaktır. 145 yıl boyunca Budin’e 68 Beylerbeyi atanmıştır. Bunlardan bazılarının iki üç hatta beş defa göreve geldikleri görülmektedir. Budin Beylerbeyilerinin içinde en fazla atanan ve azledilen kişi beş defa olmak üzere Sofu Mehmet Paşa’dır. Ondan sonra dört defa olmak üzere Kadızade Ali Paşa ve Gürcü Kenan Paşa’dır. Budin Beylerbeyliğine üç defa atanan kişiler ise; Ahmet Paşa, Tiryaki Hasan Paşa, Musa Paşa ve Uzun İbrahim Paşa’dır. Aşağıdaki listeden de anlaşıldığına göre; Budin Beylerbeyliği sürekli el değiştirmiş eyalete kısa süreli ve sık sık paşalar atanmıştır. Bu şekilde sık sık paşa atanmasının belki de en önemli sebeplerinden birisi kanaatimizce Budin Beylerbeyliği’nin Avusturya ile sınır olması, sürekli Avusturya ile her türlü ilişkiye açık olması ve bu nedenle devletin buraya özel bir önem vermesidir.

Tablo 9

Budin Beylerbeyileri Listesi (1541-1686)

	Adları	Başlayışı	Ayrılışı
1	Uzun Süleyman Paşa	1541	1542
2	Koca Bali Paşa	1542	1543
3	Mehmet Paşa	1543	1548
4	Gazi Kasım Paşa 2.Defa	1548 1557	1551 1558
5	Hadım Ali Paşa 2.Defa	1551 1556	1553 1557
6	Toygun Paşa 2.Defa	1553 1558	1556 1559
7	Hacı Mehmet Paşa	Şubat 1557	Ağustos 1557
8	Güzelce Rüstem Paşa	1559	1563
9	Zal Mahmut Paşa	1563	1564
10	İskender Paşa	1564	1565
11	Arslan Paşa	1565	1566
12	Sokullu Mustafa Paşa	1566	1578
13	Kara Üveys Paşa	1578	1580
14	Kalaylıkoz Ali Paşa 2.Defa	1580 1586	1583 1587

Tablo 9'un devamı

15	Sinan Paşa 2.Defa	1583 1587	1586 1588
16	Gazi Ferhat Paşa	1588	1590
17	Sofu Sinan Paşa 2.Defa	1590 1595	1592 1596
18	Mehmet Paşa 2.Defa	1592 1594	1593 1595
19	Hasan Paşa	1593	1594
20	Ahmet Paşa 2.Defa 3.Defa	Mayıs 1595 Mayıs 1596 1597	Ağustos 1595 Ekim 1596 1598
21	Kadızaade Ali Paşa 2.Defa 3.Defa 4.Defa	1596 1602 1605 1614	1598 1604 1609 1616
22	Dev Süleyman Paşa	1598	1599
23	Tiryaki Hasan Paşa 2.Defa 3.Defa	Ağustos 1599 1600 1609	Kasım 1599 1601 1614
24	Lala Mehmet Paşa 2.Defa	1599 1601	1600 1602
25	Mehmet Paşa	Nisan 1601	Ekim 1601
26	Bektaş Paşa	1604	1605
27	Boşnak Mustafa Paşa	Mayıs 1605	Ekim 1605
28	Karakaş Mehmet Paşa 2.Defa	Ocak 1614 1618	Şubat 1614 1621
29	Köse Sefer Paşa	Şubat 1614	Ekim 1614
30	Sofu Mehmet Paşa 2.Defa 3.Defa 4.Defa 5.Defa	1616 Şubat 1621 Şubat 1622 1622 1623	1617 Aralık 1621 Ekim 1622 1623 1626
31	Nakkaş Hasan Paşa	1617	1618
32	Kenan Paşa	1621	1622
33	Deli Derviş Paşa	1622	-
34	Kaplan Mehmet Paşa	Eylül 1623	Ekim 1623
35	Murtaza Paşa	1626	1630
36	Acem Hasan Paşa	1630	1631
37	Bayram Paşa 2.Defa	1631 1634	-
38	Musa Paşa 2.Defa 3.Defa	1631 1637 1640	1634 1638 1644
39	Silahtar Hüseyin Paşa	1634	-
40	Cafer Paşa	1634	1635

Tablo 9'un devamı

41	Hüseyin Paşa	1635	1637
42	Tabaniyassı Mehmet Paşa	1638	1639
43	İbşir Mustafa Paşa	1639	1640
44	Silahtar Mustafa Paşa	1640	-
45	Osman Paşa	Mart 1644	Ekim 1644
46	Deli Hüseyin Paşa 2.Defa	1644 Kasım 1658	1645 Aralık 1658
47	Nakkaş Mustafa Paşa	1645	1646
48	Murtaza Paşa	1646	1647
49	Mehmet Paşa 2.Defa	1647 1647	- 1648
50	Fazlı Paşa 2.Defa	1647 Mayıs 1656	- Kasım 1656
51	Siyavuş Paşa	1648	1650
52	Kara Murat Paşa	1650	1653
53	Sarı Kenan Paşa	1653	1655
54	Gürcü Kenan Paşa 2.Defa 3.Defa 4.Defa	1655 1656 1658 Şubat 1663	1656 1658 1659 Mayıs 1663
55	Seydi Ahmet Paşa	1659	1660
56	Boşnak İsmail Paşa	1660	1663
57	Sarı Hüseyin Paşa	1663	1664
58	Gürcü Mehmet Paşa	1664	1666
59	Cerrah Kasım Paşa	1666	1667
60	Sührab Mehmet Paşa	Mayıs 1667	Ekim 1667
61	Mahmut Paşa	1667	1670
62	Uzun İbrahim Paşa 2.Defa 3.Defa	1670 1673 1667	1672 1675 1683
63	Canbulatoğlu Hüseyin Paşa	1672	1673
64	Suyolcu Ali Paşa	1675	1677
65	Köstendilli Halil Paşa	Mart 1677	Ekim 1677
66	Kara Mehmet Paşa	1683	1684
67	Melek İbrahim Paşa	Ağustos 1684	Kasım 1684
68	Abdurrahman Abdi Paşa	1684	1686

Kaynak: Türk Ansiklopedisi, Cilt VIII, Maarif Basımevi, Ankara 1956, ss.310-312.

1541 yılında Uzun Süleyman Paşa'nın ilk beylerbeyi olarak atandığı Budin Eyaletine son olarak Arnavut Abdurrahman Abdi Paşa atanmış ve kendisi 1686 yılında Budin'in düşüşü esnasında şehit olmuştur. Abdi Paşa'nın mezarı şehit olduğu yerde bulunmaktadır.

3.5. Budin Sancağı'nda Tımar Rejimi ve Sancak Gelirlerinin Dağılımı

1541 yılında Budin Beylerbeyliği'nin kurulmasıyla birlikte Budin'de Osmanlı hakimiyeti tesis edilmiş ve bundan sonra himaye yerine hakimiyet dönemi başlamıştı. Akabinde Budin Beylerbeyliği'ni oluşturan sancakların tahriri yapılmaya başlanmış ve ilk tahrir 1546 yılında tamamlanabilmiştir. Budin Sancağı'nın ilk tahririnin yapılmasında bir takım zorluklar da yaşanmaktaydı. Örneğin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Budin Sancağı'nın 1546 yılında yapılan tahririne ait üç adet tahrir defteri bulunmaktadır. Bunlar T.T 314, T.T.388 ve T.T. 410 numaralı defterlerdir. Bu defterlerden ilk kaydedilene muhtemelen 314 numaralı defterdir. Zira bu defterde tahririn tam olarak yapılamadığı açıkça belli olmaktadır. Bu defterde nahiye merkezlerinin alt kısımlarında yer alan hâsıl kısımları mevcut olmayıp sadece köy ve mezralardaki gelirlerin hasıllarının kaydedildiği görülmektedir. Yani bu ilk defterde başarılı bir tahririn olmadığını söyleyebiliriz. Bundan sonra 388 ve 410 numaralı ve 1546 tarihli tapu tahrir defterlerine bakacak olursak ayrıntıların ve tüm gelirlerin 314 numaralı deftere göre mufassalen yapıldığını görüyoruz. Bu defterlerde nahiye merkezlerinin ve köylerin gelirleri kaydedilmiştir. Bu iki defter arasındaki fark ise yazım ile ilgilidir. Şöyle ki; 388 numaralı defterde nahiye ve köy hasılları normal Arap rakamlarıyla yazılıken 410 numaralı defterde bu gelirleri siyakat rakamlarıyla yazılmıştır. Sonraki dönemlere ait tapu tahrir defterlerinde bu tür problemler olmayıp hepsi bir öncekine göre daha mufassal olarak hazırlanmıştır.

Budin Sancağı'na ait tahrir kayıtlarından kısaca bahsettikten sonra sancakta uygulanan tımar rejimine göz atmamız gerekmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde tahrir yapılan eyaletler tımar sistemi ile yönetilmekteydi. Tapu tahrir defterlerinde ayrıntılarıyla belirtilen sancak gelirlerinin has, zeamet ve tımar olarak üç kısma ayrıldığı Budin Sancağı'na ait tımar-icmal defterlerinden anlaşılmaktadır.⁶²³ Bu defterlerdeki veriler aşağıda tablolar halinde tahlil edilecektir. Ancak bu analize geçmeden önce kısaca Osmanlı Devleti'nde uygulanan tımar sisteminden kısaca bahsetmemiz gerekmektedir.

⁶²³ Bkz. B.O.A. TT.329, TT.345 ve TT.590 numaralı defterler.

Para ekonomisinin henüz gelişmediği dönemlerde Osmanlı Devleti gibi toprağa bağlı devletlerin büyük bir orduyu besleme ihtiyacı tımar sisteminin⁶²⁴ doğuşuna neden olmuştur. Tımar sistemi sadece askeri kaygılarla ortaya çıkmamıştır. Zira klasik dönemde devletin ekonomik, sosyal ve zirai politikaları da tımar sistemi sayesinde şekillenmekteydi. Osmanlı tımar sistemi muayyen ihtiyaçların, tarihi ve coğrafi şartların neticesinde ortaya çıkıp uygulandığından yerel şartlara göre farklılık göstermektedir. Bizans İmparatorluğu'ndan alınan bölgelerde ve Balkanlarda tımarların benzeri olan "Pronia"lar⁶²⁵ ve aile mülkü sayılan malikaneler mevcut olup bunlar Osmanlılar tarafından aynen devralınmış ve tımar sistemine dahil edilmişlerdir. Pronia'ların sahiplerinin satmak, miras bırakmak veya vakfetmek gibi hakları yoktu. Devlet bu tür mülklere bir süre kendi bünyesinde yaşama hakkı tanımış ancak sonradan bunları tımar sistemine dahil etmiştir.⁶²⁶ Osmanlı tımar rejiminin menşesinde bulunan miri arazi rejimi reyanın elindeki toprağın miras yoluyla parçalanmasını, serbestçe alınıp satılmasını ve gelişi güzel tasarruf edilmesini yasaklamaktaydı. Devlet böylece toprağı en iyi şekilde işletip gelir elde edebiliyordu.⁶²⁷ Osmanlı Devleti, vergi gelirlerini bir merkezde toplayıp ana merkezden görevlilere maaş dağıtacağı yerde, tımar sistemini uygulayarak bu işi sipahi ve zaimlere havale etmiştir. Onlar da vergi gelirlerini yerinde aynı olarak toplayarak devleti bu güçlükten kurtarmaktaydı. Zira o dönemde aynı olarak mahsul ve gelirlerin bir merkezde toplanması paraya çevrilmesi ve maaş olarak dağıtılması

⁶²⁴ Osmanlı Devleti'ndeki tımar sistemi ile Ortaçağ Avrupası'ndaki feodal sistem büyük ölçüde benzerlik taşımaktaydı. Feodal sistemde senyör ve serfler arasında sıkı bir bağlantı mevcuttu. Her ikisinin de birbirine karşı belirli sorumlulukları ve görevleri vardı. Bu sistemde senyörün, serfi korumak, adaleti sağlamak ve toprakların işlenmesini takip etmek gibi görevleri vardı. Ayrıca senyör, serf öldüğü takdirde onun mirasının varislerine geçmesini sağlayacaktır. Serf ise senyörün hizmetinde çalışacak ve yıllık vergisini verecekti. Bkz. Pınar Ülgen, "Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış", **Mukaddime**, Sayı 1, İstanbul 2010, s.7. Buna benzer uygulamalar, Osmanlı Devleti'nde de sipahi ile reaya arasında uygulanmakta olup her iki kesimin birbirlerine karşı olan sorumlulukları kanunlar ile belirlenmiştir. Kanaatimizce iki sistem arasındaki önemli farklardan birisi, feodalizmde büyük toprak sahibi senyörler genelde rahipler iken, Osmanlı tımar sisteminde bunların yerini imamlar ve dervişlerin yerine bizzat savaşlarda başarı elde etmiş sipahi ve zaimlerin almasıdır.

⁶²⁵ Mehmet Fuat Köprülü, Halil İnalçık ve Ömer Lütfi Barkan, Tımar Sistemi hakkında yaptıkları çalışmalarda genel olarak sistemin fonksiyonlarına değinmişler ve sistemin menşei olarak Bizans'ın son dönemlerindeki Pronia'lar ile benzerliklerinden bahsetmişlerdir. Tımar sisteminin menşei hakkında en detaylı çalışmayı Yücel Öztürk yapmıştır. Öztürk, Bizans İmparatorluğu'nda kullanılan Thema tabirinin, Turan menşeli bir kelime olan Tümen kelimesi ile alakalı olarak Bizans'a Avarlar, Peçenekler, Hazarlar...vb. Türk topluluklarından geçtiğini kaydetmektedir. Thema, T'ma, Tümen, Tımar kelimeleri arasında ilişki kuran Yücel Öztürk, Tımar sisteminin, Bizans'taki Pronia'lardan önceki dönemde bulunan Thema Sistemi arasında benzerlikler bulunduğunu, Thema Sistemi'nin Pronia'dan daha eski olduğunu, Bizans İmparatorluğu'nun Thema Sistemi'nden Pronia Sistemi'ne geçişinin Osmanlı Devleti'ndeki Tımar Sistemi'nden malikâne-ayânlık sistemine geçişe benzediğini belirtmektedir. Bkz. Yücel Öztürk, "Tımar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkez Dergisi**, Sayı 31, Yıl 2012, ss.157-208.

⁶²⁶ Fatma Acun, "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", **Türkler**, Cilt 9, Ankara 2002, ss.899-901.

⁶²⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", **İ.A**, Cilt 12/1, Eskişehir 1977, s.318.

imkansızdı.⁶²⁸ Bunun için geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere asker ve memurlara belirli bölgelerin vergi gelirleri tahsis edilirdi.⁶²⁹ Bu vergi gelirleri askeri kesime dağıtılmadan önce devlete ait miri topraklar tespit edilerek has, zeamet ve tımar olarak miktarlarına göre üç çeşit olarak dağıtılırdı.⁶³⁰ Has tabiri herhangi bir maksada daimi surette tahsis edilmiş anlamına gelmezdi. Zira hasların mülkiyeti de devlete aitti.⁶³¹ Haslar 100.000 akçe ve üzeri gelirler olup kendi arasında “havass-ı hümâyün” ile “havass-ı vüzerâ ve ümerâ” olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. En zengin ve garanti olan gelir kaynakları sultan için has olarak toplanmaktaydı. Has ve zeametleri meydana getiren gelir birimleri sancağın her yerini kapsayacak şekilde dağıtılmakta böylece has sahibi, sancağın her yerini ziyaret ederek asayişin sağlanması için çaba sarf etmekteydi. Gelirlerin dağınık verilmesinin bir başka nedeni de tımar sahiplerinin tasarruf ettikleri bölgeleri kendi özerk bölgeleri haline dönüştürmelerinin önüne geçmektir.⁶³² Hasların tevcihi ve kayıtları “*Mal Defterdarı*” tarafından takip ediliyordu.⁶³³

Zeametler derece olarak daha küçük devlet memurlarına; defter kethüdası, miralay, çavuş, azep ağası vb. görevlerde bulunanlara tahsis edilir ve bunlara zaim ismi verilirdi.⁶³⁴ Zeametlerin gelir miktarı ise tımar sistemi ile ilgili bir risalede şöyle ifade edilmektedir; “*şöyle ki yirmi binden bir akça eksik olsa ana zeamet dinilmez belki tımar dirler. Zira zeametın ekser haddi yüzbin ve akalli yirmi bindir*”.⁶³⁵ Buradaki bilgiye göre; 20.000 ila 100.000 akçe arasındaki gelirler zeamet olarak tevcih edilmekteydi.

Tımarlar ise sistemin en alt basamağında yer almaktadır. Savaşlarda yararlılık gösteren, yiğitlikleriyle önemli başarılar kazanan kişilere, çeşitli kişilerin arzıyla tımar tevcihi yapılabilirdi. Buna göre; Vezir, Beylerbeyi, Sancakbeyi, Dizdar, Cebecibaşı, Çakırcıbaşı..vb. devlet görevlilerinin İstanbul’a yaptıkları arzlar neticesinde tımar tevcihi yapılabilmekteydi. Ancak bunlardan başka az da olsa bizzat tımara talip olan

⁶²⁸ Halil İnalçık, “Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu”, **Türk Kültürü**, Sayı 25-36, Yıl 3, Ankara, Kasım 1964-1965, s.760.

⁶²⁹ Barkan, “*Tımar*”, s.286.

⁶³⁰ Yılmaz Kurt, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, **Osmanlı**, Cilt III, Ankara 1999, ss.60-61.

⁶³¹ Fekete, “*Macaristan’da Türklerin Mülk Sistemi*”, ss.30-31;

⁶³² Acun, s.902.

⁶³³ J.Kaldy-Nagy, “The Cash Book Of The Ottoman Treasury In Buda In The Years 1558-1560”, **Acta Orientalia (ASH)**, Volume XV, Budapest 1962, s.173.

⁶³⁴ Fekete, “*Macaristan’da Türklerin Mülk Sistemi*”, ss.30-31.

⁶³⁵ İlhan Şahin, “Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, Sayı 32, İstanbul 1979, s.930.

kişinin kendi arzıyla tımar aldığı da vâkidir.⁶³⁶ Beylerbeyilerinin tezkere ile İstanbul'a arz ederek oradan gelen cevaba göre tahsis edebildikleri ve genellikle yüksek miktarda gelire sahip olan tımarlara "tezkereli tımarlar", İstanbul'a sormadan doğrudan tayin edebildiği ve genellikle az gelire sahip olan tımarlara da "tezkeresiz tımarlar" denilmekteydi.⁶³⁷ Budin'deki tımarların birçoğu savaşlarda yararlılık gösteren kişilerin bu faydalarının Budin Beylerbeyi tarafından Divana bildirilmesi neticesinde oradan gelen onay ile tahsis edilmiş olup tezkereli tımarlardır.⁶³⁸ Tımarlar da genel olarak aynı zeametler gibi miras bırakılamazdı. Ancak mülk tımarı adı verilen tımara malik olan kişi öldükten sonra tımarı kız çocuğuna bile miras kalabilmekteydi.⁶³⁹ Mustafa Akdağ, tımarı şöyle açıklamaktadır; "*Devlet, kendi hizmetindeki insanlardan bazılarının hizmetleri mukabilinde, maaş verecek yerde, muayyen yerlerin vergilerinden bir kısmını kendi hesaplarına toplamak hakkını tanır ki, bu aşağı yukarı Tımar demektir*".⁶⁴⁰ Tımar tayini ve terakkisinde "*ber vech-i tekmil*" uygulaması yapılabilmekteydi. Buna göre; örneğin 15.000 akçelik tımar beratına sahip olan bir kişiye 4000 akçe geliri olan A köyü, 7000 akçe geliri olan B köyü, 3500 akçe geliri C köyünün gelirleri verildikten sonra D köyünden de 500 akçe tutarında hisse verilerek toplamda 15.000 akçeye tamamlanabilirdi.⁶⁴¹ Bu tür ber vech-i teknil yani tamamlama usulünün Budin Sancağı'nda has, zeamet ve tımarlar için uygulandığını görüyoruz. Bunlara ileride yer verilecektir.

Tımar sisteminin uygulanmasında bazı problemler de yaşanmıyor değildi. Mesela önceden raiyyet olup sonradan has, zeamet ve tımarlara sahip olan kişilere pek sıcak bakılmıyordu. Ancak 3 Mart 1531 tarihinde Sultan Süleyman tarafından çıkarılan fermana göre memleketteki sipahilerin ve reayanın tamamının padişahın kulları olduğu ve bu fermana mugayir olarak bir kimse bir diğzerinin tımarına dahl ve taarruz ederse derhal divana bildirilerek siyaset olunması emredilmiştir.⁶⁴²

⁶³⁶ Nejat Göyünç, "Tımar Tevcihleri Hakkında", **Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri Bildirileri**, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1995, s.69.

⁶³⁷ Barkan, "*Tımar*", s.315.

⁶³⁸ Bkz. **B.O.A, M.D 1**, hüküm 750, 1063, 1087,1090, 1091,1092,1133,1140, 1148.; **B.O.A., M.D 2**, hüküm 2152.

⁶³⁹ Fekete, "Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi", ss.30-31.

⁶⁴⁰ Mustafa Akdağ, "Tımar Rejiminin Bozuluşu", **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, Ankara 1945, s.419.

⁶⁴¹ İnalçık, "*Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu*", s.759.

⁶⁴² M.Tayyib Gökbilgin, "Kanûni Sultan Süleyman'ın Tımar ve Zeamet Tevcihi ile İlgili Fermanları", **İ.Ü.Tarih Dergisi**, Sayı 22, İstanbul 1967, s.38.

Macaristan’da paşalar, beyler ve sipahilere has, zeamet ve tımar olarak verilen köylerde nüfus büyük oranda azalmış, köylü buraları terk etmişti. Köylerin terk edilmesi özellikle sınır boylarında sürekli çatışmalara maruz kalan kısımlarda daha fazlaydı. Çünkü hem Macar askerleri hem de Türk askerleri yiyecek içecek temin etmek için sık sık bu köylere akınlar yapıyorlardı. Ancak Havass-ı hümayuna ait olan köyler ve varoşlar hükümet tarafından özenle korunduğu için hem buralara akınlar olmuyordu hem de diğer köylerden kaçan reaya buralara sığınmıyordu.⁶⁴³

Osmanlı Devleti’nde uygulanan tımar sistemi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Budin Sancağı’nın XVI. yüzyıldaki gelirlerinin has, zeamet ve tımar olarak dağılımlarına göz atabiliriz. Bu dağılımları Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan ve XVI. yüzyıla ait olan üç adet tımar-icmal defterlerindeki kayıtları esas alarak tablolara aktaracağız. Bu defterlerden birincisi 1560-1561 tarihlerine ait olan 329 numaralı defter, ikincisi 1562-1563 yıllarına ait olan 345 numaralı defter ve üçüncüsü ise 1580-1581 yıllarına ait olan 590 numaralı defterdir.

Budin Sancağı’nın XVI. yüzyılın üç dönemindeki gelirlerinin has, zeamet ve tımar olmak üzere dağılımı aşağıda Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10
Budin Sancağı’nın Gelirlerinin Dağılımı

Tımarın Türü		1560-1561⁶⁴⁴	1562-1563⁶⁴⁵	1580-1581⁶⁴⁶
Has	Padişah Hasları	2.478.487	4.343.857	8.876.796
	Beylerbeyi, Sancak Beyi vb. Görevlileri Hasları	675.921	542.466	532.960
Zeamet		593.586	636.221	944.443
Tımar		760.921	664.175	1.152.469
Toplam		4.508.915	6.186.719	11.506.668

⁶⁴³ Eckhart, s.121.

⁶⁴⁴ B.O.A. Hicri 968 tarihli ve 329 numaralı tımar icmal defteri.

⁶⁴⁵ B.O.A. Hicri 968 tarihli ve 345 numaralı tımar icmal defteri.

⁶⁴⁶ B.O.A. Hicri 968 tarihli ve 590 numaralı tımar icmal defteri.

Budin Sancağı'nın 1560-1561 yıllarındaki gelirlerinin toplamı 4.508.915 akçedir. Bu meblağın 3.154.408 akçesi has, 593.586 akçesi zeamet, 760.921 akçesi ise tımar olarak tahsis edilmiştir. Üç gruba ayrılan bu gelirleri kendi içerisinde tek tek incelememiz gerekmektedir. Öncelikle sancak gelirlerinin en büyük kısmının has olarak ayrıldığını görüyoruz. Hasların içerisindeki 2.478.487 akçeyi "*hashâ-i padişah-ı âlempenâh*" şeklinde kaydedilen padişah hasları oluşturmaktadır. Padişah haslarının menşei, Budin Sancağı'nı meydana getiren Budin, Peşte, Vac, Vişegrad, Keçkemed ve Cezire-i Kovin nahiyelerinin hem şehir hem de kır gelirlerine dayanmaktadır. Padişah hasları genel anlamda eyaletin ve sancağın hazinesine giren nakit para olup sancağın masrafları, kalelerin tamiri, yeni kale, yol, han, hamam, kervansaray..vb imaretlerin yapımı için harcanmaktaydı. Padişah haslarından sonra defterde ikinci sırada Budin Beylerbeyi'nin 366.722 akçe tutarındaki hasları kaydedilmiştir. Budin Beylerbeyi'nin haslarının menşei de Budin, Peşte, Vac, Vişegrad ve Keçkemed nahiyelerinin şehir gelirlerine dayanmaktadır. Budin Beylerbeyi'nin hassından sonra diğer sancakbeylerinin haslarının Budin Sancağı gelirleri içerisindeki hisseleri şu şekildedir: Segedin Sancakbeyi Derviş Bey'in 13.140 akçe, İstolni Belgrad Sancakbeyi Hamza Bey'in 30.000 akçe, Solnok Sancakbeyi Veli Bey'in 50.059 akçe, Seksar Sancakbeyi Turali Bey'in 25.000 akçe ve son olarak Nograd Sancakbeyi Sinan Bey'in 191.000 akçe tutarındadır. Buradan anlaşılacağı üzere Budin Sancağı'nın gelirlerinin bir kısmı eyaletin diğer sancakbeylerinin haslarına ek olarak verilmiştir. Yani burada *ber vech-i tekmil* sistemi uygulanmış ve sancakbeylerinin kendi sancaklarında yetersiz kalan hasları Budin Sancağı'nın gelirlerinden tamamlanmıştır. 1560-1561 yıllarındaki tımar-icmal kayıtlarına göre; Budin Sancağı dahilinde 21 adet zeamet bulunmakta ve bunların toplamı 593.586 akçeye tekabül etmektedir. Bu zeametlerin de aynen haslarda olduğu gibi bir kısmı Hatvan, Segedin, Nograd gibi başka sancaklardaki görevliler için *ber vech-i tekmil* üzere verildiği anlaşılmaktadır. Defterdeki kayıtlara göre zeamet verilen kişiler içerisinde en yüksek meblağa sahip olanları 92.124 akçe ile Tuna Nehri Kaptanı Mehmet Bin Bali Paşa, 39.700 akçe ile Vilayet-i Budin Hazinesi Defterdarı Abdülkerim Bey ve 36.081 akçe ile Paşa Sancağı Miralayı Hasan bin Mustafa Bey'dir. Diğer zeamet sahiplerinin Ağa-yı azebân-ı kal'a-i Budin, Ağa-yı fârisân-ı kal'a-i Budin, Emîn-i sipâhiyân-ı vilayet-i Budin ve Kethüdâ-i defterdâr-ı vilayet-i Budin gibi yüksek rütbeli devlet görevlileri olduğu anlaşılmaktadır. Sistemin en alt basamağında yer alan

tımarlara bakacak olursak sancak dahilinde bu dönemde 111 adet tımar verildiği ve bu tımarların toplamının 760.921 akçe tutarında olduğu görülmektedir. Defterdeki tımar kayıtları içerisinde en yüksek olanı 13.500 akçe ile Ali bin Nasuh'a, en düşük olanı ise 700 akçe ile Hasan bin Turgut'a aittir. Bunun dışında tımarların ortalaması 6000 akçe ile 9500 akçe arasında yoğunlaşmaktadır.

1562-1563 dönemindeki tımar-icmal kayıtlarına göre Budin Sancağı'nın gelirlerinin toplamı 6.186.719 akçedir. Bu rakamın 4.886.323 akçesi has, 636.221 akçesi zeamet ve 664.175 akçesi tımarlardan oluşmaktadır. Bu dönemde padişah haslarının ve zeametlerin önceki döneme göre önemli ölçüde yükseldiği beylerbeyi ve sancakbeyleri hasları ile tımarların ise azaldığı dikkat çekmektedir. Bu grupları kendi içerisinde değerlendirelim. 4.886.323 olan toplam hasların 4.343.857 akçesini padişah hasları oluşturmaktadır. Padişah haslarının menşei bu dönemde yine Budin, Peşte, Vişegrad, Vac, Cezire-i Kovin ve Keçkemed nahiyelerinin şehir ve kır gelirlerine dayanmaktadır. Padişah haslarından sonra defterde ikinci sırada Budin Beylerbeyi Rüstem Paşa'nın 498.122 akçe tutarındaki hasları kaydedilmiştir. Defterdeki kayıtlara göre; Budin Beylerbeyi'nin 498.122 akçe tutarındaki haslarının 340.889 akçesi Budin Nahiyesi'nin şehir gelirleri kısmından karşılanmaktadır. Geri kalan kısmı ise Budin Sancağı'na tabi diğer nahiyelerin gelirlerinden oluşmaktadır. Diğer haslara göz atacak olursak karşımıza iki adet has çıkmaktadır. Bunlar tekmil uygulaması gereği kendi sancaklarındaki gelirlerin yetersiz kaldığı haslardır. Buna göre İstolni Belgrad Sancakbeyi Hamza Bey'in haslarına Budin nahiyesi gelirlerinden 35.029 akçe, Sirem Sancakbeyi Turgut Bey'in haslarına ise Vac Nahiyesi gelirlerinden 9315 akçe hisse tahsis edilmiştir. Bu dönemdeki zeametlere bakacak olursak sancak dahilinde toplam 24 adet zeamet bulunduğ ve bunların gelirlerinin toplamının 636.221 akçe olduğu görülmektedir. Zeametler içerisinde en yüksek meblağa sahip olanlar, 38.287 akçe ile Peşte Miralayı Hüseyin Bey'e, 37.087 akçe ile Defteremini Sinan Bey'e ve 37.526 akçe ile Sinan Çavuş'a ait zeametlerdir. Bu dönemdeki tımar kayıtlarına göz atacak olursak sancak dahilindeki 83 adet tımarın olduğunu ve bunların toplamının 664.175 akçe olarak kayıtlara geçtiğini görürüz. Bu dönemde en yüksek tımarı sahip olan kişi 15.884 akçe ile Sinan Ağa iken en düşük tımar gelirine sahip kişi ise 700 akçe ile Tur Ali isimli kişidir.

Budin Sancağı'nın 1580-1581 yıllarındaki toplam 11.506.668 akçe olan geliri tımar sistemi gereğince yine has, zeamet ve tımar olmak üzere 3 ayrı kısımda dağıtılmıştır. Haslara göz atacak olursak; havas-ı hümayun yani padişaha ait haslar 8.876.796 akçe ile sancak gelirlerinin en büyük kısmına tekabül etmektedir. Defterde padişah haslarından sonra sırasıyla Budin Beylerbeyi Ali Paşa'nın 510.960 akçelik hassı ile İstolni Belgrad Sancakbeyi Ali Bey'in 22.000 akçelik hasları yer almaktadır. İstolni Belgrad Sancakbeyi Ali Bey'in kendi sancağındaki gelirler, alması gereken hassı karşılamadığı için hassının bir kısmı olan 22.000 akçe kendisine Budin Sancağı'na tâbi Peşte Nahiyesi'nden verilmiştir. Haslardan sonra kaydedilen 41 adet zeamet ise Hazine Defterdarı, Kethüda-i Defter, Defterdar-ı Sabık, Ağa-yı Gönüllüyan....vb. yüksek rütbeli kişilere 20.000 ve üzeri akçe gelir olarak tahsis edilmiş gelirlerdir. Budin Sancağındaki zeametlerin toplamı 944.443 akçedir. Bu zeametler içerisinde en yüksek olanları 65.040 akçe ile Dergâh-ı Âli Çavuşlarından Kasım Bey'e, 46.491 akçe ile Gönüllüyan Ağası Sinan Ağa'ya ve 40.685 akçe ile Defter Kethüdası Ahmet Bey'e aittir. Bu dönemde sancak dahilindeki 318 adet tımarın toplamı ise 1.150.469 akçedir. Burada yer alan 318 adet tımarın Budin Sancağı dahilindeki Budin, Vac, Vişegrad, Buyak, Seçen, Korkmaz, Hanfeld gibi kalelerdeki mustahfiz, azep ve kale merdi gibi muhtelif kadrolarda görev yapan askerlere verildiği görülmektedir.

Sonuç olarak incelediğimiz üç tımar icmal defterinde de gelirlerin en büyük payı padişah haslarına aittir. Bu gelirler padişah hassı olarak kaydedilmesine rağmen sultanın hazinesine ait olmayıp bizzat sancak dahilindeki çeşitli harcamalar için kullanılmaktaydı. Geri kalan zeamet ve tımarlar ise bilindiği gibi Osmanlı idari yapısındaki yüksek rütbeli devlet görevlilerinin ve askeri kesimdeki komutan ile askerlerin maaşları olarak tahsis edilmiştir.

Budin Sancağı'nın gelirleri yukarıda izah edildiği gibi has, zeamet ve tımar olarak üç kısma ayrılıp dağıtıldıktan sonra zaman içerisinde zâim ve tımar sahiplerinin ölmesi, seferde şehid olması, tımar ve zeamet sahibinin bu hakkından feragat etmesi, İstanbul'a arz yoluyla tımar ve zeametlerinin başka tımar ve zeametlerle tebdil edilmesi veya tımar/zeamet sahibinin görevini yerine getirmemesi neticesinde azledilmesi gibi nedenlerden dolayı tımar ve zeametler sürekli değiştirilmekte ve bu değişiklikler Tımar-ruznamçe defterlerine kaydedilmekteydi. Budin Sancağı'na ait bizim incelediğimiz iki

tımar-zeamet defterinden birincisine göre; 1575 yılında 699.848 akçe tutarındaki 83 adet tımar ve 439.007 akçe tutarındaki 14 adet zeamet yukarıda sayılan sebeplerden dolayı tebdil edilmiş veya yeniden tahsis edilmiştir.⁶⁴⁷ 1575 yılına ait diğer ikinci deftere göre bu tarihte 224.084 akçe tutarındaki 32 adet tımar ve 241.666 akçe tutarındaki 8 adet zeamet tebdil edilmiştir.⁶⁴⁸ Bu verilerden anlaşıldığına göre; Budin’de tımar ve zeametler sık sık el değiştirmekteydi. Değişen tımar ve zeametler içerisinde en fazla miktara sahip olanları Budin Sancağı’nın Peşte Nahiyesi’ne tâbi köy ve varoşların gelirleridir.

⁶⁴⁷ Bkz. Hicri 983 Miladi 1575 tarihli Tımar-zeamet defteri. **B.O.A, DFE.RZ.d.0042.**

⁶⁴⁸ Bkz. Hicri 993 Miladi 1585 tarihli Tımar-zeamet defteri. **B.O.A, DFE.RZ.d.0078.**

BÖLÜM 4: FİZİKİ YAPI MAHALLELER VE NÜFUS

Şehir ve bölge tarihi araştırmalarında en önemli bölümlerden birisi şehrin nüfus yapısının ortaya konulduğu kısımdır.⁶⁴⁹ Çünkü nüfus araştırmaları sonucu ortaya çıkan veriler her zaman önem arz etmektedir. Ömer Lütfi Barkan, tarihte araştırma yapılacak kadar önem arz eden her olayın demografik sahada mutlaka bir yansıması ve sonucunun bulunduğunu bildirmektedir.⁶⁵⁰ Osmanlı Devleti'nde genel anlamda bir nüfus sayımı bilindiği üzere yapılmamaktaydı. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin herhangi bir idari biriminde nüfus çalışması yapmak için, tahrir defterleri en önemli kaynaklardan birisidir. Zira Osmanlı Devleti'nde Avrupa devletlerinde olduğu gibi kilise veya belediye kayıtları da yoktu.⁶⁵¹ Ancak tabii ki tahrir defterleri bir yerin gerçek nüfusunu tamamıyla belirten kaynaklar da değildir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde bir yer fethedildiği zaman, oranın sadece vergiye bağlanacak nüfusu, yani vergi mükellefleri yerin sosyal ve ekonomik durumuna göre gözden geçirilip belirlenir ve tahrir defterlerine kaydedilirdi.⁶⁵² Buradan yola çıkarak ancak tahmini bir nüfus belirlenebilir. Bu belirlenen nüfus ise idari birimin gerçek nüfusu değil, ancak vergiye bağlı nüfusun tahmini bir rakamıdır.

Biz de çalışmamıza konu olan Budin sancağının XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki tahmini nüfusunu burada belirlemeye gayret edeceğiz. Bu bölümde öncelikle Osmanlı Macaristanı'ndaki şehir ve kırsal yerleşimlerinin karakteristiğinden, sonrasında da nüfus araştırmalarında çok önemli bir tespit faktörü olan "hane" kavramından bahsedeceğiz.

4.1.Osmanlı Macaristanı'nda Şehir ve Kırsal Yerleşimin Karakteristiği

4.1.1. Varoş (Şehir) ve Köylerin Karakteristiği

Yeniçağda esasen hem Osmanlı Devleti'nde hem de Avrupa'da şehirler genellikle aynı özelliğe sahiptiler. Buna göre şehirler genelde askeri garnizonların bulunduğu kale ile sivil yerleşimin bulunduğu varoştan müteşekkil durumdaydı. Kaleler, şehrin ve

⁶⁴⁹ Özer Ergenç, şehir tarihi çalışmalarının idari, iktisadi ve demografik veriler olarak bir bütünden oluştuğunu, şehir tarihi çalışanların da başlıca üç kaynağa başvurmaları gerektiğini belirtmektedir. Bu üç ana kaynak, seyahatnameler, arşiv vesikaları ve mimari kalıntılardır. Bkz. Özer Ergenç, "Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler", **Belleten**, Cilt LII/203, Türk Tarih Kurumu, 1988, ss.667-683.

⁶⁵⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, X, İstanbul 1953, s.3.

⁶⁵¹ Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", s.6.

⁶⁵² Yücel Öztürk, **Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.204.

sınırların korunması açısından çok önemliydi.⁶⁵³ Genel anlamda Osmanlı sınır kaleleri savunma amacıyla inşa edildiği ve ikamet amacı güdümediğinden dolayı kale içine çok fazla büyük yapılar yapılmaz ve neticede varoşlar kale dışında kalırdı.⁶⁵⁴ Osmanlılar, eskiden şehirlerde, sur ve hisar içlerinde Müslümanları yerleştirmişler, gayrimüslimleri ise sur dışındaki varoş denilen dış mahallelere yerleştirmişlerdir. Ancak zamanla bu varoşlar genişleyerek sonraki zamanlarda şehirlerin en canlı ticaret merkezleri haline gelmişlerdir.⁶⁵⁵ Burada Osmanlı şehri ve Macar şehri anlamlarına gelen Varoş tabirlerine göz atmak yerinde olacaktır. Sonrasında ise şehirlerin temel birimi olan mahalleler ve şehirlerin kırsal nüfusunu barındıran köylerden bahsetmek gerekmektedir.

En genel tabiriyle Osmanlı şehri, “*bazar durur, cuma kılınur*” yerlerdir.⁶⁵⁶ Alman Sosyolog, şehri şöyle açıklamaktadır: “*Şehir, basit olarak, bir veya daha fazla ayrı evler kümesinden oluşur ama görece kapalı bir yerleşim bölgesidir*”. Şehir, çoğunlukla gıda dışı yani tarım ve hayvancılık gibi dallarda üretim yapanların ve idareci sınıf ile yiyeceklerini kırsaldan temin eden grupların yaşadığı bir yer olmasına rağmen şehrin tanımında günümüzdeki gibi nüfusun yoğunluğuna endeksli bir durum yoktur.⁶⁵⁷ Ortaçağ’da şehir ile kır arasında kesin bir ayrım mevcuttu. Buna göre: şehirli halk ticaret ve el sanatlarıyla uğraşırken, köylerdeki halk yalnızca tarım ve hayvancılıkla meşgul olmaktadır.⁶⁵⁸

Osmanlı idâri yapısında günümüz anlayışında olduğu gibi nüfusu az olan yerler kasaba çok olan yerler ise şehir manasına gelmezdi. Ayrıca şehrin temel işlevi, sakinlerini korumak olduğundan buralardaki kaleler Türk şehirlerinin en önemli

⁶⁵³ Henri Pirenne, Ortaçağ şehirlerindeki kalenin yapılış maksadını şu şekilde belirtmektedir; “*Askerî gereksinimlerin daha da olumlu bir etkisi vardır. Halk, bir istilâ durumunda, her an için düşmana karşı bir korunma sağlayan sığınaklar hazırlamak zorundadır. Savaş, insanlık kadar eskidir; kale yapımı ise hemen hemen sava. Kadar eski... Gerçekten, öyle görünüyor ki, insanoğlunun yaptığı ilk yapılar koruyucu duvarlar olmuştur. Bugün bile, bu eğilime rastlanmayan hemen hiçbir yabancı soy yoktur geçmişte de ne denli geri gidersek gidelim, durum değişmez. Yunanlıların acropoles’i, Etrüsklerin, Latinlerin ve Galyalıların oppida’sı, Almanların burgen’i, Slavların Gorod’ları, tıpkı Güney Afrikalı zencilerin kraal’leri gibi, başlangıçta, toplanma ve özellikle korunma yerlerinden başka bir şey değildi*”, Bkz. Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.48.

⁶⁵⁴ Mark. L. Stein, **Osmanlı Kaleleri - Avrupa’da Hudut Boyları**, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s.45.

⁶⁵⁵ Halil İnalcık, “Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumi Bakış”, **Türk Kültürü**, Sayı.68, 1968. s.539.

⁶⁵⁶ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, VIII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri, (VIII/2), Türk Tarih Kurumu, 1981, s.1265; Mehmet Karagöz, “Osmanlıda Şehir ve Şehirli Mekân-İnsan-Beşerî Münasebetler (XV-XVIII.Yüzyıl)”, **Osmanlı**, Cilt 4, Ankara 1999, ss.105-106.

⁶⁵⁷ Max Weber, **Şehir-Modern Kentin Oluşumu**, çev. Musa Ceylan, Yarı Yayınları, İstanbul 2012, ss.87-88.

⁶⁵⁸ Henri Pirenne, **Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.189.

unsurlarındandır.⁶⁵⁹ Şehrin en önemli unsurlarından birisi de Mescid-ül Cuma, yani şehir halkının Cuma ve bayram günlerinde bir araya gelip hem ibadet ettikleri hem de kaynaştıkları yerin bulunmasıdır. Ancak cami ile mahalle/şehir arasındaki ilişki hakkında iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre; bir bölgede mahalle ve şehir kurulmadan önce oraya önce cami yapılır ve mahalle bu caminin etrafında gelişirdi. İkinci görüşe göre ise; önce mahalle kurulur, sonrasında da ibadethane inşa edilirdi.⁶⁶⁰

Osmanlı nüfusunun reaya, askerî ve şehirliler olarak üç kısımdan meydana geldiğini savunan Mustafa Akdağ şehirliler halkı şu şekilde ifade etmektedir; “Şehirlere gelince, burada yaşayan insanların önünde, tarla yerine, ancak sınırlı sayıda ve mülk niteliği kazanmış bağ-bahçelerin çevrelediği geniş alanlara kurulmuş mahalleler uzanıyordu ve her şehrin kapsadığı binlerce ev-yapı kanun gereğince hep birer mülk idiler. Buralarda oturan şehir ahalisi, köydekilerden çok farklı olarak, karınlarını devlet toprakları icarcılığından ya da doğal kaynakları işletmekten değil, şehirlilerin ticari-sınai olan iş hayatının yarattığı olanaklardan doyuruyorlardı. Böylece, kendilerini devlete bağımlı kılacak bir sözleşmenin altına girmiş değillerdi”⁶⁶¹

Genel olarak Osmanlı Devleti’nde şehir ve şehirliler halkın tanımı bu şekilde iken Macar şehirleri de hemen hemen aynı özelliklere sahipti. Ancak Osmanlı şehirleri ile Macar varoşları her ne kadar birbirine benzeseler de yönetim ve devlet otoritesinin temsili açısından birbirinden ayrıldıkları muhakkaktır. Macarların varoş olarak adlandırdıkları şehirler Osmanlılar tarafından da Varoş olarak adlandırılmıştır. Ancak Osmanlıların şehirleri Macarların varoşu ile denk değildi. Çünkü Türk şehirlerinde temel esas devlet otoritesini temsilen vali ve kadı bulunması idi. Oysa Macar varoşlarında vali veya kadı bulunmazdı.⁶⁶² Ancak yine de varoşlar, panayır, pazar gibi iktisadi faaliyetleri barındıran oldukça kalabalık yerlerdi.⁶⁶³ Varoşlar mahallelerden oluşmakta ve bu mahallelerde klasik Osmanlı mahallesinde bulunan hamam, sebil, medrese, mektep...vb. her tür yapılar buralarda da mevcuttu.⁶⁶⁴ Özer Ergenç, şehir ile kırsaldaki büyük kasabaları şu ifadelerle birbirinden ayırmaktadır; “Ancak, bir yerleşmede tarım

⁶⁵⁹ Tuncer Baykara, “Osmanlılar ve Şehir Hayatı”, **XIII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara 1999, s.2.

⁶⁶⁰ Baykara, “Osmanlılar ve Şehir Hayatı”, ss.5-6.

⁶⁶¹ Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, C.I+II, s.450.

⁶⁶² Fekete, “Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699”, ss.694.

⁶⁶³ Lajos Fekete, “Türk Vergi Tahrirleri”, çev. Sadettin Karatay, **Belleten**, C.XI, Sayı 42, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1947, s.310.

⁶⁶⁴ Özgüven, s.180.

dışı üretimin yoğunluk kazanması, oraya şehir dedirtmeye yarayacak tek ve yeter özellik değil. Böyle bir yerleşme bölgesine tam anlamı ile şehir denebilmesi için, orada yaşayanların, ayrıca güvenliklerini sağlayabilme olanağına sahip bulunmaları ve kendilerini yönetmek için, kısmi otonomiye dayanan kimi kurumları geliştirmeleri gerekir. Bunun için şehri belirleyen fiziki öğelerin en önemlileri arasında sur, Pazar yeri, yönetim binaları, başta ibadethaneler olmak üzere genel toplanma yerleri sayılır.”⁶⁶⁵ Ergenç’in de ifade ettiği gibi tarım dışı üretimin fazla olduğu her bölge şehir sayılamamalıdır. Aynı durum Budin’de Macarların şehir kabul ettikleri, ancak tapu tahrir defterlerinde köylerle aynı kategoride verilen bazı Varoşlar için de geçerlidir. İncelediğimiz tahrir defterlerindeki Macar varoşlarında devlet idaresini temsil eden kadı bulunmadığından ayrıca tahrir defterlerine nahiye statüsünde kaydedilmediklerinden dolayı biz bu üniteleri şehir olarak değil bilakis kırsal yerleşim olarak kabul ediyoruz. Varoşların nüfuslarını da kırsal nüfus bölümünde vereceğiz. Geza David, tapu tahrir defterlerinde Varoş olarak kaydedilen her yerleşim birimini şehir olarak kabul etmektedir.⁶⁶⁶ Ancak Budin, Peşte ve Vişegrad gibi nahiye merkezlerinde bulunan varoşlar, şehirleri oluşturan temel birimler olduğundan buraların nüfusları, araştırmamızda şehir nüfusu içerisinde verilecektir. Diğer taraftan şehir merkezlerinden uzakta bulunan ve kendi başına bir birim olan Varoş-u Cegled, Varoş-u Körös, Varoş-u Buyak... gibi varoşlar ise az önce belirttiğimiz gibi kırsal nüfus kısmında ele alınacaktır.

Osmanlı Macaristanı’ndaki şehirlerin bir diğer karakteristiği de buralarda, Balkanlarda olduğu gibi kitleler halinde Türklerin iskan edilmesi uygulamasının yapılmamış olmasıdır. Fethedilen Macar şehirlerine sadece askeri ve idari görevi olan muhafızlar, memurlar, tüccarlar olmak üzere çok az sayıda Müslüman nüfus yerleştirilmiştir. Müslüman halk buralarda Anadolu’da olduğu gibi yerli halk ile beraber yaşamamakta genellikle kalelerde yaşamaktaydılar.⁶⁶⁷ Osmanlı Macaristanındaki şehirlerin ahalsinin idari ve askeri merkezlerden göçerek daha güvenli bölgelere yerleşmesi genel bir karakter haline gelmiştir.⁶⁶⁸ Bu görüşü destekleyen bir durum tezimizin ana kaynaklarından olan tahrir defterlerinde de görülmektedir. Zira Budin sancağının

⁶⁶⁵ Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, s.1265.

⁶⁶⁶ Geza David, “16-17.Yüzyıllarda Macaristan’ın Demografik Durumu”, **Belleten**, Cilt 54, Sayı 225, Ankara 1995, s.347.

⁶⁶⁷ Bilge, “Macaristan’da Osmanlı Hakimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi”, ss.37-38.

⁶⁶⁸ David, “İstolni Belgrad”, s.405.

merkezinde Budin ve Peşte'nin şehir nüfusu az iken yoğun şehir nüfusu Rackeve (Cezire-i Kovin) ve Keçkemed gibi sınır bölgelerinden biraz daha içeride kalan nispeten daha güvenli bölgelerde bulunmaktadır. Çünkü bu bölgelerde sınır çatışmaları muhtemelen daha az cereyan etmekteydi. Geza David'in tespitlerine göre; Tuna Nehrinin doğusunda yer alan karakolsuz ve askersiz şehirlerde nüfus daha yoğundur.⁶⁶⁹

Osmanlı şehri ile Macar varoşunun farkını açıkladıktan sonra şehirleri oluşturan mahallenin tanımı ve işlevi hakkında kısaca bilgi vermek konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Osmanlı şehirlerinde mahallenin en önemli özelliği temel yönetim birimi olarak vergi mükellefi reyanın tahrir defterlerine kaydedilmesine imkan vermesidir.⁶⁷⁰ Osmanlı şehirlerinin Müslüman mahallelerinde idari yapı ile iletişimi sağlayan kişi imam iken gayrimüslim mahallelerinde aynı görevi yürüten kişi ise papaz veya hahamdır. Mahallelerde meydana gelen doğum, ölüm, evlenme..vb. olaylar bu kişiler tarafından kaydedilmekteydi. Mahalleye dışarıdan bir kişi taşınmak isterse bu kişiye imamın veya papazın kefil olması gerekirdi.⁶⁷¹ Osmanlı şehirlerinde mahallelerin merkezleri genellikle camiler olduğundan, han, hamam, okul, medrese ve kütüphane gibi diğer kamu binaları da genellikle camilerin yakınlarında inşa edilmekte ve çoğunlukla bânisinin ismini almaktaydı.⁶⁷² Hemen hemen tüm yollar ve caddeler camide kesişirdi. Caminin ibadet görevinden başka halk arasında bir takım sosyal ve idari görevleri de vardı. Şöyle ki; İmamlar hem bir din adamı hem de mahallenin lideri olarak⁶⁷³ mahallede sakin reyanın sorunlarını burada çözerlerdi. İmamlar ayrıca mahallenin oluşturduğu birimde görevli olan Kadı'nın da yardımcısı olarak görev yapmaktaydılar.⁶⁷⁴

Osmanlı şehirlerinde mahalle, birbirini tanıyan ve birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan ve aynı mescitte ibadet eden kişilerin, aileleriyle birlikte oluşturduğu bir birim olup şehirlerin temel unsurudur. İslam şehrinin en önemli özelliklerinden birisi olan reyanın çeşitli dini ve etnik gruplara göre bölge ve semtlere ayrılarak yaşamaları,

⁶⁶⁹ Geza David, "XVI.Yüzyılda Osmanlı Devri Macaristanı'nda Şehirleşme", **Osmanlı**, C.4, Ankara 1999, ss.112-113.

⁶⁷⁰ Özer Ergenç, **XVI.Yüzyılın Sonlarında Bursa**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s.169.

⁶⁷¹ A.Murat Yel ve M.Sabri Küçükkaşıkçı, "Mahalle", **DİA**, C.27, Ankara 2003, s.325.

⁶⁷² Hicran Yusufoglu, "Macaristan'daki Türk Kültür Anıtları", **Türk Kültürü**, Yıl 33, Sayı 383,s.154.

⁶⁷³ Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", s.1271.

⁶⁷⁴ Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim:Mahalle", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi**, Sayı 13, İstanbul 2005, ss.99-100.

Osmanlı şehirlerinde de görülmektedir.⁶⁷⁵ Zira mahallenin oluşumunda etnik unsurdan ziyade dini unsurlar etkilidir. Buna göre mahalle halkı genellikle aynı dine mensup kişilerden oluşmaktaydı. Osmanlı şehirlerinde Müslim ve gayr-i Müslim mahalleleri mevcut olup genellikle bu unsurlar ayrı mahallelerde yaşamaktaydılar.⁶⁷⁶ Bu durum Budin ve Peşte gibi şehirlerde de görülmektedir. Budin ve Peşte’de Yahudilerin ve Kıptilerin ayrı mahalleleri mevcut idi. Burcu Özgüven bu durumu şöyle ifade etmektedir; “*Osmanlı kentinde toplum hayatı din temeli üzerinde kuruluydu. Müslüman yönetici sınıf ve iskan edilen Müslüman ahalinin yanı sıra, kentlerde değişik etnik gruplardan oluşan Hıristiyan nüfus bulunmaktaydı. Macarlar, Yahudiler, Sırlar ve Kıptilerin oluşturduğu gayrimüslim halk ayrı mahallelerde yaşamaktaydı.*”⁶⁷⁷ Osmanlı kanunlarına göre, mahallede oturan sakinler birbirinin kefilidir. Yani fâil-i meçhul bir olayda tüm mahalle sakinleri sorumludur. Bundan dolayı Osmanlı şehirlerinde mahalle, şehirlerdeki genel güvenliğin sağlanması açısından son derece önemlidir.⁶⁷⁸ Böylece halk arasında otokontrol sistemi oluşturulmuş ve halk birbirini kontrol etmeye ve gerektiğinde olayların seyrine müdahale edebilme imkanına kavuşturulmuştur.⁶⁷⁹ Osmanlı yöneticileri bu tedbirleri alırken iki amacı göz önünde bulundurmuşlardır. Bunlardan birincisi mahallelerdeki vergi yükümlülerinin tam olarak tespit edilerek vergilerin eksiksiz olarak toplanması, ikincisi ise merkezi otoritenin ve genel dirlik düzeninin kurulmasıdır.⁶⁸⁰

Osmanlı mahallelerinde bulunan ve günümüzde plansız şehirleşme örneği olarak kabul edilen çıkmaz sokaklar esasında İslam şehirlerinde mahallelere yabancıların giriş çıkışını, transit geçişini engelleyen ve mahallede yaşayanların güvenlikleri ile mahremiyetlerini muhafaza eden bir unsurdu.⁶⁸¹

Osmanlı hakimiyetindeki Macaristan’da kırsal yerleşimin karakteristiğine göz atacak olursak; öncelikle çift-hane sisteminden kısaca söz etmek gerekecektir. Zira Osmanlı Devleti’nin kırsal nüfusunu meydana getiren reaya genel olarak bu sistem içerisinde yer

⁶⁷⁵ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları**, IV, İstanbul 1984, ss. 69-70.

⁶⁷⁶ Tahsin Özcan, “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, **Marife**, Yıl 1, Sayı 1, ss.129-130.

⁶⁷⁷ Özgüven, s.182.

⁶⁷⁸ Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, ss. 72-73.

⁶⁷⁹ Ömer Düzbakar, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, **U.Ü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5, 2003/2, s.107.

⁶⁸⁰ Ergenç, *XVI.Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s.170.

⁶⁸¹ A.Murat Yel ve M.Sabri Küçükkaşçı, s.325.

almakta ve buna göre hayatlarını devam ettirmektedir. Çift-Hane Sistemi aslında tüm Akdeniz ülkelerinde eski çağlardan beri uygulanmıştır. Sistemin ismi Roma İmparatorluğunda “colon”, Galya’da “mansus”, Bizans İmparatorluğunda ise “zeugarion” idi. Bir çift öküzü ve onların işleyebileceği kadar toprağı tasarruf eden köylü ailesi, zirai üretimin temelini oluşturan temel ünite olup vergiye esas olan birimdir. Burada bir çift yani iki öküz ve onun sahibi olan hanenin birleşmesiyle çift-hane sistemi meydana gelmekteydi. Ekonomik açıdan çok önemli olan bu üretim ünitesi devlet bürokrasisi tarafından titizlikle korunmaya çalışılmıştır. Sistemin hiyerarşisine bakıldığında tahrir defterlerine öncelikle çiftler yani bir çift öküzün işleyebileceği kadar toprağın oluşturduğu çiftliğe sahip olan aileler “çift” (müzevveç) olarak, sonrasında ise sırasıyla bir çiftin yarısı kadar toprağına sahip olanlar “nim-çift” olarak kaydedilirlerdi. En son bennaklar, mücerretler ve dul kadınlar yani bive’ler kaydedilirdi.⁶⁸² Kırsal yerleşimin temelini oluşturan çift-hane sisteminin çift kısmı yukarıda belirtildiği üzere bir çift öküz vasıtasıyla işlenebilecek toprak miktarını belirtirken hane kısmı ise bu işletmeyi çalıştıran nüfusu ifade etmektedir. Burada Hane mefhûmundan biraz bahsetmek gerekmektedir. Hane kelimesi Türkçeye Farsçadan geçen bir kelime olup sözlükte ev, bina, ikametgah, aile, hanım. vb. anlamlara gelmektedir. Ancak Osmanlı demografik yapısı ve tapu tahrir defterleri hakkında çalışma yapanlar için bu kelime hala tam bir açıklığı kavuşturulmuş değildir.⁶⁸³ İnalçık, Hane’yi şu şekilde izah etmektedir; “Bir çift öküzü olan aile, bir işletme ünitesi oluşturur. Hayvanî enerji ünitesinin, yani bir çift öküzün işleyebileceği toprak ünitesi, ekonomik bakımdan en verimli işletme olarak tanınmıştır. Bu raiyyet çiftliği, devlet için tarım ekonomisinin temel ünitesidir. Onun parçalanmasına ve kaybolmasına karşı bir sürü kanûn önlemleri alınmıştır”⁶⁸⁴ Kaldy-Nagy de tahrir ve cizye defterlerinde geçen hane deyiminin cizye ödeyen ev anlamına gelmediği, bilakis bir vergi ünitesi objesi olduğunu savunmaktadır.⁶⁸⁵

⁶⁸² Halil İnalçık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, V.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s.6. İnalçık, Bive’nin tanımını şu şekilde yapmaktadır; “Osmanlı Devleti, kocası ölen kadının erkek evladı yoksa, elinden tarla arazisini alır ve başka bir köylüye aktarır. Eğer dul kadın, oğulları çalışma çağına gelinceye kadar, ırgatla idare edebilirse, onu bive adıyla işletmenin sahibi tanıyabilir”. İnalçık, Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, s.246.

⁶⁸³ Nejat Göyünç, “Hane Deyimi Hakkında”, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, Sayı 32, İstanbul 1979, s.331.

⁶⁸⁴ İnalçık, Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, s.247.

⁶⁸⁵ J.Kaldy-Nagy, “Bevölkerungsstatistischer Quellenwert Der Gizye-Defter Und Der Tahrir-Defter”, Acta Orientalia (A.S.H.), Vol. XI, No:1-3, 1969, s.266.

Hane kelimesi hakkında, barındırdığı nüfus sayısı açısından farklı görüşler mevcuttur. Hane kavramı hakkında oldukça detaylı bir araştırma yapan Nejat Göyünç bu görüşleri incelemiştir. Göyünç'ün tespitlerine göre; Josiah C.Russel bir hanenin 3,5 kişiden, M.A. Cook 4,5 kişiden, Bruce Mc.Gowan ise 6 kişiden müteşekkil olduğunu savunmaktadırlar.⁶⁸⁶ Ömer Lütfi Barkan'a göre defterlerde vergi verebilecek durumda varlığı olan hane reislerinin sahip olduğu haneler ortalama 5 kişi olarak hesaplanmıştır. Ancak 5 rakamı Barkan'ın ifadesinde de olduğu gibi ilmi bir sonuç değil tahminler ve araştırmalar sonucunda ortaya konulan bir veridir. Mücerretler ise 14-15 yaşlarında ve vergi verebilecek duruma gelmiş ancak evlenmemiş kişilerdir. Bunlar evli olmamalarından dolayı 1 kişi olarak kabul edilmektedirler. Diğer yandan Osmanlı Tahrir defterlerinde köleler kayıtlı değildir. Köleler örneğin İtalyan şehirlerinde halkın %5'i ile %10'unu teşkil edebiliyordu. Tahrir defterlerine kaydedilmeyen diğer zümreler ise ilgili yerde sürekli ikamet etmeyen yabancı tüccarlar ve talebelereydi.⁶⁸⁷ Tahrir defterlerine kaydedilmeyen bir diğer zümre de askeri sınıflar idi.⁶⁸⁸ Esasen Budin Sancağı'nın nüfusunu hesaplarken Budin Sancağı dahilinde bulunan askerlerin ulûfelerinin kaydedildiği mevâcip defterlerindeki verileri de toplam nüfusa eklemek bu açıdan daha doğru bir nüfus tahmini yapmamı sağlayabilirdi. Ancak tapu tahrir defterleri ile mevâcip defterlerinin tarihleri birbirleriyle örtüşmediği için asker sayısını toplam nüfusa ekleyemiyoruz.

Tahrir defterlerinde önemli bir veri kaynağı olan hanenin birey sayısı hakkında bizim kanaatimiz de Barkan gibi bir hanenin beş kişiden (anne, baba ve 3 çocuk) oluştuğu yönündedir. Bundan dolayı Budin Sancağı'nın tahmini nüfusunu belirlemeye çalışırken hane sayısını 5 ile çarparak tahmini nüfusu elde etmeye çalışacağız.

İnalcık, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde muhtelif köy tiplerinin olduğunu bundan dolayı tek tip bir Osmanlı köyünden bahsedilemeyeceğini beyan etmektedir. Ancak İnalcık, devletin çekirdek kısmını oluşturan Anadolu ve Rumeli bölgelerinde Osmanlı toprak ve vergi kanunlarının etkisi altında kalan köy tipinin mevcut olduğunu da belirtmektedir.⁶⁸⁹ Biz de burada Tapu Tahrir defterlerindeki verilere dayanarak

⁶⁸⁶ Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", ss.332-333.

⁶⁸⁷ Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", ss.12-13.

⁶⁸⁸ David, "XVI.Yüzyılda Osmanlı Devri Macaristanı'nda Şehirleşme", ss.114-115.

⁶⁸⁹ İnalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", V.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri, s.8.

Osmanlı Macaristanı'ndaki köy ve mezralar hakkında bilgi vermeye gayret edeceğiz. Öncelikle Macaristan'da kırsal yerleşimi oluşturan köy ve mezraların tahrir defterlerine Macarca yerine Osmanlıca/Arapça olarak “karye”⁶⁹⁰ ve “mezra”⁶⁹¹ şeklinde kaydedildiği dikkat çekmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere; Osmanlı Devleti'nde tahrir eminleri mesela Macarca şehir anlamına gelen Varoş kelimesini kullanırken köy ve mezraları Osmanlıca/Arapça yazmayı tercih etmişlerdir.

Tahrir eminleri tarafından Macar köyleri tahrir defterlerine kaydedilirken öncelikle köyün ismi ve tâbi olduğu nâhiye kaydedilir sonrasında oradaki nüfus yani vergi mükellefleri sırayla kaydedilirdi. Köyde tahrir esnasında ilk olarak varsa Pap adı altında köyün papazı sonra ise Biro yani köy muhtarı daha sonra ise Diak sıfatıyla katipler kaydedilirdi. Yani Papaz, Muhtar ve katibin isimlerinin yazılmasından sonra köyde yaşayan reaya kaydedilirdi. Tüm bu veriler bize Macaristan'da kırsal yerleşimde bulunan idare mekanizmasını ve reaya hiyerarşisini göstermektedir. Mezralara göz atacak olursak; Budin sancağında mezraların “*hâli ez raiyyet*” yani reyanın olmadığı sadece zirai üretim birimi olarak işlev gördüğünü tespit etmekteyiz. Bunun dışında mezraların köylere yakın yerlerde kurulduğu ve reyanın mezraları tarla gibi kullandıkları anlaşılmaktadır.

4.2. XVI.Yüzyılda Budin Sancağı'nın Nüfusu

Yukarıda Osmanlı Macaristanı'ndaki şehir ve kırsal yerleşimin karakteristiğinden kısaca bahsedilmiştir. Burada ise Budin Sancağı'nı meydana getiren Budin, Peşte, Vac, Cezire-i Kovin, Vişegrad, Keçkemed ve Földvar nahiyelerinin her biri ayrı ayrı başlıklar altında şehir ve kır nüfuslarına göre analiz edilecektir. Nahiyelerin ayrı ayrı analizinden sonra tüm nahiyelerin şehir ve kır nüfuslarının toplanmasıyla birlikte sancağın genel nüfusu tespit edilmeye gayret edilecektir.

4.2.1. Budin Nahiyesi

4.2.1.1. Budin Kalesi ve Şehri

Tuna Nehri kenarında yer alan ve coğrafi açıdan çok önemli bir konumu olan Budin, sık

⁶⁹⁰ Karye kelimesi Arapça kökenli olup Türkçe'ye köy olarak tercüme edilebilir. Tafsilat için bkz. T.W.Haig, “Karye”, İ.A. C.9, İstanbul 1972, ss.372-372

⁶⁹¹ Sözlükte ziraat olunacak, ekilecek tarla anlamına gelen kelime zamanla bu özelliğini kaybetmiş köyden daha küçük yerleşim anlamını kazanmıştır. Bkz. Devellioğlu, s.641.

sık seyyahlar ve diplomatlar tarafından ziyaret edilmekteydi. Özellikle XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yürütülen diplomatik müzakereler nedeniyle Avusturya tarafından birçok Alman diplomat Tuna Nehri vasıtasıyla Budin'e oradan da Sırbistan ve Balkanlar üzerinden kara yoluyla İstanbul'a ulaşıyorlardı. Hal böyle iken Osmanlı topraklarına girdiklerinde ilk olarak Budin'de Budin Beylerbeyi tarafından karşılanan Avrupalı diplomatlar Budin, Peşte vb. şehirler hakkındaki görüşlerini raporlarına veya seyahatnamelerine yazmaktaydılar. Ancak diplomatlar bu görüşlerini kanaatimizce subjektif bir şekilde yansıtmaktaydılar. Zira biraz sonra da görüleceği üzere, diplomatların ifadelerinde Türk hakimiyetiyle birlikte Budin'in mahv olduğu, yakılıp yıkıldığı, nüfusun sürüldüğü gibi abartılı bilgiler yer almaktadır. Tezimizin bu kısmında ilk önce yabancı müelliflerin akabinde de yerli müelliflerin Budin hakkındaki tasvirlerini vermeye gayret edeceğiz. Tabi ki bu esnada en fazla Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden yararlanmak durumundayız.

İlk olarak Hans Dernschwam'ın 1555 yılında Budin'i ziyaret ettiği esnada yazdıklarını aktarmak istiyorum. Dernschwam, 1555 yılında İstanbul'dan dönerken uğradığı Budin'i *"Evler yıkılmış, birbiri ardı sıra yok olmuşlar, hiçbir yeni bina yapılmamış, ancak Türklerin oturmasına yarayan yerler sağlanmış. Büyük odalar ya da salonlar taşla ve tahta ile birçok küçük odaya ayrılmış. Binalar domuz ahırına dönmüş, çünkü eski büyük kapılar ve giriş yerleri duvarlarla öylesine kapatılmış ki, fark etmek bile kabil değil"*⁶⁹² şeklinde tasvir etmektedir. Dernschwam ayrıca Budin'de bulunduğu esnada Budinli Hıristiyanların dini hayatları ve kiliseleri hakkında bilgiler verdikten sonra, Reformist kilisenin (Magdalen Kilisesi) Hıristiyanları böldüğünü, bundan dolayı papazlar tarafından yapılan ayinlerde Lutherciler, Zwinglianistler ve diğerleri gibi çeşitli grupların ortaya çıktığını belirtmektedir. Dernschwam bundan başka Budin Kalesi içindeki Liebfrauen Kilisesinin (günümüzde Matthias Kilisesi) Türkler tarafından merkez camiye çevrildiğini, mihrabın ve mezartaşlarının boşaltıldığını, etrafının ise duvarlarla çevrildiğini ifade etmektedir.⁶⁹³

1554-1562 Yıllarında Avusturya elçisi olarak İstanbul'a giden ve Budin'den geçen Busbecq ise Budin şehrini şöyle tasvir etmektedir; *"Şehir eğimli bir zemin üzerine*

⁶⁹² Hans Dernschwam'dan naklen Gyula Kaldy-Nagy, **Macaristan'da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi**, Budapest 1974, s.24.

⁶⁹³ Hans Dernschwam'dan naklen Gerö, *"Das Christentum Zur Zeit Der Türkenherrschaft In Ungarn"*, s.302.

*kurulu olup, verimli bir bölgede ve çok hoş bir konumdadır. Bir tarafı bağlarla bezenmiş tepelerle çevrili; diğer tarafta Tuna Nehri akmakta. Ötelerde ise Peşte ve geniş ovaların manzarası görülüyor. Burası Macaristan'ın başkenti olmak üzere, bilinçli olarak inşa edilmiş gibidir. Şehir vaktiyle Macar asilzadelerinin görkemli saraylarıyla süslüydü; şimdi bunlar harabeye dönüşmüş halde. Ayakta kalanlarsa bir çok destek konmak suretiyle kurtarılmışlardır. Ve bunlar, yalnız günlük ihtiyaçları için harcama yapabilen, bu muazzam binaların çatılarını tamir etmeye ya da duvarlarını yenilemeye güçleri yetmeyen Türk askerleri tarafından kullanılıyor. Atlarını yerleştirecek, yataklarını yapacak kuru bir yer bulabildikleri müddetçe, içeri yağmur suları girse veya duvarlar çatlasa fazla aldırış etmezler. Üst katlarsa hiç dertleri değil. Üst katları irili ufaklı farelerin istilasına bırakıyorlar. Dahası, binalarında her türlü gösterişi önlemek Türklerin karakteridir. Onların düşüncesine göre, bu tarz gösterişlere önem vermek gurur ve azamet belirtisidir. Böyle biri, bu dünyada, ölümsüzlük ve sonsuz ikamet beklentisindeymiş gibi gelir onlara. Bir yolcu için misafirhane ne ifade ediyorsa, onlar için de evleri öyledir. Eğer hırsızlardan, sıcaktan, soğuktan, yağmurdan korunuyorlarsa daha fazla lüks istemezler. Bundan dolayıdır ki, bütün Türkiye'de biraz da olsa zarif bir evi olan bir tek zengin kimse bulmakta zorluk çekersiniz. Sıradan insanlar derme çatma evlerde ya da kulübelerde yaşarlar”.*⁶⁹⁴

1571-1581 Yılları arasında İstanbul'a seyahat eden Salomon Schweigger, Budin Kalesindeki izlenimlerini şöyle ifade etmektedir; “Kalenin bulunduğu dağın bir tarafında kentin bir bölümü de yer almaktadır. İki geniş avludan geçerek kaleye girdiğimizde eski binayı harap durumda bulduk. Bir bölümü ise iyi durumda görünüyordu. Bu binada henüz yapımı tamamlanmamış geniş bir salon gördüm. Yaklaşık bütün odaların kapı eşikleri ve söveleri, bütün pencere pervazları çok güzel kırmızı mermerden yapılmıştı. Ama pencerelerin hemen hemen hepsi duvar örülerek kapatılmış, içeri ışık girebilmesi için sadece bir kafa sığacak büyüklükte delikler açık bırakılmıştı. Eski kraliyet kütüphanesine girdiğimde, orada bir sırt çantası içinde bir sürü yazılı belge buldum. Fakat zaman darlığından bunları gözden geçiremedim. Ayrıca burada Latince yazılar halinde azizlerin efsaneleri de vardı. Kalede yaşayan yaşlı Türkten bunları bana vermesini istedimse de, Padişah'a ait olan eşyayı başkalarına

⁶⁹⁴ Busbecq, ss.20-21.

vermesinin yasaklandığını söyledi”.⁶⁹⁵

1573 yılında Budin’den geçen Stephan Gerlach, eserinde Budin’den bahsederken “Çok yazık ki, bu güzel kent bir köpek kulübesine dönmüş, çünkü gayet güzel binaların artık yalnız dış duvarları kalmış; iç duvarlar çirkin ve bütün süslerini yitirmiş; şahane balkonlar ve pencereler harab olmuş yada çamurla sıvanmış. Zamanında takdire değer bir kentmiş... Türkler ne burada ne Peşte’de ve ne de Estergon’da hiçbir şey inşa etmemiş ve onarmamış. Ola ola iki kargir ev buldum” şeklindeki ifadeleri kullanmıştır.⁶⁹⁶ Budin’i ziyaret eden diplomat ve seyyahlar raporlarında Budin’deki dini hayat hakkında da önemli bilgiler vermişlerdir. Örneğin Gerlach’ın yazdıklarından anlaşıldığına göre; Budin’de Protestanlığın aksine Katolik, Kalvinist ve Anabaptist inançları kabul eden bir Hıristiyan kilisesi ve okul yer almaktadır. Protestan Papaz Salomon Schweiger ise Gerlach’ın aksine Budin’de birçok Protestan halk ile karşılaştığını ve çocuklarına inançlarını öğrettiklerini yazmaktadır. Menyhert Bezold ise seyahatnamesinde 1595 yılında uğradığı Budin’de kiliselerin yeniçeriler tarafından yönetildiğini Kilise Korosu’nun ise Raguzalılar ve diğer milletlerden oluştuğunu belirtmektedir.⁶⁹⁷

Yerli kaynaklarımızda Budin hakkında Evliya Çelebi’den daha detaylı bilgi veren kimse bulunmamaktadır. Burada ilk olarak Kemal Paşazade ve Aşık Mehmed’in eserlerinde Budin’in kısa tasvirlerini verdikten sonra Budin hakkında en detaylı bilgileri veren Evliya Çelebi’nin tasvirlerinden yararlanacağız. Kemal Paşazade; *Mezbûr dâru’l mülk-i meşhûr ki, Budîn nâmı ile elsine-i enâmda mezkûrdur. Ol makhûr olan kral-ı bed-fiâl-i bî-dîne vü selâtin-i şeyâtin-siyer-i Üngürûs-ı menhûsdan sâyir melâine makâm-ı ârâm, ol gümrahlara penâh u tahtgâhdur. Azimü’ş-şân, kadîmü’l bünyân, sûr-ı mâmûrı vü divâr-ı üstüvârı, ihkâm u ibrâmda sedd-i İskendere berâber, bârûları bürûc-ı eflâkiler û-bâ-rû, kulesi ucı evc-i çerh-ı ahdara hem-ser, Tuna suyu ki, mirâz-ı muârazada âriz-ı cûy-i Amû-yı hûyi hacâletile pür-hubâb iderdi. Fûlk-i felek-i mevâkib-i kevâkibile içine koysalar götürür giderdi, orta yerinden akardı. Nehrin iki yanı şehir idi, dâr-ı bî-kusûr-ı naks-ı düşmen eli irmiş değildi*⁶⁹⁸ ifadeleriyle Budin’in Macaristan’ın tahtgahı

⁶⁹⁵ Schweigger, s.36.

⁶⁹⁶ Gerlach’tan naklen Kaldy-Nagy, *Macaristan’da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi*, s.24.

⁶⁹⁷ Gerö, “*Das Christentum Zur Zeit Der Türkenherrschaft In Ungarn*”, s.303.

⁶⁹⁸ Kemal Paşa-zâde, s.315.

olduğunu ve çok güçlü surlara sahip olduğunu belirtmektedir. Aşık Mehmed de Yanık Gazası'nda bulunduğu esnada Budin halkından duyduklarına dayanarak Budin hakkında "*Nehr-i Tuna'nun şatt-ı şimâlî-i şarkîsi üzredür ve Medine-i azîmedür. Râkîmü'l hurûf asker-i islâm ile gazve-i Yanık'da iken Budun halkınun sikâtından istimâ itdiğüm üzre Budun Medine-i azîmedür ve sûr-ı kebîri ve kal'a-i haşinesi vardur ve ol etrâfda olan bilâun kâ'id esidür ve kabl'el feth Üngürüs-i menhûsun tahtgâhı idi. Âşir-i selâtin-i Osmân merhûm ve mağfirun leh Sultan Süleyman Han -tâbe serâhu- def'a-i sâniyede ki sene sitte ve selâsin ve tis'a mie'de Medine-i Budun-ı â'dâ-i din-i küffâr-ı bed-âyin yedinden istihlas ideliden berü ilâ yevminâ hâzâ ümerâ-i selâtin-i Osmaniyye'den ol sagrda vâli olan emîr-ül ümerânun müstekarri olmuşdur ki Medine-i Budun 69 yıldan berü mesâcid ve maâbid ve ebniye-i hayrât ve esvâk-ı âmire ve hammâmât ile dolmuşdur. Peşte ile Budun beyninde Nehr-i Tuna hâyildür ve ihdâhümâdan âhara mürûr için süfûn-i sığâr üzre ahşâbla mebnî cîsr-i azîm ve tavil vardur*"⁶⁹⁹ ifadeleriyle hemen hemen Kemal Paşazade ile aynı bilgileri vermektedir.

Budin Kalesi ve diğer Macar şehirleri hakkında en ayrıntılı bilgiler XVII. yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi tarafından kaleme alınmıştır. Her ne kadar tezimizin zaman kıstası XVI. yüzyıl olsa da Evliya Çelebi'nin Budin ve diğer yerlerde gördüğü ve kaleme aldığı bilgiler gerçekten çok kıymetli olduğundan bu bilgileri burada vermeyi uygun görüyoruz.

Evliya Çelebi, eserinde Orta Kale ve İç Kale'den müteşekkil olan Budin Kalesi'nin Latin ve Macar tarihçilerin ifadelerine göre; Hz. İsa'nın doğumundan 782 sene evvel inşa edildiğini ve Macar başkenti olduğunu belirtmektedir.⁷⁰⁰ Evliya Çelebi, Budin Kalesi'ni seyahatnamesinde şu sözlerle tasvir etmektedir; "*Tuna'nın batı kenarında bir yüksek tepe üzerinde kayalar üzerinde doğudan batıya uzunca olup, Nemçe krallarından biri tarafından yapılmış imiş. Etrafı on bin adımdır. Kızılsaraydan ta Ova Kapısına kadar iki kat kalın ve sağlam duvardır. Geride kalan yerleri yalın kat duvardır. Duvar üzerinde iki araba yan yana gidebilir. Atları ile cirit oynamak mümkündür. Çünkü bu hakirin ayağı ile elli altı ayak enlidir. Batı tarafında hendeği yoktur. Olması da mümkün değildir. Çünkü o tarafı safi kesme yalçın kayadır. Ama Bec kapısından dış*

⁶⁹⁹ Aşık Mehmed, **Menâzirü'l-Avâlim: Tahlil- Metin**, Cilt.3, haz. Mahmut Ak, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007, s.1123.

⁷⁰⁰ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, s.8.

kalenin bin adım yeri derin ve geniş kesme kaya hendektir. Bu orta kalenin etrafı bin adımdır. Duvarında doksan adet sanatlı kuleler vardır ki her birinin ayrı adları ve nöbetçileri vardır. Yine bu kuleler arasında on yedi adet büyük tabyalar vardır ki, her birine biner adam sığar. Her kule ve duvarları, bir daha kuşatılırsa top danelerinden duvarlar yıkılmasın diye bütün tabya duvarlarını kaplumbağa arkası gibi içeriye eğri yapmış. Top güllesi gelse kayarak sekip gider. Asla duvara tesir etmez. Bu tabyaların hepsinin ayrı adı vardır. Ali Paşa tabyası iki kattır. Karakaş Paşa, Bali Paşa, Süleyman Paşa, Sarı Kenan Paşa, Siyavuş Paşa, Kara Murad Paşa tabyaları hep başka türlü süslenmiş tabyalardır.”⁷⁰¹

4.2.1.2. Budin’in Orta Hisarı

Orta Hisar Sarayının bulunduğu Budin’in Orta Hisarı yedi adet demir kapıya sahiptir. Bunlar; Ova Kapısı, Beç Kapısı, Kafesli Kapı, Saray Kapısı, Tophane Kapısı ve ismi belli olmayan iki adet kapılardır. Ova Kapısı, kalenin güney tarafındadır. Her kapının iki tarafında büyük toplar, kapıların arasında cephaneler ve her an hazır durumda olan silahlı gözcüler vardır. Bu kapının dışında Gürcü Kenan Paşa tarafından inşaatına başlanılan ancak yarım kalan ve etrafı iki yüz adım olan sağlam bir tabya vardır. Orta Hisarın batıya açılan kapısına Beç Kapısı ismi verilmiştir. Bu kapı kat kat demirden inşa edilmiştir. Kapıların araları elli adım olup her kapının üzerindeki kemerlerde demirden yapılmış kafesler mevcuttur. Alt kısmı mızrak ve şişlerle donatılmış bu demir kafesler, hücum esnasında düşman üzerine bırakılırdı. Beç Kapısının iç tarafında eski zamandan kalma büyük bir top vardır. Kalenin Tuna’ya bakan kısmında Kafesli Kapı vardır. Küçük ve dar bir kapı olan bu kapıdan araba ve at girip çıkamaz genelde yayalar tarafından kullanılırdı. Büyük Varoş’a açılan bu kapıya Uğrun Kapı da denirdi. Orta Hisarın bir diğer kapısı da Saray Kapısıdır. Budin’de bütün divan erbabı bu kapıdan girerek paşa sarayına giderdi. Orta Hisarın kuzey tarafında Tophane Kapısı vardır. Bu kapıdan at güçlükle girip çıkabilir ancak araba girip çıkamazdı. Bu kapıdan taş merdivenle varoşa inilirdi. Orta Hisar’da bundan başka isimleri bilinmeyen iki kapı daha vardır. Bunlardan birincisinden Bali Paşa Meydanı ve Kızılelma Sarayına gidilirdi. İkincisi ise doğuya açılırdı.⁷⁰²

⁷⁰¹ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, s.21.

⁷⁰² Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, ss.22-23.

Evliya Çelebi, Orta Hisar hakkında ayrıca şu bilgileri vermektedir; “*Bu orta hisar içinde hepsi üç yüz adet sanat ehli dükkanları vardır. Bedesteni harabdır. Amma şehir içinde her nevi kumaş mevcuttur. Hepsinden süslüsü atarlar çarşısıdır. Beş adet tüccar hanı vardır. Çeşmesi bir tanedir. Yetmiş beş yerde sebilleri vardır. Süleyman Han Sebili, Ulama Paşa Sebili, Arslan Paşa Sebili, Ağa Sebili, Koca Musa Sebili ve daha nice kurşun örtülü sebillerdir. Kırk adet kesme kayadan hanedan kuyuları vardır ki, eskiden kalmadır. Yüz yetmiş adet yer altı su sarnıcı vardır. Damlardan akan yağmur suları sarnıçlara girer.*”⁷⁰³ Evliya’nın verdiği bilgilerden Orta Hisar’da 21 adet cami ve 16 adet mahalle mescidi, 7 adet medrese ve 6 adet mektep olduğu anlaşılmaktadır. Bu imaretlerden en meşhurları; Süleyman Han Camii, Fethiye Camii, Orta Camii, Saray Camii, Ağa Mescidi, Yeni Medrese, Fethiye Mektebi ve Orta Camii Mektebi’dir.⁷⁰⁴

4.2.1.3. Budin’in İç Kalesi

Budin Kalesini oluşturan bir diğer kale İç Kaledir.⁷⁰⁵ Evliya Çelebi Budin’in İç Kalesi hakkında şu bilgileri vermektedir; “*Bu tophane meydanından iç kale hendeği üzerinden Taşköprülü bir iç kale kapısı vardır ki, iki kat sağlam ve müstahkemdir. Dış kapısının üst eşliğinde iki adet arslan resmi var ki, görenler canlı zannederler. Bu iç kalenin iki kapısı arasında cehennemden nişan verir bir zindan vardır. Suçlu ve kanlıları şehir âyânları burada hapsederler. Bu iç kalenin iki kapı arası oldukça geniş bir yer olup, bu zindan etrafında her gün bir bölük ağası beşyüz cebe ve cevşene bürünmüş silahlı kale askerleriyle nöbet bekler*”⁷⁰⁶

Evliya Çelebi, Budin’in İç Kalesinde bulunan Kızıl Elma Sarayını tasvir ederken; sarayda kale ağasından başka kimsenin olmadığını, sarayın yer altının tüfek, ok, yay, kılıç, mızrak ve benzeri cephane ile dolu olduğunu belirtir. Saray hazinelerinin anahtarları kale dizdarının elindedir. Her akşam bu saray yakındaki mehterhane kulesinde dokuz defa mehter çalınır ve iki bin asker sabaha kadar nöbet tutardı.⁷⁰⁷

⁷⁰³ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, s.29.

⁷⁰⁴ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, ss.28-29.

⁷⁰⁵ Osmanlı Şehirlerinde İç Kale, devlete ait tahrir defterleri, cizye ve avarız defterleri gibi önemli evraklar ile tüccarın kıymetli mallarının saklandığı bir yerdir. Bkz. Ergenç, *XVI.Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s.23.

⁷⁰⁶ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, s.25.

⁷⁰⁷ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, ss.26-27.

4.2.1.4. Budin'in Varoşları: Büyük Varoş ve Tabakhane Varoşu

Tezimize konu olan Budin'in askeri ve idari yerleşim merkezi olan Budin Kalesi hakkında yukarıda verilen bilgilerden sonra şehrin sivil yerleşimi olan varoşlarından da bahsetmek elzemdir. Burada yine Evliya elebi'nin bilgilerinden yararlanacağız.

Evliya Çelebi, Budin'in Büyük Varoş ve Tabakhane Varoşu olmak üzere iki varoştan müteşekkil olduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi, Budin'in Büyük Varoşunu şu şekilde tasvir etmektedir; *“Evvela iskele kapısından girilen ve kibleye açılan iki kat sağlam kapısı vardır. Bu kapıdan içeri girüp, batıya doğru büyük ahır kapısına kadar geniş bir cadde vardır. Etrafı bir kat bölme hisardır. Buna ahır bölmesi derler. Ahır kapısından girilip, yine batı tarafa gidilir ki, burada Toygun Paşa bölmesi derler, başka bir hisar duvarıdır. Bunun kapısından girüp yine caddeden batıya gidilirse, burada Süleyman Paşa bölmesi derler, bir sağlam duvar vardır. Bunun dahi kapısından girilip, adı geçen yol ile batıda ta Gülbaba'ya yakın horoz kapısına varıncaya kadar dört kat bölme dolma hisar duvarları vardır. Ta orta hisar duvarına varır. İskele kapısından horoz kapısına kadar varoşun uzunluğu iki bin adımdır. Tuna kenarı yalın kat duvardır. Yedi yerde su kapıları vardır. Yukarı horoz kapısı yakınlarında ve aşağı iskele kapısı dibinde Tuna içinde ada gibi büyük tabyalar vardır. Her birinde kırkar elliler şayka ve balyemez toplar ve beşer yüz asker vardır. Horoz kapısından dışarıda güneye hendek kenarınca bayır yukarı yenikapıya oradan minare kapısına oradan Siyavuş Paşa kulesine varıncaya kadar tam bin adım yalın kat aşağı varoş duvarları vardır. Bu tarafta olan duvarda kırk adet sağlam kuleler vardır. Buralara Gülbaba ve türbe bayırları havaledir. Buraların evleri hep Tuna'ya bakar. Ahır kapısı dibinde Tuna içinde bir büyük kule vardır. Bu kuleye yakın diğer bir kule vardır ki, Orta Hisara zemberek ve çarklarla giden Tuna suyu sanat ile bu kuleden çıkar. Bu kuleden iskele kapısına kadar kale duvarı yalın kattır. İskelesi kapı önünde Tuna kenarında köprübaşına bakan Ali Paşa tabyası vardır ki bütün tabyaların en sağlamıdır. Bu serhadlerde benzeri yoktur. Tuna nehri bu tabyayı ada gibi kuşatmıştır. İki kat topeker ve her katında yirmişer parça uzun topları vardır. Gülbaba Burnundan eski Budin karşısındaki Kızadasına kadar döver”⁷⁰⁸ Etrafı iki bin adım olan Büyük Varoşun on adet kapısı vardır. Büyük Varoş, Tabakhane Varoşu ile birlikte yirmi dört mahalledir.*

⁷⁰⁸ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, ss.30-31.

Bu mahallelerde iki bin beş yüz adet tahta örtülü, bahçeli evler ve yirmi dört adet camii vardır. Bu camilerden Toygun Paşa, Hacı Sefer, Osman Bey ve Makbul Mustafa Paşa camileri en meşhurlarındandır. Büyük Varoş'ta ayrıca beş adet mescit, birçok ılıca ve tekke mevcuttur. Bu medreselerden en meşhurları Makbul Mustafa Paşa Medresesi ile Toygun Paşa Medreseleridir. Tekkelerin meşhurları ise Gülbaba Tekkesi, Baba Müftah Tekkesi, Hızır Baba Tekkesi ve Gürz İlyas Tekkeleridir.⁷⁰⁹

Budin'in sivil yerleşimini oluşturan bir diğer birim olan Tabakhane Varoşu'nu Evliya Çelebi şu sözlerle tasvir etmektedir; *“Tuna kenarında Budin deresinde geniş bir ova içindedir. Tam bin haneli mâmûr bir varoşdur. Kârgir bina, tahta örtülü, ikişer kat evlerdir. Dokuz mahalledir. Ilıca, Yeşildirekli, Ömer Şahi, Ağa mahalleleri meşhurlarıdır. On bir mihrabı, dört çocuk mektebi, üç hanı, üç tekkesi, yüz adet tabak dükkânları, üç adet ılıcası vardır. Başkaca nâiblik olup subaşısı vardır”*.⁷¹⁰

Evliya Çelebi, Budin'in Büyük Varoşu ve Tabakhane Varoşu'nu tasvir ederken; *“Kale dışında üç adet Eflaklı kilisesi vardır. Bunlar Budin'in tamirine memur bin adet Hıristiyanlar olup, bütün örfi tekaliften affolunmuşlardır. Kale içinde iki adet Yahudi mahallesi vardır. İki tane sinagog vardır. Yedi adet bekar odaları vardır. Suları Tuna'dan gelir. Konaklarında iki yüz kadar su kuyuları vardır. Yüz elli adet at ve sığırın çevirdiği un değirmenleri vardır. Kış günü Tuna değirmenleri battal olur”*⁷¹¹ ifadeleriyle varoştaki gayrimüslim reyanın günlük hayatı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir.

4.2.1.5. XVI.Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Şehir Nüfusu

Bu kısımda Başbakanlık Osmanlı Arşivin'nde yer alan ve XVI. yüzyılın çeşitli periyotlarına ait Tapu Tahrir defterlerindeki verilere göre; Budin Nahiyesi'ndeki tahmini şehir nüfusunu tespit etmeye gayret edeceğimiz Tüm bu veriler değerlendirilirken az önce de bahsettiğimiz üzere bir hane beş kişi, mücerretler ve bivelere ise bir kişi olarak kabul edilecektir.

Budin Nahiyesi'nin XVI.yüzyılın çeşitli periyotlarındaki nüfusuna geçmeden önce ilk

⁷⁰⁹ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, ss.31-33.

⁷¹⁰ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, s.30.

⁷¹¹ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, ss.34-35.

olarak Osmanlı hakimiyetin öncesi Budin'deki nüfus tahminlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Zira bu şekilde Osmanlı hakimiyeti öncesi ve sonrası durumu birbiri ile kıyaslama imkanına sahip olabiliriz.

András Kubinyi, Ortaçağın sonlarında Budin'in nüfusunun 12.000 ila 15.000 civarında olduğunu belirtmektedir.⁷¹² Kaldy Nagy ise XV. yüzyılın sonunda 1494-1495 yıllarında kesin olmamakla birlikte Budin'de çoğunluğunu Almanların oluşturduğu 8000 civarında nüfus olduğunu bildirmektedir.⁷¹³

Ortaçağ'da Budin'de Macar ve Almanlardan başka önemli miktarda nüfusa sahip olan bir Yahudi cemaati mevcuttu. Bunların krallıkta “*Servi camerae regis*” denilen özel bir statüsü olup normal vatandaş değillerdi. Hıristiyanlar ile Yahudiler arasındaki davalara, kralın atadığı Yahudi hakim bakardı. Bunlar da Macar Krallığı'nda yüksek aristokrat ve toprak sahibi kesimden sayılırlardı.⁷¹⁴ Türk hâkimiyetinden önce de demek ki Yahudiler muhtemelen ticaret erbabı ve büyük sermaye sahibi olmalarından dolayı krallık topraklarında özel bir statüye sahiptiler.

Tahrir defterlerinin ışığı altında şehirlerdeki nüfusu tespit etmek çoğu zaman sadece tahmin seviyesinde kalmaktadır. Çünkü tahrir defterlerinde askeri sınıflar kayıt altına alınmamakta ve sadece vergi mükellefi reaya yazılmaktaydı. Ayrıca Budin'e ait tapu tahrir defterlerimizde kayıtlı olmasa da vilayet merkezi Budin'de birçok Müslüman tüccarın dükkan açtığı bilinmektedir. Geza David'in nüfusun her tabakasını dikkate alarak yaptığı nüfus tahminine göre; XVI. Yüzyılda Macaristan'ın en büyük şehirleri Budin, Keçkemed, Szeged, Tameşvar ve Tolna olup bunların her birinde 7000-8000 bazen de 10.000 kişi yaşamaktaydı.⁷¹⁵

Tapu Tahrir defterlerindeki verilere göre; XVI. yüzyılda Budin Nahiyesi'nin tahmini şehir nüfusu Tablo 11'de verilmiştir.

⁷¹² Kubinyi, “*Buda-Die Mittelalterliche Hauptstadt*”, s.33.

⁷¹³ Kaldy-Nagy, **Macaristan'da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi**, s.24; Geza David ve Semavi Eyice, s.345.

⁷¹⁴ Kubinyi, “*Buda-Die Mittelalterliche Hauptstadt*”, s.31.

⁷¹⁵ David, “*XVI.Yüzyılda Osmanlı Devri Macaristanı'nda Şehirleşme*”, ss.114-115.

Tablo 11**XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu**

	Mahalle ve Cemaatler	1546	1562	1580	1590
1	Olasz Ucca (İtalyan Mahallesi)	377	-	-	-
2	Szengyörgy Ucca	231	-	-	-
3	Minszend Ucca	172	-	-	-
4	Szonbathel	142	-	-	-
5	Szen Pal Ucca	205	-	-	-
6	Ötvös Ucca (Kuyumcu Mahallesi)	59	-	-	-
7	Zsido Ucca (Yahudi Mahallesi)	59	-	-	-
8	Szenpetre	136	-	-	-
9	Cemaat-i Knez Tudor (Kıbtı)	67	-	-	-
10	Cemaat-i Knez Leponte (Kıbtı)	45	-	-	-
11	Cemaat-i Knez Ponit (Kıbtı)	34	-	-	-
12	Cemaat-i Doğan	50	-	-	-
13	Cemaat-i Müslimânân	65	-	-	-
14	Cemaat-i Yahudiyân	389	402	350	600
15	Cemaat-i Kıbtıyan (Müslüman)	-	-	433	-
16	Varoş-u Budun-u Atik (Obuda)	363	238	453	537
17	Gebran-ı Varoş-u Budun	-	956	983	1124
	Toplam	2394	1596	2219	2261

1546 yılındaki verilere göre; Budin'in şehir merkezinde 8 mahalle ve 6 cemaat bulunmaktadır. Bunlardan başka bir de Obuda, nâm-ı diğer Varoş-u Atık olarak adlandırılan bir varoş bulunmaktadır. Bu mahallelerden 6 adeti Macar, 1 adeti Yahudi (Mahalle-i Zsido Ucca) ve 1 adeti ise İtalyan (Olasz Ucca) Mahallesi'dir. Cemaatlerin ise 4 tanesi Kıpti, 1 tanesi Müslüman ve 1 tanesi Yahudi cemaatidir. Esasen bu cemaatler de mahalle tarzında belirli grupların beraber yaşadıkları topluluklar olmasına rağmen mahalle yerine cemaat olarak defterlere kaydedilmişlerdir. Obuda yani eski Buda'ya bakacak olursak tahrir defterlerinde buranın mahalleleri verilmeyip sadece orada yaşayan halk hane mücerret şeklinde tek birimde kaydedilmiştir. Bunlar da Macar ahalî olup Budin'in kuzey kesiminde yaşamaktaydılar. Verilere göre Budin'in şehir merkezindeki nüfusun kendi arasındaki durumu şu şekildedir; Budin'de 1546 yılında en fazla nüfus tahminen 1308 kişi olarak Macarlardır. Macarlardan sonra 448 nüfus ile Yahudiler gelmektedir. Yahudileri ise 377 nüfus ile İtalyanlar ve 196 nüfus ile Kıptiler takip etmekteydiler. Budin'deki Müslümanlar o dönemde 65 kişiden oluşan bir Müslüman cemaatine sahiptiler. Buradan da anlaşılacağı üzere; Budin'in fethini müteakip Budin'e Müslüman nüfus yerleştirilmemiş ve şehrin demografik yapısına çok

fazla bir müdahalede bulunulmamıştır.

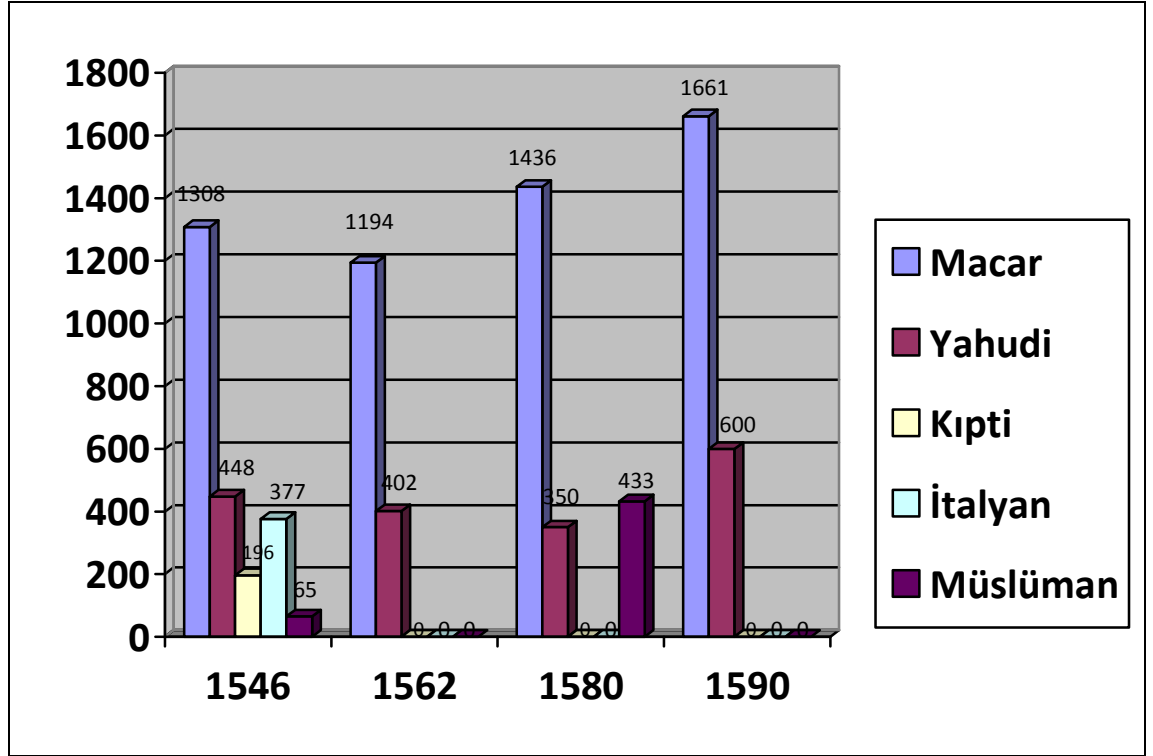
1562 yılındaki tahrir defterinin bir önceki deftere göre daha icmal bir şekilde hazırlandığı anlaşılmaktadır. Zira bu defterde bir öncekindeki gibi mahalleler ve cemaatler tek tek ayrı ayrı verilmemiştir. Bu verilere göre; Kıpti ve Müslüman cemaatleri ile diğer Macar mahalleleri Gebran-ı Varoş-u Budun ile Varoş-u Budun-u Atık isimli iki varoşa kaydedilmişlerdir. Yahudi cemaati ise ayrıca belirtilen tek cemaattir. 1562 yılında Gebrân-ı Varoş-u Budun'un nüfusu tahminen 956 kişi, Varoş-u Budun'u Atık'in nüfusu ise tahminen 238 kişidir. Cemaat-i Yahudiyân ismiyle kaydedilen Yahudilerin nüfusu ise tahminen 402 kişiden oluşmaktadır. Bu üç grubun toplamından oluşan Budin'in şehir nüfusu 1562 yılında tahminen 1596 kişidir. Bu tarihte yapılan tahrire göre; Budin'de Müslüman cemaatinin yer almadığı da görülmektedir.

1580 yılına gelindiğinde tahrir defterine Budin'in iki varoşu yine genel olarak kaydedilirken, Yahudiler ve Kıptiler cemaat şeklinde kaydedilmişlerdir. Burada dikkat çeken durum cemaat-i kıptiyan şeklinde kaydedilen Kıptilerin Müslüman isimleri taşımaları ve genel olarak isimlerin altlarında “*veled-i Abdullah*” şeklinde ibare yer almasıdır. Kaldy Nagy, bu durumu Kıptilerin büyük bölümünün Türk hakimiyeti ile birlikte Müslüman olduğu ve babalarının adlarının yerine Abdullah yazıldığı şeklinde açıklamaktadır.⁷¹⁶ Kanaatimizce bu kişilerin babalarının isimlerinin Abdullah şeklinde yazılmasının özel bir sebebi vardır. Zira tahrir eminleri bu kişilerin Ortodoks ve Hıristiyan babalarının isimlerini deftere yazmak yerine Arapça'da Allahın kulu anlamına gelen Abdullah ismini yazmayı tercih etmişlerdir. Çünkü Hıristiyan da olsalar bu kişiler Allahın kulları idi. 1580 yılında Budin'in büyük varoşunun tahmini nüfusu 983 kişi, Obuda'nın yani Eski Buda'nın nüfusu ise tahminen 453 kişidir. Bu dönemde nüfus yoğunluğu bakımından üçüncü sırada islamiyeti seçen Cemaat-i Kıptiyan gelmektedir. Bunların tahmini nüfusu ise 433 kişidir. Nüfus yoğunluğuna göre son sırada ise 350 kişilik nüfus ile Yahudiler gelmektedir. Bu verilerden anlaşıldığına göre; 1580 yılında Budin'in şehir nüfusu tahminen 2219 kişidir.

1590 yılındaki tahrire göre Budin'in şehir nüfusu üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi tahminen 1124 kişilik bir nüfusa sahip olan Gebran-ı Varoş-u Budun'dur.

⁷¹⁶ Kaldy-Nagy, *Macaristan'da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi*, s.25.

İkincisi ise tahmini 600 kişilik bir nüfus ile Yahudi cemaatidir. Üçüncü ve son olan grup ise tahmini 537 kişilik nüfus ile Varoş-u Budun-u Atık'tır. Bu üç birimin bir araya gelmesiyle 1590 yılında Budin şehir nüfusunun tahminen 2261 kişi olduğu görülmektedir. Burada izah edilmesi gereken bir husus ise önceki tahrirlerde yer alan Kıpti ve Müslüman olan Kıpti cemaatlerinin burada belirtilmemiş olmasıdır. Bunlar muhtemelen Müslüman olduktan sonra ya askerî gruplara intikal ederek vergiden muaf tutulmuşlar ya da Budin'den göç etmişlerdir. Ancak birinci ihtimal kanaatimizce daha kuvvetlidir. Sonuç olarak XVI.yüzyılın çeşitli periyotlarında Budin'in şehir merkezindeki nüfus yapısı oldukça kozmopolit olarak görülmektedir. Genel anlamda Macarların yoğun yaşadığı Budin'de Macarlardan başka İtalyanlar, Yahudiler, Kıptiler ve Müslümanlar yaşamaktaydılar.

Grafik 1. XVI.Yüzyılda Budin'in Şehir Merkezinde Nüfusun Dağılımı

Grafik 1'de de gösterildiği üzere XVI. yüzyılın dört farklı döneminde Budin'in şehir nüfusunun çoğunluğunu Macarlar oluşturmuştur. Macarlardan sonra en fazla nüfusa sahip olan kesim ise Yahudi Cemaati'dir. İtalyanlar ile Kıptilerin zamanla ortadan kaybolduğunu görüyoruz. Kıptilerin ortadan kaybolmalarının nedeni yukarıda az önce izah ettiğimiz üzere Müslüman olmaları iken İtalyan mahallesinin kayda alınmamasının sebebi belli değildir.

4.2.1.6. XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Kır Nüfusu

Budin Nahiyesi'nin şehir nüfusu yukarıda belirtilmişti. Burada nahiyenin köy ve mezralarının oluşturduğu kırsal kesiminde yaşayan tahmini nüfusun belirlenmesine gayret edeceğiz. Tapu tahrir defterindeki verilere göre oluşturulan Tablo 12'de Budin Nahiyesi'nin tahmini kır nüfusu gösterilmiştir.

Tablo 12

XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1	Tetem (Has-ı mirliiva-i Seksar)	219	224	223	266
2	Ert (Has-ı mirliiva-i Seksar)	131	144	120	135
3	Szashalom	50	44	83	75
4	Nagy Bate	30	-	30	155
5	Zsambok(Has-ı m.miran-ı Budun)	351	125	163	110
6	Töke (Tımar)	45	258	336	406
7	Bate	51	-	-	-
8	Berki	51	74	124	115
9	Keszi	285	164	182	210
10	Almaş	234	413	390	315
11	Szigedfo	78	113	127	95
12	Adon	272	510	472	491
13	Besnyo (Peçenek)	74	45	80	340
14	Penteli	156	202	190	266
15	Venim (Tımar-ı mustahfızan-ı Segedin)	303	310	395	-
16	Etyek (Zeamet-i Süleyman)	102	143	133	146
17	Marton Vaşar	59	98	118	286
18	Acsa	65	67	156	156
19	Gyura	43	42	136	156
20	Tabay	54	161	163	232
21	Tordaş	11	31	37	70
22	Yergi	22	-	-	-
23	Boklari	26	-	-	-
24	Bia	19	-	-	-
25	Tinnye	23	-	-	-
26	Hidegkut	54	-	-	-
27	Soskut	148	146	150	140
28	Ercsi	162	114	122	130
29	Örsziget	30	27		
30	Akszenpetri	65	98	134	153
31	Örs	15	188	209	240
32	Fosocsut	12	-	101	-
33	Varoş-u Földvar (Padişah Hassı)	733	582	776	-

Tablo 12'nin devamı

34	Böcske (Padişah Hassı)	711	652	690	-
35	Madacsa	153	208	399	-
36	Elöszallas	172	290	334	-
37	Karacsonszallas	149	296	289	-
38	Föven	61	79	88	121
39	Varoş-u Val	782	427	313	344
40	Alsocsut	-	51	80	241
41	Csik	-	94	-	-
42	Kajaszonpetre	-	121	186	284
43	Vereb	-	180	199	240
44	Bekasmegyer	-	180	180	205
45	Huda	-	-	16	-
46	Tudmar	-	-	11	15
47	Mihal	-	-	85	230
48	Dobori	-	-	43	10
49	Skalatat	-	-	140	170
50	Szölös	-	-	245	-
51	Kocsi	-	-	-	490
52	Macsa	-	-	-	224
53	Szengyörgy	-	-	-	80
54	Felsöckad	-	-	-	11
55	Jancsik	-	-	-	15
56	Alaş	-	-	-	311
57	Acsi	-	-	-	20
58	Kurd	-	-	-	20
59	Ledekcse	-	-	-	65
60	Janute	-	-	-	35
61	Nagyszán	-	-	-	170
	TOPLAM	6001	6901	8448	7989

Tablomuzdaki verilere göre; 1546 yılında Budin Nahiyesi'nin kırsal kesiminde toplam 36 köy ve varoшта tahminen 6001 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun etnik kökeni hakkında ayrıntılı bilgi maalesef defterde verilmemiştir. Ancak bu nüfusun hemen hemen tamamının Hıristiyan Macarlardan oluştuğu reaya ve köy isimlerinden anlaşılmaktadır. 1546 yılı tahririnde Budin Nahiyesinin kırsal kesiminin en fazla nüfusa sahip üç birimi; 782 nüfus ile Varoş-u Val, 733 nüfus ile Varoş-u Földvar ve 711 nüfus ile Karye-i Böcske'dir. Bu üç birim de padişah hassı olup gelirleri doğrudan hazineye gitmekteydi. En az nüfusa sahip olan köy ise 11 kişi ile Tordaş Köyüdür. Bunun dışında 1546 yılında Budin Nahiyesinin köyleri nüfus yoğunluğuna göre değerlendirildiğinde; nüfusu 0-100

kişi arasında 22 köyün, 100-200 kişi arasında 8 köyün, nüfusu 200-300 kişi arasında 4 köyün ve son olarak 300 ve üzeri nüfusa sahip 5 köyün olduğu dikkat çekmektedir. Köylerin ayrıca has, zeamet ve tımar olarak da dağıtıldığı görülmektedir.

1562 yılındaki verileri değerlendirdiğimizde Budin Nahiyesi'nin kırsal kesiminde tahminen 6901 kişinin yaşadığı görülmektedir. Bu dönemdeki en fazla nüfusa sahip olan üç birim 652 kişi ile Karye-i Böcske, 582 kişi ile Varoş-u Földvar ve 510 kişi ile Karye-i Adon'dur. Bir önceki sayımda 782 nüfusa sahip olan Varoş-u Val'in nüfusu 1562 yılında 427'ye düşerek sıralamada dördüncü sıraya gerilemiştir. 1562 yılında Budin Nahiyesinin en az nüfusa sahip olan köyü 31 kişi ile yine Tordaş köyü olmuştur. Tordaş köyünün nüfusu 11 kişiden 31 kişiye çıksa da sıralamada en az nüfusa sahip olan köy olma özelliğininde bir değişme meydana gelmemiştir. Budin Nahiyesi'nin 1562 yılındaki köy nüfusunun yoğunluğuna göz atacak olursak; toplam 36 adet köyün 12 tanesinin 0-100 arası nüfusa, 12 tanesinin 100-200 arası nüfusa, 4 tanesinin 200-300 arası nüfusa diğer 6'sının da 300 ve üzeri nüfusa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

1580 yılındaki tahrire göre; Budin Nahiyesi'nin köylerinde tahminen 8448 kişi yaşamaktadır. Bu tarihte en fazla nüfusa sahip üç birim 776 kişilik nüfus ile Varoş-u Földvar, 690 kişilik nüfus ile Karye-i Böcske ve 472 kişilik nüfus ile Karye-i Adon'dur. Buna göre bir önceki tahrirdeki köyler yine ilk üçte yer alırken sadece Varoş-u Földvar ile Karye-i Böcske'nin yerleri değişmiştir. 1580 yılındaki verilerden anlaşıldığına göre Budin Nahiyesi'ne tabi köylerin içinde en az nüfusa sahip olan köy 11 kişilik nüfusu ile Tudmar köyüdür. Önceki dönemlerdeki tahrirlerde en küçük köy Tordaş köyü iken bu tarihte Tordaş köyü 37 kişilik nüfusa yükselerek en küçük köy olma özelliğini kaybetmiştir. 1580 yılındaki Budin Nahiyesi'ne tabi köylerin nüfus yoğunluklarına göre değerlendirdiğimizde; toplam 42 adet köyün 10 tanesinin 0-100 arası nüfusa, 19 tanesinin 100-200 arası nüfusa, 4 tanesinin 200-300 arası nüfusa, 9 tanesinin de 300 ve üzeri nüfusa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

1590 yılındaki tahrire göre; Budin Nahiyesi'ne tabi köylerde tahminen toplam 7989 kişi yaşamaktaydı. İdari taksimat kısmında da daha önce değindiğimiz üzere; 1590 yılında Varoş-u Földvar'ın nahiye statüsüne geçmesiyle birlikte hem Budin'in nüfus yapısında hem de nüfus yoğunluğuna göre en büyük üç köyün sıralaması değişmiştir. Bu yeni duruma göre; 1590 yılında Budin Nahiyesi'ne tabi köylerin içinde en fazla nüfusa sahip

olan üç köy; 491 nüfus ile Karye-i Adon, 490 nüfus ile Karye-i Kocsi ve 406 nüfus ile Karye-i Adon'dur. 1590 tahririnde en az nüfusa sahip köy de 10 kişilik nüfus ile Dobori köyü olmuştur. 1590 yılındaki Budin Nahiyesi'ne tabi köylerin nüfus yoğunluklarına göre değerlendirdiğimizde; toplam 44 adet köyün 12 tanesinin 0-100 arası nüfusa, 13 tanesinin 100-200 arası nüfusa, 12 tanesinin 200-300 arası nüfusa, 7 tanesinin de 300 ve üzeri nüfusa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tapu tahrir defterlerindeki elde ettiğimiz verilere göre Budin Nahiyesi'nin köylerindeki nüfus yoğunluğuna göre köy sayıları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13

XVI.Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu

	Nüfus Yoğunluğu	1546	1562	1580	1590
Budin Nahiyesi	0-100 Kişi	22	12	10	12
	100-200 Kişi	8	12	19	13
	200 -300 Kişi	4	6	4	12
	300 ve üzeri	5	6	9	7
	Toplam	39	36	42	44

Tablo 12'deki verilere göre; Budin Nahiyesi'nde 1546-1562-1580 ve 1590 yılları arasında köy nüfuslarının en fazla 0 ila 100 kişi aralığındaki kategoride olduğu anlaşılmaktadır. Sonrasında en fazla köy sayısı 100 ila 200 nüfus aralığında bulunmaktadır. Nüfuu 200-300 kişi aralığında bulunan köy sayısı 1546 yılından 1580 yılına kadar stabil bir durumda iken 1590 yılında bu kategorideki köylerin sayısı 3 kat artmıştır. Nüfusu 300 ve üzeri olan köylerin sayısında da XVI.yüzyıl boyunca bir yükseliş mevcuttur. Tüm bunlardan Budin Nahiyesi'nin köylerinin genel anlamda küçük köyler olduğu ve köylerin nüfus yoğunluğunun 0-200 kişi arasında fazlalaştığı görülmektedir. Ancak XVI. Yüzyılın son çeyreğinde Budin Nahiyesi'ne tabi köylerin biraz büyüdükleri dikkat çekmektedir. Örneğin 1590 yılında Budin nahiyesine tabi toplam 44 köyün 25 tanesinin nüfusu 0-200 kişi aralığında iken geri kalan 19 köyün nüfus aralığı ise 200 ve üzeridir. Bu veriyi 1546 yılı ile kıyasladığımızda köylerin ne denli büyüdükleri ortaya çıkmaktadır. Zira 1546 yılında Budin Nahiyesi'ne tabi 39 köyden 30'unun nüfusu 0-200 kişi aralığında iken geri kalan 9 köyün nüfusu 200 ve üzeri idi.

4.2.1.7. XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Toplam Nüfusu

Yukarıda Budin Nahiyesi'nin şehir ve kır nüfusu ayrı ayrı verilmiş idi. Bu kısımda ise bu iki nüfusun yıllar içinde birbirine olan oranı ve toplamı verilecektir. Budin Nahiyesi'nin XVI. yüzyıldaki toplam nüfusu Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14

XVI. Yüzyılda Budin Nahiyesi'nin Tahmini Toplam Nüfusu

Budin Nahiyesinin Toplam Nüfusu	1546	1562	1580	1590
Budin Şehir Nüfusu	2394	1596	2219	2261
Budin Kır Nüfusu	6001	6901	8448	7989
TOPLAM	8395	8497	10.667	10.250

Tablo 14'te Budin Nahiyesi'nin XVI. Yüzyılın muhtelif dönemlerindeki toplam nüfusu verilmiştir. Buna göre; 1546 yılında Budin Nahiyesi'nin 8395 kişi olan toplam nüfusunun %28,6'sı şehirde, %71,4'ü ise köylerde yaşamaktadır. 1562 yılında Budin'in genel nüfusu 8497'ye çıkmıştır. Bu nüfusun %18,8'i şehirde, %81,2'si köylerde yaşamaktadır. 1580 yılında 10.667'ye yükselen toplam nüfusun %20,8'i şehirde, %79,2'si köylerde yaşamaktadır. Nihayet 1590 yılında 10.250 kişiden oluşan toplam nüfusun %22,1'i şehirde, %77,9'u köylerde yaşamaktadır. Bu veriler Budin Nahiyesi'nde kırsal nüfusun XVI. yüzyılın tüm periyotlarında şehir nüfusundan 3-4 kat daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.

Budin Nahiyesi'nin genel nüfusunu XVI. yüzyılın çeşitli dönemlerine göre mukayese edecek olursak; nüfusun 1580 yılına kadar kademeli olarak (8395-8497-10.667) yükseldiğini 1590 yılında ise küçük bir düşüş ile 10.250 kişiye düştüğünü söyleyebiliriz.

4.2.2. Peşte Nahiyesi

4.2.2.1. Peşte Kalesi ve Şehri

Budin'in karşısında Tuna Nehri'nin doğu yakasında yer alan ve Budin ile köprü vasıtasıyla birbirine bağlanan Peşte hakkında batılı seyyah ve diplomatların ve yerli seyyah Evliya Çelebi'nin tasvirlerini kendi ifadeleriyle burada aktarmakta fayda vardır.

1573 yılında Peşte'yi ziyaret eden Stephan Gerlach Peşte'yi şu sözlerle tasvir etmektedir; “Öğle yemeğinden sonra, uzunluğu 700 adım olan kayık-köprüden, Tuna üzerinden Peşte'ye geçtik ve gördük ki bir zamanlar büyük bir ticaret kenti olmalıydı. Çünkü içinde sayısız karanlık ve zevksiz dar tüccar sokağı var. Çok muhteşem taş yapıların kalıntılarını da seyrettik. Türkler bunların parmaklıklı pencerelerini kille kapatmışlar, o denli ki sağlam kalan ancak bir iki güzel yapı gördük ve bunlar ise Türk camileri idi”.⁷¹⁷

1571-1581 yılları arasında İstanbul'a seyahat eden Salomon Schweigger ise Peşte hakkında şu yorumları yapmıştır; “Daha önce yanımıza verilen çavuşlar bizi kuzeyde, Tuna nehrinin karşı yakasında, bulunan Pest (Peşte) kentine götürdüler. Oraya yürüyerek yarım saatte varılıyor. Kent geniş, düzlük bir arazide kurulmuş ve oldukça yüksek, kalın ve sağlam surlarla korunmuş durumda. Hiçbir yerinde yıkım görmemiş olan bu surlar kentin etrafını bir halka gibi sarıyor ve onu Ova, Gran ve Belgrad'dan daha korunaklı hale getiriyor. O kentlerin surları bütünüyle halka biçimde yapılmamış olduğundan, aralıkların bulunduğu yerler savunmasız kalıyor. Biz bütün surların etrafını bir saatte dolaştık. Surların iç kısmında derme çatma, bakımsız evler var”.⁷¹⁸

Peşte'yi 17.Yüzyılda ziyaret eden Evliya Çelebi şehir ve kale hakkında oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Evliya Çelebi, Peşte Kalesinin doğu ve güneyinin Peşte ve Keçkemed sahraları, batı tarafının ise Segedin tarafına vardığını belirttikten sonra satırlarına şu şekilde devam etmektedir; “Peşte kalesi yalın kattır amma çok sağlamdır. Tuna kenarı beş yüz adımdır. Hepsini beş adet topları Tuna'ya bakan büyük tabyalardır. Bu Tuna kenarında olan tabyaların bazı sahrasında yer yer dolma rıhtım palanga duvar vardır. Kara tarafı üç köşedir. On iki adet kulesi vardır. Her kulede beşer altışar bin kolomborne, şahi ve darbzen topları vardır. Kulelerin üstleri tahta örtülü alemli kubbelerdir. Bir kuleden bir kuleye varıncaya kadar ellişer adet bedendir. Her beden ikişer adımdır. Bu kalenin dört köşe uzunluğu bin yedi yüz adımdır. Tamamı altı kapıdır. Batı tarafına bakan hem köprü başına, hem Vaç kalesi tarafına açılan kapılardır. Ama Vaç kapısı kuzey tarafına açıktır. Hatvan kapısı doğuya bakar. Solnuk kapısı biraz kibleye meyilli açılır büyük kapıdır. Diğer küçük kapıları Tuna kenarına

⁷¹⁷ Gerlach'tan naklen Kaldy-Nagy, *Macaristan'da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi*, s.31.

⁷¹⁸ Schweigger, s.37.

açılır. Hiçbir tarafında hendeği yoktur. Bazan Tuna nehri taşıp gelse kale duvarlarını döver. Kara tarafında topraktan kesme alçak hendeği vardır. Ama çok geniştir. Eskiden Tuna nehri dolaşmış. Kara tarafında asla havalesi yoktur. Güneyde Tuna aşırı, Gürz İlyas dağı fevkalade havaledir. Kale içinde top güllesi kaz tavuk gezdirmez”.⁷¹⁹

Evliya Çelebinin tasvirlerine göre; Peşte Kalesi’nde beş cami ve altı adet mahalle mescidi olmak üzere toplam on bir adet ibadethane vardır. Peşte on bir mahalle olup Ulama Paşa, Yassı, Hatvan, Solnok ve Defterdar mahalleleri meşhurdur. Bin adet kargir bina ve tahta örtülü evleri vardır. İki adet medresesi ve iki adet hamamı vardır. Elli kadar dükkanı bulunur ve ahali genellikle ihtiyaçlarını Budin’den alırlar. Budin’in mal defterdarı Peşte kalesinde oturur. Üçyüz askeri ve üç dörtyüz kadar tahsildar, yarar ve hizmetkarları vardır. Budin Mollasının naibi burada bulunur.⁷²⁰

4.2.2.2. XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi’nin Şehir Nüfusu

Türk hakimiyeti öncesinde Peşte hakkındaki bilgilerimiz genel anlamda Alman ve Macar kaynaklarına dayanmaktadır. Osmanlı öncesi Peşte’nin nüfusu hakkında bu kaynaklardan edindiğimiz verileri burada kaydetmek gerekmektedir. András Kubinyi, Ortaçağın sonlarında Peşte’nin nüfusunun 10.000 civarında olduğunu ifade etmektedir.⁷²¹ Kaldy-Nagy, daha sonra Yeniçağda 1494-1495 yıllarında Peşte’nin nüfusunun 7000-8000 kişi arasında olduğunu beyan etmektedir.⁷²² XVI.yüzyılda Peşte’nin Türk yönetimine girmesinden sonraki tahmini nüfus verileri ise tapu tahrir defterlerindeki verilerden elde edilebilir. Buna göre XVI.yüzyılda Peşte’nin tahmini şehir nüfusu Tablo 15’te gösterilmiştir.

Tablo 15

XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi’nin Tahmini Şehir Nüfusu

	PEŞTE NAHİYESİ	1546	1562	1580	1590
1-	Mahalle-i Buza Piyac	119	-	-	-
2-	Mahalle-i Becc Ucca	75	-	-	-
3-	Mahalle-i Szenpetri Ucca	131	-	-	-
4-	Mahalle-i Hatvan Ucca	30	-	-	-
5-	Mahalle-i Zsido Ucca (Yahudi)	49	-	-	-

⁷¹⁹ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, ss.41-42.

⁷²⁰ Evliya Çelebi, Onuncu Kitap, ss.42-43.

⁷²¹ Kubinyi, “Buda-Die Mittelalterliche Hauptstadt”, s.33.

⁷²² Kaldy-Nagy, Macaristan’da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi, s.30.

Tablo 15'in devamı

6-	Mahalle-i Ceglet Ucca	11	-	-	-
7-	Mahalle-i Szenmikloş Ucca	24	-	-	-
8-	Mahalle-i Cirkulus Ucca	22	-	-	-
9-	Mahalle-i Nagy Ucca	141	-	-	-
10-	Mahalle-i Szel Ucca	74	-	-	-
11-	Gebran-ı Kala-i Peşte	-	520	365	570
12-	Varoş-u Cedit	-	-	90	110
	Toplam	676	520	455	680

1546 tahririnden elde edilen verilere göre; Peşte'nin şehir merkezinde irili ufaklı on adet mahalle bulunmaktadır. Tablo 14'te beşinci sırada kaydedilen Mahalle-i Zsido Ucca, Yahudi mahallesidir. Budin'de olduğu gibi Peşte'de de Yahudi nüfus bulunmaktadır. Peşte'deki diğer dokuz mahallede Macar halk ikamet etmekteydi. Buradan da anlaşılacağı üzere Peşte'de sadece Macarlar ve Yahudiler tahrir defterlerine kaydedilmişlerdir. Defterdeki nüfus verilerine göre 1546 yılında Peşte'de tahminen 627 Macar ve 49 Yahudi olmak üzere toplam 676 kişi yaşamaktaydı. 1546 yılında Peşte'nin mahalleleri içinde en fazla nüfusa sahip olan üç mahalle sırasıyla Nagy Ucca, Szenpetri Ucca ve Buza Piyac yani Buğday Pazarı Mahallesi'dir. En az nüfusa sahip mahalle ise 11 nüfus ile Ceglet Ucca'dır. Peşte'de bu tarihte Müslüman nüfusun olmadığı da verilerden anlaşılmaktadır.

1562 yılındaki tahrir defterindeki verilerden anlaşıldığına göre; bir önceki tahrirde olduğu gibi Peşte'nin mahalleleri bu sefer ayrı ayrı deftere kaydedilmemiştir. Peşte'de yaşayan bütün halk Gebrân-ı Kalâ-i Peşte başlığı altında herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan tek kalemde kaydedilmiştir. Kayıtlar bu şekilde olduğu için mahallelerin nüfuslarının zaman içerisinde azalıp çoğaldığını veya ne gibi değişime uğradığı gibi verileri de elde etmek imkansız hale gelmektedir. 1562 yılındaki veriler Peşte'nin tahminen 520 kişilik bir nüfusa sahip olduğunu ve bir önceki tahrire göre 156 kişilik bir nüfusun azaldığını göstermektedir.

1580 yılına gelindiğinde yine Peşte'nin mahallelerinin ayrı ayrı deftere kaydedilmediği, halkın *Gebrân-ı Kala-i Peşte* şeklinde tek kalemde kaydedildiği görülmektedir. Ancak bu tarihte Peşte'de yeni bir varoşun kurulduğu ve buranın Varoş-u Cedit olarak adlandırıldığı dikkat çekmektedir. Buna göre Gebrân-ı Kala-i Peşte başlığı altında 365

nüfus ve Varoş-u Cedid başlığı altında 90 nüfus olmak üzere Peşte'nin 1580 yılındaki toplam tahmini şehir nüfusu 455 kişidir.

1590 yılında yapılan tahrirde Peşte, aynen bir önceki 1580 yılındaki tahrir gibi iki birim şeklinde deftere kaydedilmiştir. Verilere göre; 1590 yılında Gebrân-ı Kala-i Peşte başlığı altında 570 nüfus, Varoş-u Cedid başlığı altında 110 nüfus olmak üzere toplam tahmini 680 nüfus kaydedilmiştir. Bu sayılar 1590 yılında Peşte'nin şehir nüfusunun önceki dönemlere göre yükseldiğini ve XVI. yüzyılda en fazla bu dönemde Peşte'de nüfus olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak XVI. yüzyılın muhtelif dört döneminde Peşte'nin nüfusu 455 ila 680 kişi arasında değişmiştir.

4.2.2.3. XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin Kır Nüfusu

Peşte Nahiyesi'ne tâbi köy ve varoşların XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki tahmini nüfusları aşağıda Tablo 16'da listelenmiştir.

Tablo 16

XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu

	Peşte'ye Tabi Köyler	1546	1562	1580	1890
1-	Varşan	24	-	-	-
2-	Takson	90	115	102	81
3-	Nemeg	116	245	275	235
4-	Varoş-u Szekcsöj	277	258	278	456
5-	Szentomaşkata	104	94	137	95
6-	Szenmartonkata	176	139	164	263
7-	Bodogasszonkata	105	56	-	-
8-	Szenlörinckata	156	111	177	110
9-	Egröskata	119	83	147	155
10-	Csekekata	113	145	232	420
11-	Ujszaz	233	238	292	345
12-	Rekaş	81	84	145	229
13-	Folta	161	288	299	206
14-	Tetetlen	24	43	100	160
15-	Felegyhaz	119	101	92	136
16-	Gyömrö	119	141	120	161
17-	Veresegyhaz	310	398	392	420
18-	Szada	244	257	237	155
19-	Ratot	174	178	191	286
20-	Szenmikloş	205	228	192	185

Tablo 16'nın devamı

21-	Tapiosszentmarton	326	351	274	301
22-	Pand	161	164	160	185
23-	Sağ	107	125	120	172
24-	Csiktarcsa	123	125	150	111
25-	Kistarcsa	58	71	71	75
26-	Irsazeg	162	259	204	191
27-	Mende	36	32	24	75
28-	Şöl	46	-	-	-
29-	Ülle	172	213	331	275
30-	Vecsecs	34	28	25	26
31-	Gonba	183	69	147	140
32-	Zsiger	117	149	191	145
33-	Bicske	240	238	223	215
34-	Herencsen	138	152	199	221
35-	Lackhaz	128	122	114	125
36-	Vacs	252	325	286	280
37-	Mikebuda	123	170	171	166
38-	Szenkiral	45	58	50	40
39-	Bial	10	110	135	140
40-	Hügye	65	142	146	110
41-	Bankhaz	53	69	80	100
42-	İmrefalva	37	32	23	-
43-	Pereg	18	19	28	10
44-	Csev	125	139	132	191
45-	Nyareghaz	103	144	148	235
46-	Maglöd	63	58	20	20
47-	Dabaş	119	113	158	253
48-	Peszer	61	165	160	200
49-	İnacs	105	156	142	160
50-	Şari	66	119	89	105
51-	Kiscsaba	58	71	95	85
52-	Bilje	68	52	27	25
53-	Gyon	49	124	145	155
54-	Szinkota	213	290	246	262
55-	Besnyö	71	58	55	60
56-	Pecel	145	105	97	121
57-	Okcsa	208	244	267	320
58-	Demsöd	149	231	248	250
59-	Szentomas	97	132	160	168
60-	Szenmikloş (Tatar)	165	163	149	151
61-	Gubacs	66	-	-	-
62-	Hernad	185	157	166	265
63-	Vecse	234	268	-	-
64-	Janoshid	174	221	285	215
65-	Tötker	105	59	120	70

Tablo 16'nın devamı

66-	Podharaszti	91	137	105	125
67-	Csaba	186	243	296	436
68-	Kerepes	233	295	245	246
69-	Gödöl	15	81	104	150
70-	Besenyó	47	27	29	20
71-	Alberti	168	167	180	140
72-	Irsa	86	90	93	92
73-	Molnar	111	123	148	196
74-	Uri	68	71	108	187
75-	Petrefalva	44	23	16	20
76-	Alaka	46	-	-	-
77-	Bugyi	56	150	173	141
78-	Hartjan	52	93	102	95
79-	Bakan	96	-	-	-
80-	Vadaş	27	29	26	20
81-	Szalk	41	108	145	210
82-	Bokor (Felsöbokor)	80	47	-	-
83-	Alsobokor	57	45	-	--
84-	Verseg	408	266	333	315
85-	Hered	85	82	133	85
86-	Kallö	113	108	188	205
87-	Baya	59	-	-	-
88-	Heviz	129	111	102	120
89-	Bodokfalva	531	235	299	408
90-	Szanto	134	76	90	-
91-	Zsambok	264	156	179	181
92-	Koka	297	256	245	241
93-	Dani	87	87	158	95
94-	Bak	376	240	287	285
95-	Kartal	151	86	65	55
96-	Lörinci	432	329	298	-
97-	Monosor	71	49	21	29
98-	Györk (Heviz)	292	318	315	375
99-	Tura	484	390	427	455
100-	Samsonhaz	138	123	102	60
101-	Szölös	510	283	437	432
102-	Ecseg	342	375	459	501
103-	Jobbagyi	187	158	281	190
104-	Valko	170	137	169	120
105-	Szenlaszlo	104	134	148	170
106-	Györgye	191	244	278	195
107-	Szele	152	200	239	195
108-	Tarcsa	83	69	97	100
109-	Bagyon	132	98	121	120
110-	Soshartjan	124	209	158	205

Tablo 16'nın devamı

111-	Markhaz	36	23	-	-
112-	Gede	60	108	118	135
113-	Csecse	122	163	176	140
114-	Palotashatvan	204	167	205	200
115-	Varoş-u Körös	841	1029	1177	949
116-	Kökenös	139	129	152	155
117-	Hehalom	198	112	89	158
118-	Homokterene	75	56	32	40
119-	Nemti	74	44	47	115
120-	Megyer	259	-	-	-
121-	Dengeleg	62	74	84	85
122-	Ujlak	96	55	56	45
123-	Varoş-u Cegled	1088	991	464	1451
124-	Henye	37	41	-	-
125-	Almaş	27	78	142	146
126-	Palfalva	95	-	-	-
127-	Keresztur	28	-	-	-
128-	Keszi	423	178	285	262
129-	Ujfalva	164	218	199	261
130-	Pilis	64	78	100	80
131-	Domon	36	Ha.ez rai	109	112
132-	Zsido	59	58	79	105
133-	Kocsi	137	118	301	316
134-	Haraszt	17	106	96	135
135-	Apati (Felsö)	11	42	40	30
136-	Dab	57	117	136	100
137-	Taş	20	157	246	237
138-	Szengyörgy	28	48	49	-
139-	Szenmarton (Szalk)	45	101	103	100
140-	Kazar	53	53	75	85
141-	Tötalmaş	-	25	-	-
142-	Szentivan	-	156	153	165
143-	Szunyok	-	32	-	-
144-	Izra	-	17	-	-
145-	Magyarasabad	-	97	-	-
146-	Bergy	-	-	31	45
147-	Garosirsadi	-	-	214	175
148-	Herten	-	-	124	100
149-	Sördökneşügy	-	-	217	269
150-	Ödenek	-	-	65	-
151-	Çaştı	-	-	35	41
152-	Sökök	-	-	15	5
	TOPLAM	20.318	20.513	22.449	23.971

Yukarıda Tablo 15'te de görüldüğü üzere 1546 yılında Peşte'nin kırsal kesiminde toplam 140 köyde tahminen 20.318 kişi yaşamaktaydı. Tahrir defterlerinde yer alan bu nüfusun etnik olarak ayrımı verilmemiştir. Ancak bu nüfusun isimlerinden dolayı hemen hemen tamamına yakınının Macar olduğu ve Macar köylerinde yaşadıklarını anlıyoruz. 1546 yılında Peşte Nahiyesi'nin kırsal kesiminde en fazla nüfusa sahip üç birimi sırasıyla 1088 kişi ile Varoş-u Cegled, 841 kişi ile Varoş-u Körös ve 531 kişi ile Karye-i Bodokfalva'dır. En nüfusa sahip olan köy ise 10 kişi ile Bial Köyüdür. Peşte Nahiyesi'nin köylerini nüfus yoğunluğuna göre ayırttığımızda; 62 köyün nüfusunun 0-100 kişi aralığında, 52 köyün nüfusunun 100-200 kişi aralığında, 15 köyün nüfusunun 200-300 kişi aralığında olduğu ve 11 köyün nüfusunun ise 300 kişiden fazla olduğu görülmektedir. Burada en fazla dikkat çeken mesele Varoş-u Cegled ve Varoş-u Körös'ün Peşte'nin şehir merkezinden daha fazla nüfus barındırmasıdır. Daha öncede idari taksimat kısmında izah ettiğimiz üzere bu varoşlar esasen Osmanlı şehirleri kadar büyük olmalarına rağmen buralarda kadı bulunmadığından ve Osmanlı idari yapısında şehir olarak sayılmadığından biz de bu varoşları kırsal kesimde değerlendirmeyi uygun gördük. 1546 yılında Peşte'nin köylerinin nüfus yoğunluğu en fazla 0-200 kişi arasındadır. Zira toplam 140 köyden 114 adedinin nüfus yoğunluğu 0-200 kişi arasındadır.

1562 yılında Peşte'nin toplam 135 köyünde tahminen 20.513 kişi yaşamaktaydı. Bu dönemde en fazla nüfus barındıran üç idari birim sırasıyla 1029 kişilik nüfusu ile Varoş-u Körös, 991 kişilik nüfusu ile Varoş-u Cegled ve 398 kişilik nüfusu ile Veresegyhaz köyüdür. Bir önceki tahrir döneminde en fazla nüfus barındıran Varoş-u Cegled'in bu dönemde ikinci sıraya düştüğü ve yerini Varoş-u Körös'e bıraktığı görülmektedir. Bir önceki tahrirde üçüncü sırada yer alan Bodokfalva köyü de yerini Veresegyhaz köyüne bırakmıştır. 1562 yılında Peşte'de en az nüfusa sahip olan köy 17 kişilik nüfusu ile Izra köyüdür. Peşte'nin köylerinin nüfus yoğunluğu ise şu şekilde oluşmuştur. Buna göre Peşte'de nüfusu 0-100 kişi arasında bulunan 50 köy, 100-200 kişi arasında olan 51 köy, 200-300 kişi arasında olan 25 köy bulunmaktadır. Bu dönemde nüfusu 300 kişiyi geçen köy sayısı ise 9'dur. 1562 yılında da aynen bir önceki dönemdeki gibi köylerin büyük çoğunluğunun nüfusu 0-200 kişi aralığında idi.

1580 yılına baktığımızda Peşte'nin kırsal kesiminde toplam 133 köyde tahminen 22.449 kişi yaşadığını görüyoruz. Nüfus miktarı bakımından en büyük olan üç birim sırasıyla Varoş-u Körös, Varoş-u Cegled ve Ecseg köyüdür. Bir önceki döneme göre sıralamada ilk iki sıra değişmezken üçüncü sıraya 459 kişilik nüfusuyla Ecseg köyünün dahil olduğunu görüyoruz. Bu tarihte Peşte'nin nüfus bakımından en küçük köyü de değişerek 15 nüfus ile Sökök köyü olmuştur. 1580 yılında Peşte'nin köylerini nüfus yoğunluklarına göre sıralayacak olursak; toplam 133 köyün 36 tanesinin 0-100 kişi aralığında, 59 köyün 100-200 kişi aralığında, 29 köyün 200-300 kişi aralığında olduğu tespit ediyoruz. Nüfusu 300 kişiden fazla olan köy sayısı ise 9'dur. Buradaki verilerden Peşte'nin kırsal kesiminde nüfusu 0-100 kişi aralığında olan köylerin giderek azaldığı ve nüfusu daha büyük köyler haline geldikleri ortaya çıkmaktadır. Zira 1546 yılında bu kategorideki köy sayısı 62 iken, 1562'de 50'ye 1580 yılında da 36'ya düşmüştür.

1590 yılındaki tahrir göre Peşte'nin toplam 128 köyünde tahminen 23.971 kişi yaşamaktaydı. Bu tarihte Peşte'nin nüfus yönünden en büyük üç birimi sırasıyla Varoş-u Cegled, Varoş-u Körös ve Ecseg köyü'dür. Zaman içerisinde Varoş-u Cegled ile Varoş-u Körös'ün nüfuslarının sürekli değişerek hızlı bir şekilde azalıp arttığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bundan dolayı da bazen en fazla nüfus Cegled'de iken bazen de Körös'te bulunmaktadır. 1590 yılında Peşte'nin en küçük köyü 1 Hane ve 5 kişilik nüfus ile yine Sökök Köyü olmuştur. 1590 yılında Peşte'ye tabi toplam 128 köyden 31 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 54 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında, 27 tanesinin nüfusu 200-300 kişi aralığındaydı. Nüfusu 300 kişiden fazla olan köy sayısı ise 16 idi.

Peşte'nin 1546-1590 yılları arasındaki dört farklı dönemdeki kır nüfusunu değerlendirdiğimizde Peşte'nin kır nüfusunun 1546 yılında 20.318 kişi, 1562 yılında 20.513 kişi, 1580 yılında 22.449 kişi ve 1590 yılında 23.971 kişi olarak sürekli bir yükseliş içinde olduğunu görüyoruz.

Peşte Nahiyesi'nin köylerinin nüfus yoğunluk aralıkları aşağıda Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17

XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu

	Nüfus Yoğunluğu	1546	1562	1580	1590
Peşte Nahiyesi	0-100 Kişi	62	50	36	31
	100-200 Kişi	52	51	59	54
	200-300 Kişi	15	25	29	27
	300 ve üzeri	11	9	9	16
	Toplam	140	135	133	128

Tüm bu veriler 1546 yılından 1590 yılına kadarki periyotta Peşte'nin köylerinin sürekli büyüyerek yoğun nüfuslu köyler aralığında yer almaya başladığını göstermektedir. Çünkü 0-100 kişi aralığında 1546 yılında 62 adet köy varken bu sayı 1590 yılına gelindiğinde 31'e düşmüştür. 100-200 kişi aralığındaki köy sayısının da 1546-1590 yılları arasında kısmen yükseldiği görülmektedir. 200-300 kişi aralığında nüfusa sahip olan köy sayısı da 1546 yılında 15 iken, 1562'de 25, 1580'de 29 ve 1590'da 27'ye olarak hızlı bir şekilde yükselmiştir.

4.2.2.4. XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin Toplam Nüfusu

XVI. yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin şehir ve köylerindeki nüfusun birleşiminden oluşan toplam nüfus aşağıda Tablo 18'de verilmiştir.

Tablo 18

XVI. Yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu

PEŞTE NAHİYESİ	1546	1562	1580	1590
Peşte'nin Şehir Nüfusu	676	520	455	680
Peşte'nin Kır Nüfusu	20.318	20.513	22.449	23.971
TOPLAM	20.994	21.033	22.904	24.651

XVI. yüzyılın çeşitli periyotlarında Peşte Nahiyesi'nin toplam tahmini nüfusu 1546 yılında 20.994 kişi, 1562 yılında 21.033 kişi, 1580 yılında 22.904 kişi ve 1590 yılında 24.651 kişidir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere; Peşte'nin toplam nüfusu ve kırsal kesim nüfusu 1546-1590 yılları arasında sürekli yükselmiştir. Şehir nüfusu ise 1546 yılından 1580 yılına kadar sürekli düşerken 1590 yılında tekrar yükselişe geçmiştir. XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Peşte'nin şehir merkezindeki nüfusun, kır nüfusuyla kıyaslanamayacak kadar az olduğu görülmektedir. Bunun nedeni muhtemelen

büyük Peşte ovalarında bol miktarda tarım ve hayvancılıkla uğraşan kır nüfusunun yaşamasıdır. Zira Peşte'nin coğrafi yapısı kırsal yaşam şartlarına oldukça elverişli olup büyük ve verimli Macar ovaları bu bölgede yer almaktadır. Şehir merkezi ise tahminimizce Budin'in hem ticari hem de idari gölgesi altında kaldığından çok az nüfusa sahiptir. Çünkü Budin'de ticaret Peşte'ye göre daha canlı olmalıydı.

1546 yılında Peşte'nin toplam nüfusunun %3,2'si şehir merkezinde geri kalan %96,8'i ise kırsal kesimde yaşamaktadır. 1562 yılında ise Peşte'nin toplam nüfusunun %2,5'i şehir merkezinde %97,5'i kırsal kesimde yaşamaktadır. 1580 yılına gelindiğinde şehir merkezindeki nüfusun %1,9'a düştüğü kırsal kesimdeki nüfusun ise %98,1'e yükseldiği görülmektedir. Son olarak 1590 yılında şehir nüfusunun oranı biraz artış göstererek %2,8'e yükselmiş aynı dönemde Peşte'nin kırsal kesiminin nüfusu ise %97,2'ye gerilemiştir.

4.2.3. Vac Nahiyesi

4.2.3.1. Vac Kalesi ve Şehri

Günümüzde Macaristan'ın kuzeyinde Tuna Nehri üzerinde Budin ile Estergon şehirleri arasında yer alan Vac şehri XVI. Yüzyılda hareketli bir ticaret merkezi idi. Şehrin ismi Almanca'da "Weitzen" olarak geçmektedir. Şehrin karşısında Tuna Nehri dahilinde S.Andrea Adası bulunur. Şehrin isminin Vactus olarak bilinen bir keşişten geldiği rivayet edilir. Bir diğer rivayete göre; bu coğrafyada eskiden Vacianis isimli bir halk yaşamıştır. Vac şehri Osmanlı öncesi ve sonrası Macaristan'da önemli bir piskoposluk merkezidir. Sultan Süleyman döneminde fethedilen Vac, Budin'e yakınlığı ve stratejik öneme sahip bir coğrafyada bulunmasından dolayı sık sık el değiştirmiştir.⁷²³

XVI. yüzyılda Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında sıkça yapılan diplomatik ziyaretler nedeniyle birçok diplomat ve beraberindeki seyyahlar, Tuna Nehri vasıtasıyla Vac üzerinden Budin'e oradan da İstanbul'a gitmelerine rağmen bu kişilerin Vac hakkında herhangi bir detaylı gözlem yazmadıkları anlaşılmaktadır.

Vac şehri Budin ile Estergon arasında kaldığından Osmanlı topraklarına Tuna Nehri vasıtasıyla giren kişiler mutlaka buradan geçmekteydiler. Çünkü bilindiği gibi Osmanlı

⁷²³ Özgüven, s.90.

Devleti'nin sınırı Estergon, Avusturya'nın sınırı ise Komaron şehirleri idi.⁷²⁴

Batılı seyyah ve diplomatların Vac hakkındaki gözlemlerine ulaşamadığımızdan dolayı şehri ve kaleyi XVII. yüzyılda ziyaret eden Evliya Çelebi'nin izlenimlerini burada aktarmakta fayda vardır. Evliya Çelebi, Vac Kalesi ve şehri hakkında seyahatnamesinde şu şekilde bahsetmektedir; *“Bu kalenin halkı aç, yanından durma kaç! İlk yapıcısı Mohaç'ta Sultan Süleyman'a mağlup olan Macar Kralı Layoş'tur. Vaç kalesini 921 (1515) tarihinde yapmıştır. Sonra Süleyman Han, 948 (1541) tarihinde Budin'e üçüncü defa mâlik olup, Süleyman Paşa'yı Budin veziri tayin eylediği vakit o sene bu kale de feth olunup 33 zeamet, 323 tımar ehli vardır. On bin adet seçme ve pürsilah asker muhafazacı olup, burası islâmın bir namı kalesi oldu. Bu kale halkı, açlıktan kaleyi düşmana veriüp, hamiyet göstermediklerinden hâlâ bütün Budinliler bunlara (Kale-i Vac, halkı aç, durma kaç) diye zerafetle şaka edüp takılırlar..... Tuna nehri kenarında dörtgen şeklinde çift palanga duvarlı, dört kat bölme bir hisardır. Duvarı üzerinde araba gezmesi mümkündür. İç kalesi Tuna kenarında dört köşe bir hisardır. Bunun da başkaca hendeği içinde Tuna nehri akıp durur. Batıda bir kapısı önünde asma ağaç köprü ve içeride tahta örtülü dizdar evi ve diğer evler, sephane ve hazinesi, tahıl anbarları, Süleyman Han camii vardır. Han, hamam, çarşıdan eser yoktur. Dış kale de bu iç kaleyi kuşatmış, dolma çift iki kat bir kaledir. Beş mahalle, bin adet tahta örtülü ev vardır. Kargir, iki katlı evleri azdır. Yedi camii vardır. Karakaş Paşa Camii ferahlık veren bir ibadet yeridir. Bu Vac kalesini mâmur eden, bu şehid ve gazi Karakaş Paşadır. Bir küçük hamamı, bir hanı, yüz elli kadar dükkânı vardır. Bağ ve bahçeleri, güzelleri, oda sahibi gazileri çoktur. Bu varoşun iki adet kapısı vardır. Birisi doğuya açılır Hatvan kapısıdır, diğeri batıya açılan İskele kapısıdır. Bu varoşun dışında Macar reayası varoşu vardır. Ama bu yalınkat varoştur. Her tarafında dirsek ve mazgal delikleri vardır. Etrafı hendekli, içi Tuna suyu olan Macar varoşudur. Üç adet kilisesi vardır. Etrafı dokuz bin adımdır. Bağları kuzeyde Novigrad yolu üzerindedir ”.*⁷²⁵

4.2.3.2. XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Şehir Nüfusu

Tetkik ettiğimiz eserlerde maalesef Vac şehrinin Osmanlı öncesi durumu ve nüfusu hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Bundan dolayı Vac şehrinin nüfusu ile ilgili en önemli

⁷²⁴ Busbecq, ss.16-17.

⁷²⁵ Evliya Çelebi Onuncu Kitap, ss.156-157.

kaynak olarak Tapu Tahrir defterlerindeki veriler kullanılacaktır. XVI. yüzyılın çeşitli periyotlarında Vac Nahiyesi'nin şehir merkezinin mahalleleri ve tahmini nüfusu aşağıda Tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19

XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu

VAC NAHİYESİ	1546	1562	1580	1590
Varoş-u Vac	-	-	1385	1155
Mahalle-i Német Varoş	772	752	-	-
Mahalle-i Sarosz Ucca	405	649	-	-
TOPLAM	1177	1401	1385	1155

1546 yılında yapılan tahrirde Vac Nahiyesi'nin şehir merkezindeki vergi mükellefi reayası Vac Kalesi dışında bulunan Vac Varoşu'nda iki mahallede kaydedilmiştir. Buna göre; 1546 yılında Vac Varoşunda yer alan Német mahallesinde 772 ve Sarosz Ucca mahallesinde 405 olmak üzere toplam tahmini 1177 kişi ikamet etmekteydi. Német kelimesi Macar dilinde Alman kişi anlamına geldiği için Német mahallesinin Alman Mahallesi olabileceğini tahmin etmekteyiz. Ancak unutulmamalıdır ki bu sadece bir tahmindir. Zira bu mahallenin ismi Alman Mahallesi olarak eskiden beri kullanılagelmiş ancak sakinleri Macarlar olabilirler.

1562 yılında da bir önceki tahrirdeki yapı devam etmektedir. Vac Varoşu'nda yine aynı iki mahalle bulunmaktadır. 1562 yılında Német mahallesinin nüfusunun 752'düştüğü Sarosz Ucca mahallesinin nüfusunun ise 649'a yükseldiği görülmektedir. Biraz önceki tahminlerimiz doğru ise Vac şehir merkezinde bu tarihte Alman mahallesindeki nüfusun sayısında bir azalma olurken, Sarosz Ucca mahallesinin nüfusunun sayısında önemli miktarda bir artış gözlemlenmektedir.

1580 yılına gelindiğinde Vac'daki kayıt sistemi diğer nahiyelerde olduğu gibi değişmiştir. Yani önceleri mufassalan kaydedilen reaya artık bu tarihten itibaren ayrı ayrı mahalle yerine direkt Varoş-u Vac başlığı altında kaydedilmiştir. 1580 yılındaki bu kayıtlara göre; Varoş-u Vac'da tahminen 1385 reaya kaydedilmiştir. Dolayısıyla burada reyanın etnik kökeni de belirtilmemiştir. Ancak reaya isimlerinden de anlaşılacağı üzere bu kişiler Macar halktır. 1580 yılında Vac şehir merkezi nüfusu bir önceki tahrirde göre 16 kişilik bir azalma ile 1385'e düşmüştür.

1590 yılında yapılan tahrir de aynen bir önceki tahrir ile aynı sistematik ile yapılmıştır. Yani muhtemelen her iki defteri yazan muharrir de aynı kişidir. Varoş-u Vac başlığı altında 1590 yılında Vac şehir merkezinde kayıtlı 1155 reaya görülmektedir. Aynı şekilde bu reyanın mahalleleri ve etnik kökenleri de belirtilmemiştir. Burada dikkat çeken önemli bir unsur ise Vac şehir merkezinin nüfusunun bir önceki tahrir döneminde göre 230 kişi azalarak 1155 kişiye düşmüş olmasıdır.

Genel olarak Vac şehir merkezinin XVI.yüzyılın çeşitli dönemlerinde nüfusunun önce arttığı sonrasında ise azaldığı görülmektedir. 1546 yılında Vac şehir merkezinin tahmini nüfusu 1177 iken, 1562 yılında yapılan tahrirde bu nüfus 1401'e yükselmiştir. Bundan sonra Vac şehir merkezinin nüfusu sürekli bir azalma göstererek 1580 yılında 1385 kişiye 1590 yılında ise 1155 kişiye düşmüştür. Buradaki veriler, incelediğimiz dört farklı dönemde Vac şehir merkezinin nüfusunun en fazla 1562 yılında en az ise 1590 yılında olduğunu göstermektedir.

4.2.3.3. XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Kır Nüfusu

Vac Nahiyesi'ne tâbi köylerin XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki tahmini nüfusları aşağıda Tablo 20'de listelenmiştir.

Tablo 20

XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu

	VAC NAHİYESİ	1546	1562	1580	1590
1	Koszd	590	351	383	415
2	Cselete	407	180	149	120
3	Noszal	223	312	288	230
4	Radot	305	168	188	105
5	Nemeg	284	182	253	210
6	Szilagy	111	131	164	159
7	Hartjan	133	98	121	149
8	Csörög	117	98	-	466
9	Penc	282	199	-	-
10	Szod	176	270	269	348
11	Cev	66	-	-	-
12	Verovics	204	236	394	310
13	Szokol	306	348	137	-
14	Ecsed	126	73	53	65
15	Duka	52	-	-	-
16	Agard	159	99	125	173

Tablo 20'nin devamı

17	Keszeg	116	59	238	-
18	Legend	76	66	55	65
19	Nezsa	64	64	87	79
20	Szenti	61	117	118	161
21	Pispökhatvan	189	117	142	135
22	Kelecsen	52	61	-	-
23	Göjő	31	-	150	267
24	Acsa	75	174	189	170
25	Şap (Sap)	91	55	114	90
26	Szondaker	88	119	93	130
27	Csitar (Nagycsitar)	49	58	54	51
28	Almaş	42	47	34	-
29	Gardon	11	-	-	-
30	Petőfalva	44	-	-	-
31	Kisker	54	53	15	-
32	Csalar	89	142	130	125
33	Galabofcse	72	88	73	75
34	Kişcsitar	62	45	47	45
35	Tap	56	-	-	-
36	Macsa	166	321	383	471
37	Szügy	78	132	116	150
38	Koplan	35	81	37	40
39	Mohora	100	166	113	120
40	Nagybercel	263	276	240	240
41	Kisbercel	35	10	-	-
42	Kazar	49	30	55	76
43	Ber	191	240	135	136
44	Csesztvi	45	108	66	245
45	Bakofalva	23	35	45	65
46	Haraszti	60	83	115	50
47	Rukaçi	56	-	-	-
48	Teren	156	161	157	135
49	Magyaröd	88	133	135	100
50	Rimöç	95	286	254	241
51	Batka	52	89	86	115
52	Szelescen	38	55	58	75
53	Varoş-u Bujak (Buyak)	202	376	-	336
54	Szirak	120	110	151	130
55	Varbo	90	307	130	130
56	Dra	83	89	-	-
57	Varşan	101	102	78	120
58	Debercsen (Debrecen)	73	76	86	110
59	Becske	238	286	-	-
60	Nandor	223	175	209	-
61	Ipolker	66	102	90	90

Tablo 20'nin devamı

62	Nenye (Egyhazosnenye)	70	49	73	70
63	Sipek	31	75	64	90
64	Şuran (Suran)	55	74	90	70
65	Csöri	50	28	-	65
66	Liskot	-	15	-	-
67	Megyer	-	277	275	235
68	Lukanenye	-	100	-	135
69	Kovacs	-	51	43	45
70	Szob	-	272	-	-
71	Turak	-	100	83	110
72	Nemuta	-	-	69	-
73	Nate	-	-	185	-
74	Kobak?	-	-	394	-
75	Elsötödör	-	-	37	40
76	Tudakel	-	-	144	-
77	Varad	-	-	77	75
78	Sakolete	-	-	354	360
79	Szen (Hanon)	-	-	374	357
80	Mihal	-	-	-	199
81	Lanor	-	-	-	226
82	Nagyfalva	-	-	-	190
	TOPLAM	7795	8880	9064	9585

1546 yılında Vac Nahiyesi'ne tabi 65 köyde tahminen toplam 7795 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun büyük çoğunluğu hem reaya isimlerinin hem de köy isimlerinin Macarca olmalarından dolayı Macarlardan oluşmaktaydı. 1546 yılı tahririne göre Vac Nahiyesinin nüfus bakımından en büyük üç köyü sırasıyla 590 nüfuslu Koszd, 407 nüfuslu Cselete ve 306 nüfuslu Szokol köyleridir. Nüfus bakımından en küçük köy ise bu tarihte 11 nüfusa sahip olan Gardon köyüdür. Vac Nahiyesi'nin köylerini nüfus yoğunluklarına göre sıralayacak olursak şu durum ortaya çıkmaktadır. 1546 yılında Vac Nahiyesi'ne tabi toplam 65 köyden 39 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 14 tanesi 100-200 kişi aralığında ve 8 tanesi 200-300 kişi aralığında bulunmaktadır. 300 ve üzeri nüfusa sahip köy sayısı bu tarihte sadece 4'tür. Buradan da anlaşılacağı üzere 1546 tahririnde Vac Nahiyesi'ne tabi köylerin yarısından fazlasının nüfusu 100'ü geçmiyordu. Dolayısıyla nahie genelindeki köylerin çoğunluğu küçük köylerdi.

1562 yılında Vac Nahiyesi'ne tabi 64 köyde toplam tahminen 8880 kişi yaşamaktaydı. Bu tarihteki tahrire göre; Vac Nahiyesi'nin en büyük üç birimi sırasıyla 376 nüfusa

sahip Varoş-u Bujak, 351 nüfusa sahip Koszd ve 348 nüfuslu Szokol köyleridir. Bir önceki tahrirde ilk üçte yer alan Cselete köyü bu dönemde sıralamaya girememiştir. Vac Nahiyesi'nin bu dönemdeki en küçük köyü ise 10 nüfusa sahip olan Kisbercel köyüdür. Vac Nahiyesi'nin köylerinin nüfus yoğunluk aralıklarına bakacak olursak; toplam 64 köyden 29 tanesinin 0-100 kişi aralığında, 21 tanesinin 100-200 kişi aralığında ve 8 köyün 200-300 kişi aralığında yer aldığını görürüz. Bu dönemde Vac Nahiyesi'nde nüfusu 300'den fazla olan köy sayısı 6'dır. Bu verileri bir önceki tahrirdeki verilerle kıyaslayacak olursak; 0-100 kişi aralığında olan köy sayısının 39'dan 29'a düştüğü bunun aksine 100-200 kişi aralığındaki köy sayısının ise 14'ten 21'e çıktığı görülmektedir. Buradan da Vac Nahiyesi'ndeki küçük köylerin giderek büyüdükleri ve nüfuslarının arttığı anlaşılmaktadır. Zaten kır nüfusunun geneline baktığımızda bir önceki tahrirde Vac Nahiyesi'nin köylerinde 7795 kişi yaşarken 1562 tahririnde bu nüfusun 1085 kişi artarak 8880 kişiye yükseldiğini görürüz.

1580 yılı tahrir kayıtlarına göre; Vac Nahiyesi'ne tabi 62 köyde toplam tahminen 9064 kişi yaşamaktadır. Bu dönemde Vac Nahiyesi'nin nüfus bakımından en büyük üç köyü sırasıyla 394 nüfuslu Koszd, yine 394 nüfuslu Kobak ve 383 nüfuslu Verovics köyleridir. 1580 yılında Vac Nahiyesi'nin nüfus bakımından en küçük köyü ise 15 nüfuslu Kisker köyüdür. Vac Nahiyesi'nin 1580 yılındaki köy nüfus yoğunluğu şöyledir; toplam 62 köyden 26 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 22 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında ve 8 tanesinin nüfusu 200-300 kişi aralığındadır. 300 kişi ve üzeri nüfusa sahip köy sayısı ise bu dönemde de 6'dır.

1590 yılına gelindiğinde kayıtlara göre Vac Nahiyesi'ne tabi 60 köyde tahminen 9585 kişi yaşamaktaydı. Vac Nahiyesi'nin bu dönemde nüfus bakımından en büyük üç köyü sırasıyla 471 nüfuslu Macsa, 466 nüfuslu Csörög ve 415 nüfuslu Koszd köyleridir. Bu dönemde nüfusu en az olan köy ise 40 kişilik nüfusuyla Elsötödör köyüdür. Vac Nahiyesi'nin köylerinin 1590 yılındaki nüfus yoğunluk aralıklarına göz atacak olursak; toplam 60 köyden 20 tanesinin nüfusunun 0-100 kişi aralığında, 24 tanesinin 100-200 kişi aralığında ve 8 tanesinin nüfusunun ise 200-300 kişi aralığında olduğunu görürüz. Bu dönemde nüfusu 300'den fazla köy sayısı ise 8'dir. XVI. yüzyılın çeşitli dönemlerinde Vac Nahiyesi'ne tabi olan köylerin nüfus yoğunluklarına göre sıralanışı aşağıda Tablo 21'de gösterilmiştir.

Tablo 21

XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu

	Nüfus Yoğunluğu	1546	1562	1580	1590
Vac Nahiyesi	0-100 Kişi	39	29	26	20
	100-200 Kişi	14	21	22	24
	200-300 Kişi	8	8	8	8
	300 ve üzeri	4	6	6	8
	Toplam	65	64	62	60

Yukarıdaki tablodaki verileri bu kısımda analiz etmek yerinde olacaktır. Verilere göre Vac Nahiyesi'ne tabi ve nüfusları 0-100 kişi aralığında olan köy sayısı 1546'dan 1590 yılına kadar yaklaşık yarı yarıya düşmüştür. Buna paralel olarak nüfusu 100-200 kişi aralığındaki köylerin sayısı 1546'dan 1590 yılına kadar sürekli bir şekilde yükselmiştir. Nüfusları 200-300 kişi aralığında olan köylerin sayısında 1546 yılından 1590 yılına kadar herhangi bir değişiklik olmayarak aynı kalmıştır. Nüfusu 300 ve üzeri olan köy sayısı da 1546'dan 1590 yılına kadar kademeli olarak iki kat artmıştır. Tüm bu verilerden Vac Nahiyesi'nin köylerinin genel olarak büyüdüğü ve buna rağmen nüfus yoğunluğunun 0-200 kişi aralığında olan köylerde toplandığı görülmektedir. Vac Nahiyesi'nin XVI.yüzyılın çeşitli dönemlerindeki köy sayısına bakacak olursak 1546 yılında 65 köy mevcut iken 1562 yılında bu sayının 64'e, 1580 yılında 62'ye ve son olarak 1590 yılında 60'a düştüğü gözlemlenmektedir.

4.2.3.4. XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Toplam Nüfusu

XVI. yüzyılda Vac Nahiyesi'nin şehir ve köylerindeki nüfusun birleşiminden oluşan toplam nüfusu aşağıda Tablo 22'de verilmiştir.

Tablo 22

XVI. Yüzyılda Vac Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu

Vac Toplam Nüfus	1546	1562	1580	1590
Vaç Şehir Nüfusu	1177	1401	1385	1155
Vaç Kır Nüfusu	7795	8880	9064	9585
TOPLAM	8972	10.281	10.449	10.740

Tablo 22'de de görüldüğü üzere Vac Nahiyesi'nin toplam tahmini nüfusu 1546 yılında 8972 kişi, 1562 yılında 10.281 kişi, 1580 yılında 10.449 kişi ve 1590 yılında 10.740 kişidir. Vac nahiyesinin Şehir ve kır nüfuslarını birbiriyle kıyasladığımızda şehir

nüfusunun 1546 yılından 1562 yılına kadar yükseldiği bu tarihten sonra ise kademeli olarak azaldığı görülmektedir. Vac Nahiyesi'nin kır nüfusu ise 1546 yılında 8972 kişi olan nüfus 1590 yılına kadar sürekli yükselerek bu tarihte 9585'e ulaşmıştır. Şehir ve kır nüfuslarının toplamları da 1546 yılından 1590 yılına kadar sürekli bir şekilde yükselme göstermiştir.

Vac Nahiyesi'nin şehir ve kır nüfuslarının birbirine olan oranlarına da burada yer vermek gerekmektedir. Buna göre 1546 yılında Vac Nahiyesi'nin nüfusunun %13,1'i şehir merkezinde %86,9'u ise kırsal kesimde yaşamaktadır. 1562 yılında şehir nüfusunun oranı %13,6'ya yükselirken kır nüfusunun oranı %86,4'e gerilemiştir. Zaten az önce de belirttiğimiz gibi şehir nüfusunun en fazla olduğu dönem 1562'dir. 1580 yılındaki tahrir göre Vac Nahiyesi'nde halkın %13,3'ü şehir merkezinde %86,7'si kırsal kesimde yaşamaktadır. Nihayet 1590 yılındaki tahrir verilerinden anlaşıldığına göre; Vac Nahiyesi'nin şehir merkezinde yaşayan nüfusunun oranı %10,8'e gerilemiştir. Buna karşılık kırsal kesimde yaşayan nüfusun oranı ise XVI. yüzyılda en yüksek orana ulaşarak %89,2 olmuştur.

XVI. yüzyılda Vac Nahiyesi'nin köylerindeki nüfus, şehir merkezindeki nüfustan ortamala 6 kat daha fazladır. Bu veriler bize Vac Nahiyesi'nin kırsal kesiminde verimli ovaların olduğunu ve halkın çoğunluğunun tarım ve hayvancılıkla uğraştığını göstermektedir. Bu tahminin sayısal göstergelerine ekonomi bölümünde etraflıca yer verilecektir.

4.2.4. Cezire-i Kovin Nahiyesi

4.2.4.1. Cezire-i Kovin (Koyun Adası)

İdari taksimat kısmında da belirtildiği üzere; Budin'in güneyinde Tuna Nehri'nin iki kısma ayrılıp tekrar birleşmesiyle oluşan adaya Osmanlı Devleti tarafından Cezire-i Kovin veya Cezire-i Koyun ismi verilmiştir. Macaristan ziyareti esnasında buraya da uğrayan Evliya Çelebi, Koyun (Kovin) Adası hakkında şu bilgileri vermektedir; *“Bu adanın Macarca adı Çepel'dir. Bu serhad halkı bu adaya Kovun derler. Osmanlılar ise buna Koyun Adası derler. Doğudan batıya uzunluğu altmış mildir. Enliliği bir fersah kadardır. İçinde yedi parça mâmur köyleri ve nice yüz bin hayvanları ve Cankurtaran'lıların binlerce bağları vardır. Bu adada bir kale yapılırsa bütün Tuna*

yalıları emniyet üzere olurlardı. Hakirin kısa aklınca yapılacak kale bu adanın Budin tarafındaki ucunda olsa Tuna nehrinin iki tarafından haydut kayıkları geçmezdi. Bu adanın bağının meyvesi Osmanlı ordusunu doyurdu”⁷²⁶

4.2.4.2. XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Şehir Nüfusu

XVI.yüzyılın çeşitli dönemlerine ait tapu tahrir defterlerinden elde ettiğimiz veriler ışığında Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin tahmini şehir nüfusu aşağıda Tablo 23'te listelenmiştir.

Tablo 23

XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu

CEZİRE-İ KOVİN NAHİYESİ	1546	1562	1580	1590
Varoş-u Kovin	2840	4037	2661	1245
Cemaat-i Müslimanân	-	-	154	-
Mahalle-i Tufalva Mikloş	-	-	137	-
Mahalle-i Sanalu?	-	-	120	-
Mahalle-i Halufu?	-	-	135	-
Mahalle-i Varju Majas	-	-	155	-
Mahalle-i Soçmarsuka	-	-	125	-
Mahalle-i Ötvös Nakas?	-	-	105	-
Mahalle-i Kadkas Esenras	-	-	135	-
Mahalle-i Enek Alva	-	-	115	-
Mahalle-i Narves Istvan	-	-	125	-
Mahalle-i Nagy Papa	-	-	125	-
Mahalle-i____?	-	-	110	-
Mahalle-i Sümök Mihál	-	-	86	-
Mahalle-i Halı İmlesen	-	-	120	-
Mahalle-i Barok Koçu?	-	-	125	-
Mahalle-i ____ Istvan	-	-	127	-
Mahalle-i Dürek György	-	-	121	-
Mahalle-i Perver Talak	-	-	106	-
Mahalle-i Vasanus Eyme	-	-	120	-
Mahalle-i Halasz Komaş	-	-	115	-
Mahalle-i Salu Temartvan	-	-	145	-
TOPLAM	2840	4037	2661	1245

⁷²⁶ Evliya Çelebi, **Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi**, sad.Zuhuri Danişman, Dokuzuncu Kitap, Kardeş Matbaası, İstanbul 1970, ss.310-311.

1546 yılındaki tahrire göre Cezire-i Kovin Nahiyesi'nde yaşayan reaya, Varoş-u Kovin başlığı altında kaydedilmiştir. Nahiyenin şehir merkezini oluşturan Varoş-u Kovin'in bu tarihteki toplam nüfusu tahminen 2840 kişidir. Bu nüfusun hemen hemen tamamı Macarlardan oluşmaktadır.

1562 yılındaki tahrire baktığımızda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin reayası yine bir önceki dönemdeki gibi tek başlık altında yani Varoş-u Kovin başlığı altında deftere kaydedilmiştir. Ancak bu dönemde nahiyenin şehir nüfusu bir önceki döneme göre %41,9 oranında artarak 4037 kişiye yükselmiştir. Nahiye merkezindeki bu nüfus artışı gerçekten kayda değer bir artıştır. Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin bu tarihte nüfusunun hızlı bir şekilde artmasının sebebi muhtemelen 1562 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yapılan barış antlaşması ile birlikte bir barış döneminin başlaması olabilir. Tabi ki bu nüfus artışının sebebini sadece bu barış antlaşmasına bağlamak son derece yanıltıcı olacaktır. Nüfus artışının bundan başka sebepleri de olmalıdır.

1580 yılında yapılan tahrir önceki iki dönemde yapılan tahrirlere göre farklılık arz etmektedir. Zira bu tahrirde nahiye merkezini oluşturan Varoş-u Kovin'in tahminen 2661 kişiden oluşan nüfusu yaşadıkları mahallelere göre, deftere kaydedilmişlerdir. Bu verilere göre Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin merkezi 1580 yılında 20 mahalle ve 1 müslüman cemaatten müteşekkildi. Nahiye merkezindeki en büyük mahalle 155 kişi ile Varju Majas mahallesidir. Bundan sonra 154 kişi ile Müslüman cemaati en fazla nüfusa kalabalık ikinci mahalle sayılabilir. 1580 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin merkezinde Müslümanlar 154 kişilik nüfus ile şehir nüfusunun %5.8'ini oluşturmaktadır. Nahiye merkezinin nüfusunu bir önceki dönem ile kıyaslayacak olursak şehir nüfusunun önceki döneme göre; %34 oranında azaldığı ve 2661 kişiye düştüğü görülür.

1590 yılına gelindiğinde tahrir sisteminin yeniden değişerek 1546 ve 1562 yıllarında olduğu gibi sadece Varoş-u Kovin başlığı altında reayanın kaydedildiği anlaşılmaktadır. Buna göre bu dönemde Varoş-u Kovin'de tahminen 1245 kişi yaşamaktaydı. Bu dönemde nahiyenin şehir nüfusu bir önceki döneme göre %53,2 oranında azalarak 1245 kişiye düşmüştür. Şehir nüfusunun bu şekilde hızlı düşmesi muhtemelen Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında uzun savaş döneminin arefesi olmasıdır.

XVI.yüzyılda nahiyenin şehir nüfusunu genel olarak değerlendirecek olursak; 1546 yılında 2840 kişi olan nüfus 1562 yılında yüzyıl boyunca en yüksek nüfus olan 4037

kişiyeye ulaştığı görölür. 1580 yılında şehir nüfusu tekrar inişeye geçerek 2661 kişiyeye 1590 yılında da 1245 kişiyeye düşmüştür.

4.2.4.3. XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Kır Nüfusu

Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tâbi köylerin XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki tahmini nüfusları aşağıda Tablo 24'te listelenmiştir.

Tablo 24

XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1	Ujfalva	153	184	176	167
2	Szenmarton	243	259	249	175
3	Szenmihal	89	130	144	155
4	Haroş (Harosz)	294	421	293	335
5	Tököl	477	629	494	405
6	Csepel	309	393	408	405
7	Slöş (Slösz)	271	309	245	365
8	Szenmikloş	509	634	630	803
9	Becse	220	398	302	286
10	Gyala	158	199	204	240
11	Makad	261	205	218	276
12	Simonfalva	40	34	40	35
13	Löre	182	206	200	288
14	Lak	48	-	-	-
15	Szigedfo	-	-	123	-
	Toplam	3254	4001	3726	3935

1546 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tabi 14 köyde tahminen 3254 kişiyeye yaşamaktaydı. Nahiyenin nüfus bakımından en büyük üç köyü sırasıyla 509 nüfusa sahip olan Szenmikloş, 477 nüfusa sahip olan Tököl ve 309 nüfusa sahip olan Csepel⁷²⁷ köyleridir. Nahiyenin en küçük köyü ise 40 nüfuslu Simonfalva köyüdür. Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin köylerinin nüfus yoğunluk aralıkları şu şekildedir; bu tarihte nahiyeye genelindeki toplam 14 köyden 3 tanesinin nüfusu 0-100 kişiyeye aralığında, 3 tanesinin nüfusu 100-200 kişiyeye aralığında ve 5 tanesinin nüfusu 200-300 kişiyeye aralığındadır. Nüfusu

⁷²⁷ Evliya Çelebi'nin "Bu adanın Macarca adı Çepel'dir. Bu serhad halkı bu adaya Kovun derler" şeklindeki ifadelerinden Cezire-i Kovin Nahiyesinin o dönemdeki adını bu köyden aldığı anlaşılmaktadır. Tafsilat için bkz. Evliya Çelebi, Dokuzuncu Kitap, ss.310-311.

300'den fazla olan köy sayısı yine 3'tür. Buradan da anlaşılacağı üzere; Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin toplam 14 köyünden 8 tanesinin nüfusu 200 ve üzeri geri kalan 6 tanesinin nüfusu ise 200'den az nüfusa sahip olduğudur. Yani bir başka deyişle nahiyenin köylerinin ekseriyeti büyük köylerdir.

1562 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tabi 13 köyde tahminen toplam 4001 kişi yaşamaktaydı. Burada nüfusun bir önceki tahririne göre %22.9 oranında artarak 3254 kişiden 4001 kişiye yükseldiği görülmektedir. 1562 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin nüfus bakımından en büyük üç köyü, 634 nüfuslu Szenmikloş, 629 nüfuslu Tököl ve 421 nüfuslu Haroş köyleridir. Nahiyedeki en az nüfuslu köy ise 34 kişi ile Simonfalva köyüdür. 1562 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tabi toplam 13 köyden 1 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 3 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında ve diğer 3 tanesinin nüfusu ise 200-300 kişi aralığındadır. Nüfusu 300 kişi ve üzerinde olan köy sayısı ise bu dönemde 6'dır. Bu veriler, 1562 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tabi köylerin nüfuslarının arttığı ve küçük köylerin büyüdüğünü göstermektedir.

1580 yılındaki tahrir kayıtlarına göre; bu dönemde Cezire-i Kovin Nahiyesi'nde toplam 14 köyde tahminen 3726 kişi yaşamaktaydı. 1562 yılında nahiyenin kır nüfusu 4001 kişi iken bu dönemde kır nüfusu bir önceki döneme göre %6,9 oranında azalarak 3726 kişiye düşmüştür. 1580 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin nüfus bakımından en büyük üç köyü sırasıyla 630 nüfusa sahip olan Szenmikloş, 494 nüfuslu Tököl ve 408 nüfuslu Csepel köyleridir. Nüfus miktarı bakımından en küçük köy ise yine 40 nüfuslu Simonfalva köyüdür. 1580 tahririnde Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tabi toplam 14 köyden 1 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 3 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında 6 tanesinin nüfusu ise 200-300 kişi aralığındadır. Nüfusu 300 kişi ve üzerinde olan köy sayısı ise bu dönemde 4'tür. Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tabi köylerin nüfus yoğunluklarının artması bu dönemde de devam etmiştir. Buna göre nahiye genelindeki 10 köyün nüfusu 200 ve üzeri nüfusa sahip olan büyük köylerdir.

1590 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'nde 13 köyde tahminen 3935 kişi yaşamaktaydı. Buna göre bir önceki dönemde nahiyenin 3726 olan kır nüfusu, %5.6 oranında artarak 3935'e yükselmiştir. 1590 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin nüfus bakımından en büyük üç köyü 803 nüfuslu Szenmikloş, 405 nüfuslu Tököl ve 405 nüfuslu Csepel köyleridir. Nüfus bakımından en küçük köy ise 35 nüfusa sahip olan Simonfalva köyüdür. 1546 yılından 1590 yılına kadarki 4 dönemde yapılan tahrirlerde Cezire-i

Kovin Nahiyesi'nin en büyük üç köyü ve en küçük üç köyünün 44 yıl boyunca değişmediği görülmektedir. Bu tahrir döneminde Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tabi toplam 13 köyden 1 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 3 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında 4 tanesinin nüfusu ise 200-300 kişi aralığındadır. Nüfusu 300 kişi ve üzerinde olan köy sayısı ise bu dönemde 5'tir.

XVI. yüzyılın çeşitli dönemlerinde Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tabi köylerin nüfus yoğunluklarına göre sıralanışı aşağıda Tablo 25'te gösterilmiştir.

Tablo 25

XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu

	Nüfus Yoğunluğu	1546	1562	1580	1590
Cezire-i Kovin Nahiyesi	0-100 Kişi	3	1	1	1
	100-200 Kişi	3	3	3	3
	200-300 Kişi	5	3	6	4
	300 ve üzeri	3	6	4	5
	Toplam	14	13	14	13

Yukarıdaki tabloda yer alan verilere göre; Cezire-i Kovin Nahiyesi'ne tabi ve nüfusu 0-100 kişi aralığında olan köylerin sayısı 1546 yılında 3 iken bu sayı 1562-1580 ve 1590 yıllarında 1'e düşmüştür. Nahiyenin 100-200 kişi aralığında nüfusa sahip 3 köyü mevcuttur. Bu köylerinin sayısında 1546 yılından 1590 yılına kadarki dört tahrir döneminde herhangi bir değişme olmamıştır. Nüfusu 200-300 kişi aralığında bulunan köy sayısı ise dört dönemde farklılık göstererek; 1546 yılında 5 adet, 1562 yılında 3 adet, 1580 yılında 6 adet ve 1590 yılında 4 adet olarak kayıtlara geçmiştir. Nüfusu 300 ve üzeri olan köy sayısı da dört dönemde farklılık göstermiştir. Buna göre; 1546 yılında bu kategoriye giren köy sayısı 3 iken bu sayı 1562 yılında 6'ya yükselmiştir. 1580 yılında 4'e düşen köy sayısı 1590 yılında 5'e yükselmiştir.

4.2.4.4. XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Toplam Nüfusu

XVI. yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin şehir ve köy nüfuslarının toplamından oluşan toplam nüfusu aşağıda Tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 26

XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu

Cezire-i Kovin Toplam Nüfus	1546	1562	1580	1590
Cezire-i Kovin Şehir Nüfusu	2840	4037	2661	1245
Cezire-i Kovin Kır Nüfusu	3254	4001	3726	3935
TOPLAM	6094	8038	6387	5180

Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Tablo 26'da gösterilen şehir ve kır nüfusunu XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde birbiriyle mukayese etmek ve nahiyenin tahmini toplam nüfusunu burada analiz etmek gerekmektedir.

Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin tahmini toplam nüfusu 1546 yılında 6094 kişi, 1562 yılında 8038 kişi, 1580 yılında 6387 kişi ve 1590 yılında 5180 kişidir. Nahiyenin şehir ve kır nüfuslarını mukayese edecek olursak; 1546 yılında nahiyede bulunan nüfusun %46,6'sı şehir merkezinde %53,4'ü ise kırdaki nüfustadır. 1562 yılında nahiyenin şehir merkezinde yaşayan nüfusun oranı %50,2'ye yükselirken kır nüfusunun oranı ise %49,8'e gerilemiştir. 1562 yılındaki bu veriler Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin XVI. Yüzyıl boyunca şehir nüfusunun kır nüfusundan fazla olduğu tek olduğunu göstermektedir. 1580 yılına gelindiğinde nahiyenin şehir nüfusunun %41,7, kır nüfusunun ise %58,3 olduğu gözlemlenmektedir. 1590 tahririndeki verilere göre ise Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin şehir nüfusunun hızla düşerek %24,1'e gerilediği buna karşılık kır nüfusunun şehir nüfusuna göre oranının ise %75,9'a yükseldiği anlaşılmaktadır. Burada incelediğimiz dört dönem içinde şehir ile kır nüfusunun birbirine oranının en fazla olduğu dönemin 1590 yılı olduğu görülmektedir. Az önce nahiyenin şehir nüfusu kısmında da beyan ettiğimiz üzere; 1590 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin şehir nüfusunun bu denli düşüşü kanaatimizce Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında bu dönemde uzun savaş döneminin arefesi olmasıdır.

Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin şehir ve kır nüfuslarını XVI.yüzyıldaki periyotlara göre ayrı ayrı kıyaslayacak olursak ortaya şu veriler çıkmaktadır. 1546 yılında 2840 olan şehir nüfusu 1562 yılında 4037'ye yükselmiştir. Sonrasında nahiyenin şehir nüfusu düşüşe geçerek 1580 yılında 2661'e 1590 yılında ise 1245'e gerilediği görülmektedir. Kır nüfusuna bakacak olursak nahiyenin kır nüfusundaki dalgalanmanın şehir nüfusuna göre daha yavaş olduğunu görmekteyiz. 1546 yılında nahiyenin kır nüfusu 3254 iken

1562 yılında bu nüfus 4001'e yani zirveye ulaşmıştır. Bundan sonra kır nüfusu biraz azalma göstererek 1580 yılında 3726'ya düşmüşse de sonraki dönemde yeniden yükselişe geçerek 3935'e yükselmiştir. Yani nahiyenin kır nüfusu -1562 yılındaki aşırı yükselişi saymazsak- kademeli olarak 3254-3726 ve 3935 şeklinde sürekli yükselmiştir.

Budin Sancağı'nın genelinde görülen yapı Cezire-i Kovin'de de görülmektedir. Buna göre; kırsal kesimde yaşayan nüfus, şehir merkezinde yaşayan nüfustan genellikle daha fazladır. Bu da Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin de diğer nahiyeler gibi tarım ve hayvancılıkla uğraşan reayaya sahip olduğunu göstermektedir.

4.2.5. Vişegrad Nahiyesi

4.2.5.1. Vişegrad Kalesi ve Şehri

Vişegrad Kalesi'nin kuruluşu Roma dönemine kadar uzanmaktadır. O dönemde Vişegrad, doğudan gelen orduları durdurmak amacıyla inşa edilen askeri bir garnizon idi. Sonrasında buraya iskan edilen Slavlar buraya Vişegrad ismini vermişlerdir. 1241'de Moğollar tarafından tahrip edilen kale, Macar Kralı IV.Bela döneminde Tuna Nehri üzerinde güvenlik amacıyla yeniden inşa edilmiştir. 14.Yüzyıl başlarında Anjou Hanedanından Kral Charles Robert Vişegrad kalesinde bir saray inşa ettirmiştir. 1544 yılında ise Vişegrad Osmanlı orduları tarafından fethedilmiştir.⁷²⁸

1571-1581 yılları arasında elçilik görevi ile İstanbul'a seyahat eden Salomon Schweigger, Vişegrad'ı şu şekilde tasvir etmektedir; *“Kentin karşısında, Tuna nehrinin öbür yakasında çok yüksek, eski bir kale var. Hırvatça'da buna “Wischigradi” diyorlarsa da, biz “Blindenburg” olarak adlandırıyoruz. Paulus Jovius da bu kaleden söz eder. Saygıdeğer efendim birçok asilzade ve Türk ile birlikte bu kaleyi ziyaret etti. Kalenin, konumu ve yapısı bakımından çok sağlam ve korunaklı olduğuna dair yaygın bir şöhreti varsa da, şimdilerde hayli perişan durumda. İçinde nöbetçi olarak yaşlı bir asker kalıyor ve kaleden nehir boyunca gelen gemileri izleyebiliyor. Yanında sadece uzun namlulu hafif bir tüfekte iki ağır kancalı tüfeği var.....Vaktiyle Hıristiyan dinini benimseyen ilk Macar kralı olan Stephan'ın tacı bu sarayda muhafaza edilirmiş. Kendisi 1006 yılında İmparator Aziz Heinrich'in kızının etkisiyle Hıristiyanlığı kabul etmişti. Dağın eteğindeki düzlükte birçok eski bina kalıntısı ve yıkık duvar var. Bunların*

⁷²⁸ Özgüven, ss.88-89.

bir zamanlar bakımlı bir bahçe içine kurulmuş çok güzel bir saraya ait olduğunu söylüyorlar. Yapımını İmparator Sigmund başlatmış ve inşaatı Matthias Corvinus tamamlamış. Tuna nehri buradan geçtiği için doğal ortamın görünümünü çok hoş”.⁷²⁹

17.Yüzyılda Vişegrad’ı ziyaret eden Evliya Çelebi ise Vişegrad Kalesi ve Varoşu hakkında şu ifadeler ile bilgi vermektedir; “*Latince Vişe derler. Grad kale adıdır. Yapıcısı Menucehir evladından Grand Ban’dır. Hatta Grand Ban, İskender tacını Acem diyarından beraberinde getirip bu kale içinde gizler, bu kale imar edilir. Sonunda 951 (1544) de Sultan Süleyman asrında Budin Veziri Yahya Paşa-zâde Mehmed Paşa aman ile bu kaleyi zabteder. Kafirler iç kaleye çekilirler..... Budin eyaletinde, Estergon sancağı toprağında voyvodalıktır ve Estergon nâibliğidir. Müftü, kethüdâ-yeri ve nakibi yoktur. Ama Budin yeniçerisi, serdari, kale dizdari ve üçyüz adet hisar eri vardır. Tuna kenarında kırmızı yalçın kaya, beşgen şeklinde bir kaledir. Güya Tuna Belgrad’ının iç kalesi gibidir. İç kalesinin kuzeye bakan bir kapısı vardır ki çok yüksektir. Aşağı varoş hisardan bu kapıya hiçbir ok atıcı ot yetiştirememiştir. Hisar içinde yetmiş kadar tahta örtülü evleri, Süleyman Hanın bir küçük camii, zahire anbarları, cebehaneleri, yedi adet sağlam kuleleri vardır. Bu iç kalenin Tuna tarafında kaya oyularak bir su yolu yapılmıştır ki ibretle seyretmeğe değer. Suları yağmur suyundan sarnıçlardır. Fakat yine zenginleri, aşağı Tuna’dan saka beygirleriyle su taşırlar. Bu kale, Mohaç’ta Süleyman Han ile cenk eden Layoş kralın hazinesinin bulunduğu yerdir..... Üç adet Müslüman, iki adet kefare mahalleleri vardır. 450 tahta örtülü evleri vardır. Camii, mescid ve bir medresesi, üç adet çocuk mektebi, iki adet tekkesi, bir adet han, bir hamam, elli kadar dükkânı vardır. Varoşun etrafı bağ ve bahçedir. Halkı cesur, bahadırlardır”.⁷³⁰*

4.2.5.2. XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi’nin Şehir Nüfusu

XVI.yüzyılın çeşitli dönemlerine ait tapu tahrir defterlerinden elde ettiğimiz veriler ışığında Vişegrad Nahiyesi’nin tahmini şehir nüfusu aşağıda Tablo 27’de listelenmiştir.

⁷²⁹ Schweigger, s.33.

⁷³⁰ Evliya Çelebi, Onbirinci Kitap, ss.6-7.

Tablo 27

XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu

	VIŞEGRAD NAHİYESİ	1546	1562	1580	1590
1	Varoş-u Vişegrad	125	-	-	-
2	Varoş-u Maroşa			1228	990
3	Mahalle-i Varju Ucca	124	267	-	-
4	Mahalle-i Magyar Ucca	187	270	-	-
5	Mahalle-i Vaşar Ucca	94	269	-	-
6	Mahalle-i Halasz Ucca	92	348	-	-
7	Mahalle-i İspitay Ucca	-	74	-	-
	TOPLAM	622	1228	1228	990

1546 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin şehir merkezi Varoş-u Vişegrad ve Varoş-u Maroşa olmak üzere iki adet varoştan oluşmaktadır. Defterde, Varoş-u Vişegrad'ın mahalleleri yer almazken Varoş-u Maroşa'nın 4 adet mahallesinin kayıtlı olduğu görülmektedir. 1546 yılında Vişegrad'ın şehir nüfusu; Varoş-u Vişegrad'da 125 kişi, Varoş-u Maroşa'da 497 kişi olmak üzere toplam tahminen 622 kişidir. Varoş-u Maroşa'da yer alan en büyük mahalle 187 nüfus ile Magyar Ucca'dır. Vişegrad şehir merkezindeki reaya Macarlardan oluşmaktadır.

1562 yılındaki tahrirde Varoş-u Vişegrad'ın kayıtlı olmadığı görülmektedir. Bu dönemde sadece Varoş-u Maroşa başlığı altında 5 adet mahalle ve mahallenin sakinleri deftere kaydedilmiştir. Önceki dönemde Varoş-u Maroşa 4 mahalleden oluşurken bu dönemde İspitay Ucca mahallesinin kurularak mahalle sayısının 5'e yükseldiği görülmektedir. 1562 yılındaki veriler, Vişegrad şehir merkezinde tahminen 1228 kişinin yaşadığını göstermektedir. 1562 yılında bir önceki döneme göre; %97,5 oranında artış olarak şehir nüfusu 622 kişiden 1228 kişiye yükselmiştir. Vişegrad'ın bu devirde önemli bir ölçüde göç aldığı ve nüfusunun ciddi bir oranda arttığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Varoş-u Maroşa'daki en büyük mahalle 348 kişilik nüfusuyla Halasz Ucca mahallesidir.

1580 yılında yapılan tahrirde yine eski sistem uygulanmıştır. Yani bir önceki dönemdeki gibi mahalleler ayrı ayrı verilmek yerine toplam olarak Varoş-u Maroşa başlığı altında orada yaşayan reaya kaydedilmiştir. Varoş-u Vişegrad ise bu dönemde yine kayıtlarda gözükmemektedir. Verilerimize göre 1580 yılında Vişegrad şehir merkezinde tahminen 1228 kişi yaşamaktadır. Bu sayı bir önceki yani 1562 yılındaki

tahrirdeki sayı ile aynıdır. Buradan da 1562-1580 yılları arasında Vişegrad şehir merkezinin nüfusunda herhangi bir değişme olmadığı anlaşılmaktadır.

1590 yılına gelindiğinde Vişegrad şehir merkezinin nüfusunun önceki döneme göre %19,4 oranında azalarak 990 kişiye düştüğü dikkat çekmektedir. Bu dönemdeki tahrirde izlenen yöntem yine reayayı sadece Varoş-u Maroşa başlığı altında kaydetmektir. 1590 yılındaki tahrirde Varoş-u Vişegrad yine kayıtlı değildir. 1562-1580 ve 1590 yıllarındaki tüm tahrirlerde Varoş-u Vişegrad'ın kaydedilmemiş olması oldukça dikkat çekicidir. Eğer Varoş-u Vişegrad ile Varoş-u Maroşa Tuna Nehrinin aynı yakasında yer almış olsaydı aklımıza Varoş-u Vişegrad'ın isminin değiştirilerek Varoş-u Maroşa yapıldığı gibi bir fikir gelecekti. Ancak bu iki varoş birisi Tuna nehrinin doğu diğeri ise batı yakasında olmasından dolayı böyle bir ihtimal gerçek dışıdır. Kanaatimizce Varoş-u Vişegrad'ın tahrirlerde yer almaması muhtemelen varoş ahalisinin vergiden muaf tutularak deftere kaydedilmemesinden kaynaklanmaktadır.

XVI. yüzyıl boyunca Vişegrad Nahiyesi'nin şehir nüfusunu genel olarak değerlendirecek olursak; şehir nüfusunun 1546 yılında 622 kişi, 1562 yılında 1228 kişi, 1580 yılında 1228 kişi ve son olarak 1590 yılında 990 kişi olduğu görülmektedir. Yani Vişegrad'ın şehir nüfusunda 1580 yılına kadar kademeli bir artış gözlemlenirken, 1590 yılında ise bir düşüş dikkat çekmektedir.

4.2.5.3. XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Kır Nüfusu

Vişegrad Nahiyesi'ne tâbi köylerin XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki tahmini nüfusları aşağıda Tablo 28'de listelenmiştir.

Tablo 28

XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1	Boğdan	172	191	224	260
2	Vacreyu	103	121	59	65
3	Tödfalva	35	148	218	510
4	Varad	92	73	-	-
5	Bulgar	90	67	-	-
6	Pomaz	55	-	-	-
7	Szentendri	100	180	160	190
8	Kisörösfalva	128	160	183	159

Tablo 28'in devamı

9	Pöçsmegyer	236	266	170	235
10	Torda	62	51	76	174
11	Monostor	71	118	100	115
	TOPLAM	1144	1375	1190	1708

1546 yılında Vişegrad Nahiyesi'ne tâbi 11 köyde toplam tahminen 1144 reaya bulunmaktaydı. Daha öncede idari taksimat kısmında bahsettiğimiz üzere; Vişegrad Nahiyesinin köylerindeki reayanın Macarlardan başka Slav ırkından da olabileceği ihtimali her zaman mevcuttur. Ancak defterdeki isimler bunların Macar isimleri ile kaydedildiğini göstermektedir. 1546 yılında Vişegrad Nahiyesinin nüfus bakımından en büyük üç köyü sırasıyla, 236 nüfuslu Pöçsmegyer, 172 nüfuslu Boğdan ve 128 nüfuslu Kisörösfalva köyleridir. Nüfus bakımından en küçük köy ise 35 nüfuslu Tödfalva köyüdür. 1546 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin köylerinin nüfus yoğunluğu şu şekildedir; nahiyeye tabi 11 köyden 6 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 4 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında ve 1 tanesinin nüfusu 200-300 kişi aralığındadır. Bu veriler, Vişegrad Nahiyesi'nin köylerinin genel anlamda küçük köyler olduğunu ve nüfus yoğunluğunun 0-200 kişi arasında olduğunu göstermektedir.

1562 yılına gelindiğinde Vişegrad Nahiyesi'nin kır nüfusu önceki döneme göre %20,1 oranında artarak 1375'e yükselmiştir. Bu dönemde Vişegrad Nahiyesi'nin nüfus yoğunluğu en fazla olan üç köyü; 266 nüfus ile Pöçsmegyer, 191 nüfuslu Boğdan ve 180 nüfuslu Szentendri köyleridir. En az nüfusa sahip olan köy ise 51 nüfuslu Torda köyüdür. 1562 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin köyleri, nüfus yoğunluğuna göre şu şekilde sıralanmaktadır. Nahiyeye tabi 10 köyün 3 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 6 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında ve 1 tanesinin ise 200-300 kişi aralığında olduğu görülmektedir. Bu tarihte nahiyede nüfusu 300 ve üzeri olan köy bulunmamaktadır.

1580 yılında Vişegrad Nahiyesi'ne tabi 8 köyde tahminen toplam 1190 kişi yaşamaktaydı. Nahiyenin kır nüfusu bir önceki tahrir dönemine göre %13,4 oranında azalarak 1375'ten 1190'a düşmüştür. Nahiyenin 1580 yılında nüfus bakımından en büyük üç köyü 224 nüfuslu Boğdan, 218 nüfuslu Tödfalva ve 183 nüfuslu Kisörösfalva köyleridir. Bu dönemde nahiyenin nüfusu en az olan köyü ise 59 nüfusa sahip olan

Vacreyu köyüdür. 1580 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin köyleri, nüfus yoğunluğuna göre şu şekilde sıralanmaktadır. Nahiyeye tabi 8 köyün 2 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 4 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında ve 2 tanesinin ise 200-300 kişi aralığında olduğu görülmektedir. 1580 yılında da önceki dönemlerde olduğu gibi nüfusu 300 ve üzeri olan herhangi bir köy bulunmamaktadır.

1590 yılındaki tahrir kayıtlarında göre Vişegrad Nahiyesi'nin kırsal kesiminde bu tarihte tahminen 1708 kişi yaşamaktaydı. Bu tarihte nahiyenin kır nüfusu bir önceki döneme göre %43,5 oranında büyük bir artış kaydederek 1190'dan 1708'e yükselmiştir. Böylesine büyük bir nüfus artışı esasen dikkat çekicidir. 1590 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin nüfusu en fazla olan üç köyü sırasıyla 510 nüfuslu Tödfalva, 260 nüfuslu Boğdan ve 235 nüfuslu Pöçsmegyey köyleridir. Bu dönemde nüfusu en az olan köy ise 65 nüfuslu Vacreyu köyüdür. 1590 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin köyleri, nüfus yoğunluğuna göre şu şekilde sıralanmaktadır. Nahiyeye tabi 8 köyün 1 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 4 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında ve 2 tanesinin ise 200-300 kişi aralığında olduğu görülmektedir. Nüfusu 300 kişiden fazla olan köy sayısı ise 1'dir. Burada nüfusu 300'den fazla olan Tödfalva köyü, önceki üç tahrir döneminde Vişegrad nahiyesine tabi bu büyüklükte başka bir köy olmamasından dolayı dikkat çekmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir diğer hususu ise bu köyün 1546 yılındaki tahrirde nahiyenin en küçük köyü olmasına rağmen zamanla nüfusunun artarak nahiyenin en büyük köyü olmasıdır.

XVI. yüzyılın çeşitli dönemlerinde Vişegrad Nahiyesi'ne tabi köylerin nüfus yoğunluklarına göre sıralanışı aşağıda Tablo 29'da gösterilmiştir.

Tablo 29

XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu

	Nüfus Yoğunluğu	1546	1562	1580	1590
Vişegrad Nahiyesi	0-100 Kişi	6	3	2	1
	100-200 Kişi	4	6	4	4
	200-300 Kişi	1	1	2	2
	300 ve üzeri	-	-	-	1
	Toplam	11	10	8	8

Yukarıdaki tabloya göre; XVI. yüzyılın çeşitli dönemlerinde Vişegrad Nahiyesi'ne tabi

köylerin nüfus yoğunluklarını genel olarak analiz etmek yerinde olacaktır. İlk olarak nüfusu 0-100 kişi aralığındaki köylerin sayısında 1546 yılından 1590 yılına kadar keskin bir düşüş gözlemlenmektedir. Bunun aksine nüfusu 100-200 kişi aralığında olan köylerin sayısı 1562 yılında biraz yükselmiş ancak genel anlamda stabil kalmıştır. Nüfusu 200-300 kişi aralığında olan köylerin sayısında da 1546'dan 1590 yılına kadarki periyotta yükselme görülmektedir. 1590 yılına kadar nahiyede nüfusu 300 ve üzeri olan köy bulunmamasıyla beraber bu tarihte 1 adet köyün bu kategoriye girdiği görülmektedir. XVI. yüzyılda Vişegrad nahiyesine tabi köylerin hemen hemen hepsinin nüfuslarının arttığı ancak bu nüfus artışlarının köyün kategorisini değiştirecek kadar olmadığı da dikkat çekmektedir.

4.2.5.4. XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Toplam Nüfusu

XVI. yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin şehir ve köy nüfuslarının toplamından oluşan toplam nüfusu aşağıda Tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 30

XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu

Vişegrad Toplam Nüfus	1546	1562	1580	1590
Vişegrad Şehir Nüfusu	622	1228	1228	990
Vişegrad Kır Nüfusu	1144	1375	1190	1708
TOPLAM	1766	2603	2418	2698

Bu kısımda Vişegrad Nahiyesi'nin şehir ve kır nüfuslarının toplanması ve birbirleriyle mukayese edilmesi yararlı olacaktır.

Vişegrad Nahiyesi'nin şehir ve kır nüfusunun toplamından oluşan genel nüfusu 1546 yılında tahminen 1766 kişi, 1562 yılında 2603 kişi, 1580 yılında 2418 kişi ve 1590 yılında 2698 kişidir. Yani genel anlamda nahiyenin toplam nüfusunun kademeli olarak yükseldiği görülmektedir. Nahiyenin şehir ve kır nüfusları mukayese edilecek olursa; 1546 yılında nahiyenin nüfusunun %35,2'sinin şehir merkezinde %64,8'inin kırsal kesimde yaşadığı anlaşılır. 1562 yılına gelindiğinde nahiyenin şehir nüfusunun oranı %47,2'ye yükselirken kır nüfusu ise 52,8'e gerilemiştir. 1580 yılındaki veriler şehir nüfusunun oranının %50,8 ile %49,2'lik kır nüfusuna göre en yüksek olduğunu göstermektedir. Bu tarihte şehir nüfusunun oranının XVI. yüzyıl boyunca en yüksek olduğu görülmektedir.

1590 yılında nahiyenin şehir nüfusunun oranı yeniden düşüşe geçerek %36,7'ye inmiş buna karşılık kır nüfusu da %63,3'e yükselmiştir.

Vişegrad Nahiyesi'nin şehir ve kır nüfuslarını XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerine göre ayrı ayrı kıyasladığımızda ortaya şu veriler çıkmaktadır; 1546 yılında 622 kişi olan şehir nüfusu 1562 yılında 1228'e yükselmiştir. 1580 yılında şehir nüfusunda herhangi bir değişme olmayarak yine 1228 olduğu, 1590 yılında ise bu rakamın 990'a düştüğü görülmektedir. Nahiyenin kır nüfusu 1546 yılında 1144 kişi iken 1562 yılında 1375'e yükselmiştir. 1580 yılında kır nüfusunda bir azalma yaşanarak 1190'a gerilediği buna mukabil 1590 yılında ise keskin bir artış ile 1708'e yükseldiği dikkat çekmektedir. Tüm bu verilerden genel anlamda Vişegrad Nahiyesi'nin kırsal kesiminde yaşayan reayasının şehirde yaşayanlardan daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.6. Keçkemed Nahiyesi

4.2.6.1. Keçkemed Şehri

Keçkemed Nahiyesi hakkında tetkik ettiğimiz özellikle Evliya Çelebi gibi yerli ve diğer yabancı seyyahların eserlerinde herhangi bir tasvire maalesef rastlamadık. Bundan dolayı Keçkemed Nahiyesi'nin o dönemdeki durumu hakkında diğer nahiyelerde olduğu gibi bilgiler burada verilemeyecektir.

Keçkemed hakkında sınırlı sınırlı bilgiye sahibiz. Örneğin, Macar tarihçi Geza Feher, Keçkemed'te kale olmadığından dolayı burada bir Osmanlı garnizonunun da bulunmadığını devlet görevlisi olarak sadece kadı bulunduğunu beyan etmektedir.⁷³¹ Hicran Yusufoglu da benzer manada Türklerin, Macaristan'da öncelikle askeri bakımdan önemli yerleri ele geçirdiklerini diğer taraftan Türklerin hiç yerleşmediği ancak sadece vergi topladığı, Cegled, Körös, Keçkemed gibi büyük ova şehirlerinin olduğunu ve buraların halkının Macar olup, kendi adetlerine göre yaşadıklarını belirtmektedir.⁷³²

⁷³¹ Geza Feher, "XVI.Yüyülda Macaristan'da Padişah Haslarına Bağlı İki Şehir", **Bulleten**, Cilt 36, Sayı 144, 1960,s.478.

⁷³² Yusufoglu, "*Macaristan'daki Türk Kültür Anıtları*", s.152.

4.2.6.2. XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Şehir Nüfusu

XVI.yüzyılın çeşitli dönemlerine ait tapu tahrir defterlerinden elde ettiğimiz veriler ışığında Keçkemed Nahiyesi'nin tahmini şehir nüfusu aşağıda Tablo 31'de listelenmiştir.

Tablo 31

XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu

	KEÇKEMED NAHİYESİ	1546	1562	1580	1590
1-	Mahalle-i Nagy Ucca	776	-	-	-
2-	Mahalle-i Szenmaria Ucca	207	319	-	-
3-	Mahalle-i Uj Ucca	118	-	-	-
4-	Mahalle-i Kozma Ucca	125	118	-	-
5-	Mahalle-i Varga Ucca	67	52	-	-
6-	Mahalle-i Oskola Ucca	183	159	-	-
7-	Mahalle-i Gyümölcs Ucca	186	265	-	-
8-	Mahalle-i Körös Ucca	-	177	-	-
9-	Mahalle-i Szenlörinc	-	137	-	-
10-	Mahalle-i Bomlik Ucca	-	117	-	-
11-	Mahalle-i Kun Ucca	-	331	-	-
	Varoş-u Keçkemed	-	683	5718	3607
	Toplam	1662	2358	5718	3607

1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin şehir merkezinde tahminen 1662 kişi yaşamaktaydı. Bu dönemde nahiyenin şehir merkezinde 7 adet mahalle mevcuttur. Bu mahallelerden en büyüğü Nagy Ucca mahallesidir. En küçük mahalle ise Varga Ucca mahallesidir. Defterdeki verilere göre bu nüfusun tamamı gayrimüslim ve Macarlardan oluşmaktadır. Nahiyenin şehir merkezinde Müslüman nüfus yer almamaktadır.

1562 yılında yapılan tahrir göre; bir önceki dönemden farklı olarak mahallelerin yanı sıra Varoş-u Keçkemed adı altında yeni bir kayıt eklenmiştir. Bu dönemde Keçkemed Nahiyesi'nin şehir merkezinde Varoş-u Keçkemed'te 683 ve mahallelerde 1675 kişi olmak üzere tahminen toplam 2358 kişi yaşamaktaydı. 1562 yılında Keçkemed şehir merkezinin 9 mahalle ve 1 varoştan oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu mahallelerin içinde en büyüğü 331 nüfuslu Kun Ucca Mahallesi, en küçüğü ise 52 nüfuslu Varga Ucca mahallesidir. 1562 yılında Keçkemed şehir nüfusunun bir önceki döneme göre %41,9 oranında artarak 2358 kişiye yükseldiği görülmektedir.

1580 yılına gelindiğinde diğer nahiyelerde olduğu gibi tahririn daha icmal bir şekilde yapılarak mahallelerin yazılmadığı bunun yerine sadece Varoş-u Keçkemed başlığı altında reayanın kaydediliği dikkat çekmektedir. Buna göre 1580 yılında Varoş-u Keçkemed'in nüfusu tahminen 5718 kişidir. 1580 yılında Keçkemed şehir nüfusunun bir önceki döneme göre %142,4 oranında aşırı bir biçimde arttığı görülmektedir. Bu sayı Keçkemed şehir merkez nüfusunun XVI. yüzyılda ulaştığı en yüksek rakamdır. Keçkemed şehir merkezinin nüfusunda bu denli aşırı bir artışın olması daha önceki tezimizi desteklemektedir. Yani Keçkemed'in Osmanlı-Avusturya sınırından uzağında ve güvenli bölgede olmasından dolayı sınır çatışmalarından kaçan reayanın buraya doğru göç etmiş olabileceği ihtimalini yükseltmektedir. Keçkemed'deki 1562 tahririnde ve 1580 tahririnde görülen olağanüstü nüfus artışını Geza Feher 1552 yılında Segedin'den kaçan kuyumcuların ilk olarak geçici bir şekilde Keçkemed'e geldiklerine ve sonrasında buraya yerleşmelerine bağlamıştır.⁷³³

1590 yılında yapılan tahrirde Keçkemed şehir merkezinin mahallelerinin yine kaydedilmediği sadece tek bir başlık altında Varoş-u Keçkemed adı altında halkın kaydediliği görülmektedir. Bu kayıtlara göre 1590 yılında Keçkemed şehir merkezinin nüfusu tahminen 3607'dir. Bu veriler Keçkemed şehir nüfusunun bir önceki tahrir dönemine göre; %36,9 oranında azalarak 3607'ye düştüğünü göstermektedir.

4.2.6.3. XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Kır Nüfusu

Keçkemed Nahiyesi'ne tâbi köylerin XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki tahmini nüfusları aşağıda Tablo 32'de listelenmiştir.

Tablo 32

XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu

	Köyler	1546	1562	1580	1590
1-	Ferencszallas	148	171	205	135
2-	Orgovan	40	37	78	125
3-	Mizse	226	194	222	196
4-	Layoş	125	179	171	125
5-	Palka	127	223	279	321
6-	Paladics	107	83	104	236
7-	Töszeg	86	109	158	165

⁷³³ Feher, "XVI.Yüzyılda Macaristan'da Padişah Haslarına Bağlı İki Şehir", s.479.

Tablo 32'nin devamı

8-	Szenkiral	221	292	330	587
9-	Szenlörinc	168	240	261	249
10-	Fosoalpar (Felsöalpar)	76	128	152	159
11-	Farnas	120	82	144	170
12-	Söreg	79	119	135	210
13-	Kürd	169	194	183	160
14-	Aba	738	579	589	556
15-	Füzesmegyer	171	117	116	115
16-	Gyolja	166	243	233	215
17-	Jenö	143	198	208	236
18-	Kara	162	128	160	120
19-	Szazseg	76	56	20	30
20-	Törtel	358	312	210	316
21-	Baracsa	141	138	185	315
22-	Szengyörgy (Tatarszengyörgy)	29	164	182	215
23-	Jakabszallas	46	34	37	5
24-	Adacs	10	37	205	205
25-	Bene	17	59	36	15
26-	Beszter	30	16	11	30
27-	Alsoalpar	65	69	155	155
28-	Kerekegyhaz	75	212	258	242
29-	Izsak	70	119	198	426
30-	Kisszallas	111	136	92	35
31-	Vatya	52	85	99	115
32-	Csan	224	176	70	125
33-	Fölgyö	172	171	175	321
34-	Egyhaz	37	87	110	105
35-	Alsofilipszallas	-	57	66	100
36-	Mama	-	170	155	160
37-	Böld	-	70	76	145
38-	Szabadszallas	-	212	289	361
39-	Elias	-	95	101	109
40-	Kisbalazs	-	39	80	85
	TOPLAM	4585	5830	6538	7695

1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'ne tabi 34 köyde tahminen toplam 4585 kişilik bir nüfus mevcuttur. Bu nüfusun Macarlardan oluştuğu bilinmektedir. Bu tarihte Keçkemed Nahiyesi'nin nüfus bakımından en büyük üç köyü; 738 kişilik nüfus ile Aba, 358 kişilik nüfus ile Baracsa ve 226 kişilik nüfus ile Mizse'dir. Bu dönemde nüfusu en az olan köy ise 10 kişilik nüfus ile Adacs köyüdür. 1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin köylerini nüfus yoğunluklarına göre kategorilere ayırdığımızda, nahiyeye tabi toplam 34

köyün 16 tanesinin nüfusunun 0-100 kişi aralığında, 13 tanesinin nüfusunun 100-200 kişi aralığında ve 3 tanesinin nüfusunun 200-300 kişi aralığında olduğunu görürüz. Nüfusu 300'den fazla olan köy sayısı 2'dir. Yukarıdaki verilerden bu tarihte Keçkemed Nahiyesi'nin köylerinin nüfus yoğunluğunun 0-200 kişi aralığında olduğunu ve dolayısıyla nahiyenin köylerinin genellikle küçük olduğunu çıkarabiliriz.

1562 yılındaki tahrir kayıtlarına göre; Keçkemed Nahiyesi'ne tabi 40 köyde toplam 5830 kişi yaşamaktadır. Bu dönemde Keçkemed Nahiyesi'nin kır nüfusu bir önceki dönemdeki tahrir göre %27,1 oranında artarak 5830'a yükselmiştir. 1562 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin en büyük üç köyü sırasıyla 579 nüfuslu Aba, 312 nüfuslu Baracsa ve 292 nüfuslu Szenkiral köyleridir. Nüfusu en az olan köy ise 16 nüfuslu Beszter köyüdür. 1562 yılında Keçkemed Nahiyesi'ne tabi 40 köyden 15 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 17 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında, 6 tanesinin nüfusu ise 200-300 kişi aralığındadır. Nüfusu 300 ve üzeri olan köy sayısı bu tarihte 2'dir. Görüldüğü gibi nahiyenin en büyük üç köyü sıralamasında ilk iki değişmemiş sadece üçüncü sıradaki köy değişmiştir. Bir önceki dönemde nahiyenin en küçük köyü olan Adacs köyü de bu özelliğini kaybederek yerini Beszter köyüne bırakmıştır. 1562 yılında nahiyenin köylerinin nüfuslarının arttığı ve nispeten daha büyük köyleri meydana getirdikleri anlaşılmaktadır.

1580 yılında Keçkemed Nahiyesi'ne tabi 40 köyde toplam tahmini 6538 kişi yaşamaktaydı. Bu dönemde nahiyenin kır nüfusu bir önceki tahrir dönemine göre %12,1 oranında artarak 6538'e yükselmiştir. Bu dönemde nahiyenin nüfus bakımından en büyük üç köyü sırasıyla 589 nüfuslu Aba, 330 nüfuslu Szenkiral ve 289 nüfuslu Szabadszallas köyleridir. Nahiyenin en az nüfusa sahip olan köyü ise 11 nüfusa sahip Beszter köyüdür. 1580 yılında Keçkemed nahiyesine tabi 40 köyden 11 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 17 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında, 10 tanesinin nüfusu ise 200-300 kişi aralığındadır. Nüfusu 300 ve üzeri olan köy sayısı bu tarihte 2'dir. Bu veriler Keçkemed Nahiyesi'nin köylerinin 1580 yılında da büyüdüğünü, nüfusu 0-100 kişi aralığında olan köylerin sayısının bu dönemde de azaldığını göstermektedir.

1590 yılına gelindiğinde Keçkemed Nahiyesi'ne tabi 40 köyde tahminen 7695 kişinin yaşadığı tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Keçkemed Nahiyesi'nin kır nüfusu bu

tarihte bir önceki döneme göre %17,7 oranında artarak 7695'e yükselmiştir. 1590 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin en fazla nüfus barındıran üç köyü sırasıyla 587 nüfuslu Szenkiral, 556 nüfuslu Aba ve 426 nüfuslu Izsak köyleridir. En az nüfusa sahip olan köy ise bu dönemde 5 kişilik nüfusuyla Jakabszallas köyüdür. 1590 yılında Keçkemed Nahiyesi'ne tabi 40 köyden 6 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, 18 tanesinin nüfusu 100-200 kişi aralığında, 8 tanesinin nüfusu ise 200-300 kişi aralığındadır. Nüfusu 300 ve üzeri olan köy sayısı bu tarihte 8'dir. 1590 yılında da Keçkemed Nahiyesi'nin köylerinin büyüdüğü ve nüfus yoğunluğunun 100-300 kişi aralığına yükseldiği görülmektedir.

XVI. yüzyılın çeşitli dönemlerinde Keçkemed Nahiyesi'ne tabi köylerin nüfus yoğunluklarına genel olarak baktığımızda ortaya çıkan sonuç aşağıda Tablo 33'te gösterilmiştir.

Tablo 33

XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu

	Nüfus Yoğunluğu	1546	1562	1580	1590
Keçkemed Nahiyesi	0-100 Kişi	16	15	11	6
	100-200 Kişi	13	17	17	18
	200-300 Kişi	3	6	10	8
	300 ve üzeri	2	2	2	8
	Toplam	34	40	40	40

Keçkemed Nahiyesi'nin nüfusu 0-100 kişi aralığında olan köylerinin sayısı 1546 yılında 16 iken 1562'de bu sayı 15'e, 1580'de 11'e ve 1590 yılında 6'ya düşmüştür. Yani nahiyedeki bu kategoriye giren köy sayısı XVI. Yüzyıl boyunca sürekli bir azalma göstermiştir. Nüfusu 100-200 kişi aralığında olan köylerin sayısı da XVI. Yüzyıl boyunca kademeli olarak 13'ten 18'e yükselmiştir. Nüfusu 200-300 kişi arasında olan köy sayısı da artmıştır. Nüfusu 300 ve üzeri olan köy sayısı ise 1546 yılında sadece 2 iken 1590 yılına gelindiğinde bu sayı birden 8'e çıkmıştır. Yani sonuç olarak Keçkemed Nahiyesi'ndeki küçük köylerin sayısı azalırken nüfusu büyük olan köylerin sayısının arttığını söyleyebiliriz.

4.2.6.4. XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Toplam Nüfusu

XVI. yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin şehir ve köy nüfuslarının toplamından oluşan toplam nüfusu aşağıda Tablo 34'te verilmiştir.

Tablo 34

XVI. Yüzyılda Keçkemed Nahiyesi'nin Toplam Tahmini Nüfusu

Nahiye-i Keçkemed	1546	1562	1580	1590
Keçkemed'in Şehir Nüfusu	1662	2358	5718	3607
Keçkemed'in Kır Nüfusu	4585	5830	6538	7695
Toplam Nüfus	6247	8188	12.256	11.302

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere; Keçkemed Nahiyesi'nin şehir ve kır nüfuslarının toplamından oluşan tahmini genel nüfusu 1546 yılında 6247 kişi, 1562 yılında 8188 kişi, 1580 yılında 12.256 kişi ve 1590 yılında 11.302 kişidir. Nahiyenin şehir ve kır nüfusları mukayese edildiğinde ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır; 1546 yılında nahiye nüfusunun %26,6'sı şehir merkezinde geri kalan %73,4'ü kırsal kesimde yaşamaktadır. 1562 yılında nahiyenin şehir nüfusunun oranı %28,8'e yükselirken kır nüfusunun oranı ise 71,2'ye gerilemiştir. 1580 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin şehir nüfusunun keskin bir şekilde yükseldiği ve bu dönemde nahiye nüfusunun %46,7'sinin şehir merkezinde geri kalan %53,3'ünün ise kırsal kesimde yaşadığı görülmektedir. 1590 yılına gelindiğinde nahiye nüfusunun şehir merkezinde yaşayan nüfusunun oranının %31,9'a gerilediği buna mukabil kır nüfusunun %68,1'e yükseldiği dikkat çekmektedir. Şehir nüfusu ile kır nüfusunu mukayese ettiğimizde şehir nüfusunun oranının en yüksek olduğu dönemin 1580 yılı, kır nüfusunun en yüksek olduğu dönemin ise 1546 yılı olduğunu görürüz.

Keçkemed Nahiyesi'nin şehir ve kır nüfuslarını ayrı ayrı kendi içinde zamana endeksli bir biçimde mukayese ettiğimizde şehir nüfusunun 1580 yılına kadar hızlı bir şekilde yükseldiği 1590 yılında ise belirgin bir azalma kaydettiği görülmektedir. Nahiyenin kır nüfusu ise XVI. Yüzyıl boyunca 4585-5830-6538 ve 7695 şeklinde sürekli ve kademeli olarak yükselmiştir. Keçkemed Nahiyesi'nde de diğer nahiyelerde olduğu gibi kır nüfusu şehir nüfusuna göre daha fazladır. Burada da halkın çoğunluğunun büyük ovalarda tarım ve hayvancılık ile uğraştığını, şehir hayatının ise sınırlı olduğunu söyleyebiliriz.

4.2.7. Földvar Nahiyesi

4.2.7.1. Földvar Kalesi ve Şehri

Günümüzde Macaristan'da Dunaföldvar olarak adlandırılan Földvar 1529 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir. Tuna Nehri kenarında yüksek bir tepede kurulu olan kale sağlamlığı ile ünlüdür. Földvar kalesinin yanında büyük bir pazar yeri ve köy bulunmaktadır.⁷³⁴

Evliya Çelebi Földvar Kalesi ve varoşunu şu şekilde tasvir etmektedir; “*Macar krallarından Layoş kralın yapısıdır. Sonra 936 (1529) senesinde Süleyman Han feth ve mâmur etmiştir. Budin toprağında paşa hassı ve nâibliktir. Bunun da kalesi nehir kenarında gayet yüksek bir dağ üzerinde sağlam bir hisardır..... Etrafında üç kat gayyâ deresi gibi kesme hendeği vardır. İki yerde sağlam, kavi ağaç kapıları vardır ki, biri doğu tarafına bakar ve küçük kapıdır. Hendek üzerinde bir köşk vardır. Bütün hisar hademeleri burada oturup, Tuna iskelesini seyrederler. Bu kapıdan kale ahalisi Tuna suyu alırlar. Bir kapısı da batı tarafında varoşa açılan büyük kapıdır. Bunun da hendeği üzerinde ağaç köprüler vardır. Bu kalenin dört köşesindeki sağlam kulelerinde şahi ve darbzen toplar vardır. Hisar içinde yetmiş adet şendire tahta örtülü evleri ve kiliseden bozma bir Süleyman Han camii var. Bu camiye bitişik dört köşe gayet yüksek bir kule vardır ki, bütün sahraları üç konak yerden görür. Ta tepesinde dört adet uzun boylu topları vardır. Bu kule üzerinde Süleyman Han camiinin sanatlı, yüksek bir tahta minaresi vardır. Bu kulede dizdar ile iki yüz kale neferinin kıymetli eşyaları muhafaza edilir.....Dört köşe, yalın kat dolma palanga duvarlı büyük varoşdur. Etraftı yirmi bin adımdır. Sağlam kule tabyaları ile derin ve sarp hendekler ile çevrilmiştir. İki adet tahta kapısı vardır. İkişer kanatlı sağlam kapılardır. Her kapı üzerinde tahta tabyalı ve hazır toplu kuleleri vardır. Bu kulelerin birinden girüp, diğerinden çıkılır. Ortası cadde olan bir varoşdur. İki yüz adet alçak evleri, bahçeleri, kuyuları ve bir camii var. Evvelce bu da sanatlı kilise imiş. Bir mescidi, bir hanı, elli adet dükkânı ve han yanında bir sebilhanesi vardır. Bu imaretlerden başka bu varoşun pek çok boş arazi suretinde yerleri var. O kadar geniş varoştur ki, bütün mezarlıkları bu kale içindedir. Bu kaleye yılda bir kere beş, on bin adam toplanıp, büyük panayır ve Pazar olur. Bu kale içinde*

⁷³⁴ Özgüven, s.114.

*iki, üçyüz kadar dükkanlar yaparlar”.*⁷³⁵

4.2.7.2. XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Şehir Nüfusu

XVI. yüzyıla ait tapu tahrir defterinden elde ettiğimiz veriler ışığında Földvar Nahiyesi'nin tahmini şehir nüfusu aşağıda Tablo 35'te listelenmiştir.

Tablo 35

XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Tahmini Şehir Nüfusu

	FÖLDVAR NAHİYESİ	1590
	Varoş-u Földvar	870
	TOPLAM	870

Daha önce idari taksimat kısmında da belirtildiği gibi Földvar Nahiyesi 1590 yılında nahiyeye statüsü kazanmıştır. Földvar Nahiyesi bu döneme kadarki 1546-1562 ve 1580 tahrirlerinde Varoş-u Földvar şeklinde Budin Nahiyesi'ne tabi bir varoş olarak kayıtlı idi.

1590 yılında nahiyeye statüsüne getirilen Földvar'ın şehir merkezinde yaşayan reaya ayrı ayrı mahalleler yerine sadece Varoş-u Földvar başlığı altında tek kalemde kaydedilmiştir. Buna göre; Földvar'ın 1590 yılındaki şehir nüfusu tahminen 870 kişidir. Bu nüfus Macarlardan oluşmaktadır.

4.2.7.3. XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Kır Nüfusu

Földvar Nahiyesi'ne tâbi köylerin XVI. Yüzyılın sonunda 1590 yılında tahmini nüfusları aşağıda Tablo 36'da listelenmiştir.

Tablo 36

XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Tahmini Kır Nüfusu

	FÖLDVAR NAHİYESİ	1590
1	Venim	516
2	Karaczonszallas	221
3	Elöszallas	310

⁷³⁵ Evliya Çelebi, Dokuzuncu Kitap, ss.306-307.

Tablo 36'nın devamı

4	Madacsa	385
5	Böcske nam-ı diğer Paksa-i Küçük	770
6	Bilecar	56
	TOPLAM	2258

XVI.yüzyılın sonunda 1590 yılında yapılan tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre; Földvar Nahiyesi'ne tabi 6 köyde tahminen 2258 kişi yaşamaktaydı. Földvar Nahiyesi'nin kırsal kesiminde yaşayan nüfus gayrimüslim Macarlardan oluşmaktadır. 1590 yılında Földvar Nahiyesi'ne tabi köylerden nüfus bakımından en büyük üçü sırasıyla 770 nüfuslu Böcske, 516 nüfuslu Venim ve 385 nüfuslu Madacsa'dır. Bu dönemde nüfusu en az olan köy ise 56 kişilik nüfusuyla Bilecar'dır.

XVI. yüzyılın sonunda 1590 yılında Földvar Nahiyesi'ne tabi köylerin nüfus yoğunluklarına genel olarak baktığımızda ortaya çıkan sonuç aşağıda Tablo 37'de gösterilmiştir.

Tablo 37

XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Köy Nüfuslarının Yoğunluğu

	Nüfus Yoğunluğu	1590
	0-100 Kişi	1
100-200 Kişi	-	
200-300 Kişi	1	
300 ve üzeri	4	
	Toplam	6

Yukarıdaki tablodaki veriler, 1590 yılında Földvar Nahiyesi'ne tabi köylerin nüfus yoğunluk aralıklarına göre kategorize edilmiş halidir. Buna göre; Földvar Nahiyesi'nin toplam 6 köyünden, 1 tanesinin nüfusu 0-100 kişi aralığında, diğer 1 tanesinin de nüfusu 200-300 kişi aralığındadır. Bu dönemde nüfusu 300 ve üzeri nüfusa sahip köy sayısı 4'tür. Buradan da anlaşılacağı üzere; Földvar Nahiyesi'ne tabi köyler genel anlamda büyük köyler olup ve yoğun nüfus barındırmaktaydılar.

4.2.7.4. XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Toplam Nüfusu

XVI. yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin şehir ve köy nüfuslarının toplamından oluşan

toplam nüfusu aşağıda Tablo 38’de verilmiştir.

Tablo 38

XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi’nin Toplam Tahmini Nüfusu

Földvar Toplam Nüfus	1590
Földvar Şehir Nüfusu	870
Földvar Kır Nüfusu	2258
TOPLAM	3128

1590 yılında yapılan tahrir kayıtlarından elde edilen verilere göre; Földvar Nahiyesi’nin bu dönemdeki genel nüfusu, 870 kişi şehir merkezinde ve 2258 kişi kırsalda olmak üzere toplam 3128 kişidir. Bu dönemde Földvar Nahiyesi’nin nüfusunun %27,8’i şehir merkezinde ve geriye kalan %72,2’si kırsal kesimde yaşadığı anlaşılmaktadır. Földvar Nahiyesi’nde de kır nüfusunun şehir nüfusuna göre önemli bir üstünlüğü mevcuttur.

4.2.8. Budin Sancağı'nın Nüfusuna Toplu Bakış

Budin Sancağı'nı oluşturan 7 nahiyenin ayrı ayrı şehir ve kır nüfusları yukarıda tahlil edilmişti. Burada ise nahiyelerin nüfuslarının toplanmasıyla birlikte Budin Sancağı'nın genel nüfusunu tespit etmeye gayret edeceğiz. XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Budin Sancağı'nın genel nüfusu aşağıda Tablo 39'da gösterilmiştir.

Tablo 39

XVI. Yüzyılda Budin Sancağı'nın Genel Nüfusu

Nahiye		1546	1562	1580	1590
Budin	Şehir	2394	1596	2219	2261
	Kır	6001	6901	8448	7989
Peşte	Şehir	676	520	455	680
	Kır	20.318	20.513	22.449	23.971
Vac	Şehir	1177	1401	1385	1155
	Kır	7795	8880	9064	9585
Cezire-i Kovin	Şehir	2840	4037	2661	1245
	Kır	3254	4001	3726	3935
Vişegrad	Şehir	622	1228	1228	990
	Kır	1144	1375	1190	1708
Kečkemed	Şehir	1662	2358	5718	3607
	Kır	4585	5830	6538	7695
Földvar	Şehir	Bu tarihlerde Budin Nahiyesi'ne tâbi bir varoş idi.			870
	Kır				2258
Genel Toplam	Şehir	9371	11.140	13.666	10.808
	Kır	43.097	47.500	51.415	57.141
	Toplam	52.468	58.640	65.081	67.949

Yukarıda Budin Sancağı'nı oluşturan nahiyelerin şehir ve kır nüfusları ve bunların toplanmasıyla birlikte sancağın tahmini genel nüfusu verilmiştir. Bu nüfusu burada analiz etmek gerekmektedir.

İlk olarak Budin Sancağı'nın şehir nüfusunu değerlendireceğiz. Buna göre; 1546 yılında Budin Sancağı genelinde şehir nüfusu 9371 kişidir. Bir sonraki dönemde bu nüfus %18,9'luk bir artışla 11.140'a yükselmiştir. 1580 yılında Budin Sancağı'nın şehir nüfusu bir önceki döneme göre %22,7 oranında artarak 13.666'ya yükselirken 1590 yılında bu rakam %20,9 oranında azalarak 10.808'e gerilemiştir. Yani Budin Sancağı'nın şehir nüfusuna toplu olarak baktığımızda 1580 yılına kadar şehir nüfusunun

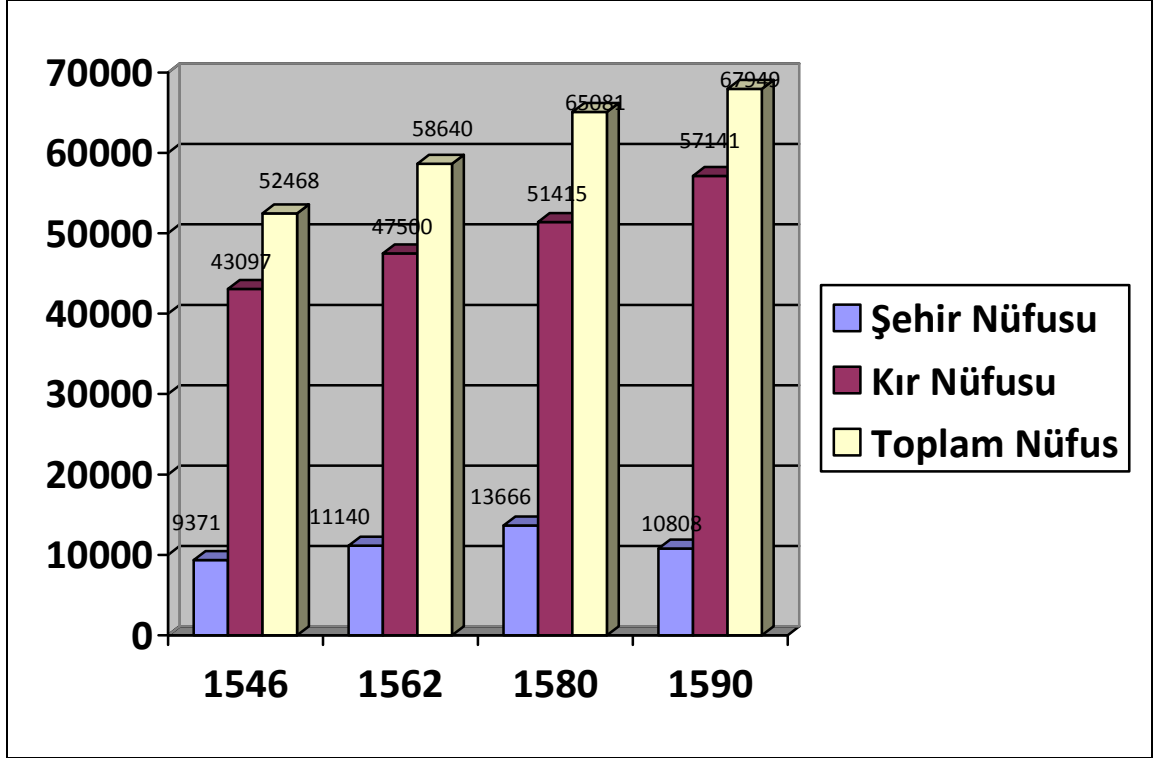
sürekli yükseldiği bundan sonra 1590 yılında ise 5/1 oranında bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir.

Budin Sancağı'nın kır nüfusunun toplamı ise 1546 yılında 43.097 iken 1562'de %10,2 oranında artarak 47.500'e geldiği görülmektedir. 1580 yılında ise sancağının kır nüfusu %8,2'lik bir artışla 51.415'e 1590 yılında da %11,1'lik artışla 57.141'e yükselmiştir. Yani 1546 yılından 1590 yılına kadar Budin Sancağı'nın kır nüfusu %32,6 oranında bir yükseliş kaydetmiştir.

Budin Sancağı'nın şehir ve kır nüfusunun toplamından oluşan genel nüfusu ise 1546 yılında 52.468'dir. 1562 yılında Budin Sancağı'nın genel nüfusu %11,8 oranında artarak 58.640'a yükselmiştir. Daha sonra 1580 yılında sancağın genel nüfusu %10,9 oranında artarak 65.081'e ve son olarak 1590 yılına gelindiğinde %4,4 oranında bir artışla 67.949'a yükseldiği gözlemlenmektedir. Bu veriler Budin Sancağı'nın genel nüfusunun XVI. Yüzyıl boyunca sürekli arttığını göstermektedir. 1546 yılından 1590 yılına kadarki 44 yıllık periyotta Budin Sancağı'nın genel nüfusunun artışı %29,5'dir.

XVI. Yüzyılın çeşitli dönemlerinde Budin Sancağı'nın şehir ve kır nüfusunu mukayese ettiğimizde şu veriler ortaya çıkmaktadır. 1546 yılında sancak nüfusunun %17,9'u şehir merkezinde %82,1'i kırsal kesimde yaşamaktadır. 1562 yılında şehir nüfusunun %19'a yükseldiği, kırsal kesim nüfusunun ise ufak bir düşüş ile %81'e gerilediği görülmektedir. 1580 yılında şehir nüfusunun artmaya devam ederek %21'e çıktığı kır nüfusunun ise düşmeye devam ederek %79'a düştüğü, 1590 yılında ise şehir nüfusunun %5 oranında düşerek %16'ya gerilediği, kırsal kesim nüfusunun ise %84'e yükseldiği dikkat çekmektedir. Buna göre; Budin Sancağı'nın kır nüfusu XVI. Yüzyıl boyunca hemen hemen her dönemde şehir nüfusunun 4 katı civarındadır.

Budin Sancağı'nın genel nüfusu aşağıda Grafik 2'de daha anlaşılır bir şekilde gösterilmiştir.

Grafik 2. XVI. Yüzyılda Budin Sancağı'nın Genel Nüfusu

Yukarıda Grafik 2'de de görüleceği üzere; Budin Sancağı'nın genel nüfusu XVI. Yüzyıl boyunca sürekli artmıştır. Sancağın kır nüfusu da sürekli artarken, şehir nüfusundaki artış 1580 yılına kadar devam etmiş ve bu tarihten sonra düşüş göstermiştir. Grafik 2'de dikkat çeken bir başka husus ise sancağın kır nüfusunun XVI. Yüzyıl boyunca şehir nüfusundan fazla olmasıdır. Yani Budin Sancağı'nın genelinde halkın büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşayarak tarım ve hayvancılıkla ilgili faaliyet göstermekteydiler.

XVI. yüzyılın çeşitli dönemlerinde Budin Sancağı'nın nahiyelerini nüfus büyüklüğü bakımından sıraladığımızda ortaya çıkan sonuç aşağıda Tablo 40'da verilmiştir.

Tablo 40

Budin Sancağı'nın Nahiyelerinin Toplam Nüfus Miktarlarına Göre Sıralanışı

	1546	1562	1580	1590
1	Peşte	Peşte	Peşte	Peşte
2	Vac	Vac	Keçkemed	Keçkemed
3	Budin	Budin	Budin	Vac
4	Keçkemed	Keçkemed	Vac	Budin
5	Cezire-i Kovin	Cezire-i Kovin	Cezire-i Kovin	Cezire-i Kovin
6	Vişegrad	Vişegrad	Vişegrad	Földvar
7	-	-	-	Vişegrad

Tapu tahrir defterlerinden elde ettiğimiz verilere göre; 1546 yılı ile 1562 yıllarında Budin Sancağı'nın nahiyelerinin büyüklüklerine göre sıralanışında herhangi bir yer değişikliği görünmemektedir. Bu iki dönemde sancağın en büyük nahiyesi Peşte iken en küçük nahiyesi ise Vişegrad'dır. Budin Nahiyesi ise beylerbeyliğinin merkezi ve paşa sancağı olmasına rağmen listede 3.sırada yer almaktadır. 1580 yılında sancağın nahiyelerinin sıralamasında sadece Vac ile Keçkemed nahiyelerinin yer değiştirdikleri gözlemlenmektedir. 1590 yılındaki tahrirde göre listede iki farklı değişiklik görülmektedir. Bunlardan ilki, daha önceki dönemlerde listede üçüncü sırada yer alan Budin Nahiyesi'nin bu tarihte dördüncü sıraya gerilemesidir. Listedeki ikinci değişiklik ise yeni kurulan Földvar Nahiyesi'nin listeye altıncı sıradan dahil olmasıdır. Bu iki değişikliğin sebebi de 1590 yılına kadar Budin Nahiyesi'ne tabi olan Földvar Nahiyesi'nin bu tarihte nahiyeye statüsüne gelerek Budin Nahiyesi'nden ayrılması ve dolayısıyla Budin Nahiyesi'nin nüfusunu düşürmesidir. Burada zikretmemiz gereken bir diğer bilgi de hem 1580 hem de 1590 yıllarında Budin Sancağı'nın en büyük ve en küçük nahiyelerinin değişmeyerek aynı kalmalarıdır. Buna göre 1580 ve 1590 yıllarında Budin Sancağı'nın en büyük nahiyesi Peşte, en küçük nahiyesi ise yine Vişegrad'dır.

BÖLÜM 5: İKTİSADİ YAPI

5.1.Budin'de Vergi Düzeni ve Alınan Vergiler

XVI. yüzyılda Budin Sancağı'na ait tapu tahrir defterlerinde kayıtlı olan vergi kalemlerini ve vergi rejimini burada açıklamak konunun daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Bununla birlikte bu kısımda Osmanlı Devleti'nin Budin'de vergi tahsilinde kullandığı ölçü birimlerini de açıklamak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nde reayadan alınan vergiler, menşesine göre genel olarak şer'î ve örfî olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı. Şer'î vergiler haraç, cizye, resm-i çift, ispenç, resm-i kapu, öşür, bağ ve bahçe gibi vergilerden oluşmaktaydı. Örfî vergiler ise çok çeşitli olup başlıcaları; resm-i ağnam, resm-i ağıl ve kışlak, resm-i otlak, resm-i asiyab, resm-i küvare, resm-i arus, resm-i tapu, resm-i dönüm, cürm-ü cinayet, bâd-ı heva... vb. idi.⁷³⁶ Bunlardan başka bir de olağanüstü durumlarda halktan toplanan divânî vergilerden olan avarız⁷³⁷ vergisini de saydığımızda vergi türü üçe çıkmaktadır.⁷³⁸ Mustafa Akdağ, yukarıda üç çeşit belirtilen Osmanlı vergi çeşitlerine bir tane daha eklemiştir. Akdağ'a göre; Osmanlı vergi türleri Şer'î, Örfî, Divânî ve hediye olmak üzere dört türden müteşekkildir.⁷³⁹ Ancak biz burada araştırmamızda Budin'de alınan vergileri menşesine göre değil bilakis alındığı üretim, hizmet veya ceza türüne göre sınıflandırmaya çalışacağız.

Budin Sancağı'nda alınan vergilere geçmeden önce Budin'de yapılan tahrirlerden ve neticesinde vergi tarhının nasıl gerçekleştiğinden kısaca bahsetmemiz faydalı olacaktır. Osmanlı Devleti, bir yeri fethettikten sonra ilk olarak bölgenin güvenliğini sağlar sonra oradan elde edebileceği vergi mükelleflerini ve vergi miktarını belirleyerek defterlere

⁷³⁶ Coşkun Üçok, "Osmanlı Devleti Teşkilâtında Tımarlar", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt II, Sayı 1, Ankara 1944, ss.74-79; Halaçoğlu, s.810.

⁷³⁷ Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nde bugünkü gibi her türlü gelir ve gideri merkezden idare eden bir devlet bütçesi olmamasından dolayı olağanüstü hallerde özellikle de savaşlarda ortaya çıkan masrafları karşılamak üzere padişahın emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermekle yükümlü olduğu her türlü hizmet, para ve eşyaya avarız ismi verilirdi. Buna benzer olağanüstü vergilendirmeler, Macar krallığı döneminde Macaristan'da da Sefer Filorisi ismiyle uygulanmıştır. Macaristan'da Osmanlı hakimiyetinin kurulmasından sonra ise Osmanlı Devleti de Sefer Harcı ismiyle Macar vilayetlerinden hane başına 60 akçe olmak suretiyle Sefer Harcı almış ve bu da bir tür avarız sayılmaktadır. Avarız vergisi ilk önceleri sadece olağan üstü durumlarda nakit olarak alınırken daha sonraki dönemlerde savaşların artması ve ekonominin zayıflamasından dolayı sürekli hale getirilmiştir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", **M.E.B. İslam Ansiklopedisi**, Cilt.II, İstanbul 1979, ss.13-14; Halil Sahillioğlu, "Avâriz", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt.4, İstanbul 1991, ss.108-109.

⁷³⁸ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahliller,- Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri**, I.Kitap, İstanbul 1990, s.153.

⁷³⁹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, C.I+II, ss.360-361.

bâc-ı pazar, mukataa, resm-i kapan, öşür, resm-i arus, niyabet... vb.şeklinde vergileri kaydedirdi. İlk zamanlar devlet, eski idare dönemindeki vergiyi alırken, sonraları teşkilat kurulduktan sonra mal ve gelir kaynakları detaylı olarak tespit edilir ve yarı mahalli yarı Türk usulüne göre vergi toplamaya başladılar.⁷⁴⁰ Mustafa Akdağ, Osmanlı Devleti'nin İslami kanunların yanında fethettiği bölgenin yerel kanunlarını da muhafaza etmesinin ve yerel uygulamaların ortaya çıkmasının zaruretini şu şekilde açıklamaktadır; “Türkiye kuruluşundan beri tamamıyla Müslüman bir cemiyeti ifade etmekte olduğu için, devlet müesseselerinin ve bu arada vergi koyma usulünün İslamî prensiplere göre gelişmiş usullere benzemesi tabîydi. Fakat, Anadolu'nun yeni şartları, bilhassa uzun zaman Hıristiyan reayayı da idare etme durumu, cemiyet bünyesini eski İslam devletlerindeki farklı bir hale koymuş bulunduğundan, vergi sisteminde bir takım değişmelerin, icatların ve hatta başka cemiyetlerden iktibasların yapılması zorunluydu ve öyle de olmuştur”.⁷⁴¹ Akdağ'ın Anadolu toprakları için yaptığı bu tespit devletin hemen hemen her yeri için geçerli olup Budin'de de durum bundan farklı değildi. Zira Osmanlı sancak kanunnamelerinde, o ülkelerde eskiden beri yürürlükte olan örf, adet ve kanunların da göz önünde bulundurulduğu açıkça görülmektedir. Mesela Balkanlar ve Macaristan gibi bölgelerde Osmanlı öncesi yürürlükte olan yerel kanunlar ve vergiler ilk aşamada “ihtilalci” bir şekilde değiştirilmemiştir. Hatta madencilikle ilgili olan kanunnamelerin birçoğu Almanca'dan tercüme edilerek aynen uygulamaya konulmuştur.⁷⁴² Gerçekten de Osmanlı kanunnamelerinde genellikle reayanın eski statüleri muhafaza edilmiş ve yeni bir durum meydana getirilmemiştir. Eski ve yeni kanunların sentezi sonucunda her eyalette eski düzenden kalma kanunları da kapsayan yerel ve farklı kanunlar ortaya çıkmıştır.⁷⁴³ Bu durum Budin Sancağı'nda ve Budin Kanunnamesi'nde de görülmektedir.⁷⁴⁴

⁷⁴⁰ Fekete, “Türk Vergi Tahrirleri”, ss.299-300; İnalçık, “Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu”, ss.758-759.

⁷⁴¹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, C.I+II, ss.360-361.

⁷⁴² Zeki Arıkan, “Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler”, *Osmanlı Araştırmaları XVI*, İstanbul 1996, ss.2-3.

⁷⁴³ Fekete, “Macaristan'da Türklerin Mülk Sistemi”, s.38.

⁷⁴⁴ Örneğin 1546 yılında Budin'de yapılan ilk tahrirde Budin ve Peşte reayası, eskiden kralları zamanında resm-i kapu vermedikleri için Osmanlı döneminde de bu vergiden muaf tutulmuşlardır. Bkz. “*Ve haraca kâdir olanlar Resm-i Kapu deyü sipahisine Hızırilyas gününde yirmi beş akçe ve kasım gününde yirmi beş akçe verir. Lakin nefsi-i Budun ve Peşte reâyâsı kıvalları zamanında resm-i kapu veremedikleri ecilden defter-i cedîde dahi kaydolunmadı.*” bkz. **Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad**, TT. 388 (Tarih 1546), vrk.2-3. Ayrıca Budin kanunnamesinde reayanın devlete ödeyeceği bidat-ı hınzır vergisi “*Ve bellutluğa giden hınzırlardan varduğu yerde sahib-i arza evvela kral zamanında bir eyüsün verüp ba'dehû on hınzırdan birin öşr verirler imiş. Hâliyâ gerü öyle alına*” şeklindeki ifadeler ile açıklanarak halkın bu vergiyi eskiden kralları zamanında olduğu şekliyle ödenmesi emredilmiştir. Bkz. **Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad**, TT. 388 (Tarih 1546), vrk.3.

Osmanlı vergilendirme sisteminde askeri zümre her türlü vergi ve avarızdan muaftı. Vergi ve harçlardan muaf olan reaya sadece Müslümanlar ve askerlerle sınırlı değildi. Bu bağlamda gayr-i Müslimler de bir takım hizmetler karşılığı vergilerden muaf tutulmuşlardır.⁷⁴⁵ Bu durum Budin Tapu tahrirlerinde de görülmektedir. Şöyle ki; Budin Sancağı'nda bazı köylerdeki reaya, kale tamiri, köprü yapımı ve onarımı....vb. hizmetler karşılığında bazı vergilerden muaf tutulmuşlardı.

Yücel Öztürk, tapu tahrir defterlerinde kayıtlı olan vergileri “*Bizim raiyyetlik dediğimiz ve genellikle kulluk vergisi olarak nitelenen cizye, ispenç, resm-i çift gibi vergiler; şehir ve kır dahil olmak üzere her türlü istihsal ürünlerinden alınan vergiler, pazar ve ticarete müteallik vergiler, her türlü ithalat ve ihracat faaliyetlerinden alınan gümrük vergileri şeklinde*”⁷⁴⁶ dört kısma ayırmıştır. Biz Budin Sancağı'na ait tapu tahrir defterlerinde kayıtlı olan vergileri -yukarıdaki dört tür vergiye bir de muhtelif ceza ve harçlardan alınan vergileri ekleyerek- beş kategoride incelemeye çalışacağız. Bu vergi türlerini açıklarken de temel kaynağımız Budin Sancağı'na ait 388 numaralı ve 1546 tarihli tapu tahrir defterinin başında bulunan kanunname olacaktır. Kanunnamede tasrih edilmeyen veya yer verilmeyen vergi türleri ise diğer tetkik eserlerden açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu kısımda Budin'e özel ve izah edilmesi gereken çok önemli bir husus daha vardır. Bu da Budin'in Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında sınır olmasından dolayı sınır halkının her iki devlete de vergi vermek zorunda kalması meselesidir. Osmanlı-Avusturya sınır boylarındaki köylerin reayası huzur ve barış içinde yaşayabilmek için hem Osmanlı Devleti'ne hem de Habsburglulara vergi ödemekteydiler. Almanların sınır köyleri ise Alman askerlerinin geçimine bırakılmıştı. Önceden feodal beylere ödenen vergiler artık Osmanlı sipahisine ödenmeye başlamıştır.⁷⁴⁷ Ayrıca Osmanlı askerleri tarafından ele geçirilen toprak ve köylerin sahipleri olan soylular buralardan kaçtıktan sonra çoğu zaman buralardan vergi talep etmeye devam etmekteydi. Diğer taraftan ise Osmanlı askerleri de vergi toplamak amacıyla siyasi sınırı geçmekteydiler.⁷⁴⁸ Osmanlı Devleti Macaristan'da vergi toplama konusunda zaman zaman bazı sıkıntılarla

⁷⁴⁵ Arıkan, s.7.

⁷⁴⁶ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, s.287.

⁷⁴⁷ Jorga, C.III, s.71.

⁷⁴⁸ Stein, s.24.

karşılaşıyordu. Örneğin; vergi tahsildarları tehlike ile karşılaşmamak için vergi vermekle mükellef köylere kendileri vergi toplamaya gitmeyerek, vergileri reayanın sancak merkezine getirmelerini emrediyorlardı. Ancak bu sefer de vergiyi sancak merkezine götüren görevlinin Habsburglulara yakalanması halinde idam edilme tehlikesi vardı. Sonuç olarak sınır köylerindeki halk iki ateş arasında kalmıştı.⁷⁴⁹ 1550 yılından itibaren Macaristan'da uygulanan bu çifte vergilendirme hususunu, Macar tarihçi Gabor Agoston Osmanlı-Avusturya ortaklığı olarak ifade etmektedir.⁷⁵⁰ Geza David ve Pal Fodor, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki sınır reayasının çifte vergilendirme tespitini ilk olarak Ferenc Salamon'un ortaya çıkardığını belirttikten sonra, reayanın iki devletten başka bir de Katolik kilisesine vergi vermek suretiyle üç tarafa vergi verdiğini ifade etmektedirler.⁷⁵¹ Bu tür köylerin nüfusu genellikle azalmıştır. Çünkü buradaki halk gerçekten sömürülmekteydi. Ayrıca bu köyler Osmanlı-Habsburg ve Erdel itilafına yol açmakta, tahrir defterlerine bazen kaydedilmekte bazen de kaydedilmemektedir. Neticede bu köylerden vergi alınmasında sürekli problem çıktığından Mühimme defterlerinde bu tür köylerle ilgili birçok hüküm vardır. Bu hükümlerde defter-i hâkânide kayıtlı olan köylerden vergi alınacağı, defterde kayıtlı değilse vergi alınmaması gerektiği konusunda kesin hükümler vardır.⁷⁵² Ancak kanaatimizce İstanbul'un bu tutumuna rağmen sınırlardaki Osmanlı akıncıları ile karşı taraftaki husarlar ve hayduklar bu uygulamayı bozarak ahde mugayir tecavüzler yapmışlardır. İstanbul gibi Viyana hükümeti de sınırlardaki köyler konusunda mutlaka sınır birliklerini uyarmıştır. Ancak onlar da bunu tam anlamıyla dikkate almamışlar ve tecavüzlere devam etmişlerdir.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti ile Avusturya'nın vergi oranlarının birbirinden farklı olmasından dolayı XVI. yüzyılda Filek ve Ujvar'da halkın kendi rızasıyla Osmanlı hakimiyetine girerek vergi verdikleri de görülmektedir.⁷⁵³ Zira Osmanlı vergi sisteminde verginin miktarı, reayanın gelirlerinin 10/1'ini (Öşür) geçemezdi. Diğer

⁷⁴⁹ Kopcän, s.624; Takats, s.28.

⁷⁵⁰ Agoston, "Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhadı (1541-1699): Bir Mukayese", s.449.

⁷⁵¹ Geza David ve Pal Fodor, "Osmanlı Tarihi İle İlgili Macaristan'daki Çalışmalar Ve Bunların Değerlendirilmesi", **XIII.Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1999, ss.13-16.

⁷⁵² Bu konuda mühime defterlerine bkz. Beç Kralına Name, (Ay Yok) Hicri 979, Mladi 1571 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 10**, s. 53, hkm. 75; Budun Beylerbeyine 1 Muharrem 980 (14 Mayıs 1572) tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 16**, s. 191, hkm. 368; Budun Beylerbeyine 27 Ramazan 979 (12 Şubat 1572) tarihli hüküm, **B.O. A, M.D 18**, s.23 , hkm.42; Budun Beylerbeyine 12 R.Ahir 1000 (27 Ocak 1592) tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 67**, s.197, hkm.483.

⁷⁵³ Jozef Blaškovičs, "Osmanlılar Hâkimiyeti Devrinde Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında", **İ.Ü.Tarih Dergisi**, Sayı 32, İstanbul 1979, ss.187-188.

taraftan Nemçe vergilendirme sisteminde ise vergi miktarı 10/1'den başka geri kalan 10/9'undan kiliseye de 10/1 oranında ikinci bir vergi kesildiğinde toplamda vergi miktarı Osmanlı devletinde %10 iken Nemçelilerde %19 olmaktadır. Bu da halkın Osmanlı hakimiyetini neden kolay kabul ettiğini açıkça göstermektedir.⁷⁵⁴

5.1.1. Budin'de Raiyyet Rüsûmu (Kulluk Vergileri)

Raiyyet rüsûmu yani kulluk vergileri Osmanlı Devleti'nde hem Müslümanlardan hem de gayrimüslimlerden alınan tâbiyet vergisi idi. Müslümanlardan resm-i çift, resm-i mücerret, resm-i bennak, resm-i ekinlü...vb. şekillerde alınırken, gayrimüslim reayadan cizye, haraç, ispenç, resm-i kapu... vb. isimlerle farklı miktarlarda tahsil edilmiştir.⁷⁵⁵ Budin Sancağı'na ait tapu tahrir defterlerinde kulluk vergisi olarak genellikle resm-i kapu kaydedilmiştir. Ancak Budin Nahiyesi'nin merkezindeki reayadan resm-i kapu yerine cizye alındığı dikkat çekmektedir. Biz burada, kulluk vergisi olarak Budin tapu tahrir defterlerinde en fazla geçen resm-i kapu ve cizye vergilerini açıklamaya gayret edeceğiz.

5.1.1.1 Resm-i Kapu

Reayadan alınan Resm-i Kapu'ya geçmeden önce kısaca Osmanlı mîrî toprak rejiminden⁷⁵⁶ bahsetmek gerekmektedir. Zira kapu vergisi bu topraklarda çalışan gayrimüslim halktan kulluk vergisi olarak alınan bir vergidir. Miri arazi, yani devletin rakabesini (mülkiyet hakkı) elinde tuttuğu arazi, sadece hububat yetiştirilen tarlaları kapsamaktaydı. Çünkü dönemin şartlarına göre; reyanın geçimi, ordunun ve şehirlerin yaşesi hububat ekimine özellikle de arpa ve buğday hasadına bağlıydı. Bundan dolayı devlet bu tür arazileri kimseye mülk olarak vermeyerek kendi kontrolünde tutmayı ilke haline getirmiştir.⁷⁵⁷ Miri toprak rejiminde devlet mal sahibi, reaya ise toprakları işleyen ve üreten kiracı konumundaydı. Buna karşın devletin reayaya karşı sorumlu olduğu tek

⁷⁵⁴ Blaškovic, s.194.

⁷⁵⁵ Halil İncılık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayınları, İstanbul 1996, s.31.

⁷⁵⁶ Mîrî arazi ve arazinin rakabesi ile tasarrufu hakkında Şeyh-ül İslam Ebus-Suûd Efendi'nin fetvası şu şekildedir; "*Rakabesi beyt-ül mâlındır ve tasarrufu reayaya icâre tarikiyle tapuya virilmiştir, tasarruf idüb harac-ı muvazafasın ve harac-ı mukâsesini sipahiye vireler, bey' (satma) ve temlike kâdir olmazlar, fevt olub oğulları kalursa kendüleri gibi tasarruf iderler ve sipahi ahiren tapuya virür bu makûleyerler padişah-ı İslam tarafından temlik olunmayınca kimesneye mülk olmaz.*" **Sûretü'l-Fetâvâ fi Araziyü'l-Haraciye ve'l-Öşriye fi Diyarü'l-Budin**, İstinsah tarihi, H.1222, M.1806, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Katalog No : 37 Hk 3596, vrk.2-3.

⁷⁵⁷ İncılık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", s.2.

şart; köylü, elindeki toprağı kendisi işletmekten geri kalmadıkça devletin de o toprağı köylüden geri alamayacağıydı.⁷⁵⁸ Bu tür fetih yoluyla ele geçirilen toprakların reayası kulluk vergilerini ödedikten sonra ekip biçtikleri topraklarının da öşrünü ödemek zorundaydılar.⁷⁵⁹ Mîrî toprak rejimini burada kısaca açıklamış bulunmaktayız.

Resm-i Kapu, Macaristan'daki eski Macar toprak vergisi *Kapuado*'ya benzetilmek suretiyle bir Osmanlı örfi vergisi haline getirilmiştir.⁷⁶⁰ Esasen resm-i kapu, Müslüman tebanın ödediğı resm-i çifte karşılık gelmekteydi.⁷⁶¹ Buluğa ermiş her Hıristiyan ve yahudinin ödediğı kulluk vergisine “ispence” veya “kapu resmi” ismi verilirdi. Müslümanlar bu vergiyi ödemezler ancak bir Müslüman, gayrimüslim bir reyanın baştinasını (çiftlik) satın alırsa bu vergiyi ödemeye devam etmekteydi. Kocası ölmüş veya olmayan dul kadınlar da resm-i bive adıyla 6 akçe kulluk vergisi ödemekteydiler.⁷⁶² Halil İncalcık, XV. ve XVI. yüzyıllarda ispence veya kapu vergisinin en az 20 en fazla 30 akçe olarak tahsil edildiğini belirtmektedir.⁷⁶³ Ancak bizim tetkik ettiğimiz Budin Tapu tahrir defterlerinde resm-i kapu vergisi istisnasız kişi başı 50 akçe olarak tahsil edildiğı görülmektedir.

1546 tarihli Budin Kanunnamesi'nde resm-i kapunun tanımı ve asgari şartları şu şekilde belirtilmektedir; “*Zikr olunan sancaklarda ve nahiyelerinde vâki olan varoşlarda ve karyelerde olan reâyâdan ki üç yüz akçeye güci yete yılda elli akçe harac verir. Eğer bir evde üç dört birader veyahud dahi ziyade olsalar her biri ellişer akçe harac vereler. Kâdir olmasalar nesne alınmaz. Kâdir dedikleri şol kimesnedir ki; evinden, bağından, tarlasından gayrı davarlarından ve evi içinde olan esbâbından ve fuçısı içinde olan hamrından hesap edüp ki üç yüz akçelik mikdarı hâsıl ola ol kimesneden elli akçe harac alınur. Ve haraca kâdir olanlar Resm-i Kapu deyü sipahisine Hızırilyas gününde yirmi beş akçe ve kasım gününde yirmi beş akçe verir. Lakin nefis-i Budun ve Peşte reâyâsı kıralları zamanında resm-i kapu veregelmedikleri ecilden defter-i cedîde dahi kaydolunmadı... Ve birolar (mahalle ve köy muhtarları) cizye ve resm-i kapu vermez. Amma âdet-i ganemi vereler. Ve papazlar cizye ve resm-i kapu vermez amma öşürlerin*

⁷⁵⁸ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi*, C.I+II, ss.453-455.

⁷⁵⁹ Kurt, s.59.

⁷⁶⁰ Erdal Çoban, “Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16.Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmesi Üzerine”, **OTAM**, Sayı 17, Ankara 2005, s.4.

⁷⁶¹ Ömer Lütfi Barkan, “Çiftlik”, **İA**, Cilt III, İstanbul 1977, s.393.

⁷⁶² İncalcık, “Osmanlılar'da Raiyyet Rüsûmu”, ss.57-58.

⁷⁶³ Halil İncalcık, “İspence”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt.23,İstanbul 2001,s.177.

sahib-i arza vereler".⁷⁶⁴ Kanunnameye göre; Budin Sancağı'nda malvarlığı 300 akçe ve üzeri olan reayadan 50 akçe tutarında kapu resmi alınmaktaydı. İki eşit taksit halinde ödenen kapu vergisinin ilk taksidi Hızır İlyas gününde, ikinci taksidi ise kasım gününde tahsil edilmekteydi. Kanunnameye göre; Resm-i kapu vergisinden muaf olanlar ise Budun ve Peşte reayasası, mahalle muhtarları ve papazlar olarak sıralanmıştır.

Macar kaynaklarında da Budin ve Peşte halkının Macar krallığı zamanında da vergi vermedikleri⁷⁶⁵ ancak papalık (10/1) vergisini (bir bakıma öşür) ödedikleri bildirilmektedir.⁷⁶⁶

5.1.1.2. Cizye

Budin Sancağı'na ait tapu tahrir defterlerinde cizye-i gebrân, cizye-i kıptiyan, cizye-i yahudiyân şeklinde halktan tahsil edilen cizye vergisinin Budin Kanunnamesi'nde herhangi bir açıklaması maalesef bulunmamaktadır. Ancak cizye vergisi ile resm-i kapu vergisi her ne kadar birbirine paralel vergiler de olsa defterde Budin'in şehir merkezinin sonunda reayadan 50 akçe oranında tahsil edilen cizyenin burada işlenmesi zarureti ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı kanunnamede tanımlı olmayan bu vergiyi aşağıda tetkik eserlerden derleyerek yazmayı uygun görmüş bulunmaktayız.

Cizye, Arapça, kâfi gelmek karşılığını vermek anlamına gelen ceza kelimesinden türetilmiş olup, İslam devletlerinde gayrimüslim tebadan alınan ve bunun karşılığında bu kişilerin harbî sayılmayarak can ve mal güvenliğinin sağlandığı vergiye verilen isimdir.⁷⁶⁷ Halil İnalçık ise cizyeyi şu şekilde açıklamaktadır; "*Cizye mükellefiyeti bazen toprak mülkiyetine bağlı olup elinde "başına" denilen topraklar bulunan Müslüman veya gayri Müslim ile zimmî statüsüne haiz toprağa sahip kişiler için söz konusu idi. Hazine, cizye gelirlerini korumak maksasıyla ölçü olarak toprak mâliki olma statüsünü esas almıştı. Fethedilen topraklarda muhafazakâr bir siyaset takip ederek kendisinden önceki döneme ait baş vergilerini aynen kabul eden Osmanlılar bunları cizye adı altında bütünleştirmişlerdi. Nitekim Macaristan'da yeni tebaanın talebi üzerine, fetih öncesi Macar krallarına ödenen kişi başına bir filorilik vergi Osmanlı hâkimiyeti*

⁷⁶⁴ Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad, TT. 388 (Tarih 1546), vr.2-3.

⁷⁶⁵ Takats, s.11.

⁷⁶⁶ Kubinyi, *Die Anfänge Ofens*, ss.89-90.

⁷⁶⁷ Mehmet Erkal, "Cizye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1993, s.42.

*döneminde cizye adı altında toplanmıştı”.*⁷⁶⁸

Devlet vergi tahsilinde adaleti sağlamak için sık sık İstanbul’dan eyaletlere emirler göndermekteydi. Örneğin 9 Aralık 1579 tarihli divan kaydından Budin’de cizye toplanması esnasında sancakbeyleri tarafından reayaya zulüm edilmemesi ve kanunsuz para vesaire talep edilmemesinin emredildiğini anlıyoruz.⁷⁶⁹

5.1.2. Budin’de Şehir ve Kırdaki Üretimden Alınan Vergiler

Bu kategoriye giren vergiler, şehir ve kırsal kesimde üretilen her türlü üründen devlet adına tahsil edilen vergilerdir. Bu vergileri, Öşür, resm-i bağ ve bahçe, resm-i ağıl ve ağnam, resm-i âsiyâb, resm-i hime ve giyah, bidat-ı hınzır..vb. olarak sıralayabiliriz.

5.1.2.1. Öşür

Lügatte onda bir manasına gelen öşür, İslam devletlerinde sulh ile alınmış topraklarda islamiyeti kabul edenlerin topraktaki üretiminden 10/1 oranında alınan vergi anlamına gelmektedir. İslam devletlerinde öşür genellikle sadaka ve zekat manasında da kullanılmıştır. Çünkü şeriata göre zekat ile öşür arasında kati bir fark yoktur.⁷⁷⁰ Buradan da anlaşılacağı gibi öşür, islamiyetin ilk zamanlarında zekat ve sadaka ile aynı iken daha sonra kurumsallaşan devletlerde toprağa bağlı bir vergi haline getirilmiş ve dolayısıyla gönüllü olarak verilen sadaka ve zekattan ayrılmıştır.

Ömer Lütfi Barkan Osmanlı Devleti’nde uygulanan öşrün tanımını ve gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır “Çiftçiler devlete ait toprakların daimi ve irsi bir kiracısı durumunda bulduklarından, “öşür adına” her sene mahsulden bir hisse şeklinde devlet nam ve hesabına alınmakta olan vergilerin hukuki mahiyeti, ancak toprak kirası veya bir paylaşma haracı (harac-ı mukaseme) faraziyesi ile izah edilebilmektedir”.⁷⁷¹

Barkan bu tanımla Osmanlı Devleti’nde uygulanan öşrün şer’i mahiyetten farklı olduğunu, aksine bu uygulamanın mali kaygılara dayandığını savunmaktadır. Mustafa Akdağ da öşür vergisinin Müslümanlardan da alınsa gayr-i Müslimlerden de alınsa bunun esasen mîrî sayılan toprakların icarına karşılık geldiğini belirtmektedir.⁷⁷²

⁷⁶⁸ Halil İnalcık, “Osmanlılar’da Cizye”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul 1993, s.45.

⁷⁶⁹ Budun Beylerbeyine ve Budundaki Kadılarına 19 Şevval 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 39**, s.26 , hkm.64.

⁷⁷⁰ A.Grohmann, “Öşür”, **İ.A**, Cilt IX, İstanbul 1964, ss.482-483.

⁷⁷¹ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Öşür veya Âşâr”, **İ.A**, Cilt IX, İstanbul 1964, s.485.

⁷⁷² Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, C.I+II, s.364.

Osmanlı Devleti'nde uygulanan öşür miktarı; senelik mahsule, toprağın verimliliğine, sulama şartlarına ve yerel örf ve adetlere göre değişmekteydi.⁷⁷³ Öşür vergisi esasen 10/1 oranında olsa da bu vergi toprağın durumuna göre 8/1 hatta daha verimli yerlerde 5/1 oranında⁷⁷⁴ bazen de 10/5 yani ürünün yarısı kadar tahsil edilmiştir.⁷⁷⁵

Öşür vergisini genel olarak açıkladıktan sonra Budin Sancağı'ndaki uygulamasına göz atmak gerekmektedir. Budin'de öşür vergisinin birçok üründen alınmasına rağmen Budin Kanunnamesi'nde sadece iki kalemden alınan öşürün tanımı yapılarak miktarları belirtilmiştir. Bunlar öşr-ü küvare ve öşr-ü mâhi'dir. Kanunnamedeki bilgilere göre bunları burada açıklamak gerekmektedir.

Kovan resmi, öşr-ü asel, öşr-ü petek olarak da bilinen Öşr-ü Küvare, reayanın elinde bulunan arı kovanlarının mahsulünden alınan vergidir. Bu vergi bazı yerlerde bal, bazı yerlerde ise nakit olarak tahsil edilirdi. Kovanlar tımar sahibinin toprağında ise verginin yarısı tımar sahibine yarısı ise miriye alınır. Kovan Resminin alınma zamanı harman vakti veya güzündür.⁷⁷⁶ 1546 tarihli Budin Kanunnamesi'nde “*Ve küvârelerinden harman zamanında onda bir öşür alına. Öşr vermeğe yetmeyüp yedi ya sekiz ya dahi az olsa her kovan başına ikişer akçe alına*”⁷⁷⁷ şeklindeki ifadeler ile bu verginin miktarı 10/1 olarak belirlenmiştir. Budin Sancağı'nda kovan sayısı 10'dan az olan kişilerden ise kovan başına 2 akçe öşr-ü küvare tahsil edilmiştir.

Öşr-ü mâhi, yani balık öşrü hemen hemen devletin her bölgesinde mîrî için alınır. Göllerden ve dalyanlardan tutulan balıklar satıldıktan sonra elde edilen hasılatın 3/2'si mîrîye 3/1'i ise avlayanlara verilirdi.⁷⁷⁸ Öşr-ü mâhi, 1546 tarihli Budin Kanunnamesi'nde “*Ve Nehr-i Tuna'da şikâr olunan mâhîden öşür alına. Amma bazara kuru balık gelse bin akçelikde otuz akçe gümrük alına. Ve yaş balıktan yüz akçede üç akçe bâc alına. Ve göllerde şikâr olunan mâhîden nısfı alına*”⁷⁷⁹ şeklinde geçmektedir. Kanunnameye göre; Tuna Nehri'nde tutulan balıklardan 10/1 oranında öşür alınır.

⁷⁷³ Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Öşür veya Âşâr”, s.485

⁷⁷⁴ Kurt, s.59.

⁷⁷⁵ Üçok, s.76.

⁷⁷⁶ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, Ankara Üniversitesi, DTCFD, Cilt V, Ankara 1947, s.509.

⁷⁷⁷ *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad*, TT 388 (1546), vrk.3.

⁷⁷⁸ Çağatay, s.490.

⁷⁷⁹ *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad*, TT 388 (1546), vrk.3-4.

Göllerde tutulan balıkların ise yarısı vergi olarak alınır.

5.1.2.2. Resm-i Bağ ve Bahçe

Bu iki vergi her ne kadar literatürde birlikte zikredilse de Budin Kanunnamesi'nde bu iki vergi birbirinden kati bir şekilde ayrılmıştır. Biz de kanunnameye göre bu iki vergiyi ayrı ayrı inceleyip bir başlık altında yazmayı uygun bulduk.

Öncelikle resm-i bağ, Müslim ve gayrimüslimler için farklı şekillerde alınmaktaydı. Müslümanların bağlarından dönüm başına 6 akçe resm-i dönüm alınır. Bağ vergisinin verilme zamanı bağ bozumu yani eylül ayıdır.⁷⁸⁰ Neşet Çağatay; yukarıda, bu verginin Müslümanların bağlarından dönüm başına 6 akçe olduğunu belirtmişse de 1546 tarihli Budin Kanunnamesi'nde geçen “*Ve Müslümanların bağından öşür alınmayıp her dönüm başına dörder akçe resm-i dönüm alına. Amma hamr eyleyüp satan Müslümanlardan küffârdan alındığı gibi öşür alına. Ve Müslümanlardan resm-i bostan ikişer akçe resm-i dönüm alına.....Ve şol varoşun ve karyenin ki kendü sınırlarında bağları ola iki ay on gün monopolye dutulmak kanundur.*”⁷⁸¹ şeklindeki ifadelerden dönüm başına 4 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha sonra 14 Haziran 1570 tarihinde Budin Beylerbeyi'ne gönderilen hükümden Hıristiyan bağlarından 30 pintede 1 pinte şıra, Müslümanların kendi diktikleri bağlardan ise dönüm başına 6 penez akçesi alınması gerektiğini anlıyoruz.⁷⁸² Ayrıca kanunname mucibince Müslümanlar da gayri-Müslimler gibi bağlarını bozup şarap yaparak satarlarsa onlardan da öşür alınacağı ve bu verginin toplanmasından sonra 2 ay 10 gün arzında şehir ve köy sınırları dahilinde monopolye tutulmasının kanun olduğu zikredilmektedir.

Burada monopolye meselesini kısaca açıklamak gerekmektedir. Üzümlerin kesildiği zamanlarda Müslümanlar genellikle şıra ve pekmez yaparlar ve resm-i bağ öderlerdi. Gayrimüslimler için ise farklı bir durum mevcuttur. Şöyle ki; Gayrimüslimlerin üzümlerinden elde edilen şaraplardan aynı olarak vergi alınmakta ve Müslüman olan sipahinin bunu içmesinin dinen yasak olmasından dolayı, sipahi aynı olarak 1/10 oranında aldığı şarapları biran önce satıp nakde çevirebilmek için diğer gayrimüslimlerin şaraplarına kanunda belirtildiği üzere “Monopolye” koydurur, fiçileri

⁷⁸⁰ Çağatay, s.489.

⁷⁸¹ *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad*, TT 388 (1546), vrk.4.

⁷⁸² Budun Beylerbeyine 10 Muharrem 978 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 14**, s.1038, hkm.1535.

mühürletir ve sancakta sadece sipahinin şarapları satılırdı. Sipahinin şarapları bitince monopolpolye kaldırılır, diğer şarapların satılmasına izin verilir. ⁷⁸³ Kısaca bu şekilde izah edilen monopolpolye uygulaması devletin kanaatimizce o dönemde Müslim sipahisi için zarurettir.

Osmanlı Devleti vergi toplanmasında halka adaletli olunması konusuna özel bir önem göstermiştir. Zira Budin Beylerbeyi'ne 12 Eylül 1573 tarihinde gönderilen hükümdeki “*Budun havalisinin ekser vâridâtı üzüm mahsulünden ve şıradan ibaret olup voyvodalar ve sair ümerâ ve züemâ bin dürlü hile ile kanundan fazla öşür aldıkları ve halktan meccanen yağ, bal, arpa, otluk ve saire talep ettikleri ve buna mümâsil birçok bidat vergiler ihdas eyledikleri bildirilmekle her tarafa ilan edüp bâdemâ kanun ve defterden hariç reayadan hiçbirşey alınmamasının*”⁷⁸⁴ emredildiğini görüyoruz.

Resm-i bahçe ise isminden de anlaşılacağı üzere; bahçede üretilen ve pazara götürülüp satılan sebze ve meyveden alınan vergiyi ifade etmektedir. Ancak Budin Kanunnamesi'nde de “*Ve evi yanında bağçesi olsa yemek için içinde ekdüğü maydanoz ve tarhun vesâir sebzevât ki satılığı olmaya anun gibi bağçeden nesne alınmaya. Amma zikr olunan sebzevâtta bazara iledüp satsa öşrü alına*”⁷⁸⁵ şeklinde açıklandığı üzere reaya kendisinin yiyeceği kadar üretim yaparsa ve pazara götürmezse bu vergi tahsil edilmezdi. Kanunnamede reayadan bu verginin alınması, bahçede üretilen mahsulün pazara götürülüp satılmasına bağlanmıştır.

5.1.2.3. Resm-i Ağıl ve Ağnâm

1546 tarihli Budin Kanunnamesi'nde resm-i ağıl, “*Ve şol yerdeki bir sipahinin reayası koyunun iledüp bir ahâr sipahi karyesinde kışlada veya kuzulada zikrolan koyun gele itibarınca ki her gelenin adedi üç yüz yetiye ol asıl sürüden eğer kışladırsa bir koç ve eğer kuzuladırsa bir kuzu resm-i ağıl deyü sahib-i arza vereler. Lakin öşr-ü beresi defter-i cedidde kime mahsul kayd olundu ise ana râci'dir.*”⁷⁸⁶ şeklindeki ifadeler ile tasrih edilmektedir. Buna göre; reaya sürüsünü başka bir sipahinin toprağında kışlatırsa sipahiye bir koç ve bu esnada koyunlar doğum yaparsa bir de kuzu vermek

⁷⁸³ Üçok, ss.76-77.

⁷⁸⁴ Budun Beylerbeyine 15 C. Evvel 981 tarihli hüküm, B.O.A, M.D 22, s.329 , hkm.653.

⁷⁸⁵ *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad* , TT 388 (1546), vrk.2.

⁷⁸⁶ *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad* , TT 388 (1546), vrk.3.

durumundaydı. Ebû Suûd Efendi'nin fetvasına göre; Budin'de her üçyüz koyundan mîrî için beş akçe resm-i ağıl alınmaktaydı.⁷⁸⁷ Ağıl resminin alınma zamanı nisan ayının başında veya kuzu kırkımı zamanıydı.⁷⁸⁸

Resm-i ağnam vergisi bazen resm-i ganem veya koyun resmi olarak da geçmektedir. Koyun vergisi olmasına rağmen keçilerden de alınır. Bu vergi hesaplanırken koyun kuzusuyla, keçi oğlağıyla sayılır onlar için ayrıca vergi tarh edilmezdi. Resm-i ağnam 2 koyuna 1 akçe olarak nevrüzda veya nisan başında alınır.⁷⁸⁹

5.1.2.4. Resm-i Âsiyâb

Bu vergi sancak genelinde bulunan su veya yel ile çalışan değirmenlerden alınan vergidir.⁷⁹⁰ 1546 tarihli Budin kanunnamesinde bu verginin miktarı “*Ve Tuna üzerinde vesâir yerlerdeki yıl yürür âsiyâb ola elli akçe resim alına. Altı ay yürür âsiyâbdan yirmi beş akçe resim alına*” ifadeleriyle Tuna Nehri ve diğer yerlerde yıl boyu çalışan değirmenlerden 50 akçe, altı ay çalışanlardan ise 25 akçe olarak belirlenmiştir.⁷⁹¹ Tahrirden sonra köy toprağında değirmen kurulursa vergisini tumar sahibi alamaz bilakis mevkûfçu alabilirdi.⁷⁹²

5.1.2.5. Resm-i Hîme ve Giyâh

Odun ve otluk anlamına gelen bu vergi hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. 1546 yılındaki Budin Kanunnamesi'nde bu vergi “*Ve araba ile odun getürenden bir odun ve otluk getürenden bir demet otluk alına*” şeklinde ifade edilerek detaylı bir şekilde maalesef açıklanmamaktadır.⁷⁹³ Ancak bundan sonra 1562 yılında yapılan tahrir öncesi hazırlanan Budin Kanunnamesi'nde bu vergi, hane başına bir araba odun için 15 penz ve bir araba otluk için 25 penz olarak tarh edilmiştir.⁷⁹⁴ Ayrıca Budin'de resm-i hime ve giyah'ın toplanması esnasında halktan haksız yere fazla vergi alındığı ve bunun

⁷⁸⁷ Sadık Albayrak, **Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi**, Tercüman Yayınları, 1001 Temel Eser, s.201.

⁷⁸⁸ Çağatay, ss.484-485.

⁷⁸⁹ Çağatay, ss.486-487.

⁷⁹⁰ Çağatay, ss.504-505.

⁷⁹¹ **Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad** , TT 388 (1546), vrk.4.h

⁷⁹² Albayrak, *Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi*, s.197.

⁷⁹³ **Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad** , TT 388 (1546), vrk.2-3.

⁷⁹⁴ “*Ve defter-i cedidde resm-i hime ve giyah her haneden bir araba odun için on beş penz ve bir araba otluk için yirmi beş penz mahsul kayd olunmuş iken*” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. **Kânunnâme-i Livâ-i Budun ve Novigrad ve Seçen ve Filek ve Hatvan**, TT 343 (1562), vrk.5.

kanunnameyle engellendiği 1562 tarihli Budin Kanunnamesi'ndeki ifadelerden anlaşılmaktadır.⁷⁹⁵ Macar tarihçi Fekete bu vergiyi sancak dahilindeki reayanın mera ve orman kullanımını için hane başına 20 akçe olarak devlete ödediğini beyan etmektedir.⁷⁹⁶ Erdal Çoban ise resm-i hime ve giyahın Macaristan'da Kopan Sancağı'nda kanunname mucibince hane başına 5 akçe olarak tahsil edildiğini bildirmektedir.⁷⁹⁷ 17 Kasım 1579 tarihli mühimme kaydından Budun sancağına tabi Pojega livasının yeni tahririnde hane başına 1 kuruş resm-i hime ve giyah tarh edildiği ve bu paranın bir kısmının Budun dahilindeki havas-ı hümayuna aktarılarak verildiği anlaşılmaktadır.⁷⁹⁸

5.1.2.6. Bidat-ı Hınzır

1546 tarihli Budin Kanunnamesi'nde bidat-ı hınzır vergisi “*Ve bidât-i hanâzırlarından üzerine yıl geçmişinden iki akçe alına. Ve bellutluğa? giden hınzırlardan varduğu yerde sahib-i arza evvela kral zamanında bir eyüsün verüp ba'dehû on hınzırdan birin oşır verirler imiş. Hâliyâ gerü öyle alına*” şeklinde açıklanmaktadır.⁷⁹⁹ Buna göre; bir yaşını doldurmuş her domuz için iki akçe ve bellutluğa giden -eskiden krallık zamanında olduğu gibi- 10 domuzdan 1 tanesinin verilmesi hükmüne bağlanmıştır.

Fekete, domuz besleyenlerden alınan bidat vergisi ve üzümden yapılan şaraplardan alınan şıra vergisinin İslam hukununa göre haram sayıldığından dolayı aynı olarak değil nakde çevrilerek tahsil edildiğini beyan etmektedir.⁸⁰⁰ Ancak yukarıda Budin Kanunnamesi'nde görüldüğü üzere 10 domuzdan 1 tanesinin aynı olarak alındığı da dikkat çekmektedir. Kanaatimizce bunu aynı olarak alan sipahi İslam hukukuna göre domuz etini yiyemeyeceği için muhtemelen şarapta olduğu gibi sancak dahilinde monopolye koydurarak domuz satışını yasaklar ve önce kendi elindeki domuzları satın

⁷⁹⁵ “Ziyade her haneden birer araba odun ve birer araba otluk ve birer pinte yağ ve birer pinte bal ve pasturmalık ve südlük buzağısıyla inek ve kışlık kürk salgun edüp ve bir raiyyet mürd olsa akrabasından kimesnesi kalmasa sahib-i zemin olanlar yetimdir deyü oğlun kızın esir edüp ve emlak ve davarın zabt edüp furuht ederler imiş. İmdi bu hususlar defter-i cedi südde-i saadet penahuma geldikte pâye-i serîr-i alâ mansırma arz olunup min b'ad ferman-ı celîl-ül kadr şöyle sâdır olur ki; ümerâ ve züemâ ve sipâhi tâifesi şer'e ve kanun ve deftere ve emr-i hümayûna mugâyir reayaya bu makûle teklifât ve salgun edüb tâciz ve tazyik etmeyeler. Ve bir raiyyet mürd olduğunda akrabasından kimesne kalmamağla yetim deyü oplun kızın esir edüp emlak ve davarın alup satmayalar. Şöyle ki; emr-i hümayûnuma muhalif iş edenleri hakim ül vakt olanlar arz eyleyeler. Anun gibilere olacak itib ve siyaset neticesinin kendülere âit olmak mukarrer bileler. Eden sancakbeği olursa beğlerbeğisiyle sancakbeği arz edeler ki hakkından gelünüb sâirlerine mücib-i ibret ola”. Bkz. **Kânunnâme-i Livâ-i Budun ve Novigrad ve Seçen ve Filek ve Hatvan**, TT 343 (1562), vrk.5-6.

⁷⁹⁶ Fekete, “Türk Vergi Tahrirleri”, s.314.

⁷⁹⁷ Çoban, “Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16.Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmesi Üzerine”, s.5.

⁷⁹⁸ Budun Beylerbeyine 27 Ramazan 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 40**, s.282, hkm.646.

⁷⁹⁹ **Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad**, TT 388 (1546), vrk.3.

⁸⁰⁰ Fekete, “Türk Vergi Tahrirleri”, s.314.

nakde çevirirdi. Ancak bidat-ı hınzır için şarapta olduğu gibi kanunnamede böyle bir monopolye uygulaması geçmemektedir.

5.1.3. Budin’de Pazar ve Ticaretle İlgili Vergiler

Bu kategoriye giren vergiler, şehirlerdeki pazarlarda alınan satılan mallardan tahsil edilen bâc-ı pazar, resm-i ihtisab, resm-i ihzariye, resm-i kapan ve resm-i sergi vb. vergilerdir. Bu vergilerin kontrolünde muhtesipler önemli rol üstlenmektedirler.

5.1.3.1. Bâc-ı Pazar

Bâc kelimesi Farsça olup “*hisse, pay*” anlamına gelmekte ve hemen hemen her çeşit vergi ve resim olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti’nde şehirlerde alınıp satılan her çeşit mal ve ticari emtia için alınan vergiyi karşılamaktadır. Pazara getirilip satılan hemen hemen her çeşit maldan alınan bu vergi malın cinsine, miktarına ve satan kişinin şehirli veya taşralı olmasına göre değişmektedir. Bac vergisini genel olarak satıcı verirken, hayvan satışlarında her iki taraftan da bac alınırdı.⁸⁰¹ Budin’de pazarlarda satılan malların başında hububat, meyve ve sebze, hayvsansal ürünler, eşya ve mamül maddeler...vb. gelmekteydi. Budin pazarına getirilerek satılan mal ve eşyalar için uygulanacak bâc-ı pazar vergisinin oranları Budin Kanunnamesi’nde şu şekilde belirtilmiştir: “*Ve araba ile çömlek ve bardak ve ağaç bardak gelse satandan araba başına dört akçe bâc alına. Ve me’kûlât kısmından nesne gelse araba başına dörder akçe ve fuçıdan iki akçe alına... Ve şehirde olan çömlekçilerden ve bardakçılardan işleyüb satdıkları için nesne alınmaya.*”⁸⁰² Yukarıda da görüldüğü üzere genel anlamda Budin pazarına getirilen her türlü maldan araba başına dört akçe, fiçılardan ise fiçı başına iki akçe alındığı anlaşılmaktadır. Ancak şehirde üretilen mallardan bu verginin alınmayacağı da kanunnamede ayrıca belirtilmiştir. Şehirde üretilen ve pazarda satılan mallardan bâc yerine biraz sonra da açıklayacağımız üzere resm-i sergi alınmıştır.

Bâc-ı Pazar vergisi genel anlamda pazarlarda alınan ve satılan mal ve eşyadan alınırken, Budin’de bazen reayanın bu vergiyi vermemek için hayvanlarını pazar dışında sattıkları haberi İstanbul’a ulaştığında 20 Mayıs 1579 tarihinde Budin Beylerbeyi’ne İstanbul’dan gönderilen hükümde “*hariçten Budun pazarına gelen hayvan ve eşyadan bâc alınmak*

⁸⁰¹ Celal Yeniçeri, “Bâc”, *DİA*, Cilt 4, İstanbul, 1991, ss.411-412.

⁸⁰² *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad*, TT 388 (1546), vrk.2-3.

*defter-i hâkânide yazılı ise de bazıları getirdikleri sığırı pazar haricinde satıp bâc vermedikleri ve pazara getirmeleri teklif olundukta güre hayvan olduklarından pazara getirmeye muktedir olmadıklarını ifade ettikleri bildirilmekle pazar haricinde satılan hayvanlardan da bâc alınması*⁸⁰³ şeklindeki ifadeler ile pazar dışında satılan hayvanlardan da bâc alınması emredilmiştir.

5.1.3.2. Resm-i İhtisab ve İhzariye

Pazar ve ticarete mütealîk vergilerden olan resm-i ihtisab ve ihzariye birbiriyle bağlantılı iki vergidir. Bunlardan resm-i ihtisab, şehirlerde ticari faaliyetlerin denetlenmesine karşılık alınırken; resm-i ihzariye ise şehirlerde ticari ihtilaflarda yapılan masrafa karşılık tahsil edilmekteydi.⁸⁰⁴ Özer Ergenç, ihtisab vergisini şu şekilde açıklamaktadır; “Çarşı-pazarlardaki işlemlerde kanun ve şer’*e* aykırı davranışta bulunanlardan, örneğin verilen narhtan fazla fiata satan, kanunlarda belirtilen ve esnaf arasında sürüp gelen geleneklere aykırı nitelikte üretimde bulunan üreticilerden alınan cerîmelere, çarşı ve pazara gelen ve perakende olarak satılan maddelere konan vergilere ihtisâb rûsûmu denir”.⁸⁰⁵ Budin ihtisabı; pazar, dükkan ve imalathane olarak üç kısımdan müteşekkildir. Budin ihtisabı, muhtesipler tarafından denetlenir, gerektiğinde esnafa ve halka resm-i ihtisab vergisi tarh edilirdi. Muhtesibin görevlerinin başında ticari işletmelerde ölçülerin kontrolü, ticarete hile yapanların tespiti ve borçlarını ödemeyenlerin cezalandırılması gelmekteydi.⁸⁰⁶ İktisadi konularda Kadı’nın yardımcısı durumunda olan Muhtesip veya İhtisab Ağası, nizamnâmenin verdiği yetkilere dayanarak çarşı ve pazar kontrolü esnasında suçu tespit edilen esnafı yardımcıları vasıtasıyla -diğerlerine ibret olması açısından- falaka ile cezalandırırdı.⁸⁰⁷

5.1.3.3. Resm-i Sergi

Biraz önce Budin pazarına dışarıdan getirilerek satılan mallardan bâc vergisi alındığını ifade etmiştik. Burada ise şehirli kesimin ürettiği ve Budin pazarında yer tutarak sattığı mallardan alınan resm-i sergi’yi izah edeceğiz. Budin Kanunnamesi’nde “Varoşlardan ve karyelerden bazara gelüp başları üzere getirüp satdukları tavuk gibi peynir gibi

⁸⁰³ Budun Beylerbeyine 23 R.Evvel 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 36**, s.248 , hkm.657.

⁸⁰⁴ Çoban, “Kopan Sancağı’nın (Macaristan) 16.Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmesi Üzerine”, s.10.

⁸⁰⁵ Ergenç, *XVI.Yüzyılın Sonlarında Bursa*, s.230.

⁸⁰⁶ R.Levy, “Muhtesib”, **M.E.B. İ.A.**, Cilt 8, Eskişehir 1997, s.532.

⁸⁰⁷ Cengiz Kallek, A.S. Bazmee Ansari ve Ziya Kazıcı, “Hisbe”, **D.İ.A.**, Cilt 18, İstanbul 1998, s.144.

meyve gibiden nesne alınmaz. Amma tamam hafta oturanlardan haftadan haftaya birer penz alına... Amma bezirganlar ve çerçiler bazar gün gelüp oturdukları için resm-i sergi buçukar akçe vireler.”⁸⁰⁸ şeklindeki ifadeler ile pazara varoş ve köylerden günlük mal getirip satan reayadan bu verginin alınmadığı ancak pazara mal getirip bir hafta boyunca pazarda kaldığı zaman her hafta için bir penz vergi alındığı anlaşılmaktadır. Bu durum bezirganlar ile çerçiler için geçerli olmayıp onlardan pazara geldikleri her gün için yarım akçe sergi vergisinin alındığı görülmektedir.

5.1.3.4. Resm-i Kapan

Budin Sancağı'na ait tapu tahrir defterlerinde şehirlerin hâsılat kısmında yer alan ve önemli bir miktarda yekûna sahip olduğu görülen kapan vergisi hakkında maalesef kanunnamede herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu verginin açıklamasını Mustafa Akdağ'ın eserindeki ifadeleriyle yapmayı uygun gördük. Akdağ kapan hanları ve kapan vergisini şu şekilde açıklamaktadır; “Öte yandan, dev bir işletme özgenliğinde gelişmiş bulunduğunu söylediğimiz devlet, şehirlerde her türden ticari eşya ve besin maddelerinin toptan alım-satım yerleri demek olan “kapan hanları”nı, büyük çoğunluğu ya vakıfların ya da miri'nin mülkü olan dükkanları elinde tuttuğu için, ticaret ve endüstri erbabı, bu yönden de devlete boyun eğmişlerdi”.⁸⁰⁹ Yani şehirlerde bulunan kapanlar her türlü ticari eşya ve gıdanın toptan alım satım yeri olup günümüzdeki meyve sebze haline benzemektedirler. Kapan'da kadı nâibinin nezaretinde mallar tartılır; ağırlık, kalite ve türüne göre vergi ve narha tabi tutulduktan sonra tüketiciye arz edilirdi.⁸¹⁰ Budin'de de bu tür bir kapanların bulunduğu ve devletin buradan resm-i kapan aldığı tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ancak Budin'deki kapanların mahiyeti, unkapanı, yağkapanı, balkapanı...vb. olarak belirtilmemiştir.

5.1.4. Budin'de Gümrük ve Transit Geçiş Vergileri

Budin, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında sınır eyaleti olduğundan Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki ithalat ve ihracatın önemli bir kısmı Budin gümrüğünden yapılmaktaydı. Dolayısıyla gümrük ve transit geçiş vergileri Budin hazinesi için önemli bir gelir kalemi olarak, sancak dahilindeki iskele ve kara gümrüklerinde gelen ve giden

⁸⁰⁸ *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad*, TT 388 (1546), vrk.2-3.

⁸⁰⁹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi*, C.I+II, s.451.

⁸¹⁰ Salih Aynural, “Kapan”, *D.İ.A.*, Cilt 24, İstanbul 2001, s.338.

mallardan tahsil edilmiştir. Bu kategoriye giren vergiler bâc-ı ubûr, resm-i gümrük ve resm-i geçit'dir. Burada bu vergileri kısaca açıklamak gerekmektedir.

5.1.4.1. Bâc-ı Ubûr

Osmanlı topraklarından transit geçen mallar için alınan vergiye bâc-ı ubûr ismi verilirdi.⁸¹¹ Budin Sancağı'nın da serhad sancağı olması hasebiyle burada düzenli olarak gümrük ve transit geçiş vergilerinin alındığı tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Burada bu verginin tanımı her ne kadar Osmanlı topraklarından transit geçen mallar için geçiş vergisi olarak yapılsa da mühimme kayıtlarından ülke içinde de bu verginin cârî olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 18 Ekim 1576 tarihinde Budin Beylerbeyi Vezir Mustafa Paşa'ya İstanbul'dan gönderilen hükümden Budin ile Peşte arasındaki köprüden geçirilecek bağ mahsulü ve hasadlardan da bâc-ı ubûr alınması emredildiği anlaşılmaktadır.⁸¹² Budin Sancağı'na ait tapu tahrir kayıtlarında sancak dahilinde her türlü eşya, mal ve esir için geçiş ücreti olarak bu verginin alındığı görülmektedir. Budin'de tahrir kayıtlarından, bâc-ı bâbhâ-i kalâ-i Budun başlığı altında Budin Kalesi'nin kapılarından giren çıkan insan ve emtiadan bâc alındığı anlaşılmaktadır.

5.1.4.2. Resm-i Gümrük ve Resm-i Geçit

Budin, Peşte, Vac, Vişegrad, Estergon'un deniz ve kara gümrüklerinden Avusturya'ya giden ve oradan gelen her türlü mal, eşya, gıda ve esir için resm-i gümrük adı altında gümrük vergisi tahsil edilmekteydi. 1546 yılında hazırlanan Budin Kanunnamesi'nde Budin gümrüğünden geçen ithalat ve ihracat mallarının gümrük vergisi tarifesi detaylı bir şekilde verilmiştir. Bu gümrük vergisi oranları aşağıda Tablo 40 ve Tablo 41'de gösterilmiştir. Budin'de bazı ithal ve ihraç mallar grubu için gümrük vergisinden başka bir de resm-i geçit vergisi alınmaktaydı. Bu verginin miktarı gümrük vergisine göre nispeten daha azdır. Budin Kanunnamesi'ne göre; resm-i gümrükten başka resm-i geçit alınan üç tür emtia grubu vardır. Bunlar sığır, koyun ve hamr (şarap)'dır. Bu üç ürün grubu Macaristan'daki reyanın en fazla üretime sahip olduğu ve en fazla ihracatın yapıldığı kalemlerdir.

⁸¹¹ Yeniçeri, s.412.

⁸¹² Budun'da Vezir Mustafa Paşa'ya 25 Recep 984 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 28**, s.238 , hkm.572.

Budin ve tâbi gümrüklere Beç (Viyana) tarafından ve Dâr-ül İslam'dan gelen emtia için kanunname mucibince belirlenen gümrük vergisi ve geçit vergisi oranları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 41
Budin Gümrüklerinden Yapılan İthalattan Alınan Vergi Oranları

	Türü	Miktarı	Resm-i Gümrük	Resm-i Geçit
	Yaya	2 Kişiden	1 Akçe	-
	Süvari	1 Kişiden	1 Akçe	-
BEÇ (VIYANA) CÂNİBİNDEN GELEN	Hamr (Şarap)	1 Fıçıdan	12,5 Akçe	2 Akçe
	Iskarlat (Kumaş)	100 Çileden	200 Akçe	-
	Garana (Kumaş)	1 Zira'dan	12 Akçe	-
	Dimi (Kumaş)	1 Pastavdan	25 Akçe	-
	Despolum (Kumaş)	1 Denkten	500 Akçe	-
	Eveysin	1 Denkten	500 Akçe	-
	Portekiz Çukası	1 Denkten	250 Akçe	-
	Burpurgar Çukası	1 Denkten	250 Akçe	-
	Breslav Çukası	1 Denkten	150 Akçe	-
	Ügleri Çukası	1 Denkten	150 Akçe	-
	Torya ?	1 Fıçıdan	150 Akçe	-
	Londra Çukası	1 Pastavdan	50 Akçe	-
	Esterhal (başlık,şapka)	100 Adetten	25 Akçe	-
	Âlâ Bıçak	1 Kınından (Ölçü birimi)	25 Akçe	-
	Ednâ Bıçak	1000 Kınından	12 Akçe	-
	Hırdavat	5000 Akçelik Kısımdan	250 Akçe	-
	Büber	1 Majesinden (48 vukiyye)	100 Akçe	-
	Zafran	1 Funtasından (160 Dirhem)	12 Akçe	-
	Karanfil	1 Funtasından	5 Akçe	-
	Kuru Balık	1000 Akçeden	30 Akçe	-
Dâr-ül İslamdan	Melbûsât (Elbise)	1000 Akçelik Kısımdan	50 Akçe	-
	Tereke	100 Akçeden	3 Akçe	-
	Bakır	1 Majesinden	30 Akçe	-
	Kalay	1 Majesinden	40 Akçe	-

Kaynak: Kânunnâme-i İskelehâ-i Budun ve Estergon, B.O.A. T.T. 388 (1546), vrk.3-6.

Yukarıda Tablo 40'tan da anlaşılacağı üzere; Budin'de hem iç gümrük hem de dış gümrük rejimi mevcuttur. Dış gümrük olarak Budin'e Avusturya ve Orta Avrupa'dan mal ve eşya gelmektedir. Budin'in iç gümrüğü ise Dâr-ül İslam'dan gelen mal ve

eşyaları kapsamaktadır. Budin'in iç gümrüğüne genelde Belgrad, Bosna gibi Balkan şehirlerinden Tuna Nehri vasıtasıyla mal gelir ve dış gümrükten farklı vergilendirilirdi.

Budin ve tâbi gümrüklerden Viyana ve Orta Avrupa'ya yapılan ihracattan alınan gümrük vergisi oranları aşağıda Tablo 42'de gösterilmiştir.

Tablo 42
Budin Gümrüklerinden Yapılan İhracattan Alınan Vergi Oranları

	Türü	Miktarı	Resm-i Gümrük	R. Geçit
	Yaya	2 Kişiden	1 Akçe	-
	Süvari	1 Kişiden	1 Akçe	-
BEÇ CÂNBİNE GİDEN	Gav (Sığır)	1 Adetten	12,5 Akçe	2
	İnek	1 Adetten	6	2
	Ganem (Koyun)	2 Adetten	1 Akçe	-
	Cild-i Gav (Sığır Derisi)	1 Adetten	1 Akçe 2 Pul	-
	Cild-i Ganem (Koyun Derisi)	100 Adetten	12,5 Akçe	-
	Yüklü Koçu (küçük araba)	1 Adetten	4 Akçe	-
	Yüklü Araba (büyük araba)	1 Adetten	6 Akçe	-
	Yüksüz Koçu (küçük araba)	1 Adetten	2 Akçe	-
	Yüksüz Araba (büyük araba)	1 Adetten	4 Akçe	-
	Bargir (Beygir)	1 Adetten	1 Akçe	-
	Tuz	100 Kıtadan	1 Kıta Tuz ve 12 Akçe	-

Kaynak: Kânunnâme-i İskelehâ-i Budun ve Estergon, T.T. 388 (1546), vrk.5-6.

Yukarıda Tablo 42'de gösterildiği üzere; Budin ve tâbi gümrüklerden Viyana tarafına giden her türlü emtia için kanunname mucibince gümrük vergisi alınmıştır. Ayrıca Budin Sancağı'ndan Viyana tarafında giden sığır ve ineklerden gümrük vergisinden başka geçit vergisi de alınmıştır. Diğer emtia grubu için geçit vergisinin alınmadığını görüyoruz.

Mühimme defterlerindeki kayıtlardan Budin reayasının bu vergiden hoşnut olmadığını anlıyoruz. Şöyleki: Budin Beylerbeyi'nin İstanbul'a mektubu üzerine İstanbul'dan Budin Beylerbeyi'ne 14 Ağustos 1570 tarihinde yazılan hükümde “*Südde-i saadete mektup gönderiip Nehr-i Tuna iskelelerinden ubûr eden kasap ve çift ve sağmal koyundan 1 kuruş gümrük alınmakla reaya mütezaccer oldukların bildirip ol babda her ne demiş isen malum oldu. İmdi dâr-ül harbe giden sığırdan birer kuruş almak*

kadimden kanundur. Buyurdum ki vusul buldukta anın gibi Nehr-i Tuna iskelelerinden ubûr edüp dâr-ül harbe giden sığırdan kadim üzere emr-i sabıkım mûcebince birer kuruş aldırıp sağmal davarı hususunda kadimden ne veçhile olagelmiş ise uslûb-u sâbık üzere amel eylesin”⁸¹³ şeklindeki ifade ile Viyana tarafına giden sığır başına bir kuruş vergi alınmasına devam edilmesi emredilmiştir.

Budin Sancağı dahilindeki gümrüklerde işleyişe İstanbul tarafından sürekli müdahale edilebiliyordu. Mesela İstanbul’dan Budin Beylerbeyi’ne gönderilen 18 Mayıs 1579 tarihli hükümden anlaşıldığına göre; Vaç mukataasından dâr-ül harbe giden iki koyundan 1 akçe, sığırın ise tanesinden 1 kuruş resm-i ubûr alındığından dolayı karşıya sığır gitmeyerek sürekli koyun gitmesi nedeniyle memleket dahilinde koyun darlığı çekilmeye başladığını ve Viyana tarafına koyun gönderilmesinin yasaklandığını anlıyoruz.⁸¹⁴

5.1.5. Muhtelif Harç ve Cezalardan Oluşan Vergiler

Osmanlı Devleti’nin hemen hemen her yerinde olduğu gibi Budin Sancağı’nda da devletin muhtelif harç ve cezalardan oluşan gelirleri vardı. Bunlar harç ve cezalardan oluştuğu için diğer vergiler gibi her yıl sabit bir gelir grubu değildi. Çünkü ceza gerektiren veya harç ödemeyi gerektiren durumlar her zaman olmayabilirdi. Ancak Budin Sancağı’na ait tapu tahrir defterlerinde bu tür ceza ve harçların hemen hemen her nahiye ve köyde az veya çok tahsil edildiği görülmektedir. Şimdi bu harçları ve cezaları burada açıklamaya gayret edelim.

5.1.5.1. Resm-i Berât ve Tezkere

Budin’de alınan resm-i berât ve resm-i tezkere’nin menşei Budin’deki tımarlı sipahiler ve paralı askerlerin tayin ve atamalarında verilen beratlar için alınan ve emin/katiplerin kayıt altına aldıkları kayıtlara dayanmaktadır.⁸¹⁵ Zira Budin Sancağı’nda 1541 yılından itibaren tımar rejimi uygulanmaya başlamış ve buralara gönderilen tımarlı sipahilerin tımar ve zeamet tevcihi ayrıca terakkileri için verilen beratların harcı olarak bu vergi tahsil edilmekteydi. Bu verginin miktarının ne kadar olduğu hakkında Budin Kanunnamesi’nde maalesef bilgi verilmemektedir.

⁸¹³ Budun Beylerbeyine 12 R.Evvel 978 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 14**, s.103 , hkm.139.

⁸¹⁴ Budun Beylerbeyine 21 R.Evvel 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 36**, s.268 , hkm.705.

⁸¹⁵ Kaldy-Nagy, “*The Cash Book Of The Ottoman Treasury In Buda In The Years 1558-1560*”, s.177.

5.1.5.2. Resm-i Tapu

Budin Kanunnamesi'nde mahiyeti ve miktarı tasrih edilmeyen resm-i tapu'nun Osmanlı Devleti'ndeki genel mahiyetini Mustafa Akdağ şu şekilde izah etmektedir; “*Köylü erkek evlat bırakmadan öldüğü takdirde, tarlalar tasarrufundan kurtulmakta olup, müzayede yoluyla yeniden bir başkasının icar ve tasarrufuna veriliyordu ki, mukabilinde alınan paraya “tapu resmi” denmekteydi*”.⁸¹⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere resm-i tapu, ölen kişinin topraklarının işlenmesi amacıyla başkasına devredilirken devlete ödenen vergidir.

5.1.5.3. Resm-i Arûs

Kız veya dul kadının evlenmesi durumunda evlendiği kişiden kadıya ödenen nikah resminden başka tımar sahibine veya sancakbeyine verilen belirli miktardaki vergidir.⁸¹⁷ 1546 tarihli Budin Kanunnamesi'nde bu verginin tanımı ve miktarı “*Ve Müslümanlardan resm-i arûsiye biveden otuz akçe bakireden altmış akçe ve martalos taifesinin bivesinden on beş ve bakireden otuz akçe alına*”⁸¹⁸ şeklinde tasrih edilmektedir. Buna göre; Budin Sancağı'nda evlenen Müslüman kadın bakire ise 60, dul ise 30 akçe tutarında resm-i arûsu, evlendiği kişi sancakbeyine öderdi. Martalos taifesinden olan bakire kadın için 30 akçe dul kadın için 15 akçe resm-i arûs vergisi tahsil edilmektedir.

Ömer Lütfi Barkan, ortaçağdaki Batı Avrupa devletlerinde işgücünün devamını muhafaza etmek için köylünün köylüden başkasıyla yani hür kişiyle evlenmesinin yasaklandığı illaki evlenecekse de muayyen bir para ve tazminat karşılığında bunun gerçekleşebildiğini beyan ettikten sonra Osmanlı Devleti'nde alınan resm-i arûsun da bu kaygıya benzer sebepten alındığını belirtmektedir.⁸¹⁹

5.1.5.4. Resm-i Kanâre

Üst kısımda bidat-ı hınzır bahsinde Budin Sancağı'nda yetiştirilen ve kesilen domuzlardan vergi alındığını belirtmiştik. Burada ise Budin'de kesilen sığır ve koyunlar

⁸¹⁶ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, C.I+II, s.363.

⁸¹⁷ Çağatay, s.506.

⁸¹⁸ *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad*, TT 388 (1546), vrk.4.

⁸¹⁹ Barkan, “*Timar*”, s.308.

için alınan resm-i kânâre vergisinden bahsedeceğiz. 1546 tarihli Budin Kanunnamesi'nde resm-i kânâre şu şekilde izah edilmektedir; “*Ve boğazlanan sığırdan resm-i kanâre deyü her sığırdan iki akçe ve dört koyundan bir akçe alına*”.⁸²⁰ Kanunname mucibince bu vergi Budin Sancağı'nda kesilen her sığır için 2 akçe ve dört koyun için ise 1 akçe olarak tahsil edilmekteydi. Bu bilgilerden, Budin Sancağı'nda Müslümanlar için eti haram olan domuz ile helal olan sığır ve koyun gibi hayvanların ayrı ayrı kesimhanelerinin olduğunu anlıyoruz.

5.1.5.5. Cürm-ü Cinâyet

Bâd-ı hevâ grubuna giren cürm-ü cinâyet, sövme ile adam öldürme arasındaki suçların affı durumunda paraya çevrilebilen nakdi bir ceza olup bir tür vergidir.⁸²¹ Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde suçlular, suçlarının niteliğine ve mali güçlerine göre bir para cezası ödeyerek halâs olabiliyordu.⁸²² 1546 tarihli Budin Kanunnamesi'nde Budin Sancağı'nda tahsil edilen bu cezanın mahiyeti ve miktarı şu şekilde belirtilmiştir; “*Ve cerimleri hükm-i kadı lahik olduktan sonra baş yaruğundan yüz akçe ve kara bereden elli akçe alına. Ve salb-ı siyaset lâzım olanlara ehl-i hüküm mârifetiyle sancak beği adamlarına teslim edeler*”⁸²³ Buna göre; Budin'de adam yaralamanın şiddetine göre belirli bir para ceza karşılığında suçlu kişi kurtulabiliyordu. Ancak adam öldürme para cezasına çevrilemiyor ve suçlu şahıs sancakbeyinin adamlarına teslim ediliyordu. Yani cürm-ü cinâyet cezası Budin Sancağı'nda küçük çaplı kavga ve yaralamalar baş yarılması ve kara bere gibi durumlarda suçlu kişiden tahsil ediliyor ancak kısas gerektiren durumda suçlu para cezası ile kurtulamıyordu.

5.1.5.6. Beyt-ül Mâl-ı Gâib ve Mâl-ı Mefkûd

Sancak dahilinde mirasçısı bilinmeyen malların beyt-ül mâl yani hazineye katılmasıdır. Eğer mirasın varisi 3 aya kadar ortaya çıkmazsa bu miras hazineye devredilirdi. Mirasın varisi yurt içinde ise mâl-ı gâib, yurtdışında ise mâl-ı mefkûd hükmüne girerdi.⁸²⁴ Budin Kanunnamesi'nde izah edilmeyen bu gelir türünü 14 Haziran 1570 tarihinde Budin

⁸²⁰ *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad*, TT 388 (1546), vrk.2.

⁸²¹ Halil Sahillioğlu, “Bâd-ı Hevâ”, *DİA*, Cilt 4, İstanbul, 1991, s.417.

⁸²² Barkan, “*Timar*”, s.310.

⁸²³ *Kânunnâme-i Reâyâ-yı Budun ve Livâ-i Estergon ve Livâ-i Hatvan ve Livâ-i Novigrad*, TT 388 (1546), vrk.4.

⁸²⁴ Sahillioğlu, “*Bâd-ı Hevâ*”, s.417.

Beylerbeyi'ne gönderilen hükümdeki şu ifadelerden “*ehl-i berat olan tevâiften varissiz vefat edenlerin malını beyt-ül mâl-ı hassa emini zabt edip berat sahibi olmayanların malını beyt-ül mâl-ı amme emini zabt etmesi*”⁸²⁵ iki türlü alındığını anlıyoruz. Buna göre Budin'de ehl-i berat sahibi kimselerin varisleri yok ise malları beyt-ül mal-ı hassaya, berat ehli olmayanların malları ise beyt-ül mâl-ı amme'ye nakledilirdi. Ancak bazen bu miras intikallerinde suistimal yapıldığı da görülmekte olup böyle bir durum ortaya çıktığında İstanbul'dan müdahale edilmekteydi. 28 Temmuz 1577 tarihinde Budin Beylerbeyi Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümden; Budin sınırındaki hisar ve palanga neferlerinden devlet hizmetinde iken esir veya şehit olanların mal ve mülklerinin beyt-ül mâl eminleri tarafından mâl-ı gâibtir denilerek zapt edildiği, muhallefât ve metrukâtlarının vereselerine verilmediğinin haber alınması üzerine esir olanların ve ölenlerin mallarının vârislerine zapt ettirilmesinin emredildiğini anlıyoruz.⁸²⁶

5.1.5.7. Resm-i Yava

Bu vergi kayıp hayvan veya kaçak kölenin yakalandığı veya bulunduğu devlet tarafından alınan vergidir.⁸²⁷ Budin sancağına ait tapu tahrir defterlerinde de bu verginin zaman zaman alındığı görülmektedir.

5.1.5.8. Niyâbet

Osmanlı Devletinde bâd-ı hevâ, cürm-ü cinâyet ve niyâbet olarak üç tür para cezasının olduğunu belirten Öztürk, bu üç türden birincisinin zirai ve ticari suçlara, ikincisinin adam yaralama ve öldürme suçlarına ve üçüncü olarak niyâbetin içki içme ve sarhoşluk bazen de Kefe'de cinayet gibi suçlara karşılık ödendiğini belirtmektedir.⁸²⁸ Budin sancağında da tahsil edilen niyâbetin hangi tür suçlar için tahsil edildiğini maalesef tespit edemiyoruz.

⁸²⁵ Budun Beylerbeyine 10 Muharrem 978 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 14**, s.1038, hkm.1535.

⁸²⁶ Budun'da Vezir Mustafa Paşa'ya 12 C.Evvel 985 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 31**, s.96 , hkm.231.

⁸²⁷ Sahillioğlu, “*Bâd-ı Hevâ*”, s.417.

⁸²⁸ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, s.534.

5.2.Budin’de Kullanılan Ölçü Birimleri

Osmanlı Devleti’nin metroloji sisteminin menşei Türk-İslam ve yerel geleneklerin sentezine dayanmaktadır. Devletin çeşitli bölgelerindeki ölçülerin çeşitliliği fethedilen bölgenin yavaş yavaş devlete entegre olmasına dayanmaktadır. Yerli halkın eskiden beri alışmış olduğu gelenekleri korumak Fatih dönemi öncesi dönemi genel özelliği idi. Çünkü bunları yürürlükten kaldırmak hoşnutsuzluklara sebep olacağından bunları lağvetmek yerine Osmanlı metroloji sistemi içine dahil etmek daha doğru idi.⁸²⁹ Ancak bu ölçülerin kullanılması ve tanımlanmasında bazen sorunlar çıkabiliyordu. Şöyle ki; Balkanlarda devletin ilerlediği esnada yapılan tahrirlerde kullanılan yerel ölçü birimlerinin yazılmasında ve tanımlanmasında defter kâtipleri çok kez yanlışlıklar yapılabiliyorlardı.⁸³⁰

Budin Sancağı’nda kullanılan ölçü birimleri de devletin diğer bölgelerinde olduğu gibi yerel ölçüler ile İslami ölçü birimlerinin birleştirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Budin Sancağı’nda kullanılan ölçü birimlerini tetkik eserlerden açıklamaya gayret edeceğiz. Zira bu ölçü birimlerinin tasrihi hem 1546 tarihli hem de 1562 tarihli Budin Kanunnamesi’nde maalesef bulunmamaktadır.

5.2.1. Adet

Budin Sancağı gümrük defterlerinde geçen ölçü birimlerinden birisi olan adet, Budin’de ölçü birimi olarak daha çok; tahta, sığır derisi, kuzu derisi, tuzlu balık, bıçak, pastırma, hasır, çanak, dülbent ve meşin için kullanılmaktaydı.

5.2.2. Araba

XVI. yüzyılda en önemli taşıma araçlarından olan araba, iki tekerlekli ve dört tekerlekli olmak üzere yani bir bakıma büyük ve küçük araba şeklinde iki türden oluşmaktaydı.⁸³¹ Budin’de kullanılan iki tekerlekli arabalara koçi (kocsi) ismi verilmekteydi.⁸³² Araba ölçü birimi Budin’de çömlek, tabak ve benzeri emtia için kullanılmaktaydı.

⁸²⁹ Halil İnalçık, “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, çev. Eşref Bengi Özbilen, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 73, Ağustos 1991, ss.22-36.

⁸³⁰ Arıkan, ss.8-9.

⁸³¹ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, s.320.

⁸³² Fekete, “*Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699*”, s715.

5.2.3. Deste

Deste, sözlükte demet, tutam, takım anlamına gelmektedir.⁸³³ Budin’de kullanılan ölçü birimlerinden birisi olan deste genellikle esbab için kullanılmıştır. Budin gümrüğünde bu ölçü birimiyle ölçülen ürünler için ayrıca dizi ve pastav da kullanılmıştır.

5.2.4. Fıçı

1546 tarihli Budin Kanunnamesi’nde hamr (şarap) için alınan vergilerin detaylı bir şekilde açıklanmasına rağmen vergi tahsilinde ölçü olan fıçının mahiyeti tasrih edilmemektedir. Fıçı ölçüsü medre, varil ve karatilden sonra gelerek bunların en büyüğüdür. 1-20 medre 1 varil, 20-40 medre ise 1 karatil idi. 40 medreden daha fazlası ise fıçı olarak kabul edilmekteydi.⁸³⁴ Budin’de fıçının kullanımı hem ölçü hem de taşıma amacına hizmet etmekteydi. Budin’de fıçı en çok hamr (şarap), şıra, sirke, bal.vb. ürünler için kullanılmaktaydı.

5.2.5. Kantar

M.Zeki Pakalın, Osmanlı Devleti’nde ağırlık ölçüsü olarak kullanılan kantarın 44 okkadan yani 56,41 kilogramdan oluştuğunu bildirmektedir. Ancak diğer ölçülerde olduğu gibi kantar da devletin farklı bölgelerinde farklı ağırlıklara sahiptir.⁸³⁵ İslâmi ölçü birimleri hakkında oldukça detaylı araştırma yapan Walther Hinz, kantarın hem Selçuklu Devleti’nde hem de Osmanlı Devleti’nde kullanıldığını belirtmektedir. Hinz’in tespitlerine göre; 1 kantar 176 dirhem yani 56,443 kilograma eşit idi.⁸³⁶ Budin gümrüğünde genellikle bulgur, kayısı, yemiş kurusu, nohut, incir ve üzüm gibi ürünler kantar ile ölçülerek işlem görmekteydi.

5.2.6. Kıt’a

Sözlükte parça, bölük, cüz anlamına gelen⁸³⁷ kıt’a, Budin Kanunnamesi’nde açıklanmamıştır. Bu ölçü birimi genellikle Budin gümrüğünde işlem gören tuz ve

⁸³³ Devellioğlu, s.179.

⁸³⁴ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, s.322.

⁸³⁵ Pakalın, C.II, s.161.

⁸³⁶ Walther Hinz, *İslâm’da Ölçü Sistemleri*, çev.Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990, s.33.

⁸³⁷ Devellioğlu, s.517.

ipek için kullanılmaktaydı. Kanaatimizce kıt'a bir parça, bir tane vb. anlamlara gelmektedir.

5.2.7. Kile (Keylçe)

Ortadoğu özellikle de Arap hakimiyetinin bulunduğu yerlerde tahıl ve baklagiller tartılmaz aksine hacim ölçüsü ile ölçülürlerdi.⁸³⁸ Bu uygulama geleneğinin Osmanlı Devleti'ne de sirayet ettiği Budin tahrir defterlerinde tahsil edilen vergilerde hububat tartmak için kile kullanılmasından anlaşılmaktadır. Arapça keyl (ölçmek) masdarından gelen kile kelimesi ölçek anlamına gelmektedir.⁸³⁹ Osmanlı Devleti'nde kile olarak kullanılan tabir, hububat alışverişinde kullanılan resmi ölçü birimi olup her eyalette farklı mahalli kileler mevcut idi.⁸⁴⁰ Mahalli kilelerin sıkça kullanıldığı Osmanlı Devleti'nde farklılıkları ortadan kaldırmak ve ağırlığı standardize etmek için İstanbul kilesi kullanılmaktaydı.⁸⁴¹ İstanbul Kilesi Osmanlı Devleti'nin resmi hububat ölçüğü olup Akdenizli tüccarlar tarafından "Kilo de Constantinople" tarafından adlandırılmıştır. XVI. yüzyılda 1 İstanbul kilesi 25,6589 kg buğday, 23,093 kg arpa almaktaydı.⁸⁴² Fekete, devletin her bölgesinde farklı kilelerin hatta İstanbul kilesinin dahi 22-28 kg. olarak değişmesinden dolayı Macaristan'da Türk hakimiyetinin ilk yıllarında Türklerin kilenin sadece ismini buraya götürdüğünü ve buralarda önceden kullanılagelen yerel ölçüleri kullanmaya devam ettiğini belirtmektedir.⁸⁴³ İnalçık, 2 Temmuz 1579 tarihindeki bir ferman ile Macaristan'da hububat hacim ölçüsü olan kilenin ülkenin farklı yerlerinde büyük değişiklik arz ettiğinden dolayı halkın kilenin standart hale getirilmesi isteği üzerine padişah tarafından eyaletin her yerinde 30 okka olmasını emrettiğini bildirmektedir.⁸⁴⁴ Ancak bununla birlikte Macaristan'da farklı kileler kullanılmaya devam edilmiştir zira; Macaristan'da kullanılan Mohaç kilesi 24, Peçuy ve Eğri kilesi 32(buğday için), Budin'de arpa kilesi ise 18 okka⁸⁴⁵ yani yaklaşık 23,76 kg idi.⁸⁴⁶ Erdal Çoban, 1550 tarihli Mohaç Kanunnamesinde bir kilenin, bir fertal yani

⁸³⁸ Hinz, s.42.

⁸³⁹ Cengiz Kallek, "Kile", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt.25, Ankara 2002, ss.568-569.

⁸⁴⁰ E.V.Zambaur, "Keyl", *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, Cilt.6, İstanbul 1997, s.664.

⁸⁴¹ Hinz, s.51.

⁸⁴² Kallek, "Kile", ss.568-569.

⁸⁴³ Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", s.312.

⁸⁴⁴ İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", s.37.

⁸⁴⁵ 18 Okka ağırlığında olan Budin arpa kilesinin ağırlığı 23,76 kilogramdır. Bkz. Kaldy-Nagy'den naklen İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", s.37.

⁸⁴⁶ Kallek, "Kile", ss.568-569.

günümüzdeki şekliyle 30,76 kilogram olduğunu belirtirken⁸⁴⁷ Kaldy Nagy ise Macaristan'da bir kilenin ortalama 25 kilogram olduğunu belirtmektedir.⁸⁴⁸ Budin'de kullanılan kilenin ağırlığı için bizim kanaatimiz Çoban ve Kaldy-Nagy'nin tespitlerinin Budin Sancağı'nda da geçerli olduğu yönündedir.

5.2.8.Maje

Budin Sancağı'na ait gümrük defterlerinde geçen maje, genellikle bakır ve kalay ölçümünde kullanılmıştır. Kaldy Nagy, bakır ölçümünde kullanılan 1 majenin 61,48 kilogram olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴⁹

5.2.9.Pâre

Sözlükte parça, sayı bölük anlamına gelen⁸⁵⁰ pâre, Budin gümrüğünde kirbas-ı penbe (kumaş) ve sahtiyân (boyanmış, ciltlenmiş deri) için kullanılmıştır. Budin Sancağı'na ait tapu tahrir defterlerinde ise değirmenler ve dükkanlar da pâre yani bir bakıma adet olarak kaydedilmiştir.

5.2.10. Pastav

Fekete, Macar kumaş ölçülerinden olan Pastav'ın Osmanlı Devletinde kumaş ölçmek için kullanılan top birimiyle aynı olabileceğini beyan etmektedir.⁸⁵¹ Iskarlat ve yünlü Avrupa kumaşının ölçümünde kullanılan 1 Pastav 50 zira' uzunluğunda idi.⁸⁵² Budin ve Peşte Mukataası gümrük defterlerinde esbab ve çuka ölçümü için pastavın kullanıldığı görülmektedir.

5.2.11. Pinte

Budin Sancağı'na ait tapu tahrir defterlerinde halkın en fazla ürettiği mahsulün başında şıra ve hamr yani şarap gelmektedir. Şıra ve şarap ölçümünde tapu tahrir defterlerindeki *şire-i pinte*, *şire-i hamr* ..vb. ifadelerle pinte ölçü biriminin kullanıldığı görülmektedir. Ancak pintenin ağırlığı Budin kanunnamesinde belirtilmemiştir.

⁸⁴⁷ Çoban, “Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16.Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmesi Üzerine”, s.5.

⁸⁴⁸ Kaldy-Nagy, *Macaristan'da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi*, s.54.

⁸⁴⁹ Kaldy-Nagy, *Macaristan'da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi*, s.33.

⁸⁵⁰ Devellioğlu, s.853.

⁸⁵¹ Fekete, “Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699”, s.717.

⁸⁵² İnalçık, “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, s.26.

Çoğunlukla Avrupa’da kullanılan bir hacim ölçüsü olan pinte 1/8 galon yani 0,568 mililitredir. İngilterede 0,568 mililitre olan pinte Fransa’da 0,551 mililitredir.⁸⁵³ Kaldy Nagy, Macaristan’da kullanılan pintenin 1,69 litre olduğunu belirtmektedir.⁸⁵⁴

5.2.12.Sandık

Budin gümrük defterlerinde, paşmak, pabuç, sabun ...vb. emtia için kullanılan sandığın mahiyeti maalesef Budin Kanunnamesi’nde izah edilmemiştir. Ancak aynı dönemde diğer sancaklarda 1 sandık 60 okka sabuna eşit idi.⁸⁵⁵

5.2.13.Top

Katlanarak veya sarılarak bağlanmış kumaş anlamına gelmektedir.⁸⁵⁶ Budin gümrüğünde bu ölçü keten için kullanılmıştır.

5.2.14. Tulum

Kanunnamede mahiyeti ve miktarı açıklanmayan tulum, Budin gümrüğünde zeytin, zeytin yağı,yağ, safran ve peynir gibi ürünler için kullanılmaktaydı.

5.2.15.Vukiyye

Budin gümrüğünde genellikle zeytin, zeytinyağı ve fülful (karabiber) için kullanılan vukiyye, diğer ölçü birimleri gibi devletin her bölgesinde farklı standartlara sahip idi. Kile de olduğu gibi standart İstanbul vukiyyesi ise 1,28 kilogram idi.⁸⁵⁷ Budin’de kullanılan vukiyyenin ağırlığını maalesef tespit edemiyoruz.

5.2.16. Zira’ (Endaze)

Budin gümrüğünde çuka (yünlü kumaş) için kullanılan zira’ ölçüsünün mahiyeti ve miktarı kanunnamede belirtilmemektedir. Sözlükte zira’, dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk birimi olarak açıklanmakta ve 75-90 cm arasında değiştiği

⁸⁵³ Pint (<http://en.wikipedia.org/wiki/Pint>) Erişim tarihi :24.01.2012.

⁸⁵⁴ Kaldy-Nagy, *Macaristan’da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi*, s.48.

⁸⁵⁵ Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, s.325.

⁸⁵⁶ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları 7.Baskı, İstanbul 1999, s.888.

⁸⁵⁷ Halil İnalıcık’tan naklen Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, s.327.

belirtilmektedir.⁸⁵⁸ M.Zeki Pakalın ise zira'yı 6 kabza yani 24 parmak olarak beyan etmektedir.⁸⁵⁹

Ancak İstanbul'da tekstil için standart zira' 68 cm'dir.⁸⁶⁰ Diğer taraftan Hinz, 1 zira'nın 100 parmak olduğunu belirtmektedir.⁸⁶¹

5.3. XVI. Yüzyılda Budin Sancağı'nın İktisadi Yapısı ve Gelir Dağılımı

Budin Sancağı'nda tahsil edilen ve yukarıda mahiyetleri ile miktarları izah edilen vergilerin tahsilinden elde edilen sancak gelirlerini burada şehir ve kırsal gelirleri ana başlığı altında ikiye ayırdıktan sonra gelir gruplarını da kendi içinde ayrıştırmaya gayret edeceğiz. Öncelikle Budin Sancağı'nı teşkil eden Budin, Peşte, Vac, Vişegrad, Cezire-i Kovin, Kečkemed ve Földvar nahiyelerini ayrı ayrı inceledikten sonra sancağın genel iktisadi yapısına göz atacağız.

XVI.yüzyılın 1546, 1562, 1580 ve 1590 yılları olmak üzere dört farklı döneminde biraz sonra tablolarda da görüleceği üzere Budin Sancağı'nın hem şehir hem de kırsal gelirleri genel olarak yükselmiş ancak zaman zaman da düşüş göstermiştir. Sancağın gelirlerindeki bu iniş ve çıkışların tespit edebildiğimiz sebeplerini burada kısaca açıklamamız gerekmektedir.

Budin, 1541 yılında Osmanlı Devleti'ne ilhak edilerek beylerbeyliği statüsüne getirilmişti. Ancak Budin'in ilk arazi tahriri bundan ancak 5 yıl sonra 1546 yılında yapılabildiği. 1546 yılına ait birbirini tamamlar nitelikte ve kanaatimizce tam gelirlerin yansıtılmadığı üç adet tapu tahrir defterlerinden bahsetmiştik. 1546 yılında yapılan tahrir, sancağın ilk tahriri olması hasebiyle bize göre sancağın tüm vergi gelirlerini içermemektedir. Zira Osmanlı hakimiyeti Macaristan'da kurulurken birden bire değil yavaş yavaş halkın tepkisini çekmeden ayrıca krallık döneminden kalan birçok vergi uygulaması da ilk başlarda kabul edilerek Osmanlı iktisadi sistemine dahil edilmiştir. Bu yüzden 1546 yılında Budin Sancağı ile ona tabi nahiye ve köylerdeki vergi gelirleri diğer dönemlere göre gerçekten çok düşük kalmıştır.

⁸⁵⁸ Devellioğlu, s.1188.

⁸⁵⁹ Pakalın, C.II, s.664.

⁸⁶⁰ Halil İnalıcık'tan naklen Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Keçe 1475-1600*, s.328.

⁸⁶¹ Hinz, s.31.

Bundan sonraki 1562 yılındaki tahrir döneminde genel anlamda nahiyelerin şehir ve kır gelirleri en az iki üç kat artmıştır. Burada bu artışların en önemli iki sebebi vardır. Birincisi 1562 yılında yapılan tahririn önceki dönemdeki tahrire göre daha kapsamlı ve daha profesyonel yapılarak vergi mükellefleri ile vergi gelirleri detaylıca kaydedilmiş olmasıdır. Böylece vergi gelirlerindeki kayıplar asgari düzeye indirilmiştir. İkincisi ise belki de en önemli sebep Sultan Süleyman tarafından 1547 yılında Ferdinand'a gönderilen namede Avusturyalı tüccarlara ticaret özgürlüğü ve can güvenliği verilmesi neticesinde Budin Sancağı'ndaki gümrük, pazar ve panayır gelirlerinin olağanüstü bir şekilde artmasıdır. Andreas Schaendlinger'in yayımladığı Haziran 1547 tarihli belgede Sultan Süleyman tarafından Ferdinand'a yazılan mektupta Avusturyalılara karşı verilen ticaret özgürlüğü şu ifadelerle belirtilmiştir; “*Ve bezirganlarınız dahi emn-ü amân üzere gelüb gidüb kanunnâme-i hümayûnumuz üzere metâlarının ve esbâplarının gümrüğü ve hukuku ne ise alınub kimesneye zulm-ü teaddî etdürülmeyüp emn-ü amânla ticaretlerinde ve rençberliklerinde olalar.*”⁸⁶² Bu ticaret özgürlüğü ve buna istinaden Budin Beylerbeyileri tarafından Macar, İtalyan, Yahudi, Alman...vb. gayrimüslim tüccarların, Budin eyaleti dahilinde can güvenliklerinin sağlanması, çalınan mallarının tazmin edilmesi, pazarlarda askeri güvenliğin bulundurulması neticesinde 1562 yılı tahrirlerinde önceki döneme göre çok önemli gelir artışının olmasını sağlamıştır.

1580 yılındaki tahrir kayıtlarında bazı nahije ve köylerde gelirlerin azaldığı dikkat çekmektedir. Üretim, gümrük ve ticarete müteallik vergi gelirlerinin bu dönemde zaman zaman azalmasının belki de en önemli sebebi olarak 1562 yılında Osmanlı-Avusturya arasında yapılan barış antlaşmasının, 1564 yılında Ferdinand'ın ölümü neticesinde yeni kral Maksimilyen ile anlaşmanın yenilenip yenilenmemesi gibi problemlerden dolayı barış ortamının bozulması olduğu ileri sürülebilir. Zira siyasi tarih kısmında da bahsettiğimiz üzere 1566 yılında Sultan Süleyman'ın son seferi olan Sigetvar Seferi'nin önemli sebeplerinden birisi de 1562 anlaşmasının yenilenmesinde karşılaşılan sıkıntılardır. 1566 yılında Sigetvar Seferi'nde Sultan Süleyman'ın vefat etmesi ve yerine oğlu II.Selim'in tahta geçmesi neticesinde 1568 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 8 yıl süreli barış anlaşması yapılmış ve barış süreci başlamıştır. Ancak her iki devlet arasında kağıt üzerinde barış anlaşması imzalanmış olsa da her iki tarafın

⁸⁶² Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Prachtigen an Karl V., Ferdinand I. Und Maximilian II. Osmanisch-Türkische Dokumente aus dem Haus-, Hof und Staatsarchiv zu Wien*, ss.14-15.

akıncıları sürekli sınır tecavüzlerinde bulunmakta ve kale savaşlarıyla birbirlerine karşı üstünlük kurmaya çalışmaktaydılar. Bu durum sınır köylerindeki reyanın iç bölgelere kaçmasına, pazarların ve gümrüklerin gelirlerinin zaman zaman düşmesine neden oluyordu. 1574 yılında II.Selim'in vefatı ve III.Murat'ın tahta çıkmasıyla birlikte Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki barış anlaşması 1575 yılında yenilenerek 8 yıl daha uzatılmıştır. Burada vergi gelirlerindeki artışın bir diğer önemli nedeni de XVI.yüzyılın ikinci yarısındaki enflasyon faktörüdür. Zira ileride Tablo 51'de de görüleceği üzere 1546 yılında 1 kile buğday 10 akçe iken 1590 yılında 15 akçeye yükselmiştir. 1 kile mahlut 5 akçeden 9 akçeye, 1 pinte şıra ise 2 akçeden 5 akçeye yükselmiştir. Buradaki veriler Budin Sancağı dahilinde önemli bir enflasyonun olduğunu ortaya koymaktadır. Halil İnalçık'ın da belirttiği üzere 1580 yılından itibaren Avrupa'dan ucuz gümüşün gelmesi, sikke taşıması⁸⁶³ gibi faktörler bu dönemde devletin ekonomisini olumsuz yönde etkileyerek enflasyon ve fiyat artışlarına neden olmuştur.⁸⁶⁴ Tüm bu gelişmeler ve doğu ticaretinin coğrafi keşifler sonrası güzergah değiştirmesi, Osmanlı parasının 1577 yılında hızlı bir şekilde değer kaybetmesine, buna bağlı olarak cizye vergisinin yükseltilmesine⁸⁶⁵ ve neticede 1586 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk büyük devalüasyonun meydana gelmesine neden olmuştur.⁸⁶⁶ Şevket Pamuk, XVI.yüzyılın son çeyreğindeki fiyat artışları ve enflasyonun nedenleri arasında Osmanlı-Avusturya arasındaki uzun savaşları döneminde ordunun modernize edilmesini ve bunun ekonomiye getirdiği zorlukları da saymaktadır.⁸⁶⁷

Sonuç olarak 1546'dan 1590 yılına kadar Budin Sancağı'nın vergi ve gümrük gelirleri genel anlamda yükseliş göstermiştir. Ancak zaman zaman yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı da gelir düşüşlerinin olduğu inkar edilemez.

⁸⁶³ Osmanlı Devleti'nde XVI.Yüzyılın ilk yarısına kadar (1491-1566) 100 dirhem gümüşten en fazla 420 akçe kestirilirken, 1566 yılında II.Selim'in tahta geçmesinden itibaren 100 dirhemden 450 akçe kestirilmiş ve dolayısıyla 1 akçenin ağırlığı 0,731 gramdan 0,682 grama düşürülmüştür. Bunun neticesinde Osmanlı iktisadi yapısı ve parası büyük bir buhran yaşamaya başlamıştır. Buna ek olarak kalp akçe basanlar ve akçenin kenarlarını kesmek suretiyle gümüş miktarını azaltanlardan dolayı Osmanlı ekonomisinde enflasyon meydana gelmekte çarşı ve pazarlarda eşya ve yiyeceklerin fiyatları sürekli bir yükseliş göstermekteydi. 1584-1586 yılları arasında alınan bir karara göre, 100 dirhem gümüşten 800 akçe kesilerek 1 akçenin ağırlığının 0,384 grama düşürülmesi büyük bir devalüasyona neden olmuştur. Böylece İstanbul'da askerlerin maaşlarının değer kaybetmesi sebebiyle isyan çıkarmışlar ve bunun neticesinde sikke kestirilmesine memur edilmiş olan Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa ile defterdarı öldürülmüştür. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "XVI.Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", **Bellekten** , C.36, Sayı 136, 1970, ss.572-573.

⁸⁶⁴ İnalçık, *Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s.196.

⁸⁶⁵ Klaus Röhrborn, "Die Emanzipation der Finanzbürokratie im Osmanischen Reich (Ende 16.Jahrhundert)", **Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft**, Vol.122, 1972, ss.119-121.

⁸⁶⁶ Mustafa Öztürk, "Osmanlı Para Politikası", **XIII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara 1999, ss.7-8.

⁸⁶⁷ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, ss.98-99.

5.3.1. Budin Nahiyesi

5.3.1.1. Budin Mukataası ve Şehir Gelirleri

Bu kısımda Budin Nahiyesi'nin şehir gelirlerini oluşturan ve birkaç kaleme ayrı ayrı gruplandırılan vergi hâsıllarını tapu tahrir ve gümrük defterlerindeki kayıtlara göre aktaracağız. İlk olarak Budin Nahiyesi'nin şehir gelirinin büyük bir kısmını oluşturan Budin mukataasından ve mukataa tabirinden burada bahsetmek yerinde olacaktır. Bilindiği gibi mukataa kelimesi mülkiyeti devlete veya vakıflara ait mülklerin, kişilere veya kurumlara belirli bir meblağ karşılığında kiralanması anlamına gelmektedir. Mukataa ayrıca vergi mükellefinin üretimine göre öşür ve haraç gibi bazı vergilerin sabit bir meblağ olarak belirlenmesi anlamına da gelmekteydi. Altın, gümüş, bakır ve kurşun gibi madenlerin büyük bölümü çıkarılıp işletilmek üzere mukataaya dönüştürülerek iltizama verilebilirdi. Bundan başka boya ve basma atölyeleri, mum imalathaneleri, kahve değirmenleri vb. işletmeler devlete ait olup bunlar da mukataaya dönüştürülerek iltizama verilir. ⁸⁶⁸ Mukataaların kiralanma süresi hemen hemen her zaman üç yıl ile sınırlıydı. Üç yıldan daha uzun süreli kiralamaya rastlanmamakla birlikte bir yıllığına da verilebiliyordu. ⁸⁶⁹

Elimizdeki arşiv vesikalarından Budin Nahiyesinde şehir gelirlerinin mukataa yoluyla kiralaranarak tahsil edildiği anlaşılmaktadır. L.Fekete ve G.Kaldy-Nagy'nin Viyana Milli Kütüphanesi G.Flügels kataloğundan alıp transkribe ederek yayınladığı 1550-1551-1571-1572-1573-1574-1579-1580 tarihli Budin gümrük ve mukataa defterlerinden elde ettiğimiz verilerden Budin Nahiyesi'nde “*Mukataa-i Budun ve Peşte*” başlığı altında Budin ve Peşte'deki resm-i gümrük, resm-i ihtisâb, resm-i ihzâriye ve bâc-ı siyah gibi vergilerin iltizama verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yine aynı eserde Budin'e ait 1551 tarihli gümrük defterinde “*Mukataa-i İskele-i Budun ve Peşte*” başlığı ile Budin ve Peşte deniz gümrüğünün Budin mustahfızlarından olan Mehmed bin Abdülhey isimli kişiye kiralandığı anlaşılmaktadır. ⁸⁷⁰ Budin ve Peşte gümrük iskelelerinin mukataa yoluyla kiraya verilmesi, alınan vergiler ve gümrüğün giderleri aşağıda gümrük gelirleri kısmında detaylı olarak incelenecektir.

⁸⁶⁸ Mehmet Genç, “Mukâtaa”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt.31, İstanbul 2006, ss.129-130.

⁸⁶⁹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, C.I+II, s.602.

⁸⁷⁰ Lajos Fekete ve Gyula Kaldy-Nagy, **Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550-1580**, Budapest, 1962.

Osmanlı Devleti'nde sadece şehir ve şehirdeki gelir grupları mukataaya verilmezdi. Zaman zaman devlet tapuya girmeyen ve köylünün elinde bulunmayan araziye de belirli bir bedel karşılığında mukataa sistemiyle kiraya verebilirdi. Burada toprağı kiralayanların köylü olma zorunluluğı yoktu. Kiracılar şehirli, esnaf ve asker bile olabilirdi. Bu mukataaların verilmesi çoğı zaman açık arttırma ile yapılır kiralayan kişi ve bedel deftere “*Mezra-i Pınar der tasarruf-u Ali:800 Akçe*” şeklinde kaydedilirdi. Devletin bu şekilde toprakları mukataa karşılığında kiralamasının temel sebebi, toprakların sahipsiz kalarak işlenmemesinin ve üretime katılmamasının önüne geçmektir.⁸⁷¹ Budin Sancağı'nda da bu tür mezraların ve hatta bazı köylerin bile mukataa usulü kiralandığı görölmektedir. Bunları kiralayanların çoğunluğı da Müslümanlardı.⁸⁷² Tapu tahrir defterlerinde “hâli ve harâb” olarak kaydedilen bu tür topraklar, mezralar ve köyler daha sonraki yıllarda mukataaya verilmiş ve boş kalacağına devlet hazinesine gelir getirmiştir. Sonuç olarak Budin'de hem şehirde hem de kırsal kesimde mukataaların olduğunu söyleyebiliriz.

5.3.1.1.1. Pazar ve Ticaretle İlgili Vergi Gelirleri

Şehir gelirleri içerisinde her zaman önemli bir yere sahip olan pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirlerine geçmeden önce kısaca Budin'in Ortaçağ'dan Osmanlı hakimiyetine kadar olan ticari durumundan bahsetmemiz, Osmanlı hakimiyeti öncesi ve sonrası dönemleri kıyaslama açısından faydalı olacaktır.

Budin, Tuna Nehri'nin kenarında olup doğu-batı eksenli uzanan en önemli ticaret yolu üzerinde idi. Buradan doğu ülkelerine çok kolay ulaşılabilirdi. Budin'in bir önemli özelliğı de burasının uzak ticaret merkezi olmasıdır. 13.yüzyılda Viyana, Regensburg gibi merkezlerden buraya tüccarlar gelirdi. Ortaçağın sonlarında ise ticaret ağına Kuzey İtalya, Sankt Gallen, Breslav, Nürnberg, Krakov gibi bölgeler de eklenmiştir. Ortaçağda Budin'deki en önemli ticaret dallarından birisi şarap ticaretidir. Ortaçağın sonlarına doğru tarım toprakları, büyük oranda üzüm bağlarına dönüşmüş ve Budin'in çevresi

⁸⁷¹ İnalçık, “*Köy, Köylü ve İmparatorluk*”, s.4; İnalçık, *Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, ss.249-251.

⁸⁷² Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi , TT.343, TT.410, TT.592, TT.611.

üzüm bağlarıyla çevrilmiştir. Halkın büyük bir kısmı bağıcılıkla uğraşmaya başlamıştır.⁸⁷³

14.yüzyılda Budin şehri tüccarlar tarafından yönetilmekteydi. Budin, bu dönemde yabancı tüccarlar için de en önemli aktarma merkezlerinden birisiydi. Budin'in hububat ihtiyacı, su yoluyla yani Tuna Nehri'nden yapılan taşımacılık ile karşılanmaktaydı. Şehrin et ihtiyacı ise kasapların yanı sıra, tüccarların getirdiği yabani hayvanlar ve balıklar tarafından karşılanmaktaydı. 14.yüzyılda Regensburg ve Viyana'dan tüccarlar, Tuna Nehri vasıtasıyla Budin'e mal getirmekte ve bu malları altın karşılığı satmaktaydılar. 14.yüzyılın ortasında İtalya ile de ticaret başlamıştır. 14.yüzyılda artık Budinli tüccarların da sayısı giderek artmaya başlamış ve yüzyılın son çeyreğinde Güney Almanya, Avusturya ve İtalya bölgeleriyle yapılan ticarete önemli rol oynamışlardır.⁸⁷⁴ Budin'den ticaret yolunun geçmesi, burada pazarların kurulmasını ve para akışını sağlıyordu. Hatta limanın yanındaki Obuda (Eski Buda) pazarı, örneğin 1242 yılında pazar gelirlerinin en büyük payını sağlamaktaydı.⁸⁷⁵ XIII. ve XIV. yüzyıllarda Budin'de güvenilir iki pazar vardı. Bunlardan birincisi Frauen Kilisesi yakınındaki Çarşamba Pazarı, diğeri ise Maria Magdalen Kilisesi yanındaki Cuma Pazarı'dır. Budin'de Almanların yaşadığı bölümde Papaz Kilisesi ve St.Georg Kilisesi'nin çevresinde kurulan Cuma Pazarı, Cumartesi Pazarı'nın yerini almış ve şehrin ana pazarı özelliğini kazanmıştır. Bu pazarda yaklaşık 53-54 tane satıcı yeri mevcuttu. 1388 yılında Salı günleri Peşte'de, Çarşamba günleri Budin'de, Perşembe günleri de Obuda'da pazar kurulmaktaydı.⁸⁷⁶ Budin'de pazarlardan başka yılda iki defa kurulan panayırlar da mevcuttu. Bunlardan birincisi Hristiyanların ve Yahudilerin "Yortu Gününde" Budin'in kuzey semti olan Budafelheviz'de kurulan Aigen Panayırı; diğeri ise şehrin Almanların yaşadığı kısmında Meryem Ana'nın doğum günü olan 8 Eylül'de kurulan Anger Panayırı'dır.⁸⁷⁷ Henri Pirenne, Ortaçağ'daki şehirlerin en önemli unsurlarından olan pazar ve panayırların birbirinden farkını şöyle izah etmektedir. Ona göre; pazarlar şehir merkezlerinde yerel tüccarların bulunduğu yerler

⁸⁷³ Kubinyi, "Buda-Die Mittelalterliche Hauptstadt", s.16.

⁸⁷⁴ Zoltán Bencze, "Die Handwerker und Kaufleute der Stadt Buda vom Anfang des 14. bis zum ersten Drittel des 16. Jahrhunderts", **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, ss.345-346.

⁸⁷⁵ Julia Altmann ve Herta Bertalan, "Óbuda vom 11. Bis 13. Jahrhundert", **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, ss.116-117.

⁸⁷⁶ Kubinyi, **Die Anfänge Ofens**, ss.50-51.

⁸⁷⁷ Kubinyi, **Die Anfänge Ofens**, ss.52-54; Bencze, s.345.

iken panayırlar ise genellikle şehir dışındaki bölgelerde, profesyonel tüccarların belirli aralıklarla buluştukları ve genellikle toptan alım satımın yapıldığı yerlerdi. Panayırlar, ayrıca günümüzdeki uluslararası fuarlara benzemektedirler.⁸⁷⁸

1440-1530 yılları arasında Budin'deki esnaf ve zanaatkarların sayısı şöyledir; metal işçiliğinde 27 dükkân, 121 zanaatkar; dokuma işçiliğinde 8 dükkân, 40 zanaatkar; deri işçiliğinde 5 dükkân, 38 zanaatkar; ağaç işçiliğinde 8 dükkân, 40 zanaatkar; gıda sektöründe 12 dükkân, 121 zanaatkar; diğer meslek kollarında ise 4 dükkân ve 20 zanaatkar olmak üzere Budin'de toplamda 79'ün üzerinde dükkân ve 541'in üzerinde de zanaatkar bulunmaktaydı. Budin'de bunlardan başka saatçi, kiremitçi ve sarraflar da bulunmaktaydı.⁸⁷⁹

Osmanlı hakimiyeti öncesi Budin'in ticaret hacmi ve pazar durumu kısaca bu şekilde açıklanabilir. Şehrin Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra yapılan tahrirlerden elde edilen veriler ışığında XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Budin Nahiyesi'nin pazar ve ticaret gelirleri aşağıda Tablo 43'te verilmiştir.

Tablo 43

Budin Nahiyesinin Ticaret ve Pazar Vergisi Gelirleri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Mahsûl-ü bâc-ı siyah	12.000	4500	-	-
Mahsûl-ü resm-i kapan	18.000	8000	-	-
Mahsûl-ü resm-i sergi	5000	4615	-	-
Mahsûl-ü İhzâr ve ihtisâb	8000	11.500	-	-
Mahsûl-ü şemhane, serhane ve buzhane	20.000	25.066	-	-
Mahsûl-ü mukâtaa-i dekâkîn	92.000	69.618	69.618	69.618
Mahsûl-ü sarrâfiye	500	500	-	-
Mahsûl-ü kıst-ı hamam	20.000	6000	5000	2500
Mahsul-ü ihzâr ve ihtisâb ve bâc-ı siyah, ve resm-i sergi, ve bâc-ı bazar...vb.	-	-	66.666	66.666
TOPLAM	175.500	129.799	141.284	138.784

1546 yılında yapılan tahrirde Budin Nahiyesi'nin şehir gelirleri içerisinde yer alan pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirlerinin toplamı 175.500 akçedir. Bu vergi gelirleri yukarıda da görüldüğü üzere; bâc-ı siyah, resm-i kapan, resm-i sergi, resm-i ihzâriye ve ihtisâb,

⁸⁷⁸ Pirenne, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.114.

⁸⁷⁹ Bencze, s.334.

resm-i şemhâne, serhâne ve buzhâne, dükkan kiralari ve sarraflardan alınan vergilerden oluşmaktadır. Bu vergi kalemleri içinde en fazla dikkat çeken, toplam gelirin yarısından fazlasını oluşturan ve 92.000 akçe tutarı olan dükkan kiralardır. Bundan sonra Budin'deki hamamların işletilmesinden elde edilen 20.000 akçelik vergi geliri; ayrıca mum üretimi yapan şemhâne, hayvan kesimi yapılan serhâne ve buzhânelerin işletilmesinden elde edilen 20.000 akçelik vergi gelirleri, şehir gelirleri içerisinde en büyük ikinci paya sahip olan diğer sektörlerdir. Budin Nahiyesi'nin şehir gelirleri içerisinde Budin'de un, yağ, bal, meyve ve sebze... vb. ürünlerin toptan satıldığı kaptanlardan alınan 18.000 akçe vergi de önemli bir miktar teşkil etmektedir. Budin nahiyesinin şehir gelirleri içinde önemli bir yere sahip olan bir diğer vergi türü de 12.000 akçe ile bâc-ı siyahtır. Budin'deki esnafın ve pazarların denetlenmesi esnasında görülen uygunsuzluktan dolayı tahsil edilen resm-i ihzâriye ve ihtisâb gelirleri ise 8000 akçe olarak kayda geçmiştir. Budin'de 1546 yılında en az vergi alınan iki vergi kalemi ise 5000 akçe ile resm-i sergi ve 500 akçe ile sarraflardan alınan vergilerdir. Budin'de belki de en fazla sermayeye sahip olan sarraflardan alınan verginin en düşük yekunu teşkil etmesi oldukça ilginçtir. Kanaatimizce bu sarraflara devlet tarafından belirli bir vergi muafiyeti tanınmıştır.

1562 yılı tahrir kayıtlarına göre; Budin'deki bu gruba giren vergi gelirlerinin toplamı önceki döneme göre %26 oranında azalarak 129.799 akçeye gerilemiştir. Bu dönemde en fazla gelir getiren vergi kalemi 69.618 akçe ile yine dükkan kiralardır. Ancak bu dönemde dükkan kiralalarının tahsilinin mukataa usulü şahıslara verildiği ve devletin maktû olarak 69.618 akçe gelir sağladığı anlaşılmaktadır. Zira bundan sonraki 1580 ve 1590 tahrirlerinde de Tablo 42'de de görüldüğü üzere mukâtaa-i dekâkin başlığı altında kaydedilen kira bedelleri 69.618 akçe olarak kaydedilmiş ve 1562'den 1590 yılına kadar ki -28 yıl boyunca aynı miktardaki- dükkan kiralari devlet için değişmemiştir. Ancak mukataayı kiralayan kişiler devlete yıllık 69.618 akçeyi ödedikten sonra geri kalan geliri kendilerine aldıklarından dükkan kiralalarının esasen değiştiği ancak devlete intikal eden vergi miktarının değişmediği anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca da 1546 yılında 92.000 akçe getirisi olan mukataâ-i dekâkin'den 1562 yılından itibaren 69.618 akçe tahsil edilmesi nedeniyle devlet en az yıllık 22.382 gelir kaybına uğramaktaydı. Buradan da mukataayı alan kişilerin ne kadar fazla kazanç sağladıkları açıkça anlaşılmaktadır. 1562

yılında Budin’de en fazla gelir getiren ikinci vergi kalemi ise şemhâne⁸⁸⁰, serhâne ve buzhânelerden alınan 25.066 akçe tutarındaki vergidir. Bunu 11.500 akçe ile resm-i ihzâriye ve ihtisâb izlemektedir. Bir önceki dönemde 18.000 akçe vergi tutarı olan Budin’deki kapanların bu dönemdeki vergi tutarlarının 8000 akçeye gerilemesi dikkat çekmektedir. Bir önceki dönemde 20.000 akçe vergi tahsil edilen Budin’deki hamamlardan ise bu dönemde sadece 6000 akçe vergi tahsil edildiği görülmektedir. Budin’deki pazarlardan tahsil edilen bâc-ı siyah ve resm-i sergi’nin de önceki döneme göre azaldığı anlaşılmaktadır. Budin’deki sarraflardan bu dönemde alınan vergi bir önceki dönem ile aynı kalarak 500 akçe olarak tahsil edilmiştir. Genel olarak 1562 yılında bu gruba dahil olan vergi gelirlerinin hemen hemen hepsinin düştüğü dikkat çekmektedir.

1580 yılına gelindiğinde Budin’deki pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirlerinin bir önceki döneme göre %8,8 oranında artarak 141.284 akçeye yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde Tablo 42’de de görüldüğü üzere; bu gruba giren gelirlerin iki adet mukataaya dönüştürülerek maktû bir bedel mukabilinde kiraya verildiği anlaşılmaktadır. Zira yukarıda 1562 yılında Budin şehir merkezindeki ticaret ve pazara müteallik vergi gelirlerinin önceki döneme göre %26 oranında azaldığını belirtmiştik. Devlet muhtemelen gelirlerinin azalmasının ileriki dönemlerde de devam edeceğini düşündüğünden daha fazla gelir kaybına uğramamak amacıyla bu vergi grubunu mukataa usulü kiraya vermiş olabilir. Ancak diğer taraftan devlet, Budin’deki hamamları işletmeye devam etmiştir. Buna göre; 1580 yılında Budin’deki dükkan kiralarından oluşan mukataadan maktû olarak 69.618 akçe tahsil edildiğini görüyoruz. Bu miktar, 1580 yılında Budin’de bu gelir grubu içerisinde yine en fazla paya sahip olan gruptur. Önceki dönemlerde Budin’deki pazarlardan tahsil edilen resm-i ihzâriye ve ihtisâb, bâc-ı siyah, resm-i sergi ve bâc-ı bazar gibi vergilerin tamamının devlet tarafından bu dönemde birleştirilerek senelik 66.666 akçe bedel ile mukataa usulü kiraya verildiği anlaşılmaktadır. 1580 yılında Budin’deki hamamların işletilmesinden alınan vergi miktarı 5000 akçe olarak deftere kaydedilmiştir.

⁸⁸⁰ Halkın elindeki balmumunu başka yerlere satması ve devletin vergi kaybı meselesini üzerine 14 Haziran 1570 tarihinde Budin Beylerbeyine “*Reâyâ ellerindeki balmumunun şemhâneye göndermeyüp rüsûmu zâyi olduğundan beher haneye 3’er penez şemhâne rüsûmu tarh edilmesi*” şeklindeki ifadeler ile reyaya hane başı 3 penez şemhâne vergisi konulması emredilmiştir. Bkz. Budun Beylerbeyine 10 Muharrem 978 tarihli hüküm, **B.O.A. M.D 14**, s.1038, hüküm no:1535.

1590 yılında Budin'deki pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirleri önceki döneme göre %1,8 oranında azalarak 138.784 akçeye düşmüştür. 1590 yılındaki tahrir kayıtlarından Budin'de bir önceki dönemde oluşturulan mukataa yapısının devam ettiği görülmektedir. Buna göre Budin'deki dükkan kiralarından oluşan mukataanın geliri aynen 1562 ve 1580 yıllarında olduğu gibi 69.618 akçe olarak tahsil edilmiştir. Diğer taraftan Budin'deki pazar ve imalathanelerden alınan vergilerin birleştirilerek oluşturulduğu mukataadan da aynen 1580 yılında olduğu gibi 66.666 akçe vergi tahsil edildiği görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere; Budin'deki bu iki mukataanın bedelleri 1580-1590 yılları arasında 10 yıl boyunca hiç değişmemiştir. Buna karşılık bu dönemdeki enflasyon sabit değildi. 1590 yılı tahrir lerine göre bu dönemde yaşanan tek değişiklik ise Budin'de devletin işlettiği hamamlardan alınan verginin 2500 akçeye düşmesidir.

5.3.1.1.2. Gümrük ve Transit Geçiş Vergileri Gelirleri

Şehir gelirleri içerisinde bir diğer önemli gelir grubu da gümrük ve transit geçiş vergilerinden elde edilen gelirlerdir. Burada Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki gümrük ve ticarete geçmeden önce iki devletin karakteristiğinden bahsetmek elzemdir. Macaristan'daki Osmanlı-Habsburg sınırı her iki devlet için hem dini hem de ticari açıdan önemliydi. Zira Habsburglular, Avrupa'yı Türk akınlarından koruyan Hıristiyanlığın savunucuları ilan edilirken, Osmanlılar da Dâr-ül İslamın sınırlarını genişleten ve gaza yapan gaziler olarak adlandırılmaktaydı. Dini açıdan böylesine keskin hatlarla birbirinden ayrılan iki devlet, ekonomik açıdan birbirleriyle bağlantılarını devam ettirmekteydiler. Zira sınırın her iki tarafında ticaret devam ediyordu.⁸⁸¹ I.Ferdinand ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ilk barış anlaşmasından itibaren Macaristan'ın gümrük ve ticaret gelirleri hızla yükselmeye başlamıştır. Bunun sebebi ise tüccarlar ile bezirganların Osmanlı hakimiyetinde kendilerini emniyette hissetmeleri ve rahatça ticaretlerini yapabilmeleridir. Ayrıca Osmanlı iktisat politikası gereği sığır ticareti ve doğu mallarının alım satımının teşviki de Osmanlı Macaristan'ı ile Habsburg Macaristan'ı arasındaki ticareti oldukça geliştirmiştir.⁸⁸² 1545 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti ile Viyana ve Orta Avrupa arasında düzenli ticaret ilişkileri kurulmuştu. Ancak Osmanlı Devleti ile Avusturya arasındaki sınır ticareti ve

⁸⁸¹ Stein, ss.7-8.

⁸⁸² Takats, ss.8-9.

gümrük rejimi zaman zaman kırsal alandaki haydutlar ve Habsburg topraklarındaki Macar çetelerinin Osmanlı tarafına akınlar yapmaları nedeniyle sekteye uğrayabiliyordu.⁸⁸³ 16.yüzyılda artık Budin önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Budin'e gelen Türk ve Sırp malları Dubrovnik üzerinden gelmekteydi.⁸⁸⁴ Osmanlı Devleti'nde 19.yüzyılın sonlarına kadar gümrük rejimi ile ticaret ve sanayi arasında sıkı ilişki devam etmiştir.⁸⁸⁵

1541 yılından itibaren Osmanlı hakimiyetine giren Budin'in gümrük ve transit geçiş vergisi gelirleri iki farklı kaynaktan değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi Budin Sancağı'na ait Tapu tahrir defterleri olup bu defterlerde gümrük ve transit geçiş vergileri hakkında mufassal bilgiler maalesef yoktur. Bu defterlerde bu gelir gruplarının sadece toplamı verilmiş gün/ay/yıl şeklinde detaylardan bahsedilmemiştir. İkinci kaynaklar yani gümrük ve mukataa defterleri Budin gümrüğü hakkında detaylı bilgileri ihtiva etmektedir. Bu defterlerde Budin ve Peşte gümrüğünde işlem gören her türlü emtia, gümrüğe gelen giden gemi ve kaptanlar gün/ay/yıl şeklinde detaylı olarak tasrih edilmiştir. Bu iki kaynak grubundaki defterlerin yılları birbirleriyle örtüşmediğinden bu iki grubu ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. İlk olarak tapu tahrir defterlerindeki kayıtlara göre XVI. yüzyıl boyunca Budin Nahiyesi'nde tahsil edilen gümrük ve transit geçiş vergilerini değerlendireceğiz.

Budin Nahiyesi'nin gümrük ve transit geçiş vergilerinden oluşan gelirleri aşağıda Tablo 44'te gösterilmiştir.

Tablo 44

Budin Nahiyesi'nin Gümrük ve Transit Geçiş Vergisi Gelirleri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Resm-i geçid-i esir ve resm-i ubûr ve bâc-ı esb ve cisr-i Budun	111.000	93.531	523.030	533.260
Resm-i gümrük	85.000	260.734		
Mahsûl-ü bâc-ı pâ-y-ı ağnâm	5000	6500		
Resm-i dümen	5000	1287		
Mahsûl-ü bâc-ı bâbhâ-i kalâ-i Budun	6000	5500		
Mahsûl-ü hums-ı üserâ (pençik)	-	40.500	40.500	40.500
TOPLAM	212.000	408.052	563.530	573.760

⁸⁸³ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ss.368-369.

⁸⁸⁴ Benceze, s.346.

⁸⁸⁵ Mübahat, S. Kütükoğlu, "Osmanlı Gümrük Kayıtları", *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul 1980, ss.219-234.

Budin ve Peşte şehirleri, Tuna Nehri'nin ayırdığı iki nahiyeye olsa da tapu tahrir defterlerindeki verilere göre bu iki nahiyenin gümrükleri tek idi. Buna göre; 1546 yılında Budin ve Peşte gümrüğünün gelirleri 212.000 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Bu gelirin yarısından fazlasını yani 111.000 akçesini Budin ve Peşte gümrüğünden ve Budin köprüsünden geçen esir, at ve diğer emtia için devlet adına tahsil edilen resm-i geçid ile bâc-ı ubur gelirleri oluşturmaktadır. Gümrük ve transit geçiş vergisi gelirleri içinde en fazla paya sahip olan ikinci vergi türü de 85.000 akçe olarak tahsil edilen gümrük vergisidir. Bu iki vergi gelirleri toplam gelirin %92,4'ünü oluşturmaktadır. Geri kalan 16.000 akçelik kısmın 6000 akçesi Budin Kalesi'nin kapılarından geçiş esnasında alınan bâclardan, 5000 akçesi Budin ve Peşte iskelelerine gelen ve giden gemilerden alınan resm-i dümendenden, 5000 akçesi ise Budin Pazarı'nda satılmak üzere geçirilen koyunlardan alınan bâclardan oluşmaktadır.

1562 yılında Budin ve Peşte gümrük ve geçiş vergisi gelirlerinin bir önceki tahrir dönemine göre 92,4 gibi önemli bir oranda artarak 408.052 akçeye yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde en fazla alınan vergi 260.734 akçe ile gümrük vergisidir. Gümrük vergisi bu dönemde 1546 yılına göre iki kattan daha fazla artış göstermiştir. Gümrük vergisini 93.531 akçe ile resm-i geçit ve bâc-ı ubûr takip etmektedir. 1562 yılında bir önceki dönemde olmayan esir pençığı gelirleri de 40.500 akçe ile bu gelir grubu içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Diğer vergi gelirleri ise 6500 akçe tutarındaki küçükbaş hayvanlardan alınan geçiş vergisi, 5500 akçe tutarındaki Budin kalesi kapılarından geçiş vergisi ve 1287 akçe tutarında resm-i dümen yani iskeleye yanaşan gemilerden alınan dümen vergisidir.

1580 yılında bu gruba giren vergi gelirleri önceki döneme göre %38,1 oranında artarak 563.530 akçeye yükselmiştir. Ayrıca bu tahrir döneminde gümrük ve transit geçiş vergileri ile esir pençığı gelirlerinin iki ayrı mukataa şeklinde sabit fiyatla iltizama verildiği anlaşılmaktadır. Bu mukataalardan birincisinin kira bedeli 523.030 akçe olup resm-i gümrük, resm-i geçid ve bâc-ı ubûr vergilerini kapsamaktadır. Mukataacı kanunname mucibince devlete bu miktarı ödedikten sonra geri kalan kısmı kendisi tasarruf edebilirdi. İkinci mukataa olan esir pençığı gelirleri ise 40.500 akçe idi. Bu

miktarda 1562 yılındaki miktar ile birebir aynı olmasından dolayı mukataa kira bedelinde herhangi bir artışın yapılmadığı anlaşılmaktadır.

1590 yılına gelindiğinde Budin ve Peşte gümrük ve transit geçiş vergisi gelirlerinin %1,8 oranında artarak 573.760 akçeye ulaştığı görülmektedir. Bu gelirin 533.260 akçesi⁸⁸⁶ yine önceki dönemde olduğu gibi gümrük ve geçiş vergilerinin bir arada toplanması için mukataa usulü kiraya verilmesi mukabilinde, 40.500 akçesi ise esir pençığı gelirlerinin kirası mukabilinde tahsil edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere bu mukataaları alan kişiler 10 yıldan bu yana önemli bir artış gerçekleştirilmeden devlete sabit miktarı ödeyerek gayet karlı bir sözleşme yapmışlardır. Zira ileride kır gelirleri içerisinde görüleceği üzere XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde 1546 yılından 1590 yılına kadarki hububat fiyatlarını baz alarak yapılan enflasyon artışı %50 civarındadır. Budin’de XVI. yüzyıl boyunca enflasyon ve vergi gelirleri artarken en azından son on yıl boyunca mukataa usulü verilen kira bedellerinin hiç artmaması oldukça dikkat çekicidir. Kanaatimizce bu uygulama ile devlet önemli miktarda vergi geliri kaybetmekte, devletin bu kayıpları mukataayı alan kişiler arasında paylaşılmaktaydı.

Budin Sancağı’na ait tapu tahrir defterlerinde icmal olarak verilen gümrük vergisi gelirlerini yıllara göre yukarıda kıyaslamıştık. Şimdi ise Lajos Fekete ve Gyula Kald-Nagy’nin Viyana Milli Kütüphanesi G.Flügels kataloğundan temin ederek transkribe ettikleri gümrük ve mukataa defterlerindeki verileri tablolaştırmak suretiyle aşağıda Tablo 44’te yer alan bilgileri elde etmiş bulunmaktayız. Ancak burada şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır. Hem hicri takvim ile miladi takvim arasındaki örtüşmezlik hem de gümrük defterlerinin hemen hepsinin hicri takvimin onuncu ayı olan Şevval ayı ile başlaması ve bir sonraki yıla geçmesi neticesinde ortaya çıkan hicri-miladi ay ve yıl karmaşası konuyu biraz anlaşılması zor hale getirmektedir. Esasında burada hicri takvime göre parça parça verilen verilerin bazılarını miladi takvime göre birleştirebiliriz ancak, bu sefer de diğer parçalar yarım kalacağından bu şekilde bir uygulama yapmayarak Fekete ve Kaldy-Nagy’nin transkripsiyonundaki defterlerin orijinaline sadık kalacağız. XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Budin ve Peşte gümrüğünün gelirleri Tablo 45’te listelenmiştir.

⁸⁸⁶ Bu meblağın 10.230 akçesi, Budin Sancağı’na tâbi Karye-i Adon’daki gümrük ve iskele gelirlerinden elde edilmiştir. Adon Köyü’nün diğer gelirleri kır gelirleri içerisinde verilirken, gümrük gelirleri esasen şehrsel gelirler olduğu için burada şehir gelirlerine dahil edilmiştir.

Tablo 45

XVI. Yüzyılın Çeşitli Dönemlerinde Budin'deki Gümrük Gelirleri

	957/958 1550-1551	978/979 1571-1572	980/981 1573-1574	987/988 1579-1580
Muharrem	3971	45.225	21.098	47.235
Safer	3796	34.911	11.377	45.645
R.Evvel	14.206	50.081		74.769
R.Ahir	26.430	37.467		45.351
C.Evvel		42.047		35.997
C.Ahir		100.571		54.281
Recep		20.183		57.049
Şaban		13.021		49.898
Ramazan		11.734		68.840
Şevval		18.238	5813	30.778
Zilkade	8886	52.405	44.718	16.998
Zilhicce	11.306	26.225	41.008	20.603
TOPLAM	68.595	452.108	142.351	547.444

Kaynak: Lajos Fekete ve Gyula Kaldy-Nagy, Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550-1580, Budapest, 1962.

Lajos Fekete ve Gyula Kaldy-Nagy'nin eserindeki verilerin derlenmesiyle oluşturulan yukarıdaki tablodaki gümrük gelirlerini yıllara ve aylara göre mukayese etmemiz gerekmektedir. Bu mukayese esnasında tabloda hicri olarak verilen aylar konunun daha iyi anlaşılması açısından tarafımızdan miladi takvime çevrilerek kullanılacaktır. Ancak burada belirtmemiz gereken bir husus ise bu defterlerin diğer mufassal gümrük defterlerinde olduğu gibi gelen ve giden malların, *âmed ve reft* olarak kaydedilmemiş olmasıdır. Tablo 45'te sarı renk ile gösterilen gümrük gelirleri 19 Kasım 1550 (9 Zilkade 957)'den 6 Mayıs 1551 (29 Rebi ül Ahir 958)'e kadar ki 5 ay 22 günlük periyodu kapsamaktadır. 1550 Kasımı'ndan başlayıp 1551 Mayıs başına kadar devam eden kayıtlarda Ocak ve Şubat aylarındaki gümrükteki vergi miktarı ve mal çeşitliliği önceki ve sonraki aylara göre çok azdır. Bunun sebebi ise muhtemelen bu aylarda havanın çok soğuk olması ve Tuna Nehri'nin buz tutması olabilir. Zira bu aylarda gümrüğün "hâli" yani boş olduğu günler çok fazladır. Bu periyotta gümrüğün en fazla çalıştığı ve buna mukabil en fazla gümrük vergisi alındığı aylar 26.430 akçe ile Nisan ve 14.206 akçe ile Mart aylarıdır. Defterdeki tüccarlar; Müslim ve Gayrimüslimlerin isimleriyle birbirinden ayrılırken, Yahudiler ise, isimlerinin Müslim isimleriyle aynı olmalarından dolayı Yakub Yahudi, İsmail Yahudi...vb. şekillerde ayrıca yazılmışlardır. Budin gümrüğüne gelen tüccarların etnik kimliklerine bakıldığında ise Müslüman

Türklerden başka, hristiyan Macarlar (Diyak İştvan, Marton, Janos ...vb.) ve muhtemelen Hıristiyan Rus veya Slav asıllı (Dimitri, Nikola) tüccarların bulunduğu görülmektedir. Gümrüklenen hamr, yani şarabın alım-satımı ve nakliyesi genellikle gayrimüslimler tarafından yapılmaktaydı. Defterdeki verilere göre; azep, mustahfız gibi askeri reyanın da ticaretle uğraştığını göstermektedir. Budin ve Peşte gümrüğünün en fazla bağlantılı olduğu şehirler; Semendire, Belgrad, Bosna, İylok, Üsküp ve Böğürdelen (Sabac) idi. Bu dönemde Budin ve Peşte gümrüğüne gelen malların başında yağ, bal, şarap, kuzu, sığır, yorgan, kepenek, buğday, yün, nal, mih, kürek, turşu, peynir, helva, pirinç, esir, arpa, meşin, kösele, incir, koyun ve sığır derisi, çuka, kuru et, mum, bıçak, ustura, kumaş, pabuç, kılıç vb. gelmekte idi. Gümrüğe gelen gemilerden resm-i geçid-i iskele alınırken, gümrüğe gelen esirler için resm-i geçid-i üsera veya resm-i ubûr alınmaktadır. Gümrükte ayrıca her gemi için 4 akçe nafaka olarak kaydedilen gider olduğu görülmektedir. Buna göre muhtemelen devlet, gümrüğe gelen her gemiyi boşaltmak için 4 akçe tutarında harcama yapıyordu. Budin gümrüğünde minhâ ücret olarak da günlük 10-15 akçe harcama vardır. Bu da muhtemelen gümrükte çalışan kişilerin maaşları olmalıdır. Bu dönemde toplam 68.595 akçe olarak tahsil edilen gümrük gelirlerinin 10.762 akçesi gümrük giderleri olarak dağıtıldıktan sonra geriye kalan 57.833 akçenin 54.753 akçesi hazineye teslim edilmiştir. Geri kalan 3080 akçelik kısım ise “*El-bâki der zimmet-i Mehmed*” ifadesiyle gümrük emini Mehmed Beyin zimmetinde kalmıştır.

Tablo 45’te mavi renk ile gösterilen gümrük gelirleri 26 Şubat 1571 (1 Şevval 978)’den başlamakta ve 15 Şubat 1572 (30 Ramazan 979)’ye kadar bir yıllık periyodu kapsamaktadır. Bu dönemde defterdeki verilere göre en fazla ihraç ve ithal malların başında esbab-ı Bosna, kirbas-ı penbe, sahtiyani, zeytinyağı, tabak, sirke, hamr, bal, tahta, sığır ve kuzu derisi, tuzlu balık, arpa, buğday, darı ve keten gibi ürünler gelmektedir. Yine defterlerdeki verilere göre Osmanlı askeri teşkilatında görevli yeniçeri, mustahfız, odabaşı, yazıcı, serbölük, azep ...vb. görevlilerin de gemi sahibi oldukları ve ticaret yaptıkları görülmektedir. Bu dönemde çuka, hırdavat ve bıçak ticaretinin olduğu günlerde gelen giden gemilerden fazla vergi alındığı ve genelde de gayrimüslimlerin bu işi yaptığı anlaşılmaktadır. Orta Avrupa’dan Budin gümrüğüne gelen tekstil ürünlerinin fazlalığından anlaşıldığına göre Budin’de ve Osmanlı Devleti’nde İngiliz, Breslav ve diğer çukalar çok talep görmekteydi. Bu dönemde

gümrük gelirlerinin en fazla olduğu ay 100.571 akçe ile Ekim ayıdır. Muhtemelen bu aylarda bağbozumu yapılmakta ve ciddi miktarda şarap ve şıra elde edilmekteydi. Genel olarak bakıldığında Mart ayından itibaren gümrük gelirlerinin arttığı ve bu durumun Kasım ayına kadar devam ettiği görülmektedir. Kasım, Aralık, Ocak ve Şubat ayları ise en soğuk günlerin hüküm sürdüğü aylar olduğundan bu aylarda Budin ve Peşte gümrük gelirlerinin oldukça azaldığı, hatta bazı günlerde gümrüğün hiç çalışmadığı da defterlerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Tablo 45'te yeşil renk ile gösterilen gümrük gelirleri 16 Şubat 1572 (Gurre-i Şevval 979)'den 20 Haziran 1572 (8 Safer 980)'ye kadar devam eden 5 ay süre zarfında alınan gümrük vergilerini kapsamaktadır. XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki gümrük gelirlerine baktığımızda sadece 1550-1551 dönemindeki kayıtların Zilkade ayında, diğer tüm periyotlardaki kayıtların Şevval ayında başladığını görmekteyiz. Bunun özel bir mana taşıyıp taşımadığını tespit edemiyoruz. Bu dönemdeki gümrük kayıtlarına baktığımızda en fazla gümrük gelirin 59.936 akçe ile Mart ve 44.127 akçe ile Nisan ayında tahsil edildiğini görüyoruz. 1572 yılının Mayıs ve Haziran aylarında gümrük gelirlerinin azaldığı özellikle dikkat çekmektedir. Bu dönemde de Budin ve Peşte gümrüğünde ithal ve ihraç edilen emtia içinde hububat, şarap, madeni eşyalar, tekstil mamülleri, sığır ve kuzu derisi, bal, peynir, sirke, pastırma, kirbas, gön, sahtiyân...vb. önemli yere sahiptir. Deftere göre 1572'de Budin ve Peşte gümrüğüne gelen ve giden tüccarlar Müslim, gayrimüslim ve Yahudilerden oluşmaktaydı.

Tablo 45'te gri renk ile gösterilen gümrük gelirleri 4 Şubat 1573 (Gurre-i Şevval 980)'ten 23 Ocak 1574 (30 Ramazan 981)'e kadar devam eden bir yıl içinde alınan gümrük vergilerini kapsamaktadır. Bu dönemde en fazla gümrük vergisi alınan aylar 58.140 akçe ile Kasım ve 47.159 akçe ile Ekim aylarıdır. En az gümrük gelirin olduğu aylar ise Aralık, Ocak ve Şubat aylarıdır. 1573-1574 yılları arasındaki 12 ay boyunca tahsil edilen toplam gümrük geliri 357.898 akçedir. Müslim, Gayrimüslim ve Yahudilerden oluşan tüccarlar Budin ve Peşte gümrüğüne bu dönemde de aynı malları ithal ve ihraç etmişlerdir. Hem bu defterde hem de önceki defterlerdeki verilere göre hammadde ve hububat ticaretini genelde Müslümanlar yaparken, işlenmiş mamuller özellikle çuka, hırdavat, bıçak, bakır aletler gibi ürünlerin ticaretini genelde Gayrimüslimler yapmaktadır. Ayrıca gayrimüslimlerin emtialarından anlaşıldığına göre

ciddi oranda demircilik işi ile meşgul oldukları ve Osmanlı Devleti'ne Avrupa'dan sürekli bıçak, tırpan, hırdavat vb. demir mamüllerin getirildiği görülmektedir.

Tablo 45'te kahverengi olarak gösterilen gümrük gelirleri Yahudi Yahya ve ortaklarının işlettiği Budin ve Peşte iskeleleri ile Tuna Nehri köprüsünün 21 Kasım 1579 (Gurre-i Şevval 987)'dan 8 Kasım 1580 (30 Ramazan 988)'e kadar devam eden bir yıl içinde getirdiği gümrük vergilerini kapsamaktadır. Bu dönemde en fazla gümrük vergisi tahsil edilen üç ay 74.769 akçe ile Nisan, 68.840 akçe ile Ekim ve 57.049 akçe ile Ağustos aylarıdır. En az gümrük vergisinin alındığı aylar ise 16.998 akçe ile Aralık ve 20.603 akçe ile Ocak aylarıdır. Tablo 44'te de görüldüğü üzere diğer ayların ortalama gümrük vergisi tutarları 35.000 ila 54.000 akçe arasında değişiyordu. Budin gümrüğüne gelen giden tüccarların dini mensubiyeti ve ticari emtiaları önceki yıllardan farklı değildir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak; Budin gümrüğüne gelen her bir sefineye (büyük gemi) yaklaşık 1200-1400 kile hububat yükleniyordu. Bu da aşağı yukarı 11-13 tona karşılık gelmekteydi. Nasad yani küçük gemilere ise 500-600 kile (4,5-5 ton) hububat yüklenirdi. Budin gümrüğüne Semendire, Belgrad, Varadin ve diğer Tuna iskelelerinden 10/1 oranında toplanan öşürlerin oluşturduğu büyük miktarda hububat gelirdi. Örneğin 1571 yılında 4200 ton buğday Budin'e gelmiştir. Buğdaydan başka Bulgaristan'daki çeltik tarlalarından elde edilen ve öşür olarak alınan pirinç de Budin'deki Türk askerlerinin iâşesi ve zaman zaman da Viyana'ya ihraç edilmek üzere Budin'e nakledilirdi. Budin gümrüğüne sanayi mamulleri olarak da en fazla elbiselik kumaş, aba ve hazır elbise gelirdi. Gümrükte bunlar genel olarak çok ayrıntılı yazılmadan esbab-ı mütenevvia, esbab-ı Bosna olarak kaydedilmiştir. Budin'e mal getiren tüccar yollardaki her türlü tehlikeyi atlatıp Budin'e geldiği zaman denizden geldiyse Budin'de Saray İskelesinde, karadan geldiyse Beç Kapısı önündeki kara gümrüğünde mallarını gümrüğe sokardı. Denizden gelen sefinenin adetinden 1571 yılında 300, 1580 yılında da 400 akçe gümrük vergisi alınırđı. Nasadlardan alınan vergiler ise burada belirtilmemiştir. Kara yoluyla gelen ve iki tekerlekli araba olan Koçi'den (kocsi) dört tekerlekli arabaya nispeten daha az vergi alınırđı. Budin'e gelen

mallardan kanunnamele belirtilen vergiler alınırken, Budin'deki Türk askerlerinin yaşesi için ya da Paşa için mal getiren gemi ve arabalardan gümrük vergisi alınmazdı.⁸⁸⁷

Halil İnalıcık'ın Fekete ve Kaldy-Nagy'den naklederek yayımladığı tabloya göre Budin gümrüğünün tekstil ürünleri ve madeni eşya ithalat miktarları Tablo 46 ve Tablo 47'de listelenmiştir.

Tablo 46

Budin ve Peşte İskelelerindeki Toplam Tekstil İthalatı

	1571	1573	1580
Çuha	35 denk	51 denk	32 denk'ten fazla
Keçe kumaş (aba)	12 denk	13 denk	31 denk
Kebe (cübbeler)	89 denk'ten fazla	10 denk'ten fazla	2 denk'ten fazla
Aba (cübbeler)	24 denk	50 denk	---
Yanbolu Kebesi	25 denk'ten fazla	4 denk	---
Tirnovovo Kebesi	3 (?)	---	---
Sof	---	---	1 denk
Halı, Kilim	3 denk'ten fazla	900 parça	44 deste
Pamuk	43 denk	11 denk	3 denk
Kirbas (bez)	56 denk'ten fazla	22 denk'ten fazla	1 denk
Pamuk ipliği	23 denk	---	---
Bogası	17 denk	83 denk	32 denk'ten fazla
Müslin (dülbend)	---	15 (?)	---
Keten	45 denk	54 denk	59 denk'ten fazla
Bürümcük	---	---	4 top

Kaynak: Fekete ve Kaldy Nagy (1962); Barkan (1943)'dan naklen Halil İnalıcık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, ed.Halil İnalıcık ve Donald Quataert, çev. Halil Berktaş, Cilt 1, İstanbul, 2000, s.369.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere XVI. yüzyılın son çeyreğinde Budin ve Peşte deniz gümrüğüne Avusturya ve Orta Avrupa'dan önemli miktarda tekstil ürünleri ithal edildiği anlaşılmaktadır. Budin ve Peşte gümrüğü vasıtasıyla Osmanlı topraklarına getirilen diğer sanayi mamülleri bıçak, kılıç ve at nalı gibi madeni eşyalardır. Avusturya'dan ithal edilen madeni eşyaların XVI. yüzyılın son çeyreğindeki miktarları aşağıda Tablo 47'de gösterilmiştir.

⁸⁸⁷ Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", ss.712-715.

Tablo 47**Budin ve Peşte İskelelerindeki Madeni Eşya İhtalatı**

Madeni Eşya	1571	1573	1580	Vergi
Bıçak	436.750 adet ve 36 fiçı	274.250 adet ve 113 fiçı	1500 adet ve 159 fiçı	Her 1000 adetten 25 akçe, eğer iyi kalite değilse 12 akçe
Kılıç	300 adet	6 denk	---	
At nalı	76 denk	146 denk	22 denk	

Kaynak: Fekete ve Kaldy Nagy (1962); Barkan (1943)'dan naklen Halil İncılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, ed.Halil İncılık ve Donald Quataert, çev. Halil Berktaş, Cilt 1, İstanbul, 2000, s.371.

Halil İncılık, Budin ve Peşte gümrüğü vasıtasıyla Avusturya'dan yapılan ithalat arasında bıçaklar, bakır ve kalayın önemli yer tuttuğunu özellikle de Osmanlı topraklarında rağbet gören ucuz Avusturya bıçaklarının, yünlü kumaşların ve süveg denen başlıkların ithal edildiğini belirtmektedir.⁸⁸⁸ Osmanlı Devleti'nden Avusturya'ya yapılan ihracatta en önemli yeri ise sığır ticareti tutmaktadır. Sandor Takats, Viyana arşivlerinden elde ettiği verilere göre; 1549-1551 yıllarında Viyana'daki pazarlarda Macaristan'dan ithal edilen 187.875 baş öküzün satıldığını belirtirken, S.Herberstein ise bu rakamların bir yıla ait olmadığını ve sürekli olarak bu yıllarda Macaristan'dan Viyana'ya her yıl 80.000 öküz ihraç edildiğini bildirmektedir.⁸⁸⁹

5.3.1.1.3. Üretim Mukabilinde Alınan Vergi Gelirleri

Budin Nahiyesi'nin şehir merkezinde yapılan her türlü üretim neticesinde devlet adına tahsil edilen vergi gelirleri aşağıda Tablo 48'de listelenmiştir. Bu vergi gelirleri arasında tarım, hayvancılık ve değirmencilik gibi faaliyetlerden alınan vergiler bulunmaktadır.

Tablo 48**Budin Nahiyesi'nin Tarım ve Hayvancılık Vergisi Gelirleri**

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Resm-i âsiyâb	850	1000	2050	2050
Resm-i keyl	5333	3350	-	-
Öşr-ü mâhi	1550	4100	-	-
Resm-i fiçı-i hamr (şarap) ve öşr-ü şire	33.000	205.959	200.000	200.000
Resm-i kanâre	3000	3200	-	-

⁸⁸⁸ İncılık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s.372.

⁸⁸⁹ S.Takats ve S.Herberstein'den naklen Gyula Kaldy-Nagy, "Tımar Sisteminin Macaristan'da Tarımsal Üretime Etkisi", çev. Şadan Karadeniz, **Bellekten**, Cilt 38, Sayı 151, Ankara 1974, ss.503-504.

Tablo 48'in devamı

Mahsûl-ü bahçe ve bostan	399	200	-	250
Mahsûl-ü cezire-i duhterân ⁸⁹⁰	-	2548	400	450
Hâsıl-ı varoş-u Budun ber vech-i maktû fî sene	-	-	220.000	220.000
TOPLAM	44.132	220.357	422.450	422.750

1546 yılında Budin Nahiyesi'nin şehir merkezinde üretim mukabilinde alınan vergilerin toplamı 44.132 akçedir. Bu gruba giren vergileri tarım ve hayvancılık olarak iki grupta incelemek gerekmektedir. Tarımsal ürün gelirlerine bakacak olursak en fazla payın 33.000 akçe ile şarap ve şıra üretiminden tahsil edilen vergi gelirlerine ait olduğu görülür. Bunun dışında tarımla alakalı vergilerden resm-i kilenin 5333 akçe olarak tahsil edildiği ve 1546 yılında bu gelir grubu içinde ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. 399 akçe olarak tahsil edilen gelir grubu ise Budin Nahiyesi'nin şehir merkezinde çok az da olsa bahçe ve bostan yetiştiriciliğinin bulunduğunu göstermektedir. Bundan başka şehir merkezinde 17 adet değirmen bulunduğu ve bu değirmenlerin üretiminden 850 akçe gelir elde edildiği kayıtlıdır. Budin Nahiyesi'nin şehir merkezindeki hayvancılık gelirlerine bakacak olursak; hayvan kesiminin yapıldığı mezbahalardan 3000 akçe kanâre vergisi alındığı görülmektedir. Tapu tahrir defterlerindeki veriler, şehir merkezinde hayvan yetiştiriliği yapılmadığını göstermektedir. Burada kesilen hayvanların kırsal kesimden veya başka sancaklardan getirildiğini; ve şehrin et ihtiyacını karşılamak için kesildiğini tahmin ediyoruz. Bu dönemde şehir merkezinde 1550 akçe tutarında balık öşrü tahsil edildiği kayıtlıdır. Bu balıklar Tuna Nehri ve göllerden tutulmaktaydı.

1562 yılına gelindiğinde bu gelir grubunun toplamının 220.357 akçeye yükseldiği görülmektedir. Buradaki olağanüstü artışın en önemli sebebi şarap ve şıra üretiminden tahsil edilen 205.959 akçedir. Bu dönemde şarap ve şıra üretiminden alınan vergi gelirlerinin bu kadar yükselmesinin nedeni, 1546 yılından 1562 yılına kadarki on altı yıl zarfında her yerin üzüm bağı yapılması değildir. Kanaatimizce bu durumun sebebi, 1546 yılında yapılan ilk tahrirde şarap ve şıra üretiminin tam olarak kayıt altına alınamaması, tahrir eminlerinin genel olarak esnek davranması, buna karşın 1562

⁸⁹⁰ Türkçe'ye Kızlar Adası olarak tercüme edilen bu ada, Budin'de Tuna Nehri dahilinde oluşmuş küçük bir ada olup günümüzde Macarca'da Margit-Sziget olarak adlandırılmaktadır.

yılında ise vergi kalemlerinin detaylı bir şekilde tespit edilerek verilerin daha kesin bir şekilde kayıtlara yansıtılması olabilir. Zira daha önce de izah ettiğimiz üzere; Osmanlı Devleti bir yeri fethettiği zaman halkın ilk anda aşırı tepkisini çekmemek için eski kanunları ve adetleri kullanmak suretiyle esnek davranabiliyordu. 1562 yılında şıra üretiminden sonra tarımsal ürün ve faaliyetlerden alınan vergiler arasında 3350 akçe ile ikinci sırada resm-i kile, üçüncü sırada ise Tuna Nehrin’de yer alan Cezire-i Duhterân’da yapılan üretim neticesinde elde edilen 2548 akçelik gelir grubu gelmektedir. Önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de bahçe ve bostan yetiştiriciliğinin devam ettiği ancak buradan elde edilen gelirlerin 200 akçeye düştüğü görülmektedir. Bunun dışında önceki dönemde 17 adet olan değirmen sayısının bu dönemde 20’ye çıktığı ve bunlardan da 1000 akçe vergi alındığı anlaşılmaktadır. Şehir merkezindeki hayvancılık gelirlerine bakacak olursak; önceki dönemde 1550 akçe olan balık öşrünün bu dönemde 4100 akçeye, kanâre vergisinin ise 3200 akçeye yükseldiği görülmektedir. Bu tahrir döneminde en fazla gelir yine şarap ve şıra üretiminden tahsil edilen resm-i fıçı-i hamr ve öşr-ü şiredir.

1580 yılı tahrir kayıtları, Budin şehir merkezindeki üretim vergilerinin önceki döneme göre %91,7 oranında artarak 422.450 akçeye yükseldiğini göstermektedir. Burada Budin Nahiyesi’nin varoşunun ber vech-i maktû⁸⁹¹ olarak iltizama verildiği dikkat çekmektedir. Buna göre; tapu tahrir defterinde Budin’in şehir merkezindeki varoşun gelirlerinin “*hâsil-ı varoş-u Budun ber vech-i maktû fî sene*” başlığı altında 220.000 akçe bedel ile toptan ve götürü hesap ile kiraya verildiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra şehir merkezindeki bağlardan elde edilen şarap ve şıra vergisinin önceki döneme göre biraz düşerek 200.000 akçeye gerilediği görülmektedir. Bu dönemde Budin Nahiyesi’nin şehir merkezinde 41 adet değirmenden 2050 akçe vergi alındığı da dikkat çekicidir. Zira önceki dönemlerde değirmen sayısı 17 ve 20 arasında değişmekteydi. 1580 yılında Cezire-i Duhterân’ın gelirlerinin 400 akçeye düştüğü görülür. Bu tahrir döneminde en fazla dikkat çeken mesele ise hayvancılık gelirlerinin kaydedilmemesidir. Muhtemelen bu gelirler biraz önce bahsettiğimiz mukataa sistemine dahil olup burada ayrı ayrı belirtilmemiştir.

⁸⁹¹ Ber vech-i maktû yani yıllık götürü vergi sistemidir. Bu uygulama genelde nüfusu fazla olan ve az çok varlıklı olan kişilerin yaşadığı yerlerde verginin bölüşülerek her yıl eksiksiz olarak ödenmesi esasına dayanmaktaydı. Bundan başka bu sistem, çok küçük yerler olan ve oralara gitmeye değmeyen yerler, ayrıca merkezden uzak yerlerde yani sınırların dışında bulunan ve vergi tahsildarı ile tumar sahibinin gidemediği yerlerde de uygulanırdı. Bkz. Fekete, “*Türk Vergi Tahrirleri*”, s.311.

1590 yılında Budin Nahiyesi'nin şehir merkezindeki üretim gelirlerinin toplamı 422.750 akçedir. Burada bir önceki dönemdeki mukataa yapısının devam ettiği görülmektedir. Buna göre; bu dönemde en fazla gelir yine Budin varoşunun maktû olarak ödediği 220.000 akçe tutarındaki iltizam bedelidir. Bundan sonra en fazla gelir yine şarap ve şıra üretiminden tahsil edilen 200.000 akçe tutarındaki resm-i fıçı-i hamr ve öşr-ü şiredir. Bu dönemde, önceki dönemde olmayan 250 akçe tutarında reayadan bahçe ve bostan vergisi alınmıştır. Cezire-i Duhterân'ın (Kızlar Adası) gelirleri ise 1590 yılında 450 akçeye yükselmiştir. Budin şehir merkezindeki değirmen sayısı önceki dönem ile aynı kalmış ve 41 adet değirmenden 2050 akçe resm-i âsiyâb tahsil edilmiştir. Sonuç olarak bu tahrir döneminde de en fazla üretimin şarap ve şıra üretimi olduğu anlaşılmaktadır.

5.3.1.1.4. Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri

Budin Nahiyesi'nin şehir merkezindeki, pazar, ticaret, gümrük ve üretim vergilerinin dışında şehir merkezinde meydana gelen evlenme, tımar-zeamet terakki ve tevcih harcı ve hazineye intikal eden miraslar gibi muhtelif ceza ve harçlardan oluşan vergi gelirleri bu kısımda incelenecektir. Bu gruba resm-i berat, bâd-ı hevâ, resm-i arûs, mahsûl-ü beyt-ül mâl ve yava...vb. vergiler girmektedir. XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde bu grubun vergi gelirleri aşağıda Tablo 49'da gösterilmiştir.

Tablo 49

Budin Nahiyesi'nin Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Resm-i tezkerehâ-i berevât	50.000	120.000	160.000	170.000
Bâd-ı hevâ	8000	-	-	-
Resm-i arûsiyye-i müslümânân	2000	3500	-	-
Mahsûl-ü beyt-ül mâl ve yava	38.000	90.000	90.000	90.000
TOPLAM	98.000	213.500	250.000	260.000

1546 yılında Budin Nahiyesi'nin merkezinde muhtelif harç ve ceza grubuna giren vergi gelirlerinin toplamı 98.000 akçedir. Bu gelirlerin içinde en fazla paya sahip olanı 50.000 akçe ile sipahilere tımar/zeamet tevcihi ve terakkisi verildiği zaman yazılan tezkere ve beratlar mukabilinde alınan harç gelirleridir. İkinci sırada 38.000 akçe ile Budin Nahiyesi'nin şehir merkezinde, varisi olmayan malların hazineye intikali neticesinde

elde edilen bir bakıma müsadere gelirleri, üçüncü sırada ise şehir merkezinde işlenen ve paraya çevrilebilen suçlar için 8000 akçe olarak tahsil edilen ceza gelirleri gelmektedir. Bu grubun içinde en az paya sahip olan vergi gelir grubu Müslüman kadınların evlenmeleri neticesinde kanunname mucibince tahsil edilen ve 1546 yılında 2000 akçe olan resm-i arustur. Budin Kanunnamesi'nde yer almasına rağmen Budin'de gayrimüslim kadınlardan resm-i arus tahsil edilmemesi oldukça dikkat çekicidir.

1562 yılında muhtelif harç ve cezalardan oluşan gelirlerin toplamı önceki döneme göre %117 oranında artarak 213.500 akçeye yükselmiştir. Bu rakamın yarısından fazlası yani 120.000'i sipahiler ve devlet görevlileri için hazırlanan tezkere ve berat harçları olup bunların önceki döneme göre oldukça arttığı dikkat çekmektedir. Bunun sebebi de 1546 tahririnde çok fazla tımar ve zeamet tevcih edilmediği buna karşılık Osmanlı idaresinin Budin'de tam anlamıyla sağlanmasından sonra 1562 yılında oldukça tımar ve zeamet tevcih edilmesi olabilir. Bu dönemde beyt-ül mâla devredilen varissiz miras ve yava vergisi toplamı 90.000 akçe olup bu gelir grubu içinde önemli bir yere sahiptir. Müslüman kadınların evlenmesi neticesinde alınan arus vergisi gelirleri de bu dönemde önceki döneme göre önemli miktarda artarak 3500 akçeye çıkmıştır.

1580 yılına gelindiğinde bu gruba giren gelirlerin toplamı önceki döneme göre % 17 oranında artarak 250.000 akçeye yükselmiştir. Bu tahrir döneminde tezkere ve berat vergisinin 160.000 akçeye yükseldiği görülmektedir. Önceki dönemde bu vergi 120.000 akçe tahsil edildiğine göre; Budin Nahiyesi'nde tımar ve zeamet tevcihinin hızla yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde bâd-ı hevâ ve resm-i arûs'un ayrıca tahsil edilmediği görülmektedir. 1580 yılında mahsûl-ü beyt-ül mâl ve yavâ adı altında kaydedilen 90.000 akçelik gelirin mukataa usulü iltizama verilmiş olabileceğini tahmin ediyoruz. Zira bir önceki dönemde de 90.000 akçe olan bu gelir grubunun 1580 ve 1590 yılında da aynı miktarda tahsil edilmesi biz de bu intibâyı yaratmıştır.

1590 yılında muhtelif harç ve ceza gelirleri bir önceki tahrir dönemine göre % 4 artarak 260.000 akçeye yükselmiştir. Bu gelir grubu da bir önceki dönemdeki gibi iki kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi tezkere ve berat harçları olup 170.000 akçe olarak toplam gelirin büyük çoğunluğuna tekabül etmektedir. İkincisi ise mukataa usulü iltizama verildiğini tahmin ettiğimiz ve mahsûl-ü beyt-ül mâl ve yava başlığı altında 90.000 akçe olarak tahsil edilerek hazineye aktarılan paralardır. Sonuç olarak XVI.

yüzyılın muhtelif dönemlerinde Budin Nahiyesi'nin şehir merkezinde tahsil edilen harç ve cezalar sürekli bir yükselme göstermiştir.

5.3.1.1.5. Budin Nahiyesi'nin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış

Budin Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin toplamı Tablo 50'de verilmiş olup aşağıda bu gelirler yıllara ve kategorilere göre mukayese edilmiştir.

Tablo 50

Budin Nahiyesi'nin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Raiyyet (Kulluk) Vergileri	11.100	11.200	-	-
Üretim Mukabilinde Alınan Vergiler	44.132	220.357	422.450	422.750
Pazar ve Ticaretle İlgili Vergiler	175.500	129.799	141.284	138.784
Gümrük ve Transit Geçiş Vergileri	212.000	408.052	563.530	573.760
Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri	98.000	213.500	250.000	260.000
TOPLAM	540.732	982.908	1.377.264	1.395.294

1546 yılında Budin Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin toplamı 540.732 akçedir. Bu tutarın 212.000 akçesini Budin şehir merkezindeki gümrük ve transit geçiş vergileri oluşturmaktadır. Şehir gelirleri içerisinde ikinci sırada 175.000 akçe ile pazar ve ticaretle ilgili vergiler yer almaktadır. Üçüncü sırada ise 98.000 akçe ile muhtelif harç ve ceza gelirleri bulunmaktadır. Budin şehir merkezinde bu dönemde en az gelire sahip olan iki grup ise 44.132 akçe ile üretim mukabilinde alınan vergiler diğeri ise 11.100 akçe tutarındaki kulluk vergileridir. Buradan da anlaşıldığına göre; şehir merkezindeki gelirlerin %71,6'sını gümrük ve ticaret vergileri, %28,4'ünü diğer vergiler oluşturmaktadır. Budin'de gümrük ve ticaret rejimi oldukça gelişmiş olduğundan burada tam bir şehir hayatının ve ekonomisinin hüküm sürdüğü ifade edilebilir.

1562 yılındaki tahrir kayıtlarına göre; Budin Nahiyesi'nin şehir gelirleri önceki döneme göre % 81,7 oranında artarak 982.908 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde de şehir gelirlerinin içinde en yüksek paya 408.052 akçe ile gümrük ve ticaret vergilerinin sahip olduğu anlaşılmaktadır. İkinci sırada ise 213.500 akçe ile muhtelif harç ve ceza gelirleri gelmektedir. 1562 yılında Budin şehir merkezindeki üretim mukabilinde alınan vergiler de önceki döneme göre artarak 220.357 akçeye yükselirken; pazar ve ticaret ile ilgili vergiler bu dönemde düşüş göstererek 129.799 akçeye gerilemiştir. Kulluk vergilerini

oluşturan resm-i kapu ve cizye gelirleri de bu dönemde ufak bir artış ile 11.200 akçeye yükselmiştir. Yukarıda da izah ettiğimiz üzere bu dönemde üretim mukabilinde alınan vergilerdeki olağanüstü yükselişin sebebi şarap ve şıradan alınan vergilerdir. Bunun neticesinde yukarıda Tablo 50’de de görüldüğü gibi şehir merkezindeki üretim gelirlerinin, pazar ve ticaret gelirlerinin önüne geçmesi oldukça dikkat çekicidir.

1580 yılında Budin Nahiyesi’nin şehir gelirlerinin toplamı 1562 yılına göre %40,1 oranında artarak 1.377.264 akçeye yükselmiştir. Şehir gelirlerinin yükselişindeki en yüksek paya sahip iki gelir grubundan birincisini gümrük gelirleri, ikincisini de üretim mukabilinde alınan vergiler oluşturmaktadır. Bu dönemde gümrük ve ticaret gelirleri 563.530 akçeye yükselerek önemli bir yekun teşkil etmektedir. Diğer taraftan şehir merkezi ve civarındaki şarap ve şıra üretiminin başını çektiği üretim vergi gelirleri 1580 tahririnde 422.450 akçe gibi yüksek bir miktara ulaşmıştır. Bu dönemde şehir merkezinden tahsil edilen harç ve ceza gelirlerinin toplamı da biraz artış göstererek 250.000 akçeye yükselmiştir. Şehirlerde en önemli gelir kaynaklarından olan pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirleri önceki döneme göre % 8,8 oranında artarak 141.284 akçeye yükselmiştir. Ancak pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirlerinin şehir gelirleri içerisinde en düşük paya sahip olması Budin şehir merkezinde pazar ve ticaretin sekteye uğrayarak gümrük ve üretim vergilerinin gerisinde kaldığını göstermektedir. Bu dönemde şehir merkezinde resm-i kapu ve cizye gibi kulluk vergilerinin alınmadığı da görülmektedir.

1590 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Budin şehir merkezinin gelirleri 1.395.294 akçeye yükselmiştir. Önceki döneme göre şehir gelirlerinin artış oranı % 1,3’tür. Bu dönemde de şehir gelirlerinin içinde en fazla paya sahip olan gelir grubu 573.760 akçe ile gümrük ve transit geçiş vergileridir. Üretim mukabilinde alınan vergi gelirleri de 422.750 akçe ile bu dönemde oldukça yüksek bir yekuna sahiptir. Şehir merkezi ve civarında şarap ve şıra üretiminin sürekli yükseldiği gözlemlenmektedir. 1590 yılında Budin şehir merkezindeki muhtelif harç ve ceza gelirleri önceki döneme göre 10.000 akçe artarak 260.000 akçeye yükselmiştir. Bu tahrir döneminde de bir önceki dönemde olduğu gibi şehir gelirleri içerisinde en az paya sahip olan gelir grubunun 138.784 akçe ile pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirleri olduğu anlaşılmaktadır. Pazar ve ticaret gelirleri önceki

döneme göre % 1,7 oranında azalmıştır. 1590 yılında da Budin şehir merkezinde kulluk vergilerinin tahsil edilmediği tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Budin şehir merkezindeki gelir gruplarından gümrük gelirleri, üretim mukabilinde alınan vergi gelirleri ve muhtelif harç ve ceza gelirleri sürekli yükselmiştir. Pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirleri ise 1546 yılından 1590 yılına kadar inişli çıkışlı bir grafik çizmiştir. Kulluk vergileri ise sadece 1546 ve 1562 yıllarında tahsil edilmiş ve iki dönem arasındaki fark sadece 100 akçedir. Buradan Budin şehir merkezi ve civarında şarap ve şıra üretiminin, ithalat ve ihracatının, dolayısıyla üretim ve gümrük gelirlerinin şehir gelirleri içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

5.3.1.2. Budin Nahiyesi'nin Kır Gelirleri

Nahiyenin şehir gelirlerinden sonra kır gelirlerine göz atmak gerekmektedir. Budin Nahiyesi'ne tâbi köy, varoş ve mezralardaki tarım, hayvancılık vb. diğer gelirleri aşağıda incelenecektir.

5.3.1.2.1. Budin'in Kırsal Kesimindeki Tarım ve Hayvancılık Gelirleri

Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde yerleşim birimleri genelde şehir ve köyler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Şehirde yukarıda da belirttiğimiz üzere ticaret, pazar, gümrük... vb. gelirler ön planda iken köylerde genellikle reyanın iştiğal ettiği tarım ve hayvancılık gelirleri ön planda idi. Şehir gelirlerinden sonra Budin nahiyesine tâbi köy, varoş ve mezralardan elde edilen gelirlerden tarım ile ilgili olanlar Tablo 51'de, hayvancılık ile ilgili olanlar ise Tablo 53'te listelenmiştir.

Tablo 51

Budin'in Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri

Gelir Grubu		1546	1562	1580	1590
TARIM	Buğday	49.630	135.047	224.511	169.856
	Mahlut	17.865	32.400	37.449	29.705
	Arpa	1840	-	-	-
	Mercimek	-	2980	-	-
	Şıra	80.720	205.312	140.382	96.750
	Bağ	275	4737	-	5262
	Çayır	1640	14.324	8969	5425
	Meyve, sir ve piyaz	-	3380	2726	1751

Tablo 51'in devamı

	Hime ve giyah	564	11.530	41.322	47.330
	Keten ve kendir	-	5472	18.127	3944
	Resm-i âsiyâb	975	1525	1200	1150
	TOPLAM	153.509	416.707	474.686	361.173

1546 yılında Budin'in kırsal kesiminde yetiştirilen tarımsal ürünler karşılığında tahsil edilen vergilerin toplamı 153.509 akçedir. Budin'in kırsalında yetiştirilen tarım ürünleri buğday, mahlut⁸⁹², arpa, şıra vb.'dir. Bunun dışında bağcılık, odun ve otçuluk (yemcilik) gibi tarımın değişik kolları da mevcuttur. Tarımsal ürünlerden alınan vergilerin dağılımına bakacak olursak; en fazla verginin 80.720 akçe ile şıra üretiminden, sonra 49.630 akçe ile buğday üretiminden ve 17.865 akçe ile mahlut üretiminden tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde diğer ürünlerden alınan vergiler ise arpa için 1840 akçe, çayır için 1640 akçe, odun ve otluk için 564 akçe ve bağ için 275 akçedir. 1546 yılında Budin'in kırsalındaki değirmenlerden ise 975 akçe vergi alınmıştır.

1562 yılında Budin'in kırsalındaki tarımsal ürün yetiştiriciliği mukabilinde elde edilen vergi gelirleri toplamı önceki döneme göre %171,4 oranında artarak 416.707 akçeye yükselmiştir. Bu dönemdeki tarım ürünlerinden alınan vergilerin dağılımı şöyledir: En fazla vergi 205.312 akçe ile şıra üretiminden daha sonra 135.047 akçe ile buğday ve 32.400 akçe ile mahlut üretiminden alınmıştır. Bunların dışında 1562 yılında 14.324 akçe çayırlardan, 11.530 akçe odun ve otluktan, 5472 akçe keten ve kendirden, 4737 akçe bağlardan, 3380 akçe meyve ve sebzeden ve 2980 akçe mercimek üretiminden vergi tahsil edilmiştir. Görüldüğü gibi bu dönemde Budin'in kırsalındaki tarım ürünlerinin çeşitliliği artmıştır. Özellikle şıra üretimi bu dönemde olağanüstü bir şekilde artmıştır. 1562 yılında Budin'in köy ve mezarlarındaki değirmenlerden elde edilen vergi miktarı ise 1525 akçedir.

1580 yılındaki tarım gelirlerinin toplamı 1562 yılına göre %13,9 oranında artarak 474.686 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde de tarımsal ürün gelirleri içerisindeki en fazla paya sahip olan üç ürün sırasıyla 224.511 akçe ile buğday, 140.382 akçe ile şıra ve

⁸⁹² Sözlükte karışık anlamına gelen mahlut, tapu tahrir kaynaklarında buğday ve çavdarın karışımından elde edilen hububat için kullanılmıştır. Bkz. Çoban, "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16.Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmesi Üzerine", s.6.

41.322 akçe ile odun ve otluk üretiminden elde edilen vergi gelirleridir. Daha sonra 37.449 akçe ile mahlut, 18.127 akçe ile keten ve kendir üretiminden elde edilen gelirler gelmektedir. Bunların dışında Budin'in kırsalında bu gelir grubu içinde oldukça az yekuna sahip olarak çayır, meyze ve sebze üretimi de mevcuttur. 1580 yılında değirmenlerden alınan vergi miktarı ise önceki döneme göre azalarak 1200 akçeye düşmüştür.

1590 yılındaki tahrir kayıtları, Budin'in köy ve mezralarındaki tarımsal faaliyetlerden alınan vergilerin önceki döneme göre %23,9 oranında azalarak 361.173 akçeye düştüğünü göstermektedir. Bu dönemde tarımsal ürünler içinde en fazla verginin 169.856 akçe ile buğday daha sonra 96.750 akçe ile şıra 47.330 akçe ile odun ve otluk 29.705 akçe ile mahlut üretiminden alındığı görülmektedir. Ancak 1580 ve 1590 yılında şıra üretiminin giderek azaldığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde yine az miktarda da olsa bağ, çayır, meyve ve sebze, keten ve kendir üretiminin devam ettiği görülmektedir. Köy ve mezralardaki değirmenlerden alınan vergi miktarı ise 1150 akçedir.

XVI.yüzyılın çeşitli dönemlerinde Budin Nahiyesi'ndeki zirai ürünlerin birim fiyatlarının artışı ve enflasyon oranı tapu tahrir defterlerindeki veriler ışığında aşağıda Tablo 52'de gösterilmiştir.

Tablo 52

XVI.Yüzyılda Budin'de Zirai Ürünlerin Fiyat Artışı

Tarım Ürünü	1546	1562	1580	1590
	Akçe	Akçe	Akçe	Akçe
Buğday (1 Kile)	10	12	14	15
Arpa (1 Kile)	5	?	?	?
Mahlut (1Kile)	5	6	8	9
Şıra (1 Pinte)	2	2,5	4	5

1546 yılında 1 kile buğday 10 akçe, 1 kile mahlut 5 akçe, 1 kile arpa 5 akçe ve 1 pinte şıra ise 2 akçedir. 1562 yılına gelindiğinde buğdayın kilesinin 12 akçeye, mahlutun kilesinin 6 akçeye ve şıranın pintesinin 2,5 akçeye yükseldiği görülmektedir. 1580 yılında da zirai ürünlerin fiyatlarındaki artış devam etmiş, buğdayın kilesi 14, mahlutun kilesi 8 ve şıranın pintesi 4 akçeye yükselmiştir. 1590 yılındaki hububat ve şıra fiyatlarına bakacak olursak; buğdayın kilesinin 15 akçeye, mahlutun kilesinin 9 akçeye

ve şıranın pintesinin 5 akçeye yükseldiğini görürüz. Tablo 51'deki verilere göre 16.yüzyıl boyunca bütün zirai ürünlerin birim fiyatı hemen hemen %50 oranında yükselmiştir.

Budin'deki zirai ürün fiyatlarındaki artıştan sonra nahiyenin kırsal kesiminde önemli bir gelir olan hayvancılık sektörüne bakmak lazımdır. Budin Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki hayvancılık ile ilgili olarak tahsil edilen vergiler aşağıda Tablo 53'te listelenmiştir.

Tablo 53
Budin'in Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri

Gelir Grubu		1546	1562	1580	1590
HAYVANCILIK	Öşr-ü küvare (bal)	970	5764	6611	8243
	Baha-i gav (sığır)	-	1881	-	3505
	Öşr-ü bere (kuzu)	1160	10.235	10.548	8246
	Öşr-ü mâhi (balık)	9016	7559	6151	3300
	Bidat-ı hınzır (domuz)	1441	8830	2963	7239
	Resm-i kanâre	-	790	2430	983
TOPLAM		12.587	35.059	28.703	31.516

1546 yılında Budin Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yapılan hayvancılık faaliyetlerinden alınan vergilerin toplamı 12.587 akçedir. Bu hayvancılık faaliyetleri içinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, domuz yetiştiriciliği, arıcılık, balıkçılık ve mezbaha gelirleri yer almaktadır. 1546 yılında hayvancılık gelirleri içerisinde Tuna Nehri ve göllerde yapılan balık avcılığından elde edilen 9016 akçe tutarındaki vergi gelirleri en fazla paya sahiptir. Daha sonra 1441 akçe ile domuz yetiştiriciliğinden, 1160 akçe ile kuzu yetiştiriciliğinden ve son olarak da 970 akçe ile arı kovanlarından elde edilen ballardan alınan öşür gelirleri gelmektedir. 1546 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Budin Nahiyesi'nin kırsal kesiminde reayanın elinde toplam 2240 adet küçükbaş hayvanın olduğu kayıtlıdır.⁸⁹³

1562 yılındaki kayıtlara göre; Budin'in kırsalındaki hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen gelirler önceki tahrir dönemine göre %178,5 oranında artarak 35.059 akçeye yükselmiştir. Buradaki olağanüstü artışta balıkçılık hariç diğer bütün hayvancılık

⁸⁹³ Bkz. B.O.A. TT. 388, 410 ve 449, Numaralı ve 1546 tarihli Tapu Tahrir Defterleri.

faaliyetlerinin artması önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde en fazla vergi küçükbaş hayvan yetiştiriciliği alanında 10.235 akçe olarak tahsil edilen öşr-ü bere yani kuzu öşrüdür. Bu dönemde Budin'in köy ve mezralarındaki küçükbaş hayvan sayısı deftere 4082 olarak kaydedilmiştir.⁸⁹⁴ Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden sonra 8830 akçelik domuz bidatı ve 7559 akçelik balık avcılığında elde edilen vergiler yer almaktadır. Sığır yetiştiriciliğinden alınan vergi miktarı ise 1881 akçedir. Arıcılık alanındaki toplam 5764 akçe olarak tahsil edilen vergiler, 1562 yılında Budin'in köy ve mezralarında bal üretiminin ve bal vergilerinin arttığını göstermektedir.

1580 yılına gelindiğinde hayvancılık dalında alınan vergi gelirlerinin %18,1 oranında azalarak 28.703 akçeye düştüğü gözlemlenmektedir. Bu rakamın 10.548 akçesi kuzu öşrü, 6151 akçesi balık öşrü, 2963 akçesi domuz bidatı ve 2430 akçesi kanare vergisidir. Hayvancılık dalında bu tahrir döneminde de en fazla vergi küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden alınmıştır. Bu dönemde sığır üretiminden vergi kaydının olmaması da dikkat çekicidir. 1580 tarihli tapu tahrir defterinde Budin'in köy ve mezralarında bulunan küçükbaş hayvan sayısı 2310 olarak kaydedilmiştir.⁸⁹⁵ Bu dönemde köy ve mezralardaki kovanlardan alınan öşr-ü küvare de önceki döneme göre artarak 6611 akçeye yükselmiştir.

1590 yılındaki tahrir kayıtları Budin Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki hayvancılık vergisi gelirlerinin önceki döneme göre % 9,8 oranında artarak 31.516 akçeye yükseldiğini göstermektedir. Bu tahrir döneminde 8246 akçelik kuzu öşrü ve 7239 akçelik domuz bidatı bu gelir grubu içinde en fazla vergi veren sektördür. Bundan sonra ise 3505 akçe ile sığır üretiminden alınan vergiler ve 3300 akçe tutarındaki balık avcılığında alınan vergi gelirleri gelmektedir. Tapu tahrir defterinde bu dönemde köy ve mezralardaki hayvan sayısı hakkında maelesef bilgi bulunmamaktadır. 1590 yılında Budin'in köy ve mezralarındaki kovanlardan 8243 akçe tutarında alınan öşr-ü küvare de hayvancılık gelirleri içinde önemli bir paya sahiptir.

Genel olarak XVI. yüzyılda Budin Nahiyesi'nin köy ve mezralarında küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, balıkçılık, arıcılık ve domuz yetiştiriciliği yapıldığı görülmektedir.

⁸⁹⁴ Bkz. B.O.A. TT. 343 Numaralı ve 1562 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

⁸⁹⁵ Bkz. B.O.A. TT. 590 Numaralı ve 1580 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

5.3.1.2.2. Budin Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

İktisadi yapı bölümünün başında da belirtildiği üzere Budin Sancağı'nda alınan vergiler genel olarak beş kategoriye ayrıştırılmıştır. Bunlardan kır gelirleri içerisinde en fazla miktara sahip olan tarım ve hayvancılık gelirleri yukarıda incelenmişti. Diğer gelir gruplarının ayrı ayrı izah edilmesine gerek duyulmayarak, kır gelirlerinin toplamı ve gelir grupları XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerine göre burada irdelenecektir. Budin Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı aşağıda Tablo 54'te listelenmiştir.

Tablo 54

Budin Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Kulluk vergisi gelirleri	25.350	62.594	81.700	54.200
Tarım ve hayvancılık gelirleri	166.096	451.766	503.389	392.689
Bâc-ı bazar	200	3840	3940	900
Niyabet, beyt-ül mâl ve yava, resm-i arus	2122	32.627	42.433	27.910
TOPLAM	193.768	550.827	631.462	475.699

1546 yılında Budin Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 193.768 akçedir. Bu gelirin %85,7'si tarım ve hayvancılık vergilerinden, %13,2'si kulluk vergilerinden, %1'i ceza ve harç gelirlerinden, %0,1'i ise Földvar varoşunda kurulan pazar ve panayırlardan alınan vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Görüldüğü üzere Budin Nahiyesi'nin kır gelirlerinin büyük bir bölümü kırsal hayata özgü olan tarım ve hayvancılık gelirlerinden oluşmaktadır. Ancak diğer taraftan kırsalda yaşayan reayadan alınan kulluk vergileri de kır gelirleri içinde önemli bir yer tutmaktadır.

1562 yılında Budin'in kır gelirlerinin toplamı önceki döneme göre iki kattan fazla bir artış göstererek 550.827 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde Budin Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden alınan vergiler toplam kır gelirlerinin %82'sini oluşturmaktadır. Kır gelirlerinin %11,3'ünü kulluk vergileri, %6'sını ceza ve harç gelirleri, %0,7'sini ise pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Budin'in kırsal kesiminde Földvar ve Val varoşları ile Böcske köyünde pazar ve panayır kurulduğu buradaki vergi gelirlerinden anlaşılmaktadır. Bu tahrir döneminde de kır gelirleri içerisindeki en büyük paya sahip olan tarım ve hayvancılık vergisi gelirleridir.

1580 yılında Budin Nahiyesi'nin kır gelirleri %14,6 oranında artarak 631.462 akçeye yükselmiştir. Bu rakamın %79,7'sini tarım ve hayvancılık gelirleri, %12,9'unu kulluk vergileri oluşturmaktadır. Kır gelirlerinin içerisinde en az paya sahip olan iki vergi grubu ise %6,8 oran ile muhtelif harç ve ceza gelirleri, %0,6 ile de pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirleridir. Budin'in kır gelirleri içerisinde ufak bir miktara sahip olan bâc-ı bazarın bu tarihte Földvar, Val varoşları ile Böcske köylerinde kurulan pazarlardan tahsil edildiği görülmektedir. Diğer taraftan kır gelirleri içerisinde kulluk vergileri de nüfus artışı ile doğru orantılı olarak yükselerek 81.700 akçeye ulaşmıştır.

1590 yılındaki tahrir döneminde Budin Nahiyesi'nin kır gelirlerindeki düşüş yaşandığı görülmektedir. Kır gelirleri önceki tahrir dönemine göre %24,6 oranında azalarak 475.699 akçeye gerilemiştir. Bu meblağın %82,6'sı tarım ve hayvancılık vergilerinden, %11,3'ü kulluk vergilerinden, %5,9'u harç ve ceza gelirlerinden, %0,2'si ise pazar ve ticaret vergilerinden oluşmuştur. Bu dönemdeki kayıtlar kır gelirlerini oluşturan beş farklı gelir grubunun hepsinde azalma olduğunu göstermektedir. Bunun neticesinde de toplamda 4/1 oranında bir azalma ortaya çıkmaktadır. Kır gelirleri içerisinde bu dönemde de en fazla paya sahip olan sektör tarım ve hayvancılık sektörüdür.

5.3.1.3. Budin Nahiyesi'nin Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri

XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Budin Nahiyesi'nin şehir ve kır gelirlerinin toplanması sonucu ortaya çıkan toplam geliri aşağıda Tablo 55'te gösterilmiştir.

Tablo 55

Budin Nahiyesi'nin Toplam Geliri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Şehir gelirleri	540.732	982.908	1.377.264	1.395.294
Kır gelirleri	193.768	550.827	631.462	475.699
TOPLAM	734.500	1.533.735	2.008.726	1.870.993

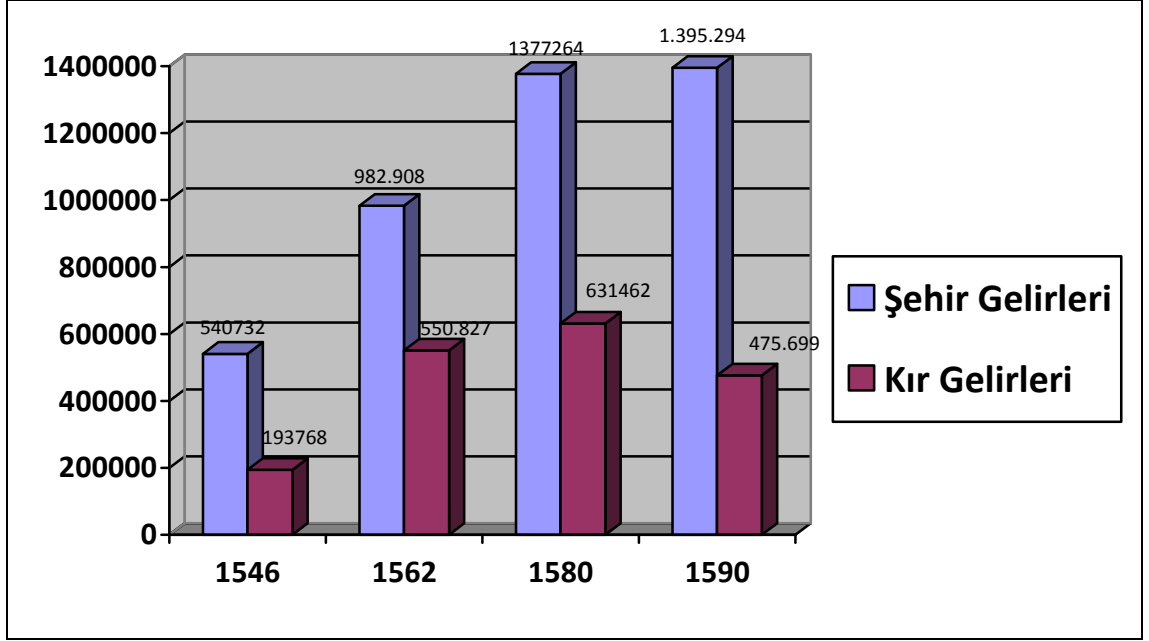
1546 yılındaki kayıtlar Budin Nahiyesi'nin şehir ve kır gelirlerinin toplamının 734.500 akçe olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde şehir ve kır gelirlerini birbiriyle kıyaslayacak olursak; nahiyenin toplam gelirin %73,6'sını şehir gelirlerinin, geri kalan %26,4'ünü de kır gelirlerinin oluşturduğunu görüyoruz. Görüldüğü gibi şehir gelirleri, kır gelirlerinden hemen hemen üç kat daha fazladır.

1562 yılına gelindiğinde nahiyenin toplam gelirin %108,8 oranında olağanüstü bir artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Bunun nedenlerini zaten yukarıda hem şehir hem de kır gelirleri kısmında belirttiğimiz için burada tekrar zikretmemize gerek yoktur. 1562 yılında Budin Nahiyesi'nin toplam gelirin %64'ünü şehir gelirleri, %36'sını da kır gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde şehir gelirlerinin kır gelirlerine göre oranı bir önceki tahrir dönemine göre azalma göstermiştir. Esasen hem şehir gelirleri hem de kır gelirleri bu dönemde oldukça yükselme göstermiştir. Ancak kır gelirleri şehir gelirlerine göre daha hızlı yükseldiği için aradaki fark azalmıştır.

1580 yılında nahiyenin toplam geliri 1562 yılına göre %30,9 oranında artarak 2.008.726 akçeye yükselmiştir. XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde yani 1546-1562 ve 1580 yıllarında toplam gelirin sürekli bir şekilde yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirin %68,6'sını şehir gelirleri, geri kalan %31,4'ünü de kır gelirleri oluşturmaktadır. Tablo 54'te de görüleceği üzere bu dönemde şehir gelirleri önemli bir artış sağlarken, kır gelirlerinde ufak da olsa bir düşüş söz konusudur.

1590 yılındaki kayıtlar Budin Nahiyesi'nin toplam gelirin %6,8 oranında azalarak 2.008.726 akçeden 1.870.993 akçeye düştüğünü göstermektedir. Bu dönemde Budin nahiyesinin toplam gelirin %74,5'ini şehir gelirleri, %25,5'ini ise kır gelirleri oluşturmaktadır. 1590 yılında şehir gelirlerinde artışın, kır gelirlerinde ise düşüşün devam ettiği gözlemlenmektedir.

Budin Nahiyesi'nin toplam gelirini oluşturan şehir ve kır gelirlerinin daha iyi mukayase edilebilmesi için bu veriler aşağıda Grafik 3'e yerleştirilmiştir.

Grafik 3. Budin Nahiyesi'nin Toplam Geliri

Yukarıda Grafik 3'te görüldüğü üzere XVI. yüzyılda Budin Nahiyesi'nin şehir gelirleri dört dönem boyunca bazen hızlı bazen de yavaş olmak suretiyle sürekli bir artış göstermiştir. Kır gelirleri ise 1546 yılından 1562 yılına kadar hızlı bir yükseliş gösterirken bu tarihten itibaren -son iki tahrir döneminde- yavaş yavaş azalma göstermiştir. Burada son olarak belirtmemiz gereken husus ise şehir gelirlerinin büyük çoğunluğunun gümrük, pazar ve ticarete dayalı vergilerden; kır gelirlerinin ise tarım ve hayvancılık ile ilgili vergilerden oluştuğudur. Bu bilgilere göre Budin Nahiyesi'nin şehir merkezindeki halkın büyük çoğunluğunun şehirli gibi yaşadığı ve ticaret erbabı olduğunu, kırsaldaki reyanın ise tarım ve hayvancılıkla uğraştığını söyleyebiliriz.

5.3.2. Peşte Nahiyesi

5.3.2.1. Peşte Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

Peşte Nahiyesi'nin şehir gelirlerini oluşturan muhtelif gelir grupları aşağıda incelenecektir. İlk olarak şehirlerdeki en önemli gelir kaynaklarından olan pazar ve ticaret ile ilgili gelir grubu izah edilecektir. Sonrasında ise pazar ve ticaret ile ilgili gelirlerin dışında kalan tüm gelirler tek bir tabloda verilecektir. Peşte Nahiyesi'nin şehir merkezindeki pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 56'da listelenmiştir.

Tablo 56

Peşte Nahiyesi'nin Pazar ve Ticaret Gelirleri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Resm-i ihzâriye ve ihtisâb ve bâc-ı siyah	60.000	71.482	-	-
Mahsûl-ü Sarrafiye	3500	2500	-	-
Mahsûl-ü dekâkin	3000	26.016	-	-
Hâsıl-ı an varoş-u cedit	-	-	10.000	20.000
TOPLAM	66.500	99.998	10.000	20.000

1546 yılında Peşte Nahiyesi'nin pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirlerinin toplamı 66.500 akçedir. Bu gelirin 60.000 akçesini Peşte'nin pazarlarındaki denetimlerden ve pazara gelen mallardan alınan bâclar oluşturmaktadır. Bu dönemde Peşte'deki sarraflardan 3500 akçe sarrafiye vergisi alındığı görülmektedir. Yine bu dönemde şehir gelirleri içinde Peşte'deki dükkanlardan tahsil edilen vergi neticesinde 3000 akçe gelir elde edildiği anlaşılmaktadır.

1562 yılında Peşte Nahiyesi'nin bu gruba giren vergi gelirleri önceki döneme göre %50,3 oranında artarak toplam 99.998 akçeye ulaşmıştır. Bu rakamın içinde en büyük paya sahip olan gelir kaynağı yine Peşte pazarlarındaki denetim ve bâclardan elde edilen 71.482 akçe tutarındaki vergi gelirleridir. Bu dönemde Peşte'deki dükkanlardan önceki döneme göre oldukça fazla vergi tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Peşte'deki dükkanlardan alınan 26.016 akçe gelirden anlaşıldığına göre; Peşte'de bu dönemde dükkanların sayısının arttığı veya dükkanların ticaret hacminin genişlediği görülmektedir. 1562 tahririne göre Peşte'deki kuyumculardan toplanan sarrafiye vergisi 2500 akçe olarak bu gelir grubu içinde en küçük paya sahiptir.

1580 ve 1590 yıllarına gelindiğinde tahrir kayıtlarında Peşte'nin şehir gelirlerinin deftere kaydedilmemesi dikkat çekicidir. 1580 ve 1590 tahrirlerinde Peşte'nin vergi mükellefleri yazıldıktan sonra hasıl grubunun yazılmadığı görülmektedir. Belki de bu dönemlerde Peşte Nahiyesi'nin reayası herhangi bir sebep ile vergiden muaf tutulmuş olabilir. Bu iki tahrir döneminde dikkat çeken bir diğer husus ise Peşte'de "Varoş-u Cedit" ismiyle yeni bir varoşun kurulmasıdır. Tahrir kayıtlarına göre; *Varoş-u Cedit*'in toplam geliri 1580 yılında 10.000 akçe, 1590 yılında ise 20.000 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Defterlerde *Varoş-u Cedit*'in gelirleri tasrih edilmediği için şehir gelirleri

içerisinde en uygun olan kısma yani pazar ve ticaret ile ilgili vergiler kısmına dahil etmiş bulunmaktayız.

Peşte’de pazar ve ticaret ile ilgili vergilerde durum böyle iken, Peşte’nin diğer şehir gelirleri aşağıda Tablo 57’de listelenmiştir.

Tablo 57
Peşte Nahiyesi’nin Diğer Gelirleri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Resm-i Kapu	3000	-	-	-
Mahsûl-ü Şemhâne, Buzhane ve Serhane	15.000	18.334	-	-
Resm-i Âsiyâb	550	1100	-	-
Mahsûl-ü Beyt-ül Mâl ve mâl-ı gâib, yava	1850	10.000	-	-
Bâd-ı Hevâ	5000	-	-	-
Resm-i dönüm-ü zemin	900	-	-	-
Mahsûlü Çayır	-	2000	-	-
Mahsûl-ü Göl	-	1000	-	-
TOPLAM	26.300	32.434	-	-

1546 yılında Peşte’nin diğer gelirlerinin toplamı tahrir kayıtlarına göre 26.300 akçedir. Toplam 26.300 akçenin 15.000 akçesini Peşte’deki mum imalathaneleri, buzhaneler ve hayvan kesimhanelerinin gelirleri oluşturmaktadır. Bundan sonra 5000 akçe ile bâd-ı heva yani muhtelif ceza gelirleri ikinci sırada yer almaktadır. Peşte’deki gayrimüslim reyanın ödediği kulluk vergisi gelirleri bu dönemde 3000 akçe olarak üçüncü sırada yer almaktadır. Bu dönemde Peşte’de varissiz ölen kişilerin mirasları olarak 1850 akçe tutarın hazineye aktarıldığı görülmektedir. 1546’da Peşte’de Müslüman reyanın sahip olduğu bağlardan alınan resm-i dönüm gelirleri 900 akçedir. Tahrir kayıtları bu dönemde Peşte’deki 11 adet değirmenden toplam 550 akçe resm-i âsiyâb alındığını göstermektedir.

1562 yılında Peşte’nin diğer gelirleri bir önceki döneme göre %23,3 oranında artarak 32.434 akçeye ulaşmıştır. Bu dönemde bu gelir grubu içinde 18.334 akçe ile en yüksek paya sahip olan yine Peşte’deki mum imalathaneleri, buzhaneler ve mezbahalardan tahsil edilen vergi gelirleridir. Bundan sonra ikinci sırada 10.000 akçe ile mahsûl-ü beyt-ül mâl-ı gâib yani varisleri olmayan malların hazineye aktarılması sonucu elde edilen gelirler gelmektedir. 1562 yılında Peşte’de çayırlardan alınan 2000 akçelik vergi

geliri ise üçüncü sırada gelmektedir. Peşte'de sâir gelirlere bakacak olursak; 1562 yılında 22 adet değirmenden 1100 akçe vergi alındığını ve Tuna Nehri ile göllerde tutulan balıklardan da 1000 akçe öşür alındığını görürüz.

XVI.yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin alt kalemleri ve toplamı aşağıda Tablo 58'de listelenmiştir.

Tablo 58

Peşte Nahiyesi'nin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Raiyyet (Kulluk) Vergileri	3000	-	-	-
Üretim Mukabilinde Alınan Vergiler	15.550	22.434	-	-
Pazar ve Ticaretle İlgili Vergiler	66.500	99.998	-	-
Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri	7750	10.000		
TOPLAM	92.800	132.432	10.000	20.000

1546 yılında Peşte Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin toplamı 92.800 akçedir. Bu gelirlerin %71,6'sını pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirlerini %16,75'lik oran ile tarım, hayvancılık ve imalathanelerdeki üretimler mukabilinde alınan vergiler izlemektedir. Peşte'de meydana gelen küçük çaplı suçlar mukabilinde tahsil edilen para cezaları şehir gelirlerinin %8,3'ünü oluşturmaktadır. 1546 yılında şehir gelirleri içerisinde en küçük paya sahip olan gelir grubu ise 3000 akçe ve %3,2'lik oran ile kulluk vergisi gelirleridir.

1562 yılında Peşte Nahiyesi'nin şehir gelirleri 1546 yılına göre % 42,7 oranında artış göstererek 132.432 akçeye ulaşmıştır. Bu dönemde şehir gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan gelir grubunun 99.998 akçe ve %75,5'lik oran ile pazar ve ticarete müteallik vergi gelirleri olduğunu görüyoruz. Bundan sonra en fazla gelir grubu her türlü üretim mukabilinde alınan vergiler olup bu gelir grubunun toplam gelire oranı %16,9'dur. 1562 yılında Peşte'de para cezasına çevrilebilen suçlar ve muhtelif harçlar için reayadan 10.000 akçe tahsil edilmiştir. Bu gelir grubu bu dönemde şehir gelirlerinin %7,6'sına tekabül etmektedir.

1580 ve 1590 yıllarında Peşte nahiyesinin şehir gelirlerinin kaydedilmediğini az önce belirtmiştik. Bu dönemlerde Varoş-u Cedid olarak kaydedilen yeni varoşun şehir gelirleri 10.000 ve 20.000 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

5.3.2.2. Peşte'nin Kır Gelirleri

Peşte'nin şehir gelirlerinden sonra nahiye ekonomisinde büyük paya sahip olan kır gelirlerine göz atmak gerekmektedir. Peşte Nahiyesi'ne tâbi köy, varoş ve mezralardaki tarım, hayvancılık vb. diğer sektörlerden alınan vergi gelirleri aşağıda incelenecektir.

5.3.2.2.1. Peşte'nin Kırsal Kesimindeki Tarım ve Hayvancılık Gelirleri

Peşte, yukarıda nüfus ve idari taksimat bölümlerinde de izah edildiği üzere Budin Sancağı'nın en fazla varoş, köy ve mezraya sahip olan nahiyesidir. Dolayısıyla Peşte Nahiyesi'nin kır gelirleri nahiye ve sancak ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Peşte Nahiyesi'ne tabi varoş, köy ve mezraların gelirlerine bakarken ilk önce tarım ve hayvancılık daha sonra ise diğer gelirler tablolar halinde verilerek yorumlanacaktır.

Peşte Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde tarım sektörüyle alakalı vergi gelirleri aşağıda Tablo 59'da listelenmiştir.

Tablo 59

Peşte'nin Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Buğday	242.380	392.113	377.613	351.369
Mahlut(Çavdar ve buğday karışımı)	57.050	110.084	101.444	124.511
Arpa	8100	-	-	-
Mercimek	-	5499	6191	10.541
Şıra	46.790	88.182	74.518	82.621
Bağ	915	-	2110	1200
Çayır	7422	19.844	17.055	14.945
Meyve, sir ve piyaz	2299	8999	14.248	11.184
Hime ve gıyah	-	34.000	134.835	133.549
Keten ve kendir	11.810	9688	5652	13.140
Resm-i âsiyâb	1810	3525	2325	2375
Ber vech-i maktû varoş ve köy gelirleri	-	-	276.857	349.634
TOPLAM	378.576	671.934	1.012.848	1.095.069

1546 yılında Peşte'nin kırsal kesiminde yetiştirilen tarımsal ürünler karşılığında tahsil edilen vergilerin toplamı 378.576 akçedir. Peşte'ye tabi varoş, köy ve mezralarda yetiştirilen tarım ürünleri şunlardır: buğday, mahlut, arpa, şıra, mercimek, keten, kendir ...vb. 1546 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Peşte'de bunlardan başka bağcılık, odun ve otçuluk (yemcilik) gibi tarımın değişik kolları da mevcuttur. Peşte'deki hububat üretimine baktığımızda ilk sırada 242.380 akçe ile buğdayın geldiğini, onu 57.050 akçe ile mahlut ve 8100 akçe ile arpanın takip ettiğini görürüz. Hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı ise 307.530 akçe olup tarımsal ürün gelirlerinin %81,3'ünü oluşturmaktadır. 1546 yılında Peşte'deki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerine bakacak olursak; 46.790 akçe ile en fazla gelirin şıra üretiminden elde edildiği anlaşılmaktadır. Bunu 11.810 akçe ile keten ve kendir üretiminden alınan vergiler, 7422 akçe ile çayırlardan alınan vergiler, 2299 akçe ile meyve ve sebzeçilikten alınan vergiler ve 915 akçe ile bağlardan alınan öşürler takip etmektedir. Bu dönemde endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerinin toplamı 69.236 akçe olup bu meblağ tarımsal ürün gelirlerinin %18,3'üne karşılık gelmektedir. 1546 yılında Peşte'nin kırsal kesimindeki değirmenlerden 1810 akçe vergi tahsil edildiği de görülmektedir.

1562 yılında Peşte Nahiyesi'nin varoş, köy ve mezralarındaki tarım ile ilgili vergi gelirleri önceki tahrir dönemine göre %77,4 oranında artarak 671.934 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde tarım sektöründeki vergi gelirlerini hububat ve endüstriyel ürünler olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. Peşte'deki hububat üretimine baktığımızda ilk sırada 392.113 akçe ile buğdayın geldiğini, onu 110.084 akçe ile mahlut ve 5499 akçe ile mercimeğin takip ettiğini görürüz. Hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı ise 507.696 akçe olup tarımsal ürün gelirlerinin %75,6'sını oluşturmaktadır. 1562 yılında Peşte'deki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerine bakacak olursak; 88.182 akçe ile en fazla gelirin şıra üretiminden elde edildiği görülür. Daha sonra 34.000 akçe ile odun ve otluk (yem) üretiminden, 19.884 akçe ile çayırlardan, 9688 akçe ile keten ve kendir üretiminden ve son olarak da 8999 akçe ile meyve ve sebze üretiminden alınan vergi gelirleri gelmektedir. Endüstriyel ürünler ve bağcılık kategorisine giren ürünlerden alınan vergi gelirlerinin toplamı bu dönemde 152.653 akçe olup bu meblağ Peşte'deki tarımsal ürün gelirlerinin %22,9'una tekabül etmektedir. 1562 yılında Peşte'nin kırsal kesimindeki değirmenlerden alınan 3525 akçelik değirmen vergisi de bu gelir grubu içerisinde %0,5'lik bir orana sahiptir.

1580 yılına gelindiğinde Peşte Nahiyesi'nin varoş, köy ve mezarlarındaki tarımsal ürünlerden alınan vergi gelirleri önceki döneme göre % 33,6 oranında artarak 1.012.848 akçeye ulaşmıştır. Bu dönemde Peşte'nin kır gelirlerinin bir kısmının havas-ı hümayuna dahil edilerek ber vech-i maktû sistem ile toplandığı görülmektedir. Buna göre Peşte'nin kırsal kesimindeki Varoş-u Körös yıllık 95.000 akçe bedel ile Varoş-u Cegled ise yıllık 93.000 akçe ile iltizama verilmiştir. Tahrir kayıtlarına göre; bu dönemde Peşte'de maktu olarak vergi veren bu iki varoştan başka 12 köyün bulunduğu görülmektedir. Bu köylerden ilk üç sırada yer alanlar ve bedelleri şöyledir: Karye-i Vacs 20.000 akçe, Karye-i Kocsi 14.000 akçe ve Karye-i Lörinci 14.000 akçedir. Yukarıda Tablo 56'da da görüldüğü üzere bu dönemde ber vech-i maktu olarak vergi veren köy ve varoşların toplam geliri 276.857 akçedir. Bu dönemde Peşte'deki hububat üretimine bakacak olursak 377.613 akçe ile ilk sırada buğday, ikinci sırada 101.444 akçe ile mahlut ve üçüncü sırada ise 6191 akçe ile mercimeğin geldiği görülmektedir. Peşte'de hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı 485.248 akçe olup toplam gelirin %47,9'una tekabül etmektedir. Peşte'deki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerine baktığımızda ilk sırada 134.835 akçe ile odun ve otluk (hime ve giyah) üretiminden alınan vergi yekunlarının geldiği görülmektedir. Bunu 74.518 akçe ile şıra üretiminden, 17.055 akçe ile çayırlardan, 14.248 akçe ile meyve ve sebzeçilikten, 5652 akçe ile keten ve kendir üretiminden ve 2110 akçe ile bağlardan alınan öşürler takip etmektedir. 1580 yılında endüstriyel ürünler ve bağcılık kategorisine giren ürünlerden alınan vergi gelirlerinin toplamı bu dönemde 248.418 akçe olup bu meblağ Peşte'deki tarımsal ürün gelirlerinin %24,5'ine karşılık gelmektedir. 1580 yılında Peşte'nin kırsalındaki değirmenlerden 2325 akçe değirmen vergisinin tahsil edildiği görülmektedir.

1590 yılında Peşte Nahiyesi'nin varoş, köy ve mezarlarındaki tarımsal ürünlerden alınan vergi gelirleri 1580 yılına göre % 8,1 oranında artarak 1.095.069 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde de 1580 yılında olduğu gibi ber vech-i maktu sistemin uygulanmasına devam edilmiş ve neticede 2 varoş, 12 köy ve mezarlar olmak üzere 349.634 akçe maktu vergi geliri kaydedilmiştir. Bunlara göz atacak olursak; Varoş-u Körös'ün yıllık 95.000 akçe ve Varoş-u Cegled'in yıllık 93.000 akçelik maktu vergisinin önceki tahrir dönemine göre arttırılmadığı ve aynı miktarda vergi tahsil edildiği görülmektedir. Köylere baktığımızda maktu olarak en fazla vergi veren üç köyün sırasıyla Karye-i Vacs (20.000 akçe), Karye-i Kocsi (14.000 akçe) ve Karye-i Okcsa (14.000 akçe) olduğu

görülmektedir. Bu dönemde Peşte'deki hububat üretimine bakacak olursak 351.369 akçe ile ilk sırada buğday, ikinci sırada 124.511 akçe ile mahlut ve üçüncü sırada ise 10.541 akçe ile mercimeğin geldiği görülmektedir. Buna göre Peşte'deki buğday, mahlut ve mercimek üretimi önceki döneme göre artmıştır. Peşte'de hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı 486.421 akçe olup toplam gelirin 44,4'üne tekabül etmektedir. Peşte Nahiyesi'nin kırsalındaki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerine baktığımızda ilk sırada 133.549 akçe ile odun ve otluk (hime ve giyah) üretiminden alınan vergi yekûnlarının geldiği görülmektedir. Bunu 82.621 akçe ile şıra üretiminden, 14.945 akçe ile çayırlardan, 13.140 akçe ile keten ve kendir üretiminden, 11.184 akçe ile meyve ve sebzeçilikten ve 1200 akçe ile bağlardan alınan öşürler takip etmektedir. 1590 yılında Peşte'deki endüstriyel ürünler ve bağcılık faaliyetlerinden alınan vergi gelirlerinin toplamı 256.639 akçe olup bu meblağ Peşte'deki tarımsal ürün gelirlerinin %23,4'üne tekabül etmektedir. Bu dönemde Peşte'deki değirmenlerden tahsil edilen vergi miktarı ise 2375 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki tahrir kayıtları ışığında Peşte Nahiyesi'nin kırsalındaki tarım ile vergi gelirlerine genel olarak baktığımızda dört dönemde de öne çıkan en fazla üretim hububat ve hamr (şarap) üretimidir. Dikkat çeken bir diğer önemli gelir grubu da hime ve giyah yani odun ve otluk sektörüdür. Peşte'de bunlardan başka meyvecilik, sebzeçilik, çayır, bağ...vb. üretim de yapılmıştır.

XVI. yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde tarım gelirlerini verdikten sonra şimdi hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerini vermemiz gerekmektedir. XVI. yüzyılda Peşte Nahiyesi'nin hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri Tablo 60'ta listelenmiştir.

Tablo 60

Peşte'nin Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Öşr-ü küvare (bal)	2926	15.092	16.227	26.505
Baha-i gav (sığır)	-	-	11.403	12.686
Öşr-ü bere (kuzu)	22.860	70.935	52.330	55.695
Öşr-ü mâhi (balık)	4850	450	1300	660
Bidat-ı hınzır (domuz)	3606	31.937	22.792	27.023
Resm-i kanâre	-	1170	655	921
Resm-i ağıl ve otlak	500	-	530	1000
TOPLAM	34.742	119.584	105.237	124.490

1546 yılında Peşte Nahiyesi'ne tabi varoş, köy ve mezralarda yapılan hayvancılık faaliyetlerinden alınan vergilerin toplamı 34.742 akçedir. Bu hayvancılık faaliyetleri içinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, domuz yetiştiriciliği, arıcılık, balıkçılık gibi faaliyetlerden alınan vergiler ile ağıl ve otlak vergisi gelirleri yer almaktadır. 1546 yılında Peşte'nin kırsal kesiminde hayvancılık faaliyetleri içerisinde en büyük paya sahip olan sektör 22.860 akçe ile küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yani kuzuculuktur. Bu dönemdeki tahrir kayıtlarına göre; Peşte'nin kırsalında reyanın ağıllarında 33.576 adet küçükbaş hayvanın bulunduğu kayıtlıdır.⁸⁹⁶ Peşte'de küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden sonra en fazla vergi 4850 akçe ile Tuna nehri ve göllerde yapılan balık avcılığında elde edilmiştir. Bunu 3606 akçe ile domuz yetiştiriciliği ve 2926 akçe ile arıcılık faaliyetleri neticesinde üretilen ballardan alınan öşür takip etmektedir. Bu tahrir döneminde Peşte'nin kırsal kesiminde otlatılan hayvanlar için 500 akçe resm-i ağıl ve otlak alındığı da dikkat çekmektedir.

1562 yılında Peşte Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki hayvancılık sektöründeki vergi gelirlerinin toplamı önceki döneme göre 3 kattan daha fazla artarak 119.584 akçeye çıkmıştır. Kanaatimizce buradaki önemli artışın nedeni küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, domuz yetiştiriciliği ve arıcılık faaliyetlerinin daha iyi kayıt altına alınarak vergi kayıplarının asgari düzeye indirilmesidir. Bu tahrir döneminde de hayvancılık vergisi gelirleri içerisinde en fazla paya sahip olan 70.935 akçe ile küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. 1562 yılındaki kayıtlar Peşte'nin kırsal kesimindeki reyanın elinde 35.301 adet küçükbaş hayvanın olduğunu göstermektedir.⁸⁹⁷ Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini 31.937 akçe ile domuz yetiştiriciliği ve 15.092 akçe ile arıcılık faaliyetlerinden elde edilen vergi gelirleri takip etmektedir. Bu dönemde Peşte'nin kırsal kesimindeki mezbahanelerde kesilen hayvanlar için tahsil edilen kanâre vergisi miktarı 1170 akçedir. Tuna Nehri, göller ve dalyanlarda avlanan balıklardan alınan öşürlerin toplamı bu dönemde 450 akçe olup bu meblağ hayvancılık gelirleri içerisinde en az paya sahip olan vergi grubudur.

⁸⁹⁶ Bkz. B.O.A. TT. 388, 410 ve 449, Numaralı ve 1546 tarihli Tapu Tahrir Defterleri.

⁸⁹⁷ Bkz. B.O.A. TT. 343 Numaralı ve 1562 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

1580 yılında Peşte'nin kırsal kesimindeki hayvancılık faaliyetleri mukabilinde tahsil edilen vergi gelirlerinin %11,9 oranında azalarak 105.237 akçeye düştüğü görülmektedir. Bu rakamın 52.330 akçesini küçükbaş hayvan yetiştiriciliği gelirleri, 22.792 akçesini domuz yetiştiriciliği, 16.227 akçesini arıcılık faaliyetlerinden alınan vergiler oluşturmaktadır. 1580 yılındaki tahrir kayıtlarında Peşte Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki reyanın elinde 24.392 küçükbaş hayvanın olduğu görülmektedir.⁸⁹⁸ Burada dikkat çeken bir diğer husus ise bu dönemde sığır üretiminden elde edilen gelirlerin de 11.403 akçe olarak deftere kaydedilmesidir. Zira bu döneme kadar sığır üretiminden alınan vergiler tahrir kayıtlarında yer almamaktaydı. 1580 yılında Peşte'nin kırsal kesimindeki balıkçılık faaliyetlerinden elde edilen vergi gelirleri 1300 akçedir. Hayvan yetiştiriciliğinden sonra hayvan kesimhanesi ve otlaklardan alınan vergilerin toplamının ise 1185 akçe olarak Peşte'deki hayvancılık vergisi gelirleri içerisinde en küçük paya sahip olduğunu görüyoruz.

1590 yılına gelindiğinde Peşte'nin kırsal kesimindeki hayvancılık gelirleri önceki tahrir dönemine göre %18,2 oranında artarak 124.490 akçeye yükselmiştir. Bu toplam gelirin 55.695 akçesini küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden, 27.023 akçesini domuz yetiştiriciliğinden ve 26.505 akçesini arıcılık faaliyetlerinden elde edilen vergi gelirleri oluşturmaktadır. Peşte'nin kırsal kesiminde bu dönemde 12.686 akçe tutarında sığır üretiminden vergi alındığı görülmektedir. Tahrir kayıtlarına göre; bu dönemde Peşte'nin kırsalında reyanın elindeki hayvan sayısının sert bir düşüş göstererek 4855 adete düştüğü gözlemlenmektedir.⁸⁹⁹ 18 Mayıs 1579 tarihli Budin Beylerbeyi'ne İstanbul'dan gönderilen hükümde *“dar-ül harbe giden koyunun ikisinden 1 akçe ve sığırın dânesinden 1 guruş hakk-ı ubur almakda olup sığır hiç gitmeyip daima koyun giderek memlekette koyun darlığı zuhur ettiği ve mukataa dahi zarar görmekte olduğu bildirilmekle koyun gitmesinin men edilmesi”* emredilmektedir.⁹⁰⁰ Buna göre; XVI.yüzyılın ikinci yarısından itibaren koyun ve et sıkıntısının çekildiği anlaşılmaktadır. 1590 yılında Peşte'de ağıl ve otlaklardan alınan vergilerin 1000 akçeye mezbahalardan alınan kanâre vergisinin ise 921 akçeye yükseldiği buna mukabil balıkçılıktan elde edilen gelirlerin 660 akçeye düştüğü görülmektedir.

⁸⁹⁸ Bkz. **B.O.A. T.T.** 590 Numaralı ve 1580 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

⁸⁹⁹ Bkz. **B.O.A. T.T.** 611 Numaralı ve 1590 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

⁹⁰⁰ Budun Beylerbeyine 21 R.Evvel 987 tarihli hüküm, **B.O.A, M.D 36**, s.268 , hkm.705 .

Peşte'nin kırsal kesimindeki hayvancılık gelirlerini kısaca özetleyecek olursak; Peşte Nahiyesi'nde hayvancılık sektöründeki en önemli pay, XVI. yüzyılın dört farklı periyodu boyunca küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine ait olmuştur. Bunu domuz yetiştiriciliği ve arıcılığın takip ettiğini söyleyebiliriz.

5.3.2.2.2. Peşte Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Peşte Nahiyesi'nin beş farklı kategoriye ayrılan kır gelirleri ile bu gelirlerin toplamı aşağıda Tablo 61'de listelenmiştir.

Tablo 61

Peşte Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Kulluk vergisi gelirleri	91.800	182.900	178.700	136.350
Tarım ve hayvancılık gelirleri	413.318	791.518	841.228	869.925
Bâc-ı bazar	2800	2100	16.700	18.370
Niyabet, beyt-ül mâl ve yava, resm-i arus	4533	56.181	41.527	58.463
Ber vech-i maktû köy ve varoş gelirleri	-	-	276.857	349.634
TOPLAM	512.451	1.032.699	1.355.012	1.432.742

1546 yılında Peşte Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 512.451 akçedir. Bu tutarın %80,7'si tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinden, %17,9'u kulluk vergisi gelirlerinden, %0,8'i muhtelif ceza ve harç gelirlerinden ve son olarak %0,6'sı pazarlarda alınan bâclardan oluşmaktadır. Bu verilerden açıkça anlaşıldığı gibi Peşte Nahiyesi'nin kırsal kesiminde yaşayan reayanın uğraştığı temel sektör tarım ve hayvancılıktır. Reaya oldukları için de devlete kulluk vergisi ödemek zorundaydılar. Dolayısıyla yoğun nüfusun yaşadığı Peşte'de önemli bir miktarda kulluk vergisinin tahsil edildiği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Peşte'nin kırsal kesimindeki küçük çaplı ve paraya çevrilebilen suçlar ile Varoş-u Szekcsöj, Varoş-u Cegled ve Karye-i Demsöd'de kurulan pazar vergilerinin toplamının çok düşük olduğu hatta bu gelirlerin toplamının kır gelirleri içerisinde toplamda %1,4 oranında kaldığı görülmektedir. Peşte'nin kırsal kesiminde bu dönemde tam anlamıyla bir köy hayatından ve köy tipi gelirlerden bahsedilebilir.

Bir sonraki tahrir dönemi olan 1562 yılında Peşte Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 1546 yılına göre iki kattan daha fazla artarak 1.032.699 akçeye yükselmiştir. Bu toplam gelirin %76,7'sini tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri bu dönemde %91,5 oranında artmıştır. Bu gerçekten ciddi bir rakam olup bu artıştaki en büyük pay az önce de izah edildiği gibi hububat ve şıra üretimindeki artışa aittir. 1562 yılında Peşte Nahiyesi'nin kır gelirlerinin %17,7'sini oluşturan kulluk vergileri ikinci büyük vergi kaynağı olup nahiyede önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde 56.181 akçe olarak kayıtlara geçen para cezaları ve mirasların hazineye geçmesi sonucu elde edilen gelirler nahiyenin kır gelirlerinin %5,4'ünü oluşturmaktadır. 1562 yılında Peşte'nin varoş, köy ve mezralarında en az tahsil edilen vergi ise 2100 akçe ve %0,2'lik oran ile Varoş-u Körös, Varoş-u Cegled ve Karye-i Demsöd'de kurulan pazarlardan alınan bâclardır.

1580 yılına gelindiğinde Peşte Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamının önceki döneme göre %31,2 oranında artarak 1.355.012 akçeye yükseldiği gözlemlenmektedir. Bu dönemde de kır gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan gelir kaynağı 841.228 akçe ve %62,1 oran ile tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleridir. İkinci sırada ise önceki dönemlere göre değişiklik yaşanmıştır. Zira Peşte'nin varoş ve köylerinin bazıları maktû olarak vergi vermeyi kabul etmişler ve bu birimlerin toplam vergisi bu dönemde 276.857 akçe ve %20,5'lik oran ile kır gelirlerinin ikinci sırasına yerleşmiştir. Peşte'nin kır gelirleri içinde üçüncü sırada bulunan kulluk vergilerinin bu dönemdeki oranı %13,1'dir. 1580 yılında Peşte'nin kırsal kesimindeki para cezaları ve çeşitli harçlardan elde edilen 41.527 akçe gelir ise kır gelirlerinin %3,1'ini oluşturmaktadır. Bu dönemde Peşte'nin varoş ve köylerinde kurulan pazarlardan alınan bâc gelirlerinin önemli bir miktarda artarak 16.700 akçeye ulaştığını ve kır gelirlerinin içerisinde %1,2'lik bir orana sahip olduğunu görüyoruz.

1590 yılında Peşte Nahiyesi'nin kır gelirleri %5,7 oranında artarak 1.432.742 akçeye ulaşmıştır. 1590 yılında Peşte Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisindeki gelir kaynakları ve oranları şu şekildedir: tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri, toplam gelirin %60,8'ini, maktû vergi veren köy gelirleri %24,4'ünü, kulluk vergisi gelirleri %9,5'ini, muhtelif harç ve ceza gelirleri %4'ünü ve son olarak pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirleri %1,3'ünü oluşturmaktadır. Burada da görüldüğü üzere kır gelirleri içerisindeki

sıralama bir önceki tahrir dönemi ile bire bir aynıdır. Sadece oranlar değişmiş ancak vergi kaynaklarının sıraları değişmemiştir. Bunun haricinde 1590 yılında kır gelirlerinden sadece kulluk vergisi gelirlerinin bir önceki döneme göre azaldığı diğerlerinin tamamının ise yükseldiği görülmektedir. Burada en fazla dikkat çeken husus ise maktû vergi veren varoş ve köylerin vergi gelirlerinin önceki döneme göre %26,2 oranında artarak 349.634 akçeye ulaşmasıdır. Maktû sistem bu dönemde de genişletilerek Peşte'nin kırsalında bulunan daha fazla köy ve mezrada uygulanmış ve dolayısıyla bu tür vergi gelirleri bu dönemde artmıştır.

Genel olarak kır gelirlerini değerlendirecek olursak; Peşte'nin kır gelirleri içerisinde en önemli payın tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri ile kulluk vergisi gelirleri olduğunu söyleyebiliriz. Zira XVI. yüzyılın tüm dönemlerinde kır gelirleri içerisinde bu iki grup her zaman ilk iki sırada yer almıştır.

5.3.2.3. Peşte Nahiyesi'nin Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri

Peşte Nahiyesi'nin yukarıda ayrı ayrı tasrih edilen şehir ve kır gelirlerinin toplanması sonucu nahiyenin genel geliri hesaplanmıştır. XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Peşte Nahiyesi'nin toplam geliri aşağıda Tablo 62'de gösterilmiştir.

Tablo 62

Peşte Nahiyesi'nin Toplam Geliri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Şehir gelirleri	92.800	132.432	10.000	20.000
Kır gelirleri	512.451	1.032.699	1.355.012	1.432.742
TOPLAM	605.251	1.165.131	1.365.012	1.452.742

Tapu tahrir defterlerindeki veriler ışığında Peşte Nahiyesi'nin toplam gelirini tespit edecek olursak; 1546 yılında toplam gelirin 605.251 akçe olduğunu görürüz. Bu gelirin %84,7'sini kır gelirleri geriye kalan %15,3'ünü ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi 1546 yılında Peşte Nahiyesi'ndeki kır gelirleri, şehir gelirlerinin beş katından daha fazladır.

1562 yılında Peşte Nahiyesi'nin toplam geliri bir önceki döneme göre %92,5 oranında artarak 1.165.131 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirin %88,7'sini kır gelirleri, %11,3'ünü ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. Tablo 59'daki verilere göre; 1562 yılında hem şehir gelirlerinin hem de kır gelirlerinin önceki döneme göre yükseldiği gözlemlenmektedir.

1580 yılında Peşte Nahiyesi'nin toplam gelirin %17,1 oranında artarak 1.365.012 akçeye yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde toplam gelirin %99,2'sini kır gelirleri %0,8'ini ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. 1580 yılında Peşte Nahiyesi'nin kır gelirleri önemli oranda artış göstermiştir. Şehir gelirleri ise daha önce de izah ettiğimiz üzere tahrir kayıtlarında yer almamaktadır. Peşte'de sadece yeni kurulan (*Varoş-u Cedit*) varoşun gelirleri maktu olarak 10.000 akçe kaydedilmiştir. Bu da şehir gelirlerini tam olarak yansıtmaz ancak elde başka veri olmadığı için bunu yazmamız zaruridir.

1590 yılına gelindiğinde Peşte Nahiyesi'nin toplam geliri önceki tahrir dönemine göre %6,4 oranında artarak 1.452.742 akçeye yükselmiştir. 1580 yılındaki yapı bu dönemde de devam etmektedir. Buna göre Peşte Nahiyesi'nin şehir gelirleri önceki dönemde olduğu gibi kaydedilmemiş sadece *Varoş-u Cedit*'in gelirleri 20.000 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu da şehir gelirlerinin kır gelirleri karşısında oldukça düşük kalmasına neden olmuştur. Buna göre; 1590 yılında Peşte Nahiyesi'nin toplam gelirin %98,6'sını kır gelirleri, %1,4'ünü ise şehir gelirleri oluşturmaktadır.

Genel olarak Peşte Nahiyesi'nin şehir ve kır gelirlerini kıyasladığımızda XVI. yüzyıl boyunca kır gelirlerinin her dönemde şehir gelirlerinden oldukça fazla olduğunu söyleyebiliriz. Tüm bu veriler Peşte Nahiyesi'nde şehirsiz hayatın aksine büyük çaplı kır tipi yaşam tarzının hüküm sürdüğünü ve Budin Sancağı dahilinde Peşte Nahiyesi'nin tarım ve hayvancılık sektörü ile öne çıktığını göstermektedir.

5.3.3. Vac Nahiyesi

5.3.3.1. Vac Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

Vac nahiyesi, Budin'in kuzey kısmında Tuna Nehri kenarında yer almaktadır. Nahiyenin merkezindeki Vac mukataası ve Vac gümrüğü Budin Sancağı için önemli bir gelir kaynağıdır. Zira; Avusturya ve Orta Avrupa'dan gelen mallar Budin'den önce Vac

iskelesine ve Vac gümrüğüne gelmekteydi. Vac Nahiyesi'nin merkezindeki şehir gelirlerinin büyük bir kısmını bundan dolayı gümrük ve transit geçiş vergileri oluşturmaktadır. Nahiye merkezinin diğer gelirleri aşağıda tablolar halinde verilmiş olup tablolar ve gelir kaynakları ayrı ayrı ele alınacaktır.

5.3.3.1.1.Vac Nahiyesi'nin Pazar ve Ticaret İle İlgili Vergi Gelirleri

Pazar ve ticaret denilince akla ilk gelen şüphesiz şehirlerdeki esnaf grupları ve sayılarıdır. Kaldy-Nagy'nin tarih belirtmeden verdiği bilgilere göre; XVI.Yüzyılda Vac Nahiyesi'nde 57 adet Türk dükkanı vardı. Bu dükkanlar genelde 7 zira yani (1 zira 78 cm) 5,5 metre uzunluğunda ve 5 zira yani yaklaşık 4 metre genişliğinde olup toplam alanı 20-22 m2 civarında idi. Satıcı genelde dükkanının önünde oturur ve sadece soğuk kış günlerinde içeriye girerdi. Bunlar çok küçük kulübe tarzında dükkan ve atölyelerdi.⁹⁰¹

Osmanlı şehirlerinde ve Budin Sancağı'na tâbi diğer nahiyelerde olduğu gibi Vac Nahiyesi'nde de önemli gelir kaynaklarından olan ve şehirlerin özelliği olan pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 63'te listelenmiştir.

Tablo 63

Vac Nahiyesi'nin Pazar ve Ticaret Gelirleri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Bâc-ı bazar	33.000	12.564	15.500	15.500
Resm-i ihtisab ve ihzariye	-	15.000	16.688	16.388
Mukataâ-i dekâkin	-	-	2530	2430
Resm-i boyahane	-	-	-	300
TOPLAM	33.000	27.564	34.718	34.618

1546 yılında Vac Nahiyesi'nin şehir merkezindeki pazarlardan alınan bâcların 33.000 akçe olarak kayıtlara geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak burada alınan bâcların hangi ürünlerden alındığı maalesef belirtilmemiştir. 1562 yılına gelindiğinde Vac şehir merkezindeki pazar ve ticaret ile ilgili vergi gelirlerinin önceki döneme göre % 16,4 oranında azalarak 27.564 akçeye düştüğü görülmektedir. Bu gelirin 12.564 akçesini nahiye merkezinde kurulan pazarlardan alınan bâclar, 15.000 akçesini ise nahiye

⁹⁰¹ Kaldy-Nagy, "Macaristan'da 16.Yüzyılda Türk Yönetimi", s.39.

merkezindeki hem pazarların hem de esnafın denetlenmesi esnasında resm-i ihtisâb ve ihzâriye adı altında tahsil edilen vergi gelirleri oluşturmaktadır. 1580 yılında nahiyenin bu gruba giren gelirleri %25,9 artarak 34.718 akçeye ulaşmıştır. Bu rakam Vac'taki bu gelir grubu için XVI.yüzyılın çeşitli periyotlarındaki en yüksek rakamdır. Toplam 34.718 akçelik hasılın 16.688 akçesini resm-i ihtisâb ve ihzâriye, 15.500 akçesini bâc-ı bazar, 2530 akçesini ise nahiye merkezindeki dükkanların mukataa yoluyla kiralanması neticesinde elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Bu dönemde dükkanların mukataa yoluyla kiralanması önceki dönemlerde görülmediğinden bir ilk olup sonraki dönemde de bu uygulamanın devam ettirildiği görülmektedir. 1590 yılı tahrir kayıtlarına göre; nahiye merkezindeki bu gelir grubuna giren vergilerin %0,2 oranında azalarak 34.618 akçeye düştüğü gözlemlenmektedir. Bu dönemde de en fazla gelirin pazar denetimlerinden ve neticesinde çıkan uygunsuzluklardan dolayı tahsil edilen 16.388 akçe ihtisâb ve ihzâriye vergilerinin oluşturduğu görülmektedir. Sonrasında pazarlara getirilen ve satılan mallardan alınan bâclar 15.500 olarak tahsil edilmiştir. Bu rakam bir önceki dönem ile birebir aynı olduğundan kanaatimizce Vac şehir merkezindeki bâc-ı bazar vergileri mukataa usulü toplanmış olabilir. 1590 yılında Vac şehir merkezindeki dükkanların kira gelirleri 2430 akçe olarak kayıtlara geçerken şehir merkezinde üretim yapan boyahanelerden alınan vergi ise 300 akçe olarak tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Vac Nahiyesi'nin şehir merkezindeki pazar ve ticaret ile ilgili vergilerin büyük çoğunluğunu bâc-ı bazar, ihtisâb ve ihzâriye vergilerinin oluşturduğunu söyleyebiliriz.

5.3.3.1.2.Vac Şehir Merkezinin Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri

Tarım ve hayvancılık sektörü şehirlerden ziyade kırsal kesimde yapılmasına rağmen Vac Nahiyesi'nin şehir merkezinde tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin nahiye ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Vac Nahiyesi'nin tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 64 ve Tablo 65'te listelenmiştir.

Tablo 64**Vac Nahiyesi'nin Tarımla İlgili Vergi Gelirleri**

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Buğday	18.200	25.512	28.000	30.000
Mahlut(Çavdar ve buğday karışımı)	2760	3540	2400	4500
Şıra (Hamr)	28.000	122.000	60.000	60.000
Çayır	2000	1750	-	300
Öşr-ü meyve, sir, piyaz ve diğer	100	9333	11.719	3733
Resm-i Âsiyâb	450	800	1550	1550
TOPLAM	51.510	162.935	103.669	100.083

1546 yılında Vac şehir merkezindeki zirai üretim ve değirmencilik faaliyetlerinden alınan vergilerin toplamı 51.510 akçedir. Vac şehir merkezindeki zirai ürünlere bakacak olursak; buğday, mahlut, şıra, soğan, sarmısak, meyve ve sebzevatın bulunduğunu görüyoruz. Ancak zirai ürünler içinde en fazla paya sahip olanlar ise 28.000 akçe ile şıra ve 18.200 akçe ile buğday üretimidir. Yani genel olarak Budin Sancağı'ndan görülen yapı burada da görülmektedir. Buna göre; Budin Sancağı'nın ve ona tabi Vac Nahiyesi'nin en önemli iki zirai ürünü hububat ve şıradır. Diğer zirai ürünlerin çok fazla vergi geliri getirmediğini söyleyebiliriz. Bunun dışında 1546 yılı tahrir kayıtları Vac şehir merkezinde 9 adet değirmenin olduğunu ve bu değirmenlerden 450 akçe resm-i âsiyâb alındığını göstermektedir.

1562 yılına gelindiğinde Vac şehir merkezindeki zirai üretim vergileri üç kattan daha fazla artarak 162.935 akçeye ulaşmıştır.⁹⁰² Bu rakamın 122.000 akçesi Macarların üzüm bağlarından elde ettikleri şıra ve hamr için tahsil edilmiştir. 25.512 akçesi ise buğday üretiminden alınan öşür gelirleridir. Bu dönemde Vac şehir merkezindeki meyve, sebze, soğan, sarmısak üretiminin arttığı ve buna mukabil 9333 akçe öşür alındığı görülmektedir. 1562 yılında Vac şehir merkezindeki mahlut üretiminin arttığı, çayırardan alınan vergilerin ise azaldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Vac'taki değirmenlerin sayısı da 16'ya çıkararak nahiyeye ekonomisine 800 akçe gelir kazandırdığı anlaşılmaktadır.

⁹⁰² 1562 yılındaki olağanüstü gelir artışının sebepleri için bkz. Syf. 249-251.

1580 yılında Vac Nahiyesi'nin şehir merkezindeki zirai üretime dayalı vergi gelirlerinin %36,3 azalarak 103.669 akçeye gerilediği görülmektedir.⁹⁰³ Bu meblağın 60.000 akçesini şıra üretiminden alınan vergiler, 28.000 akçesini buğday üretiminden alınan vergiler, 11.719 akçesini ise meyve ve sebze üretiminden alınan öşürler oluşturmaktadır. Bu dönemde Vac şehir merkezindeki mahlut, zirai ürünler içinde en az vergi tahsil edilen ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. 1580 yılına gelindiğinde Vac şehir merkezindeki değirmenlerin sayısının arttığı ve toplamda 1550 akçe değirmen vergisi alındığı gözlemlenir.

1590 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Vac şehir merkezindeki zirai üretim vergisi gelirleri önceki tahrir dönemine göre % 3,4 oranında azalarak 100.083 akçeye gerilemiştir. Şıra ve buğday üretimindeki üstünlük bu dönemde de devam etmektedir. 1590 yılında şıra üretiminden alınan öşür gelirleri 60.000 akçe; buğday üretiminden alınan öşür gelirleri ise 30.000 akçedir. Bu iki zirai üründen alınan öşürlerin toplamı 90.000 akçe olup bu meblağ Vac şehir merkezinin bu dönemdeki zirai üretime dayalı vergi gelirlerinin %89,9'unu oluşturmaktadır. Geri kalan % 9,1'lik kısmı ise mahlut, meyve sebze üretiminden alınan öşürler ile çayır ve değirmenlerden alınan vergiler oluşturmaktadır.

Vac Nahiyesi'nin şehir merkezindeki tarımla ilgili vergi gelirlerinden sonra hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerine göz atmak gerekmektedir. Bu gelirler aşağıda Tablo 65'te listelenmiştir.

Tablo 65

Vac Nahiyesi'nin Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Öşr-ü küvare (bal)	190	300	400	400
Baha-i gav (sığır)	-	310	500	500
Öşr-ü mâhi (balık)	4000	7075	7000	7000
Bidat-ı hınzır (domuz)	-	2650	2356	2350
Resm-i kanâre	2075	2786	-	-
TOPLAM	6265	13.121	10.256	10.250

⁹⁰³ 1580 yılındaki gelir düşüşünün sebepleri için bkz. Syf. 249-251.

1546 yılında Vac Nahiyesi'nin şehir merkezindeki hayvancılık faaliyetleri sonucu toplanan vergi miktarı 6265 akçedir. Burada en fazla vergi tahsil edilen hayvancılık türü balıkçılıktır. Tuna Nehri ve nehir kenarındaki dalyan ve göllerde avlanan balıklardan bu dönemde 4000 akçe öşür alınmıştır. Vac'ta 2000 akçe olarak tahsil edilen resm-i kanâre yani mezbahalarda kesilen hayvanlar için tahsil edilen vergi bu dönemde bu gelir grubu içinde ikinci sırada yer almaktadır. Kanâre vergisi alınmasına rağmen tahrir kayıtlarına göre küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık ile domuz yetiştiriliğinden vergi tahsil edilmemesi dikkat çekicidir. Muhtemelen mezbahada kesilen hayvanlar Vac Nahiyesi'ne tâbi köylerden getiriliyordu. Bu dönemde 190 akçe olarak alınan bal öşrü Vac şehir merkezinde az da olsa arıcılık faaliyetinin olduğuna işarettir.

1562 yılında Vac şehir merkezindeki hayvancılık faaliyetlerinden alınan vergi gelirleri önceki döneme göre %109,4 oranında artarak 13.121 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde Vac şehir merkezinde balıkçılık, sığır ve domuz yetiştiriciliği ve arıcılığın bulunduğu anlaşılmaktadır. 1562 yılında bu gelir grubu içinde en fazla vergi alınan sektör 7075 akçe ile balıkçılıktır. Bunu 2786 akçe ile kanâre vergisi, 2650 akçe ile domuz yetiştiriciliğinden alınan vergi gelirleri takip etmektedir. Sığır yetiştiriciliği ve arıcılık faaliyetlerinden alınan vergiler bu dönemde bu gelir grubu içinde en az paya sahip olan gelirlerdir.

1580 yılına gelindiğinde hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin 1562 yılına göre %21,8 oranında azalarak 10.256 akçeye gerilediği tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu dönemde 7000 akçe tutarında tahsil edilen balık öşrü ve 2356 akçe olarak alınan domuz bidatı bu gelir grubu içinde en fazla paya sahip iki daldır. Vac Nahiyesi'nin şehir merkezinde sığır yetiştiriciliğinden ve arıcılık faaliyetlerinden alınan vergiler balıkçılık ve domuz yetiştiriciliğine oranla çok az gelir getirmektedir.

1590 yılında Vac şehir merkezindeki hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri 10.250 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Bu tahrir döneminde de önceki sıralama aynen devam etmektedir. Buna göre en fazla balıkçılık ve domuz yetiştiriciliğinden vergi tahsil edilirken, en az vergi ise sığır yetiştiriciliği ve arıcılık faaliyetlerinden alınmıştır.

Genel olarak Vac şehir merkezindeki hayvancılık faaliyetlerine bakacak olursak balıkçılığın burada ön plana çıktığı görülmektedir. Zira Vac Nahiyesi Tuna Nehri

kenarında olup hem nehir balıkçılığı hem de göl ve dalyan balıkçılığına müsait bir konuma sahiptir. Vac Nahiyesi'nde yetiştirilen sığırların miktarı oldukça fazla olmasına rağmen bunlardan öşür alınmadığı anlaşılmaktadır. Zira bu büyükbaş hayvanlar Orta Avrupa ve Avusturya'ya ihraç edilmekte ve bunlardan gümrük vergisi alınmaktaydı.

5.3.3.1.3. Vac Nahiyesi'nin Gümrük ve Transit Geçiş Vergisi Gelirleri

Vac Nahiyesi'nin şehir gelirleri içinde en fazla öneme sahip olanı şüphesiz gümrük ve transit geçiş vergilerinden elde edilen gelirlerdir. Zira bu gelir grubu 1562 tahririnden 1590 tahririne kadar şehir gelirleri içerisinde en fazla paya sahip olan gruptur. Vac Nahiyesi'ndeki Vac gümrüğünden ve Vac iskelesinden alınan çeşitli vergiler aşağıda Tablo 66'da listelenmiştir.

Tablo 66

Vac Nahiyesi'nin Gümrük ve Transit Geçiş Vergisi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Resm-i gümrük	46.000	1.031.678	380.555	420.550
Resm-i ubûr	-	2000	-	-
Mahsûl-ü Vam (Gümrük mahsulü)	-	13.097	-	-
Resm-i Dümen	-	351	-	-
Mahsûl-ü Vâm-ı Gebrân	-	-	265.550	265.550
Mahsûl-ü İskele	-	-	9000	9000
TOPLAM	46.000	1.047.126	655.105	695.100

Vac Nahiyesi'ndeki Vac İskelesi gümrüğünün gelirleri şehir ve sancak ekonomisinde çok önemli bir yere sahip olsa da Budin ve Peşte gümrüklerinde olduğu gibi Vac gümrüğünün mufassal kayıtlarının olduğu bir defter tespit edemedik. Bundan dolayı gümrük ve iskele gelirleri tahrir defterlerindeki kayıtlara göre icmalen değerlendirilecektir. 1546 yılında Vac gümrüğü ve iskelesinden alınan gümrük vergisi gelirleri 46.000 akçe olarak tahrir kayıtlarına geçmiştir. 1562 yılında ise Vac Nahiyesi'nin gümrük gelirleri olağanüstü bir şekilde yükselerek 1.047.126 akçeye ulaşmıştır. Buradaki olağanüstü artışın sebebi muhtemelen 1562 yılında imzalanan Osmanlı-Habsburg Barış Antlaşması neticesinde ortaya çıkan istikrar ortamıdır. Bu dönemde gümrük vergisi en fazla paya sahip iken sonrasında mahsûl-ü vam ve geçit vergisi gelmektedir.

1580 yılına gelindiğinde Vac Nahiyesi'nin gümrük ve transit geçiş vergisi gelirlerinin önemli bir oranda düşerek 655.105 akçeye gerilediği görülmektedir. Buradaki ciddi düşüşün en önemli sebebi bize göre 1562 barışının bozulması ve neticede 1566 yılında yapılan Sigetvar Seferidir. Elbette Sultan Süleyman'ın seferde ölmesi ve yerine oğlu II.Selim'in geçmesi de bu düşüşte önemlidir. Bu dönemde toplam 655.105 akçe olarak kayıtlara geçen bu vergi gelirlerinin içinde en fazla paya sahip olanı 380.555 akçe ile gümrük vergisi gelirleridir. Onu 265.550 akçe ile mahsûl-ü vâm-ı gebran ve 9000 akçe ile mahsûl-ü iskele gelirleri takip etmektedir.

1590 yılında Vac İskelesi ve gümrüğünün gelirleri bir önceki döneme göre % 6,1 oranında artarak 695.100 akçeye ulaşmıştır. Bu dönemde gümrüğe gelen giden araba ve gemilerden alınan gümrük vergisi gelirleri 420.550 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde diğer gelirlerden mahsûl-ü vâm-ı gebran ve mahsul-ü iskele gelirleri bir önceki dönem ile birebir aynıdır. Muhtemelen bu iki vergi kalemi mukataa yoluyla kiraya verilerek tahsil edilmekteydi.

5.3.3.1.4. Vac Nahiyesi'nin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış

Vac Nahiyesi'nin şehir merkezinde genel olarak beş kategoriye ayırdığımız vergi gelirlerinin en fazla dikkat çekenleri yukarıda incelenmişti. Şimdi ise Vac nahiyesinin şehir gelirlerini oluşturan tüm gelir kalemlerini burada bir arada vereceğiz. XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Vac Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin toplamı aşağıda Tablo 67'de gösterilmiştir.

Tablo 67

Vac Nahiyesi'nin Şehir Gelirlerine Toplu Bakış

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Raiyyet (Kulluk) Vergileri	7500	12.600	13.250	10.000
Tarım ve Hayvancılıktan Alınan Vergiler	57.775	176.056	113.925	110.333
Pazar ve Ticaretle İlgili Vergiler	33.000	27.564	34.718	34.618
Gümrük ve Transit Geçiş Gelirleri	46.000	1.047.126	655.105	695.100
Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri	15.125	24.188	44.749	44.750
TOPLAM	159.400	1.287.534	861.747	894.801

1546 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Vac Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin toplamı 159.400 akçedir. Bu gelirin %36,2'sini tarım ve hayvancılıkla ilgili vergiler oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili vergilerden sonra şehir gelirlerinin dağılımı şu şekildedir: Toplam gelirin %28,9'unu gümrük ve transit geçiş vergisi gelirleri, %20,7'sini Vac şehir merkezindeki pazarlardan alınan bâclar, %9,5'ini çeşitli para cezaları ile tayin ve yükseltmeler için verilen berat ve tezkereler mukabilinde alınan harçlar oluşturmaktadır. Reayanın ödediği kulluk vergileri şehir gelirleri içerisinde %4,7'lik oran ile en az paya sahip olan gelir grubudur. Buradan da Vac şehir merkezindeki halkın kırsaldaki reaya gibi kulluk vergisi ödemediği, büyük bir kısmının da Budin ve Peşte'nin şehir merkezindeki halk gibi bu vergilerden muaf olduğu anlaşılmaktadır.

1562 yılında Vac Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin olağanüstü arttığı ve 1.287.534 akçeye ulaştığı görülmektedir. Burada en fazla artışın yaşandığı gelir grubu gümrük ve transit geçiş vergilerinin olduğu gruptur. Bu olağanüstü artışın sebepleri daha önce belirtilmişti. Gümrük ve transit geçiş vergi gelirleri bu dönemde şehir gelirlerinin %81,3'üne tekabül etmektedir. Şehir gelirleri içerisinde 1562 yılında gümrük gelirlerinden sonra en fazla vergi geliri sağlayan grup ise %13,6'lık oran ile tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleridir. Bu dönemde Vac Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin %2,3'ünü pazar ve ticaret ile ilgili vergiler, %1,9'unu çeşitli harç ve cezalardan oluşan gelirler ve son olarak %0,9'unu kulluk vergileri oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi 1562 yılında da Vac Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin büyük bölümünü gümrük gelirleri ile tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır.

1580 yılına gelindiğinde Vac Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin % 33 oranında azalarak 861.747 akçeye gerilediği görülmektedir. Şehir gelirlerindeki bu düşüş en fazla gümrük ve transit geçiş vergisi gelirlerinde görülmektedir. Zira bir önceki dönemde 1.047.126 akçe olan gümrük vergisi gelirleri bu dönemde 655.105 akçeye düşmüştür. Şehir gelirleri içerisinde gümrük ve transit geçiş vergisi gelirlerinin payı bu dönemde %76'dır. Sonrasında 113.925 akçe tutarındaki tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri gelmekte ve şehir gelirlerinin %13,3'ünü oluşturmaktadır. Şehir gelirleri içerisinde diğer gelir grupları ve oranları ise şöyledir: Toplam gelirin % 5,2'sini harç ve

ceza gelirleri, % 4'ünü pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirleri ve % 1,5'ini ise kulluk vergileri oluşturmaktadır.

1590 yılında Vac Nahiyesi'nin şehir gelirleri önceki döneme göre %3,8 oranında yükselerek 894.801 akçeye yükselmiştir. Bu meblağın %77,7'sini gümrük ve transit geçiş vergisi gelirleri, %12,4'ünü ise tarım ve hayvancılıktan alınan vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bu iki gelir grubu XVI. yüzyılın tüm dönemlerinde Vac Nahiyesi'nin şehir gelirleri içerisinde ilk iki sırada yer almıştır. Diğer şehir gelirlerine baktığımızda toplam gelirin % 5'ini çeşitli harç ve ceza gelirlerinin, % 3,8'ini pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirlerinin ve % 1,1'ini ise kulluk vergilerinin oluşturduğu gözlemlenmektedir.

XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Vac şehir merkezinde pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirlerinin düşük olması dikkat çekicidir. Zira Vac önemli bir merkez olup hareketli bir şehirdi. Ancak tapu tahrir kayıtlarından yola çıkarak yürüttüğümüz tahminlere göre; Vac'ta pazar ve ticareten ziyade gümrük ve transit geçiş ile tarım ve hayvancılık ön plana çıkmıştır. Burada belirtmemiz gereken bir başka husus ise Vac Gümrüğü'nden geçen bu kadar fazla eşya ve hayvanın sadece Vac Nahiyesi'nde yetiştirilmediği başka sancaklarda yetiştirilerek Orta Avrupa'ya ihraç edilmek üzere Vac'a getirildiğidir.

5.3.3.2.Vac Nahiyesi'nin Kır Gelirleri

Vac'ın şehir gelirlerinden sonra nahiyeye tâbi köy ve mezralardaki reayadan alınan vergi gelirlerine sırasıyla göz atalım. İlk olarak tarım ve hayvancılık gelirleri, sonrasında ise diğer gelirlerle birlikte kır gelirlerinin toplamı incelenecektir.

5.3.3.2.1. Vac Nahiyesi'nin Kırsal Kesimindeki Tarım ve Hayvancılık Gelirleri

Vac Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde önemli bir yere sahip olan tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 68 ve Tablo 69'da gösterilmiştir.

Tablo 68

Vac Nahiyesi'nin Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Buğday	91.460	136.147	219.205	235.763
Mahlut(Çavdar ve buğday karışımı)	27.460	34.651	39.728	63.906
Arpa	80	-	-	
Çavdar	40	-	-	

Tablo 68'in devamı

Mercimek	-	2897	5077	6086
Şıra	70.940	189.789	277.384	284.235
Bağ	-	430	931	1079
Çayır	3095	8957	7715	8325
Meyve, sir ve piyaz	693	7708	7046	6319
Hime ve giyah	814	17.760	59.335	63.350
Keten ve kendir	-	3075	5888	6859
Resm-i âsiyâb	975	1300	1020	1150
TOPLAM	195.557	402.714	623.329	677.072

1546 yılında Vac Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yetiştirilen zirai ürünlerden alınan vergilerin toplamı 195.557 akçedir. Vac Nahiyesi'nin kırsalında yetiştirilen tarım ürünleri: buğday, mahlut, arpa, çavdar, şıra, mercimek, keten, kendir...vb. 1546 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Vac Nahiyesi'nde bunlardan başka bağcılık, odun ve otçuluk (yemcilik) gibi tarımın değişik kolları da mevcuttur. Bu dönemde tarım sektöründeki vergi gelirlerini hububat ve endüstriyel ürünler olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. 1546 yılında Vac'taki hububat üretimine baktığımızda ilk sırada 91.460 akçe ile buğdayın geldiğini, onu 27.460 akçe ile mahlutun, 80 akçe ile arpanın ve 40 akçe çavdarın takip ettiğini görürüz. Hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı ise 119.040 akçe olup bu meblağ zirai ürün gelirlerinin %60,8'ini oluşturmaktadır. 1546 yılında Vac'taki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerine bakıldığında; 70.940 akçe ile en fazla gelirin şıra üretiminden elde edildiği anlaşılmaktadır. Bunu 3095 akçe ile çayırardan alınan vergi gelirleri, 814 akçe ile keten ve kendir üretiminden alınan vergiler ve 693 akçe ile meyve ve sebzeçilikten alınan vergiler takip etmektedir. Bu dönemde endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerinin toplamı 75.542 akçe olup bu meblağ tarımsal ürün gelirlerinin %38,7'sine karşılık gelmektedir. 1546 yılında Vac'taki değirmenlerden ise 975 akçe vergi tahsil edilmiştir.

1562 yılında Vac Nahiyesi'nin kır gelirleri önceki döneme göre %105,9 oranında artarak 402.714 akçeye yükselmiştir. Vac'taki hububat üretimine baktığımızda ilk sırada 136.147 akçe ile yine buğdayın geldiğini, onu 34.651 akçe ile mahlut ve 2897 akçe ile mercimeğin takip ettiğini görüyoruz. Bu dönemde Vac'ın kırsalında hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı ise 173.695 akçe olup tarımsal ürün gelirlerinin %43,1'ini oluşturmaktadır. 1562 yılında Vac'taki endüstriyel ürünler ve

bağcılık gelirlerine bakacak olursak; 189.789 akçe ile en fazla gelirin şıra üretiminden elde edildiği görülür. Daha sonra 17.760 akçe ile odun ve otluk (yem) üretiminden, 8957 akçe ile çayırlardan, 7708 akçe ile meyve ve sebze üretiminden, 3075 akçe ile keten ve kendir üretiminden alınan vergi gelirleri gelmektedir. Endüstriyel ürünler ve bağcılık kategorisine giren ürünlerden alınan vergi gelirlerinin toplamı bu dönemde 227.719 akçe olup bu meblağ Vac'taki tarımsal ürün gelirlerinin %56,5'ine tekabül etmektedir. Görüldüğü gibi önceki dönemde Vac Nahiyesi'nin kırsalında hububat üretimi gelirleri endüstriyel ürün ve bağcılık gelirlerinden fazla iken bu dönemde hububat üretimi için durum tersine dönmüştür. 1562 yılında Vac'taki değirmenlerden alınan 1300 akçelik değirmen vergisi de bu gelir grubu içerisinde küçük bir yere sahiptir.

1580 yılında Vac Nahiyesi'nin kırsalında zirai ürünlerden alınan vergi gelirlerinin önceki döneme göre % 54,7 oranında artarak 623.329 akçeye yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde Vac'taki hububat üretimine bakacak olursak 219.205 akçe ile ilk sırada buğday, ikinci sırada 39.728 akçe ile mahlut ve üçüncü sırada ise 6086 akçe ile mercimeğin geldiği görülür. Vac'ta hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı 264.010 akçe olup bu tutar toplam gelirin %42,3'üne tekabül etmektedir. 1580 yılında Vac'taki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerine baktığımızda ilk sırayı 277.384 akçe ile şıra üretiminden alınan vergi gelirlerinin aldığı görülmektedir. Bunu 59.335 akçe ile odun ve otluk (hime ve giyah) üretiminden, 7715 akçe ile çayırlardan, 7046 akçe ile meyve ve sebzeçilikten, 5888 akçe ile keten ve kendir üretiminden ve 931 akçe ile de bağlardan alınan öşürler takip etmektedir. 1580 yılında endüstriyel ürünler ve bağcılık kategorisine giren ürünlerden alınan vergi gelirlerinin toplamı 358.299 akçe olup bu meblağ Vac'ın kırsalındaki tarımsal ürün gelirlerinin %57,4'üne karşılık gelmektedir. 1580 yılında Vac Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki değirmenlerden 1020 akçe değirmen vergisinin tahsil edildiği de görülmektedir.

1590 yılı tahrir kayıtlarına göre Vac Nahiyesi'nin kır gelirleri önceki döneme göre %7,9 oranında artarak 677.072 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde de Vac Nahiyesi'nin köy ve mezralarında en fazla üretim hububat, endüstriyel ürün ve bağcılık sektörlerinde olmuştur. 1590 yılında hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı 305.755 akçe olup bu meblağ zirai ürün gelirlerinin %45,1'ini oluşturmaktadır. Hububat üretiminde

en fazla paya sahip olan ürünler sırasıyla buğday, mahlut ve arpadır. Vac'taki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerinin toplamı 370.167 akçe olup bu meblağ zirai ürün gelirlerinin %54,6'sına tekabül etmektedir. Endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirleri arasında en yüksek pay şıra üretimi ile hime ve giyah yani odun ve otluk üretimine aittir. Bu dönemde Vac'ın köy ve mezralarındaki değirmenlerden 1150 akçe değirmen vergisi alınmıştır

Vac Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki tarımsal ürün gelirlerinden sonra hayvancılık faaliyetlerinden elde edilen gelirler aşağıda Tablo 69'da ele alınmıştır.

Tablo 69

Vac Nahiyesi'nin Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Öşr-ü küvare (bal)	1343	7479	8949	13.008
Baha-i gav (sığır)	-	-	5021	5669
Öşr-ü bere (kuzu)	650	3750	3870	4250
Öşr-ü mâhi (balık)	4300	-	-	-
Bidat-ı hınzır (domuz)	1093	12.281	11.343	11.836
Resm-i kanâre	-	410	445	435
TOPLAM	7386	23.920	29.628	35.198

1546 yılında Vac Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yapılan hayvancılık faaliyetlerinden tahsil edilen vergilerin toplamı 7386 akçedir. Bu hayvancılık faaliyetleri içinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, domuz yetiştiriciliği, arıcılık ve balıkçılıkla ilgili vergi gelirleri yer almaktadır. 1546 yılında Vac nahiyesinin kırsal kesiminde, hayvancılık faaliyetleri içerisinde en büyük paya 4300 akçe ile Tuna Nehri ve civarındaki dalyanlardan avlanan balıklardan alınan vergi gelirleri sahiptir. Vac'ta balıkçılıktan sonra en fazla vergi 1343 akçe ile arıcılık sektöründe üretilen ballardan alınan öşürlerden elde edilmiştir. Bunu 1093 akçe ile domuz yetiştiriciliği ve 650 akçe ile kuzu yetiştiriciliği izlemektedir. Bu dönemdeki tahrir kayıtlarına göre; Vac Nahiyesi'nin kırsalında reyanın ağıllarında 512 adet küçükbaş hayvanın bulunduğu kayıtlıdır.⁹⁰⁴

⁹⁰⁴ Bkz. **B.O.A. TT.** 388, 410 ve 449, Numaralı ve 1546 tarihli Tapu Tahrir Defterleri.

1562 yılında Vac Nahiyesi'nin kırsal kesiminde hayvancılık sektöründeki vergi gelirlerinin toplamı, önceki döneme göre 3 kattan daha fazla artarak 23.920 akçeye yükselmiştir. Bu tahrir döneminde hayvancılık vergisi gelirleri içerisinde en fazla paya sahip olan 12.281 akçe ile domuz yetiştiriciliğidir. Domuz yetiştiriciliğini 7479 akçe ile arıcılıktan ve 3750 akçe ile küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden elde edilen vergi gelirleri takip etmektedir. 1562 yılındaki kayıtlar Vac Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki reyanın elinde 1594 adet küçükbaş hayvanın olduğunu göstermektedir.⁹⁰⁵ Bu sayı önceki döneme göre üç kattan fazla artmıştır. 1562 yılındaki tahrir kayıtlarına göre en fazla dikkat çeken husus Vac Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda herhangi bir balıkçılık faaliyetiyle ilgili vergi gelirinin kaydedilmemiş olmasıdır. Bu dönemde Vac'ın köy ve mezralarındaki mezbahanelerde kesilen hayvanlar için tahsil edilen kanâre vergisi miktarı 410 akçedir.

1580 yılına gelindiğinde Vac'ın kırsal kesimindeki hayvancılık gelirlerinin % 23,8 oranında artarak 29.628 akçeye yükseldiği görülmektedir. Bu rakamın 11.343 akçesini domuz yetiştiriciliğinden, 8949 akçesini arıcılıktan, 5021 akçesini sığır yetiştiriciliğinden ve 3870 akçesini küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden alınan vergi gelirleri oluşturmaktadır. 1580 yılındaki tahrir kayıtlarında Vac Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki reyanın elinde 1175 küçükbaş hayvanın olduğu görülmektedir.⁹⁰⁶ Bu döneme kadar sığır yetiştiriciliğinden alınan vergilerin tahrir kayıtlarında yer almaması ve bu tarihteki tahrirden itibaren Budin Sancağı'na tâbi diğer nahiyelerde olduğu gibi Vac Nahiyesi'nde de sığır yetiştiriciliğinden tahsil edilen vergilerin kayıtlara geçmesi dikkat çekicidir. Zira Budin Sancağı'nda önceki dönemlerde sığır yetiştiriciliği olmasına rağmen bunlardan vergi tahsil edilmediği ya da alınan vergilerin tahrir kayıtlarına yazılmadığı anlaşılmaktadır. 1580 yılındaki kayıtlarda önceki dönemde olduğu gibi Vac Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda balıkçılıkla ilgili vergi kayıtlarına rastlanmamaktadır. Bu dönemde Vac Nahiyesi'nin kırsalındaki mezbahanelerde kesilen hayvanlardan 445 akçe tutarında resm-i kanâre tahsil edilmiştir.

1590 yılında Vac Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki hayvancılık gelirleri önceki tahrir dönemine göre % 18,7 oranında artarak 35.198 akçeye yükselmiştir. Bu toplam gelirin 13.008 akçesini arıcılık faaliyetlerinden, 11.836 akçesini domuz yetiştiriciliğinden,

⁹⁰⁵ Bkz. **B.O.A. TT.** 343 Numaralı ve 1562 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

⁹⁰⁶ Bkz. **B.O.A. TT.** 590 Numaralı ve 1580 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

5669 akçesini sığır yetiştiriciliğinden ve 4250 akçesini küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden alınan vergi gelirleri oluşturmaktadır. Tahrir kayıtlarında bu dönemde Vac Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralardaki reayanın elindeki hayvan sayısı maalesef yer almamaktadır.⁹⁰⁷ 1590 yılında Vac Nahiyesi'nde 435 akçe resm-i kanâre tahsil edilmiştir.

Vac Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki hayvancılık gelirlerini genel olarak değerlendirecek olursak; en fazla gelir getiren sektörün domuz yetiştiriciliği, arıcılık, küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği olduğunu görüyoruz. Bu üç sektörün vergi gelirleri de XVI. yüzyıl boyunca genel anlamda yükseliş göstermiştir. 1546 yılında 4300 akçe vergi geliri olan balıkçılığın sonraki üç dönem boyunca kayıtlarda yer almaması gerçekten dikkat çekicidir. Ancak bunun nedenini maalesef tespit edemiyoruz.

5.3.3.2.2. Vac Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Vac Nahiyesi'nin kır gelirlerini meydana getiren ve dört farklı kategoriye ayırdığımız gelir grupları ve bunların toplamı aşağıda Tablo 70'te listelenmiştir.

Tablo 70

Vac Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Kulluk vergisi gelirleri	32.600	77.900	79.500	64.150
Tarım ve hayvancılık gelirleri	202.943	426.634	652.957	712.270
Niyabet, beyt-ül mâl ve yava, resm-i arus	1659	13.961	21.342	23.391
TOPLAM	237.202	518.495	753.799	799.811

1546 yılında Vac Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 237.202 akçedir. Bu tutarın %85,6'sı tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinden, %13,7'si kulluk vergisi gelirlerinden ve %0,7'si muhtelif ceza ve harç gelirlerinden alınan vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Bu verilerden iki önemli sonuç ortaya çıkmaktadır: Birincisi, Vac Nahiyesi'nin kırsal kesiminde yaşayan halkın büyük bölümünün tarım ve hayvancılıkla uğraştığının ortaya çıkmasıdır. İkincisi ise kırsal kesimde yaşayan halkın tarım ve

⁹⁰⁷ Bkz. **B.O.A. TT.** 611 Numaralı ve 1590 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

hayvancılıkla ilgili vergilerden başka önemli miktarda kulluk vergileri ödemesidir. Yani Vac Nahiyesi'nin kırsalındaki hayat ve köylünün ekonomisi tamamen tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Pazar, ticaret, gümrük vb. gelirler kırsalda yer almamaktaydı. Dolayısıyla esnaf ve tüccarlar da kırsal kesimde bulunmazdı. Buna göre şehirli ve köylünün kesin olarak birbirinden ayrıldığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan Vac'ın kırsal kesimindeki küçük çaplı ve paraya çevrilebilen suçların affı için alınan vergiler ve çeşitli harç gelirleri kır gelirleri içerisinde çok az paya sahiptir.

1562 yılında Vac Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 1546 yılına göre %118,5 oranında artarak 518.495 akçeye yükselmiştir. Bu meblağın % 82,3'ünü tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılık vergisi gelirleri bu dönemde iki kattan fazla artmıştır. Bu artıştaki en büyük pay, hububat ve şıra üretimindeki artışa dayanmaktadır. 1562 yılında Vac Nahiyesi'nin kır gelirlerinin %15'ini oluşturan kulluk vergileri de nahiyeye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. 13.961 akçe olarak kaydedilen muhtelif harç ve ceza gelirleri ise kır gelirlerinin %2,7'sine tekabül etmektedir. Kır gelirlerini oluşturan üç farklı kategoriden tahsil edilen vergi gelirlerinin miktarına göre sıralaması bu dönemde de değişmemiştir.

1580 yılına gelindiğinde Vac Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamının önceki döneme göre % 45,4 oranında artarak 753.799 akçeye yükseldiği gözlemlenmektedir. Görüldüğü gibi artış hızında bir yavaşlama söz konusudur. Yani artık 1562 yılından sonra tahrir kayıtlarının daha sağlıklı yapıldığı, aşırı gelir kaybının veya aşırı gelir artışının bulunmadığı ve neticede de artık tahrir kayıtlarının belli bir düzene girdiği görülmektedir. 1580 yılında kır gelirleri içerisinde en büyük pay 652.957 akçe ve %86,7'lik oran ile yine tarım ve hayvancılık gelirlerine aittir. İkinci sırada kulluk vergileri gelmekte ve bu vergiler kır gelirlerinin %10,6'sını oluşturmaktadır. Bu dönemde kır gelirleri içerisinde en az paya sahip olan gelir grubu önceki dönemlere göre yine değişmeyen sadece miktarı artan muhtelif harç ve ceza gelirleridir. Bu gelir grubunun bu tahrir dönemindeki toplamı 21.342 akçe olup bu meblağ kır gelirlerinin %2,7'sine tekabül etmektedir.

1590 yılında Vac Nahiyesi'nin kır gelirleri %6,1 oranında artarak 799.811 akçeye ulaşmıştır. 1590 yılında Vac Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisindeki gelir kaynakları ve oranları şu şekildedir: Tarım ve hayvancılık vergisi gelirleri toplam gelirin %89,1'ini,

kulluk vergisi gelirleri %8'ini, muhtelif harç ve ceza gelirleri %2,94'unu oluşturmaktadır. Bu dönemde Tablo 64'teki ikinci ve üçüncü sırada yer alan gelir grupları yükseliş gösterirken, birinci sırada yer alan kulluk vergisi gelirlerinin düştüğü görülmektedir.

Genel olarak Vac Nahiyesi'nin kır gelirlerini değerlendirecek olursak; kır gelirleri içerisinde en önemli payın diğer nahiyelerde de olduğu gibi tarım ve hayvancılık gelirleri ile kulluk vergisi gelirlerine ait olduğunu söyleyebiliriz. Zira XVI. yüzyılın tüm dönemlerinde kır gelirleri içerisinde bu iki grup ilk iki sırada yer almaktadır.

5.3.3.3.Vac Nahiyesi'nin Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri

Vac Nahiyesi'nin yukarıda ayrı ayrı tasrih edilen şehir ve kır gelirlerinin toplanması sonucu ortaya çıkan genel geliri aşağıda Tablo 71'de gösterilmiştir.

Tablo 71

Vac Nahiyesi'nin Toplam Geliri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Şehir gelirleri	159.400	1.287.534	861.747	894.801
Kır gelirleri	237.202	518.495	753.799	799.811
TOPLAM	396.602	1.806.029	1.615.546	1.694.612

Tapu tahrir kayıtlarına göre 1546 yılında Vac Nahiyesi'nin toplam geliri 396.602 akçedir. Bu meblağın % 59,9'unu kır gelirleri, geriye kalan %40,1'ini ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. 1546 yılında Vac Nahiyesi'nin kır gelirleri şehir gelirlerinden daha fazladır. 1562 yılında Vac Nahiyesi'nin toplam geliri bir önceki döneme göre beş kattan daha fazla artarak 1.806.029 akçeye yükselmiştir. Bu artıştaki en büyük pay şehir gelirleri kısmında belirtildiği üzere Vac gümrük gelirlerine aittir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirinin %71,3'ünü şehir gelirleri, %28,7'sini ise kır gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde şehir gelirlerinin artık kır gelirlerini geçtiği hatta iki gelir arasında büyük bir farkın ortaya çıktığı görülmektedir. 1580 yılına gelindiğinde Vac Nahiyesi'nin toplam gelirinin %10,5 oranında azalarak 1.615.546 akçeye düştüğü görülmektedir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirinin %53,4'ünü şehir gelirleri %46,6'sını ise kır gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde şehir gelirlerinin önemli ölçüde azaldığı dikkat çekmektedir. 1580 yılında Vac Nahiyesi'nin şehir ve kır gelirleri

birbirine oldukça yaklaşmış ve önceki dönemde meydana gelen aradaki fark artık kapanmıştır. 1590 yılında Vac Nahiyesi'nin toplam geliri önceki tahrir dönemine göre %4,8 oranında artarak 1.694.612 akçeye yükselmiştir. Buna göre; 1590 yılında Vac Nahiyesi'nin toplam gelirinin %52,9'unu şehir gelirleri, %47,1'ini ise kır gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde hem şehir gelirlerinde hem de kır gelirlerinde küçük bir artış yaşanmıştır.

Genel olarak Vac Nahiyesi'nin şehir ve kır gelirlerini kıyasladığımızda XVI. yüzyılda 1546 tahrir dönemi hariç diğer tüm dönemlerde şehir gelirlerinin, kır gelirlerinden daha fazla olduğunu görürüz. Bunun da temel nedeni Vac İskelesi ve Vac Gümrüğü'dür. Bu verilere göre Vac Nahiyesi'nin şehir merkezinde tüccar ve esnafın daha fazla olduğu, kırsalda ise tam anlamıyla reaya ve köy tipi yaşam tarzı gereği önemli ölçüde tarım ve hayvancılık yapıldığı anlaşılmaktadır.

5.3.4. Cezire-i Kovin (Koyun Adası) Nahiyesi

Budin Sancağı'nı oluşturan bir diğer nahiye olan Cezire-i Kovin veya Koyun'un XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki şehir ve kır gelirleri burada ele alınacaktır. Cezire-i Kovin Nahiyesi Budin'in güneyinde Tuna Nehri'nin iki kola ayrılması ve sonrasında birleşmesi neticesinde oluşan bir ada üzerinde kurulu olduğu için Osmanlı kaynaklarında bu nahiye için Arapça "ada" anlamına gelen cezire kelimesi kullanılmıştır.⁹⁰⁸

5.3.4.1. Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

Cezire-i Kovin'in XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki şehir gelirleri aşağıda beş ana grupta toplanmıştır. Nahiyenin şehir gelirleri diğer nahiyelerin şehir gelirleriyle paralel olduğu için bundan sonraki kısımlarda daha önceki nahiyelerde olduğu gibi şehir gelirleri ayrı ayrı kendi içinde mufassal bir şekilde değerlendirilmeyerek sadece gelir grupları ve bu gelir gruplarının önemli noktaları irdelenecektir. Kovin adasının XVI. yüzyıl boyunca şehir gelirleri aşağıda Tablo 72'de gösterilmiştir.

⁹⁰⁸ Bkz. B.O.A. Tapu Tahrir Defterleri, TT.314, TT.329, TT.343, TT.345, TT.388, TT.410, TT.449, TT.590, TT. 592, TT. 611.

Tablo 72

XVI. Yüzyılda Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Raiyyet (Kulluk) Vergileri (Resm-i kapu, resm-i bive)	15.000	15.000	15.000	12.000
Tarım ve Hayvancılıktan Alınan Vergiler (Öşürler, r.âsiyâb,...vb.)	2600	51.100	40.368	40.787
Pazar ve Ticaretle İlgili Vergiler (Bâc-ı bazar, resm-i ihtisâb ve ihzâriye)	1500	8850	12.936	11.500
Gümrük ve Transit Geçiş Gelirleri (Resm-i gümrük, resm-i ubûr...vb.)	303.333	170.946	68.980	72.000
Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri (Niyabet, resm-i arûs, mahsûl-ü beyt-ül mâl ve yava...vb.)	6000	24.938	41.200	48.497
TOPLAM	328.433	270.834	178.484	184.784

1546 yılında Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin toplamı 328.433 akçe olarak tespit edilmiştir. Bu gelirin %92,3'ünü gümrük ve transit geçiş vergileri, %4,5'ini kulluk vergileri, %1,9'unu çeşitli harç ve ceza gelirleri, %0,8'ini tarım ve hayvancılıkla ilgili vergiler ve son olarak da %0,5'ini nahiyeye merkezindeki pazarlardaki ticaret ile ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirleri içerisinde en büyük payı gümrük ve transit geçiş vergileri oluşturmuştur. Nahiyeye merkezinde Tuna kenarında gümrük olduğunu ve bu gümrüğün bir iç gümrük⁹⁰⁹ bölgesi olduğunu, dolayısıyla Balkanlar ve Sırbistan taraflarıyla bağlantılı olduğunu tahmin ediyoruz. Zira Tuna Nehri'nin konumuna göre Kovin Nahiyesi bir sınır nahiyesi olmayıp bizzat Osmanlı topraklarıyla çevrili bir nahiyeye idi. Kovin gümrüğüne gelen ve giden emtia için Budin ve Peşte gümrüklerinde olduğu gibi mufassal bir gümrük defteri bulunmamaktadır. Sadece tapu tahrir defterlerinde verilen toplam gümrük vergisi gelirlerinden Kovin gümrüğünün yıllık gelir hacmini icmalen görebiliyoruz. Kovin Nahiyesi'nde bu dönemde gümrük gelirlerinden sonra en fazla gelirin kulluk vergisi gelirlerine ait olduğu görülmektedir. Bu iki gelir grubu zaten Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. 1546 yılındaki tahrir kayıtlarına göre nahiyeye merkezinde meydana gelen küçük çaplı suçlar ve çeşitli beratlar için tahsil edilen

⁹⁰⁹ Mehmet Genç, Osmanlı Devleti'nde kıyılarda yer alan küçük kasabalarda bile birer iç gümrük idaresinin bulunduğunu beyan etmektedir. Biz de Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Tuna Nehri dahilinde bir ada olmasından dolayı adanın muhtelif kıyılarında iç gümrük olarak çalışan bölgelerinin olduğunu tahmin ediyoruz. Bkz. Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s.197.

harçların oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre bu dönemde Kovin Nahiyesi'nde çok fazla suç işlenmediği söylenebilir. Ancak unutmamak gerekir ki diğer nahiyelerde olduğu gibi 1546 yılı tahriri Budin Sancağı'nın ilk tahriri olmakla birlikte bu tahrirde sancak dahilinde birçok vergi kalemi ve mükellefleri tam olarak tespit edilip kayıt altına alınamamıştır. Kovin nahiyesinin merkezinde tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri de bu dönemde oldukça düşüktür. Bu gelir grubu içerisinde tarımda buğday üretiminin hayvancılıkta ise balıkçılığın ön plana çıktığı görülmektedir. 1546 yılında Kovin Nahiyesi'nin merkezindeki reayanın elinde 350 adet küçükbaş hayvanın olduğu tapu tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁹¹⁰ Nahiye merkezinde bu dönemde 22 adet değirmenden 1100 akçe değirmen vergisi alınmıştır. Son olarak 1546 yılında Kovin Nahiyesi'nin merkezinde kurulan pazarlardan 1500 akçe olarak bâc-ı bazar ve sergi vergisi alındığını görüyoruz.

1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirleri bir önceki tahrir dönemine göre %17,5 oranında azalarak 270.834 akçeye gerilemiştir. Bu meblağın %63,1'ini gümrük ve transit geçiş vergileri, %18,9'unu tarım ve hayvancılıkla ilgili vergiler, %9,2'sini çeşitli harçlar ve para cezaları, %5,5'ini kulluk vergileri ve %3,3'ünü pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. 1562 yılında kayıtlarda en fazla dikkat çeken unsur gümrük ve transit geçiş vergilerindeki ciddi düşüş ile tarım ve hayvancılık gelirlerindeki olağanüstü artıştır. Bu artış ve düşüşlerin tespit edebildiğimiz sebepleri daha önce izah edildiğinden burada tekrar etmeye lüzum yoktur.⁹¹¹ Gümrük gelirlerindeki bu önemli düşüş nahiyenin şehir gelirlerini de doğrudan etkilemiştir. Genel olarak tarım ve hayvancılık şeklinde birlikte sınıflandırdığımız bu iki gelir grubunu kendi içinde ayrı ayrı incelememiz gereklidir. Nahiye merkezindeki tarımsal ürün çeşitlerine baktığımızda buğday, mahlut, şıra, çayır ve saz..vb. zirai ürünler karşımıza çıkmaktadır. Bu ürünlerin içerisinde bu dönemde en fazla paya sahip olanı çayırlardan elde edilen 32.500 akçelik vergi geliridir. Daha sonra ise hububat, özellikle de buğday üretimi ile endüstriyel ürünler gelmektedir. Hayvancılık gelirlerini kendi içinde değerlendirdiğimizde toplam 13.200 akçe olan gelirin 9258 akçesinin balıkçılık faaliyetlerinden alınan vergiler olduğunu görürüz. Balıkçılığı ise 1871 akçe ile kanâre

⁹¹⁰ Bkz. **B.O.A**, T.T. 388, TT. 410,TT. 449.

⁹¹¹ Bkz. Syf. 249-251.

vergesi, 1515 akçe ile küçükbaş hayvancılık gelirleri⁹¹² ve 556 akçe ile domuz yetiştiriciliği izlemektedir. Hem 1456 hem de 1562 yıllarında Kovin Nahiyesi'nde arıcılık faaliyetleri ile ilgili herhangi bir gelirin bulunmaması dikkat çekicidir. 1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin merkezinde vuku bulan suçlar için tahsil edilen para cezaları, varissiz ölen kişilerin miraslarının devlet hazinesine geçmesi ve muhtelif harçlar için tahsil edilen meblağ 24.938 akçe gibi önemli bir yekûna ulaşmıştır. Bu gelir grubunun kendi içindeki dağılımı şu şekildedir: Mahsûl-ü beyt-ül mâl-ı gâib, resm-i yava, resm-i arûs ve niyabettir. Kovin Nahiyesi'nin şehir merkezinde yaşayan halktan bu dönemde 15.000 akçe resm-i kapu ve resm-i bive adı altında raiyyet (kulluk) vergisi tahsil edilmiştir. Kulluk vergilerinden sonra gelen ve nahiyenin en az gelinine sahip olan pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirlerinin 1562 yılındaki toplamı 8850 akçedir. Bu rakamın 5850 akçesini Kovin Nahiyesi'nin şehir merkezinde kurulan pazarlardan alınan bâc-ı bazar ve sergi, 3000 akçesi ise bu pazarların denetimi ve denetimden kaynaklanan diğer giderlerin olduğu resm-i ihtisab ve ihzâriye oluşturmaktadır.

1580 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin %34 oranında azalarak 178.484 akçeye düştüğü görülmektedir. Toplam 178.484 akçenin %38,7'sini gümrük ve transit geçiş vergileri, %23'ünü çeşitli harç ve ceza gelirleri, %22,6'sını tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri, %8,4'ünü kulluk vergileri ve %7,3'ünü pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bir önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de Kovin gümrüğünün gelirlerinin önemli oranda düştüğü gözlemlenmektedir. Ancak nahiyenin şehir gelirleri içerisinde bu dönemde de en fazla paya sahip olan yine gümrük ve transit geçiş vergilerinden elde edilen gelirlerdir. 1580 yılında Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirleri içerisinde ikinci büyük paya sahip olan muhtelif harç ve ceza gelirlerine baktığımızda; toplam 41.200 akçenin 16.000 akçesini resm-i arûs gelirleri, 15.000 akçesi niyabet gelirleri, 10.000 akçesini mahsûl-ü beyt-ül mal-ı gâib ve mefkûd gelirleri ve 200 akçesini resm-i kantarın oluşturduğunu görüyoruz. Demek ki bu gelir grubu içindeki gelirler: evlilik harcı, para cezaları ve varissiz mirasların hazineye devri gibi üç kısımdan müteşekkildi. Bu dönemde nahije merkezindeki tarım ve hayvancılıkla ilgili gelirlerin toplamı 40.368 akçedir. Bu gelirin 22.568 akçesi tarımla ilgili vergi gelirleri geri kalan 17.800 akçesi ise hayvancılıkla

⁹¹² 1562 yılındaki tapu tahrir kayıtlarından Kovin nahiyesinin merkezinde yaşayan reayanın elinde 1150 adet küçükbaş hayvanın deftere kaydedildiğini anlıyoruz. Bkz. **B.O.A. TT.343.**

ilgili vergi gelirleridir. Kovin Nahiyesi'ndeki tarımsal ürünler genel anlamda hububat ve endüstriyel ürünler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. En fazla üretime sahip olan zirai ürün gelirleri arasında çayır vergisi 12.000 akçe olarak ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra 5000 akçe ile hîme ve giyah (odun ve otluk) gelmektedir. Bunları hububat, meyve ve sebze... vb. üretimleri takip etmektedir. Bu dönemde 17.800 akçe olarak kayıtlara geçen hayvancılık gelirlerinin 6400 akçesini kanâre vergisi gelirleri, 6300 akçesini balıkçılık gelirleri, 2500 akçesini sığır yetiştiriciliği gelirleri, 2400 akçesini kuzu yetiştiriciliği gelirleri ve 200 akçesini ise arıcılık faaliyetlerinden elde edilen vergi gelirleri oluşturmaktadır. Kovin Nahiyesi'nin merkezindeki reayadan alınan resm-i kapu ve resm-i bive adı altındaki kulluk vergileri 1546-1562 yılları arasında ve 1580 yılında hiç değişmeden 15.000 akçe olarak tahsil edilmiştir. Bir diğer gelir grubu olan pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirlerinin bu dönemdeki toplamı 12.936 akçedir. Bu tutarın 6936 akçesi pazarların denetimi esnasında tahsil edilen resm-i ihtisâb ve ihzâriye vergilerinden; geri kalan 6000 akçe ise Kovin Nahiyesi'nde kurulan pazarlardan alınan bâc-ı bazar ve sergi vergilerinden oluşmuştur.

1590 yılına gelindiğinde Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin %3,5 oranında artarak 184.784 akçeye ulaştığı görülmektedir. Bu meblağın % 38,9'unu gümrük ve transit geçiş vergileri, %26,3'ünü çeşitli harç ve ceza gelirleri, %22'sini tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri, %6,5'ini kulluk vergileri ve %6,3'ünü pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi bir önceki tahrir dönemindeki sıralama bu dönemde de değişmemiştir. Sadece vergi gruplarının gelirlerinde artış meydana gelmiştir. Bu dönemde şehir gelirleri içerisinde en fazla paya sahip olan gelir grubu yine gümrük ve transit geçiş vergileri gelirleridir. Bu gelir grubunda önceki döneme göre 3020 akçelik bir artış söz konusudur. 1590 yılındaki çeşitli harç ve ceza gelirleri de önceki döneme göre yükseliş göstermektedir. Bu harç ve cezaların 17.000 akçesini mahsûl-ü beyt-ül mâl-ı gâib ve mefkûd gelirleri, 16.297 akçesini resm-i arûs gelirleri, 15.000 akçesini niyabet gelirleri ve 200 akçesini kantar vergisi oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi bu dönemde para cezaları, hazineye intikal eden miras gelirleri ve evlilik gibi çeşitli harç gelirlerinin de arttığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde Kovin Nahiyesi'nin şehir merkezindeki 40.787 akçe tutarındaki tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin 25.640 akçesini tarımla ilgili vergi gelirleri, geri kalan 15.147 akçesini ise hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Tarımsal ürün gelirleri içerisinde

bir önceki dönemde olduğu gibi çayır gelirleri ile hîme ve giyâh (odun ve otluk) gelirleri öne çıkmaktadır. Sonrasında hububat, şıra, meyve ve sebze üretiminden elde edilen gelirler gelmektedir. Bu dönemde toplam 15.147 akçe olan hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerine baktığımızda; bu meblağın 8000 akçesini balıkçılık faaliyetlerinden alınan vergiler olduğu görülmektedir. Balıkçılığı 6117 akçe ile kanâre vergisi, 630 akçe ile domuz yetiştiriciliği, 200 akçe ile küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve 200 akçe ile arıcılık faaliyetlerinden alınan bal öşrü takip etmektedir. XVI. yüzyılın son tahrir dönemi olan 1590 yılında Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirleri içerisindeki en az paya sahip iki gelir grubundan birincisi 12.000 akçe ile kulluk vergisi gelirleridir. Diğer ise 11.500 akçe olarak kayıtlara geçen pazar ve ticarete müteallik vergi gelirleridir.

5.3.4.2. Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Kır Gelirleri

Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirlerinden sonra XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde nahiyenin kır gelirlerine göz atalım. Kır gelirleri içerisinde önce tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri sonra da diğer kır gelirleri incelenecektir.

5.3.4.2.1. Cezire-i Kovin'in Kırsal Kesimindeki Tarım ve Hayvancılık Gelirleri

Kovin Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 73 ve Tablo 74'te gösterilmiştir.

Tablo 73

Cezire-i Kovin'in Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Buğday	9180	88.112	89.930	84.940
Mahlut(Çavdar ve buğday karışımı)	2150	14.448	18.796	18.618
Mercimek	-	1915	1063	2901
Şıra	-	18.845	23.618	17.925
Çayır	270	15.000	13.300	13.200
Meyve, sir ve piyaz	-	2445	2761	2160
Hime ve giyah	-	1484	21.510	21.850
Keten ve kendir	-	2923	4170	5085
Resm-i âsiyâb	600	900	450	400
TOPLAM	12.200	146.072	175.598	167.079

1546 yılında Kovin Nahiyesi'nin kırsal gelirleri içerisinde tarımla ilgili vergi gelirlerinin toplamı 12.200 akçedir. Bu tutarın %92,8'ini Kovin Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda üretilen hububattan alınan öşür gelirleri oluşturmaktadır. Geri kalan %7,2'sini ise endüstriyel ürünler ve değirmencilik faaliyetlerinden alınan vergiler oluşturmaktadır. 1546 yılında hububat üretimi içinde buğday ön plandadır. Bu dönemde Kovin'in köy ve mezralarında toplam 12 adet değirmenden 600 akçe değirmen vergisi de alınmıştır.

1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin kırsalındaki tarımla ilgili vergi gelirleri önceki döneme göre önemli bir miktarda artarak 146.072 akçeye ulaşmıştır. Bu meblağın %71,5'ini hububat üretiminden alınan vergi gelirleri, % 28,5'ini ise endüstriyel ürünler ve bağcılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Toplam hububat üretimi içerisinde en büyük pay 88.112 akçe ile buğday üretimine aittir. Daha sonra ise 14.448 akçe ile mahlût ve 1915 akçe ile mercimek üretiminden alınan vergi gelirleri gelmektedir. Endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerine baktığımızda bu gelir grubu içerisinde en büyük payın 18.845 akçe ile şıra üretiminden ve 15.000 akçe ile çayırlardan alınan vergilere ait olduğunu görürüz. Endüstriyel ürünler içerisindeki diğer ürünler ise: keten, kendir, hime ve giyah, meyve ve sebze..vb. ürünlerdir. 1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin kırsalında değirmen vergisinin ise 900 akçeye yükseldiği görülür.

1580 yılı tahrir kayıtlarından, Kovin Nahiyesi'nin kırsalındaki tarımla ilgili vergi gelirlerinin önceki döneme göre %20,2 oranında artarak 175.598 akçeye ulaştığı anlaşılmaktadır. Toplam 175.598 akçenin %62,5'ini hububat üretiminden alınan vergi gelirleri geri kalan %37,5'ini ise endüstriyel ürünler ve bağcılık faaliyetlerinden alınan vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde de hububat üretiminden alınan vergi gelirlerinin endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Hububat üretimi içerisinde en çoktan en aza doğru sıralama yapacak olursak ilk sırada buğdayın ikinci sırada mahlutun ve üçüncü sırada mercimeğin geldiğini görürüz. Endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerini kendi içerisinde değerlendirecek olursak bu kategoride ürün çeşidinin arttığını görüyoruz. Buna göre en fazla vergi geliri 23.618 akçe ile şıra üretiminden ve 21.510 akçe ile hime ve giyah üretiminden alınan vergilere aittir. Bunları çayırlardan alınan vergi gelirleri, keten ve kendir üretiminden alınan vergiler ile meyve ve sebze üretiminden alınan vergiler takip

etmektedir. Bu dönemde nahiyenin köy ve mezralarındaki değirmenlerden 450 akçe vergi alınmıştır.

1590 yılına gelindiğinde Kovin Nahiyesi'ne tabi köy ve mezralardaki tarımla ilgili vergi gelirlerinin önceki döneme göre %4,8 oranında azalarak 167.079 akçeye gerilediği görülmektedir. Bu meblağın %63,7'sini hububat üretiminden alınan vergi gelirleri, %36,3'ünü ise endüstriyel ürünler ve bağcılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Hububat üretiminde önceki dönemlerdeki durum aynen devam etmektedir. Buna göre en fazla üretim hacmine sahip olan ürün buğday, sonrasında ise mahlût ve mercimektir. Endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirleri içerisinde en fazla üretim hacmine sahip olan ürün önceki dönemlerde şıra üretimi iken bu dönemde şıranın yerini 21.850 akçe ile hime ve giyah almıştır. Dolayısıyla şıra üretimi 17.925 akçe ile ikinci sıraya gerilemiştir. Bu grup içerisindeki diğer ürün gelirleri ise 13.200 tutarında çayırlardan, 5085 tutarında keten ve kendir üretiminden ve 21.650 tutarında meyve ve sebzeçilikten alınan vergilerdir. 1590 yılında Kovin Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki değirmenlerden 400 akçe vergi alındığı ve bu değirmenlerin ya sayısının ya da çalıştığı gün sayısının azaldığını söyleyebiliriz.

Genel olarak Kovin Nahiyesi'nin kırsalındaki zirai ürün vergisi gelirlerine bakacak olursak; hububat içerisinde en fazla üretimi yapılan ürünün buğday olduğunu, mercimeğin ise çok az üretildiğini ve istisnai bir durum gibi görüldüğünü ifade edebiliriz. Endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirleri içerisinde ise en fazla üretim hacmine sahip olan ürün genel anlamda şıra ve odun-otluk (hime ve giyah)'tur. Buradan da anlaşıldığına göre Kovin Nahiyesi'nde de diğer nahiyelerde olduğu gibi en fazla bu iki ürünün üretildiği anlaşılmaktadır.

Kovin Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki en önemli gelir kaynaklarından birisi olan hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 73'te listelenmiştir.

Tablo 74

Cezire-i Kovin'in Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Öşr-ü küvare (bal)	155	2621	2901	3916
Baha-i gav (sığır)	-	6707	4825	5118
Öşr-ü bere (kuzu)	680	7890	7200	6580

Tablo 74'ün devamı

Öşr-ü mâhi (balık)	100	4929	4569	4369
Bidat-ı hıncır (domuz)	170	7883	3698	3608
Resm-i kanâre	-	657	1001	1058
TOPLAM	1105	30.687	24.194	24.649

1546 yılında Kovin Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yapılan hayvancılık faaliyetlerinden tahsil edilen vergi gelirlerinin toplamı 1105 akçedir. Bu rakam gerçekten çok az bir meblağ olup bunun nedenleri arasında daha önce de izah ettiğimiz üzere 1546 tahririnin ilk tahrir olması hasebiyle bir takım eksikliklerinin olması da vardır. Bu hayvancılık faaliyetleri içinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, domuz yetiştiriciliği, arıcılık ve balıkçılık gibi üretim dalları yer almaktadır. 1546 yılında Kovin Nahiyesi'nin kırsal kesiminde hayvancılık faaliyetleri içerisinde en büyük paya sahip olan sektör, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. Bu dönemdeki tahrir kayıtlarına göre; Kovin Nahiyesi'nin kırsalında reyanın ağullarında 2805 adet küçükbaş hayvanın bulunduğu kayıtlıdır.⁹¹³ Kovin adasında küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden sonra en fazla vergi domuz yetiştiriciliğinden elde edilmiştir. Bunu arıcılık ve balıkçılık faaliyetlerinden elde edilen gelirler takip etmektedir.

1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki hayvancılıkla ilgili faaliyetlerin vergi gelirlerinin toplamı önceki döneme göre çok fazla artarak 30.687 akçeye çıkmıştır. Bu dönemdeki tahrir kayıtlarının diğer nahiyelerde olduğu gibi daha düzenli yapıldığı ve vergi kalemleri ile vergi mükelleflerinin daha ayrıntılı bir şekilde tespit edildiği anlaşılmaktadır. Bu tahrir döneminde de hayvancılık vergisi gelirleri içerisinde en fazla paya sahip olan 7890 akçe ile küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini 7883 akçe ile domuz yetiştiriciliği, 6707 akçe ile sığır yetiştiriciliği, 2621 akçe ile arıcılık faaliyetlerinden elde edilen vergi gelirleri ve 4929 akçe ile Tuna nehri ve dalyanlarda avlanan balıklardan alınan öşürler takip etmektedir. 1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki mezbahanelerde kesilen hayvanlar için tahsil edilen kanâre vergisi miktarı 657 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

1580 yılında Kovin Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralardaki hayvancılık faaliyetleri mukabilinde tahsil edilen vergi gelirlerinin %21,1 oranında azalarak 24.194 akçeye

⁹¹³ Bkz. **B.O.A. TT.** 388, 410 ve 449, Numaralı ve 1546 tarihli Tapu Tahrir Defterleri.

düştüğü görülmektedir. Bu rakamın 7200 akçesini küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, 4825 akçesini sığır yetiştiriciliği, 4569 akçesini balıkçılık, 3698 akçesini domuz yetiştiriciliği, 2901 akçesini arıcılık faaliyetlerinden alınan vergi gelirleri oluşturmaktadır. 1580 yılındaki tahrir kayıtlarında Kovin Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki reayanın elinde 350 adet küçükbaş hayvanın olduğu görülmektedir.⁹¹⁴ Bu dönemde hayvan yetiştiriciliğinden sonra hayvan kesimhanelerinden alınan kanâre vergisi gelirleri de 1001 akçe olarak kaydedilmiştir.

1590 yılına gelindiğinde Kovin Nahiyesi'ne tabi köy ve mezralardaki hayvancılık gelirleri önceki tahrir dönemine göre %1,8 oranında artarak 24.649 akçeye yükselmiştir. Bu toplam gelirin 6580 akçesini küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, 5118 akçesini sığır yetiştiriciliği, 4369 akçesini balıkçılık, 3608 akçesini domuz yetiştiriciliği ve 3916 akçesini arıcılık faaliyetlerinden alınan vergi gelirleri oluşturmaktadır. Kovin Nahiyesi'ndeki mezbahalardan alınan kanâre vergisinin ise 1058 akçeye yükseldiği görülmektedir.

Görüldüğü gibi XVI. yüzyıl boyunca Kovin Nahiyesi'nin hayvancılık gelirleri, 1546 yılını saymazsak çok fazla değişmemiştir. Hayvancılığın dallarına baktığımızda genel anlamda küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın ön plana çıktığı görülmektedir. Domuz yetiştiriciliği ve balıkçılık faaliyetlerinin de Kovin Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki ekonomiye önemli katkılar sağladığı inkar edilemez. Kovin Nahiyesi'nin kırsalındaki hayvancılık faaliyetleri içerisinde en az paya sahip olan iki dal kanâre vergisi gelirleri ve arıcılık faaliyetlerinden tahsil edilen vergi gelirleridir.

5.3.4.2.2. Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

XVI. yüzyılın farklı tahrir dönemlerinde Kovin Nahiyesi'nin kır gelirlerini meydana getiren ve dört farklı kategoriye ayırdığımız kır gelirleri ile bunların toplamı aşağıda Tablo 75'te ele alınmıştır.

⁹¹⁴ Bkz. **B.O.A. TT.** 590 Numaralı ve 1580 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

Tablo 75**Cezire-i Kovin'in Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış**

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Kulluk Vergisi Gelirleri	14.100	34.300	34.000	27.250
Tarım ve Hayvancılık Gelirleri	13.305	176.759	199.792	191.728
Gümrük ve Transit Geçiş Gelirleri	-	18.253	19.339	23.843
Niyabet, beyt-ül mâl ve yava, resm-i arus	262	20.590	23.290	24.923
TOPLAM	27.667	249.902	276.421	267.744

1546 yılında Kovin Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 27.667 akçedir. Bu tutarın %50,9'u kulluk vergisi gelirlerinden %48,1'i tarım ve hayvancılık gelirlerinden ve %0,1'i muhtelif ceza ve harç gelirlerinden alınan vergilerden oluşmaktadır. 1546 yılında Kovin Nahiyesi'nin kırsal kesiminde kulluk vergileri, tarım ve hayvancılık gelirlerinin önüne geçmiştir. Bu verilere göre; diğer nahiyelerde olduğu gibi Kovin Nahiyesi'nin de kırsal kesiminde yaşayan halkın büyük bölümünün tarım ve hayvancılıkla uğraştığı ve genel anlamda reaya olduğu anlaşılmaktadır.

1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı önceki döneme göre olağanüstü artarak 249.902 akçeye yükselmiştir. Bu meblağın % 70,7'sini tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin artışındaki en büyük pay, hububat ve şıra üretimindeki artışa dayanmaktadır. 1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin kır gelirlerinin %13,7'sini oluşturan kulluk vergileri, nahiyenin kırsal ekonomisinde ikinci sırada yer almaktadır. 20.590 akçe olarak kaydedilen muhtelif harç ve ceza gelirleri ise kır gelirlerinin %8,3'üne tekabül etmektedir. Bir önceki dönemde olmayan gümrük ve transit geçiş vergileri, 1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin kırsalında 18.253 akçe olarak kaydedilmiştir. Gümrük ve transit geçiş vergilerinin kır gelirleri içerisindeki oranı %7,3'tür. Gümrük gelirlerinin 14.587 akçesini mahsûl-ü iskele adı altında Kovin Nahiyesi'ne tabi Csepel, Harosz, Slözs ve Szenmiklos iskelelerine Tuna Nehri vasıtasıyla gelip ve giden sefine⁹¹⁵ ve nasadların⁹¹⁶ getirip ve götürdüğü emtiadan alınan vergiler oluşturmaktadır.

⁹¹⁵ Sözlükte gemi, vapur anlamına gelen sefine tabiri Osmanlı Devletinde de sık sık kullanılmıştır. Devellioğlu, s.929.

⁹¹⁶ Sefineden daha küçük olan ve daha az yük taşıyabilen bir tür gemi. Bkz. Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", ss.712-715.

1580 yılında Kovin Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamının önceki döneme göre % 10,6 oranında artarak 276.421 akçeye yükseldiği görülmektedir. 1580 yılında kır gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan gelir kaynağı 199.792 akçe ve %72,2'lik oran ile yine tarım ve hayvancılık gelirleridir. İkinci sırada 34.000 akçe tutarında kulluk vergileri gelmekte ve bu meblağ kır gelirlerinin %12,4'ünü oluşturmaktadır. Bir diğer gelir grubu olan muhtelif harç ve ceza gelirlerinin bu tahrir dönemindeki toplamı 23.290 akçe olup bu meblağ kır gelirlerinin %8,4'üne tekabül etmektedir. Bu dönemde Kovin Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisindeki en az paya sahip olan grup yine gümrük ve transit geçiş vergisi gelirleridir. 1580 yılında Kovin İskelesi ve gümrüğünden elde edilen gümrük vergisi ve transit geçiş vergisi gelirlerinin miktarı 19.339 akçe olup bu meblağ kır gelirlerinin %7'sine tekabül etmektedir.

1590 yılına gelindiğinde Kovin Nahiyesi'nin kır gelirleri %3,1 oranında azalarak 267.744 akçeye düşmüştür. 1590 yılında Kovin Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisindeki gelir kaynakları ve oranları şu şekildedir: Tarım ve hayvancılık vergisi gelirleri, toplam gelirin %71,7'sini, kulluk vergisi gelirleri %10,1'ini, muhtelif harç ve ceza gelirleri %9,3'ünü, gümrük ve transit geçiş vergisi gelirleri de %8,9'unu oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi bu dönemde de kır gelirleri içerisindeki gelir gruplarının gelirlerine göre sıralanması değişmemiştir.

Genel olarak Kovin Nahiyesi'nin kır gelirlerini değerlendirecek olursak; kır gelirleri içerisinde en önemli payın diğer nahiyelerde de olduğu gibi tarım ve hayvancılık gelirleri ile kulluk vergisi gelirleri olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Kovin Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde gümrük ve transit geçiş vergilerinin yer alması dikkat çekicidir. Zira genel anlamda kırsal kesimde gümrük bulunmazdı. Ancak Kovin Nahiyesi'ne tabi Csepel, Tököl, Slösz, Szenmiklos ve Harosz köylerinde iskelelerin bulunduğu ve buralarda az da olsa gümrük vergisinin tahsil edildiği tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁹¹⁷ Zira Kovin Nahiyesi Tuna Nehri'nde bir ada üzerinde yer aldığı için buraya gelen ve giden tüm emtia için mutlaka deniz yolu kullanılmaktaydı. Bundan dolayı da Kovin Nahiyesi'ne tabi birçok köyde iskele bulunmaktadır.

⁹¹⁷ Bkz. **B.O.A.** Tapu Tahrir Defterleri, TT.314, TT.329, TT.343, TT.345, TT.388, TT.410, TT.449, TT.590, TT. 592, TT. 611.

5.3.4.3. Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri

Kovin Nahiyesi'nin yukarıda ayrı ayrı tasrih edilen şehir ve kır gelirlerinin toplanması sonucu ortaya çıkan genel geliri aşağıda Tablo 76'da gösterilmiştir.

Tablo 76

Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin Toplam Geliri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Şehir gelirleri	328.433	270.834	178.484	184.784
Kır gelirleri	27.667	249.902	276.421	267.744
TOPLAM	356.100	520.736	454.905	452.528

Tapu tahrir kayıtlarına göre 1546 yılında Kovin Nahiyesi'nin toplam geliri 356.100 akçedir. Bu meblağın % 92,2'sini şehir gelirleri geri kalan %7,8'ini ise kır gelirleri oluşturmaktadır. 1546 yılında Kovin Nahiyesi'nin şehir gelirleri ile kır gelirleri arasında uçurum sayılacak bir fark mevcuttur. Bu farkın ortaya çıkmasındaki en büyük neden ise şehir gelirleri kısmında belirtildiği üzere; Kovin gümrüğü ve iskelesinin bu dönemdeki yüksek gelirleridir. 1562 yılında Kovin Nahiyesi'nin toplam geliri bir önceki döneme %43,2 oranında artarak 520.736 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirinin %52'sini şehir gelirleri, %48'ini ise kır gelirleri oluşturmaktadır. 1562 yılında şehir gelirleri ile kır gelirleri arasındaki farkın kapandığı ve hatta birbirlerine oldukça yaklaştıkları görülmektedir. 1580 yılına gelindiğinde Kovin Nahiyesi'nin toplam gelirinin %12,6 oranında azalarak 454.905 akçeye düştüğü görülmektedir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirinin %60,8'ini kır gelirleri, %39,2'sini ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde şehir gelirlerinin önemli ölçüde azaldığı ve kır gelirlerinin ise arttığı görülmektedir. Buna bağlı olarak 1580 yılında şehir gelirleri kır gelirlerinin gerisinde kalmıştır. 1590 yılında Kovin Nahiyesi'nin toplam geliri önceki tahrir dönemine göre %0,5 oranında artarak 452.528 akçeye yükselmiştir. 1590 yılında Kovin Nahiyesi'nin toplam gelirinin %59,1'ini kır gelirleri, %40,9'unu ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde hem şehir gelirlerinde hem de kır gelirlerinde küçük bir artış yaşanmıştır. Ancak şehir gelirleri yine kır gelirlerinin gerisinde kalmıştır.

Genel olarak Kovin Nahiyesi'nin şehir ve kır gelirlerini kıyasladığımızda XVI. yüzyılda 1546 ve 1562 yıllarında şehir gelirlerinin kır gelirlerinden fazla olduğu, ancak 1580 ve 1590 yıllarında ise kır gelirlerinin şehir gelirlerinden fazla olduğunu söyleyebiliriz.

5.3.5. Vişegrad Nahiyesi

5.3.5.1. Vişegrad Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

Budin Sancağın'ın kuzey batısında Tuna Nehri kenarında yer alan Vişegrad Nahiyesi'nin ve ona tabi Maroşa Varoşu'nun XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerindeki şehir gelirleri aşağıdaki vergi türlerine göre kategorilere ayrıştırılarak verilecektir.

Vişegrad Nahiyesi'nin XVI. yüzyıl boyunca şehir gelirleri aşağıda Tablo 77'de gösterilmiştir.

Tablo 77

XVI. Yüzyılda Vişegrad Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Raiyyet (Kulluk) Vergileri (Resm-i kapu, resm-i bive)	3100	10.850	-	-
Tarım ve Hayvancılıktan Alınan Vergiler (Öşürler, r.âsiyâb,...vb.)	18.120	92.208	-	-
Gümrük ve Transit Geçiş Gelirleri (Resm-i gümrük, resm-i ubûr...vb.)	10.000	112.495	-	-
Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri (Niyabet, resm-i arûs, mahsûl-ü beyt-ül mâl ve yava...vb.)	130	4952	-	-
Hâsıl-ı Kalâ-i Vişegrad (öşr-ü meyve, dönüm-ü bağat, niyabet, cürm-ü cinayet..vb.)	-	-	3150	3100
Hâsıl an'il öşr ve'rüsûm Varoş-u Vişegrad	-	-	300.000	300.000
Hâsıl an'il öşr ve'rüsûm Varoş-u Maroşa	-	-	-	300.000
TOPLAM	31.350	220.505	303.150	603.100

1546 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin toplamı 31.350 akçe olarak tespit edilmiştir. Bu gelirin %57,8'ini tarım ve hayvancılıkla ilgili vergiler, %31,9'unu gümrük ve transit geçiş vergileri, %9,9'unu kulluk vergileri ve %0,4'ünü muhtelif harç ve ceza gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde Vişegrad Nahiyesi'nin şehir gelirleri

içerisinde en büyük payı tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmuştur. Bu durum esasen ilginçtir. Zira tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri genellikle kırsal kesimde rastlanılan gelir kaynağı iken bu dönemde Vişegrad Nahiyesi'nin merkezinde ilk sırada olması dikkat çekicidir. Bunda 1546 yılında yapılan tahririn kapsadığı gelir kaynaklarının ve tahrir esnasında takip edilen usulün de etkisi olmalıdır. Vişegrad'ın şehir gelirleri içerisinde ikinci sırada Tuna Nehri kenarında bulunan Vişegrad gümrüğünün gelirleri gelmektedir. Elimizde Vişegrad gümrüğünün mufassal kayıtları bulunmadığından gümrükteki ticaret hacmi ve emtianın türü hakkında bilgi veremiyoruz. Vişegrad Nahiyesi'nde gümrük gelirlerinden sonra üçüncü sırada kulluk vergisi gelirleri gelmektedir. Görüldüğü gibi Vişegrad'ın şehir merkezinde yaşayan reaya kulluk vergilerinden muaf tutulmayarak resm-i kapu ve resm-i bive adı altında bu vergilerini ödemişlerdir. 1546 yılındaki tahrir kayıtlarına göre nahiye merkezinde meydana gelen küçük çaplı suçlar ve çeşitli beratlar için tahsil edilen harçların oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre bu dönemde Vişegrad Nahiyesi'nde çok fazla suç işlenmediği ve evlilik sayısının az olduğu söylenebilir. Vişegrad Nahiyesi'nin şehir merkezinde bu dönemde pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirlerinin kaydedilmemiş olması gerçekten dikkat çekicidir. Zira şehirde kurulan pazar ve panayırlardan tahsil edilen muhtelif vergi gelirleri, diğer nahiyelerin şehir ekonomisinde önemli yer tutmaktadır.

1562 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin şehir gelirleri bir önceki tahrir dönemine göre yedi kattan daha fazla artarak 220.505 akçeye yükselmiştir. Bu meblağın %51'ini gümrük ve transit geçiş vergileri, %41,9'unu tarım ve hayvancılıkla ilgili vergiler, %4,9'unu kulluk vergileri ve son olarak %2,2'sini çeşitli harçlar ve para cezaları oluşturmaktadır. 1562 yılındaki kayıtlarda en fazla artış gümrük ve transit geçiş vergilerinde ve sonrasında tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinde yaşanmıştır. Vişegrad'daki tarımsal ürünlerden alınan vergi gelirlerinin toplamı bu dönemde 90.158 akçedir. Vişegrad'ın merkezindeki tarımsal ürün çeşitlerine baktığımızda en fazla üretilen zirai ürünlerin şıra ve buğday olduğunu, bu iki ürünü mahlut, çayır ve saz..vb. ürünlerin takip ettiğini görürüz. Bu ürünlerin içerisinde en fazla pay, şıra üretiminden elde edilen 75.388 akçelik vergi gelirdir. Sonra ise hububat, özellikle de 10.200 akçe ile buğday üretimi gelmektedir. Hayvancılık gelirlerini kendi içinde değerlendirdiğimizde toplam 1750 akçe olan gelirin 1000 akçesini domuz yetiştiriciliğinden, 450 akçesini arıcılık faaliyetlerinden ve 300 akçesini balıkçılık faaliyetlerinden alınan vergiler olduğunu

görürüz. 1562 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin merkezinde yaşayan reayadan alınan kulluk vergisi gelirlerinin önceki döneme göre üç kattan fazla arttığı görülmektedir. Muhtemelen bu dönemde yapılan tahrirde daha itinalı davranılarak durumu uygun olan herkesin vergi mükellefi olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Vişegrad Nahiyesi'nin merkezinde vuku bulan suçlar için tahsil edilen para cezaları, vâriissiz ölen kişilerin miraslarının devlet hazinesine geçmesi ve muhtelif harçlar için tahsil edilen meblağ 4952 akçe olup bu meblağ şehir gelirleri içerisinde küçük bir paya sahiptir.

1580 ve 1590 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Vişegrad Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin Keçkemed Nahiyesi'nde olduğu gibi iltizama verildiği anlaşılmaktadır. Buna göre 1580 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin şehir gelirleri "*hâsıl an'il öşr ve rüsûm Varoş-u Vişegrad*" başlığı altında yıllık 300.000 bedel ile maktû olarak toplanmıştır. Bu uygulamadan dolayı Vişegrad'ın şehir gelirlerinin tasrihini maalesef yapamıyoruz. Çünkü Vişegrad'ın şehir merkezindeki öşürler ve diğer vergiler için reayadan toplam 300.000 akçenin alınması yeterli idi. Bundan dolayı da kayıtlara önceki dönemlerde olduğu gibi ayrı ayrı vergi gelirleri ve vergi kalemleri bu iki dönemde kaydedilmemiştir. Bu dönemlerde dikkat çeken bir başka husus ise 1580 yılında 3150 akçe, 1590 yılında ise 3100 akçe olarak kaydedilen Vişegrad Kalesi'nin vergi gelirleridir. Bu vergi gelirleri içerisinde tapu tahrir kayıtlarına göre; öşr-ü meyve, dönüm-ü bağat-ı müslümânân, niyabet, cürm-ü cinayet...vb. vergiler bulunmaktaydı. Kalede yaşayanların askerî sınıfa mensup oldukları düşünülürse genel anlamda vergilerden muaf olsalar da bu iki dönemde az miktarda da olsa vergi verdikleri anlaşılmaktadır. Zira dönüm-ü bağat-ı müslümânân adı altında alınan vergi muhtemelen Vişegrad Kalesi'nde görevli Müslüman Türk askerlerine ait bağlardan alınan öşür vergisine işaret etmektedir. Buna göre; askerî kesimin kulluk vergilerinden tamamen diğer örfi ve şer'i vergilerden ise kısmen muaf olduğunu söyleyebiliriz. 1580 yılında Vişegrad'ın şehir gelirlerinin toplamı önceki döneme göre %37,4 oranında artarak 303.150 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. 1590 yılına gelindiğinde bir önceki tahrir dönemindeki yapının devam ettiği ve Vişegrad Varoşu'nun yıllık 300.000 akçe bedel ödediği görülmektedir. Bu dönemde Vişegrad Kalesi'nin de gelirlerinin 3100 akçe olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Aynı dönemde Vişegrad Nahiyesi'ne tabi Maroşa Varoşu'nun da 300.000 akçe maktû olarak iltizama verildiği anlaşılmaktadır. Buna göre Vişegrad nahiyesinin şehir gelirleri 1590 yılında toplam 603.100 akçe olarak tahrir defterine kaydedilmiştir.

5.3.5.2. Vişegrad Nahiyesi'nin Kır Gelirleri

Vişegrad Nahiyesi'nin şehir gelirleri yukarıda gösterilmiştir. Burada ise nahiyenin köy ve mezralarında tarım ve hayvancılık başta olmak üzere diğer alanlarda toplanan vergi gelirlerine göz atacağız.

5.3.5.2.1. Vişegrad'ın Kırsal Kesimindeki Tarım ve Hayvancılık Gelirleri

XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Vişegrad Nahiyesi'ne tabi köy ve mezralardaki tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 78 ve Tablo 79'da gösterilmiştir.

Tablo 78

Vişegrad'ın Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Buğday	20.540	27.600	16.700	32.990
Mahlut(Çavdar ve buğday karışımı)	6245	5044	3840	10.898
Alef (Yulaf)	500	-	-	-
Ades (Mercimek)	-	360	205	795
Şıra	5350	32.483	14.600	13.900
Çayır	370	1650	-	-
Meyve, sir ve piyaz	-	20	25	1541
Hime ve gıyâh	-	1940	6270	8500
Keten ve kendir	40	645	230	996
Resm-i âsiyâb	-	200	100	50
TOPLAM	33.045	69.942	41.970	69.670

1546 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde tarımla ilgili vergi gelirlerinin toplamı 33.045 akçedir. Bu tutarın %82,5'ini Vişegrad Nahiyesi'ne tabi köy ve mezralarda üretilen hububattan alınan öşür gelirleri oluşturmaktadır. Geri kalan %17,5'ini ise endüstriyel ürünler ve değirmencilik faaliyetlerinden elde edilen vergi gelirleri oluşturmaktadır. 1546 yılında hububat üretimi içinde buğday ve mahlut; endüstriyel ürünler içinde ise şıra ön plandadır. Vişegrad'ın kırsalında yetiştirilen diğer ürünler ise istisna sayılabilecek düzeyde yulaf, keten ve kendirdir. Yulaf üretimine zaten sonraki tahrir dönemlerinde rastlanmamaktadır.

1562 yılında Vişegrad Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yetiştirilen zirai ürünlerden alınan vergilerin toplamı önceki döneme göre %111,6 oranında artarak 69.942 akçeye

ulaşmıştır. Bu dönemdeki tahrir göre Vişegrad Nahiyesi'nde zirai ürün çeşitliliği artmıştır. Önceki dönemden farklı olarak bu dönemde mercimek üretimi, meyvecilik, sebzeçilik, bağcılık, odun ve otçuluk (yemcilik) gibi tarımın değişik kolları da mevcuttur. Bu dönemde tarım sektöründeki vergi gelirlerini hububat ve endüstriyel ürünler olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. 1562 yılında Vişegrad'ın kırsalındaki zirai ürün gelirlerinin %52,8'ini 36.938 akçe ile endüstriyel ürün gelirleri, %47,2'sini 33.004 akçe ile hububat üretimi oluşturmaktadır. 1562 yılında Vişegrad'daki hububat üretimine baktığımızda ilk sırada 27.600 akçe ile buğdayın geldiğini, onu 5044 akçe ile mahlutun, 360 akçe ile mercimeğin takip ettiğini görürüz. Bu dönemde endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerinin içerisinde en fazla paya sahip olan ürün ise 32.483 akçe ile şıra üretimidir. Şıra üretimini 1940 akçe ile hime ve giyah, 1650 akçe ile çayırlardan alınan vergi gelirleri takip etmektedir. 1562 yılında Vişegrad'ın köy ve mezarlarındaki 4 adet değirmenden 200 akçe vergi tahsil edilmiştir.

1580 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin kırsalındaki zirai ürünlerden alınan vergi gelirlerinin önceki döneme göre % 39,9 oranında azalarak 41.970 akçeye düştüğü görülmektedir. Bu dönemde Vişegrad'daki hububat üretimine bakılacak olursa; 16.700 akçe ile ilk sırada buğday, ikinci sırada 3840 akçe ile mahlut ve üçüncü sırada ise 205 akçe ile mercimeğin geldiği görülür. Vişegrad'daki hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı 20.745 akçe olup bu tutar toplam gelirin %49,4'üne tekabül etmektedir. 1580 yılında Vişegrad'daki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerine baktığımızda ilk sırada 14.600 akçe ile şıra üretiminden alınan vergi gelirlerinin geldiği anlaşılmaktadır. Bunu 6270 akçe ile odun ve otluk (hime ve giyah) üretiminden, 230 akçe ile keten ve kendir üretiminden alınan öşürler takip etmektedir. 1580 yılında endüstriyel ürünler ve bağcılık kategorisine giren ürünlerden alınan vergi gelirlerinin toplamı 21.225 akçe olup bu meblağ Vişegrad'ın kırsalındaki tarımsal ürün gelirlerinin %50,6'sına karşılık gelmektedir. 1580 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin köy ve mezarlarındaki değirmenlerden 100 akçe değirmen vergisi tahsil edilmiştir.

1590 yılı tahrir kayıtlarına göre Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirleri önceki döneme göre %65,9 oranında artarak 69.670 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde de Vişegrad Nahiyesi'nin köy ve mezarlarında en fazla zirai üretim içinde hububat, endüstriyel ürün ve bağcılık sektörleri gelmektedir. Bu dönemde hububat üretiminden elde edilen

gelirlerin toplamı 44.683 akçe olup bu meblağ ise zirai ürün gelirlerinin %64,1'ini oluşturmaktadır. Hububat üretimi içinde en fazla olan ürünler sırasıyla buğday, mahlut ve mercimektir. Vişegrad'daki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerinin toplamı ise 24.987 akçe olup bu meblağ zirai ürün gelirlerinin %35,9'una tekabül etmektedir. Bu dönemde de endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirleri arasında en yüksek pay, şıra üretimi ile hime ve giyah yani odun ve otluk üretimine aittir.

Vişegrad Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki en önemli gelir kaynaklarından bir diğeri olan hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 79'da listelenmiştir.

Tablo 79

Vişegrad'ın Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Öşr-ü küvare (bal)	220	758	560	1280
Baha-i gav (sığır)	-		490	945
Öşr-ü bere (kuzu)	-			976
Öşr-ü mâhi (balık)	100			200
Bidat-ı hınzır (domuz)	103	1089	650	1780
Resm-i kanâre	-	100	150	325
TOPLAM	423	1947	1850	5506

1546 yılında Vişegrad Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yapılan hayvancılık faaliyetlerinden tahsil edilen vergilerin toplamı gerçekten çok az bir yekûna sahip olup 423 akçedir. Bu hayvancılık faaliyetleri içerisinde domuz yetiştiriciliği, arıcılık ve balıkçılıkla ilgili vergi gelirleri yer almaktadır.

1562 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki hayvancılık sektöründeki vergi gelirlerinin toplamı önceki döneme göre 4 kattan daha fazla artarak 1947 akçeye yükselmiştir. Bu tahrir döneminde hayvancılık vergisi gelirleri içerisinde en fazla paya sahip olan 1089 akçe ile domuz yetiştiriciliğidir. Domuz yetiştiriciliğini 758 akçe ile arıcılık ve 100 akçe ile kanâre vergisi gelirleri takip etmektedir. 1562 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Vişegrad'ın köy ve mezralarında balıkçılık, küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ile ilgili herhangi bir gelir kaydedilmemiştir.

1580 yılına gelindiğinde Vişegrad'ın kırsal kesimindeki hayvancılık gelirlerinin 1562 yılına göre %4,9 oranında artarak 1850 akçeye yükseldiği görülmektedir. Bu rakamın

650 akçesini domuz yetiştiriciliğinden elde edilen vergi gelirleri, 560 akçesini arıcılık faaliyetlerinden, 490 akçesini sığır yetiştiriciliğinden alınan vergiler ile 150 akçesini kanâre vergisi gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde ilk defa Vişegrad'ın köy ve mezralarında yetiştirilen sığırlar için vergi tahsil edilmesi dikkat çekicidir. 1590 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki hayvancılık gelirlerinin önceki tahrir dönemine göre hemen hemen üç kat artarak 5506 akçeye yükselmiştir. Bu toplam gelirin 1780 akçesini domuz yetiştiriciliğinden alınan vergi gelirleri, 1280 akçesini arıcılık faaliyetlerinden alınan vergi gelirleri, 976 akçesini küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden alınan vergi gelirleri, 945 akçesini sığır yetiştiriciliğinden alınan vergi gelirleri ve 200 akçesini ise balıkçılık faaliyetlerinden alınan vergi gelirleri oluşturmaktadır. 1590 yılında Vişegrad Nahiyesi'nde 325 akçe resm-i kanâre tahsil edildiği görülmektedir.

5.3.5.2.2. Vişegrad Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

XVI. yüzyılın farklı tahrir dönemlerinde Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirlerini meydana getiren ve dört farklı kategoriye ayırdığımız kır gelirleri ile bunların toplamı aşağıda Tablo 80'de ele alınmıştır.

Tablo 80

Vişegrad Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Kulluk Vergisi Gelirleri	3800	12.772	7700	8500
Tarım ve Hayvancılık Gelirleri	33.468	71.889	43.820	75.176
Niyabet, beyt-ül mâl ve yava, resm-i arus	236	2224	1385	4973
Ber vech-i maktû köy ve mezralar	-	2850	47.960	12.800
TOPLAM	37.504	89.735	100.865	101.449

1546 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 37.504 akçedir. Bu tutarın %89,3'ü tarım ve hayvancılık gelirlerinden, %10,1'i kulluk vergisi gelirlerinden ve %0,6'sı muhtelif ceza ve harç gelirlerinden alınan vergilerden oluşmaktadır. Bu verilere göre Vişegrad Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki reyanın da diğer nahiyelerde olduğu gibi temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu anlaşılmaktadır. Vişegrad'ın kırsalında yaşayan halktan bu dönemde tahsil edilen kulluk vergileri ile para cezaları ve

harçların çok fazla olmadığı görülmektedir. Vişegrad'ın köy ve mezralarında pazar ve ticaretle ilgili vergi kayıtlarının olmaması buradaki reyanın tam olarak köy tipi yaşantıya sahip olduğunu, pazar anlayışının ve ticaretin burada gelişmediğini göstermektedir.

1562 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 1546 yılına göre iki kattan fazla artarak 89.735 akçeye yükselmiştir. Bu meblağın % 80,1'ini tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin önemli miktarda arttığı gözlemlenmektedir. Bu artıştaki en büyük pay sıra üretiminin yükselişine dayanmaktadır. 1562 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirlerinin %14,2'sini oluşturan kulluk vergileri nahiyeye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. 2224 akçe olarak kaydedilen muhtelif harç ve ceza gelirleri ise kır gelirlerinin %32,5'ine tekabül etmektedir. 1562 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde dikkat çeken bir başka husus daha bulunmaktadır. Bu da 2850 akçe ve %3,2'lik oran ile bazı köy ve mezraların hâli ez raiyyet olarak deftere yazılması ve ber vech-i maktû olarak vergi vermeleridir. Bu tür köy ve mezraların sayısı ve verdikleri vergi miktarı biraz sonra da görüleceği üzere ilerleyen tahrir dönemlerinde artmıştır.

1580 yılına gelindiğinde Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamının önceki döneme göre %12,4 oranında artarak 100.865 akçeye yükseldiği gözlemlenmektedir. 1580 yılında kır gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan gelir kaynağı 47.960 akçe ve %47,5'lik oran ile ber vech-i maktû sistem ile öşür ve diğer vergileri toplanan köylerin gelirleridir. Burada maktû sistem ile vergi veren köy ve mezralara bakacak olursak en fazla vergiyi 25.950 akçe ile Tödfalva köyü ile 6630 akçe ile Monostor köyünün ödediğini görürüz. Vişegrad'ın kır gelirleri içerisinde ikinci sırada 43.820 akçe ve %43,4'lük oran ile tarım ve hayvancılık gelirleri gelmektedir. Tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin bu dönemde önemli bir ölçüde düştüğü de dikkat çekmektedir. Üçüncü sırada 7700 akçe ile kulluk vergileri gelmekte ve bu vergi gelirleri kır gelirlerinin %7,7'sini oluşturmaktadır. Bu dönemde kır gelirleri içerisinde en az paya sahip olan gelir grubu 1385 akçe ve %1,4'lük oran ile muhtelif harç ve ceza gelirlerine aittir.

1590 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirleri %0,5 oranında artarak 101.449 akçeye ulaşmıştır. Bu dönemde Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde gelir kaynakları

ve oranları şu şekildedir: Tarım ve hayvancılık vergisi gelirleri, toplam gelirin %74,1'ini, maktû sisteme göre vergi veren köy ve mezra gelirleri %12,6'sını, kulluk vergisi gelirleri %8,4'ünü ve muhtelif harç ve ceza gelirleri %4,9'unu oluşturmaktadır. Bu dönemde tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin yeniden yükselişe geçtiğini, maktû sisteme göre vergi veren köylerin gelirlerinin ise azaldığını gözlemliyoruz. Bir önceki dönemde maktû olarak vergi veren ve ilk iki sırada yer alan Tödfalva ve Monostor köylerinin bu dönemdeki tahrirde vergilendirilmesi değiştirilmiştir. Buna göre bu iki köyde maktû vergi yerine mufassal bir şekilde alınan vergiler ve vergi kalemleri kaydedilmiştir.

Genel olarak Vişegrad Nahiyesi'nin kır gelirlerini değerlendirecek olursak; kır gelirleri içerisinde en önemli payın diğer nahiyelerde de olduğu gibi tarım ve hayvancılık gelirleri olduğunu söyleyebiliriz.

5.3.5.3. Vişegrad Nahiyesi'nin Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri

Vişegrad Nahiyesi'nin yukarıda ayrı ayrı tasrih edilen şehir ve kır gelirlerinin toplanması sonucu ortaya çıkan toplam geliri aşağıda Tablo 81'de gösterilmiştir.

Tablo 81

Vişegrad Nahiyesi'nin Toplam Geliri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Şehir gelirleri	31.350	220.505	303.150	603.100
Kır gelirleri	37.504	89.735	100.865	101.449
TOPLAM	68.854	310.240	404.015	704.549

Tapu tahrir kayıtlarına göre 1546 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin toplam geliri 68.854 akçedir. Bu meblağın % 54,5'ini kır gelirleri geri kalan %45,5'ini ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. 1546 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin şehir gelirleri ile kır gelirleri arasında çok fazla bir fark bulunmamaktadır. Bu dönemde kır gelirleri şehir gelirlerinden fazla olup bu durum XVI. yüzyılda sadece 1546 yılı için geçerlidir. Sonraki dönemlerde sürekli olarak şehir gelirleri kır gelirlerinden fazladır. 1562 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin toplam geliri bir önceki döneme göre dört kattan daha fazla artarak 310.240 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirin %71'ini

şehir gelirleri, %39'unu ise kır gelirleri oluşturmaktadır. 1562 yılında şehir gelirleri ile kır gelirleri arasında önemli bir farkın olduğu ve şehir gelirlerinin artık kır gelirlerinin önüne geçtiği görülmektedir. 1580 yılına gelindiğinde Vişegrad Nahiyesi'nin toplam gelirin %30,2 oranında artarak 404.015 akçeye çıktığı görülmektedir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirin %75'ini şehir gelirleri, %25'ini ise kır gelirleri oluşturmaktadır. 1590 yılında Vişegrad Nahiyesi'nin toplam geliri önceki tahrir dönemine göre %74,3 oranında artarak 704.549 akçeye yükselmiştir. Aynı yıl Vişegrad Nahiyesi'nin toplam gelirin %85,6'sını şehir gelirleri, %14,4'ünü ise kır gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde şehir gelirlerinde çok önemli bir artış yaşanmıştır. Bu artışın temel nedeni de şehir gelirleri kısmında da izah edildiği üzere daha önce Vac Nahiyesi'ne tabi olan Maroşa Varoşu'nun bu dönemde Vişegrad Nahiyesi'ne tabi edilmesi ve 300.000 akçe bedel ile iltizama verilmesidir.

Genel olarak baktığımızda XVI. yüzyılın tüm periyotlarında Vişegrad Nahiyesi'nin hem şehir gelirleri hem de kır gelirleri sürekli bir şekilde yükseliş göstermiştir.

5.3.6. Keçekemed Nahiyesi

5.3.6.1. Keçekemed Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

Budin Sancağına tâbi önemli bir nahiyeye olan Keçekemed Nahiyesi'nin XVI. yüzyıl boyunca şehir gelirleri beş ana başlık altında aşağıda Tablo 82'de gösterilmiştir.

Tablo 82

XVI. Yüzyılda Keçekemed Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Raiyyet (Kulluk) Vergileri (Resm-i kapu, resm-i bive)	10.000	19.650	-	-
Tarım ve Hayvancılıktan Alınan Vergiler (Öşürler, r.âsiyâb,...vb.)	8720	26.800	-	-
Pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirleri (bâc-ı bazar, bâc-ı panayır...vb.)	280	-	-	-
Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri (Niyabet, resm-i arûs, mahsûl-ü beyt-ül mâl ve yava...vb.)	1000	-	-	-
Ber vech-i Maktû fi sene	-	-	300.000	300.000
TOPLAM	20.000	46.450	300.000	300.000

1546 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Keçkemed Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin toplamı 20.000 akçedir. Bu meblağın %50'sini kulluk vergisi gelirleri, %43,6'sını tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri, %5'ini muhtelif ceza ve harç gelirleri ve %1,4'ünü pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Keçkemed'in şehir merkezindeki vergi gelirleri içerisinde kulluk vergilerinin en fazla orana sahip olması oldukça dikkat çekici bir durumdur. Zira şehirlerde genellikle ticaret ve gümrük gelirleri ilk sırada yer alırken burada tam tersi bir durum vardır. Bu da Keçkemed Nahiyesi'nin şehir merkezinin gelirlerinin bu dönemde detaylı bir şekilde kaydedilmediğini göstermektedir. Bu dönemde Keçkemed'in merkezindeki tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri ikinci sırada yer almaktadır. Nahiye merkezindeki tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerini kendi içinde değerlendirecek olursak toplam 8720 akçenin 7520 akçesini tarımla ilgili, 1200 akçesini ise hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin oluşturduğunu görüyoruz. Tarımsal ürünler içerisinde buğday ve mahlut; hayvancılıkta ise küçükbaş hayvancılık ön plana çıkmaktadır. 1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin şehir gelirleri içerisinde 1000 akçelik katkısıyla muhtelif harç ve ceza gelirleri kategorisine dahil ettiğimiz gelir grubu Keçkemed şehir merkezinde işlenen küçük çaplı suçlar için tahsil edilen para cezalarının karşılığı olan niyabettir. Bu dönemde şehir gelirleri içerisinde en az geliri olan vergi türü ise Keçkemed'de kurulan pazar ve panayırlardan alınan 280 akçe tutarındaki bâc-ı bazar ve panayır vergisidir.

1562 yılına gelindiğinde Keçkemed Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin toplamı önceki döneme göre iki kattan fazla artarak 46.450 akçeye ulaşmıştır. Bu meblağın %57,7'sini tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri, geri kalan %42,3'ünü ise kulluk vergisi gelirleri oluşturmaktadır. Bu tahrir döneminde nahiyenin şehir gelirleri sadece iki kategoriden oluşmaktadır. Yani önceki dönemde pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirleri ile muhtelif ceza ve harç gelirleri kategorisine dahil edebileceğimiz vergiler bu dönemde kaydedilmemiştir. İki kategori olarak kaydedilen şehir gelirlerinin içinde bu dönemde tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin, kulluk vergisi gelirlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerini kendi içerisinde değerlendirecek olursak toplam 26.800 akçelik gelirin 22.052 akçesini tarımla ilgili, 2243 akçesini ise hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin oluşturduğunu görürüz. Tarımsal ürünler içerisinde bu dönemde de en fazla yetiştirilen ve en fazla vergi tahsil edilen ürünlerin buğday ve mahlut olduğunu görüyoruz. Hayvancılık gelirleri içerisinde

ise küçükbaş hayvancılık, domuz yetiştiriciliği ve arıcılık ön plandadır. 1562 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Keçkemed şehir merkezinde yaşayan reayanın önemli miktarda 19.650 akçe tutarında kulluk vergisi (resm-i kapu ve resm-i bive) ödediği görülmektedir. Bu dönemde Keçkemed Nahiyesi'nin şehir merkezinde kurulan pazar ve panayırlardan alınan vergiler ile muhtelif harç ve ceza gelirlerinin defterde yer almaması da önemli bir ayrıntıdır.

1580 ve 1590 yıllarına gelindiğinde Keçkemed Nahiyesi'nin şehir merkezinin her iki dönemde de yıllık 300.000 bedel ile ber vech-i maktû sistemiyle iltizama verilerek padişah hassı statüsüne getirildiği görülmektedir. Buna göre Keçkemed şehrinin merkezindeki reaya yıllık 300.000 akçe ödeyerek hem kulluk vergilerinden hem de diğer örfi ve şer'i vergilerden muaf sayılmaktaydı. 1562 yılında 46.450 akçelik vergi geliri olan Keçkemed şehir merkezinin bir anda 300.000 akçe bedel ile maktû sisteme geçirilmesi muhtemelen ilk zamanlarda halkın biraz sıkıntı çekmesine neden olmuştur. Ancak daha sonra bu miktarın yıllar boyunca yükselmemesi de halkın lehine dönüşmüştür. Zira 1580 yılında 300.000 akçe ödeyen reaya on yıl sonra 1590 yılında da hiç enflasyon artışı olmaksızın 300.000 akçe ödemeye devam etmiştir. Ancak daha önce de beyan ettiğimiz üzere XVI. yüzyıl boyunca Budin Sancağı'nda en azından hububat fiyatlarında ciddi oranda bir enflasyon artışı görülmektedir.⁹¹⁸ Keçkemed Nahiyesi'nin şehir merkezinin maktû olarak vergilendirilmesi ve padişah hassı olarak kaydedilmesi hakkında Geza Feher'in makalesinde detaylı bilgiler yer almaktadır.⁹¹⁹

5.3.6.2. Keçkemed Nahiyesi'nin Kır Gelirleri

Keçkemed Nahiyesi'nin şehir gelirlerinden sonra bu kısımda nahiyenin köy ve mezralarındaki özellikle tarım, hayvancılık ve diğer gelirlerine göz atacağız. Bunun için ilk olarak tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri sonrasında ise diğer gelirler ele alınacaktır.

⁹¹⁸ Bkz. Sayfa 276, Tablo 52.

⁹¹⁹ Bkz. Feher, "XVI.Yüzyılda Macaristan'da Padişah Haslarına Bağlı İki Şehir", ss.469-482.

5.3.6.2.1. Keçkemed'in Kırsal Kesimindeki Tarım ve Hayvancılık Gelirleri

XVI. yüzyılın muhtelif dönemlerinde Keçkemed Nahiyesi'ne tabi köy ve mezralardaki tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 83 ve Tablo 84'te gösterilmiştir.

Tablo 83

Keçkemed'in Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Buğday	43.150	105.614	119.027	140.597
Mahlut(Çavdar ve buğday karışımı)	12.450	38.588	33.550	45.548
Şair (Arpa)	1710	-	-	-
Ades (Mercimek)	-	1166	1236	2035
Şıra	30	500	300	660
Çayır	540	3400	2775	2915
Meyve, sir ve piyaz	100	345	1720	860
Hime ve giyah	4528	13.840	37.285	42.410
Keten ve kendir		3374	3745	5402
Resm-i âsiyâb	75	425	675	795
TOPLAM	62.583	167.252	200.313	241.222

1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde tarımla ilgili vergi gelirlerinin toplamı 62.583 akçedir. Bu tutarın %91,5'ini Keçkemed Nahiyesi'ne tabi köy ve mezralarda üretilen hububattan alınan öşür gelirleri oluşturmaktadır. Geri kalan %8,5'ini ise endüstriyel ürünler ve değirmencilik faaliyetlerinden elde edilen vergi gelirleri oluşturmaktadır. 1546 yılında hububat üretimi içinde buğday ve mahlut, endüstriyel ürünler içinde ise hime ve giyah (odun ve otluk) öne çıkmaktadır. Keçkemed'in kırsalında yetiştirilen diğer ürünler ise istisna sayılabilecek düzeyde şıra, meyve ve sebzedir. Budin Sancağı'nın diğer nahiyelerinde çok önemli bir gelir getiren şıra üretiminin Keçkemed Nahiyesi'nde çok az olması çarpıcı bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

1562 yılında Keçkemed Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yetiştirilen zirai ürünlerden alınan vergilerin toplamı önceki döneme göre üç kattan fazla artarak 167.252 akçeye ulaşmıştır. Bu dönemde tarım sektöründeki vergi gelirlerini hububat ve endüstriyel ürünler olmak üzere iki kısma ayırabiliriz. 1562 yılında Keçkemed'in kırsalındaki zirai ürün gelirlerinin %86,9'unu 145.368 akçe ile hububat üretim gelirleri, %13,1'ini 21.884

akçe ile endüstriyel ürün üretim gelirleri oluşturmaktadır. 1562 yılında Keçkemed'deki hububat üretimine baktığımızda ilk sırada 105.614 akçe ile buğdayın geldiğini, onu 38.588 akçe ile mahlutun, 1166 akçe ile mercimeğin takip ettiğini görürüz. Bu dönemde endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerinin içerisinde en fazla paya sahip olan ürün ise 13.840 akçe ile hime ve giyah üretimidir. Bunu 3400 akçe ile çayır vergileri, 3374 akçe ile keten ve kendir üretiminden elde edilen vergi gelirleri takip etmektedir. 1562 yılında Keçkemed'in köy ve mezralarındaki değirmenlerden 425 akçe vergi tahsil edilmiştir.

1580 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kırsalındaki zirai ürünlerden alınan vergi gelirlerinin önceki döneme göre % 19,7 oranında artarak 200.313 akçeye yükseldiği görülmektedir. Bu dönemde Keçkemed'deki hububat üretimine bakacak olursak; 119.027 akçe ile ilk sırada buğday, ikinci sırada 33.550 akçe ile mahlut ve üçüncü sırada ise 1236 akçe ile mercimeğin geldiği görülür. Keçkemed'deki hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı 153.763 akçe olup bu tutar toplam gelirin %76,7'sine tekabül etmektedir. 1580 yılında Keçkemed'deki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerine baktığımızda ilk sırayı 37.285 akçe ile hime ve giyah üretiminden alınan vergi gelirlerinin aldığı anlaşılmaktadır. Bunu 3745 akçe ile keten ve kendir üretiminden, 2775 akçe ile çayırlardan alınan öşürler takip etmektedir. 1580 yılında endüstriyel ürünler ve bağcılık kategorisine giren ürünlerden alınan vergi gelirlerinin toplamı 46.500 akçe olup bu meblağ Keçkemed'in kırsalındaki tarımsal ürün gelirlerinin %23,3'üne karşılık gelmektedir. 1580 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki değirmenlerden 675 akçe değirmen vergisi tahsil edilmiştir.

1590 yılı tahrir kayıtlarına göre Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirleri önceki döneme göre %20,4 oranında artarak 241.222 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde de Keçkemed Nahiyesi'nin köy ve mezralarında en fazla zirai üretim içinde hububat, endüstriyel ürünler, hime ve giyah gelmektedir. Keçkemed Nahiyesi'nin kırsalında hububat üretiminden elde edilen gelirlerin toplamı 188.180 akçe olup bu meblağ, zirai ürün gelirlerinin %78'ini oluşturmaktadır. Hububat üretiminde ise ilk üç sırayı buğday, mahlut ve mercimek almaktadır. Keçkemed'deki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirlerinin toplamı 53.042 akçe olup bu meblağ zirai ürün gelirlerinin %22'sine tekabül etmektedir. Bu dönemde de endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirleri içinde en yüksek pay, hime ve giyah yani odun ve otluk üretimine aittir.

Keçkemed Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki en önemli gelir kaynaklarından bir diğeri olan hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 84'te listelenmiştir.

Tablo 84

Keçkemed'in Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1546	1562	1580	1590
Öşr-ü küvare (bal)	926	5348	4035	6845
Baha-i gav (sığır)	-	-	3475	3552
Öşr-ü bere (kuzu)	8480	35.610	23.100	14.955
Öşr-ü mâhi (balık)	1020	4275	2000	1800
Bidat-ı hınzır (domuz)	1067	9436	6089	7276
Resm-i kanâre	-	100	400	350
Resm-i ağıl ve otlak	100	-	3600	110
TOPLAM	11.593	54.769	42.699	34.888

1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yapılan hayvancılık faaliyetlerinden tahsil edilen vergi gelirlerinin toplamı 11.593 akçedir. Bu hayvancılık faaliyetleri içinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği özellikle de kuzuculuk, domuz yetiştiriciliği, balıkçılık ve arıcılık gibi üretim dalları yer almaktadır. 1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kırsal kesiminde hayvancılık faaliyetleri içerisinde en büyük paya sahip olan sektör, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. Bu dönemdeki tahrir kayıtlarına göre; Keçkemed Nahiyesi'nin kırsalında reayanın ağıllarında 17.084 adet küçükbaş hayvanın bulunduğu kayıtlıdır.⁹²⁰ Keçkemed Nahiyesi'nde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden sonra en fazla vergi domuz yetiştiriciliğinden elde edilmiştir. Bunu balıkçılık ve arıcılık faaliyetlerinden elde edilen gelirler takip etmektedir. Bu dönemde Keçkemed nahiyesinde sığır yetiştiriciliği ile ilgili vergi kaydına rastlanmazken reayadan 100 akçe tutarında ağıl ve otlak vergisinin alındığı görülmektedir.

1562 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki hayvancılıkla ilgili faaliyetlerin vergi gelirlerinin toplamı önceki döneme göre dört kattan fazla artarak 54.769 akçeye çıkmıştır. Bu tahrir döneminde de hayvancılık vergisi gelirleri içerisinde en yüksek pay 35.610 akçe ile küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine aittir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini 9436 akçe ile domuz yetiştiriciliği ve 5348 akçe ile arıcılık ve 4275 akçe ile balıkçılık faaliyetlerinden elde edilen vergi gelirleri takip etmektedir. 1562 yılındaki

⁹²⁰ Bkz. **B.O.A. TT.** 388, 410 ve 449, Numaralı ve 1546 tarihli Tapu Tahrir Defterleri.

tahrir kayıtlarına göre; Keçkemed Nahiyesi'nin kırsalında reayanın ağıllarında 19.823 adet küçükbaş hayvanın bulunduğu kayıtlıdır.⁹²¹ 1562 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki mezbahanelerde kesilen hayvanlar için tahsil edilen kanâre vergisi miktarı 100 akçe olarak kayıtlara geçmiştir.

1580 yılında Keçkemed Nahiyesi'ne tabi köy ve mezralardaki hayvancılık faaliyetleri mukabilinde tahsil edilen vergi gelirlerinin %22 oranında azalarak 42.699 akçeye düştüğü görülmektedir. Bu rakamın 23.100 akçesini küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, 6089 akçesini domuz yetiştiriciliği, 4035 akçesini arıcılık, 3600 akçesini ağıl ve otlak vergisi, 3475 akçesini sığır yetiştiriciliği ve 2000 akçesini balıkçılık faaliyetlerinden alınan vergi gelirleri oluşturmaktadır. 1580 yılındaki tahrir kayıtlarında Keçkemed Nahiyesi'nin kırsal kesimindeki reayanın elinde 11.765 adet küçükbaş hayvanın olduğu görülmektedir.⁹²² Bu dönemde hayvan yetiştiriciliğinden sonra hayvan kesimhanelerinden alınan kanâre vergisi gelirleri de 400 akçe olarak kaydedilmiştir.

1590 yılına gelindiğinde Keçkemed Nahiyesi'ne tabi köy ve mezralardaki hayvancılık gelirleri önceki tahrir dönemine göre %18,2 oranında azalarak 34.888 akçeye düşmüştür. Bu toplam gelirin 14.955 akçesini küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, 7276 akçesini domuz yetiştiriciliği, 6845 akçesini arıcılık, 3552 akçesini sığır yetiştiriciliği, 1800 akçesini balıkçılık faaliyetlerinden alınan vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde Keçkemed Nahiyesi'ndeki mezbahalardan alınan kanâre vergisinin miktarı ise 350 akçedir.

Görüldüğü gibi XVI. yüzyıl boyunca Keçkemed Nahiyesi'nin hayvancılık gelirleri içerisinde en önemli olanı küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. XVI. yüzyıl boyunca küçükbaş hayvan yetiştiriciliği nahiyenin kırsal kesiminde her dönemde ilk sırada yer almıştır. Keçkemed Nahiyesi'nde hayvancılık sektörünün içerisinde arıcılık, balıkçılık ve domuz yetiştiriciliği de önemli bir yere sahiptir.

⁹²¹ Bkz. **B.O.A. TT.** 343 Numaralı ve 1562 tarihli Tapu Tahrir Defterleri.

⁹²² Bkz. **B.O.A. TT.** 590 Numaralı ve 1580 tarihli Tapu Tahrir Defteri.

5.3.6.2.2. Keçkemed Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

XVI. yüzyılın farklı tahrir dönemlerinde Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirlerini meydana getiren ve dört farklı kategoriye ayırdığımız kır gelirleri ile bunların toplamı aşağıda Tablo 85'te ele alınmıştır.

Tablo 85

Keçkemed Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Kulluk Vergisi Gelirleri	24.050	50.850	53.920	44.250
Tarım ve Hayvancılık Gelirleri	74.176	222.021	243.012	276.110
Niyabet, beyt-ül mâl ve yava, resm-i arus	1345	11.505	11.099	13.138
Ber vech-i maktû köy ve mezralar	-	-	35.510	38.360
TOPLAM	99.571	284.376	343.541	371.858

1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 99.571 akçedir. Bu tutarın %75,5'i tarım ve hayvancılık gelirlerinden, %24,1'i kulluk vergisi gelirlerinden ve %1,4'ü muhtelif ceza ve harç gelirlerinden alınan vergilerden oluşmaktadır. Buradan Keçkemed Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki reyanın temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu anlaşılmaktadır. Keçkemed'in kırsalında yaşayan halktan bu dönemde toplanan vergilerin büyük çoğunluğunu tarım ve hayvancılık ile kulluk vergileri oluşturmaktadır. Aynı dönemde Keçkemed'in köy ve mezralarındaki halktan çok fazla para cezası ve harçların tahsil edilmediği görülmektedir. Keçkemed'in köy ve mezralarında pazar ve ticaretle ilgili vergi kayıtlarının olmaması buradaki reyanın tam olarak köy tipi yaşantıya sahip olduğunu ve pazar ve ticaretin burada gelişmediğini göstermektedir.

1562 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 1546 yılına göre iki kattan fazla artarak 284.376 akçeye yükselmiştir. Bu meblağın % 78,1'ini tarım ve hayvancılık vergisi gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin önemli miktarda arttığı gözlemlenmektedir. Bu yükselişte en büyük pay, buğday ve mahlut üretimindeki artışındır. 1562 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirlerinin %17,9'unu oluşturan kulluk vergileri nahiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. 11.505 akçe olarak kaydedilen muhtelif harç ve ceza gelirleri ise kır gelirlerinin

%4'üne tekabül etmektedir. Muhtelif harç ve ceza gelirlerinin bu dönemde %4'lük bir orana sahip olmasına rağmen önceki döneme göre 8 kattan fazla yükselmiş olması oldukça dikkat çekicidir.

1580 yılına gelindiğinde Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamının önceki döneme göre %20,8 oranında artarak 343.541 akçeye yükseldiği gözlemlenmektedir. 1580 yılında kır gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan grup 243.012 akçe ve %70,7'lik oran ile tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerine aittir. Bunu 53.920 akçe ve %15,7'lik oran ile kulluk vergisi gelirleri takip etmektedir. Bu dönemde ber vech-i maktû sistem ile öşür ve diğer vergileri toplanan köylerin gelirlerinin toplamı ise 35.510 akçe olup bu meblağ kır gelirlerinin %10,4'ünü oluşturmaktadır. Burada maktû sistem ile vergi veren köy ve mezralara bakacak olursak en fazla vergiyi 14.000 akçe ile Mizse köyü, 7360 akçe ile Orgovan köyü ve 6500 akçe ile Bene köyünün ödediğini görürüz. Keçkemed'in kır gelirleri içerisinde en az paya sahip olan vergi grubu ise 11.099 akçe ve %3,2'lik oran ile muhtelif harç ve ceza gelirleridir.

1590 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirleri %8,2 oranında artarak 371.858 akçeye ulaşmıştır. 1590 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisindeki gelir kaynakları ve oranları şu şekildedir: Toplam gelirin %74,2'sini tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri, %11,9'unu kulluk vergisi gelirleri, %10,3'ünü maktû sisteme göre vergi veren köy ve mezra gelirleri, %3,6'sını ise muhtelif harç ve ceza gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde de tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin başı çektiğini, ikinci sırada kulluk vergisi gelirlerinin yer aldığını ayrıca maktû sisteme göre vergi veren köylerin gelirlerinin daha da yükseldiğini gözlemliyoruz. Bu dönemde maktû olarak vergi veren köylerin içerisinde en fazla dikkat çekenleri ise; 13.000 akçe ile Mizse, 8000 akçe ile Jakabszallas ve 7360 akçe ile Orgovan köyleridir.

5.3.6.3. Keçkemed Nahiyesi'nin Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri

Keçkemed Nahiyesi'nin yukarıda ayrı ayrı tasrih edilen şehir ve kır gelirlerinin toplanması sonucu ortaya çıkan toplam geliri aşağıda Tablo 86'da gösterilmiştir.

Tablo 86

Keçkemed Nahiyesi'nin Toplam Geliri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Şehir gelirleri	20.000	46.450	300.000	300.000
Kır gelirleri	99.571	284.376	343.541	371.858
TOPLAM	119.571	330.826	643.541	671.858

Tapu tahrir kayıtlarına göre 1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin toplam geliri 119.571 akçedir. Bu meblağın % 83,2'sini kır gelirleri geri kalan %16,8'ini ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. 1546 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirleri ile şehir gelirleri arasında çok büyük bir fark bulunmaktadır. 1562 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin toplam geliri bir önceki döneme göre iki kattan daha fazla artarak 330.826 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirin %86'sını kır gelirleri, %14'ünü ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. 1562 yılında şehir gelirleri ile kır gelirleri arasındaki farkın daha da arttığı gözlemlenmektedir. 1580 yılına gelindiğinde Keçkemed Nahiyesi'nin toplam gelirin %94,5 oranında artarak 643.541 akçeye çıktığı görülmektedir. Bu dönemde nahiyenin toplam gelirin %53,4'ünü kır gelirleri, %46,6'sını ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde şehir gelirleri ile kır gelirlerinin arasındaki farkın kapandığı ve birbirine oldukça yaklaştığı dikkat çekmektedir. 1590 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin toplam geliri önceki tahrir dönemine göre %4,4 oranında artarak 671.858 akçeye yükselmiştir. 1590 yılında Keçkemed Nahiyesi'nin toplam gelirin %55,4'ünü kır gelirleri, %44,6'sını ise şehir gelirleri oluşturmaktadır. Bu dönemde şehir gelirlerinde herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Bunun nedeni de daha önce şehir gelirleri kısmında izah edildiği üzere Keçkemed Nahiyesi'nin padişah hassı olarak kaydedilmesi ve 300.000 akçe bedel ile maktû sisteme geçirilmesidir. Genel olarak baktığımızda XVI. yüzyılın tüm periyotlarında Keçkemed Nahiyesi'nin kır gelirleri sürekli bir şekilde yükseliş göstermiştir. Şehir gelirleri ise 1580 yılına kadar artarken, 1590 yılında, bir önceki dönem ile aynı kalmıştır.

5.3.7. Földvar Nahiyesi

Budin Sancağı'nı oluşturan 7 nahiyeden birisi olan Földvar Nahiyesi 1590 yılına kadar Budin Nahiyesi'ne tâbi bir varoş idi. Bundan dolayı Földvar Nahiyesi'nin o

dönemlerdeki gelirleri Budin Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde verilmiştir. Biz burada nahiyenin sadece 1590 yılındaki gelirlerine göz atacağız.

5.3.7.1. Földvar Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

1590 yılında kurulan Földvar Nahiyesi'nin bu dönemdeki şehir gelirleri beş kategoriye ayrılmıştır. Földvar'ın şehir gelirleri aşağıda Tablo 87'de gösterilmiştir.

Tablo 87

XVI. Yüzyılda Földvar Nahiyesi'nin Şehir Gelirleri

Gelir Grubu	1590
Raiyyet (Kulluk) Vergileri (Resm-i kapu, resm-i bive)	7250
Tarım ve Hayvancılıktan Alınan Vergiler (Öşürler, r.âsiyâb,...vb.)	38.480
Pazar ve Ticaretle İlgili Vergiler (Bâc-ı bazar, resm-i ihtisâb ve ihzâriye)	12.600
Gümrük ve Transit Geçiş Gelirleri (Resm-i gümrük, resm-i ubûr...vb.)	1.423.200
Muhtelif Harç ve Ceza Gelirleri (Niyabet, resm-i arûs, mahsûl-ü beyt-ül mâl ve yava...vb.)	9750
TOPLAM	1.491.280

1590 yılında Budin Nahiyesi'nden ayrılarak nahiye statüsüne getirilen Földvar'ın şehir gelirlerinin toplamı 1.491.280 akçe olarak tespit edilmiştir. Bu gelirin %95,4'ünü yani 1.423.200 akçesini gümrük ve transit geçiş vergileri oluşturmaktadır. Bu kadar önemli bir gelire sahip olan Földvar Nahiyesi'nin gümrüğünün mufassal kayıtları maalesef bulunmamaktadır. Bundan dolayı gümrük rejimine ve gümrüğün ticaret hacmine dair ayrıntılı bir bilgi veremiyoruz. Gümrük gelirlerinden sonra geriye kalan toplam 68.080 akçenin 38.480 akçesini Földvar Nahiyesi'nin şehir merkezindeki tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri oluşturmaktadır. Tarım ve hayvancılık kategorisini de kendi içinde iki gruba ayırmak gerekmektedir. Bu kategorideki toplam gelirin 35.955 akçesini tarımla ilgili vergi gelirlerinin geri kalan 2525 akçesini ise hayvancılıkla ilgili vergi gelirlerinin oluşturduğu görülmektedir. Tarımsal ürünlere baktığımızda diğer nahiyelerde de olduğu gibi buğday, mahlut, şıra ve giyahın ön planda olduğu görülmektedir. Bundan başka üretimi az olan diğer tarımsal ürünler ise arpa, mercimek, keten, kendir ve meyve...vb.dir. Bu dönemde Földvar'ın merkezinde 5 adet değirmen

olduğu ve bu değirmenlerden 250 akçe resm-i âsiyâb tahsil edildiği görülmektedir. Nahiye merkezindeki hayvancılık gelirlerine göz atacak olursak; en fazla küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, balıkçılık ve domuz yetiştiriciliğinin olduğu dikkat çekmektedir. Földvar Nahiyesi'nin şehir merkezinde sığır yetiştiriciliğine dair herhangi bir verginin alınmadığı da dikkat çeken bir diğer unsurdur. Földvar Nahiyesi'nin şehir merkezinde üçüncü sırada yer alan pazar ve ticaretle ilgili vergi gelirlerinin toplamı 12.600 akçedir. Bu meblağın 10.000 akçesi yıl boyunca Földvar'da kurulan panayırlardan, 2600 akçesi ise şehir merkezinde kurulan pazarlardan tahsil edilmiştir. Földvar'da bir diğer vergi grubu olan muhtelif harç ve ceza gelirlerinin toplamı 9750 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Bu meblağın 5000 akçesi vârisi olmayan mirasların devlet hazinesine geçmesi sonucunda, 4000 akçesi bâd-ı heva gelirlerinden ve son olarak 750 akçesi resm-i arûs yani reayanın evlenirken sipahiye ödediği vergilerden oluşmuştur. Földvar Nahiyesi'nin şehir gelirleri içerisinde en düşük paya sahip olan gelir grubu 7250 akçe ile kulluk vergileri gelirlerine aittir. Bu vergiler içerisinde resm-i kapu ve resm-i bîve yer almaktaydı.

5.3.7.2. Földvar Nahiyesi'nin Kır Gelirleri

Földvar Nahiyesi'nin şehir gelirlerinden sonra 1590 yılında nahiyenin kır gelirlerine göz atalım. Földvar Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde ilk önce tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri sonrasında ise diğer kır gelirleri incelenecektir.

5.3.7.2.1. Földvar'ın Kırsal Kesimindeki Tarım ve Hayvancılık Gelirleri

Földvar Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan tarım ve hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 88 ve Tablo 89'da gösterilmiştir.

Tablo 88

Földvar'ın Köylerindeki Tarımla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1590
Buğday	47.747
Mahlut(Çavdar ve buğday karışımı)	16.625
Mercimek	718
Şıra	38.500
Çayır	620
Meyve, sir ve piyaz	900
Hime ve giyah	14.650

Tablo 88'in devamı

Keten ve kendir	3595
Resm-i âsiyâb	250
TOPLAM	123.605

1546 yılında Földvar Nahiyesi'nin kır gelirleri içerisinde tarımla ilgili vergi gelirlerinin toplamı 123.605 akçedir. Bu tutarın %52,6'sını Földvar Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda üretilen hububattan alınan öşür gelirleri oluşturmaktadır. Geri kalan %47,4'ünü ise endüstriyel ürünler ve değirmencilik faaliyetlerinden elde edilen vergi gelirleri oluşturmaktadır. Földvar Nahiyesi'nin kırsalında 1590 yılında hububat üretimi içinde buğday ön plandadır. Buğdayı mahlut ve mercimek takip etmektedir. Ancak mercimek üretimi istisna sayılabilecek şekilde az bir miktara sahiptir. Földvar'ın köy ve mezralarında toplam 5 adet değirmenden 250 akçe değirmen vergisi de alınmıştır. Földvar Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralardaki endüstriyel ürünler ve bağcılık gelirleri içerisinde ise en fazla üretim hacmine sahip olan ürün diğer nahiyelerde de olduğu gibi şıra ve odun-otluk (hime ve giyah)'tur. Bu iki ürünü keten ve kendir takip ederken çok az miktarda da meyve ve sebze üretimi olduğu görülmektedir.

Földvar Nahiyesi'nin köy ve mezralarındaki diğer önemli gelir kaynaklarından birisi olan hayvancılıkla ilgili vergi gelirleri aşağıda Tablo 89'da listelenmiştir.

Tablo 89

Földvar'ın Köylerindeki Hayvancılıkla İlgili Vergi Gelirleri

Ürün Türü	1590
Öşr-ü küvare (bal)	3200
Baha-i gav (sığır)	1200
Öşr-ü bere (kuzu)	4150
Öşr-ü mâhi (balık)	732
Bidat-ı hınzır (domuz)	3650
Resm-i kanâre	150
TOPLAM	13.082

1590 yılında Földvar Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yapılan hayvancılık faaliyetlerinden tahsil edilen vergi gelirlerinin toplamı 13.082 akçedir. Bu rakam tarımsal ürünlerden alınan vergi gelirlerine göre gerçekten çok az bir meblağdır. Bu

hayvancılık faaliyetleri içinde küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği, domuz yetiştiriciliği, arıcılık ve balıkçılık gibi üretim dalları yer almaktadır. 1590 yılında Földvar Nahiyesi'nin kırsal kesiminde hayvancılık faaliyetleri içerisinde en büyük paya sahip olan sektör, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir. Földvar'da küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden sonra en fazla vergi domuz yetiştiriciliğinden elde edilmiştir. Bunu arıcılık, sığır yetiştiriciliği ve balıkçılık faaliyetlerinden elde edilen gelirler takip etmektedir. Földvar Nahiyesi'ne tabi köy ve mezralarda kesilen hayvanlar için bu dönemde 150 akçe kanâre vergisinin tahsil edildiği görülmektedir.

5.3.7.2.2. Földvar Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

1590 yılında Földvar Nahiyesi'nin kır gelirlerini meydana getiren ve dört farklı kategoriye ayırdığımız kır gelirleri ile bunların toplamı aşağıda Tablo 90'da ele alınmıştır.

Tablo 90

Földvar Nahiyesi'nin Kır Gelirlerine Toplu Bakış

Gelir Grubu	1590
Kulluk Vergisi Gelirleri	16.150
Tarım ve Hayvancılık Gelirleri	136.687
Pazar ve Ticaretle İlgili Vergi Gelirleri	600
Niyabet, beyt-ül mâl ve yava, resm-i arus	17.598
TOPLAM	171.035

1590 yılında Földvar Nahiyesi'nin kır gelirlerinin toplamı 171.035 akçedir. Bu tutarın %79,9'unu tarım ve hayvancılık gelirlerinden, %10,3'ü muhtelif ceza ve harç gelirlerinden, %9,4'ü kulluk vergisi gelirlerinden ve %0,4'ü Böcske köyünde kurulan pazardan alınan vergilerden oluşmaktadır. Bu verilere göre Földvar Nahiyesi'ne tâbi köy ve mezralarda yaşayan halkın en önemli gelir kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Ancak köy ve mezralardaki çeşitli harç ve ceza gelirleri ile kulluk vergileri de devlet için önemli bir miktarda gelir kaynağı olmuştur. Kırsal kesimde genelde pazar ve ticaretle ilgili gelirler bulunmazken Földvar Nahiyesi'ne tabi Böcske köyünde pazar kurulduğu ve bu pazardan 600 akçe bâc-ı bazar tahsil edildiği tahrir kayıtlarında yer almaktadır.

Genel olarak Földvar Nahiyesi'nin kır gelirlerini değerlendirecek olursak; kır gelirleri içerisinde en önemli payın tarım ve hayvancılık gelirleri, çeşitli harç ve ceza gelirleri, ile kulluk vergisi gelirlerine ait olduğunu söyleyebiliriz. Budin Sancağı'na tâbi tüm nahiyelerin kırsal kesimlerinde XVI. yüzyılın tüm dönemlerinde kır gelirleri içerisinde bu iki grup ilk iki sırada yer almaktadır.

5.3.7.3. Földvar Nahiyesi'nin Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi ve Toplam Geliri

Földvar Nahiyesi'nin yukarıda ayrı ayrı tasrih edilen şehir ve kır gelirlerinin toplanması sonucu ortaya çıkan genel geliri aşağıda Tablo 91'de gösterilmiştir.

Tablo 91

Földvar Nahiyesi'nin Toplam Geliri

Gelir Grubu	1590
Şehir gelirleri	1.491.280
Kır gelirleri	171.035
TOPLAM	1.662.315

Tapu tahrir kayıtlarına göre 1590 yılında Földvar Nahiyesi'nin toplam geliri 1.662.315 akçedir. Bu meblağın % 89,7'sini şehir gelirleri, geriye kalan %10,3'ünü ise kır gelirleri oluşturmaktadır. Şehir gelirleri kısmında da izah ettiğimiz üzere Földvar gümrüğünün 1.423.200 akçe tutarındaki gelirleri nahiyeye ekonomisinde çok önemli yere sahiptir. Şehir ve kır gelirleri arasındaki büyük farkın nedeni de Földvar gümrüğünün yüksek miktardaki gelirleridir.

5.4. XVI. Yüzyılda Budin Sancağı'nın Gelirlerine Toplu Bakış

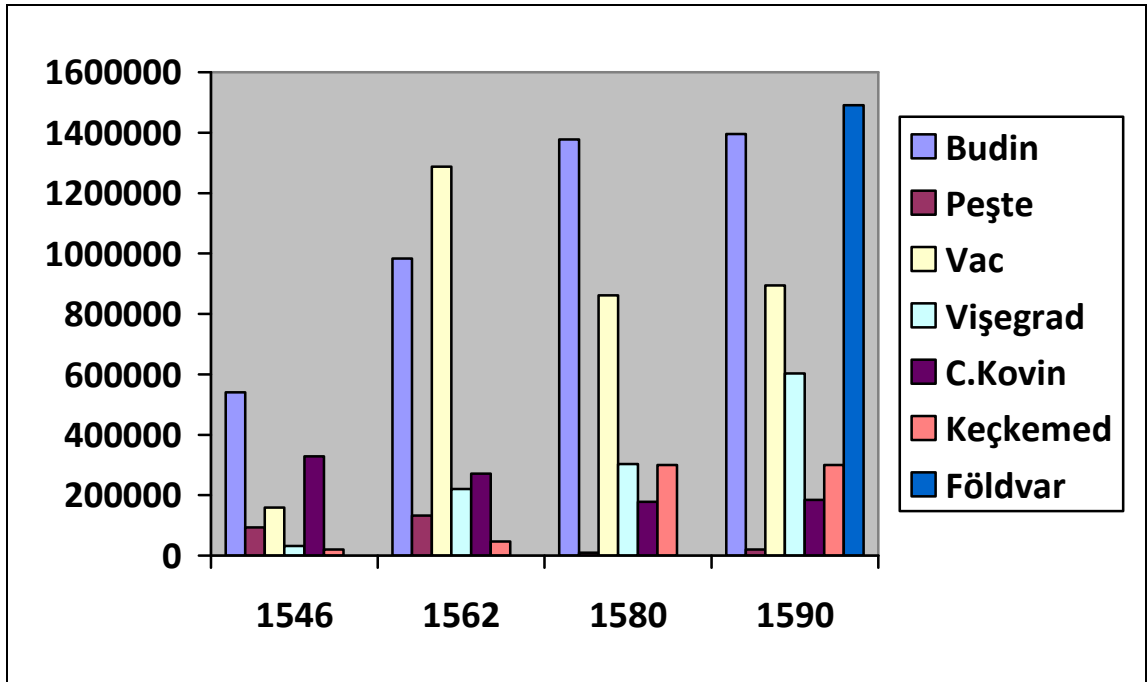
Yukarıda Budin Sancağı'nı oluşturan Budin, Peşte, Vac, Vişegrad, Cezire-i Kovin, Keçkemed ve Földvar nahiyelerinin ayrı ayrı şehir ve kır gelirlerini tablolar halinde ele almıştık. Bu kısımda ise bu yedi nahiyenin şehir ve kır gelirlerinin toplanması neticesinde XVI.yüzyılın dört farklı döneminde Budin Sancağı'nın toplam gelirini ele alacağız. İlk olarak nahiyelerin şehir gelirlerinin toplamını daha sonra kır gelirlerinin toplamını tespit etmeye gayret edeceğiz. Son olarak da şehir ve kır gelirlerinin toplamını vererek XVI.yüzyılın muhtelif dönemlerinde sancağın genel iktisadi yapısını ortaya

koymaya çalışacağız. Budin Sancağı'nı oluşturan yedi adet nahiyenin şehir gelirleri ve bunların toplamı aşağıda Tablo 92'de listelenmiş ve Grafik 4'e aktarılmıştır.

Tablo 92

Budin Sancağı'nın Şehir Gelirlerinin Toplamı

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Budin Nahiyesi	540.732	982.908	1.377.264	1.395.294
Peşte Nahiyesi	92.800	132.432	10.000	20.000
Vac Nahiyesi	159.400	1.287.534	861.747	894.801
Vişegrad Nahiyesi	31.350	220.505	303.150	603.100
Cezire-i Kovin Nahiyesi	328.433	270.834	178.484	184.784
Kečkemed Nahiyesi	20.000	46.450	300.000	300.000
Földvar Nahiyesi	Bu tarihlerde Budin'e tabi bir varoş idi.			1.491.280
Genel Toplam	1.172.715	2.940.663	3.030.645	4.889.259

Grafik 4. Budin Sancağı'nın Şehir Gelirlerinin Nahiyelere Göre Dağılımı

Tablo 92 ve Grafik 4'teki veriler aynı olduğu için bunları birlikte değerlendiriyoruz. 1546 yılında Budin Sancağı'nın şehir gelirlerinin toplamı 1.172.715 akçedir. Bu dönemde Budin Sancağı altı nahiyeden oluşmaktadır. Sancağın şehir gelirleri içinde en yüksek paya sahip olan üç nahiyesi sırasıyla 540.732 akçe ve %46,1 oran ile Budin Nahiyesi, 328.433 akçe ve %28 oran ile Cezire-i Kovin Nahiyesi ve 159.400 akçe ve

%13,5 oran ile Vac nahiyesidir. Sancağın geri kalan %12,4 oranındaki gelirlerini ise Peşte, Vişegrad ve Keçkemed nahiyelerinin şehir gelirleri oluşturmaktadır.

1562 yılında Budin Sancağı'nın şehir gelirleri önceki döneme göre iki kattan daha fazla artış göstererek 2.940.663 akçeye ulaşmıştır. Bu tahrir döneminde nahiyelerin vergi gelir durumlarına göre sıralamasında değişiklik meydana gelmiştir. Buna göre ilk sırayı 1.287.534 akçe ve %43,7 oran ile Vac Nahiyesi almıştır. Bu dönemde Vac Nahiyesi'nin şehir gelirlerindeki bu olağanüstü artışın temel nedeni Vac iskelesi gümrüğünün Osmanlı Devleti ile Habsburglular arasında 1562 yılında yapılan barış antlaşması gereği ticaret serbestliği sağlanması neticesinde istikrarlı bir şekilde çalışması ve neticede sancak ekonomisine yüksek miktarda gelir sağlamasıdır. Vac nahiyesinden sonra 982.908 akçe ve %34,4 oran ile Budin Nahiyesi ikinci, 270.834 akçe ve %9,4 oran ile Cezire-i Kovin Nahiyesi üçüncü sırada yer almaktadır. Geri kalan %12,5 oranındaki vergi gelirlerini ise yine Peşte, Vişegrad ve Keçkemed nahiyelerinin şehir gelirleri oluşturmaktadır.

1580 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Budin Sancağı'nın şehir gelirleri %3 oranında artarak 3.030.645 akçeye yükselmiştir. Sancağın şehir gelirlerinin %45,4'ünü 1.377.264 akçe ile Budin Nahiyesi, %28,4'ünü 861.747 akçe ile Vac Nahiyesi ve %10'unu 303.150 akçe ile Vişegrad Nahiyesi oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi bu dönemde nahiyelerin sıralaması yine değişmiştir. Buna göre Budin Nahiyesi ilk sırada yer alırken, önceki dönemlerde ilk üç sıraya giremeyen Vişegrad Nahiyesi bu tahrir döneminde Cezire-i Kovin Nahiyesi'ni geçerek ilk defa üçüncü sıraya yükselmiştir. Bu üç nahiyeden sonra sancağın geri kalan %16,2'lik gelirini ise Keçkemed, Cezire-i Kovin ve Peşte nahiyelerinden tahsil edilen vergiler oluşturmuştur.

1590 yılına gelindiğinde önceden Budin Nahiyesi'ne tabi bir varoş iken gösterdiği gelişmeye bağlı olarak bu dönemde nahije statüsüne getirilen Földvar Nahiyesi ile birlikte sancağın nahije sayısı yediye yükselmiştir. Bu dönemde Budin Sancağı'nın şehir gelirlerinin önceki döneme göre %61,3 oranında artarak 4.889.259 akçeye yükseldiğini görüyoruz. Bu yükselişteki en büyük pay şüphesiz Földvar nahiyesinin şehir gelirleri içerisinde izah ettiğimiz Földvar gümrük gelirlerine aittir. Zira bu gümrük gelirleri Földvar Nahiyesi'ni sancak ekonomisi içerisinde birinci sıraya taşımıştır. Buna göre sancağın vergi gelir miktarına göre ilk üçte yer alan nahiyeleri şunlardır. Sancak

gelirlerinin %30,5'ini 1.491.280 akçe ile Földvar Nahiyesi'nden, %28,5'ini 1.395.294 akçe ile Budin Nahiyesi'nden ve %18,3'ünü 894.801 akçe ile Vac Nahiyesi'nden tahsil edilen vergi gelirleri oluşturmaktadır. Sancağın geri kalan %22,7 oranındaki vergi gelirlerini ise sırasıyla Vişegrad, Kečkemed, Cezire-i Kovin ve Peşte nahiyelerinden alınan vergiler oluşturmuştur.

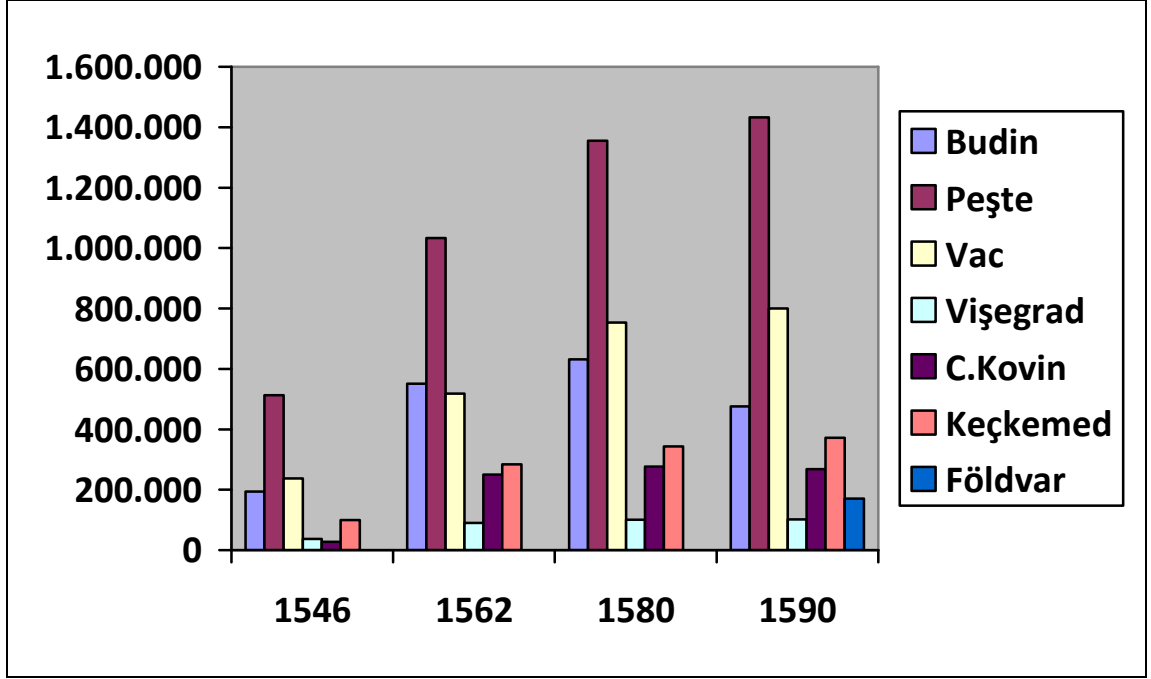
Görüldüğü gibi XVI. yüzyılın dört farklı periyodunda Budin Sancağı'nın şehir gelirleri içerisinde Budin ve Vac nahiyeleri sürekli ilk üç sıra içerisinde olmuşlardır. Cezire-i Kovin, Vişegrad ve Földvar nahiyesi ise bazı dönemlerde ilk üç içinde yer almışlardır. Peşte Nahiyesi ise hiçbir dönemde şehir gelirleri içerisinde ilk üçe giremeyen tek nahiyeye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun da nedeni daha önce de belirttiğimiz üzere Peşte Nahiyesi'nin şehir gelirlerinin tahrir defterlerinde tam olarak yer almamasıdır.

Budin sancağının şehir gelirlerinden sonra sancağın kır gelirleri ve bunların toplamı aşağıda Tablo 93'te listelenmiş ve Grafik 5'e aktarılmıştır.

Tablo 93

Budin Sancağı'nın Kır Gelirlerinin Toplamı

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Budin Nahiyesi	193.768	550.827	631.462	475.699
Peşte Nahiyesi	512.451	1.032.699	1.355.012	1.432.742
Vac Nahiyesi	237.202	518.495	753.799	799.811
Vişegrad Nahiyesi	37.504	89.735	100.865	101.449
Cezire-i Kovin Nahiyesi	27.667	249.902	276.421	267.744
Kečkemed Nahiyesi	99.571	284.376	343.541	371.858
Földvar Nahiyesi	Bu tarihlerde Budin'e tabi bir varoş idi.			171.035
Genel Toplam	1.108.163	2.726.034	3.461.100	3.620.338

Grafik 5. Budin Sancağı'nın Kır Gelirlerinin Nahiyelere Göre Dağılımı

Tablo 93 ve Grafik 5'te görüldüğü gibi 1546 yılında Budin Sancağı'nı oluşturan nahiyelerin kır gelirlerinin toplamı 1.108.163 akçedir. Bu rakamın %46,2'sini Peşte Nahiyesi'nin, %21,4'ünü Vac Nahiyesi'nin ve %17,4'ünü Budin Nahiyesi'nin köy ve mezralarından tahsil edilen vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bu üç nahiyenin kır gelirlerinin toplamı sancağın kır gelirlerinin %85'ine tekabül etmektedir. Geri kalan %15'lik kır geliri ise sırasıyla Keçkemed, Vişegrad ve Cezire-i Kovin Nahiyesi'nin kırsal kesiminden toplanan vergiler oluşturmaktadır.

1562 yılındaki tahrir kayıtlarından Budin Sancağı'nın kır gelirlerinin önceki tahrir dönemine göre iki kattan fazla artarak 2.726.034 akçeye yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde kır gelirlerinin miktarına göre ilk üç sıra yer alan nahiyelerin sıralamasında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Yine ilk üç sırayı %37,8 oran ve 1.032.699 akçe ile Peşte Nahiyesi, %20,2 oran ve 550.827 akçe ile Budin Nahiyesi, %19 oran ve 518.495 akçe ile Vac Nahiyesi almıştır. Bu üç nahiyenin kır gelirlerinin toplamı sancağın kır gelirlerinin %77'sine tekabül etmektedir. Sancağın kır gelirlerinin geri kalan %23'lük kısmını ise sırasıyla Keçkemed, Cezire-i Kovin ve Vişegrad nahiyelerinin kır gelirleri oluşturmaktadır.

1580 yılında Budin Sancağı'nın kır gelirleri önceki döneme göre %26,9 oranında artarak 3.461.100 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde sancağın kır gelirleri içerisinde ilk üçte yer alan nahiyelerin sıralaması önceki dönemlere göre değişmiştir. Buna göre Peşte Nahiyesi %39,1 oran ve 1.355.012 akçe ile yine ilk sırada yer almıştır. Önceki dönemde üçüncü sırada yer alan Vac Nahiyesi 1580 yılındaki tahrir kayıtlarına göre %21,1 oran ve 753.799 akçelik geliriyle Budin Nahiyesi'ni geçerek ikinci sıraya yükselmiştir. Budin Nahiyesi ise %18,2 oran ve 631.462 akçe ile üçüncü sıraya gerilemiştir. Bu üç nahiyenin kır gelirlerinin toplamı sancağın kır gelirlerinin %78,4'üne tekabül etmektedir. Geri kalan %21,6'lık kısmını ise yine sırasıyla Keçkemed, Cezire-i Kovin ve Vişegrad nahiyelerinin kır gelirleri oluşturmuştur.

1590 yılına gelindiğinde Budin Sancağı'nın kır gelirlerinin bir önceki döneme göre %4,6 oranında artarak 3.620.338 akçeye yükseldiği görülür. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu tahrir döneminde yeni bir nahiye olarak Földvar Nahiyesi karşımıza çıkmaktadır. Sancağın kır gelirleri içerisinde ilk üç sıra yer alan nahiyeleri bir önceki dönem ile aynıdır. Yani Peşte Nahiyesi %39,5 oran ve 1.432.742 akçe ile birinci, Vac Nahiyesi %22 oran ve 799.811 akçe ile ikinci, Budin Nahiyesi ise %13,1 oran ve 475.699 akçe ile üçüncü sırada yer almıştır. Bu üç nahiyenin kır gelirlerinin toplamı sancağın kır gelirlerinin %74,6'sına tekabül etmektedir. Sancağın kır gelirleri içerisinde geri kalan %25,4'lük kısmını sırasıyla Keçkemed, Cezire-i Kovin, Földvar ve Vişegrad nahiyelerinin kır gelirleri oluşturmuştur.

Görüldüğü gibi XVI. yüzyıl boyunca Budin Sancağı'nın kır gelirleri içerisinde vergi miktarlarına göre ilk sırada Peşte Nahiyesi son sırada ise Vişegrad Nahiyesi yer almıştır. Peşte'nin idari taksimat ve nüfus bölümlerinde de izah edildiği üzere en fazla köy ve kırsal nüfusa sahip olması neticesinde kır gelirleri içerisinde her zaman birinci sırada yer alması gayet doğaldır. Vişegrad Nahiyesi'nin, sancağın en az sayıda köyüne sahip olması hasebiyle kır gelirleri içerisinde son sırada yer alması da normal bir sonuçtur. Peşte Nahiyesi'nden sonra ikinci ve üçüncü sırada Budin ve Vac nahiyeleri yer almıştır. Ancak 1546 ve 1562 yıllarında Budin Nahiyesi ikinci sırada iken 1580 ve 1590 yıllarında üçüncü sıraya gerilemiştir. Keçkemed ve Cezire-i Kovin nahiyeleri ise orta ölçekli kır gelirine sahip nahiyeler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1590 tahririnde Budin

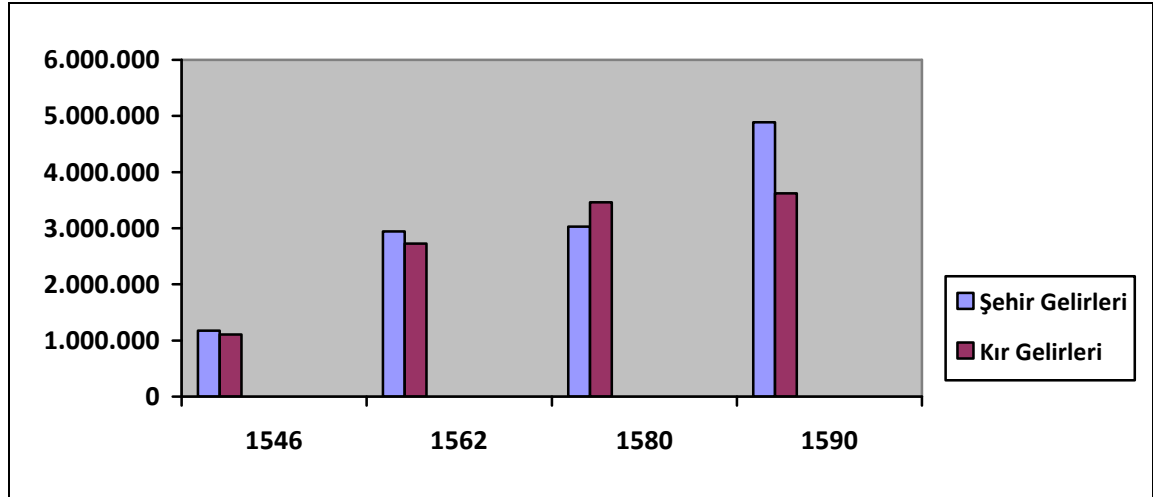
Nahiyesi'nden ayrılan ve yeni bir nahiye olarak kurulan Földvar Nahiyesi'nin 171.035 akçelik kır geliri de sancak ekonomisinde önemli sayılabilecek bir yere sahiptir.

Budin Sancağı'nın şehir ve kır gelirlerinin toplanması sonucunda ortaya çıkan genel iktisadi yapısı aşağıda Tablo 94 ve Grafik 6'da gösterilmiştir.

Tablo 94

Budin Sancağı'nın Toplam Geliri

Gelir Grubu	1546	1562	1580	1590
Şehir Gelirleri	1.172.715	2.940.663	3.030.645	4.889.259
Kır Gelirleri	1.108.163	2.726.034	3.461.100	3.620.338
Toplam Gelir	2.280.878	5.666.697	6.491.745	8.509.597

Grafik 6. Budin Sancağı'nın Şehir ve Kır Gelirlerinin Mukayesesi

1546 yılında Budin Sancağı'nın şehir ve kır gelirleri ile bunların toplanması neticesinde ortaya çıkan toplam geliri yukarıda Tablo 94'te görüleceği üzere 2.280.878 akçedir. Bu meblağın %51,4'ünü şehir gelirleri, geri kalan %48,6'sını ise kır gelirleri oluşturmaktadır. Buna göre şehir gelirleri az bir farkla kır gelirlerinden fazladır. 1562 yılındaki tahrir kayıtları Budin Sancağı'nın toplam gelirinin bir önceki döneme göre iki kattan fazla artarak 5.666.697 akçeye yükseldiğini göstermektedir. Bu dönemdeki toplam gelirin %51,8'ini şehir gelirleri, %48,2'sini ise kır gelirleri oluşturmaktadır. 1562 yılında şehir gelirleri ile kır gelirleri arasındaki fark azalmıştır. Bir sonraki tahrir dönemi olan 1580 yılında sancağın toplam gelirinin %14,5 oranında artarak 6.491.100 akçeye yükseldiğini görüyoruz. Bu dönemde şehir gelirleri kır gelirlerinin gerisinde

kalmıştır. Kır gelirlerinin şehir gelirlerinden yüksek olduğu tek tahrir dönemi bu dönemdir. Buna göre toplam gelirin %53,3'ünü kır gelirleri, %46,7'sini ise şehir gelirleri oluşturmuştur. XVI. yüzyılın son tahrir dönemi olan 1590 yılında Budin Sancağı'nın toplam geliri bir önceki döneme göre %31 oranında yükselerek 8.509.597 akçeye yükselmiştir. Bu dönemde toplam gelirin %57,4'ünü şehir gelirleri, geri kalan %42,6'sını ise kır gelirleri oluşturmaktadır. Son olarak XVI. yüzyıl boyunca Budin sancağının hem şehir gelirleri hem de kır gelirleri sürekli bir şekilde yükseliş göstermiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Macaristan'ın tahtgâhı olan Budin, hâiz olduğu stratejik önem hasebiyle yüzyıllar boyu akınlara maruz kalarak çeşitli devletler tarafından ele geçirilmiştir. Şehrin Osmanlı hakimiyeti dönemine kadarki tarihi Roma İmparatorluğu ile yakından ilişkilidir. Akabinde Ortaçağ'da müstakil bir krallık olan Macar Krallığı doğudan gelen hem Türk hem de Moğol kavimleri ile karşılaşmıştır. Yeniçağda 1526 yılında Mohaç Savaşı ile başlayan ve 15 yıl boyunca devam eden himaye döneminden sonra Budin, 1541 yılında tam olarak Osmanlı hakimiyetine girmiş ve 1686 yılına kadar 145 yıl boyunca Türk idaresinde kalmıştır. Bu süre zarfında Budin, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki en önemli merkezlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Budin'in Osmanlı-Habsburg sınırında yer almasından dolayı Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyasetinin uygulama sahası burası idi. Bu yüzden Budin'e beylerbeyileri olarak atanan kişiler vezir payesine sahip olan paşalar arasından seçilmekteydi.

1541 yılında Budin'de Osmanlı hakimiyetinin tesis edilmesi neticesinde Budin'de bir takım değişiklikler olmuştur. Bunların en başında Osmanlı miri toprak düzeni mucibince özel mülklere el konulması ve vergi düzeninin değiştirilmesi gelmektedir. Ayrıca şehirde Osmanlı hakimiyeti ile birlikte özellikle 1562 ve 1568 barışlarından sonra gümrük bölgesi ve ticaretin oldukça geliştiği görülmektedir. Zira Budin'e atanan beylerbeyileri eyalet dahilinde ticaretin gelişmesi için oldukça çaba sarf etmekteydiler. Budin Beylerbeyileri, Budin'de ticaret yapan Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi tacirler arasında herhangi bir ayrımcılık yapmayarak hatta pazar ve gümrük bölgelerinde asker bulundurmak suretiyle esnaf ve tacirlerin can ve mal güvenliklerini sağlamaktaydılar. Buna rağmen eşkıyalık veya hırsızlık neticesinde zarar gören tüccarların zararlarını da tazmin etmekteydiler. Bundan dolayı, gayrimüslim tüccarlar, Budin'de kendilerini diğer yerlerden daha güvende hissetmekteydiler.

Macaristan'da üretilen hububat ve hamr (şarap) ile sığır ve muhtelif hayvan derileri, Budin ve Vac gümrüğü vasıtasıyla Avusturya'ya oradan da Regensburg tarikiyle Almanya'nın içlerine sevk ediliyordu. Bunun mukabilinde Budin'e, Orta Avrupa ve Almanya'dan tekstil ürünleri ile metal eşyalar gelmekteydi. Budin Gümrüğü'nden yapılan ithalat arasında tekstil ürünleri içerisinde şapka, aba, çuka, yünlü dokuma gibi malzemeler öne çıkarken, metal ürünler arasında bıçak, bakır aletler öne çıkmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında XVI.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sanayi mamulleri ithal ettiğini buna karşılık tarımsal ve hayvansal ürünleri ihraç ettiğini söyleyebiliriz. Budin ve mülhakâtındaki gümrüklerde faaliyet gösteren tüccarlar arasında Hıristiyan ve Yahudilerden başka sanılanın aksine çok sayıda Müslüman tüccarların yer aldığı ulaştığımız önemli sonuçlardandır.

Budin'de Osmanlı hakimiyetinin kurulması ile birlikte şehirde meydana gelen diğer önemli değişiklikler ise imar faaliyetleridir. Bu faaliyetler kapsamında Budin Beylerbeyleri –özellikle Sokullu Mustafa Paşa- tarafından Budin'de cami, medrese, külliye, hamam... vb. imaretler inşa ettirilmiştir. Bu yapıların bazıları günümüzde varlığını korumakta ve Osmanlı döneminin bir nişanesi olarak bulunmaktadır.

Çalışmamızdan elde edilen sonuçlardan bir diğeri ise Budin Sancağı'nın tahmini nüfusu ve nüfus yapısının karakteristiğidir. Buna göre; XVI.Yüzyılın muhtelif dönemlerinde Budin Sancağı'nı meydana getiren yedi nahiyeye ve yaklaşık 300'e yakın köyde 52.468 ile 67.949 arasında nüfus bulunmaktaydı. Nahiyelerin şehir ve kır nüfuslarını değerlendirdiğimizde genel anlamda kır nüfuslarının şehir nüfuslarına nazaran fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Nahiyelere tâbi köylerin nüfuslarının yoğunlukları ise 100 ilâ 300 kişi arasında bulunmaktadır. Budin Sancağı'nda az da olsa nüfusu 300'ü geçen köyler de yer almaktadır. Sancağın toplam nüfusunu şehir ve kır nüfusu olarak mukayese ettiğimizde yine kır nüfusunun öne çıktığı dikkat çekmektedir. Buna göre; Budin Sancağı'nın tüm nahiyelerinde kır nüfusu şehir nüfusundan fazladır.

Budin Sancağında ikamet eden kişilerin dini mensubiyetine göz atacak olursak; reayanın çoğunluğunu Hıristiyan Macarlar oluştururken bunun yanında az sayıda Hıristiyan Alman ve İtalyanların da bulunduğu görülmektedir. Budin'de bir başka gayrimüslim tebâ olan Yahudilerin de yaşadığı ve ayrı mahallelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunun haricinde Budin'de reaya olarak çok az miktarda Müslümanın yaşadığı görülmektedir. Bu Müslümanlar da zaten sonradan İslamiyeti kabul eden Kıptilerden müteşekkil idi. Reaya kesiminde hal böyle iken askeri kesimin büyük çoğunluğunun Türk ve Müslüman olduğu mevâcip defterlerindeki verilerden anlaşılmaktadır. Buna göre; Budin Sancağı dahilindeki kale ve barkanlarda görev yapan askeri kesim yerel halk yerine Anadolu ve Balkanlardan bölgeye gelen Türk akıncılar ile yeniçerilerden oluşmaktaydı.

XVI.Yüzyıla ait Budin tapu tahrir defterlerindeki verilere göre; Budin Sancağı'nın şehir gelirleri 2.280.878 ilâ 8.509.597 akçe arasında kır gelirleri ise 1.172.715 ilâ 4.879.029 akçe arasında değişmekteydi. Budin Sancağı'nın toplam gelirini şehir ve kır gelirleri olarak mukayese ettiğimizde şehir gelirlerinin her dönemde kır gelirlerinden daha fazla olduğunu görüyoruz. Yani nüfus kısmında yukarıda da izah ettiğimiz gibi kır nüfusu şehir nüfusundan oldukça fazla iken, gelirlere baktığımızda şehir gelirlerinin kır gelirlerinden oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Budin Sancağı'nda nüfus ve gelirlerin ters orantılı bir şekilde oluştuğunu söyleyebiliriz. Şehir gelirleri ile kır gelirlerini kendi içerisinde değerlendirdiğimizde; şehir gelirleri içerisinde pazar ve gümrük vergilerinin, kır gelirleri içerisinde ise buğday ve şarap üretiminden elde edilen vergi gelirlerinin öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Mufassal vergi tahrirlerinden sonra elde edilen gelirin bütçe gibi paylaştırıldığı ve kayıt altına alındığı Tımar İcmal defterlerindeki vergilere göre; Budin Sancağının toplam hasılatının büyük çoğunluğunun has olarak ayrıldıktan sonra geri kalanının zeamet ve tımar olarak devlet görevlileri ile askeri kesime tevcih edildiğini görüyoruz. Tezimizde elde ettiğimiz veriler ve sonuçlar genel anlamda aynı dönemdeki diğer Osmanlı şehirlerindeki yapı ile Budin'deki yapının benzeştiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Acun, Fatma, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, **Türkler**, C.9, ss.899-908.
- Afyoncu Erhan ve Abdülkerim Özaydın, “Mîr-i Alem”, **D.İ.A.**, C.30, İ2005, ss.123-125
- Agoston Gabor, “16. Ve 17. Yüzyıllarda Macaristan’daki Osmanlı Aydınları”, **V.Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, İstanbul 1989, ss.1-9.
- _____, “Macaristan’da Osmanlı-Habsburg Serhadı (1541-1699): Bir Mukayese”, **Osmanlı**, C.I, Ankara 1999, ss.443-451.
- _____, “XVI.Yüzyılda Macaristan’da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthanesi”, **Bellekten**, Sayı:249, Cilt: LXVII, Ankara 2003, ss.541-552.
- _____, **Barut, Top ve Tüfek. Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi**, çev. Tanju Akad, İstanbul 2006.
- Akdağ, Mustafa, **Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, C.II, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.
- _____, “Tımar Rejiminin Bozuluşu”, **A.Ü DTCF Dergisi**, C.III, S.4, Ankara 1945, ss.419-431.
- Akgündüz, Ahmet, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahliller,- Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri**,1.Kitap, İstanbul 1990.
- Aksulu, N.Melek, **Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları**, çev., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Albayrak, Sadık, **Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi**, Tercüman Yayınları, 1001 Temel Eser.
- Altaylı, Alpertunga, Yasemin Altaylı, “Macarların Sigetvar Destanı: Szigeti Veszedelem (Siget Tehlikesi) ve Zrinyiler”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 4, 2009, ss.88-108.
- Altaylı, Yasemin, “Budin Paşalarının Macar Dilini Kullanımı”, **AÜ DTCF Dergisi**, C.46, Sayı 1, Ankara 2006, ss.255-269.
- _____, “Budin Paşalarının Macar Dilini Teşviki ve Dinî Hoşgörüsü”, **2023Aylık Dergi**, Sayı 59, Ankara 2006, ss.64-68.
- _____, “Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566), OTAM, Sayı 19, 2008, ss.33-51.

- _____, “Macarca Mektuplarıyla Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa (1566-1578)”, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, 49, 2 , Ankara 2009, ss.157-171.
- Altmann, Julia ve Herta Bertalan, “Óbuda vom 11. Bis13. Jahrhundert”, **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, ss.113-131.
- Anhegger, Robert, “Martaloslav Hakkında”, **Türkiyat Mecmuası**, VII-VIII, Cüz I, İstanbul 1940-1942, ss.282-320.
- Arıkan, Zeki, “Tahrir Defterlerinde Geçen Deyimler”, **Osmanlı Araştırmaları XVI**, İstanbul 1996, ss.1-13.
- Asrar, Nisar Ahmed, “Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dini Siyaseti ve İslam Alemi (1520-1566)”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, Cild:4, İstanbul 1971, ss.83-90.
- Âşıkpaşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, sad. Kemal Yavuz ve M.A.Yekta Saraç, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2003.
- Âşık Mehmed, **Menâzirü'l-Avâlim: Tahlil- Metin**, Cilt.3, haz. Mahmut Ak, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2007.
- Âynî Ali Efendi, **Kavânîn-i Âl-i Osmân Der Hülâsâ-i Mezâmîn-i Defter-i Divân**, Sene 1018.
- Aynural, Salih, “Kapan”, **D.İ.A.**, Cilt 24, İstanbul 2001, ss.338-339.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**, C.10, İstanbul 1953, ss.1-26.
- _____, “Öşür”, **İ.A**, C.9, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1964, ss.485-488.
- _____, “XVI.Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, **Bellekten** , C.36, Sayı 136, 1970, ss.557-607.
- _____, “Avarız”, **İ.A**, C.2, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1972,ss.13-19.
- _____, “Çiftlik”, **İ.A**, C.3, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1977, ss.393-397.
- _____, “Timar”, **İ.A**, Cilt 12/1, Eskişehir 1977, ss.286-333.
- Baştav, Şerif, **Osmanlı Türk-Macar Tarihi Münasebetlerinde İlk Devir**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1991.
- Bayartan, Mehmet, “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim:Mahalle”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi**, Sayı 13, İstanbul 2005, ss.93-107.

Baykara, Tuncer, “Osmanlılar ve Şehir Hayatı”, **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1999, ss.1-9.

Baysun, M.Cavid, “Budin”, **M.E.B. İ.A.**, C.2 , Eskişehir 1997, ss.748-760.

_____, “Ahmed I”, **M.E.B..İ.A.**, Cilt 1, Eskişehir 1997, ss.161-164.

Bencze, Zoltan, “Die Handwerker und Kaufleute der Stadt Buda vom Anfang des 14. Bis zum ersten Drittel des 16.Jahrhunderts”, **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, ss.333-349.

Bilge, H., “Mohaç Meydan Muharebesi”, **Türk Kültürü**, Sayı 25-36, Yıl 3, Ankara, Kasım 1964-1965, ss.674-676.

Bilge, Sadık Müfit, “Macaristan’da Osmanlı Hakimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi”, **O.T.A.M**, Sayı.11, Ankara 2000, ss.33-81.

_____, **Osmanlı’nın Macaristanı (1526-1718)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.

Birken, Andreas, **Die Provinzen des Osmanischen Reiches**, Tübingen, 1979.

Blaškovičs, Jozef, “Osmanlı Hakimiyeti Devrinde Slovakya’daki Vergi Sistem Hakkında”, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:32, İstanbul 1979, ss.187-210.

B.O.A, DFE.RZ.d.0042

B.O.A, DFE.RZ.d.0078

B.O.A. Mad.d.06208

B.O.A. Mad.d.07431

B.O.A. M.D. 1

B.O.A. M.D. 2

B.O.A. M.D. 3

B.O.A. M.D. 5

B.O.A. M.D. 6

B.O.A. M.D. 7

B.O.A. M.D. 9

B.O.A. M.D. 10

B.O.A. M.D. 14

B.O.A. M.D. 16
B.O.A. M.D. 18
B.O.A. M.D. 19
B.O.A. M.D. 22
B.O.A. M.D. 23
B.O.A. M.D. 24
B.O.A. M.D. 26
B.O.A. M.D. 27
B.O.A. M.D. 28
B.O.A. M.D. 31
B.O.A. M.D. 33
B.O.A. M.D. 36
B.O.A. M.D. 39
B.O.A. M.D. 40
B.O.A. M.D. 43
B.O.A. M.D. 48
B.O.A. M.D. 51
B.O.A. M.D. 58
B.O.A. M.D. 60
B.O.A. M.D. 67
B.O.A. M.D. 70
B.O.A. T.T. 314
B.O.A. T.T. 329
B.O.A. T.T. 343
B.O.A. T.T. 345
B.O.A. T.T. 388

B.O.A. T.T. 410

B.O.A. T.T. 449

B.O.A. T.T. 590

B.O.A. T.T. 592

B.O.A. TS.MA.d.09619.0001

Bogyay, Von Thomas, **Grundzüge der Geschichte Ungarns**, Darmstadt 1977.

Busbecq, Ogler Ghiselin de, **Türk Mektupları**, çev. Hatice Özkan, Özgü Yayınları, İstanbul 2002.

Canatar, Mehmet, “Kethüdâ”, **D.İ.A.**, C.25, Ankara 2002, ss.332-334.

Curipeschitz Benedict, **Yolculuk Günlüğü 1530**, çev. Özdemir Nutku, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay, “Osmanlı Fethi Öncesi Macar Toplumsal Yapısı ve György Dózsa Ayaklanması”, **Tarihin Peşinde**, Sayı 6, Yıl 2011, ss.117-134.

Çağatay, Neşet , “Osmanlı İmparatorluğunda Reyadan Alınan Vergi ve Resimler”, **Ankara Üniversitesi DTCFD**, C.5, Ankara 1947, ss.483-511.

Çerçi, Faris, **Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü’l Ahbâr’ında II.Selim, III.Murat ve III.Mehmet Devirleri**, 3.Cilt,Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000.

Çoban, Erdal, “Macaristan’da Protestanlığın Gelişmesi ve Osmanlı Hakimiyeti”, **OTAM**, Sayı 7, Ankara 1996, ss.99-112.

_____, “Kopan Sancağı’nın (Macaristan) 16.Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine”, **OTAM**, Sayı 17, Ankara 2005, ss.1-15.

Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, İstanbul 1947-1960.

David, Geza, “16.-17.Yüzyıllarda Macaristan’ın Demografik Durumu”, **Belleten**, C.54, Sayı 225, 1995, ss.341-352.

_____, “Buda (Budin) Vilayeti’nin İlk Tımar Sahipleri, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı, İstanbul 1998, ss.57-61.

_____, **16.Yüzyılda Şimontornya Sancağı**, çev. Hilmi Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

_____, “XVI.Yüzyıl Osmanlı Devri Macaristan’ında Şehirleşme”, **Osmanlı**, C.4, Ankara 1999, ss.111-118.

_____, “İstolni Belgrad”, **D.İ.A**, C.23, İstanbul 2001, ss.405-407.

- _____, “XVI.Yüzyılda Macaristan’da Osmanlı İdari Sistemi”, **Türkler**, 9.Cilt, Ankara 2002, ss.909-915.
- _____, “Macaristan”, **D.İ.A.**, Cilt 27, Ankara 2003, ss.286-295.
- _____, “Mohaç”, **D.İ.A.**, C.30, İstanbul 2005, ss.231-232.
- _____, “Buda”, **Encyclopedia of The Otoman Empire**, Gábor Ágoston ve Bruce Masters, New York 2008, ss.94-96.
- _____, “Sigetvar”, **D.İ.A.** C.37, İstanbul 2009, ss.157-159.
- David, Geza ve Semavi Eyice, “Budin” **D.İ.A.**, C.6, İstanbul 1992, ss.344-352.
- David, Geza ve Pal Fodor, “Osmanlı Tarihi İle İlgili Macaristan’daki Çalışmalar ve Bunların Değerlendirmesi”, **XIII.Türk Tarih Kongresi**, I.Cilt, Ankara 1999, ss.1-37.
- Decei, Aurel-M.Tayyib Gökbilgin, “Erdel”, **İ.A.**, C.4, Eskişehir 1997, ss.293-306.
- Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Lügât**, Ankara 2003.
- Dirimtekin, Feridun, “Belgrad’ın İki Kuşatması”, **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, Sayı 2, İstanbul 1956, ss.51-86.
- Düzbakar, Ömer, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, **U.Ü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5, 2003/2, ss.97-108.
- Eckhart, Ferenc, **Macaristan Tarihi**, çev. İbrahim Kafesoğlu, Ankara 1949.
- Emecen, M.Feridun, “Haçova Meydan Savaşı”, **D.İ.A.**, Cilt 14, İstanbul 1996, ss.546-547.
- _____, “Mehmed III”, **D.İ.A.**, Cilt 28, Ankara 2003, ss.407-413.
- _____, “Mohaç Meydan Muharebesi”, **DİA**, C.30, İstanbul 2005, ss.232-235.
- _____, “Büyük Türke Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş: Mohaç 1526”, **Muhteşem Süleyman**, ed.Ö.Kumrular, İstanbul 2007, ss.45-92.
- _____, “Selim II”, **D.İ.A.**, Cilt 36, İstanbul 2009, ss.414-418.
- _____, “Süleyman I”, **DİA**, C.38, İstanbul 2010, ss.62-74.
- Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, **VIII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, (VIII/2), Türk Tarih Kurumu, 1981, ss.1265-1274.
- _____, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları**, IV, İstanbul 1984, ss.69-78.

- _____, “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, **Belleten**, Cilt LII/203, Türk Tarih Kurumu, 1988, ss.667-683.
- _____, **XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.
- Erkal, Mehmet, “Cizye”, **D.İ.A.**, C.8, İstanbul 1993, ss.42-45.
- Erzi, Adnan, **Belleten Dizini I-II**, **XXV**, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Evliya Çelebi, **Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi**, sad.Zuhuri Danışman, Dokuzuncu Kitap, Kardeş Matbaası, İstanbul 1970.
- _____, **Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi**, sad.Zuhuri Danışman, Onuncu Kitap, Kardeş Matbaası, İstanbul 1970.
- _____, **Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi**, sad.Zuhuri Danışman, Onbirinci Kitap, Kardeş Matbaası, İstanbul 1970.
- Faroqhi, Suraiya, **Geschichte Des Osmanischen Reiches**, C.H.Beck Verlag, München 2000.
- Feher, Geza, “XVI.Yüzyılda Macaristan’da Padişah Haslarına Bağlı İki Şehir”, **Belleten**, C.36, Sayı 144, 1960, ss.469-482.
- _____, “Macaristanla İlgili XVI.Yüzyıldan Kalma Bir Yazıt”, **XI.Türk Dil Kurultayından ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi**, 1968, ss.165-169.
- Fekete, Lajos- Gyula Kaldy-Nagy, **Rechnungsbücher Türkischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 1550-1580**, Budapest, 1962.
- Fekete, Lajos, “Türk Vergi Tahrirleri”, **Belleten**, Sayı:42, Cilt: XI, Ankara 1947, ss.299-328.
- _____, “Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699”, **Belleten**, C.13, Sayı 52, 1949, ss.663-743.
- _____, **Die Siyaqat-Schrift in der Türkischen Finanzverwaltung**, Budapest 1955.
- _____, “Macaristan’da Türklerin Mülk Sistemi”, çev. M.Tayyib Gökbilgin, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:16, İstanbul 1961, ss.25-42.
- Feridun Bey, **Münşeât-üs Selâtin**, C.1, İstanbul 1264.
- Feridun Bey, **Münşeât-üs Selâtin**, C.2, İstanbul 1265.
- Fischer, Holger, **Eine Kleine Geschichte Ungarns**, Frankfurt am Main, 1999.
- Fodor, Pal, “Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593-1606)”, **Osmanlı**, C.I, Ankara 1999, ss.452-455.

_____, “Macaristan’a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541”, **İ.Ü.Tarih Dergisi**, Sayı 40, İstanbul 2004, ss.11-85.

Gattermann Claus Heinrich, **Türken und Habsburger**, Göttingen 2010.

Genç, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.

_____, “Mukataa” , **DİA**, C.31, İstanbul 2006, ss.129-132.

Gerö, Gyözö, Buda als Residenzstadt der Ungarischen Provinz der Osmanen (1541 bis 1686), **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, ss.426-438.

_____, “Das Christentum zur zeit der Türkenherrschaft in Ungarn”, **Archivum Ottomanicum**, Vol.16, 1998, ss.295-310.

Gökbilgin, M.Tayyib, “Macaristan’daki Türk Hakimiyeti Devrine Ait Bazı Notlar” **Türkiyat Mecmuası**, Cüz:1, Cild:VII-VIII, İstanbul 1942, ss.200-211.

_____, “Kara Üveys Paşa’nın Budin Beylerbeyliği (1578-1580)”, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:3-4, İstanbul 1950, ss.17-34.

_____, “Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar,” **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:11-12, İstanbul 1955, ss.11-50.

_____, “Kanuni Sultan Süleyman’ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları”, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:21, İstanbul 1966, ss.1-14.

_____, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Timar ve Zeamet Tevcihi ile İlgili Fermanları”, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:22, İstanbul 1967, ss.35-48.

_____, “Türk İdaresinde Budin”, **Atatürk Konferansları V 1971-1972**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, ss.162-178.

_____, “Süleyman I’”, **M.E.B. İ. A.**, C.XI, Eskişehir 1997, ss.99-155.

_____, “Mehmed III’”, **MEB.İ.A.**, Cilt 7, Eskişehir 1997, ss.535-547.

_____, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar”, **Kanuni Armağanı**, TTK Basımevi, 2.Baskı, Ankara 2001, ss.5-39.

Göyünç, Nejat, “Salomon Schweigger ve Seyahat-namesi”, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:17-18, İstanbul 1962, ss.119-140.

_____, “Hâne” Deyimi Hakkında, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:32, İstanbul 1979, ss.331-338.

_____, “Timar Tevcihleri Hakkında”, **Osmanlı-Türk Diplomatığı Semineri Bildirileri**, İstanbul 1995, ss.67-74.

- Grohmann, A, “Öşür” , **İ.A** , C.9 , Milli Eğitim Yayınları, İstanbul 1964 , ss.483-485
- Günalan, Rıfat, **XVI.Yüzyılda Bâb-ı Defterî Teşkilatı ve Maliye Ahkâm Defterleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005.
- Güngörmüş, Naciye, “Gabor Liptak’ın Eserlerinde Osmanlı İzleri”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1,Sayı 1, 2004, ss.106-117.
- Haig, T.W, “Karye” , **İ.A** , C.9 , Milli Eğitim Yayınları, İstanbul 1972, ss.372-372.
- Halaçoğlu, Yusuf , “Klasik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı”, **Türkler**, C.9, Ankara 2002 , ss.795-839.
- Hammer, Joseph Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 3/5, haz.Mümin Çevik ve Erol Kılıç, İstanbul 1996.
- Hanak, Peter, **Die Geschichte Ungarns von den Anfängen bis zur Gegenwart**, Reimer Hobbing Verlag, Essen 1988.
- Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, **Hasan Bey-zâde Târîhi**, Haz. Şevki Nezihi Aykut, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.
- Hegyi, Klara, “Macar Krallığı’nda Osmanlı Vergilendirmesi”, **Osmanlı**, C.III, İstanbul 2000, ss.142-149.
- Hezârfen Hüseyin Efendi, **Telhûsü’l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân**, haz. Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- Hinz, Walther, **İslâm’da Ölçü Sistemleri**, çev.Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.
- Hoca Sadettin Efendi, **Tacü’t Tevarih**, C.II, haz. İsmail Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, Eskişehir 1992.
- Hoensch, K.Jörg, **Ungarn Handbuch, Geschichte, Politik, Wirtschaft**, Fackeltrager Verlag, Hannover 1991.
- Ivenics-Ress, Maria, “Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Kırım Tatarlarının Rolü”, **Osmanlı**, C.I, Ankara 1999, ss.456-464.
- Iyânî, Câfer, **Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs**, haz. Mehmet Kirişcioğlu, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- İlgürel, Mücteba, “Ahmed I”, **D.İ.A.**, Cilt 2, İstanbul 1989, ss.30-33.
- İnalçık, Halil, “Ottoman Methods of Conquest”, **Studia Islamica II**, 1954, ss.103-129.
- _____, “Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu”, **Türk Kültürü**, Sayı 34, Yıl III, (Ağustos 1965), ss.758-765.

- _____, “Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumi Bakış”, **Türk Kültürü**, Sayı.68, 1968. ss.537-542.
- _____, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, **V.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, ss.1-11.
- _____, “Osmanlı Metrolojisine Giriş” , çev.Eşref Bengi Özbilen, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi** , S.73 , İstanbul 1991 , ss.21-50.
- _____, “Osmanlılar’da Cizye”, **D.İ.A.**, C.8, İstanbul 1993, ss.42-48.
- _____, “Eyalet” , **D.İ.A.**, C.11, İstanbul 1995, ss.548-550.
- _____, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, “Osmanlı Tarihinde Dönemler”, çev. Ferhan Kırıldökme-Mollaoğlu, **OTAM**, Sayı 10, Ankara 1999, ss.333-350.
- _____, “İspence”, **D.İ.A.**, Cilt.23, İstanbul 2001, ss.177-177.
- _____, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, çev.Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- _____, **Devlet-i Aliyye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- İnalcık Halil ve Donald Quataert, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev. Halil Berktaş, Cilt 1, İstanbul, 2000.
- İpçioğlu, Mehmet, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Estergon (Esztergom) Seferi 1543 Yeni Bir Kaynak”, **Osmanlı Araştırmaları**, C.X, 1990, ss.137-159.
- İpşirli, Mehmet, “Beylerbeyi”, **DİA**, Cilt 6, İstanbul 1992, ss.69-74.
- Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C.2, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
- Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.
- Kaldy-Nagy, Gyula, “Bevölkerungsstatistischer Quellenwert der Gize-Defter und der Tahrir-Defter”, **Acta Orientalia ASH**, Vol. XI, No:1-3, 1960, ss.259-269.
- _____, “The Cash Book Of The Ottoman Treasury In Buda In The Years 1558-1560”, **Acta Orientalia (ASH)**, Volume XV. Budapest 1962, ss.173-182.
- _____, **Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)**, Ankara Üniversitesi, DTCF. Yayınları, Ankara 1971.

- _____, **16.Yüzyılda Macaristan'da Türk Yönetimi**, Budapest 1974.
- _____, "Tımar Sisteminin Macaristan'da Tarımsal Üretime Etkisi", çev. Şadan Karadeniz, **Belleten**, Cilt 38, Sayı 151, Ankara 1974, ss.499-508.
- _____, "Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)", **Belleten**, Cilt LIV, Sayı 210, Ankara 1990, ss.649-663.
- Kallek , Cengiz, "Kile", **D.İ.A** , C.25 , Ankara 2002, ss.568-571.
- Kallek, Cengiz, A.S. Bazmee Ansari ve Ziya Kazıcı, "Hisbe", **D.İ.A.**, Cilt 18, İstanbul 1998, ss.133-145.
- Kalman, Benda, "Hristiyan Birliği ve XV.Asırda Osmanlı İmparatorluğu-Macaristan Münasebetleri", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:28-29, İstanbul 1975, ss.83-112.
- Kantemir, Dimitri, **Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi -I**, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul 1998.
- Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, **Kitâb-ı Süleymannâme**, Kahire 1248.
- Karagöz, Mehmet, "Osmanlıda Şehir ve Şehirli Mekân-İnsan-Beşerî Münasebetler (XV-XVIII.Yüzyıl)", **Osmanlı**, Cilt 4, Ankara 1999, ss.103-110.
- Karpat, Kemal, "Erdel", **D.İ.A**, C.11, İstanbul 1995, ss.280-283.
- Kemalpaşazâde, **Tevarih-i Âl-i Osman**, X.Defter, hz. Şefaettin Severcan, TTK Basımevi, Ankara 1996.
- Kılıç, Orhan, "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilâtı: Beylerbeyilikler/Eyaletler, Kaptanlık, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)", **Türkler**, C.IX, Ankara 2002, ss.887-898.
- Kopčan, Vojtech "XVI-XVII. Asırlarda Kuzey Macaristan Hudut Boylarında Osmanlı Hakimiyetinin Karakteri", **VII.Türk Tarih Kongresi**, C.II, Ankara 1973, ss.618-625.
- Kubinyi, Andras, **Die Anfänge Offens**, Berlin 1972.
- _____, "Buda- Die Mittelalterliche Hauptstadt Ungarns", **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, ss.15-41.
- Kumrular, Özlem, "İspanyol Kaynaklarının Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi", **Tarih ve Toplum**, Sayı 216-218, Yıl 2001-2002, ss.220-221.
- _____, "İmparatorluğun "Uçbeyi" I.Ferdinand'ın Kanuni'yle İlk Yılları", **Muhteşem Türk**, ed. Özlem Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, ss.127-140.

- Kunt, Metin, “Sancakbeyi Haslarının Ögeleri (1480-1540)”, **Türkler**, C.X, Ankara 2002, ss.709-713.
- Kurt, Yılmaz, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, **Osmanlı**, C.3, Ankara 1999, ss.59-65.
- Küçükkaşıkçı, Mustafa Sabri ve Ali Murat Yel, “Mahalle” , **D.İ.A.**, C.27, Ankara 2003, ss.323-326.
- Kütükoğlu, Bekir, “Murad III”, **MEB.İ.A.**, Cilt 8, Eskişehir 1997, ss.615-625.
- Kütükoğlu, S.Mübahat, “Osmanlı Gümrük Kayıtları”, **Osmanlı Araştırmaları I**, İstanbul 1980, ss.219-234.
- _____, “Defterdar”, **D.İ.A.**, C.9, İstanbul, ss.94-96.
- Levy, R., “Muhtesib”, **M.E.B. İ.A.**, Cilt 8, Eskişehir 1997, ss.532-533.
- Magyar, Karoly, “Buda Im 13. Jahrhundert”, **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, ss.153-184.
- Mardin, Ebül’Ulâ, “Kadı”, **İ.A.**, C.6, Eskişehir 1997, ss.42-46.
- Mehmed Neşri, **Kitâb-ı Cihan-Nümâ**, yay. Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı, Ankara 1995.
- Merâhî, **Merâhî’nin Fetihnâme-i Sigetvar’ı**, Haz. H.Ahmet Arslantürk ve Mücahit Kaçar, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012.
- Merçil, Erdoğan, **Belleten Dizini III** , C.XXXVI, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- Meydan Larousse, “Buda Paraları”, C.II, İstanbul, 1981.
- Molnar, Miklos, **Geschichte Ungarns Von den Anfängen bis zur Gegenwart**, Reinhold Kramer Verlag, Hamburg 1999.
- Muâhedât Mecmûası**, III.Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Mustafa Nuri Paşa, **Netayic ül Vukuat**, sad.Neşet Çağatay, C.I-II, Ankara 1992.
- Mustafa Sâfî, **Mustafa Sâfî’nin Zübdetü’t Tevârîhi**, haz.İbrahim Hakkı Çuhadar, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Müneccimbaşı Ahmet Dede, **Müneccimbaşı Tarihi- Sahaif-ül Ahbar fî Vekayi-ül A’sâr**, Cilt II, çev. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Nagy, Margit, “Die Zeit der Völkerwanderung”, **Budapest Im Mittelalter**, Braunschweig 1991, ss.95-101.
- Nâimâ Mustafa Efenedi, **Târih-i Nâ’imâ**, haz.Mehmet İpşirli, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

- Oğuzoğlu, Yusuf, “Dizdar”, **D.İ.A.**, C.9, İstanbul 1994, ss.480-481.
- Ortaylı, İlber ve Fahrettin Atar, “Kadı”, **D.İ.A.**, C.24, İstanbul 2001, ss.66-73.
- Oruç Bey, **Osmanlı Tarihi (1288-1502)**, sad. Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2009.
- Özcan, Tahsin, “Osmanlı Mahallesi:Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, **Marife**, Yıl 1, Sayı1, 2001, ss.129-151.
- Özgüven, Burcu, **Osmanlı Macaristanı’nda Kentler, Kaleler**, Ege Yayınları, İstanbul 2001.
- Öztuna, Yılmaz, **Büyük Türkiye Tarihi**, Ötüken Yayınevi, 3.Cilt, İstanbul, 1977.
- _____, **Kanuni Sultan Süleyman**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1049, Ankara 1989.
- Öztürk, Mustafa, “Osmanlı Para Politikası”, **XIII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara 1999, ss.1-10.
- Öztürk, Yücel, **Osmanlı Hakimyetinde Kefe 1475-1600**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- _____, **Özü’den Tuna’ya Kazaklar-1**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004.
- _____, “1559-1563 Erdel-Eflâk-Boğdan Olayları ve Dimitriy Vişnevetskiy” **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı 17, Bahar 2005, ss.55-95.
- _____, “Timar-Thema Teriminin Ortaya Çıkması Bizans Uygulaması ve Osmanlı İle Mukayesesi”, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkez Dergisi**, Sayı 31, Yıl 2012, ss.157-208.
- Pakalın, Zeki, **Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.II, İstanbul 1993.
- Pamuk, Şevket, **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- Panaite, Viorel, “Haraçgözarların Statüleri XV. ve XVII. Yüzyıllarda Eflak, Boğdan ve Transilvanyalılar Üzerine Bir Çalışma”, **Osmanlı** , C.I, Ankara 1999, ss.373-383.
- Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, haz. Bekir Sıtkı Baysal, Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I, Ankara 1981.
- Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, haz. Bekir Sıtkı Baysal, Kültür Bakanlığı Yayınları, C.II, Ankara 1981.
- Perjes, Geza , **Mohaç Meydan Muharebesi**, özetleyen Şerif Baştav, TTK Basımevi, Ankara 1992.

- Pirenne, Henri, **Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, **Ortaçağ Kentleri**, çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Pint (<http://en.wikipedia.org/wiki/Pint>) Erişim tarihi :24.01.2012.
- Rásonyi, László, **Tarihte Türklük**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1996.
- Refik, Ahmet, “Budin’de Osmanlılar”, **Tarih Mecmuası**, Cilt 4, Sayı 42, İstanbul 1953, ss.2377-2381.
- Röhrborn, Klaus, “Die Emanzipation der Finanzbürokratie im Osmanischen Reich (Ende 16.Jahrhundert)”, **Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft**, Vol.122, 1972, ss.118-139.
- Sahillioğlu, Halil, “Avarız” , **D.İ.A**, C.4, İstanbul 1991, ss.108-109.
- _____, “Bad-ı Heva” , **D.İ.A**, C.4, İstanbul 1991, ss.416-418.
- Sami, Şemseddin, **Kâmus-i Türki** , Çağrı Yayınları 7.Baskı , İstanbul 1999.
- Schaendlinger, A.C., **Die Schreiben Süleymans des Prachtigen an Karl V., Ferdinand I. Und Maximilian II. Osmanisch-Türkische Dokumente aus dem Haus-, Hof und Staatsarchiv zu Wien**, Wien, 1983.
- _____, “Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie In Der Ersten Halfte Des 16.JHTDS”, **Osmanlı Araştırmaları, IV**, İstanbul, 1984, ss.181-196.
- Schams, Franz, **Vollständige Beschreibung der Königl. freyen Hauptstadt Ofen in Ungern**, Ofen 1822.
- Schweigger, Salomon, **Sultanlar Kentine Yolculuk 1571-1581**, çev. S.Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî**, haz. Mehmet İpşirli, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî**, haz. Mehmet İpşirli, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- Sertoğlu, Mithat, “Budin’i Nasıl Aldık,Nasıl Verdik?”, **Resimli Tarih Mecmuası**, Cilt 6, Sayı 64, İstanbul 1955, ss.3753-3757.
- Solakzâde Mehmet Hemdemî, **Solakzâde Tarihi**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1297.

Stein, Mark. L, **Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları**, çev.Gül Çağalı Güven, İstanbul 2007.

Sûretü'l-Fetâvâ fî Araziyü'l-Haraciye ve'l-Öşriye fî Diyarı'l-Budin, İstinsah tarihi, H.1222, M.1806, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Katalog No : 37 Hk 3596.

Şahin, İlhan, “Timar Sistemi Hakkında Bir Risale”, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:32, İstanbul 1979, ss.905-935.

_____, “Sancak” , **D.İ.A.**, C.36, İstanbul, 2009,ss.97-99.

Takats, Sandor, **Macaristan Türk Aleminden Çizgiler**, çev. Sadettin Karatay, Maarif Basımevi, Ankara 1958.

Tasnadi, Edit, “Macaristan'daki Türk Tarihi Anıtları”, **Türk Kültürü**, Yıl 33, Sayı 389, ss.54-59.

Tayyâr-zâde Atâ, **Osmanlı Saray Tarihi**, haz. Mehmet Arslan, Cilt I, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.

Tekindağ, Şahabettin, “Türk-Macar Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, **Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığı Altında II.Rakoczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976, ss.152-159.

Teoman, Zeki, “Budin Şehrinin Anahtarlarını Kanuni'ye Kim Teslim Etti?”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı 12, İstanbul 1987, ss.14-17.

Török, Paul, **Ungarische Geschichte**, Verlag Danubia, Budapest 1944.

Turan, Namık Sinan, “Kanuni'nin Macaristan Siyaseti- Macaristan'da Osmanlı Kültüründen İzler”, **Toplumsal Tarih**, Sayı 138, Yıl 2005, ss.46-53.

Turan, Şerafeddin, “Selim II”, **MEB. İ.A.**, Cilt 10, Eskişehir 1997, ss.434-441.

Türk Ansiklopedisi, Cilt VIII, Maarif Basımevi, Ankara 1956.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 1998.

_____, “Defterdâr”, **İ.A.**, C.3, Eskişehir 1997, ss.506-508.

Üçok, Coşkun, “Osmanlı Devleti Teşkilatında Timarlar”, **Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.2, S.1, Ankara 1944, ss.73-95.

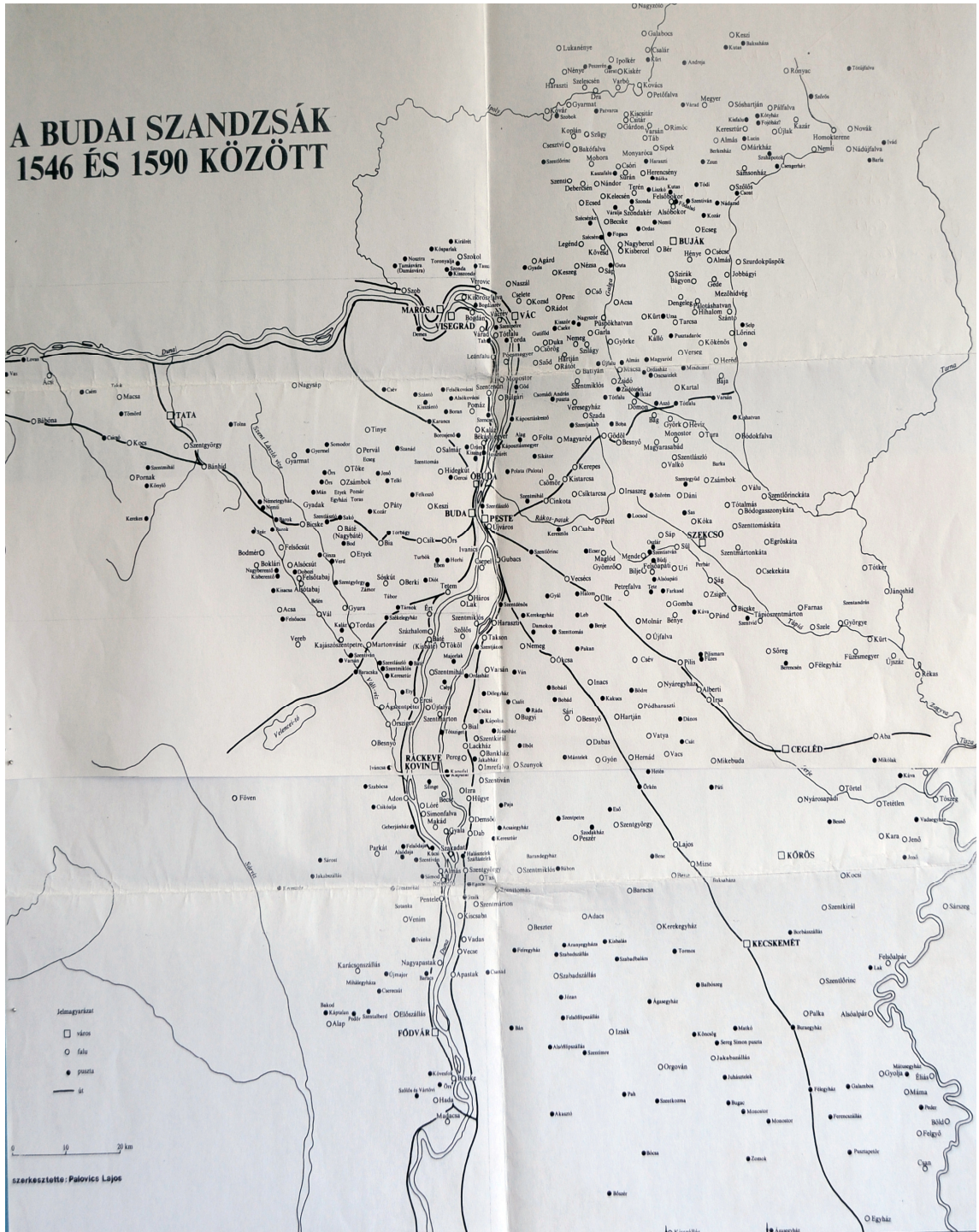
Ülgen, Pınar, “Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış”, **Mukaddime**, Sayı 1, İstanbul 2010, ss.1-17.

Vasic, Milan, “Osmanlı İmparatorluğunda Martoloslar”, çev.Kemal Beydilli, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:31, İstanbul 1978, ss.47-64.

Vocelka, Karl, “Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri”, **İ.Ü. Tarih Dergisi**, Sayı:31, İstanbul 1978, ss.5-28.

- _____, “Die Osmanische Expansion und Mitteleuropa”, **Osmanlı Araştırmaları II**, İstanbul 1981, ss.167-184.
- Wagner, Georg, “Otuz Yıl Savaşları Döneminde Osmanlı-Avusturya İmparatorluklarının Politikası”, **Osmanlı Araştırmaları**, C.2, İstanbul 1981, ss.147-166.
- Weber, Max, **Şehir-Modern Kentin Oluşumu**, çev. Musa Ceylan, Yarın Yayınları, İstanbul 2012.
- Yeniçeri, Celal, “Bac” , **D.İ.A**, C.4, İstanbul 1991, ss.411-413.
- Yurdaydın, Hüseyin G., **Kanunî'nin Cülûsu ve İlk Seferleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.
- Yusufoğlu (Akın) Hicran, “Nemeth’e Göre En Eski Türk-Macar Münasebetleri”, **Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi**, Cilt.XXX, Sayı 1-2, Ankara 1982, ss.1-9.
- _____, “XVI.Yüzyıl Lâtince Macar Kroniği Chronica Hungarorum’un Türk Tarihi Bakımından Değeri”, **Belleten**, Cilt 51, Sayı 200, Ankara 1987, ss.667-759.
- _____, **Osmanlı-Macar İlişkileri (Başlangıçtan Ankara Savaşı'na Kadar)**, Ankara 1995.
- _____, “Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri”, **2023Aylık Dergi**, Sayı 59, Ankara 2006, ss.14-24.
- _____, “Macaristan’daki Türk Kültür Anıtları”, **Türk Kültürü**, Yıl 33, Sayı 383, ss.151-164.
- Yücel, Yaşar, **Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Yüce Yaşar ve Ali Sevim, **Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Zambaur, E.V, “Keyl” , **İ.A**, C.6, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul 1977, ss.663-664.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, Cilt 2, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

EK-1

Harita 1: XVI.Yüzyılda Budin Sancağının Nahiyeleri ve Köyleri

Kaynak: Lajos Fekete, Die Siyaqat-Schrift in der Türkischen Finanzverwaltung, Budapest 1955.

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa IŞIK, 1980 yılında Batı Almanya’da doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Manisa’nın Soma ve Kırkağaç ilçelerinde tamamlamıştır. Lisans eğitimini Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü’nde 2006 yılında tamamladıktan sonra aynı yıl Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilimdalı, Yeniçağ Tarihi Bilimdalında yüksek lisans eğitimine başlayarak 2008 yılında “*701 Nolu Tapu Tahrir Defterine Göre Akkirman Sancağı*” isimli tez çalışması ile mezun olmuştur. Evli olup Balıkesir’de ikamet etmektedir.